Viața Românească

VIAŢA ROMÂNEASCĂ

Revistă literară şi ştiinţifică

ANUL I — VOLUMUL I

IAŞI

Redacţia: Str. Română 4. — Administraţia: Str. Manolescu 2

1906

Cătră cetitori.

Revista noastră, ca oricare alta, nu poate avea alt scop decît munca pe cîmpul culturii naționale. Dar, foarte mulți nu-și dau samă că noțiunea de *cultură națională* nu e în contrazicere cu cea de *cultură universală, omenească*. Mai mult: că un popor nu-și poate justifica dreptul la existența distinctă în sînul popoarelor civilizate, decît dacă poate contribui cu ceva la cultura universală, *dîndu-i nota specifică a geniului său*.

Istoria poporului romîn — „istoria unui șir neîntrerupt de martiri“, a zis odată un mare martir al neamului, Eminescu — ne explică pentru ce acest popor, așa de bine înzestrat, n'a luat o parte mai activă la formarea culturii europene, pentru ce n'a dat nota sa distinctă în armonia de gîndire și de simțire, care constitue bunul cel mai înnalt al popoarelor civilizate. El a trebuit să-și cheltuiască toată energia pentru conservarea sa fizică și nu i-a rămas acel prisos de energie, care se cheltuește pentru cultură.

De o sută de ani însă, am început să ne împărtășim mai cu dinadinsul la civilizația popoarelor din Apus și ar fi vremea să dăm ceva în schimb, să dăm lumii răsunetul sufletului nostru, atins de cultura apuseană.

Putem nădăjdui că a sunat ceasul?

Dar, mai întăiu, starea de fapt, realitatea vieții actuale românești, constitue ea un punct de plecare pentru crearea unei culturi naționale? Căci orice progres pleacă de la o stare de fapt anumită, și nu de la plăzmuirile unor vizionari.

Starea noastră nu e numai înnapoiată, ceea ce ar fi destul de rău; ea este anormală, ceea ce e mult mai rău:

Clasele de sus stau în aer, fără atingere cu poporul de jos, care, în țara noastră, el singur este o clasă *pozitivă* și a păstrat mai curat *sufletul românesc*. Intre clasele de sus și popor este o prăpastie adîncă, care, la noi, desparte aproape două *nații*. Clasele de sus se ating numai de cultura apuseană, de care poporul nu se atinge și pe care, din lipsă de contact cu poporul românesc, clasele de sus *n'o asimilează*, ceea ce e tot una cu a spune că *o caricaturizează*. Lipsa contactului cu poporul românesc ne face ca, *în loc să absorbim* cultura străină, *să ne absoarbă ea pe noi*, *să ne asimileze ea pe noi....* De aici, și din neînțelegerea acestui lucru, aerul dușmănos al unora împotriva culturii străine.... Și tot de aici, neîndestulătoarea noastră contribuție la cultura universală.

Și până nu ne vom asimila cultura europeană, cîtă vreme, adică, nu vom fi decît o anexă, caricaturizată, a acelei culturi, în loc să-i dăm, și noi, nota specifică a sufletului nostru, nu vom justifica, încă odată, existența noastră ca popor distinct.

O cultură „națională", de un caracter specific, nu se va naște decît atunci cînd masele mari populare, adevărat românești, vor lua parte și la *formarea* și la *aprecierea* valorilor culturale—limbă literară, literatură, forme de viață, etc.—și acest lucru nu se va întîmpla decît atunci cînd, prin *cultură, viață politică mai largă și ridicare economică*, țărănimea va căpăta în stat valoarea *socială* proporțională cu valoarea sa numerică, economică, morală și națională, cînd vom fi *un* popor, cînd toate clasele sociale vor fi ale *aceluiași* popor, cînd trecerea de la vîrful la baza piramidei sociale se va face pe nesimțite.

Atunci, luînd parte la viața culturală tot poporul românesc, adevăratul popor românesc, vom putea avea o *cultură națională*, dînd în armonia culturii europene răsunetul sufletului nostru.

Cultura, viața politică și ridicarea economică a țărănimii, fiind *mijlocul* pentru a ajunge la o cultură adevărat națională și de valoare europeană, această revistă, lucrînd pe cîmpul său propriu, va avea, în același timp, toată simpatia pentru aceia, care luptă, pe

orice cale, pentru ridicarea culturală, politică şi economică a ţărănimii şi, accentuînd asupra *scopului* — cultura naţională — va lupta, pe cît se poate în cadrul unei reviste literare şi ştiinţifice, şi ea, pentru realizarea mijloacelor către acest scop.

Şi, dacă este nevoe să dăm idealului nostru cultural, naţional şi democratic, un nume cuprinzător,— numele său este: *Poporanismul.*

VIAŢA ROMANEASCA

Cum am tradus „Infernul" de Dante

Sunt acum 25 ani, mĕ găseam la dl. V. Pogor, într'o sâmbătă sara la una din obicinuitele întruniri literare ale societăţei *Junimea.*

Adunarea era numeroasă.

Se dădu cetire scrierilor în proză şi versuri aduse de membrii societăţei; se discută mult asupra lor precum şi asupra altor chestiuni literare şi scienţifice, discuţiuni întrerupte ici-cole prin anecdote hazliĭ, apoi veni rândul ciaiului cu cozonacul tradiţional, în faţa cărora încetară toate divergintele de păreri asupra materiilor în discuţiune.

După ciaĭ dl. Pogor ne făcu surprinderea să ne pue sub ochi o carte mare în folio ce-i venise de curând din Paris, foarte luxos editată şi care conţinea *Infernul* lui *Dante* ilustrat de *Gustave Doré.*

Dacă celebritatea lui Dante a răzbătut prin atâtea veacuri până la noi unde acum toată lumea îi cunoaşte numele, deşi ei mai mulţi nu l'au citit, sunt nevoit să spun despre mai puţin celebrul Gustave Doré, că pe vremea aceia era cel mai cu reputaţie desemnator şi ilustrator de cărţi din Franţa.—Artist neîntrecut în această specialitate, înzestrat cu o imaginaţie vie şi încălzită, se înţelege, şi de farmecul poeziei lui Dante, el a reprodus scene din Infern cu o măestrie în adevăr uimitoare.

Lacomi ne-am aruncat asupra acestei cărţi şi răsfoind-o ne-am oprit mai mult la gravura, care reprezenta poarta Infernului unde ajunsese Dante condus de Virgil şi de-asupra căreia era vestita inscripţie din fruntea cântului al III-lea:

«Per me si va nella citta dolente,
«Per me si va nell'eterno dolore,
«Per me si va tra la perduta gente,

«Giustizia mosse il mio alto fattore:
«Fecemi la divina potestate,
«La somma sapienza e il primo amore,

«Dinanzi a me non fur cosse create,
«Se non eterne, ed io eterno duro:
«Lasciate ogni speranza, voi che entrate.»

Dl. Pogor vĕzându-ne aşa de absorbiţi, ne zise: ei, care din voi, burghejilor [1]) se simte vrednic să traducă în româneşte această faimoasă inscripţie?

— Eŭ, răspunse Stefan Vârgolici, un junimist meşter în alcătuirea versurilor şi căruia îĭ dădusem porecla de *Io-Spaco* după numele unui stoler, pentru că lui se trimeteau spre cioplire şi geluire poeziiile care cu oare care meremet s'ar fi putut publica.

— Eŭ, răspunse Samson Bodnărescu cel cu clar-obscurele aforisme, mai mult obscure decât clare, şi care pricinuiau junimiştilor multă bătae de cap ca să le poată da de capăt.—

—Eŭ, răspunse Miron Pompiliu, alt tînăr poet din Junimea, de asemenea expert în materie de versificare.

— Bravo! Strigă dl. Pogor, vra să zică avem trei concurenţi.—Să ştiţi că acela care va face o mai bună traducere va avea sâmbăta viitoare o mai mare porţie de cozonac la ciai.

Eŭ am tăcut, dar mărturisesc că am simţit în mine un şarpe care mĕ îndemna în taină de a încerca traducerea, şi doamne, când un astfel de ispititor ţi se furişează în minte, nici cu cleştele nu-l mai poţi scoate.—M'am întors acasă foarte preocupat şi noaptea am petrecut-o neliniştit.—Necontenit aveam dinaintea ochilor groaznica inscripţie scrisă cu litere de foc pe poarta iadului; necontenit par' că auziam din dărăptul fatalei porţi plânsetele şi vaetele turmei osindite la chinuri eterne; iar a doua zi când m'am deşteptat m'am şi pus pe lucru.

Se înţelege că n'a fost muncă uşoară de a reda în limba noastră sentenţioasele cuvinte ale lui Dante.--Am rupt multe file de hârtie, mi-am şters de pe frunte multe şiruri de sudori, până când însfârşit m'am oprit la următorul text care de sigur nu atinge frumuseţa energică a originalului.

1) Acesta era de obicei modul cu care dânsul apostrofa membrii Junimei.

«Prin mine se ajunge în jalnica cetate,
«Prin mine se ajunge la chinuri necurmate,
«Prin mine se ajunge la osindita ginte.

«Justiția mișcat-a pe 'naltu-mi ziditor:
«La viață sunt adusă de cel întâiu amor,
«De-atot puternicia și de suprema minte.

«Nimica înainte-mi n'a fost de cât vecie,
«Și viața mea eternă menită e să fie;
«Lasați ori ce speranță, voi care 'ntrați aice!»

Insfârșit făcusem și eu ceva. In viitoarea sâmbătă m'am prezentat la Junimea cu hârtiuța în buzunar, foarte mișcat și foarte curios să aflu ce aŭ făcut ceilalți.—Când colo ce să văd? Stefan Vârgolici și Samson Bodnărescu străluceau prin absența lor, iar Miron Pompiliu, la întrebarea d-lui Pogor, a dat din umere zicând că a luat drept glumă angajamentul lor din sâmbăta trecută.

Prin urmare concurs n'a mai putut fi din lipsă de concurenți și fiind că lucrarea mea *scrisă* a fost neaparat găsită mai bună de cât cele trei *nescrise*, am obținut ca premiu partea de cozonac făgăduită.

Sunt mulți tineri, vântură-lume, care când pleacă într'o călătorie de petrecere, habar n'au unde se vor opri.—Așa mi s'a întâmplat și mie fără a fi tocmai un vântură lume.—Dintr'o glumă m'am pomenit încurcat într'o întreprindere serioasă, căci rare ori știe omul, în mult ispitita-i viață, alergătoare după năluci, unde-o s'ajungă capătul firului ce înlănțue faptele sale.—Câte lucrări am întreprins eŭ în lunga mea carieră literară, toate le-am început cu gând de a le isprăvi, și totuși unele au rămas neisprăvite.—Singură această inscripție de pe poarta Infernului lui Dante am început-o cu gând de a mĕ opri la ea, și totuși nu m'am oprit.

Nu m'am oprit fiind că, trebue să-mi mărturisesc păcatul, eram stăpânit de dorul secret de a vedea eșită la lumina tiparului această traducere făcută de mine pentru întăia oară în versuri românești.

Care scriitor n'a simțit același dor mai ales la primele lui încercări literare?

Nu ar fi avut însă nici un rost să o public așa răzleață

fără cântul în capul căruea ea figurează.—Ambiţia deci, această patimă şi bună şi rea, care te duce de multe ori unde nu ţi-e voea, m'a împins să traduc şi cântul al III-ea întreg; dar după ce l'am isprăvit, nu fără muncă şi greutate, am băgat de seamă că nu era nimerit să-l public înainte de celelalte două de la început cu care e în legătură.

M'am întors deci îndărăpt şi am tradus şi pe acele două şi aşa, mĕ rog, încet, încet, mereŭ căzând din puţ în lac, mereŭ atras, mereŭ amăgit de frumuseţa poemului, am ajuns de am publicat în cursul anului 1882 şapte cânturi.... apoi, am aruncat condeiul şi n'am mai pus mâna pe traducere până în anul 1905, adecă timp de 23 ani.

Pentru ce am părăsit atâta amar de vreme, aproape o jumătate de viaţă de om, această lucrare începută, nu pot bine să-mi dau samă, căci de altfel am avut destule încurajări din partea colegilor mei din Junimea, precum şi din partea altor persoane cu autoritate al căror cuvânt trebuea să tragă greu în cumpăna hotăririlor mele.

Aşa într'una din zile dl. Dimitrie A. Sturdza, fostul prim ministru şi actualul şef al partidului naţional-liberal, mi-a zis că prin începerea traducerei lui Dante, am subscris o poliţă la adresa publicului român, şi că prin urmare trebue să fac onoare iscăliturei mele.

Vai, cât pe ce era să mi se protesteze iscălitura, căci în 23 de ani poliţa ajunsese de mult la scadenţă. Apoi în 1903 luna April s'a ţinut la Roma un congres de literatură a limbelor latine sub preşedinţa contelui Angelo de Gubernatis cu care ocazie a fost citat numele meu ca traducător al lui Dante.

De sigur, dacă contele de Gubernatis ar fi ştiut că de la 1882 şi până la 1903, data congresului, nu tradusesem un vers mai mult, nu mi-ar fi făcut această onoare, căci numai cele şapte cânturi de la început nu erau, la dreptul vorbind, un titlu suficient pentru a merita o aşa măgulitoare menţiune într'un congres la Roma.

Când însă in 1905 roata politică a aruncat în opoziţie partidul naţional-liberal din care fac parte, atunci dispunând de mai mult timp, voacea tainică a conştiinţei neîmpăcate, a datoriei neîmplinite, a poliţei scadenţate şi neachitate s'a deşteptat puternic în mine şi mi-a zis: „trebue să asculţi de cuvîntul „d-lui Sturdza, trebue să meriţi laudele ce ţi-a dat contele de Gu„bernatis în capitala Italiei, trebue să nu laşi perdută munca

unui an întreg!" Pe lângă aceste apoi figura rigidă a lui Dante în bronz, care stă de multă vreme pe biuroul meu de lucru, par'că mě mustră în fie-care zi, pentru uitarea la care îl condemnasem, și atunci în ziua de 25 Martie 1905 îmi ascuții din noŭ condeiul şi reîncepui traducerea, de astă dată cu hotărîrea nestrămutată de a isprăvi *Infernul* cu ori ce preț.

Dacă însă mi-a trebuit un an pentru 7 cânturi, câți ani îmi trebueaŭ oare pentru alte 27 de cânturi ce mai rămăsese de tradus, căci în total sunt 34 cu aproape 5,000 de versuri?— Iată o întrebare la care nici nu îndrăzneam să mě gândesc.-- Şi astfel deşi aveam 23 de ani mai mulți în spinare de cât la 1882, deşi a traduce pe Homerul italian în versuri terțet cu terțet, vers cu vers nu e o jucărie, ținând samă de limba lui abruptă, lapidară, biblică aşi putea zice, precum și de dificultățile ritmului şi ale rimei în limba noastră, totuși, odată ce m'am apucat cu mâna de sabia goală, m'am ținut mereu de dânsa, deși îmi sângerau palmele și în timpul lucrului ajunsesem a nu mai dori altă ceva decât ca Dumnezeu să-mi dee viață să pot duce lucrarea la bun sfârşit.

A fost în veacul al XVI un francez *Grangier*, care după ce a isprăvit de tradus pe Dante a făcut următoarea mărturisire: *Ceux qui entreprendront après moi la même besogne, pourront témoigner que cela ne saurait se faire sans beaucoup de peine et de travail et sans se mordre les ongles plus d'une fois.*

Şi cu toate aceste, după ce mi-am ros şi eŭ unghiile de mai multe ori, a vroit Dumnezeu să sfârșesc Infernul în ziua de 10 Septemvrie 1905, adecă tocmai în cinci luni și jumătate. Cu alte cuvinte în aceste cinci luni şi jumătate am dat gata la vrâsta de 67 ani restul de 27 de cânturi, o lucrare de patru ori mai mare decât acea sĕvârşită de mine în două-spre-zece luni, când eram cu 23 ani mai tânăr.

Când am declarat familiei mele că am terminat traducerea, a fost o explozie de bucurie în casă, căci nu cu puțină grijă se uitau cu toții la mine văzând cum mě munceam cu nesfârșitele terțete, câte cinci și şase oare în fie-care zi. — Apoi la masă a fost sărbătorită isprava mea prin închinarea mai multor pahare de vin în memoria marelui poet și în sănătatea îndărăpnicului traducător.

In timpul lucrului un fel de friguri mě cuprinsese; aveam simțimîntul că par' că mě urcam pe-un munte înalt, aproape neaccesibil, însă prin energia voinței, prin încordarea continuă

a nervilor, mĕ urcam mai sus, tot mai sus în sudoarea frunţei, şi la fiecare popas, la fiecare cânt isprăvit mi se deschideau nouă perspective, nouă frumuseţi, care mĕ fermecau, îmi susţineaŭ curajul, îmi împrospătaŭ puterile, până ce însfârşit spre marea mea bucurie sufletească am pus piciorul pe culmea muntelui şi am mântuit *Infernul*, cea mai de căpetenie parte din trilogia nemuritorului poet.

Cine ştie dacă aceasta nu va fi ultima mea lucrare, ultima floare resărită în ogorul de muncă a bătrîneţelor mele; zic floare, nu din punctul de vedere al valoarei traducerei, ci pentru că, bună-rea, această traducere mi-a procurat totuşi plăceri estetice precum nu simţisem nici odată în cursul îndeletnicirilor mele literare.—Aceste câte-va luni rupte din viaţa mea, cât am stat in atingere necurmată cu sufletul, cu inima, cu mintea celui mai mare rapsod al Italiei, cât m'am încălzit la flacăra dulce a poeziei lui, cât am împărtăşit emoţiunile lui în fantastica călătorie făcută 'mpreună cu el în imperiul întunericului, emoţiuni pe care am cercat să le redaŭ cu instrumentul imperfect al talentului meŭ în limba noastră soră, am fost, pot zice, un om fericit, căci în timpul lucrului mĕ scuturasem, ca arborele de omidă, de toate grijile vieţei, uitasem tot ce era strein de lucrul meŭ, mĕ uitasem pe mine însumi.

Sunt departe de a avea pretenţia că am făcut o lucrare fără neajunsuri, fără greşeli. *Traduttore traditore*, a traduce este a trăda, zice Italianul. Prin urmare nici odată o traducere cât de bună nu se poate urca la înălţimea originalului.—E întocmai ca şi când prin o trompetă ai vroi să redai o arie cântată din vioară.—Sunt expresiuni, fineţe, nuanţe proprii unei limbi şi fără echivalent în alte limbi, aşa încât traducătorul, pentru a le esprima, e nevoit să facă perifraze, ceea ce desigur le slăbeşte efectul.—Aceste dificultăţi mai cu samă se întâlnesc în Dante, pentru că dânsul, odată cu poemul, a creat şi limba italiană, închegând astfel o operă care poartă pecetea originalitaţei celei mai puternice.—In adevăr toţi numeroşii lui traducători de toate neamurile aŭ întîmpinat, după propria lor mărturisire, greutăţi enorme faţă de stilul lui concis şi totuşi plin de imagini poetice, de cugetări abstracte, de idei filosofice, şi insufleţit de întreaga gamă a patimelor umane.—Toate aceste comori ale minţei şi ale inimei lui sunt turnate ca bronzul topit în nişte versuri care par' că-s căzute din cer, nu eşite dintr'un creer omenesc, aşa resună ele de frumos, une ori limpezi ca o

poveste homerică, alte ori înviforate, apocaliptice ca *trompeta chiemărei a doua*, făcându-te să întrezăreşti o lume ce sparie închipuirea.

Căci *el* a exprimat gândiri dumnezeeşti într'o limbă omenească, şi a avut pe lângă alte strălucite daruri şi intuiţiuni profetice, întrevăzând legile gravitaţiunei înainte de Newton, presimţind existenţa unui continent dincolo de mările apusului înainte de Cristof Columb şi visând unitatea Italiei înainte de Victor Emanuel şi Cavur.

Acesta este modelul grandios ce mi-am propus să-l îmbrac în haina românească.—Dacă voiŭ fi izbutit a lui va fi meritul, căci mereŭ m'am simţit imboldit şi inspirat de frumuseţa lui; dacă nu, totuşi nu mĕ voiŭ căi de munca depusă, pentru că în ori ce altă direcţie aşi fi întrebuinţat activitatea mea, tot mai profitabil a fost pentru propria mea mulţumire sufletească să staŭ de vorbă cu Dante decât cu ori cine altul.

N. GANE

Datorii Vechi....

Noroc. Spuĭ vorba asta, şi crezĭ c'aĭ dezlegat numaĭ decît taĭna atîtor izbînzĭ neînţelese, secretul atîtor averĭ grămădite în mîĭnile proştilor, şi cîte succese nemeritate, şi cîte triumfurĭ nedrepte, de carĭ-ĭ plină lumea!.... Tu vezĭ doar spuma asta de mulţumirĭ, rîdicată la suprafaţa uneĭ vieţĭ, şi nu ştiĭ cîte vînturĭ au bătut şi cîte valurĭ s'au frămîntat, pentru ca s'o strîngă şi s'o aducă acolo, şi ce uşoară suflare poate s'o risipească iarăşĭ.

Cîţĭ nu s'au mirat de norocul luĭ Merişescu, şi cîţĭ n'au rîvnit la averea luĭ!—Un avocat, fără nicĭ o însuşire maĭ deosebită, sosit acum zece anĭ dintr'un orăşel de provincie, se stabileşte 'n Bucureştĭ,—la început nu-l ştie nimenĭ, şi nimenĭ nu-l bagă 'n seamă. Venia la Tribunal, pleda în cîte-un proces neînsemnat,—nu s'auzia nimic de el.

Peste doĭ anĭ o casă mare, frumoasă, împodobia Bulevardul Colţeĭ. A cui e casa asta?—A unuia Merişescu.

In fie-care seară îşĭ face primblarea la şosea, într'un echipaj elegant, un domn spilcuit, pe care nimenĭ nu-l salută încă; sforăitul cailor, zornetul cadenţat al lanţurilor de la opritorĭ, te fac să 'ntorcĭ capul şi să te uiţĭ. Cine-o fi fantele ăsta de treflă? — Un avocat Merişescu.

E un proces mare la Curte. Doĭ fraţĭ se ceartă pe-o avere de opt milioane. Or să vorbească somităţile barouluĭ. Lumea se 'mbulzeşte să străbată 'n sală. Cine-ĭ domnul care trecu aşa grav şi solemn c'un teanc de cărţĭ la supsuoară? Ăsta-ĭ avocatul Merişescu.

Peste alţĭ doĭ anĭ s'a însurat cu fata unuĭ Ministru şi, fireşte, s'a ales deputat,—şĭ-a cumpărat o moşie mare pe-aproape de Bucureştĭ, apoĭ alta în judeţul Dîmboviţa, unde-a dat de nişte

izvoare de petrol, cari, dintr'un salt, l'aŭ pus în rîndul celor mai bogațĭ oamenĭ din Capitală. Acum să fi văzut saluturĭ. Și toate astea răpede, cum aĭ bate din palme—curat ca prin basme. Și nu să zicĭ c'avea vr'o inteligență extra-ordinară, saŭ cine știe ce dar de a vorbi, orĭ un spirit juridic maĭ de seamă, orĭ vr'o cultură maĭ întinsă. Nu.—Avea înse ceva maĭ prețios. Avea din toate cîte nițel. Și cu micile luĭ calitățĭ, cari nu puteaŭ supăra pe nimenĭ și nicĭ pe el nu-l împovăraŭ, călătoria sprinten, se strecura ușor prin vămile vieții. Cu acea bunătate prefăcută, cu acea viclenie potolită, care s'ar putea numi instinctul de conservare al mediocrităților, știia să se facă plăcut tuturora, și necesar oamenilor de cari-avea nevoe. Era sănătos, muncitor, cu socoteală la vorbă, și nu se grăbia. Cunoscând înțeleapta zicătoare a neamțuluĭ, cum că norocul n'are coadă, ci numaĭ în frunte o viță de păr, el nu se ostenia s'alerge după noroc, ci-l aștepta, îĭ ațìnea calea și, cînd era la dică, știia de unde să-l apuce, ca să nu-ĭ maĭ scape. In mers, în îmbrăcăminte, in toată înfățișarea luĭ, nu găsiaĭ nimic care să bată la ochĭ. Doar în căutătură, și asta nu totdeauna, ci numaĭ cînd îl fixaĭ maĭ mult, avea ceva nehotărît, împrăștieat, un amestec de frică și de vicleșug, s'atuncĭ începea să se uite crucìș. Și era foarte ciudată privirea asta,—aĭ fi jurat că-ĭ a altuĭ om, căcĭ nu se potrivia de loc cu fața luĭ, pururea liniștită și imobilă ca o mască.

Cu ce drag își măsura acum lungimea drumuluĭ străbătut... De unde plecase, și unde-a ajuns! Uneorĭ parcă nu-ĭ venia să se 'ncreadă. El, un băiat de circĭmar, feciorul luĭ Ghiță Merișoiu din Boroaia, să fie 'n rind cu ceĭ maĭ marĭ oamenĭ aĭ țăriĭ, să trăiasc'o vieață cum neam de neamul luĭ n'a visat,—își făcea parcă o mîndrie din însășĭ umilința acesteĭ obîrșiĭ, pe care nimenĭ nu i-o știia, pe care nimenĭ nu trebuia să i-o știe; și gîndul luĭ, triumfător, aduna, ca 'ntr'o singură operă desăvîrșită, toate bunurile, toate fericirile, pe cari soarta i le hărăzise, cu atîta dărnicie: moșiĭ, palat, echipaje; servitorĭ, cărora părințiĭ luĭ li-ar fi sărutat mîna, iar în mijlocul acestuĭ fast, în mijlocul acesteĭ bogățiĭ amețitoare, nevasta luĭ, una din cele maĭ frumoase și maĭ cochete femeĭ din Bucureștĭ, strălucia ca o zînă din O-mie-și-una de nopțĭ. Luxul eĭ, beția eĭ de găteĭĭ, de juvaerurĭ, de balurĭ, de spectacule, era toată vanitatea luĭ, și singura luĭ slăbiciune.

Acum se credea ajuns la capătul biruințeĭ. Se simția mare, puternic, deplin fericit, stăpin pe fericirea luĭ.

Și eată că 'ntr'o dimineață de toamnă, pe cînd sta visător, cu ochiĭ pironițĭ pe-o informație de gazetă, care 'ntr'o de mult așteptată remaniere ministerială amesteca și numele luĭ, pe cînd îl urcaŭ și-l legănaŭ, așa de dulce, gîndurĭ de mărire, vine feciorul și-ĭ spune că e un țăran afară, care-așteaptă de vr'un ceas. Merișescu nu maĭ pleda procese micĭ. Întâĭ nu voia să-l primească, apoĭ se răzgîndi și zise plictisit: «Spune-ĭ să vie». Un om înalt, slab, cărunt, cu fața prelungă, își plecă boiul într'o închinare stîngace, tuși, pentru a-șĭ drege glasul, și rosti încet:

— Eŭ sînt Toader Lungu.

Merișescu tresări, ca deșteptat din somn. Fulgerîndu-l cu privirea, îl întrebă răstit:

— Și ce vreĭ?

Țăranul sta drept și dîrz.

— Nu mă maĭ cunoașteți?

— Nu.

— Eu vă cunosc pe Dumneavoastră. Vă cunosc de mult...

— Bine, bine, lasă asta, și spune, ce vreĭ?

— Apoĭ, eaca ce-ĭ pricina...

Un moment se opri, își maĭ învîrti căciula în mîinĭ, se uită la ea, apoĭ la Merișescu.

— Vedețĭ că dacă v'ațĭ aduce aminte... ar fi și pentru mine maĭ ușor, pe cînd așa--va s'o iaŭ de la început...

Merișescu era palid, ca 'n fața unuĭ spectru. Gîndurile i se învălmășiaŭ, schimbîndu-se de la o clipă la alta.

Și aiurit, cătînd cruciș, îngăĭmă c'un glas stîns, aproape rugător:

— Aĭ vr'un proces? Spune odată, omule, ce vreĭ de la mine?

— Da, am un proces. Am de luat niște banĭ de la un boer mare. Și să vedețĭ cum. Eŭ am fost tâlhar în vremea mea. Am furat caĭ, am prădat case, și omor am făcut—opt anĭ am tâlhărit în tovărășie cu... Oprea, și toțĭ baniĭ noștri i-am încredințat unuĭ frate-al luĭ Oprea, om cu carte și cu nume cinstit în tîrgul luĭ, unde era atuncĭ. Pe noĭ, in cele din urmă, ne-a prins. Am fost judecațĭ, osîndițĭ, închișĭ. Și cîtă cazn'am răbdat, numaĭ pielea mea știe, dar de banĭ n'am spus nimăruĭ nimic. Tovarășul meu, care era osîndit pe vieață, a murit în ocnă, Dumnezeŭ să-l ierte... Sînt patru anĭ de cînd i-am închis ochiĭ. Eŭ mi-am făcut pedeapsa până la sfîrșit, c'am avut osîndă maĭ mică,

și zile maĭ multe. In vremea asta, fratele răposatuluĭ, cu baniĭ noștri, a cumpărat moșiĭ, s'a întins, i-a mers bine, bine de tot...

Toader prindea inimă. Cu fiecare vorbă trăgea la țintă. Treptat intra în el toată liniștea, toată puterea, pe care-o pierdea Merișescu. Il țintui c'o privire de haĭduc și 'ncrucișîndu-șĭ brațele pe piept, parcă maĭ crescu de-o palmă.

— Acu, eŭ,—se chiamă vorba—mi-am împlinit aniĭ de osîndă... Și eată c'am venit... să-mĭ iau partea mea...

— De la cine?

— Poĭ, vă spuseĭ. De la fratele răposatuluĭ...

— Și cu ce dovedeștĭ?

— Cum adecă? Să am înscris de la el?

— In sfârșit... o dovadă...

— Eĭ, da. Nicĭ vorbă că am.

— S'o vedem.

Țăranul clătină capul, în semn de mustrare, și oftă din adînc.

— Doamne, Coane Dumitrache, da asta-ĭ aproape de mintea omuluĭ, că n'am pornit eŭ așa, după caĭ morțĭ să le iaŭ potcoavele. Că doar anĭ sint aceia cît am stat închis, și'n atita amar de vreme cu ce mi-am bătut eu capul? Ce altă grijă am avut de cît baniĭ noștri, baniĭ aceia, pentru cari și sufletul mi l'am încărcat de păcate, și mîĭnile astea mi le-am minjit de sînge, și rușine-am tras, și bătăĭ am îndurat, și muncă silnică la ocnă... Zece anĭ am cioplit la sare. De cite orĭ, și 'n cîte felurĭ n'am văzut eu întîlnirea asta cu Dumneata! Știam eŭ bine c'aĭ să-mĭ ceĭ o dovadă, că doar prin judecățĭ am fost, și vremea și nevoile m'aŭ învățat atîta lucru, c'o slovă pusă pe hirtie face maĭ mult de cît un car de vorbe spuse din gură. Și slova aceea firește c'o am, că altfel nu veniam eŭ așa... Patru anĭ am purtat, cusută 'n căptușala haĭneĭ mele de ocnaș, scrisoarea pe care mi-a dat-o la mînă Oprea, cînd a văzut că i se apropie ceasul.

Avocatul înțelese că are de-a face c'un om tare, foarte viclean, și foarte primejdios. Toată grija luĭ era acum să pue mîna pe scrisoare, și 'n urmă să vadă ce va maĭ fi de făcut. Intră în tocmeală cu el. Toader cerea treĭ miĭ de polĭ grămadă. Merișescu vroia să maĭ rupă ceva, dar țăranul pricepuse că-l are 'n palmă, și-ĭ părea rău că n'a cerut maĭ mult. In sfîrșit căzură la 'nvoială. Să-ĭ dea acum o mie de polĭ, și pentru rest—două polițĭ. Omul de legĭ se gindia maĭ departe. Scrisoarea ca scri-

soarea,—dar cum să-ĭ cumpere tăcerea, tăcerea aceea pe care numaĭ moartea o pecetlueşte... Ş'acum îĭ vorbia dulce, ca unuĭ vechiŭ prieten. Il întreba: unde are să se ducă? Ce-are să facă? Il sfătui să meargă cu el la moşie, aproape de Bucureştĭ, să se aşeze acolo, să-şĭ aibă pămîntul luĭ, gospodăria luĭ, să-şĭ închee şi el vieaţa, ca un om detreabă, între oamenĭ detreabă.

Deschise casa de fier, îĭ numără baniĭ, în teancurĭ de cîte o mie, şi-ĭ făcu cele două poliţĭ. Toader se apropie de biuroŭ, cu ochiĭ lacomĭ la grămezile de hîrtiĭ, se scotoci 'n sîn, scoase-o cîrpă murdară, o desfăcu încet, şi c'o mînă adună hîrtiile, cu cealaltă-ĭ întinse scrisoarea. Merişescu o citi, simţindu-şĭ faţa bătută ca de jaratec, ş'o apăsare grea pe inimă,—căcĭ era o mustrare, şi crudă şi dreaptă, pe care i-o făcea frate-săŭ de dincolo de mormînt:.... «Tu aĭ luat şi partea mea de la părinţĭ, şi roadele ticăloşieĭ şi pierzăriĭ mele. Eu n'am luat de cît ruşinea, păcatele şi osînda cea maĭ grozavă, la care pe tine nu te-am făcut părtaş....» Apoĭ urmaŭ sumele de banĭ, de cari-ĭ aducea aminte cum şi'n ce împrejurărĭ i le-a dat, şi-l ruga să nu maĭ ţie baniĭ aceştia cu păcat, ci să-ĭ dea luĭ Toader, care-a suferit împreună cu el, şi care i-a fost maĭ bun şi maĭ credincios de cît un frate....

Din ziua aceea Merişescu n'a maĭ avut linişte. Mereŭ se ducea la ţară să vadă pe Toader. Une-orĭ se'ntorcea de la jumătatea drumuluĭ, se'nchidea în biuroŭ, şi sta singur ceasurĭ întregĭ. Nu maĭ pleda, nu maĭ eşia 'n lume, nu vroia să maĭ vadă pe nimenĭ. Nevastă-sa, îngrijată, umbla binişor pe lîngă el, iĭ vorbea cu frică,—unde-l vedea aşa abătut, îşĭ închipuia că poate-a aflat ceva de ea, poate-a urmărit-o, poate....

Si într'o zi, ne maĭ putîndu-se stăpîni, il întrebă desperată:

— Ce aĭ, omule? Pentru Dumnezeu, fă-mă să 'nţeleg ce e? Ţi-a spus cine-va ceva? Aĭ primit vr'o scrisoare?

— O scrisoare?... Ce scrisoare?...

Şi nenorocitul rămase palid, cu ochiĭ holbaţĭ, cu faţa înmărmurită într'o expresie de groază, pe care privirea aceea încrucişată o făcea şi maĭ înfiorătoare. Nevastă-sa scoase un ţipăt şi fugi. O clipă, văzuse moartea.

A doua zi gazetele anunţaŭ, cu litere groase la ultime ştirĭ, că marele proprietar şi cunoscutul avocat şi om politic

D. Merișescu, făcînd o vînătoare la moșia sa de lîngă Bucureștĭ, din greșeală a impușcat pe unul din oamenii săĭ, Toader Lungu, și—zdrobit de această nenorocire—cum a ajuns acasă, șĭ-a tras un glonț de revolver în cap. Moartea i-a fost instantanee. Toate ziarele deplîngeaŭ pierderea acestuĭ bărbat eminent, și făgăduiaŭ amănunte la ediția de seară.

AL. VLAHUȚA

Foloasele studiuluĭ Biologieĭ [1])

Se zice că regiĭ și împărațiĭ diferitelor popoare au luptat și luptă pentru mărirea lor și a neamuluĭ lor.

Cît entuziasm, cîtă exaltare pentru popoarele învingătoare! Cit plîns, cîtă suferință pentru popoarele învinse!

Fie-care piatră scumpă din sceptrul și coroana unuĭ rege învingător e o rană dureroasă în sufletul poporuluĭ vecin, îngenunchiat.—O ast-fel de glorie, ce o parte din omenire dobîndește în dauna celeĭ-l-alte părțĭ, nu poate fi de cit o nenorocire pentru ea.

Paralel cu această activitate brutală, mergea o alta, adevărat demnă de menirea omuluĭ pe pămînt—activitatea intectuală.

In adevăr, în mijlocul acelor frămîntărĭ răsboinice, conduse de capete amețite de gloriĭ sîngeroase, existaŭ în diferitele unghiurĭ ale pămîntuluĭ, capete gînditoare, suflete marĭ, care luptaŭ nu pentru a îngenunchia pe veciniĭ lor, dar pentru a asigura o fericire și o glorie neperitoare întregeĭ omenirĭ.—Aceștia sunt adevărațiĭ regĭ aĭ omenireĭ. Cîmpul de luptă al acestora e mult maĭ vast, ținta mult maĭ îndepărtată și maĭ măreață, dușmanul mult maĭ greŭ de învins; căcĭ nimic nu e maĭ omoritor de cît atacurile, cîte odată nemiloase, ale natureĭ; dovadă siguranța în care trăește omul de azĭ,—bine înțeles într'o țară civilizată,—în raport cu siguranța omuluĭ primitiv.

E de netăgăduit că această siguranță nu se datorește activitățiĭ răsboinice a omenireĭ, ci activitățiĭ sale intelectuale,

O victorie a unuĭ general ca Alexandru cel Mare, Carol cel Mare saŭ Napoleon I-iŭ, orĭ cît de măreață ar fi ea prin cruzimea eĭ, nu egalează nicĭ a mia parte un adevăr dat la lumină de un Aristot, de un Descartes, de un Newton, de un Goethe, de un Darwin, de un Pasteur.

Arma celor d'intîiŭ e sabia, forța brutală, pe cînd a acestora din urmă e adevărul și dreptatea, armele de căpitenie ale adevăratuluĭ om.

---

1) Articolul acesta trebue considerat ca o simplă vulgarizare a cîtorva chestiĭ generale de Biologie.

Meritul uneĭ fapte nu se măsoară după gradul de exaltare ce o produce, ci după foloasele reale, în senzul cel maĭ larg, ce poate aduce omenireĭ.

Vedeţĭ, ce a rămas din toată acea glorie răsboinică a popoarelor antice, a popoarelor din evul mediu şi ce va rămînea iarăşĭ din gloria răsboaelor moderne? De sigur un plîns de jale şi cîte-va ode barbare.

Dacă avem un cult pentru antica Atenă şi Romă, apoĭ de sigur nu e acela al cruzimelor lor războinice, ci acela al producţiunilor lor literare şi artistice. Secolul luĭ Pericle, numit şi secolul de aur al Greciei, e acela care a dat maximul de activitate intelectuală.

Am expus aceste cîte-vă consideraţiĭ generale pentru a stabili următorul fapt: Activitatea omenireĭ, din timpurile cele maĭ îndepărtate şi pănă azĭ, s'ar putea împărţi în două marĭ categoriĭ:

1) In o activitate brutală, manifestată sub formă de măcelurĭ crîncene între triburĭ, popoare şi în curînd poate şi între rase, numaĭ dacă lupta pe teren economic,—lupta de clasă,—nu o va abate din drumul eĭ, şi 2) în o activitate intelectuală, manifestată sub formă de creaţiunĭ artistice, literare şi ştiinţifice.

* * *

Dacă am considera mersul activităţiĭ intelectuale a omenireĭ din timpurile cele maĭ îndepărtate şi pănă azĭ, am vedea că el s'a făcut pe două căĭ aproape diferite: 1) pe calea speculaţiilor pur filosofice şi 2) pe o cale maĭ mult sau maĭ puţin ştiinţifică.

Speculaţiile pur filosofice ni-au dat teoriĭ şi aşa numite doctrine din care mare parte au murit cu autoriĭ lor; şi dacă azi ni maĭ aducem aminte din cînd în cînd de ele, e numaĭ plăcerea ce simţim de a maĭ sta de vorbă cu autoriĭ lor, incontestabil superiorĭ ca artiştĭ, întocmaĭ cum am citi strofele unuĭ mare poet. A ne aştepta la ceva maĭ mult de la ele, de multe orĭ e inutil. Adevărurile despre lumea ce ne înconjoară nu se ghicesc cu ochiĭ închişĭ, ci se caută, se pun la probă şi apoĭ se dau la lumină. Admiţînd chiar că un geniu mare ar putea ghici o sumă de adevărurĭ, considerate ca nestrămutate pe vremea luĭ, totuşĭ să fim sigurĭ că o bună parte din ele vor fi constatate în urmă, chiar de un modest observator, ca erorĭ grosolane.

Cu totul altul e rezultatul uneĭ activităţĭ intelectuale, condusă de metoda ştiinţifică. Spiritul de observare şi controlul experienţeĭ, pe cît e posibil, ţin în frîu imaginaţiile viĭ, convingîndu-le că de multe orĭ e maĭ bine de a da la lumină un adevăr mic, dar bine constatat, decît a hazarda o idee, care pare măreaţă numaĭ prin frumuseţa expunereĭ.

Incontestabil că filosofiĭ marĭ ca Platon, Kant şi alţiĭ au hazardat ideĭ măreţe. E adevărat că unele din acele ideĭ au fost confirmate de cercetările ştiinţifice, dar nu e maĭ puţin adevărat că multe din ele au fost constatate şi ca erorĭ ştiinţifice.

Metoda ştiinţifică dar, aplicată conştiincios şi cu toată ri-

goarea eĭ posibilă, e calea cea maĭ bună pe care se poate îndruma cu siguranță orĭ-ce om doritor de a da la lumină adevărurĭ nestrămutate, atât din punctul de vedere teoretic cît și din punctul de vedere practic.

Deja, toate problemele cele maĭ arzătoare de psichologie, chinuite altă dată de speculațiilee metafizicianilor, sînt azĭ discutate metodic de știință, grație numeroaselor cercetărĭ biologice și fizico-himice.

Dar se va zice: și în știință s'au întîmplat cazurĭ în carĭ un fapt, admis înainte ca vădit, e constatat maĭ în urmă ca o eroare. Așa e; dar aceasta nu probează de cît lipsa de cunoștințe ajutătoare în explicarea aceluĭ fapt, neajunsurile metoadelor de experimentare sau interpretarea greșită a faptuluĭ studiat, iar nicĭ de cum ideea că aplicarea metoadeĭ științifice ne poate înșela.

Un exemplu ne va lămuri maĭ bine. Să luăm fenomenul circulațiuneĭ sîngeluĭ.

Inainte de marele anatomist englez, William Harvey, nu se cunoșteau de cît cîte-va fapte privitoare maĭ cu seamă la forma și angrenajul diferitelor organe, ca inima, arterele și vinele, carĭ formează aparatul circulator, și acestea încă într'un mod imperfect. Cu toate că această funcțiune importantă a viețeĭ a atras atenția oamenilor de știință (Aristot, Erasistrate, Galien) din timpurile cele maĭ îndepărtate, totușĭ mecanizmul eĭ n'a fost stabilit de cît de marele Hervey (1628).

Erasistrate, filosof grec, celebru pe vremea luĭ (300 de anĭ înainte de I. Chr.), stabilește, prin o observare conștiincioasă, existența valvulelor inimeĭ, descoperire în adevăr de mare valoare. Neștiind însă să se servească de metoda experimentală în cercetările luĭ, comite o greșală, susținînd că arterele și vinele sînt pline cu aer. Această greșală a persistat în știință aproape 400 de anĭ, pînă ce Galien, anatomist și fiziologist celebru, dovedește, cu ajutorul experiențeĭ, că inima, vinele și arterele sînt pline cu sînge în timpul funcționăreĭ lor.

Care alta e cauza acesteĭ greșelĭ științifice, îndreptată de Galien, de cît neajunsurile metodeĭ de experimentare? Tot din această cauză și Galien la rîndul luĭ, voind să interpreteze mersul sîngeluĭ, comite o greșală, susținînd porozitatea păretuluĭ de despărțire dintre auricul și ventricul pe unde sîngele ar putea trece prin urmare.

Michel Servet înaintează explicarea fenomenuluĭ circulațiuneĭ, descoperind circulația pulmonară. Biserica, din ordinul luĭ Calvin, îl recompensează, arzîndu-l de viu! In fine Caesalpinus, Cannani (1547), etc. continuă cercetările, pînă ce marele Harvey stabilește, bazat pe experiențe maĭ numeroase și maĭ minuțioase că sîngele faca un circuit închis; adică că acelaș sînge, plecat din un punct oare-care al aparatuluĭ circulator—din ventriculul drept, d. ex.,—ajunge iarășĭ în ventrictul drept, după ce a parcurs prin artere și vine diferitele părțĭ ale corpuluĭ și plămîniĭ.

De atuncĭ și fenomenul acesta a căpătat numele de fenomenul circulațiuneĭ.

Din acest exemplu se poate orĭ-cine convinge că greșalele științifice se datoresc numaĭ imperfecțiuneĭ metoadelor de observare și experimentare sau interpretăreĭ greșite a faptelor studiate.

Considerațiile de maĭ sus le cred suficiente deocamdată pentru a stabili superioritatea metoadeĭ științifice, orĭ de cîte orĭ ne îndeletnicim cu studiul problemelor marĭ ale vieţeĭ. Şi dacă pană azĭ știința n'a putut să ni dea explicarea precisă în multe probleme de ordin maĭ înalt, cauza e maĭ cu seamă în lipsa de metoade nouă de experimentare.

Sectarismul e o pornire nenorocită nu numaĭ în domeniul faptelor dar și în domeniul gîndireĭ. De aceea aș greși enorm, dacă aș susține, în mod absolut, că speculațiile filosofice n'au adus nicĭ un folos omenireĭ in studiul problemelor marĭ ale vieţeĭ. E de netăgăduit că și ele au avut un rol important în evoluția gîndireĭ omeneștĭ. Ele ni-au dezvălit de cele maĭ multe orĭ orizonturĭ noĭ și largĭ pentru cercetările științifice. Şi azĭ acele orizonturĭ ni sunt maĭ accesibile, carĭ ni sunt descoperite de speculațiĭ bazate maĭ mult sau maĭ puțin pe cîte-va fapte pozitive, plecate din studiul natureĭ omeneștĭ. Şi de aceea cred că speculațiile unor filosofĭ ca Aristot, Marcu Aureliu, Kant, Dascartes, H. Spencer etc. vor fi totdeauna consultate cu folos, cînd va fi vorba de a studia problemele marĭ ale vieţeĭ.

Grație progresuluĭ. știițific, filosofia devine azĭ din ce în ce maĭ puțin fantezistă. Ea speculează maĭ mult asupra faptelor pozitive, sintetizînd rezultatele obținute în știință.

* * *

Biologia, cu ale căreĭ foloase ne vom ocupa în articolul de față, e una din ramurile cele maĭ importante din știința vastă a naturiĭ.

In adevăr, *Biologia* e știința care se ocupă cu descrierea vieţeĭ sub toate formele și manifestările eĭ. Numele de biologie a fost creat pentru întîia oară de marele naturalist francez, Lamarck, (1801) și adoptat în urmă de fiziologistul Bichat și de naturalistul german Treviranus.

Plantele și animalele trăesc; avem dar o biologie vegetală și o biologie animală. O sumă de savanțĭ, punînd chestiunea de viață și de moarte pe un teren maĭ larg, adică că „viața nu e în ultima analiză de cît un fenomen fizico-chimic", admit, și cu drept cuvînt, o viață chiar și corpurilor anorganice.

Cîte-va definițiĭ le cred necesare.

Biologia, atît animală cît și vegetală, cuprinde două ramurĭ importante: *Morfologia* și *Fiziologia.*

Morfologia se ocupă cu studiul formelor, structureĭ și dezvoltăreĭ organelor ce compun ființele vieţuitoare, iar fiziologia se ocupă cu descrierea funcțiunilor ce îndeplinesc aceste organe.

In antichitate ca și în evul mediu, biologia ca și Astrono-

mia, Fizica şi Chimia erau puţin considerate, pe deoparte din cauza progresuluĭ lor încet, pe de alta din cauza contradicţiunilor între rezultatele cercetărilor lor şi ideile filosofico-religioase ce domneau pe acele timpurĭ. Şi de multe orĭ ştiinţele pozitive nu numaĭ că nu au fost luate în seamă, dar au fost chiar persecutate. Azĭ însă, graţie foloaselor reale ce ele au adus omenireĭ, toate aceste ştiinţe se impun. Şi dacă statele civilizate plătesc catedre pentru a fi cultivate şi răspîndite, nu e un lux sau o curiozitate ce şi-o plătesc. ci îşi îndeplinesc o cerinţă de prima necesitate.

Ca să nu amintesc de cît în treacăt foloasele imense ce aŭ adus omenirei ştiinţile fizico-chimice de ex., n'aş avea de cît să atrag atenţia asupra aplicaţiilor industriale ale electricităţiĭ, ale aburului, ale extracţiuneĭ ferului, şi tuturor produselor chimice. Foloasele acestor aplicaţiĭ sînt aşa de mari, în cît dacă le-am scoate azĭ din serviciul omenireĭ, nu maĭ mult de cît un an, toată civilizaţia ar fi înapoiată cu un secol şi maĭ mult poate. Nu maĭ vorbesc de foloasele reale ce au adus aceste ştiinţe şi din punctul de vedere teoretic, gonind din spiritul nostru o sumă de superstiţiĭ grosolane, şi înlocuindu-le cu o explicare logică şi adevărată a fenomenelor natureĭ, bine înţeles pe cît progresele acestor ştiinţe o permit.

Dacă foloasele ce a adus omenirei studiul ştiinţelor ca Astronomia, Fizica şi Chimia sînt imens de marĭ, nu maĭ puţin imense sînt şi foloasele ce a adus studiul ştiinţei biologice.

Şi cu atît îmĭ par maĭ marĭ foloasele aceste din urmă ştiinţe, cu cît ea se îndeletniceşte cu rezolvarea unor probleme care ne privesc maĭ direct pe noĭ oamenii.

Cu toată ambiţiunea ce aş avea de a hotărî ştiinţei biologice o poziţie excepţională faţă de cele-l-alte ştiinţe, ca Fizica, Chimia şi Astronomia, totuşi, ţinînd socoteală de modul raţional cum e pusă azĭ problema studiuluĭ biologieĭ, nu mă pot împiedeca de a declara dinainte că biologia şi în special fiziologia nu e de cît un capitol al ştiinţelor fizico-chimice.

Argumentele sînt clare şi convingătoare, cu atît maĭ mult cu cît ele reesă din însăşĭ cercetările biologice. Aşa, s'a stabilit în baza cercetărilor minuţioase că *protoplasma*, despre care voĭ vorbi mai pe larg în curînd, e *baza fizică a vieţiĭ*[1]. Fenomenul de mişcare de ex., unul din cele maĭ importante fenomene ale vieţiĭ, nu e, în ultima analiză, de cît o manifestare proprie a energiei himice conţinută în această protoplazmă, fiind că ea formează baza celuleĭ şi a fibreĭ, atît musculară cît şi nervoasă.

Din experienţele citate de marele naturalist englez Huxley pentru a rezolvi întrebările: „de unde provine puterea motrice şi ce o dirijază şi o controlează?" trage concluzia că: „puterea de a conduce mişcările îşi are locul în creer şi se propagă dealungul cordoanelor nervoase."

---

[1] **Th. Huxley**, ***Les problèmes de la Biologie. Bibl. de sc. contemp.***

Şi mai departe continuă: „S'a studiat la animalele superioare fenomenele care însoțesc această transmisiune şi s'a recunoscut că acțiunea, ce rezultă din energia specială aflătoare în nervĭ, se însoțeşte de o schimbare în starea electrică a moleculelor lor. Dacă am putea prețui această schimbare în mod precis, dacă am putea obține valoarea uneĭ acțiunĭ date de forță nervoasă, determinînd cantitatea de electricitate saŭ de căldură al căruĭ echivalent e această acțiune, dacă am putea recunoaşte dispozițiunea saŭ orĭ-ce alte condițiĭ ale moleculelor materiale de la care depind manifestările energieĭ nervoase şi musculare, lucruri pe care ştiința le va determina de sigur într'o zi, fiziologiştiĭ ar atinge, în acest sens, ultima limită a ştiințeĭ lor, eĭ ar putea determina atuncĭ raportul între forța motrice animală şi între cele-l-alte forme de forțe împrăştiate în natură."

Ast fel cum pune problema Huxley şi majoritatea savanților modernĭ, fenomenul de mişcare animală e identic cu fenomenul orĭ-căreĭ mişcărĭ studiate de fizică. In ultima analiză dar, aceleaşi deziderate se exprimă atît în fizică cît şi în biologie.—Iată dar de ceziseĭ mai sus că biologia şi în special fiziologia nu sînt de cît un capitol al ştiințelor fizico-himice.

Aceste fapte fiind stabilite, trec acum la subiectul propriu zis al acestui articol.

***

Mi s'a făcut de atîtea şi de atîtea ori o întrebare, în cît nu mă pot împiedeca de a nu o face cunoscut şi cititorilor acestui articol şi cu atît maĭ mult nu mă pot împiedeca cu cît acea întrebare mi-a venit nu numaĭ din partea celor lipsițĭ de orĭ-ce cultură ştiințifică, dar chiar şi din partea acelora carĭ posedau crîmpeie de asemenea cunoştințe. Mi s'a zis: Spune-mĭ, te rog, domnule naturalist, la ce serveşte omenireĭ să ştie că cutare animal, un purice d. ex. o furnică sau un vierme de pămînt, are creerul construit într'un fel sau într'altul? Şi maĭ departe: Oare omenirea n'ar merge tot aşa de bine şi fără aceste cunoştințe?

Aceste întrebărĭ naive le-aş putea formula în una singură şi anume: *Care sînt foloasele studiuluĭ ştiințelor biologice?*

Foloasele studiuluĭ biologieĭ fiind maĭ îndepărtate de cît acele ale fiziceĭ d. ex. care ni procură lumina electrică sau de cît ale himieĭ care ni procură sopon şi parfumurĭ, e maĭ greu unui om lipsit de cunoştințe în această materie să-şĭ dea seamă de ele la prima întrebare.

Sper însă că din expunerea concisă ce urmează cititorul îşĭ va căpăta o convingere măcar cît de mică asupra acestor foloase.

Foloasele studiuluĭ biologieĭ le voiu expune din două puncte de vedere:

1. Din punctul de vedere teoretic şi
2. Din punctul de vedere practic.

Una din problemele cele maĭ importante din punctul de vedere teoretic, care a chinuit pe omul gînditor din toate timpurile, e întrebarea cum a venit el pe lume şi ce legătură e între el şi

natura care îl înconjoară? Problemă de domeniul biologieĭ. Ce utilitate dar maĭ frumoasă şi maĭ importantă pentru omenire de cît studiarea eĭ? Dar cîte secole a trebuit omuluĭ să rătăcească în sferele imaginaţieĭ sau să bîjbîe din cînd în cînd realitatea, până să ajungă a pune azĭ mîna pe cîteva adevărurĭ, care, dacă nu-ĭ dau soluţia complectă a problemeĭ, cel puţin să-ĭ dea un punct de sprijin solid pentru a merge cu siguranţă înainte.

Lumĭ întregĭ de generaţiĭ au trăit şi au murit sub jugul unor ideĭ fantastice, eşite din capul cîtorva vizionarĭ, gînditorĭ marĭ aĭ acelor timpurĭ. Aceştia, departe de lumea în care trăiau, învăluiţĭ de mister, explicau senzul lumeĭ, hotărau destinele omenireĭ. Eĭ ni-au dat Biblia, Coranul etc. Alţiĭ după eĭ, neputînd să-şĭ maĭ însuşească calitatea de zeĭ, căcĭ practica vieţeĭ făcuse pe om maĭ sceptic, s'au mulţumit cu rolul de filosofi oficialĭ. Cu toţĭ de acord, fac din om centrul a tot ce vieţueşte în univers sub degetul a tot puterniculuĭ Creator, hotărînd că soarele, luna şi stelele, marea şi pămîntul cu toate vieţuitoarele lor sînt create pentru om; şi că o prăpastie înspăimîntătoare există, între om şi celelalte fiinţe vieţuitoare! Şi toate acestea sub umilita povaţă: „Crede şi nu cerceta“.

Din fericire însă, cum zisei, practica vieţei făcea pe om din ce în ce maĭ neîncrezător. Cîte-va spirite de revoltă au apărut şi acele au fost primele licărirĭ ale spirituluĭ ştiinţific. De atuncĭ lupta incepu. Şi ştiinţa, persecutată de atot puternicia scoalelor filozofico-religioase, nu eşi complect victorioasă de cît în secolul nostru.

Azĭ, ştiinţele biologice, bazate pe numeroase cercetărĭ şi-au luat sarcina de a da explicarea raţională a problemeĭ de maĭ sus. Omul, este el deosebit de restul celorlalte fiinţe vieţuitoare? E căzut din cer, întrupat din lut, aşa cum ne spune Biblia ?

Ştiinţa zice că cea maĭ bună metodă pentru a lămuri aceste întrebărĭ e de a cunoaşte bine maĭ întăĭ care e organizaţia omuluĭ şi a celorlalte vieţuitoare cu care voim să-l comparăm. Dacă faptele constatate pledează în favoarea uneĭ asămănărĭ între el şi restul fiinţelor vieţuitoare, asemănărĭ fie de naştere şi dezvoltare, fie de formă, fie de structură sau de viaţă, nu putem face alta de cît să o admitem.

Să vedem dar ce asămănare există între om şi restul fiinţelor vieţuitoare din punctul de vedere al naştereĭ şi dezvoltăreĭ luĭ.

Maĭ toate plantele şi maĭ toate animalele, începînd de la cele maĭ inferioare şi până la om, datoresc naşterea lor preexistenţeĭ unuĭ oŭ, în genere fecondat. Pretutindenea compoziţia ouluĭ e aceiaşĭ cu micĭ diferenţe de formă şi de dimensie. Pretutindenea se întîmplă acelaş fenomen, aşa numit de fracţionare a substanţeĭ luĭ vieţuitoare. Pretutindenea grupărĭ de celule, rezultate din funcţionarea celuleĭ-oŭ, daŭ naştere la primele începuturĭ de organe, şi dacă am privi, în anumite stadiĭ saŭ timpurĭ de dezvoltare, diferiţĭ embrionĭ, d. ex. embrioniĭ de peşte,

de broască, de șearpe, de pasere, de cîine și de om și i-am compara unii cu alții, am vedea așa de mare asămănare între ei, în cît i-am confunda unii cu alții.

Toate aceste observații științifice care fac obiectul Embriologiei, ramură a Morfologiei, stabilesc în mod vădit asămănarea de naștere și dezvoltare ce există între om și celelalte animale.

Să vedem acum dacă există vre-o asămănare între om și celelalte animale din punctul de vedere al constituției și al formei ce prezintă diferitele organe și organisme.

S'a stabilit mai sus că protoplasma e baza fizică a vieței. Din cercetările chimice, făcute asupra acestei substanțe, reesă că ea e un amestec foarte complex de mai multe individualități chimice, dintre care cele proteice și albuminoide sînt și cele mai importante. La acestea se mai adaugă și materii grase, fosforee precum și diferiți corpi simpli ca fosforul, clorul, ferul, silicea, carbonatul de calce etc.

Din cauza acestei complexități de compoziție, biologii consideră azi protoplasma ca o *noțiune biologică*.

Cu toată această complexitate, constituția ei fundamentală e aceeiași la toate ființele viețuitoare, iar deosebirile ei de ordin secundar, specifice, sînt cîștigate mai mult prin funcționare și grație instabilităței ei foarte mare de composiție.

Ca să ne putem face întru cîtva o idee de forma, aspectul și structura protoplasmei vii, n'avem de cît să privim la microscop una din acele ființe viețuitoare, considerate ca cele mai simple din scara zoologică—o *amibă*.

In o picătură de apă, luată dintr'un lac de apă dulce, saŭ de apă sărată saŭ din apă de mare, găsim adesa aceste amibe.

Privită la microscop, protoplasma, care formează corpul acestei ființe viețuitoare, are, la prima vedere, înfățișarea unei picături de albuș de ou. Forma corpului se schimbă la fie-care moment din cauza mișcărilor ei continue. Are o aparență aproape omogenă, semi-lichidă, incoloră și ceva mai lucitoare de cît restul picăturei de apă în care se mișcă. Mai în totdeauna apar în masa ei mici îngroșări, cari se concentrează cînd în spre margini cînd în spre centru. Ingroșările către centru formează ceea ce se numește sîmburele saŭ nucleul amibei. La alte ființe, puțin mai superioare amibelor, îngroșările către margini formează o membrană de înveliș, dîndu-ne ast-fel aspectul unei adevărate celule, asămănătoare celulelor care compun corpul tuturor ființelor mai superioare.

Dacă am voi să cunoaștem mai amănunțit structura protoplasmei, ar trebui să o ucidem—adică să o fixăm cu diferite substanțe chimice și în urmă să o colorăm cu diferite culori.

Dacă picătura de apă în care observăm amiba e prielnică vieței ei, atunci o vedem mișcîndu-se prin o schimbare continuă de formă a corpului ei, o vedem hrănindu-se și reproducîndu-se, adică înmulțindu-se. Reproducerea începe prin o simplă gîtuire a masei ei protoplasmice și în urmă prin o separare în două

părţi aproape asămănătoare ca mărime. Aceste două părţi vor forma două amibe, cari la rîndul lor cresc şi se reproduc, ca şi acea din care au provenit.

Ceea-ce am stabilit pentru o amibă se aplică aproape identic şi pentru un globul alb de sînge.

Maĭ departe: Prima diferenţiare a protoplasmeĭ ni dă celula cu derivata eĭ, fibra. Această diferenţiare, strîns legată de modul de funcţionare, ni dă celula şi fibra nervoasă, epitelială, musculară, osoasă etc. Prin urmare primele elemente anatomice. Grupărĭ de celule şi fibre, ni daŭ ţăsuturĭ. Aşa, celula şi fibră nervoasă ni daŭ ţăsutul nervos. Iar maĭ multe ţăsuturĭ reunite, alcătuesc organul; limba d. ex. e un organ alcătuit din ţăsut muscular, nervos, epitelial etc. Şi cu cît animalul e maĭ superior cu atîta şi diferenţiarea morfologică a protoplasmeĭ e maĭ pronunţată.

Aceşte stabilite, să venim acum la întrebarea pusă maĭ sus: Dacă între om şi cele-l alte vieţuitoare există vre o legătură din punctul de vedere al constituţieĭ intime a diferitelor organe.

Am văzut că cercetarile fizico-chimice ni arată în masa protoplasmei existenţa aceloraşĭ elemente fundamentale constitutive şi cu acelaş aspect. O amibă, un globul alb de sînge sau o celulă tînără ovulară luată de la om, de la un cîne sau de la o broască, prezintă iarăşi aceiaşĭ constituţie fundamentală a substanţeĭ viĭ şi aceleaşĭ fenomene de viaţă. Tot astfel, dacă luăm maĭ departe o celulă proaspătă, deja dezvoltată, fie nervoasă, fie musculară de la om sau de la cîne, de la pasere sau de la un vierme de pămînt şi le examinăm la microscop, ne vom convinge imediat că toate prezintă aceiaşĭ structură intimă, aceiaş protoplasmă vieţuitoare, cu diferinţe micĭ de dispoziţiunĭ, diferinţe datorite în special roluluĭ maĭ puternic de viaţă ce îndeplineşte celula saŭ fibra în corpul unuĭ animal superior în raport cu altul maĭ inferior. Maĭ departe, dacă comparăm diferitele ţăsuturĭ (nervos, muscular) de la diferitele animale cu acelea ale omuluĭ, vom vedea iarăşĭ aceiaşĭ asămănare. O porţiune din creerul uneĭ furnice, studiată la microscop, ni arată tipul fundamental al ţăsutuluĭ nervos de la toate cele-l-alte animale şi de la om.

Aşa dar şi din punctul de vedere al structureĭ intime a organelor există o identitate între om şi cele-l-alte animale.

Să vedem acum dacă există asămănare şi din punctul de vedere al formeĭ organelor saŭ maĭ bine zis din punctul de vedere al principiuluĭ fundamental de construcţie.

Să luăm pentru aceasta un organ, orĭ-care, ochiul de ex.

Noĭ am stabilit deja că o reunire de maĭ multe ţăsuturĭ formează organele. Ochiul, la om de ex., e format:

a) Dintr'un ţăsut epitelial, format din celule senzoriale care constituesc *retina*, primitoare de impresiĭ luminoase.

b) Dintr'un ţăsut maĭ mult fibros, foarte transparent şi refringent, adică deviind razele de lumină, şi care formează *cristalinul*.

c) Dintr'un ţăsut fibros nervos care formează *nervul optic*, punînd în legătură retina cu creerul.

d) Dintr'un ţăsut fibros, maĭ rezistent, care învăleşte părţile delicate ale ochiuluĭ, formînd *globul ochiuluĭ* şi

e) Dintr'un ţăsut muscular, formînd *muşchiĭ* care mişcă globul ochiuluĭ.

Eĭ bine, studiind ochiul tuturor animalelor cari aŭ acest organ (cîne, pasere, broască, peşte, culbec, vierme etc.), vom găsi pretutindenea părţile maĭ sus citate ; natural la unele maĭ mult la altele maĭ puţin pronunţate. La culbec de ex., în ochiul din vîrful tentaculelor sau cornițelor marĭ, găsim o retină, un cristalin, un nerv optic, un învăliş proteguitor şi muşchĭ. Toate acestea însă maĭ puţin dezvoltate de cît la animalele maĭ superioare. Tot astfel şi la vermiĭ, cari aŭ ochĭ.

Aşa dar, pretutindenea constatăm acelaş plan fundamental de construcţie a ochiuluĭ. Şi ce am stabilit pentru ochiu se aplică şi pentru toate cele-l alte organe care compun corpul fiinţelor vieţuitoare din întreaga serie animală.

Forma cîştigată de un organ, fiind rezultatul uneĭ funcţionărĭ îndelungate, complexitatea luĭ va depinde de complexitatea şi intenzitatea funcţiuneĭ ce el va îndeplini.

La om, funcţiunea ochiuluĭ ca şi a creeruluĭ fiind mult maĭ intenză şi maĭ complexă de cît la un culbec sau la o furnică d. ex., e natural că şi dezvoltarea acestor organe să fie mult maĭ mare de cît la aceste din urmă animale. Planul fundamental însă de construcţie e acelaş. Natural, dacă punem un creer de om alăturĭ de un creer de furnică d. ex., diferinţele ni vor părea marĭ. Dacă însă, între creerul furniceĭ şi acela al omului, intercalăm creerul tuturor animalelor intermediare ni va fi uşor să constatăm o legătură de înrudire. Vom constata în adevăr cu uşurinţă că planul general de construcţie e acelaş. Ce zicem despre creer se poate aplica la toate cele-l-alte organe.

Prin urmare şi din punctul de videre al formeĭ şi construcţieĭ organelor, adica din punctul de vedere anatomic, e o mare asămănare între om şi cele-l-alce animale.

Să vedem acum dacă şi din punctul de vedere fiziologic, adică din punctul de vedere al funcţiunilor ce îndeplinesc diferitele organe, constatăm aceiaşĭ asămănare.

Orĭ cît de puţin ar fi cineva obicinuit cu cunoştinţele de biologie, totuşĭ ştie că circulaţia sîngeluĭ se face în acelaş fel, şi la un cîne de ex. ca şi la un om. Şi la cîne ca şi la om se îndeplineşte condiţia esenţială în fenomenul circulaţieĭ, adecă acea de a se pune sîngele în contact cu aparatul respirator, cu plămîiĭ, ca să se regenereze, oxigenindu-se şi în urmă de a-l împrăştia în toate părţile corpuluĭ ca să hrănească diferitele ţăsăturĭ ce constituesc organele. Insă, această condiţie e îndeplinită pretutindenĭ unde există un aparat circulator (Paserĭ, Broaşte, Peştĭ, Insecte, Viermi etc.). Ceea-ce am stabilit pentru funcţiunea de circulaţie, se aplică perfect şi la cele-l-alte funcţiunĭ ale vieţiĭ.

Prin urmare şi din punctul de vedere fiziologic există o asămănare între om şi cele l alte animale.

Din cele expuse pănă acum, cred că putem să prețuim serviciile imense ce aŭ adus omenireĭ oameniĭ de știință cari și-au consacrat anĭ intregĭ din viața lor, studiind un animal inferior de tot saŭ creerul uneĭ furnicĭ; căcĭ toate cercetările lor ni servesc de date prețioase în explicarea adevăruluĭ demonstrat maĭ sus și anume, că între om și restul ființelor viețuitoare există o înrudire atît din punctul de vedere anatomic cît și din punctul de vedere fiziologic.

Rămîne acum de răspuns la o întrebare tot așa de importantă: Dacă și din punctul de vedere al fenomenelor intelectuale există vre o înrudire între om și restul celor l-alte animale?

Din acest punct de vedere, superioritatea omului asupra celor-l-alte animale e așa de mare în cît, la prima vedere, pare zădarnic orĭ-ce răspuns afirmativ.

Psichologia comparată, care se ocupă cu studiul fenomenelor intelectuale la diferitele animale, e o știință încă tînără. Ceea ce ea a demonstrat pănă acum în mod experimental și de netăgăduit e faptul că fenomenele intelectuale, ca senzația, percepția, raționamentul etc. îșĭ au locul în creer și maĭ precis în substanța corticală a emisferilor creeruluĭ, stabilind, în acelaș timp, aci cîteva centre, unele de mișcare altele de senzație, ca centrul vizual în porțiunea lobilor occipitalĭ, cuprinsă împrejurul tăietureĭ calcarine, ca centrul auditiv in partea mijlocie a aceleĭ d'întîiu circonvolujiĭ temporale etc.

Maĭ departe, ea ne-a dat cîteva explicărĭ științifice asupra cîtorva acte simple, ajutătoare fenomenuluĭ maĭ complex ca raționamentul, stabilind, în acelaș timp, că baza fundamentală a fenomenelor intelectuale, ca dealtmintrelea a tuturor fenomenelor vieţiĭ, e *iritabilitatea* materieĭ viețuitoare și în special a materieĭ nervoase.

Iritabilitatea e acea proprietate, ce posedă materia viețuitoare, de a reacționa sau de a răspunde la o excitație externă oare-care (Sergi).

Această iritabilitate nu e de cît o formă de energie a materieĭ nervoase, provenită din transformarea energieĭ chimice aflătoare în alimentele și oxigenul care servesc la hrana substanțeĭ nervoase ca și a întregeĭ substanțe viețuitoare (Verworn).

Cum vedem dar, studiul fenomenelor intelectuale e încă la început. Abia cîteva localizărĭ stabilite sigur prin experiențe, urmate de teoriĭ și în sfîrșit ipoteze.

Mare parte din aceste localizărĭ sînt datorite experiențelor fiziologice făcute la diferite animale (cînĭ, broaște etc.) Pănă în timpurile din urmă, observațiile asupra oamenilor n'au putut fi făcute de cât în cazurĭ accidentale de boală (halucinațiĭ hipnotice) sau în cazurĭ de rănirĭ la creer, observate în spitalele militare în timp de răsboiu.

Faptul principal care reesă din această expunere și care ne interesează e următorul: că atît la om cît și la cele-l-alte animale (cînĭ, broaște), asupra cărora s'a experimentat, există a-

celeașĭ localizărĭ de senzațiĭ vizuale sau auditive. Bazațĭ pe acest fapt și pe asămănarea anatomică ce există între creerul omuluĭ și al unuĭ cîne d. ex., conchidem că aceleașĭ fenomene psichice sau suflețeștĭ trebue să se îndeplinească în amîndouă crierele. Creerul omuluĭ fiind mult maĭ dezvoltat de cît al cîneluĭ, e natural că și fenomenele intelectuale ce va produce se fie maĭ intense de cît la cîne.

Imaginile, orĭ cît de vagĭ ar fi ele la un cîne, ni-ar fi greu să i le refuzăm.

Binet[1]) zice că *imaginele nu sînt de cît senzațiĭ conservate și reproduse.* Manifestațiile de bucurie ale unuĭ cîne, cînd întîlnește pe stăpînul său, trebue explicate prin redeșteptarea unor senzațiĭ plăcute.

Teoria scoaleĭ psicho-fiziologice citată zice că *raționamentul nu e în ultima analiză de cît o sinteză de imaginĭ.* Animalele raționează? Exemplul următor ne va lămuri întru cîtva: S'a observat de multe orĭ faptul că un cîne, ajungînd la bifurcarea unuĭ drum pe care nu-l cunoaște bine, stă pe loc de multe orĭ, privește drept înainte, în dreapta ori în stînga, mirosind continuŭ în acelaș timp; după ce a luat un moment o atitudine asămănătoare aceleia ce luăm și noĭ, cînd reflectăm, apucă pe drumul din dreapta orĭ din stînga care i se pare că o să-l ducă maĭ sigur la locul unde voește să ajungă. Acelaș lucru facem și noĭ în asămenea împrejurărĭ. Stînd pe loc, privind înainte în dreapta sau în stînga noastră, nu facem alta de cît să fixăm o serie de puncte—un copac, un deal, o casă—carĭ deșteaptă în crierul nostru imaginĭ deja cunoscute. Și cu cît aceste imaginĭ, cunoscute de maĭ înainte, sînt maĭ slabe cu atît și timpnl gîndireĭ noastre ca și al cîneluĭ va fi maĭ lung. Imaginile *redeșteptate, sintetizate*, produc, atit la noĭ cît și la cîne, raționamentul, care hotărește de a apuca pe drumul din dreapta sau din stînga.

Cred inutil să maĭ citez aci exemple din nenumăratele observațiĭ făcute asupra inteligențiĭ animalelor. Maĭ fie-care din noĭ cunoaștem asemenea exemple fie din citit fie din observațiile noastre propriĭ.

Un fapt însă, pe care țin să-l fac cunoscut:

S'a susținut că singur omul are senzațiĭ morale, pentru că numaĭ el are impresiĭ care trec prin conștiință înainte de a deveni senzațiĭ. Nu intru în amănuntele aceste teoriĭ: Mă mărginesc a cita numaĭ un exemplu caracteristic la un animal inferior. *Romanes*[2]) căruĭ i se datoresc cele maĭ interesante și maĭ conștiincioase observațiĭ asupra inteligențiĭ animalelor, istorisește faptul următor: A observat că, în curs de maĭ multe zile, un culbec, care îșĭ avea locuința într'un copac, se cobora pe pămînt regulat în fie-care zi, suia un gard, se cobora în grădina vecină ca să îngrijască pe un alt culbec, care zăcea bolnav la pămînt;

1) La Psychologie du Raisonnement.
2) L'intelligence des animaux 2 vol.

acesta avea scoica sfărîmată. După ce îĭ dădea îngrijirile necesare, se întorcea din nou, inspre sară în copacul din cea-l-altă grădină. Acelaş drum, aceiaşĭ îngrijire i-a dat'o până ce culbecul bolnav s'a însănătoşat. Din ziua însănătoşireĭ, culbecul îngrijitor n'a maĭ venit. Iată dar un exemplu destul de moral, cred. Mulţĭ oamenĭ n'ar fi poate capabilĭ nicĭ de atîta.

Din toate faptele rezultate din cercetările anatomice, fiziologice şi psichologice, reesă lămurit concluzia că între om şi restul celor-l alte animale există o asămănare netăgăduită—acelaş procedeŭ de naştere şi de dezvoltare, acelaş plan de construcţie, acelaş mecanism de funcţionare a vieţiĭ.

Dacă este aşa, atuncĭ sîntem în drept să susţinem că omul nu e o creaţie specială pe pămînt, ci fiinţa cea maĭ perfectă din scara zoologică. Şi această perfecţinne cîştigată nu prin voinţa unuĭ a tot puternic creator ci prin o luptă groaznică pentru traiŭ ce a trebuit să poarte strămoşiĭ luĭ, animalele maĭ inferioare, precum şi prin o adaptare—adică prin o dare la brazdă, după vorba noastră românească—la mediul încunjurător în care aŭ trăit acele animale.

Ar fi să es din cadrul acestuĭ articol, dacă m'aş încerca să justific acum această luptă pentru existenţă şi această adaptare la mediul încunjurător.

Cititorul care ar voi să capete o convingere adîncă asupra acestor doĭ factorĭ importanţĭ, cari aŭ produs perfecţionarea omuluĭ şi a celor-l-alte speciĭ de animale, va fi pe deplin satisfăcut, citind de o cam dată scrierile mareluĭ naturalist *Lamarck (La phylosophie zoologique)* şi *Darwin (L'origine des espèces* şi *La descendance de l'homme et la sélection sexuelle)* precum şi importantul volum al luĭ *A. R. Wallace (Le Darwinisme)*.

Iată dar din punctul de vedere teoretic care e folosul real ce omenirea trage din studiul ştiinţelor biologice : cu un cuvînt, învaţă să se cunoască maĭ bine pe ea.

***

Trecem acum la foloasele aduse din punctul de vedere practic.

Unul din cele maĭ marĭ foloase ce a adus omenireĭ studiul biologieĭ e ajutorul ce a dat medicineĭ practice. Din antichitate şi până în secolul al 17-lea, ştiinţa asupra omuluĭ a fost cu totul separată de acea asupra celor-l-alte animale. De cînd însa medicina a pus în serviciul săŭ rezultatele color-l-alte ştiinţe ca Fizica, Himia, Biologia animală şi vegetală, de atuncĭ ea şi-a deschis calea către adevăratul eĭ ideal: vindecarea cît maĭ mult a boalelor. Medicina veche necunoscînd bine funcţionarea organelor nicĭ acţiunea ce poate exercita asupra lor diferitele substanţe minerale, vegetale şi animale, nu putea să prescrie leacurile de azĭ. E de ajuns să amintesc, între multe altele, cercetările fiziologice asupra fenomenuluĭ digestiuneĭ, datorite luĭ Cl. Bernard şi Schiff pentru a ne convinge de foloasele practice imense ce aŭ adus medicineĭ practice. Bazaţĭ pe aceste cercetărĭ,

medicii fac diagnoza boalelor de stomac și prescriŭ medicamentele necesare.

De la marele fiziologist Bichat încoace, medicina bazată pe studiile de anatomie și fiziologie comparată, devine mai științifică și aplicațiile ei practice mai sigure.

Am arătat mai sus cum aceste studiĭ aŭ stabilit că prima specializare a protoplasmeĭ a dat naștere celuleĭ, că grupărĭ de celule ni daŭ țăsuturĭ, că grupărĭ de țăsuturĭ ni daŭ organe și grupărĭ de organe ni daŭ mașina animală complectă.

In baza tuturor acestor cercetări s'a stabilit *teoria biologică celulară*, adică: viața unuĭ animal nu e de cît rezultanta vieţiĭ atîtor celule care compun corpul luĭ.

Şi dacă corpul e bolnav, e că grupe de celule din el sunt bolnave. Marele patolog german Virchow, pune astfel bazele *Patologieĭ celulare*, care a deschis o cale nouă și largă Bacteorologieĭ de azi.

E inutil să maĭ insist asupra rezultatelor minunate ce ni-aŭ dat cercetările bacteorologieĭ. Ele sunt azi de domeniul comun. Progresele acesteĭ științe, strîns legate de nume ilustre ca acelea ale luĭ Pasteur, Koch, Behring, Ehrlich, Metchnikoff etc. vor face de sigur epocă în evoluția studiilor medicale. Şi toţĭ recunoaștem azi că aceste progrese se datoresc în special biologieĭ.

Un alt folos practic, nu maĭ puțin însemnat, e studiul paraziților, atît animalĭ cît și vegetalĭ, cari ni atacă atît pe noi oamenĭ cît și pe animalele noastre domestice sau produsul munceĭ noastre, ca cerealele, pomiĭ etc.

Se știe cîte boale causează parazițiĭ, ca panglicele, limbriciĭ, trichina și alte speciĭ de viermĭ, atît în Europa cît și în cele-l-alte continente. Dacă aceste boale sînt azĭ combătute cu succes, aceasta nu se datorește de cît studiuluĭ biologieĭ făcut asupra acestor parazițĭ. Riia, d. ex., boală lipicioasă, e cauzată de prezența sub piele, a unuĭ mic animal, acarian, invecinat cu insectele *(Sarcoptes scabei)*. De cînd studiile zoologice aŭ constatat bine prezența acestuĭ animal, de atuncĭ riia se poate vindeca în 24 de oare.

In ramura agricultureĭ, științele biologice aŭ adus iarășĭ foloase reale. Exploatarea rațională a pădurilor nu se datorește de cît cercetărilor biologieĭ vegetale. O cultură rațională, bazată pe cunoștințe științifice, a adus înbunătățirea atîtor speciĭ de plante necesare nouă atît din punctul de vedere al economieĭ domestice cît și din punctul de vedere farmaceutic. Boalele ce bîntuesc plantele sînt vindecate azĭ în urma cercetărilor embriologice asupra atîtor insecte ce trăiesc pe ele.

Stabilimentele de *piscicultură* (creșterea peștilor), de *apicultură* (creșterea albinelor), de *sericicultură* (creșterea viermeluĭ de matasă), de *viticultura* (cultivarea vițeĭ de vie), etc., dau țărilor veniturĭ marĭ. Cu cît aceste ramurĭ de cultură sînt bazate pe date maĭ științifice, cu atîta și producția lor e maĭ mare.

Iată dar și din punctul de vedere practic, care sînt foloasele ce aŭ adus omenireĭ științele biologice.

N'am citat desigur de cît o parte din cele maĭ însemnate, totușĭ ele ni arată în deajuns, cred, importanța studiuluĭ biologieĭ.

* * *

Dar foloasele studiuluĭ biologieĭ nu se mărginesc aci.—Rezultatele cercetărilor eĭ servesc de bază și în dezlegarea multor probleme sociale. Neînțelegerile ce există în societățile de azĭ nu vor dispărea, până ce în studiul fenomenelor sociale nu se va aplica aceiașĭ metodă științifică ca și în studiul fenomenelor biologieĭ animale. Sociologia nefiind de cît un capitol al vasteĭ științe biologice.

Școala de antropologie din Paris, ale căreĭ lucrărĭ vor face epocă în istoria gîndireĭ omeneștĭ, ne-a dat până acum o serie de cercetărĭ în acest sens. *Morala*, *familia*, *justiția* etc, atîtea probleme sociale sînt studiate din punctul de vedere științific, evolutiv.

Chestiunea criminalitățiĭ, una din cele maĭ importante și maĭ grele de legiferat, nu va fi complect rezolvată de cît atuncĭ cînd cercetările biologieĭ și în special ale antopologieĭ îșĭ vor da ultimul lor cuvint. Jurisconsulțiĭ marĭ așteaptă deja nerăbdătorĭ rezultatele finale ale discuțiilor înflăcărate ce se continuă încă între școala antropologică și școala medicală în această privință.

Pentru a arăta și maĭ bine legătura strînsă ce există între fenomenele sociale și cele biologice, să luăm un exemplu: Problema *justițieĭ* d. ex., una din cele maĭ arzătoare pentru jurisconsulțĭ, capătă, după cum vom vedea, o nouă confirmare prin glasul teorieĭ evoluțieĭ.

Se credea că există o contradicție între ea și legea biologică a luĭ Darvin: *„în lupta pentru traiŭ, victoria e asigurată celuĭ maĭ apt“*.

Novicow în scrierea sa: —*Les luttes entre les sociétès humaines et leurs phases successives*—face să cadă această contradicție, zicînd: „În prima linie, contradicția vine din aceea că se identifică ideia de luptă cu idea de masacru. Dacă printre animale, lupta ea *maĭ totdeauna* această formă, e departe însă de a fi acelaș lucru și la oamenĭ. Grație civilizațieĭ de azĭ, victoria lupteĭ între om și om e asigurată nu celuĭ maĭ tare fizicește ci celuĭ maĭ tare intelectualicește“.

Cu toate acestea, continuă Novicow, „într'un mediu internațional, unde domnește anarhia și violența, o societate războinică poate ușor să distrugă o societate pașnică, de și aceasta din urmă e maĭ superioară din punctul de vedere intelectual“. „In fond, zice Novicow, toțĭ legislatoriĭ țărilor civilizate n'aŭ de cît un scop, acela de a asigura victoria celor maĭ inteligențĭ și a elimina pe ceĭ maĭ puțin inteligențĭ. Cea ce numim noĭ *justiție* nu e alta de cît aplicarea principiuluĭ existențeĭ celuĭ maĭ apt“.

Iată dar o confirmare a unei probleme sociale—a justiției—dată de legea biologică a luptei pentru existență a lui Darwin.

Se naște acum întrebarea: legile existente asigură oare ele victoria celor mai inteligenți, mai buni și mai folositori dintr'o țară? Legiuitorii și-aŭ ajuns ei scopul lor? Nu cred. Atîtea nedreptăți sînt o dovadă evidentă pentru a arăta că victoria nu e încă a aceluĭ mai apt și mai folositor.

Dacă n'ar fi să citez de cît faptul că la noi de ex. majoritatea forțelor producătoare de bogății—țărănimea—nu are încă dreptul de a-și da cuvîntul politicește în întrebuințarea acestor bogății și tot ar fi deajuns să arăt nedreptatea unei legi existente.

Am fi de rea credință dacă n'am recunoaște că atît la noi cît și în alte țări există și legi bune. Dar dacă cu toate aceste legi bune, există nedreptăți, cauza nu e alta de cît modul lor greșit de aplicare. In adevăr: Grupări de oameni, clase sau clice, cum voiți să le numiți, luptă unele în contra altora. O serie de împrejurări de cele mai multe ori necinstite de care una din clase a știut să profite, o hotărăsc să aplice acele legi. Și cum pentru mulți interesul de clică saŭ de clasă li va fi mai scump de cît interesul general ei vor aplica legea necinstit și vor scoate biruitori în lupta pentru existență pe cei imbecili și leneși în dauna celor inteligenți și celor muncitori.

E o nenorocire mare tocmai pentru om, rezultată desigur din o educație greșită, acea de a putea întrebuința atîtea mijloace pentru a birui. Omul adevărat superior și cu o educație aleasă nu va căuta să biruiască de cît în virtutea fructului onest al muncei lui. Omul degradat intelectualicește și moralicește aleargă la alte mijloace: „Viclenia, lingușirea, bine-cuvîntata elasticitate a șirei spinărei—tactul vieții în înțelesul negustoresc al cuvîntului“, cum zice iubitul nostru poet, Vlăhuță. Dacă interesul de clasă saŭ de clică nu ar încuraja toate acestea, plîngerile de nedreptate n'ar exista.

Sînt mulți factori care grăbesc mersul omenirei spre o societate mai bună; printre ei sînt desigur și științele biologice ca și toată știința în general Științele biologice, mai mult de cît ori-care altele, aŭ dreptul de a-și da cuvîntul în dezlegarea problemelor de la care atîrnă până și îmbunătățirea raporturilor dintre om și om în societate.

Oamenii de știință, cari și-aŭ consacrat zeci de ani din viața lor, studiind organizația unui animal ori cît de simplu ar fi el, pot fi comparați cu muncitorii cei mai modești cari fac de ex. cărămizele necesare pentru construirea unui edificiŭ. Ei ni daŭ cunoștințele fundamentale, servind la construirea edificiului care predomină azi întregul cîmp al biologiei. Acest edificiu e teoria evoluției saŭ Transformizmul de azi.

Cercetările moderne nu fac de cît să întărească din ce în ce mai mult această teorie. *Lamarck*, *Darwin*, *Wallace*, spirite mari și pătrunzătoare, sînt marii arhitecți ai acestui edificiŭ. Teoria odată confirmată, vin spiritele generalizătoare, filosofice

(Spencer, diferiţiĭ savanţĭ aĭ scoalelor de antropologie etc.) cari, aplicînd principiile teorieĭ transformiste, discută problemele ce ne privesc mai direct, ca problema moraleĭ, a educaţieĭ, a justiţieĭ, a criminalităţeĭ etc. In sfîrşit jurisconsulţiĭ, ţinînd samă de discuţia şi rezolvarea acestor probleme, alcătuesc legi după care trebue să ne conducem.

Iată dar cum plecînd de la studiul animalelor celor maĭ simple, ajungem a găsi foloasele acestuĭ studiŭ până şi în viaţa practică de toate zilele. Şi iată iarăşi de ce zisei, la începutul acestuĭ articol, că dacă statele civilizate întreţin azĭ catedre pentru cultivarea acestor ştiinţe, nu e un lux saŭ o curiozitate, ce-şi plătesc, ci o cerinţă de prima necesitate. Deja în zilele noastre vedem rolul mare ce-l va juca ştiinţa în dezvoltarea omenireĭ. Diferitele eĭ ramurĭ devin din ce în ce maĭ solidare, întinzînd, în acelaş timp, mîna de ajutor tuturor celor-l-alte ramurĭ de activitate omenească chiar şi celor maĭ modeste.

Solidaritatea ştiinţifică, zice savantul profesor A. Giard, membru al Institutuluĭ Francez, *trebue să fie prefaţa şi modelul solidarităţiĭ sociale* [1]).

P. BUJOR

1). Revue Scientifique, No. 6 din 1905.

Istoriea şi Critica Literară

-Un raport asupra catedreĭ de istoriea literaturiĭ romîne dela universitatea din Iaşĭ. -

---

Istoriea literaturiĭ unuĭ popor este istoriea activităţiĭ intelectuale a aceluĭ popor, este adică istoriea activităţiĭ ştiinţifice, istorice şi poetice orĭ, maĭ pe scurt, istoriea ştiinţiĭ, istorieĭ şi poezieĭ aceluĭ popor, într-atît însă întru cît aceste genurĭ literare sînt manifestate în scris. La această povestire a activităţiĭ intelectuale istoricul literar consideră lucrurile povestite întăiŭ în ele înseş, apoĭ în raporturile (loc, timp, cauză, scop, instrument, mod) lor faţă cu celelalte lucrurĭ. Iar maĭ înainte de a face povestirea lucruluĭ, istoricul literar trebue să cunoască în mod prealabil limba, în care lucrul e scris (interpretare gramaticală), genul literar din care el face parte (interpretare generică), stilul autoruluĭ (interpretare individuală), şi trebue să priceapă lucrul (interpretare istorică). Şi tot aşa, maĭ înainte de a face povestirea lucruluĭ, istoricul literar trebue să cerceteze în mod prealabil dacă el e scris în limba poporuluĭ căruĭa se atribue (critică gramaticală), dacă are caracterele specifice ale genuluĭ literar cutare orĭ cutare (critică generică), dacă posede stilul autoruluĭ, căruĭa se atribue (critică individuală), dacă posede cunoştinţile poporuluĭ, căruĭa se atribue (critică istorică). Cînd acum istoricul literar caută în sfîrşit să ni istorisească lucrul, el trebue în descriere să tindă cu toate puterile să lese lucrul aşa cum este, astfel încît ascultătoriĭ orĭ cetitoriĭ istoricuĭ literar să priceapă obiectul povestit tot aşa de bine, caşi atuncĭ cînd eĭ singurĭ ar fi venit în contact cu dînsul. Ba maĭ bine, căcĭ nu toţĭ ascultătoriĭ orĭ cetitoriĭ istoricululuĭ literar pot avea priceperea, răbdarea, erudiţiea acestuĭa, maĭ ales rarĭ pot

avea calitatea cea care se cere maĭ mult la un istoric literar, anume puterea de a videa lucrul cît se poate maĭ obiectiv, fără patimă. Condiţiea aceasta din urmă face în general maĭ grea sarcina istoricului decît acea a omuluĭ de ştiinţă. In adevăr, omul de ştiinţă are a face cu noţiunĭ, unele maĭ generale decît altele, iar noţiunile sînt producte ale minţiĭ noastre, care trăesc numaĭ în noĭ şi fac parte din noĭ; istoricul însă are a face cu individe, dela care orĭ simţim bine orĭ simţim răŭ, şi faţă de care numaĭ foarte rar putem sta indiferenţĭ. Şi pentru acela adeseorĭ se întîmplă ca istoricul să povestească lucrurile altfel decum aŭ fost: atuncĭ el încetează de a maĭ fi istoric, căcĭ a povesti cu patimă despre lucrurĭ nereale, ci închipuite, nu este istorie, ci cu totul altceva, anume poezie. Pentru a se garanta contra aceşteĭ primejdiĭ istoricul literar recurge la următoarele mijloace—şi la aceleaş mijloace recurge istoricul în general. Anume, printre calităţile lucrurilor povestite sînt unele maĭ puţin variabile, iar altele maĭ variabile. Cele dintăĭ, care prezintă o relativ mare constanţă dela un timp la altul, dela un loc la altul, dela un individ la altul, sînt maĭ puţin apte de a provoca plăcerĭ şi displăcerĭ în observator; cele de al doilea din contra sînt mult maĭ apte. De felul celor dintăĭ sînt, de pildă, mare-mic, adevărat-neadevărat, învăţat-neînvăţat, inteligent-prost, bogat-sărac, deprins-nedeprins, original-neoriginal. De felul cel de al doilea sînt bun-răŭ, frumos-urît, moral-imoral. Negreşit, este imposibil ca istoricul literar să facă cu totul abstracţie la povestirea lucruluĭ săŭ de aceste calităţĭ, este însă dator la enunţarea lor să hotărască din punct de videre al uneĭ noţiunĭ foarte generale, iar nu din punct de videre al gustuluĭ personal. Un alt mijloc pentru a se garanta contra primejdieĭ de a videa lucrurile altfel decît sînt în realitate este acela de a da maĭ multă importanţă raporturilor decît calităţilor lucrurilor. Să daŭ un exemplu. In Munteniea în secolul XIX până pela 1880 «vom găsi, zice un tînăr scriitor (Curentul Nou I 19) o legiune de patruzecĭoptişti; în Moldova o legiune de spirite critice şi de literatorĭ». Un chip de a discuta este: «Cum sînt aceĭ patruzecĭoptiştĭ, criticĭ şi literatorĭ?». Alt chip de a discuta este: «Pentruce în Muntenia sînt cutare, iar în Moldova cutare soiŭ de oamenĭ?» Unul s-a grăbit şi a răspuns la a doŭa întrebare: «Intîmplarea» (!). Tînărul scriitor pomenit maĭ sus a cercetat însă cu băgare de samă şi a aflat care sînt «factorii culturiĭ romîneştĭ din veacul al XIX», şi anume «în Muntenia.... o tradi-

ție culturală foarte slabă, curentul latinist și curentul francez maĭ ales în ipostasul luĭ politic; în Moldova o tradiție culturală maĭ pronunțată, curentul latinist slab, curentul francez în ipostasul maĭ ales literar, și curentul poporan».

Cum se prezintă acum cultura romînească din punctul de videre al istorieĭ literaturiĭ romîne? Voiŭ discuta lucrul în general întăiŭ și apoĭ cu specială privire la candidat.

Din nefericire discuțiea istorică asupra activitățiĭ intelectuale făcută obiectiv și fără amestecul pătimaș al elementelor variabile frumos-urît, bun-răŭ, moral-imoral, a prezentat totdeauna marĭ greutățĭ. Chiar în Germaniea, unde s-aŭ făcut de la Herder și August W. Schlegel încoace progrese marĭ din acest punct de videre, încă foarte adese e nepotrivire între titlul «*istorie literară*» al uneĭ cărțĭ și între cuprinsul cărțiĭ. La noĭ vre-o istorie literară și în special o istorie a literaturiĭ romîne n-aŭ apărut încă. Avem, poate, pentru datele bibliografice și biografice privitoare la literatura romînească cîteva cărțĭ bunișoare. Cînd vreun scriitor s-a încercat însă a face istorie literară, lucrarea luĭ a degenerat totdeauna într-o discuție subiectivă și pătimașă asupra frumusețeĭ-nefrumusețeĭ, bunătățiĭ-răutățiĭ, moralitățiĭ imoralitățiĭ operelor. Am avut, de pildă, ca să daŭ un exemplu, un pseŭdo-istoric literar și pseŭdo-profesor de istoriea literaturiĭ romîne, care-șĭ propusese ca scop principal al activitățiĭ sale intelectuale de a proba că «Luceatărul» luĭ Eminescu este o culme de uriciune, că Alexăndri a fost complect lipsit de darul poetic, că Andreiŭ Mureșanu a produs frumusețĭ neîntrecute. Asemenea elucubrațiĭ, isvorîte dintr-un gust curios orĭ maĭ degrabă din tendința de a fi original cu orĭce preț, le numia el istorie literară. De acest soiŭ de istoricĭ literarĭ avem de ajuns, decît, maĭ modeștĭ, eĭ îș întitulează discuțiile cele pătimașe și unilaterale «*Critice*». Nicăirĭ nu s-a potrivit maĭ bine vorba «la critique est aisée» decît la aceste pruducte ale istoriografieĭ romîne. Maĭ întăiŭ criticul îș ușurează sarcina prin faptul acela că exclude din literatură istoriea și știința, tocmaĭ adică pe cele maĭ importante manifestărĭ ale activitățiĭ intelectuale. Pentru el literatură însamnă poezie. Apoĭ față cu această poezie criticul se dispensează de orĭce cunoștință științifică a genurilor poetice, adică de baza interpretăriĭ generice și criticeĭ generice. El procedează așa, ca și cum până la dînsul *ce este poeziea* și *ce sînt genurile poetice* ar fi fost lucrurĭ necercetate orĭ așa cercetate, încît fiecare îș poate permite să dea el o difiniție din fu-

ga condeiului. Un critic, de pildă, proclamat de un coleg al său ca «cel mai inteligent om din țara aceasta» (Curentul Nou I 2, 125), spune într-un loc următoarele (Săptămîna V 1083): «Nu este nicio analogie între o poezie și un roman, este foarte puțin între un roman și o piesă». Va să zică romanul nu e poezie, și nici piesa nu e poezie! Și apoi acest cuvînt de mahala piesă! Ce-ar zice un zoolog despre un autor pretins specialist în zoologie, care-ar scrie că «nu este nicio analogie între un pește și o știucă, este foarte puțin între o știucă și un crap?» In sfîrșit punctul de vedere, din care se pune la cercetarea obiectului său, criticul literar și-l fixează așa la întîmplare, după inspirațiea momentului. Astfel unuia îi vine în minte că poetul trebue să fie judecat din punct de videre al *impresionabilității nervoase*, și dupăce în curs de mai mulți ani cîntărește această *impresionabilitate nervoasă* la diferiții poeți romîni și stîrnește prin criticele sale entusiasmul unei generații, de odată se ivește un altul, care zice (Curentul Nou I 2, 74): «D. *** ne-a vorbit mereu de *impresionabilitatea nervoasă* a artistului, parcă asta ar fi însușirea lui de căpetenie. Nimic mai greșit!» Și acest nou critic, care probabil va stîrni și el prin criticele sale entusiasmul unei generații, stabilește un nou criteriu de judecată (Curentul Nou I 2, 74: «[Poetului] îi trebue *inteligență*, ca să priceapă viața și oamenii, și ca să poată compune opera de artă; îi trebue *finețe nervoasă*, adică *spirit de observație*, *intuiție psihologică*, *fantazie*, *simțul formei*, și în general *simț artistic* propriu zis; îi trebue *sentiment*, sau mai în general *interes puternic pentru viață*; îi trebue *putere de evocare*, adică *imaginație plastică*; și-i trebue apoi *forțe fizice* și *morale*, cari să le puie pe toate acestea în mișcare». Din acest punct de videre va judeca noul critic poeziea romînească cîțiva ani, pănăce sigur se va ivi un altul, care o va judeca din cine știe care alt punct de videre, și care va zice despre criteriul de judecată al actualului critic: «Nimic mai greșit!» In asemenea împrejurări sarcina de critic literar este cea mai ușoară din toate carierile literare. Pentru orice breaslă îți trebue să știi ceva, să fi învățat ceva; pentru a fi critic literar îți trebue numai să știi ceti și să fii inteligent ori să crezi că ești. Iți fixezi îndată un punct oarecare de videre și apoi *judeci*, cum zic unii, iar, cum zic alții, *simțești*, *comentezi* și *explici* (Curentul Nou I 2, 73). *Judecare*, *simțire*, *comentare*, *explicare*, adică vorba vine, în realitate criticul ori laudă ori dezaprobă. Ca unele ce sînt din puncte de

videre variabile pornite, aceste laude şi dezaprobări sînt diferite dela un critic la altul. Cîteodată deosebirile sînt extreme. Despre acelaş poet un critic spune că «este menit a face epocă în literatura noastra», iar altul că «are un suflet de vagmistru, şi naturalismul lui e bestialitate curată» (Curentul Noŭ I 1, 41; I, 2, 72). In asemenea caz criticiĭ se apucă adesea la ceartă între dînşiĭ. «Las-o maĭ dămol, unde nu te pricepĭ!», zice unul, cel maĭ cu sînge rece din toţĭ (Convorbirĭ Literare XXV 894). «Gaffeur!», strigă altul (Curentul Noŭ I 2, 75). «Filifizon fîlfiĭt, neghiob!» ţipă altul maĭ..... cu temperament (Sămănătorul IV 921, 922). Iar autoriĭ ceĭ tăvăliţĭ sub numele de critică se rocoşesc şi eĭ cîteodată. Astfel poetul cel cu sufletul de vagmistru ameninţă cu un «răspuns ţtare», iar criticul se apără cu revolverul (Curentul noŭ I 2, 116).

In mijlocul acestor părerĭ contradictoriĭ şi aceşteĭ dezlănţuirĭ de patimĭ opiniea publică, pentru lămurirea căreia scriŭ criticiĭ chipurile, devine tot maĭ încurcată, nu atît din punct de videre al valoriĭ scriitorilor, căcĭ valoarea acestora maĭ curînd orĭ maĭ tîrziŭ îş capătă adevărata eĭ cotare, fără voia şi în ciuda criticilor, ci din punct de videre al chipuluĭ cum trebue făcută o istorie literară. Pentru mulţĭ, care nu sînt oamenĭ de meserie, dar iubesc poeziea şi sînt în curent cu criticele, un istoric literar orĭ un profesor de istoriea uneĭ literaturĭ ar fi un fel de om de propagandă, care prin entusiaste declamaţiĭ dă direcţiĭ artistice. Intru cît, decĭ, ocupaţiea cu poeziea, declamărĭ asupra poezieĭ, entusiasm ar fi calităţile specifice ale istoricului literar, pentruce nu tocmaĭ un poet de meserie ar fi cel maĭ bun istoric literar? Şi de fapt chiar s-a făcut propunerea ca să se ofere catedra de istoriea literaturiĭ romîne de la Universitatea din Iaşĭ unuĭ poet, ca Vlăhuţă, Coşbuc, Caragiale. Dar maĭ întăiŭ, chiar dacă o istorie literară ar fi un fel de ocupaţie declamatorie cu poeziea, nu există declamator maĭ prost decît poetul. Insuş criticul romîn tot are o consecvenţă oarecare în discuţie, o agerime oarecare de a descoperi calităţĭ la prietiniĭ şi defecte la duşmanĭ, o răbdare oarecare de a cetĭ lucrurĭ de diferite felIurĭ, o aptitudine oarecare de a pătrunde în chipul diferit de a percepe lumea a diferiţĭ oamenĭ. Ba cîteodată consecvenţa în urmărirea unuĭ scop este la criticul romîn atît de mare, încît eĭ îĭ datorim, de pildă, faptul că toate deosebirile de formă dintre specialistul romîn şi specialistul străin, care existaŭ pela 1866 la un Ale-

xăndrescu-Ureche, etc., astăzi aŭ dispărut, astfel că astăzi specialistul romîn samănă cu specialistul străin ca două picături de apă, fireşte numai la formă. (Pentru înţelesul cuvîntului *specialist romîn* vezi Lui Tit Maiorescu Omagiu pag. 91—117). Poetul însă e un om incapabil de a pricepe alte concepţii poetice decît acele ale propriului său crier. Pe terenul istoriei şi al ştiinţii mintea unui poet se poate mişca destul de liber şi adeseori poeţii acumulează imens material istoric şi ştiinţific, ca Honoré de Balzac, de exemplu. Pe terenul poeziei însă, la care după concepţiea vulgară se mărgineşte cercul de activitate al istoricului literar, poetul este incapabil de a pricepe alt chip de a face poezie decît pe al său propriu. Acest lucru este de mult cunoscut. La noi, pe cît ştiŭ, întăiaş dată l-a spus d. Maiorescu.

Insă, bine, istoricul literar e un altfel de om decît un critic improvizat, cu criterii ad-hoc, pătimaş partizan ori duşman, om de propagandă, şef de gaşcă, cetitor de poezii, declamator de vorbe goale. Insă, bine, istoricul literar este apoi încă mai mult cu totul alt soiŭ de om decît poetul. Unul este *istoric*, celalalt este *poet*, iar între istoric şi poet este tot aşa de mare deosebire ca şi între omul de ştiinţă şi între poet. Dacă istoricul literar are nenorocirea să cerceteze, alături cu genurile literare cele cu mult mai importante ale istoriei şi ştiinţii, are nenorocirea să cerceteze şi poeziea, apoi trebue să-l amestice cineva cu poeţii? Apoi atunci cu acelaş drept ar trebui şi psihologul amestecat cu poeţii, căci cunoştinţile omeneşti, pe care istoricul le cercetează istoriceşte, psihologul le studiiază ştiinţific. Apoi atunci cu acelaş drept ar trebui confundat istoricul sculpturii cu sculptorii, istoricul picturii cu pictorii, istoricul arhitecturii cu arhitecţii. Apoi atunci va trebui să facem, dacă vom merge pe această cale, din catedrele filologice ale universităţilor noastre, adică din catedrele care se ocupă cu istoriea activităţii omeneşti, un fel de răsplată pentru artişti.

Aici trebue, ca la toate celea, om de meserie, care să-ş cunoască meşteşugul, om pe care să-l fi învăţat întăiŭ profesorul carte şi care apoi să-şi fi dat el singur osteneală, nu cetind critici, ci istorii literare şi literaturi în tot felul de limbi şi vechi şi nouă. Aici trebue apoi om cu cumpăt, care să acoarde acelaş interes tuturor manifestărilor activităţii intelectuale, iar nu numai acelora care i-ar conveni lui din vreun punct oarecare de videre. De multe ori buretele pucios (phallus impudicus) are

maĭ multă importanță pentru aflarea adevăruluĭ în istoriea plantelor decît cel maĭ frumos, mirositor ananas, ĭar pentru priceperea activitățiĭ intelectuale romîneștĭ tot atît de importante sînt—poate maĭ importante—borele oțelite ale lui Aron Densușianu, Zoilul luĭ Eminescu, ca și poeziile luĭ Eminescu. Noĭ ișticlalțĭ putem alege și zvîrli, istoricul literar trebue să citească tot cu răbdare îngerească. De vor fi bune orĭ rele, frumoase orĭ urîte, productele literare înregistrate de istoric sînt pentru acesta numaĭ niște manifestărĭ ale naturiĭ, care trebuesc *pricepute*, nu lăudate niciĭ batjocorite. Botanistul nu face glume și scălîmbăĭurĭ asupra formeĭ și mirosuluĭ bureteluĭ puclos, hirurgul nu se îngrețoșează cînd examinează o rană, istoricul literar nu știe ce vrea să zică dispreț și batjocură. Aicĭ trebue în sfîrșit un om, care să pună o stavilă criticeĭ pătimașe și să arăte odată ce va să zică într-adevăr o istorie literară. După cum, cînd se ridică negura, se văd lucrurile la locul lor fiecare, și acolo unde credeaĭ că este vreun vîrf de munte se arată că era numaĭ un abur, pe care apoĭ l-a spulberat vîntul, așa s-ar videa, în descrierea adevăratuluĭ istoric literar, produsele activitățiĭ romîneștĭ fiecare la locul ce i se cuvine, și multe celebritățĭ s-ar constata că aŭ fost numaĭ niște ignoranțĭ, jucătorĭ cu forme goale, pe care-ĭ ridicase sus reclama și intriga.

Eĭ, este cumva d. Gh. Ghibănescu un astfel de om? Nu, și niciĭ n-are să fie, căcĭ *ex ungue leonem*. D-sa e specialist într-un mic paragraf din istoriea literaturiĭ romîne, anume în interpretarea documentelor romîne și slavo-romîne. Documentul însă prezintă așa de mare importanță pentru istoriea vieții publice și private și atît de mică importanță pentru istoriea viețiĭ intelectuale, încît *diplomatica* este considerată ca o disciplină ce aparține istorieĭ politice și sociale, ĭar nu istorieĭ literare De fapt, nicĭo istorie literară nu ține socoteală de documente, le înregistrează numaĭ, lăsînd explicarea lor pe socoteala diplomaticiĭ. Este adevărat că prin explicarea documentelor și prin învățătura scrieriĭ chirilice manuscrise cultura istorică, atît pe terenul istorieĭ politico-sociale cît și, maĭ puțin, pe acel al istorieĭ literare, ar cîștiga la universitatea noastră; este adevărat apoĭ că acesta e singurul punct în care, mi se pare, se învață maĭ mult la facultatea de litere din Bucureștĭ decît la cea din Iașĭ. Decît, aceste lucrurĭ se pot lesne învăța, apoĭ am putea obliga pe viitorul istoric literar să le predee; în tot cazul pe baza cunoștinților în diplomatica romînă nu putem încredința

o catedră aşa de cuprinzătoare şi de impórtantă, ca cea de istoriea literaturiĭ romîne, d-luĭ Gh. Ghibănescu, care e aşa de puţin pregătit in toate celelalte privinţĭ.

Noĭ totdeauna ne-am împărţit până acum, decînd se daŭ catedre pe baza operelor, în două tabere: uniĭ am fost pentru amînare, ĭar alţiĭ am fost pentru recomandare, şi totdeauna s-a intîmplat că ceĭ care aŭ cerut recomandarea aŭ eşit învingătorĭ. Numaĭ cînd nu s-a prezentat nimenĭ orĭ aproape nimenĭ, cum s-a intîmplat cu catedra de istoriea evuluĭ mediu şi modern, numaĭ atuncĭ n-am recomandat şi noĭ pe nimenĭ. Este apoĭ adevărat că oamenĭ de valoarea d-luĭ Gh. Ghibănescu aŭ fost recomandaţĭ ca profesorĭ. Eŭ socot însă că a venit timpul, cînd cu toţiĭ trebue să avem curajul de a aştepta. Să aşteptăm cîţĭva anĭ. Dupăcum pe celalalte terenurĭ ale filologieĭ romîne, pe terenul anume al istorieĭ politice şi al istorieĭ limbiĭ, nu se pot tăgădui oarecare progrese, tot aşa poate vom constata niscaĭ progrese orĭ începuturĭ şi pe acel al istorieĭ literaturiĭ peste cîţĭva anĭ. Cunosc numaĭ eŭ tinerĭ, foştĭ elevĭ aĭ universităţiĭ noastre, foarte serioşĭ şi învăţaţĭ, dar care n-aŭ publicat nimic. Cine ştie ce lucrurĭ de samă vor publica poate? Orĭ se poate intîmpla ca actualele condiţiĭ de recrutare a profesorilor pe baza operelor să facă loc altora maĭ largĭ, după care şi învăţaţiĭ fără opere să fie admişĭ a concura prin examene scrise şi orale. Cîţĭ oamenĭ foarte învăţaţĭ n-aŭ publicat nimic şi cîţĭ alţiĭ cu opere în maĭ multe seriĭ sînt nişte ignoranţĭ fără păreche! Să aşteptăm.

A. PHILIPPIDE

Ursitul

Vieţuesc într'un palat
Treĭ copile, treĭ surorĭ,
    Gingaşe fecioare
Ce nu ştiu de sărutat,
Ci surîd ca nişte florĭ
    Ne-atinse de soare. —

Şi sînt mîndre toate treĭ
Şi aidoma la faţă;
    Fetele 'ntre ele
Samănă ca treĭ scînteĭ,
Ca pe crinĭ, în dimineaţă,
    Treĭ limpezĭ mărgele.

Vrînd a le ferì de dor,
De-un suspin ce-ar fi 'ncălzit
    Sinurĭ de zăpadă,
Impăratul, tatăl lor,
Cu blestem a juruit
    Nimenĭ să le vadă.

Da 'ntr'o zi de Maĭ, s'a dus
Una, numaĭ un răstîmp,
    Sub un măr în floare;
Vîntu-aduse din apus
Un adînc miros de cîmp
    Şi-un miros de mare.

Şi-ı îmbălsămează 'n păr
Ghinţiane şi ţintaur
  De-ı ca îmbătată,
Păn' adoarme 'ntr'adevăr
Împletind un vis de aur,
  Drag ca nicı-odată:

Parc'un înger o mîngie —
Şi în pletele-ı se scutur',
  De pe crengı măiastre,
Albe florı de alămıe —
Şi 'ntre ele zboar' un flutur
  Cu aripı albastre,

Zboară legănat uşor
Prin lumina unui vis;
  Ca pe o răsură
Se scoboară binişor,
Aripı străvezii a 'nchis —
  Şi-ı căzu pe gură.

Fata într'o clipă sare:
De alăturı se ridică
  Nalt şi mîndru Craı.
Ea-l socoate arătare —
Şi sperieată turturică
  Fuge fără graı.

Dar văzuse împăratul,
Din pridvor, fapta 'ntîmplată.
  Negru de mînie,
A sculat întreg palatul:
Viu sau mort să-l prindă'ndată
  Şi cu el să vie.

L'au adus legat în fiare.
Albă-ĭ fața ca de cridă
Și-l îneacă plînsul:
Sigur pentru-o sărutare
Impăratu-o să-l ucidă
Și-ĭ păcat de dînsul!

Stă părintele pe gîndurĭ—
Și tarziu i s'auzì
Vorba răspicată:
„—Dacă pînă în treĭ rîndurĭ,
„Dintre fete. va ghici
„Fata sărutată,

„Vina lui iertată fie!"
Ca s'aleagă la noroc,
El c'o mînă cheamă
Cele treĭ surorĭ să vie.
Vin tus-trele la un loc,
Toate treĭ de-o samă

Și la fel înveșmîntate,
Numa 'n alb—și fie-care
C'o garofă 'n piept....
Craiul, palid, se socoate:
Cuĭ a dat o sărutare?
Le privește drept;

A ales; dar îșĭ ia sama.
Iar copila, se 'nțelege,
Fără vre-un alt gînd,
Vînt îșĭ face cu năframa—
Și pe dînsa o alege
Craiul tremurînd.

Fu minunea să se 'ntîmple,
Că tot eĭ i se 'nfioară
Părul aurit.
Ea-l aşează pe la tîmple—
Şi-o alege-a doua oară
Craiul liniştit.

Şi tot una dintre ele
Îşĭ desprinde, turburată,
Cît să-ĭ pice jos
Garofiţa pe podele—
Şi-o alege înc'odată
Craiul luminos.

„—Fie-ĭ viaţa dăruită!"
Ins'amar o podideşte
Pe copilă plînsul;
Face-un pas şi stă pierită:
„—Iartă, tată—şi' nvoeşte
„Să mĕ duc cu dînsul!"

A. STAVRI

Cîntarea pătimirii noastre.....

Octavian Goga.—„Poezii". Budapesta,
Institutul tipografic „Luceafărul" 1906.

Din nou am recetit din scoarță în scoarță cărticica cu coperta roz-gălbie, ce poartă acest titlu, şi par'că îmi vine greu să o închid, să rup vraja, de care mi-a cuprins sufletul «Cântarea pătimirii noastre», şi de pe înălțimile, la cari m'a ridicat, să arunc ochii înjuru-mi.....

Plin încă de farmecul — dureros şi bărbătesc în acelaşi timp, — al sunetelor, al căror —

«Domol purcede glas de schijă
«Dela clopotnița din deal, —
«Să povestească lumii jalea
«*Instrăinatului Ardeal*,» —

mă uit pe fereastră: chipuri străine; graiul sonor dar brutal al unui neam cotropitor; firme scrise cu caractere neobicinuite, purtînd nişte nume ciudate pentru urechea Romînului; — şi în mijlocul acestui cadru atît de «ne al nostru», — iată-le par'că rătăcind cîte-va figuri răsleţe. apoi altele în grupuri mici,—sucmane cenuşii şi, castanii închise, cojoace albe, — atît de ale noastre!.....

A! glasul *înstrăinatului* Ardeal?

O, Doamne,—a venit oare să umple în sfîrşit deşertul din viața noastră sufletească, el, cel atît de demult dorit, — cîntărețul neamului, — ce

«.. ..al patimii amare
«*Si-al dorului ce moare în aşteptare*
«E solul sfînt,..... înfricoşatul crainic
«Izbăvitor durerilor străbune».?

Şi tot din Ardeal,—*instrăinatul* Ardeal!—unde, în Şincai, Maior, Micu, s'a zămislit gîndirea noastră ştiinţifică, de unde, prin Gh. Lazăr, au străbătut primele raze de lumină, în întunerecul în care de veacuri ne-a fost învălită mintea?

L'aşteptăm de-atâta vreme,—fii înstrăinaţi ai unui popor înstrăinat!.....

Da, e *cîntarea pătimirii noastre....*

* * *

Criticii noştri, de sigur, îl vor analiză pe Goga, îi vor măsura versurile, îi vor număra silabele, îi vor cîntări fie-care cuvînt, îi vor cataloga poeziile după genul lor,—vor pune, în sfîrşit, ori-unde trebue eticheta potrivită.....

Şi slava Domnului, avem destui critici, — şi mari şi mici, învăţaţi şi desbrăcaţi de ori-ce..... prejudecăţi ştiinţifice, inteligenţi şi cum a dat Dumnezeu.

Şi cine ştie, poate vre-un savant specialist ne va dovedi, că şi Octavian Goga e un bestial şi un sărac cu duhul, — iar vre-un filolog, excursionist în cîmpul literaturii, nu va descoperi în fulgerele ce scîntee din versurile lui, de cît o banală şi naivă versificare.....

Nu voiu să mă amestec în ceata falnică de critici,—şi dacă aş vrea, n'aş putea.

Dar nu pot rezista ispitei de a aşterne pe hîrtie gîndurile ce m'au cuprins, cînd,--după ce am recitit din nou cărticica de poezii, tipărită la Budapesta,—am văzut pe fereastră, în mijlocul lumei straine, grupuri de ţărani, în sucmane cenuşii şi negrucastanii, şi în cojoace albe.

* * *

Dar ori-ce vor decreta profesionaliştii criticei, îndrăznesc o profeţie: Octavian Goga e menit să ajungă poetul favorit al *intelectualilor romîni.*

Intelectualul romîn!

Cît de plină de amărăciune şi sbuciumată e scurta lui istorie.....

Ca formaţiune socială, el nu s'a putut naşte decît după triumful definitiv al «generaţiunii de la 1848». Inainte de acest triumf erau de sigur, în ţară, oameni învăţaţi şi inteligenţi dintre boeri şi boerinaşi, cari aveau interese intelectuale şi «cultivau literele»,—dar dînşii nu formau o categorie socială *distinctă*;

în viaţa şi în acţiunea lor publică dînşii păstrează toate legăturile cu clasele din care au ieşit, apar ca inspiratorii şi conducătorii lor fireşti.

Numai după «modernizarea» ţării, prin adoptarea instituţiilor şi a formelor de viaţă din apus, prin respîndirea culturii s'a putut ivi tipul de intelectual, în înţelesul adevărat al cuvîntului.

Şi intelectualul romîn, produs în întregime—după cuprinsul său sufletesc,—al culturii apusene, în mijlocul unui popor de veacuri căzut în «sănătoasa» lui barbarie,—mai ales, după ce «generaţia de la 1848» a fost mistuită de însăşi opera săvirşită şi s'a stins,—a rămas solitar şi înstrăinat, sufletul lui păstrîndu-şi toată viaţa pecetea din «alma mater»,—el şi pe malurile Bahluiului remîne francez, german, cîte odată italian sau spaniol (deşi aceştia de obiceiu, îşi perd diplomele într'un naufragiu),—«printre străini».....

Caracteristica unui adevărat intelectual e că dînsul are nevoe de un element idealist în viaţă, *nu poate trăi* fără el, de azi pe mîne, ca «barbarii sănătoşi», cari mulţumesc lui Dumnezeu, că şi-au putut petrece viaţa „cum au apucat-o de la părinţi", fără sbucium şi „vecinica căutare" a lui Lessing; dacă el îşi vinde sufletul pentru un blid de linte, intrînd în slujba „triumfătorilor" vieţii, desăvîrşind procesul de adaptare la cererile tubului digestiv,—nu mai e intelectual,—în realitate, n'a fost nici o dată un *adevărat intelectual.*

Şi iată,—îl vedem aducînd din «inima lumii» pe malurile Bahluiului „cele mai înalte idealuri ale veacului", în calitate de campion al «proletarilor din toate ţările».

Dar, vai! pe ţărmurile Bahluiului nu sunt proletari ca în „toate ţările",—ţara lui e locuită de ţărani, cari,—după etichetele «Manifestului» lui K. Marx şi Fr. Engels,—sunt „mici burghezi", şi fac parte din „masa reacţionară",—duşmană „celor mai înalte idealuri ale veacului"....

Ce să faci? Să te mulţumeşti cu «manifestaţia de 1 Maiu», redusă la o petrecere din grădina cu „Puţul rece",—să fulgeri în fie-care zi în contra burgheziei, aruncînd mantia de «Tiers état» pe umerii bietului nea Titircă Inimă-rea, (care despre «sofragiul universale» a aflat numai din comediile lui Carageale),—să preconizezi proletarizarea ţărănimii spre a-ţi pregăti materialul comod pentru experimentarea «celor mai înalte idealuri ale veacului»?.....

Desnădejdea, simţul tot mai acut de izolare morală, de înstrăinare, cuprinde pe intelectualii noştri, şi îi aruncă fatal în mrejele sentimentalismului şi ale frazeologiei pesimiste,—singura *justificare* a acestei înstrăinări.

Aceasta ne explică, pentru ce Eminescu, până acum, a fost înainte de toate *poetul intelectualilor romîni*, al tuturor intelectualilor, şi poate chiar mai ales al socialiştilor, fiind că aceştia mai ales l'au admirat, ei i-au consacrat cele mai adînci studii, cele mai călduroase ditirambe, şi ei au format «eminescianismul» literaturii noastre.

Vă închipuiţi pe un Jaurès sau un Liebknecht recitind cu entuziasm versurile lui Leopardi?!.....

Dar intelectualul romîn se simţea faţă de viaţa de „barbarie sănătoasă" din împrejur, ca demonul lui Eminescu:

— „*El*—răscoala în popoare, a distrugerei scîntee.....
„Despărţiţi de-a vieţii valuri, între *el* şi între *dînsa*
„*Veacuri sunt de cugetare*, o istorie, un popor!".....

Iar cînd după ani de sbucium şi de tortură sufletească, ajungi—

«......Să te simţi neliber, mic,
«*Să vezi marele-aspiraţii cai-s reduse la nimic*,
«Că domnesc în lume rele, *căror nu te poţi opune*,
«Că opunîndu-te la ele, *tu viaţa-ţi risipeşti*—
«Şi cînd mori, să vezi, că 'n lume vieţuit-ai *în zadar*.
«O ast-fel de moarte-i iadul! Alte lacrimi, alt amar,
«Mai crud nici e cu putinţă: *Simţi că nimica nu eşti!*».....

(«Inger şi Demon»;—cuvintele «în zădar» şi «simţi că nimica nu eşti» sunt subliniate de însu-şi Eminescu)—atunci eşti gata să te umileşti faţă de bătrînii, cari au ştiut să-şi păstreze armonia vieţii, să recunoşti, că—

«In noi totul e spoială, tot e *lustru fără bază*;
«Voi credeaţi în scrisul vostru, *noi nu credem în nimic*».

(«Epigonii»; caracteristică, iară-şi, este pentru Eminescu sublinierea cuvintelor «noi nu credem în nimic»).

In această stare sufletească e o mare mîngîere, dacă poţi crede şi spune:

— «Cînd știi, că visu-acesta cu moarte se sfîrșește,
«Că 'n urmă-ți remîn toate ast-fel cum sunt, *de dregi*
«*Ori cît ai drege în lume*—atunci te obosește
«Eterna alergare *ș'un gînd te-ademenește*:
«Că vis al morții eterne e viața lumii 'ntregi».....
(«Impărat și proletar»).

Concluzia:

«*Sunt sătul de-așa viață*... Nu sorbind a ei pahară,
«Dar *mizeria* aceasta, *proza* asta e amară» !.....
(«Scrisoarea IV»).

Acesta e strigătul de agonie al unui suflet stingher și obosit de «atîta străinătate», al intelectualului romîn.

Și nu e de mirare, că după atîta chin și sbucium, socialiștii noștri,—suflete rănite,—au amuțit în sfîrșit,—cel puțin în literatură,—lăsînd cîmpul liber „triumfătorilor" de toate spețele...

Și numai „inimi pustiite", ca ale triumfătorilor pot stropi cu noroiu mormîntul martirilor gîndirii noastre...

* * *

E foarte semnificativ faptul, că în toate poeziile sale Eminescu nu vorbește nicăeri, afară de cîte-va ușoare aluziuni, despre țărani,—e fiu adevărat al acelei generațiuni, care era pornită să vadă în țărănime numai „o masă reacționară de mici burghezi".

In dorul lui de viață armonioasă, el evoacă imagini din trecut, de la „Cichindeal gură de aur, Momulean glas de durere",—pănă la „o mie patru sute".

Chiar savantul nostru istoric dl. N. Iorga, (à propos,—rog pe criticii d-lui Iorga să nu uite, că numele istoricului Iorga va remînea neșters în analele culturii naționale, pe cînd posteritatea nu va cunoaște, de sigur, pe *publicistul* și mai ales pe *criticul* Iorga;—să nu-i pue deci cu atîta înverșunare în socoteală toate micile păcate și scăpări de condeiu, în sfera literelor romîne,—căci munca cinstită trebue totdeauna respectată,—atunci înse-și greșelile servesc pentru lumină și descoperirea adevărului),—chiar dl. N. Iorga, în această privință, e—fără să-și dee samă—victima intelectualismului nostru clasic, al acelor suflete stinghere și desrădăcinate, despre cari am vorbit mai sus,—cînd par' că uită, că țăranii nu pot și nu trebue numai să servească

ca un obiect de studii etnologice și folklorice, pentru a ilustra fenomenul, cunoscut în sociologie, de *supraviețuire* (survivance) a tradițiilor și obiceiurilor trecutului îndepărtat, a „datinilor străvechi", nici numai ca un element pitoresc în arta română; —și că țăranii sunt și ei *oameni vii*, cu nevoi reale și grele, și ca oameni vii, au dreptul și ei să-și spună cuvîntul și să fie ascultați, să-și impună voința celor de sus,—pentru că interesele *lor* sunt înainte de toate interesele adevărate ale *neamului nostru întreg*.

Dacă socialiștii au plătit scump, prin zădărnicirea unei vieți de chinuri, lupte și visuri nobile, pornirea de a considera țărănimea, cum a scris subsemnatul încă acum 12 ani[1])—„ca un material de experimentație pentru aplicarea formulelor abstracte ale vre unui program, ori-care ar fi el" uitînd sfîntul cuvînt, că „nu omul e făcut pentru Sîmbătă, ci Sîmbăta pentru om" (mulțumesc amicului Ibrăileanu că a reînviat din „neagra vecinicie" aceste cuvinte de mult uitate),—apoi e un păcat și mai mare de a vedea în ea numai subiecte de folklore și de ornamentație în „stil național"...

Și păcatul e comun, e acela al intelectualilor romîni, *străini* sufletește unui popor întreg de oameni vii, în mijlocul cărora trăesc—indiferent din ce cauză,—tirania formulelor abstracte ale «celui mai înalt ideal», sau înrîurirea prafului din arhivele vechilor universități europene...

Și remîne întunecat vecinicul adevăr,—că dacă idealurile omenirii trebue să fie *o stea conducătoare* în calea spre progres *a ori-cărui popor*, dar această cale trece *pe pămînt*, e determinată de toate condițiunile și accidentele solului, de sufletul poporului, de trecutul lui, precum și de *nevoile lui concrete de astăzi*, de grijile lui cele grele de toate zilele...

Cei dintăiu erau porniți să considere trecutul *romînesc* ca o pagină albă, cei de al doilea întorc spetele la idealurile comune ale omenirii,—și unii și alții uită că se află în mijlocul unor oameni vii, cari au și ei cuvîntul și rostul lor, așa cum sunt,—cari prin munca lor neadormită le-au dat putința unora să se înalțe pe piscurile idealismului omenesc, altora le-au deschis arhivele vechilor universități—și în zadar așteaptă încă plata străvechilor datorii...

1) C *Șărcăleanu*,- „Poporul în artă și literatură,—în *Evenimentul literar*, 1894 No. 19.

Şi unii şi alţii au rămas în aer, fără rădăcini în viaţă, şi n'au găsit nici cheea de la lacătul fermecat ce închide inima poporului,—şi din cauza aceasta n'au putut să aibă înrîurirea legitimă asupra destinelor neamului, la care le-ar da dreptul cultura şi talentul lor...

Viaţa reală cu adîncimile ei spumoase de clocotul nevoilor şi durerilor *vii* trece pe de lături...

* * *

In aceste condiţiuni, pentru intelectualul romîn îndurerat, în izolarea lui morală, de stărpiciunea şi sbuciumul vieții sale de solitar, însetat după armonie sufletească, poeziile lui Coşbuc au avut un farmec nespus.

De la înălţimile azurii ale idealismului abstract, şi din adîncimile trecutului,—de «la o mie patru sute», el ne cheamă *pe pămînt, a casă*, — şi ne arată pe ţăranul nostru, — în condiţiuni excepţionale, e adevărat, şi într'un decor de feerie,—dar un *om viu*, în toată armonia vieţii lui, prin intimitatea tainică cu natura, prin conştiinţa adîncă a *dreptății sale*, prin munca lui neprihănită; ne arată pe autorul anonim al poeziei şi al filozofiei populare, întrupate în cursul veacurilor în creaţiunile neperitoare ale geniului naţional colectiv; ne arată, în sfîrşit, pe prototipul «omului perfect» al viitorului, cum m'am exprimat altă-dată[1]), al unui om, la care nici muşchiul, nici inima, nici creerul nu sunt atrofiate de unilateralitatea «muncii specializate» ale societăţilor moderne.

Dar dacă Coşbuc ne-a fermecat, ne-a entuziasmat, ne-a arătat strălucirile senine ale unei *adevărate vieți* omeneşti, unei *vieți pline*, cum ea se poate manifesta, în împrejurări fericite, în ţărănimea noastră,—el n'a putut însă reda linişte şi pace inimilor chinuite,—şi atît le doream!..

Intelectualii nu pot uita, cum am spus tot atunci, că „viaţa ţărănească, cu deosebire la noi, de loc nu e plină numai „de soare, de flori, de cîntece şi de săruturi,.." şi că „ţăranul e „incult, orizontul vieţei sale e foarte mărginit, el nu ştie nimic „încă de luptele noastre, el nu are nici o idee despre sîngele „vărsat de eroii omenirii, de frămîntările cugetătorilor, de visurile poeţilor noştri".....

---

1) C. *Şărcăleanu*.—„Omul perfect"—*Ev. lit* No. 27, 1904.

El e o imensă forță, dar care n'ajuns încă la conștiință de sine,—și care, dacă nu pătrunzi taina ei,—poate fi tot atît de năprasnică, ca oceanul nemărginit, ca un vulcan în erupțiune.

A! «Barbarie sănătoasă»!....

Cine a gustat din fructele amare ale „pomului cunoștinței răului și a binelui" nu mai poate renunța la această cunoștință, chiar pentru a reminea în paradisul «barbariei sănătoase»....

Intelectualii nu pot renunța la orizonturile ce le-au deschis luptele «eroilor omenirii, frămîntările cugetătorilor, visurile poeților», chiar pentru a întra în cadrul vieții eroilor senini ai lui Coșbuc.

Și poetul din „Balade și Idile" nu e un „intelectual" (cînd s'a «intelectualizat», sărmanul poet al țărănimei, venind în Romînía, cum spune el însu-și, «a fost nevoit de mizerie,—*de mizerie!*—să scrie ode în loc de poeme»,—și aproape a amuțit...), prin pana lui măiastră ne vorbește *însu-și sufletul țăranului*, in vigoarea și intregimea lui, neatins de sbuciumările noastre. Chiar cînd se află in fața unui arzător conflict social, el vorbește numai ca un țăran:

— «Noi vrem pămînt»!....
„Ciocoiu pribeag adus de vînt!...
„Stăpîni luați din drum!
„Să nu dea Dumnezeu cel sfînt,
„Să vrem noi sînge, nu pămînt!....
„Hristoși să fiți, nu veți scăpa
„Nici în mormînt!".....

(Vom vedea îndată pe un *intelectual* în fața aceluia-și conflict).

Feeria vieții țărănești, armonioasă și bogată *în posibilități*, dar primitivă și îngustă, a putut numai să aprindă și mai mult dorul nostru de împăcare....

Și intelectualul solitar, în cununa-i de spini, — setea-i de ideal și armonie sufletească, — și-a urmat, stingher și înstrăinat, mersu-i trudit spre Golgota «vecinicei căutări»....

* * *

Și iată: Octavian Goga.
Acesta e *al nostru.*

Ca şi noi el ştie amarul îndoelii si al necredinţii, durerile desnădejdii, simte şi el pustiul înstrăinării sufleteşti şi ruşinea căderilor în ispită, îl rod şi pe el mustrările de cuget....

I s'a întimplat şi lui să-şi vadă «biserica în ruine», şi i se pare, că

„Azi toate fulgerele-s stinse
„Şi moarte zîmbetele toate
„*Si nu va mai rodi nisipul*
„*Din biata mea pustietate.*
„*În lanț de neguri şi uitare*
„*Aş vrea amarul meu să'l ferec....*
„Nemărginită bolt'a morţii,
„Imbracă-ţi haina de'ntunerec!...
„*Cînd glasul tinereței moarte*
„Şi-al viselor înfrigurate,
„Rătăcitor, *fără repaos,*
„La poarta sufletului bate—
„Eu, *învălit în întunerec,*
„Să 'nchid zăvorul dela poartă
„Şi nici o stea să nu mă vadă
„*În sbuciumarea mea deşartă*"... («Noapte»)

Şi cînd vede pe copii, nu se poate opri de la gînduri negre:

„...*Şi voi veți fi asemeni nouă!...*
„Şi când gîndesc c'acelea-şi patimi
„Şi acelea-şi năzuinţi deşarte,
„Cum vor călăuzi în oarba
„Prăpastie ce ne desparte,
„Şi ochii voştri 'n care arde
„Azi vraja basmelor cu zmeii
„Rătăcitori, în drumul vieții
„*Cum au să mintă fariseii,*
„Atunci o scîrbă mă supune
„Şi-un gînd păgîn mă înfioară,
„Şi sufletul meu ferbe-asemeni
„Acelui crai de-odinioară,
„Ce-a omorît în faşă pruncii.....

. . . .

„...Orinduiala ta-i amară,
„Mărite Domn al lumii noastre....
„*Eu nu mai cred în primăvară!...* („Copiilor, II")

In „*Solus ero*" poetul se adresează către iubită,—

„....preacurată rază ce-ai coborît din stele,
„Să luminezi *în noaptea singurătății mele*",—

și vrea să o ferească de un contact cu un suflet bolnav și *singur* :

«De ce-ar veni la mine făptura ta de floare?
«Tu înger cu ochi limpezi, cu aripi de mătasă,
«*De ce să te cutremuri de-o luptă ne'nțeleasă*?

Ar ·fi un *păcat*.

«Păcătuește raza curată, viorie,
«Cînd se oprește 'n drumu-i *pe-o strașină pustie,*
«Investmîntînd cu picuri din sfînta ei văpae
«*O scorbură, ce poartă un cuib de cucuvae....*
. . . .
«*Eu port în mine noaptea și 'n bezna ei adîncă,*
«Mi-e sufletul un vultur înlănțuit de-o stîncă;
«*Ar vrea adîncul bolții cu sboru-i să 'ntretae*
«*Prin cîmpuri de lumină*, prin drumuri de văpae,
«Să-și scalde *ochii tulburi în rîuri largi de stele....*
«— *Dar aspra țintuire a lanțurilor grele,*
«Cu pravul sur al pietrei îi înfrățește rostul....
«*Zadarnic vrea să-și cate—în ceriuri adăpostul;*
«Cu glas nebun el urlă și blastămă și țipă
«Si singe cald stropește trudita lui aripă
«*Și vecinic o să lupte în patima-i păgînă,*
«*Cu bulgării de piatră, cu lumea de țărînă....*»

Iată toată gama de sbuciumări ale unui *intelectual*, în momente de criză sufletească, cînd inima cuprinsă de îndoială și necredință, se sbate zădarnic în doru-i de „înălțimi albastre", și cade neputincioasă, în prăpastia de desnădejde....

Poetului i se pare, că nu mai poate rodi nimic în „biata pustietate" a sufletului său, și ar vrea să-și înnece „amarul" în neguri de uitare,—și, «învălit în întuneric», să-și tragă zăvorul la „poarta sufletului" cînd va bate la ea «glasul *tinereței moarte* și al *visurilor înfrigurate*», pentru ca «*nici o stea* să nu'l mai vadă în *sbucinmarea sa deșartă....*»

Vederea copiilor nevinovați ii inspiră groaza, că-i «vor fi asemeni" și ochii lor «au să mintă fariseii» și îl înfioară gîndul de pruncucigaș,—căci el «*nu mai crede în primavară....*»

«Tinerețа-i moartă», «moarte-s zimbetele toate», «toate fulgerele-s stinse....»

In zadar ar vrea acest suflet rănit, asemeni unui „vultur înlănțuit de o stîncă", «adîncul bolții cu sboru-i să întretae prin

cîmpuri de lumină», zadarnic ar vrea «să-şi scalde *ochii tulburi* în rîuri largi de stele», — «să-şi cate în ceriuri adăpostul», — e condamnat «vecinic să lupte *in patima-i păgînă*, cu bulgării de piatră, cu *lumea de ţărînă....*»

Şi chiar „raza preacurată", ruptă din stele s'ar profana luminînd această „straşină pustie", această «scorbură ce poartă un cuib de cucuvae» — sufletul poetului.... şi — «cu glas nebun el urlă, şi *blastămă* şi ţipă, şi singe cald stropeşte *trudita lui aripă....*»

Aceste accente puternice, aceste svîcniri dureroase, de avînturi neputincioase, de amară desamăgire, şi adincă necredinţă s'ar fi putut atribui lui Eminescu însu-şi, de nu ar fi forma atît de originală a poetului *înstrăinatului Ardeal*, care scrie în limba cărţilor noastre bisericeşti — singura literatură cetită de *întreg* neamul romînesc....

Dar în deosebire de Eminescu, pentru Octavian Goga motivul adînc al acestor sbuciumări nu e vre-o concepţie metafizică asupra vanităţii lumii, ci înstrăinarea sufletească, desrădăcinarea, sfărămarea unirei morale cu pămîntul, cu poporul în sînul căruia s'a născut (şi el ştie, cum vom vedea, şi *calea mîntuirii*):

«La umbra unui fir de nalbă,
«Plîngea o floarea de cicoare
«Şi-un firicel de izmă creaţă
«Se săruta atunci cu Oltul...
«*Atunci m'am dus în lume eu,*
«Feciorul lui Iosif preotul....
«..... *Răpus de-un gînd nebun, pe semne....*
«Şi 'n valul vremilor *s'a dus*
«*A vieţii mele dimineaţă,*
«Cum s'o fi dus de mult pe Olt
«Cel firicel de izmă creaţă......»

şi cum acest simbol al „dimineţii vieţii", — «cel firicel de izmă creaţă», s'a tot dus pe Olt, tot aşa desrădăcinatul „fecior al preotului Iosif" de altă dată şi-a risipit printre străini visurile şi dorurile sale şi inima lui întunecată nu mai poate să plîngă şi să ridă, — toate acestea prea erau intim legate cu «bătrînul codru», simbolul *vieţii de ţară*:

«Zadarnic cat stolul de visuri
«Ce *printre paltini se perdură,*
«Şi dorurile mele scrise
«Pe *faţa foilor de mură....*

«Şi toate rîsetele mele
«Din *alunişul din zăvoiu*
«Şi plînsul meu de-odinioară...» («Reîntors»)

* * *

Şi iată intelectualul, cu inima-i ostenită, «drumeţ ce a străbătut atîtea căi răsleţe», «piticul suflet» şi singuratec, «bolnăvit de doruri multe»,—acest fiu rătăcit al neamului, neputîndu-şi stăpîni nostalgia seninătăţii sufleteşti, se întoarce acasă «acolo sus în satul de sub munte», sub umbra codrului bătrîn, întruparea neamului (şi pentru celalalt rătăcit—«Codrul frate cu Romînul!»)—şi cînd—

«Ajung *la sînul tău de tată,*
«La poarta 'mpărăţiei tale
«Plec fruntea mea înferbîntată....»

şi cel ce n'a mai putut plînge odinioară,—

«Eu simt că'n lung şirag de lacrimi
«Se sfarmă'al genei mele tremur,
«Şi *ca un făcător de rele*
«La poarta ta eu mă cutremur.....
. . . .
«Şi 'n tot hotarul tău mînia
«Şi-a început păginul praznic—
«E-al răsvrătirii noastre tunet!
«Şi 'n neagra ta cutremurare,
«Atîtea veacuri umilite
«Işi gem strivita răsbunare.....
. . . .
«.....In picătura de lumină,
«Din geana zărilor albastre
«*Eu văd cum tremură şi 'nvie*
«*Nădejdea visurilor noastre....*»

O! Să aibă milă bătrînul tată de fiu-i rătăcit,—fiind-că:

«*S'ar oţeli* piticul suflet
«Atunci cînd mila ta 'mpărate,
«I-ar lumina o clipă *taina*
«*Măririi tale 'nfricoşate....*»

şi se vor împrăştia, ca fumul, sbuciumările deşarte, tot coşmarul singurătăţii sufleteşti, şi închipuirile bolnave ale unei vieţi factice, s'ar găsi din nou rostul şi scopul vieţii, şi—

«Pe strunele neputincioase
«S'ar zămisli cîntarea sfîntă,
«*Dînd înțeles vieții mele*
«*Si morții*, — ferecîndu-i *ținta...*» («In codru»)

Și iată cu inima-i înălțată se întoarce către noi toți, cei din «cetățile cu turnul de aramă» și ne chiamă în codrul părintesc, pe «pămîntul negru, — vechiul nostru tată»:

«E frig la voi și moartă-i strălucirea
«Cetăților cu turnul de aramă,
«Bieți cîntăreți *cu aripele frînte*:
«In alte zări cuvîntul meu vă chiamă....
«Veniți, veniți să 'nghenunchem cu toții:
«*Pămîntul negru 'i vechiul nostru tată*;
«La sînul lui *să rîdem și să plîngem*
«*Cu sufletul și inima curată....*
«Căci *Dumnezeul neamurilor* toate
«Supt strălucirea mîndrii bolți albastre,
«In codrii verzi și '*n negrele ogoare*
«*A sămănat nădejdea vieții noastre....*»
(«Cîntăreților de la oraș»)

* * *

Dar nu pentru o idilă rustică, pentru o viață pe sînul naturii de păstorași în stilul „Louis Quinze" ne chiamă „pe pămînt" Octavian Goga, ci pentru o viață de muncă și de luptă pentru a răsbuna „durerile străbune," pentru a „sfărma jalea din viitorime",—acolo ne chiamă—

„Durera unui neam, *ce-așteaptă*,
„*De mult, o dreaptă sărbătoare*,"

nu unui neam de «proletari» închipuiți,—ci neam de *plugari*,— „creștini fără sărbătoare,"—„urziți din lacrimi și sudoare",—acolo la ei truditul suflet al intelectualului rătăcit găsește și alinare și credință tînără, și putere morală:

„La voi aleargă totdeauna,
„Truditu-mi suflet să se 'nchine,
„*Voi singuri străjuiți altarul*
„*Nădejdei mele de mai bine.*
„Al vostru-i plînsul strunei mele;

„Creştini ce n'aveţi sărbătoare,
„Voi cei mai buni copii ai firii,
„Urziţi din lacrimi şi sudoare“....

Şi cu aceste lacrimi şi sudoare ei „sfinţesc ţărîna plaiurilor noastre,“—în ei, numai în ei e tot viitorul neamului:

„Din casa voastră, unde 'n umbră,
„Plîng doinele şi ride hora,
„Va străluci odată vremii
„Norotul nost' al tuturora!“.

Fiindcă, în credinţa-i ferbinte, afirmă poetul,

„....'n pacea obidirii voastre,
„Ca 'ntr'un întins adînc de mare,
„Trăeşte 'nfricoşatul vifor
„Al vremilor răzbunătoare“....

(„Plugarii“)

* * *

Aceasta-i toată istoria frămîntată a rătăcirilor noastre.

Ne-am întors acasă....

Dacă inteligenţa, gîndirea e puterea călăuzitoare a lumii, dacă un popor îşi poate spune cuvîntul în sfatul neamurilor numai prin fruntaşii săi, prin fiii săi aleşi,—aceştia sunt fără putere şi vlagă, dacă nu-şi păstrează, ca miticul erou Anteu, contactul neîntrerupt cu «pămîntul negru, tatăl», ale căruia sucuri dătătoare de viaţă ne hrănesc pe toţi.

Şi intelectualul desrădăcinat, neputincios în izolarea-i sufletească, a lui Eminescu, şi «pămîntul» în toată vigoarea şi splendoarea lui primitivă, lipsit însă de luminile, venite de pe piscurile înalte ale gîndirii omeneşti,—al lui Coşbuc,—găseşte ast-fel în poezia lui Octavian Goga o sinteză superioară în înfrăţirea puterii şi sănătăţii morale cu idealurile fruntaşilor cugetării omeneşti, şi visurile marilor cîntăreţi ai lumii....

Şi toată povestea aceasta a rătăcirilor unui suflet înstrăinat, şi a sfîrşitului lor prin închinarea la «pămîntul tată», pe care m'am silit să o refac aci, poetul o concentrează chiar în cea dintăiu poezie a volumului, «Rugăciune»,—în care ne dă motivele lirei sale, par'că vrea să ne dea cheia visurilor şi năzuinţilor sale.

Aci vedem pe intelectualul nostru,—

«Rătăcitor, cu ochii tulburi,
«*Cu trupul istovit de cale*»,—

—(vine atît de departe!)—cînd dînsul neputincios, se îndreaptă spre cer,—«în drum i se desfac prăpăstii şi 'n negură se 'mbracă zarea»:

«Stăpâne,--orîndue-mi cărarea!»

E un om, cu toate slăbiciunile omeneşti, sbuciumat de doruri, tulburat de patimi, ademenit de ispite,—

«In pieptul sbuciumat de doruri
«Eu simt ispitele cum sapă,
«Cum vor să-mi tulbure izvorul
«Din care sufletul s'adapă.
«Din valul lumii lor mă smulge...
«...Alungă patimile mele,
«Pe veci strigarea lor o frînge....
«...Şi cu povaţa ta 'nţeleaptă
«In veci *spre cei rămaşi în urmă,*
«Stăpîne, văzul meu îndreaptă....
«...Şi de durerea altor inimi
«Invaţă-mă, stăpîne,—a plînge,—
«Nu rostul meu, de-apururi pradă
«Ursitei maştere şi rele,
«Ci jalea unei lumi, părinte,
«Să plîngă 'n lacrimele mele»....

Şi pentru aceasta, pentru a-şi îndeplini misiunea, el are nevoe de forţe uriaşe, potrivite cu măreţia ţintei, şi el se roagă:

«Sădeşte 'n braţul meu, stăpîne,
»*Tăria urii şi-a iubirii*
«Dă-mi cîntecul, şi dă-mi lumina...
«...Dă-mi tot amarul, toată truda
«*Atîtor patimi fără leacuri,*
«Dă-mi viforul în care urlă
«Şi *gem robiile de veacuri...*

. . . .

«*Demult plîng umiliţii 'n umbră,*
«*Cu umeri gîrbovi de povară...*
«Durerea lor înfricoşată
«In inimă, tu mi-o coboară».

Şi aci patosu-i se rîdică la accente fioroase, şi în aceste înălţimi ameţitoare, numai aripi de vultur îl pot ţinea:

«In suflet samănă-mi furtună,
«Să'l simt în matcă-i cum se sbate,
«Cum tot amarul se revarsă
«Pe strunele înfiorate
«Şi cum supt bolta lui aprinsă,
«In smalț de fulgere albastre,
«Inchiagă-şi glasul de aramă :
«Cîntarea pătimirii noastre!»...

* * *

Cîntarea pătimirii noastre... pătimirea unui neam oropsit de istorie...

* * *

Ne-am întors acasă...

Ne cufundăm în mulțimea asta fără margini de oameni vii, —din cari ne-am desprins,—să ne pătrundem de durerile şi năzuințele lor...

Am părăsit cărările rătăcite, ne-am lepădat de gîndul păgîn de a privi pe oameni vii ca nişte umbre fără suflet, în afară de vreme şi spațiu,—ca nişte ființe nesimțitoare, cari n'ar avea cuvîntul şi rostul lor, pe cari le-am putea frămînta şi plăsmui după voe, ca să între în calupul formulelor abstracte, al visurilor născute în suflete înstrăinate...

Plecăm urechea spre «pămîntul negru, vechiul nostru tată»...

Şi două mari dureri,—dureri adevărate,—dureri de toate zilele, de ani, de veacuri, string în chingi de fer trupul şi sufletul neamului...

«Şi strunele înfiorate» ale lui Octavian Goga resună la amîndouă....

* * *

Dreptul cel mai sfînt al unui neam, dreptul de a creşte neîmpiedecat, potrivit cu firea şi sufletul său,—dreptul de a-şi străbate el însu-şi cărarea-i spre înălțimile gîndirii şi ale simțirii, la cari au ajuns popoarele înaintaşe, fără să-ți pună pe inimă pecetea-i duşmană o mînă păgînă,—acest drept ne-a fost sfărmat de ciocanul nemilos al istoriei neamurilor...

Plugul ei rece ne-a tăiat trupul în patru trunchiuri răsleţe, şi din rănile lor în veci singerînde picură tremurînd durerea în inima fie-cărui prunc din brațele mamelor noastre, şi le întunecă sufletul, şi le învălue mintea...

Instrăinat e Ardealul,—ascultați «glasu-i de aramă»,—leagănul nostru al tuturora, cu țara Bîrsei, cu «bătrânul Olt»,—«fratele plînsetelor noastre și răzvrătirii noastre frate»,—

«Căci duce unda-i gînditoare
«Durerea unui neam ce-așteaptă,
«*De mult!*—o dreaptă sărbătoare»..

Instrăinată-i Bucovina, în care zac oasele sfinte ale lui Ștefan-Vodă, cu cetatea-i slăvită, Suceava, cu văile înverzite și munții întunecați ai Dornei...

Instrăinată-i Basarabia, cu limba de argint a Nistrului, cu străbunii codri ai Tigheciului, cu plaiurile Orheiului, cu dealurile Sorocii,—cu Cetatea Albă și Hotinul,—străjeri în curs de veacuri împotriva crivățului de Mează-noapte...

Și de cînd, o Doamne, nu e încă înstrăinat, pentru „cei rămași în urmă“, pentru „cei urziți din lacrimi și sudoare“,—și tot cuprinsul țării între Carpați și Mare!...

. . . .

* * *

Și poetul „înbrățișindu-i jalea“, plînge acest neam *străin în țara lui:**)

«La noi sînt codri verzi de brad
«Și cîmpuri de mătasă;
«La noi atîția fluturi sînt
«*Și-atîta jale 'n casă*;
«Privighetori din alte țări
«Vin doina să ne-asculte,
«La noi sînt cîntece și flori,—
«*Și lacrimi multe, multe....*
«Pe boltă sus, e mai aprins
«La noi bătrînul soare,—
«De cînd *pe plaiurile noastre*
«*Nu pentru noi răsare....*
«....Și cîntecele noastre plîng
«In ochii tuturora».....

Și dacă avem puterea,—povara vieții și robia ruginită să le răbdăm, e fiind-că

«Avem *un vis neîmplinit,*
«*Copil al suferinții,—*

*) Sunt silit să fac poate prea multe citații din Goga—dar e încă atît de puțin cunoscut la noi... Apoi nici nu mă lasă inima să-i ciuntesc prea mult poeziile, și mi se pare că îmi exprim mai bine gîndirea în versurile „înstrăinatului“ Ardeal....

«De jalea lui ne-au răposat
«Şi moşii şi părinţii».....

Şi veacuri, veacuri trec,—

«Din vremi bătrîne, de demult
«*Gemînd de grele patimi:*
«Deşertăciunea unui vis
«Noi o stropim cu lacrimi».... («Noi»).

Şi în cartea tipărită la Budapesta nici că se poate lămuri mai mult acest vis ce a frămîntat atîtea şiruri de vieţi, stînse în nemîngîere.....

Dar cînd bătrînul preot,—«moşneag albit de zile negre», reînvie din negura uitării atîtea icoane, ce au perit în lupte, sub loviri păgîne,—

«Intreg norodul ia aminte
«Şi-ascultă jalnica poveste,
«Şi fusul se opreşte 'n mîna
«Induioşatelor neveste.
«Moşnegii toţi fărîmă lacrimi
«Cu genele tremurătoare,
«Aprinşi feciorii strîng prăseaua
«Cuţitului din cingătoare.....
« — Atîtea patimi plîng în glasul
«Cuvîntătorului părinte
«Şi-atîta dor aprind în inimi
«De clipa răzbunării sfinte....
«....Acela-şi dor tresare 'n piepturi,
«Cînd glasul strigător răsună,
«Şi gemet infioară firea
«Prelung şi greu ca o furtună.....
«....Iar de prin văi purcede vîntul,
«Prin largul multelor văzduhuri,
«*Să ducă ceriului cuvîntul*»... («Apostolul»).

O, inimi ofilite, trezi-va în voi „bătrînul mag“ o licărire, cutremur sfînt de compătimire adîncului nesfîrşit de durere al „acestui neam sfîrşit de jale“ !....

Şi dacă de atîta aşteptare,—amarul îndoelei ne cuprinde, că în ceriuri ne va fi auzit cuvîntul,--ne rămîne răsbunarea asupririi crunte şi fără nume:

„ — Slăvite fîrmituri a vremii,
„Demult v'am ingropat văleatul....

„Neputincios pari şi tu astă-zi (Oltul)—
„*Te-a 'ncins cu lanţuri Impăratul.*
„Ca unda ta strivită, gemem
„Şi noi, tovarăşii tăi buni.
„*Dar de ne-om prăpădi cu toţii,*—
„Tu, Oltule, să ne răsbuni!....
„Să verşi, păgîn, potop de apă
„Pe şesul holdelor de aur:
„*Să piară glia care poartă*
„*Instrăinatul nost' tezaur:*
„Ţărîna trupurilor noastre
„S'o scurmi de unde ne 'ngropară,
„Şi să-ţi aduni apele toate,—
„ — Să ne mutăm în altă ţară!"... („Oltul").

Dar, nu! Deşi „azi-i maşteră vremea",—dar am avut şi noi vremuri de slavă:

„Acolo, departe, spre soare răsare,
„In freamăt de foi din dumbravă,
„Pe veci cetluite în marmură rece,
„Dorm clipele noastre de slavă....
„Voi sunteţi acolo, viteji pîrcălabi,
„Şi voi prea cinstiţilor vornici,
„Statornici în cinstea de lege şi ţară,
„In focul credinţii statornici.
„Acolo dormi şi tu, archangel bătrîn,
„Tu Ştefane, sfînt Voevoade,
„Ce-ai scris strălucirea norodului tău
„Cu sînge duşman de noroade.
„De sfînta ta dreaptă, de spada ta sfîntă,
„Spun toate poveştile slovei;
„ — Să nu se 'nfioare de numele tău
„Nu-i frunză în codrii Moldovei"...

Ah, sunt „vremuri pitice", şi noi fără tărie şi voinţă, şi inima poetului e plină de amarul îndoelii:

„Azi maşteră-i vremea... Acum văduvite
„Zac sfintele tale oţele,—
„Şi luna cînd trece prelung se 'nfioară,
„Căci *vede rugina pe ele.*
„Amarnic ne poartă pe strîmbe cărări
„Vicleana şi vitrega soarte,
„Mărit Voevoade,—în ţara ta azi
„Şi vise şi fulgere-s moarte....
„Noi sintem drumeţii piticelor vremi,
„Pitici în putinţă şi vrere,

„Copii fără sprijin, ne scurgem viaţa
„Din dor şi din nemîngiere.
„A noastră moşie, frumoasă nespus,
„Grumazul şi-a 'ntins spre pierzare,
„Căci braţele noastre azi spada nu strîng
„Şi steag ţara noastră nu are“....

Dar, de ar şti bătrînul voevod toată înjosirea şi ruşinea neamului său falnic de altă dată,—el ne-ar da ajutor,—şi din nou scînteia nădejdii şi a credinţii ne luminează calea, că nu sunt în zadar vărsate de veacuri valuri de lacrimi:

„Măria Ta! sîntem bătuţi de nevoi,
„La noi în zădar ară plugul,
„Căci holdelor noastre cu spicul de aur
„Străinul le fură belşugul.
„Am vrea să purcedem cu jertfele laudei,
„Dar n'avem nimica la casă.....
„Măria Ta!—*Toate străinii le duc*
„Şi numai cu lacrimi ne lasă....
„ -- Dar spunem cu toţii nevestelor noastre
„Să plîngă cu lacrimi de jale,
„Potopul să treacă şi plaiuri şi munte
„Să spele oţelele tale.
„Atunci, cînd în soare din nou străluci-vor
„ — De sus din a ta 'mpărăţie:
„Crai tînăr, crai mîndru, crai nou să le 'ncingă
„Trimite, rugămu-ne ţie!“.... („De la noi“).

Şi poetul vrea să iee toiagul de apostol, să meargă acasă, în fundul munţilor, la ţară:

„Eu sara să-mi adun sătenii
„Şi să le spun din carte:
„Că sînt din neam împărătesc,
„Din ţară 'ndepărtată,
„Că doar pămîntul ăst întreg
„Era al lor o dată....
„Şi că azi oamenii 'nvăţaţi
„Aşteaptă, să se nască
„Un mare crai împărătesc
„De legea romînească“.... («Dorinţă»).

. . . .

Şi sfînt e dorul inspiratului apostol, cum—

„....Sfînt e graiul gurii sale,
„Din el va răsări norocul
„Acestui neam sfırşit de jale!“....

* * *

Dacă Octavian Goga, fiu îndurerat al unei țări robite, e un vajnic luptător pentru izbăvirea neamului de lanțurile străinătății,—dacă el înțelege, că pentru un popor asuprit lupta în contra duşmanului e o lege neîndurată şi datoria tuturor fiilor săi, el remîne un *intelectual* în înțelesul adevărat şi nobil al cuvîntului, şi inima-i largă nu-i iartă xenofobia firilor vulgare, ura de antropofag în contra ori-cărui străin, fără nici o deosebire, rătăcit printre noi,—el înțelege, că atunci chiar, cînd conflictele naționale duc la răsboae între popoare,—încă civilizația impune anume norme de omenie, şi nu iartă nici gloanțele «dum-dum», nici încălcarea semnului «Crucii roşie»....

Intr'o duioasă poezie «Cade o lacrimă», el ne arată între «Barbă-Putredă jupînul», ce-şi «numără arama», sub razele argintii ale lunii, şi între satul în veselie, fiind-că îi «vin feciorii din cătănie», --cum--

„...La geam stă *singurică*
„Fata jidovului, Ida,
„Cu ochi verzi ca leuşteanul,
„Cu păr roş ca cărămida“.

Ea e străină sufleteşte şi jupînului «Barbă-Putredă» ce-şi numără banii (—acesta-i adevăratul duşman), străină şi satului de creştini, şi veseliei lui;—străin e chipul ei,—«cu ochi verzi ca leuşteanul, cu păr roş ca cărămida»—chiar pentru firea înconjurătoare,—şi cum stă ea răzimată de geam, lacom privind la veselia străină, la care nu poate lua parte:

«Cade-o lacrimă din ochi-i
«Leneş prelingînd fereasta....
« — *Suflet obidit şi singur,*
«*Ce mai cauți pe lumea asta!*»...

Fii bine-cuvîntat, poet al durerilor tăcute şi pentru cîntecu-ți de resbunare, şi pentru că ți-ai găsit o lacrimă s'o arunci şi pentru biata,—„fata jidovului, Ida“....

Aceasta ni-i singura răsbunare a clevetirilor îndurate atîta amar de vreme în tăcere....

* * *

• Şi aceasta ni-i durerea *vie: problema fiinţii naţionale* a milioanelor împrăştiate de puhoiul crunt al puterilor oarbe ale istoriei. Şi pănă ce nu vom rezidi din fărimături templul risipit al neamului,—ne va fi închisă *viaţa omenească,* cu toate adîncimile-i de simţire, ca şi înălţimile-i de gîndire,—şi, suflete strivite, vom remînea şi noi, şi în şiruri nesfîrşite urmaşii noştri,—ca şi «moşii şi părinţii din vremi bătrine»,—«deşertăciunea unui vis să o stropim cu lacrimi»....

* * *

Dar nu-i durerea cea din urmă....

E un neam de *plugari,* pentru cari «milostiva glie îşi desface sînul»,—dar glia are pe un *alt* stăpîn,—şi deşi:

„A voastră-i truda cea mai sfîntă,
„ — Stăpînul vitreg vă loveşte....
„Şi.... în schimbul *pînii voastre,*—
„Piticul, vă plăteşte fiere“....

In calea înălţării neamului, alături de problema naţională (în care pentru *ardeleanul* Goga e cuprinsă şi problema drepturilor politice),—stă şi *problema dreptăţii sociale,*—nu dreptate abstractă pentru «proletarii din toate ţările»,—ci *sfînta dreptate* pentru un neam de plugari, moşneni de baştină, din moşi şi strămoşi stăpîni de pămînt,—şi în acela-şi timp, vai!—«mucenici nerăsplătiţi ai pînii»....

* * *

Aţi auzit în Coşbuc,—«noi vrem pămînt»,—strigătul moşneanului în agonie....

Dar cînd Coşbuc vrea să ne descrie munca cîmpului, el ne zugrăveşte un tablou feeric, plin de lumină şi armonie, al muncii luminate de bucuria firii, în dosul căruia nu mai este loc pentru veninul patimilor omeneşti,—pentru groaznica ciocnire a intereselor vrăjmaşe:

«Iar la holdă! Arde soare,
«Fetele secerătoare
«Rid și cîntă, snopi fac grîul,
«Murmură 'ntre sălcii rîul....

. . . .

«Și spicele jucau în vînt,
«Ca 'n horă dup' un vesel cînt
«Copilele cu blonde plete
«Cînd saltă largul lor vestmînt.
« — In lan erau feciori și fete,
«Și ei cîntau o doină 'n cor,
«Juca viața 'n ochii lor
«Și vîntul le juca prin plete
«Miei albi fugiau către izvor
«Și grauri suri sburau în cete».....*).

* * *

Din aceiași priveliște a unui seceriș, *intelectualul* Octavian Goga face un *imn al muncii obidite.....*

Și versurile fioros răsunătoare, puternice, ca arse de fulgere în stînci de granit, ne cutremură apatia, nepăsarea leneșă în cele mai adînci ascunsori ale sufletului,—ne arată păcatul cel dintăiu, și cea dintăiu datorie, —ale noastre tuturora,—față de masa anonimă, ce zidește viața și scrie cartea neamului, prin suferințile-i mute..... dacă solidaritatea fiilor aceluia-și neam nu e un cuvînt de amăgire.....

„Era în miezul zilelor de vară—
„Și soarele *din drumul lui de pară*
„Iși trimitea *săgețile aprinse*,
„Din brîul lui, din haina lui senină
„*Descopciate ținte de lumină*
„*Cădeau sfărmate 'n pulbere de rază*
„Pe revărsarea țărînei întinse
„*Și ascuțiau ucigătoare sulițí....*
„ — Eu le vedeam înșiruirea lungă,
„Cum gârbovită 'ncet înaintează,
„Cum stăruind în holdă-și tae ulițí,
„*Cerșetorind cu ochii stinși o dungă*
„*De nor pribeag* în vînătul de zare....

. . . .

„*....Și arșița cădea ucigătoare*
„*Pe a secerii sclipire ne 'ndurată....*"

---

*) *Balade și Idile*,—„Rada" și „Vara".

...Simțiți cum acele de foc pătrund prin țeasta arsă în creerii secați de pară, cum dogoarea aerului aprins strînge ca 'ntr'un cerc de fer fruntea înferbîntată,—și tîmplele svîcnesc îndurerate, —și soarele nemilos aprinde cîte un soare pe fie-care limbă de secere și „sclipirea-i neîndurată" străpunge ochii însîngerați și arde inima ostenită de-atîta jar,—și în zadar cauți în cer un petec de umbră, o adiere.....

O atmosferă de infern,--

„Iar secerea 'n trudita ei cărare
„Șir așternea în snopii grei de aur,
„Prisosul sfînt de bine-cuvîntare....
„ — Erau clăcași: *oștenii fără nume,*
„*Ce duc răsboiul mare-al tuturora,*
„*Cei ce se sting în neguri și uitare*
„*Și cad și mor de cruda 'mpovărare*
„**A tuturor durerilor din lume....**
„Erau atiți în slujba lor de clacă,
„Cei osîndiți să plîngă și să tacă:
„Moșnegi slăbiți, ce scris' aveau pe frunte
„*Zădărnicia pletelor cărunte*;
„Bărbați sfîrșiți, cu sufletele moarte,
„Cu tot amarul unei vieți deșarte.
„Și 'n lung șirag femeile trudite,
„Cu ochii stînși, cu sînul rupt de trudă,
„Inaintau în cale gîrbovite
„De muncă lungă, mașteră și crudă.
„Cum se tîra poporul mut de umbre
„Părea o ceată tristă de 'ngropare"....
. . . .

E imnul muncii obidite.....

Și ar trebui să'l cînte coruri de archangheli ai răsvrătirii, —să se cutremure Carpații până în inima pămîntului, să dărîme și să răstogoale în beznă zidurile de aramă ale cetății de mulțumire de sine, de cari ne-am înconjurat, să sfărme în praf inimile împietrite și să topească gheața nepăsării de Cain ce le învălue;—și să'l cînte coruri de serafimi ai ispășirii, să se ridice valurile negre ale mării până în albastrul cerului, și să spele toată tina de nimicuri grozave și mizerii mici, în cari ne-am înglodat sufletul, în viața moliatică de aspirații ușoare, și frămîntări factice.....

* * *

....In fața *poporului mut de umbre gîrbovite* poetul pune pe stăpînul fericit al «gliei odrăslite»:

« — In urma lor, încet fără zăbavă,
«Ca un blăstăm din vremuri înoptate,
«Ca o pedeaps' a veacuri de păcate
«Venea stăpînul gliei odrăslite,
«Cu zimbetul nădejdii împlinite,
«*Cu pasul greu de-atîta sănătate....*»

In aceste puține cuvinte vedem cum se rîdică chirasa nestrăbătută a egoismului între fericitul, pe care norocul îl înalță, și viermii ce frămîntă pentru el glia roditoare. Inconștient, greoiu «de atita sănătate»,--simțirea tîmpită a celui mulțumit de sine și de soarta sa, îl face surd la cruda patimă a pămîntului în jale...

Și iată:

«Obrajii lui se aprindeau în pripă
«Și 'n ochii lui ardea mînia oarbă,
«Cînd vre-un moșneag sta locului o clipă
«*Tremurător cu mîneca să-și șteargă*
«*Sudoarea grea ce-i picura din barbă*»....
. . . .
. . . .
«Și se tîra poporul mut de umbre,
«Neputincioasă ceată de 'ngropare.....
. . . .
«....Iar cînd a fost în ceasul de amiază
«Și le-au adus merindea lor amară
«Din pîne de neghină și săcară
«Ei stau sfîrșiți, cu ochii duși departe
«In adîncimea zărilor deșarte....
«... — Eu le vedeam înșiruirea lungă
«De mucenici nerăsplătiți ai pînii
«Cei logodiți de veacuri cu durerea....
«Și două lacrimi mi-au curmat vederea
«Căzind încet în bulgării țărînii»....

Esteticianii severi, vor găsi că aceste două lacrimi, ce întretaie șirul versurilor, strică tabloul din punctul de vedere pictural...

Dar noi îți suntem recunoscători, cîntăreț al țarinei robite și al mustrărilor noastre de cuget...

Pace, armonie sufletească? Nu, nu!—Cît timp aceste contrasturi întunecă seninul albastru al cerului,—„ca un blăstăm

din vremuri înoptate, ca o pedeapsă a veacuri de păcate,"—e în deşert setea inimei noastre!

Vinovaţi fără de vină, vom resplăti prin chinurile conştiinţii clipele de înălţare sufletească, şi orizonturile largi, şi comorile de gîndire şi de ştiinţă, şi fie care zi de soare,—toate ne le dă *„nerăsplătita* pîne" a gloatei fără nume ce „duce războiul mare al tuturora"...

Şi cu cugetul împovărat de păcatul nostru al tuturora, al celor din «cetăţi cu turnul de aramă» poetul inspirat vede, cum:

«Din ceata lor grăbită se desprinde,
«Intreg lăsîndu-şi codrul de merinde,
«Cu chipul stins o umbră de femee,—
«Lîng' un răzor ea stă îngrijorată,
«Priveşte 'n jos şi sînul şi-l deschee,
«Mîngăetor s'apleacă să ridice
«Un făt bălan ce adumbrit de spice
«A adormit pe-un aşternut de glugă.
«Ea blînd ridică'l stînd îngenunchiată
«Şi 'ncet îi dă copilului să sugă»...

Şi cugetul il îndeamnă pe el, intelectual pocăit:

„Ca un proroc cu faţa 'mbujorată
„Să cad la poala mamei din ţărînă
„Şi sărutîndu-i înăsprita mînă
„Şi haina ei de sfîntă preacurată,
„Genunchii mei să-i plec de închinare!"

Să-ţi pleci genunchii, frate în simţire şi în chinuri,—să-i pleci pentru noi toţi, şi pentru cei cu cugetul deştept, şi pentru cei ce rătăcesc încă în visuri eteree, şi pentru cei, în cari nu s'a aprins încă flacăra divină a conştiinţii...

In ea, şi numai în ea e zălogul zilelor mai bune:

„Căci inima purcede să-mi desgroape
„Comoara ei de doruri ne 'mplinite
„Şi simt amarul ţarinei robite
„Şi simt *ruşinea neagră* cum mă 'neacă,
„Simt cum lumina 'ncepe să se facă,
„Cum moare bezna vechilor păcate"...

Şi lumina conştiinţei îi întredeschide zările viitorimii, şi destinul „pruncului din ţărînă":

„Şi sufletul înviforat îmi spune,
„Că fătul ăst al patimii amare,
„Şi-al dorului ce moare 'n aşteptare
„E solul sfînt... înfricoşatul crainic
„Izbăvitor durerilor străbune...
„Şi ochii lui ascund în adîncime
„Măreaţa taină, nepătrunsă mie
„A ceasului cel poruncit să vie,
„Să sfarme jalea din viitorime.
„—El, cel frumos şi *frate bun cu glia,*
„Nou întrupatul suflet de Mesia
„*Va fi judeţul ceasului de mîne,*
„Ce 'ntr'un zorit aprins de dimineaţă
„Cu mîna lui vitează, îndrăzneaţă,
„Zdrobi-va cartea legilor bătrîne“...

. . . .

A ! «Cartea legilor bătrîne!....»

Voi preoţii legilor bătrîne, voi fariseii ce sărutaţi praful de pe foile roase de veacuri ale cărţii lor, voi cîntăreţii «datinelor străvechi» ce uitaţi că în ele nu sunt numai flori mirositoare ci şi ghimpii otrăviţi, voi calăii gîndirii neînlănţuite ce ridicaţi pe „ţărina robită“ templul de cristal cu turle de fildeş şi aur trecutului înflorit, cu obidele-i străvechi,—voi toţi,--ce voiţi să încingeţi în cercul de aramă al legilor bătrîne un neam tînăr, şi viu, dornic de dreptate nouă.......

In genunchi!...

In genunchi să staţi şi voi înaintea pruncului din ţărină şi a sfintei precurate mame... Să staţi cu capul descoperit, presurat cu cenuşa amarei căinţi, plecîndu-vă fruntea, cu pecetea-i de Cain, în ţarina sfinţită de „cruda împovărare a tuturor durerilor din lume“...

Şi ceasul va suna:

«El va 'ntrupa în strigăt de chemare
«Cuvîntul sfînt ce azi adăposteşte
«In licăriri de tainice altare
«Biserica nădăjduirii noastre,
«Şi strigătul într'aripat va creşte,
«Prin plaiuri largi, prin munţi purtînd cuvîntul,
«Şi va trezi din somnul lui pămîntul
«Şi rumeni-va zările albastre...
«—Atunci—în ziua mare-a învierii
«Aceşti ostaşi cu feţe ofilite,
«Cu zimbet mort, cu suflete trudite,
«Ca 'ntineriţi de suflul primăverii
«S'or ridica, ei cari au fost străjerii

«Amarului şi-ai morţii şi-ai durerii,
«*Cu braţul greu de greul răsplătirii.*
«—Toată ţărina gliei desrobite
«Şi munţii toţi şi-adîncurile firii
«Vor prăznui din pacea lor urnite
«*Infricoşata clip'a premenirii,*
«Cînd suflet nou primeşte întrupare
«Şi'n strălucirea razelor de soare
«El hărăzeşte vremii 'mbătrînite:
«*Vestmîntul nou, de nouă sărbătoare*». («Clăcaşii»)

. . . .

* * *

Aceasta-i cîntarea pătimirii noastre... pătimirea unui neam înstrăinat şi a ţarinei robite....

* * *

Am pus condeiul...

Aud în juru-mi graiul sonor dar brutal al unui neam cotropitor, văd chipuri străine şi înstrăinate,—şi rătăcite printre ele grupuri de sucmane cenuşii şi cojoace albe...

* * *

Un gînd mă fulgerează, şi apuc din nou condeiul:

Să nu fie nevoit şi acesta să scrie în altă parte «ode în loc de poeme»!...

O, nu, frate al sufletului nostru, remîi «acolo sus, în satul de sub munte,» şi glasul tău, ca un clopot de pe vîrf de munte, să ducă în vale,—

«Să povestească lumii jalea
«Instrăinatului Ardeal,»

jalea neamului întreg al înstrăinării şi povestea ţarinii robite.....

Şi el va trezi toate conştiinţile adormite, va lumina toate minţile întunecate, şi va însenina fruntea obidiţilor, şi va întări inima şi braţul drepţilor...

Şi primeşte, Apostol al înstrăinatului Ardeal, din inima înstrăinatei Basarabii, prinosul meu smerit de bine-cuvîntare,—şi versul tăŭ să-ţi 'l închin:

«Cuvine-se hirotonirea
«Cu harul cerurilor ţie,
«Drept vestitorule apostol
«Al unei vremi ce va să vie»...

19 Februarie 1906
Chişinău

C. ŞĂRCĂLEANU

PUSTIUL

I.

Cum mergĭ spre Roman, pe frumoasa șosea străjuită de copacĭ bătrînĭ, «șoseaua luĭ Mihalache Sturza», după ce-aĭ trecut de hanul Ianculuĭ și-aĭ suit o țîră de deal în trapul cailor,—deodată ți se desfășură înnainte șesul Moldoveĭ cu rețelele frînte de ape argintiĭ, cu pilcurile întunecoase ale zăvoaelor, cu satele pierdute ca 'ntr'o ceață, cu valurile dealurilor păduroase, cu crestele munților albaștri dincolo, cine știe unde, în depărtărĭ tainice.

Și deodată ochiĭ deprinșĭ cu întinderea prind un fulger, apoĭ zăresc, între patru șirurĭ de plopĭ innalțĭ, subțirĭ, cu ramurile grămădite spre vîrful săgetînd spre cer, acoperișul de tablă roșie al curților de la Merișenĭ. Aproape de ele, la marginea unuĭ parc întins, negru, se înnalță biserica, de la care pornește satul printre pilcurĭ de verdeață.

Mergĭ pe șosea și multă vreme priveștĭ spre locurile acelea tăcute, care se zugrăvesc cu putere pe cerul roș al asfințituluĭ. Numaĭ sclipirile Moldoveĭ trimit fulgerărĭ trecătoare și par ceva viŭ în depărtările neclintite. Pe urmă coborĭ într'o vale și tot ce-aĭ văzut, pînă 'n munțĭ, cu pulberea care plutea ca un văl misterios, cu culorile șterse, cu lucrurile văzute nelămurit ca printr'o bură, prin ochĭ plinĭ de gîndurĭ, totul a dispărut, parcă s'ar fi scufundat. Poate nu veĭ maĭ trece pe-acolo, și nu te-aĭ gîndit nicĭ-o clipă la vieața care se fărîmă în colțișorul acela așa de frumos.

Acolo trăește domnița Maria, văduva unuĭ «principe», a uneĭ beizadele, Dumitru. Un principe care purtase capul sus, privise în juru-ĭ cît trăise cu buza de jos răsfrîntă, bătuse cu cravașa pe țăranĭ pentru-că așa se cuvine, și uimise Romanul

şi Iaşul cu caritele-ĭ cu marcă aurită, cu ceĭ şase caĭ care mîncaŭ pămîntul ducînd pe principele de la Merişenĭ în goană nebună printre nemernicii lumiĭ aceştia.

Beizadea Dumitru fusese un om care nu făcuse nimic în vieaţă. Fumase, jucase cărţĭ, speriase oameniĭ cu nebuniile luĭ, şi vînase prin toţĭ codriĭ împrejurimilor, cu alaiurĭ de prietenĭ veniţĭ de la Iaşĭ. Maĭ ales vînatul era plăcerea luĭ. Se făceaŭ pregătirĭ marĭ, porneaŭ ca nişte oştĭ războitoare, şi după ce vărsaŭ cu bucurie sîngele animalelor necuvîntătoare, desfundaŭ buţile cu vin şi începeaŭ nişte chefurĭ ca în vremurile cele marĭ, după care puşcaşiĭ satuluĭ trebuiaŭ să aducă cu cerga la curte pe beizadea Dumitru.

Domniţa Maria, fata logofătuluĭ Grigoraşcu, boer mare din ţara de jos, fusese crescută cu grijă mare şi cu dragoste. Fusese în Apus multă vreme, văzuse toate minunile Franciеĭ şi Italiei, îşĭ umpluse sufletul tînăr de toată literatura răsunătoare din începutul veaculuĭ trecut,—apoĭ, dintr'odată căsătorită, se trezise în acest colţ de ţară, totdeauna singură, cu gîndurĭ şi cu lacrămĭ, arare cu bărbatul pe care încet-încet îl dispreţuia, după ce nu putuse să-l iubească, cu toate că era plină de foc şi de tinereţe. Urît şi destrăbălat, cercase s'o socotească ca o sclavă, ca o sclavă pe care o adusese la curtea luĭ pentru plăcere. Dar fetiţa tînără, aşa de blajină şi de gingaşă, deodată îşĭ ridicase fruntea şi-l fulgerase cu ochiĭ plinĭ de dispreţ. Şi vieaţa lor cursese cu izbucnirĭ furtunoase, cu tăcerĭ de ghiaţă, în care sufletul curat al Marieĭ se oţelea pentru o viaţă de tăcere, de răbdare, de cinste desăvîrşită, de dragoste caldă pentru ceĭ doĭ copiĭ care veniseră ca două lucirĭ de soare în viaţa eĭ mohorîtă.

Dispreţuit, umilit de nevasta, lîngă care se simţea mic şi josnic în fiece clipă, beizadea Dumitru se întorsese spre vîrtejul furtunos al plăcerilor, pînă cînd, într'un rînd, la o vînătoare, un glonte rătăcitor, venit cine ştie de unde, îl izbise sub frunte, într'un ochiŭ, şi-l doborîse pentru vecie în ţărînă, ca pe o sălbătăciune a păduriĭ.

In urma luĭ, Domniţa rămase înmormîntată în curţile-ĭ marĭ, în parcul vechiŭ, cu ceĭ doĭ copiĭ, hotărîtă la o viaţă aspră pe care o socotea ca o datorie, cu zîmbetul fericiriĭ pentru totdeauna şters de pe faţă-ĭ, cu sufletul ca un mormînt în care-şĭ închisese visurile tinereţiĭ.

Cincisprezece anĭ curseseră de la moartea năprasnică a luĭ beizadea Dumitru, şi domniţa Maria dusese o vieaţă lină,

fără nicĭ-o bucurie, în curțile eĭ largĭ, lîngă biserica eĭ și a norodului din Merișenĭ, în parcul vechiŭ plin de umbră, de tăcerĭ, de șoapte, cu un suflet închis pentru orĭ-cine.

Și acum, într'o Sîmbătă dimineața, ca și în ceĭ cincĭ sprezece anĭ trecuțĭ, Domnița se sculă tot la șase ceasurĭ, și eși încet, cu fața albă neclintită cu ochiĭ marĭ, negri sub coroana de păr cărunt, bogat, în mîngîierile soareluĭ. Potrivit de înnaltă, purtîndu-șĭ dreaptă ceĭ patruzecĭ de anĭ, în obișnuita-ĭ rochie neagră de mătasă, se opri o clipă în cerdacul mare larg, și de acolo, de sus își plimbă privirile liniștite, încet, pe de-asupra cimpiilor sămănate, care se întindeaŭ departe, spre drumul mare, dincolo de zidul curțiĭ și dincolo de oastea de plopĭ încunjurătoare. Apoĭ coborî treptele de piatră în ograda largă, foarte curată.

Grajdurile, acoperite cu tablă roșie, se ridicau în fund. Vătavul bătrîn, alb, în strae de șiac, aștepta în mijlocul curțiĭ. Dădea domol poruncĭ la argațĭ carĭ treceaŭ cu căldărĭ de apă, cu șumuiage de pae, cu furcĭ, nalțĭ și spătoșĭ, cu chica mare, cu brațele puternice. Cum văzu pe domniță se închină, cu un zimbet bun de slugă bătrînă,

«Sărut mîna, măria-ta.

— Bună-dimineața, Alisandre. Bine-pace ?

— Bine, măria-ta, ca totdeauna».

Domnița Maria intră în grajd. Privi cu luare-aminte, ca în fiecare dimineață, la ceĭ zece caĭ negri, carĭ-șĭ mîncau liniștițĭ tainul cu boturile lîngă esle. Cînd intră stăpîna, își întoarseră încet capetele cu ochiĭ marĭ, blînzĭ. Domnița trecu, eși pe altă ușă. Vătavul pășia ușor, fără sgomot, in urma eĭ.

«S'a sfîrșit carnea pentru argațĭ, Alisandre ?

— Da, maĭ avem pe azĭ ! răspunse repede vătavul, tresărind și apropiindu-se repede, cu fața îngrijată.

— Atuncĭ vezĭ să se tae un porc, și să-mĭ aducĭ aminte, să însemn la condică.

— Da, măria-ta», șopti Alisandru, dînd adînc din cap de sus în jos.

Cu aceiașĭ liniște, cu acelașĭ pas măsurat, domnița trecu spre fundul ogrăziĭ marĭ, unde femeĭ mulgeaŭ vacile și gemeaŭ dulce vițeiĭ ; cu acelașĭ glas, nicĭ maĭ tare, nicĭ maĭ slab, făcu obișnuitele întrebărĭ vătavuluĭ, care răspundea cu obrazul îngrijorat, cu ochiĭ ațintițĭ la ea ; într'acelașĭ chip deschise ușa

de la ogrăgioara paserilor, și măcăirile rațelor, găgăirile gîștelor îi făcură aceiași primire zgomotoasă. Apoi, cînd să treacă spre odăile slugilor și spre bucătărie, aceiași învăluire de aripi pîrîi pe deasupra și un zbor mare de porumbei se lăsă în juru-i impestrițînd bătătura. O femee naltă, căruntă, cu ochii zîmbitori, eși îndată cu un săculteț de grîu; se apropiè, îl întinse domniței sărutîndu-i dreapta, apoi se retrase în tăcere. Domnița prinse a svîrli boabele în juru-i, și porumbeii se îngrămădeau, băteau din aripi, se apropiau blînzi de rochia neagră, de palma întinsă.

«Să vii sus la porunci, zise apoi stăpîna, întorcîndu-se pe jumătate și întinzînd vătavului săcultețul gol.

— Indată, măria-ta!»

Și în urma domniței urcă și el scările tiptil, cu sfială. In cerdacul larg, în lumina dulce a dimineții de Maiu, domnița se așezase în jilțu-i larg, lîngă măsuța scundă, pe care scotea aburi cafeaua cu lapte. Catastiful de cheltueli aștepta alături. Domnița il deschise și prinse a însemna în el și a da porunci vătavului: cîți oameni să pue la lucru la cîmp, cîți în jurul curții, cît să le plătească, ce să le dea de mîncare.

«Acuma du-te! zise ea domol și așeză condica pe măsuță. Să vie bucătarul.»

Singură, pe gînduri, sorbea din ceașca de porțelan, cu ochii duși pe întinderile înnecate de aurul soarelui.

Bucătarul, în papuci, sosise ușor și aștepta neclintit la o parte. Domnița întoarse capul, il privi cîtăva vreme gîndindu-se, apoi începu să-i spue rar ce mîncări să facă pentru stăpîni, ce mîncări pentru argați,—și după ce plecă și el, după ce veni și plecă și chelărița,—rămase neclintită în liniștea dimineței, în mîngîierile luminii.

Aștepta să se scoale copiii, singura bucurie, pe care o primea liniștită și cu teamă parcă, cu un suflet care nu tresărise niciodată adînc, nu se zguduise nicicînd la o fericire furtunoasă, o mare fericire a vieții.

Pe fată o trimesese să-și facă învățătura într'o școală a călugărițelor catolice. Stătuse acolo ani de zile; învățase multe lucruri frumoase și se întorsese acasă mai albă și mai drăgălașă decît ori-cînd, potolită în mișcări, cuminte la vorbă,—o fetiță plăpîndă care-și pleca fruntea pe pieptul mamei și suspina ca și cînd era micuță, și căreia domnița îi hotărîse o viață întinsă în aer liber, cu călărie, cu alergări pe cîmpia Moldovei, în aș-

teptarea unei partide potrivite. Pețitorii fără îndoială nu așteptaseră mult; venise, între mulți alții, feciorul prefectului, «doctor în drept de la Paris», și un căpitan de roșiori, dar domnița îi primise rece, îi privise neclintită, și ei înțeleseseră că între ei și între această femee mîndră era o prăpastie; ea nu înțelegea să-și dea copila decît după un băiat de neam bun,—o unire potrivită. Decît așa, cu oricine, mai bine cu nimeni. Și tata rîzînd ciudat își plecase fruntea pe pieptul mamei, apoi o privise cu ochi mari, umezi, și fusese de aceiași părere:

«Da, mamă, așa e cum zici, ai dreptate.....»

Domnița tresări și-și întoarse capul. In odăi, înlăuntru, se auzea argintiu glasul limpede al Eugeniei. Un pas ușor pătrunse din sală, apoi un căpșor bălan, cu părul mare încrețit tare și buclat, se arătă deodată, cu doi ochi mari albaștri în care licăreaŭ două punctișoare de lumină. Nasul fin, drept îi dădea o înfățișare aleasă, și pelița albă a obrazului era așa de subțire, așa de lucie, cu o rumeneală slabă-slabă de-abia pricepută. Glasul ei dulce dădu bună-dimineața în franțuzește.

«Bună-ziua, mamă, la ce te mai gîndești?

— La voi mă gîndesc, dragă, la tine.....» răspunse domnița cu voce moale. Apoi zîmbi: «Sînteți niște leneși; uite, frate-tău nici pîn'acum nu s'a sculat!

— Lasă-l să doarmă, mamă! răspunse fata aplecîndu-se și sărutînd pe maică-sa. A venit tîrziŭ astă noapte..., El încaltea petrece, se duce des la oraș.....»

Domnița ridică ochii spre Eugenia, care sta dreaptă, zimbitoare, în amazoana-i neagră.

«Da, drăguță, zise ea, poate mai bine-ar face să stea mai mult cu noi.... Dar la dînsul e altceva, are afaceri politice, e ocupat....» Apoi se ridică încet din jilț: «Haide, du-te, calul trebue să fie gata; azi ai cam întîrziat, și e o vreme splendidă...»

Eugenia zîmbea, privind-o fix, cu ochii ei mari, neliniștitori,—apoi deodată porni, scobori repede scările, se apropiè de calul care aștepta gata, sări în șea, și eși săltînd pe poarta deschisă mare în lături. Maică-sa o privi un timp cum fugea gingașă, cu vălul fluturînd, prin umbra copacilor, apoi se întoarse iar încet, pe gînduri, spre jilțu-i vechiŭ.

Chiar atunci suia în cerdac, prin partea cealaltă, George, nalt și subțire, cu mustăcioara neagră bine răsucită pe fața albă , rasă cu îngrijire. Cum zări pe maică-sa, se repezi, sprinten, îi sărută mîna, primi pe obraz aplecîndu-se sărutarea o-

obișnuită a diminețiĭ, apoĭ deodată începu să vorbească grăbit, încheindu-șĭ pe rînd nasturiĭ de la haina neagră, de postav englizesc:

«Sînt foarte grăbit. Trebue să plec iar la Roman. Știĭ că pe lîngă afacerele tale, afacerile tale *negustoreștĭ* (domnița zîmbi), am și pe ale mele.... Incet, merge încet, dar foarte sigur... Nu e greŭ; trebue să știĭ cum să cucereștĭ oameniĭ....

— Bine, bine, zise domnița privindu-l drept, dar nu ți se pare, dragă, că prea ne lașĭ în părăsire?... Prea te lașĭ petrecerilor tale....

— A nu! asta nu! petrecerile mele? Ce petrecerĭ?.... Am petrecut destul la Paris. Aicĭ am altceva de făcut.... Aicĭ, petrecerĭ cu cine?

— Bine, aĭ dreptate, am încredere în tine. Voĭ ațĭ fost bucuria mea. Nevoe de banĭ n'aĭ; ți-am dat erĭ....

— Ba da, ba da, ba am! zise rîzînd tare George, apucînd mîna domniței. Am, și tu înțelegĭ prea bine de ce: feciorul tăŭ trebue să știe să stea la înnălțime....

Se frînse ușor din șale și-ĭ sărută mîna cavalerește. C'o ușoară lucire de zîmbet, domnița îl privi o clipă, apoĭ intră în casă s'aducă baniĭ.

«Doua sute, maĭ mult nu-mĭ trebue!» strigă din cerdac, rîzînd, George. Apoĭ, devenit deodată serios, scoase ceasul și-l privi cu luare-aminte.

«Vra să zică nicĭ azĭ nu staĭ cu noĭ la masă!» zise domnița după ce se intoarse. Tînărul strecură ușor baniĭ în buzunărașul jiletceĭ și răspunse scurt, arătîndu-șĭ dințiĭ:

„Nicĭ.»

Apoĭ coborî în ogradă, și din jilț, maică-sa îl auzi glasul poruncind să se pue caiĭ la trăsură, iĭ ascultă pe gîndurĭ celelalte ordine, scurte, aspre, spuse cu o vorbă care parcă-parcă avea o înmlădiere străină.

Asta nu prea plăcea domniței, dar se gîndi că n'avea ce face: acesta era păcatul tuturor tinerilor cari-șĭ petreceaŭ aniĭ de învățătură la Paris. Venit de-un an, după ce făcuse acolo dreptul, tînărul nu prea se simțea bine acolo, în liniștea moșieĭ. Toată vremea și-o petrecea la Roman și la Iașĭ, unde, după cît spunea, făcea cucerirĭ de oamenĭ și se pregătea pentru viitoare marĭ lupte politice. Și frămîntarea asta necontenită nu dăduse mameĭ răgazul să se bucure pe deplin de copilul acesta inteligent și plin de foc, care moștenise mîndria eĭ, disprețul eĭ pen-

tru plebe, pentru turma oamenilor neînsemnați. Il privea cu încredere și cu nădejde că multe din ambițiile eĭ înnăbușite își vor face drum prin această odraslă aleasă, care nu se putea să nu aibă decît toate calitățile cele marĭ. Deși ochiul eĭ de mamă băgase de samă obosell ciudate, ca după petrecerĭ, deși în vorbele luĭ nu pătrundeaŭ niciodată planurĭ de vieață și de lupte, totușĭ ea aștepta în tăcere, cu încredere, aștepta o bucurie mare pe care numaĭ bărbatul acesta, sînge din sîngele eĭ, i-o putea face. De-un singur lucru se temuse, de patima vînătoareĭ, care-o îngrozise în vieața eĭ din trecut. Copilul n'avea această patimă, și ea era mulțămită; încolo, altă patimă nu se putea să maĭ existe. Un copil al eĭ nu putea s'o aibă.

Glasul luĭ George se auzi răsunînd din ogradă:

«La revedere, dragă mamă, la revedere!» Și pe cînd trasura eșea pe poartă, mîna luĭ înmănușată flutura repede pălăria spre cerdac, spre jilțul unde știa că stă maică-sa, cu multele-ĭ gîndurĭ, ca în totdeauna.

Lumina strălucită a luĭ Maiŭ umplea văzduhul; din grădina de sub cerdac vîntul aducea mirezme calde de trandafirĭ. In ograda largă argațiĭ umblaŭ după treabă, își făceaŭ semne, grăiaŭ domol, nicĭ un răcnet nu se înnălța; din cînd în cînd numaĭ izbucnea trîmbițarea unuĭ cocoș, într'un dos de poiată, ca din depărtare. Indărăt, parcul vechiŭ cu arborĭ bătrînĭ tremura ușor, se înfiora la fîlfîirile vîntuluĭ; nisipul din aleĭ se 'nfierbînta; prin adîncile desișurĭ tremura un țîrîit de pasere, trecea ca un fior printr'o dungă de umbră o șopîrlă lucie; peste curțile marĭ, întinse, peste ogradă, peste parcul vechiŭ plutea o liniște mare, în care vieața oamenilor părea amorțită și în care lucrurile parcă se însuflețeaŭ la o lucire de soare, la o aburire de vînt.

Prin umbra plopilor înnalțĭ, într'un tîrziŭ, sosi în trap săltat Eugenia îmbujorată la față, cu ochiĭ plinĭ de soare. Mlădioasă în rochia strîmtă, neagră, sări din șea, cu cravașa în dreapta, și sui în fugă treptele de piatră.

După aceia ziua curse liniștită. Incet, cu gîndurĭ multe, trecu Domnița odată pe drumul din mijloc al parculuĭ. Soarele mergea spre asfințit și clopotele cîntaŭ duios în aerul cald, spre adîncul cer albastru.

Vieață ticnită și moale, fără tresărirĭ, --așa, de multă vreme se desfășura. Totușĭ în sufletul închis al domnițeĭ sta încătușată o altă vieață de vis, care niciodată nu luase ființă,

care totuşĭ era lumea eĭ şi-ĭ umplea cu prisos ceasurile de gîndurĭ şi singurătate.

Tîrziŭ, seara, după ce-şĭ făcu tacticos socotelile, după ce-şĭ chemă la întrebărĭ felurite slugile cele maĭ credincioase, după ce-şĭ sărută zîmbind fata cu ochiĭ marĭ întrebătorĭ, rămase dreaptă înnaintea icoanelor.

Şi ziua aceasta trecuse ca multe altele în cincĭsprezece anĭ. Numaĭ copiiĭ puneaŭ peste monotonia neîntreruptă dungĭ vesele de lumină. Dar acuma copiiĭ, marĭ, se îndreptaŭ către bucuriile vieţiĭ cu ochiĭ şi cu sufletele. Domniţa simţea aceasta nedesluşit şi avea ca o presimţire, o turburare. N'ar fi voit să se rupă pînza aceasta de negură în care se îngropase; în faţa unuĭ viitor care nu se ştia ce-ĭ va aduce, îĭ venea parcă să închidă ochiĭ. Impietrise într'o vieaţă de renunţare,—şi totuşĭ îndărătul feţeĭ neclintite vieaţa de vis, care nu luase niciodată fiinţă, fulgera dinspre negura trecutuluĭ şi depărta deodată tot ce era în juru-ĭ.

In faţa icoanelor, îşĭ făcu cruce murmurînd, apoĭ oftă, cu ochiĭ marĭ aţintiţĭ.

II.

Innainte de citirea evangheliei, trăsura luciloare cu caiĭ negri se opri înnaintea bisericuţiĭ curate, şi domniţa scoborî încet, cu capul sus, liniştită şi senină, în rochia-ĭ grea, foşnitoare. Cîţiva sătenĭ se dădură domol într'o parte de la intrarea pridvoruluĭ şi stăpîna moşieĭ intră. Inăuntru bolta răsuna de cîntărĭ şi sfinţiĭ de pe zidurĭ şi de pe catapiteazmă parcă se depărtaseră, prin fumegarea lumînărilor.

Se simţi o tresărire, o uşoară întrerupere în slujba dumnezeiască; capetele se întoarseră, şi îndată lumea se desfăcu în două părţĭ lăsînd trecere. Incet, privind ceva nevăzut innainte-ĭ, domniţa trecu, şi se aşeză în strana eĭ, în dreapta, înnaintea tuturor.

Vara, iarna, niciodată stăpîna moşieĭ nu lipsea de la slujbă. Cu aceiaşĭ luare-aminte de anĭ asculta cîntările de mărire, cu un suflet care nu se lumina niciodată si nu tresărea pentru ceĭ din juru-ĭ. Ochiĭ eĭ liniştiţĭ parcă priveau ceva lăuntric; pentru mulţimea înclinată în urmă-ĭ spre altar n'avea decît privirĭ fugare.

Preotul, gras, între două vîrste, eşi în uşa altaruluĭ, cu o-

chiĭ micĭ spre strana boerească. Făcu o închinare uşoară, apoĭ, intorcîndu-şĭ privirile spre boltă, înnălţă braţul drept pentru rugăciune. Domniţa asculta cîntărĭ de glasurĭ trăgănate, care suiaŭ şi coboraŭ pe deasupra capetelor aplecate. Se gîndea că afară are o vreme strălucită pentru vizita-ĭ de duminică in sat şi pe marginea lanurilor pline pînă în apa scînteetoare a Moldoveĭ. Asta, într'o săptămînă lungă şi monotonă, era singura eşire, şi singura petrecere, dacă petrecere se putea numi.

Pe nesimţite, cum asculta, încă un gînd, obişnuit în vremea din urmă, îĭ veni. Fata, Eugenia, nu se putea hotări să vie să asculte slujba bisericească. Asta aducea o uşoară neplăcere domniţeĭ, şi acum ca şi în alte dăţĭ se hotărî să ia vorba la masă despre această abatere de la o datorie. Nu era vorba dacă-ĭ plăcea saŭ nu, dacă gusturile eĭ religioase între călugăriţele blînde pline de dragoste şi cuvinte dulcĭ, nu se potriveaŭ cu simpla slujbă a unuĭ preot cu mînile bătătorite şi cu faţa arsă de vînturĭ; era vorba de o datorie de îndeplinit. Trebuia să se convingă că o femee maĭ ales, şi o femee care trebuia să stea deasupra mulţimiĭ, avea înnainte-ĭ o cale hotărîtă de la care nu trebuia să se abată, avea obligaţiĭ pe care trebuia să le îndeplinească măcar pentru alţiĭ.

Şi încă o uşoară nemulţămire i se descoperi în suflet. George plecase în ajun la Roman, nu se întorsese seara, nicĭ dimineaţă acum nu venise. Bine, odată, de două ori se trece, nicĭ nu se bagă în seamă, dar asta se petrecea pentru a nu ştiŭ cîtea oară. Dar la urma urmeĭ un bărbat alt drum şi alte îndatorirĭ are; şi de George era sigură. Cît fusese acasă, avusese supt ochĭ pilda uneĭ vieţĭ de o asprime şi de o cinste neclintită; pregătit aşa, în ţara cea maĭ civilizată primise lumina şi desăvîrşirea,—iar acum sufletul luĭ, format, iĭ spunea singur ce avea de făcut. «E curios, gîndi domniţa Maria făcîndu-şĭ încet cruce,—e curios cum copilul acesta crescut în asprimea ascultăriĭ mele, acuma a devenit, în aşa de puţin timp, stăpîn pe sine, bărbat în toată puterea cuvîntuluĭ.... E curios cum îmĭ scapă sufletul luĭ... Trebue să am şi cu el o lămurire....»

Se lăsă uşor în genunchĭ: preotul ceruse luare-aminte pentru citirea evangheliеĭ. Şi pe gîndurĭ domniţa asculta glasul cîntător al preotuluĭ spunînd trăgănat, în urcărĭ şi coborîrĭ, despre tămăduirea orbuluĭ cu tină. Apoĭ, cînd preotul închise cartea, ea se sculă cu capul plecat, îşĭ făcu cruce şi aşteptă eşirea cu darurĭ. După pomenirea tuturor, după plimbarea da-

rurilor, luă anafură, strecură cincĭ leĭ, ca totdeauna, în mîna preotuluĭ Ioan, care se închină uşor cu un zîmbet blajin, şi eşi păşind domol cum venise, printre norodul care se trăgea la o parte din cale-ĭ.

Se urcă în trăsura deschisă şi Ţiganul de pe capră, îmbrăcat în livrea sinilie, atinse caiĭ cu sfîrcul biciuluĭ. Uşor legănată pe arcurĭ, domniţa îşĭ întorcea spre casele din juru-ĭ faţa neclintită, albă, cu ochiĭ marĭ, negri, recĭ. Un vînt abia simţit de primăvară îĭ tremura cununa căruntă de păr, peste care broboada fină de mătasă scînteia cu o reţea neagră de painjen.

Trăsura trecu printre case curăţele, cu uşile închise, cu ferestrele înveselite de chenare albastre. Pîlcurĭ de verdeaţă se arătaŭ des; icĭ-colo copiĭ priveaŭ curioşĭ, zîmbind, din dosul porţilor. Săteni, îmbrăcaţĭ de sărbătoare, îşĭ scoteaŭ încet căciulile, întorcînd obrazurĭ împietrite într'o linişte adîncă.

Curînd trăsura eşi în lumina mare a cîmpuluĭ, printre holde încreţite de vînt. O bogăţie întinsă se desfăşura cît bătea ochiul, în jurul satuluĭ, în depărtărĭ, şi dincoace pînă la sclipirile Moldoveĭ şi pînă 'n zăvoaele dese ca peria. In întinderile drepte nicĭ o fiinţă omenească nu se zărea; o linişte nemărginită cobora din cerul curat; cîntarea clopotelor bisericeĭ trecea pe deasupra tremurînd; şi trăsura luneca fără zgomot, lăsînd în urmă-ĭ o învăluire subţire de pulbere.

La întoarcere, cînd să intre în sat, vizitiul întoarse o clipă capul, şi domniţa tresări. Pe un drum îngust, care tăia satul prin margine, coborînd din şoseaua cea mare, venea în trapul cailor o trăsură: asta era trăsura boeruluĭ Emanoil Ureche; domniţa Maria o cunoştea prea bine.

Ţiganul opri, după obiceiŭ. Romînul de pe capra celeĭlalte trăsurĭ, în suman şi cu căciulă, opri şi el. Şi îndată coconu' Emanoil întinse capul cu păr des, sur, cu faţa luminată de zîmbet între favoritele cărunte. Cu capul descoperit, destul de drept şi voinic încă, coborî şi se apropiè. Domniţa îĭ întinse mîna cu o lucire de soare pe buze; el o sărută, apoĭ îşĭ ridică privirile, cu zîmbetu-ĭ de bunătate.

«Ce maĭ veste, cucoane Emanoil? ce maĭ zicĭ? Cam rar te arăţĭ pe la noĭ.

— Dė, nu prea am răgaz, prinţesă. Cred că pot fi ertat.

— Cum nu? cum nu? dumneta să nu fiĭ ertat? doar nu degeaba sîntem prietenĭ aşa de vechĭ.... aşa de vechĭ prietenĭ...»

Domniţa rosti vorbele din urma c'o inmlădiere neobĭşnuită de glas. Boerul Emanoil îşĭ puse în cap pălăria moale. Apoĭ rămase uitîndu-se zîmbind la domniţa Maria.

«Dar tinărul, tinărul ce face?

— George e foarte bine, cu afacerile luĭ... El e făcut pentru politică, cucoane Emanoil...

— Aşa ? foarte bine... Apoĭ o să vin eŭ cît de curînd pe la dumnevoastră.... Să maĭ stăm de vorbă... Mi se pare că chiar o să avem ce vorbi...

— A, acuma maĭ viĭ de-acasă. Aşa te voesc, vechiule prieten.... cucoane Emanoil...» rosti domol domniţa c'o nouă lucire de lumină pe faţa-ĭ aspră.

Dar boerul Emanoil dădu serios din cap şi rosti cu jumătate de glas, în franţuzeşte.

«Chiar despre băiat voiam să-ţĭ vorbesc.... Te rog să nu te superĭ, dar cred că aĭ cunoştinţă că cheltueşte mult în Roman.»

Obrazul domniţei se întunecă.

«Cum cheltueşte mult? Mi se pare că are dreptul să cheltuiască, dacă intrebuinţează baniĭ cu folos.—După aceia nu ştiĭ dumneata, cucoane Emanoil, urmă iar zimbind domniţa, că eu am dispreţuit tot deauna banul?... Nu-ţĭ aducĭ aminte de vechile noastre profesiĭ de credinţă?...»

Dar boerul o privea serios.

«Tocmaĭ, ziceam eŭ că o să avem despre ce vorbi... Trebue să mă pregătesc însă cu argumente; trebue să mă interesez eu singur.»

Domniţa tăcu o clipă, apoĭ intrebă încet:

«Aĭ auzit ceva? Vorbeştĭ serios? Eŭ am în George o credinţă nemărginită. Cred că-mĭ seamănă mie, si rasa nu se dezminte.

— Bine, bine, nu trebue să ne îngrijim prea tare pînă ce n'avem dovezĭ.... Nicĭ eu nu cred vorbelor.... Peste citeva zile o să stam de vorbă cu temeiŭ. Şi fără intîlnirea aceasta, aveam de gând să fac o vizită domniţeĭ, in propria eĭ reşedinţă....

— A, bun, foarte bine, asta ştiĭ că a fost una din puţinele mele plăcerĭ, cucoane Emanoil.—Numaĭ in vechiĭ prietenĭ poţĭ avea credinţă,—rosti rar domniţa Maria cu un zîmbet trist. Aĭ zguduit în sufletul meŭ ceva azĭ, m'aĭ neliniştit,—să nu mă laşĭ s'aştept mult. Ce este? ce s'a întîmplat ? ce-aĭ auzit ?

— Acuma nu îndrăznesc să spun nimic. Maĭ bine,—uite

ce, maĭ bine să întreb despre altceva. Despre ce? Văd că de sănătate n'aĭ de ce te plinge, şi asta totdeauna m'a bucurat. Despre sănătatea copileĭ — a îngeruluĭ — iar nu-ĭ nevoe să întreb...

— E bine, Eugenia e bine, răspunse cu glas innăbuşit domniţa. Vra să zică aĭ să-mĭ spuĭ ceva? O să-mĭ aducĭ veştĭ hotărite? Nu mă uita, cucoane Emanoil... Gindeşte-te la vechile vremurí, gindeşte-te că atita prieten am.... Prietenul uneĭ exilate...»

Inmlădierea caldă iar pătrunsese în vorbele domniţeĭ, c'un zîmbet uşor de vis pe faţa albă. Boerul Emanoil Ureche iar se descoperi, sărută iar mîna întinsă, care strînse 'ncet pe a sa, şi se sui în trăsură. Cînd întoarse capul, domniţa zîmbea încă şi-l saluta uşor cu ochiĭ pe jumătate închişĭ.

Căzută pe gindurĭ grele, cu faţa innegurată, stătu toată vremea, şi la masă, faţă in faţă cu Eugenia, un răstimp mare rămase tăcută.

«Ce aĭ, mamă dragă? zise zîmbind fata şi cuprinzînd-o de după cap. Parcă aĭ ceva.....»

Domniţa oftă şi şĭ clătină încet capul, parcă voia să şi-l scuture de grijĭ negre.

«E! ce să am, fetiţă? N'am nimic. Nu ştiĭ tu? Toată vieaţa mea nu prea a avut clipe de bucurie.... Numaĭ de la voĭ aştept acuma lumină, şi tare aşĭ vrea să nu mă înşel....»

Ochiĭ Eugenieĭ se umeziră; rumeneala din umeriĭ obrajilor se şterse.

«Vaĭ, mamă, eŭ aşa te-am ştiut de cînd eram mică.... De multe orĭ şi mie parcă mi se răceşte sufletul....»

Domniţa o privi lung şi clătină din cap:

«Aĭ dreptate, fetiţo; aĭ mare dreptate; tinereţea ta te poartă spre încintărĭ, — şi poate lingă mine nu poţĭ avea nimic.... Poate dac' aĭ căuta să 'nţelegĭ maĭ bine vieaţa, ca mine, aĭ maĭ alunga urîtul. Ar trebui să te hotărăştĭ să calcĭ în biserică: asta este şi o datorie....

— Bine, mamă, numaĭ dacă doreştĭ tu cu tot dinadinsul....

— Nu, eŭ aşĭ vrea să te convingĭ....

— Cum să mă conving, — dacă nu-mĭ place.... Altfel, altfel mă simţeam la şcoala noastră.... nu pot să spun.... dar sînt nemulţămită.... simt că sînt lingă ceva strain în biserica aceasta plină de atiţia oamenĭ..... Spune drept..... şi tu aĭ alte ideĭ..... Nu-ţĭ aducĭ aminte? şi tu spuneaĭ că un amestec nu se poate, să ne coborîm nu se poate....

— Nu ! zise încet și serioasă domnița ; aicĭ e vorba de datorie....»

Fata tăcu. Feciorul, în negru, cu mănușĭ albe, trecea în tăcere, aducea bucatele, se strecura pe ușă. Și fata tăcea și se gîndea la vieața eĭ fără mulțămire, care se scurgea așa pustie, de cincĭ lunĭ de zile, de cînd venise. Intre ea și maică-sa era o deosebire adîncă, ca între lumină și umbră. Și suind încet-încet în trecut, ca spre un izvor limpede, Eugenia îșĭ aducea aminte că și atuncĭ, cînd era copiliță și umbla în rochie scurtă, se simțea împresurată de un aer de jale, de răceală, în care și dragostea mameĭ o primea scăzută, ca depărtată. Era dragoste și de o parte și de alta, dar dragostea aceasta n'avea căldura cea mare care arde în ochĭ și tremură 'n glas ; ca o negură se strecura între suflete ; și poate de aceia nicĭ-o zi de lumină, de bucurie nebună, nu se lega de trecutul acesta al celeĭ dintăiŭ copilăriĭ. Iar dincolo, la școală, între ochiĭ blajinĭ, între zîmbetele de bunătate, între șoaptele surorilor îmbrăcate în negru și alb, care se strecuraŭ fără sgomot în juru-ĭ, s'a simțit așa de bine, cu sufletul așa de împăcat, plin de o mare liniște și fericire, și căldură,—încît se gîndea că aceasta poate a fost adevărată vieață.... Răstimpurile scurte cît sta acasă se umpleaŭ numaĭ de dorința întoarceriĭ, și această dorință ardea lîngă o teamă nedeslușită acum, o teamă de aspra jale care umplea casa părintească. Și acuma parcă se simțea străină aicĭ ; se sfia să și-o spue parcă, dar străină se simțea. Numaĭ spre tinereța frateluĭ săŭ, a luĭ George, se simțea într'adevăr împinsă ; într'o limbă străină pe care o vorbeaŭ cu plăcere îșĭ spuneaŭ cele maĭ nebune dorurĭ ale tinerețiĭ, pînă cînd apropierea mameĭ alunga închipuirile minunate ale uneĭ viețĭ dorite, zgomotoase, furtunoase,—ca o suflare rece.

Fata se gîndea cu sufletul încălzit de jale, iar domnița mînca în tăcere, cu ochiĭ dușĭ, cu jalea-ĭ mută în privirile ațintite.

«Nicĭ de George nu sînt mulțămită!» zise deodată mama.

Fata tresări.

«De ce, mamă dragă?.....

— De ce? Cum vraĭ să fiŭ mulțămită, cînd n'am de la dînsul ceia ce vreaŭ de la tine, ceia ce am de la tine : o apropiere necontenită, o dragoste care să mă mîngîie însfîrșit... Voĭ nu știțĭ, voĭ sîntețĭ copiĭ și nu știțĭ ce pustie a fost vieața mea și cîtă sete de mîngiere am !....»

Ochiĭ feteĭ se umeziră : astea eraŭ vorbe tarĭ, îndărătul cărora se ascundea o adîncă tremurare de suflet.

«Nu, mamă, nu vorbi așa ; de ce vorbeștĭ așa ? El e bărbat acuma, luĭ i-ĭ deschisă lumea; el trebue să umble, să caute ce trebue tinereţiĭ.... De ce te uiţĭ așa la mine? Nu, n'am vrut să înţeleg altceva.... Eŭ sînt bine, n'am nevoie de nimic....»

Ochiĭ marĭ aĭ domniţeĭ o ţinteaŭ.

«Ba da, tu o spuĭ, aĭ nevoe; trebuia să 'nţeleg maĭ de demult. Ar trebui să-ţĭ caut o tovarășă, o femee inteligentă ; ar trebui și tu să umbli maĭ mult la oraș; petrecerile de la noĭ, de aicĭ, pe urmă, ar trebui să fie maĭ dese. Nu-ĭ așa? De ce zîmbeștĭ ? De ce te aperĭ ?....»

Fata se sculă rumănă, cu ochiĭ lucitorĭ, o apucă de după cap și o sărută pe-amîndoĭ obrajiĭ.

Domniţa dădu iar din cap, cu mîhnire.

«Vezĭ ? așa e, cum am bănuit.... Este ceva care ne desparte; ceva care vă chiamă pe voĭ spre altă vieaţă, iar pe mine mă oprește aicĭ, ca într'un mormînt....»

Fata tăcu, cu zîmbetul șters. Iar domniţa adăugi cu vocea înceată :

«De ce mi-aŭ scăpat mie sufletele voastre? de ce rămîn iar *singură*?»

Si fata nu putea pricepe nimic, nimic, din durerea care plutea turbure în ochiĭ marĭ, negri aĭ mameĭ—de care era așa de departe.

Singură, numaĭ cu mîhnirea eĭ, cu pașĭ înceţĭ, se strecură domniţa în parcul vechiŭ, în care de cincĭsprezece, de douăzecĭ de anĭ, îșĭ plimba supărările.

Acolo era o bancă veche, de-atuncĭ, de-demult, o bancă de piatră plină de mușchiŭ catifelat ; acolo eraŭ copacĭ bătrînĭ cari de anĭ întindeaŭ umbră acesteĭ vieţĭ neguroase, ce se înnălţase într'o mîndrie rece și petrecuse anĭ de mucenicie stearpă, căutînd mîngîierea și rămînînd totușĭ singură ; acolo eraŭ aleile tainice care se încălzeaŭ de anĭ la acelașĭ soare, ce pentru fiinţa aceasta dreaptă lucea altfel ; acolo eraŭ atîtea colţurĭ ce chemaŭ amintirile din noaptea grea a sufletuluĭ ; acolo, numaĭ acolo, după gîndurĭ de durere, trebuia se vie amintirea *aceia*, care se deschidea nu ca o floare, ci ca o rană veche !

Prin florĭ de lumină și umbră, pe sub ramurĭ neclintite, într'o tăcere adîncă, fără o chemare de pasere, fără o oftare de vînt, trecu domniţa spre banca de piatră și încet se așeză, cu ochiĭ întunecoșĭ aţintiţĭ.

Trecutul! se întorcea trecutul, se deschidea rana. Şi domniţa vedea viaţa de altădată, amară şi zbuciumată cu bărbatul sălbatec care o chinuise, cu doi copilaşi cari nu puteaŭ să lumineze o întunecime aşa de grea. Se vedea apoi văduvă, cu bucuria robului care a scăpat din ocnă, cu aceiaşi sfîşiere de suflet. Lumina mare, bucuria nesfîrşită a vieţii fuseseră departe,— şi acuma cu sete vroia să se apropie de ele.—Şi deodată, supt un cer albastru, într'o tăcere nesfîrşită, fără oftare de vînt, în acelaşi parc, o lumină orbitoare pătrunse. Era o dragoste adîncă, o dragoste furtunoasă, cu amar stăpînită, pentru un om drept, întreg şi frumos, pentr'un vecin de moşie, un boerinaş de-aproape, pentru cuconu' Emanoil Ureche.

Intăiŭ fuseseră între ei legături de vecinătate, îndatoriri uşoare din partea bărbatului; apoi sfaturi lungi în care niciodată nu se înţelegeaŭ, în care boerul Emanoil, tiuăr, cu sufletul plin de dragoste, vorbea cu milă pentru norod, pentru acest necunoscut luptător şi muncitor al pămîntului, veşnic batjocorit, veşnic umilit, veşnic neînţeles; în care domniţa, tînără şi mîndră, nu înţelegea decît o vieaţă la înnălţime, o vieaţă ferită, departe de mulţimea care otrăveşte şi dezgustă. «Asta e o mare mîngiere!» zicea atunci boerinaşul tînăr. «Sus, cu datorii neclintite....» şoptea domniţa tînără, albă, cu ochii mari.

Şi din aceste sfaturi lungi, furtunoase de multe ori, născuse deodată în sufletul domniţei o dragoste viforoasă şi mîndră pentru acest om ales.—Şi era aşa într'o zi lina, pe aceiaşi bancă de piatră, în umbra ramurilor intunecoase, şi, în tăcere, domniţa, alături de boerul Emanoil, îşi asculta, în piept, bătăile inimei zbuciumate. Aprige şi fierbinţi ar fi năvălit cuvintele; în spre o lume de fericiri neîncercate sta gata să se avînte; îi venea să închidă ochii, să-şi plece încet capul pe pieptul lui: căci în toată fiinţa ei era o poftă nebună de vieaţă, o pornire păgînă spre dragostea niciodată încercată.

Dar clipa cea mare trecu încet-încet cu bătăile inimei; boerul Emanoil se duse. Ea îl primi şi adoua-zi, şi în alte zile, cu o mare dragoste stăpînită, şi pe nesimţite trecură săptămînile şi lunile, şi gîndurile de mîndrie care opriseră izbucnirea caldă şi dreaptă se întăriră. Ca un vis rămase această zi care trebuia să aducă o mîngiere unui sărman suflet nenorocit, şi care nu însemnă decît o pată de soare, după care porni un întunerec plin de amărăciune.

La dragostea aceasta mare a trecutului se gîndea domniţa,

și-șI simția în piept inima răcită parcă. Nicĭ fetele tinere de altă dată, a eĭ și a boerului Emanoil, nu se maĭ arătaŭ lămurite; trecutul murise pentru totdeauna! Și totușĭ dintr'un colț întunecos, nebănuit, maĭ răsări un zbor de cuvinte uitate atîta vreme, care acum, în pustiul acesta, aveaŭ un înțeles deosebit.

«Nu se poate, nu se poate să fiĭ pătrunsă de ceia-ce spuĭ! zicea domol, cu ochiĭ umezĭ, odinioară, în aniĭ tinerĭ, boerul Emanoil. Nu se poate să crezĭ că învăluindu-te într'o mîndrie de ghiață veĭ fi vre-odată fericită! Trebue să știĭ pricepe sufletul oamenilor; dragostea pe care o avem în noĭ trebue să rodească....»

Și domnița de altădată zîmbea mîndră și clătina încet din cap:

«Nu, nu se poate; din alt aluat sîntem plămădițĭ noĭ. In mine este ceva care mă înnalță de-asupra lumiĭ micĭ.... Iar dragostea las'o să rămie pentru totdeauna închisă. Voiŭ avea mîngîierĭ destule în mine însumĭ și'n copiiĭ meĭ...

— Nu cred! șoptea ridicînd fruntea cel ce era iubit fără să știe. Cînd va trebui să cauțĭ mîngîierea cea mare, cînd îțĭ va trebui căldură pentru inima amorțită, poate nu veĭ maĭ găsi nimic.....

— Dar copiiĭ?

— Da, așa-ĭ, copiiĭ!» șoptea dulce boerul.

Și cum se ștergea pentru totdeauna și această lumină din trecut, cu șoapte simțite numaĭ, nerostite, ca între niște fantome nevăzute,—domnița simți deodată un fior gîndindu-se la copiiĭ care se depărtaseră, pînă la care nu maĭ putea bate căldura inimeĭ eĭ.—Poate, poate avea dreptate atuncĭ boerul Emanoil: o lume întreagă de suferințĭ așteaptă dragostea noastră. Izvorul trebue să curgă, nu trebue să sece,—căcĭ vieața e prea mică și prea amară ca s'o trăim singuratecĭ.

Dar dragostea cea înflăcărată de-atuncĭ?—Nimic!—Și domnița oftă greŭ în tăcerea neclintită din juru-ĭ.

III.

«A! bine-aĭ venit cucoane Emanoil, zise domnița domol, cu lucirea-ĭ de zîmbet. Tot te-am așteptat zilele astea; credeam c'o să te grăbeștĭ. Uite, staĭ colea, lîngă mine. Cred că-ĭ maĭ bine aicĭ, afară; ne maĭ mîngîie vîntul.... sufletele...»

Boerul Emanoil sărută tăcut mîna domniței și se așeză alăturĭ. Apoĭ o privi îngrijat:

«Ce aĭ, prinţesă, eştĭ maĭ trasă la faţă; aĭ vre-o grijă?

— Cum grijă? De-sigur că am grijă, şi încă una mare.... Te aşteptam ca s'o risipeştĭ. Şi sînt încredinţată că o să mă linişteştĭ c'o vorbă.»

Boerul tăcu o clipă. Apoĭ clătină încet din cap, privind înnainte:

«Nu!»

Domniţa Maria tresări şi se întoarse pe jumătate:

«Ce este?»

Boerul îşĭ pironi asupra eĭ ochiĭ trişti, adîncĭ, plinĭ de bunătate. In glasul domniţeĭ pătrunse o părere de tremur:

«Ce este? Ah! poate mă va scuti Dumnezeŭ de prea marĭ încercărĭ.

— Poate-ar fi fost maĭ bine să tac! şopti cuconu' Emanoil. Sîntem singurĭ?

— Foarte singurĭ! murmură înnăbuşit domniţa. Eugenia e tristă, se plictiseşte, stă închisă, şi nu ştiŭ ce să fac.

— Da, înţeleg, înţeleg, domniţă, înţeleg prea bine....» Apoĭ boerul Emanoil adăugi cu blîndeţe: «Uite despre ce e vorba, domniţă. Poate-ĭ maĭ bine să mă grăbesc şi să nu maĭ fac nicĭ un înconjur. Ştiĭ dumneata ce-ţĭ face băiatul în Roman şi la Iaşĭ?

— Ştiŭ. Are legăturĭ; se pregăteşte pentru viitoarea luptă electorală.

— Eĭ nu, nu se pregăteşte pentru nicĭ-o luptă, pot să-ţĭ spun sigur. Intăiŭ am auzit zvonurĭ, şi n'am crezut; dar apoĭ m'am dus la faţa loculuĭ şi m'am încredinţat eu singur. Petrece prea mult.... chiar cu femeĭ şi vin,.. Bine, ale tinereţiĭ valurĭ... Dar ştiĭ că joacă cărţĭ şi face datoriĭ? joacă cărţĭ prin cafenele ordinare...»

Boerul se opri scurt. Domniţa închise ochiĭ palidă, ca moartă.

«Vezĭ? n'am făcut bine! murmură bătrînul.

— Ba da, cucoane Emanoil, zise adînc domniţa, deschizînd ochiĭ tulburĭ. Răŭ n'aĭ făcut. Trebuia să ştiŭ; sînt eu destul de tare şi pentru asta. Ştiĭ prin ce-am trecut!... Ah!... joacă cărţĭ şi face datoriĭ.... Se înjoseşte aşa cu orĭcine... Şi cine-ĭ dă banĭ? cum îĭ dă banĭ?

— Sînt destuĭ carĭ să dea, domniţă, cu dobînzĭ pe care nu le poţĭ bănui. Vezĭ cît de răŭ e omul? De ce-ţĭ spun eŭ toate acestea?

— Ba spune, spune!

— Bine, trebue să ştiĭ, căcĭ trebue să puĭ picioru 'n prag, să iaĭ o hotărire. Toată averea aceasta cu greŭ făcută, cu cumpănă, se va duce altfel în pulbere, se va înstrăina....

— Nu, nu, nu! asta nu se poate, prietene! Ce face? spune ce face? Uite, cum te privesc ca o nebună.... Da, trebue să vorbesc mai încet; aşa, cu linişte.... Ce face? Bine, dă poliţĭ, atît? Ce face?

— Dă poliţĭ în care e iscălit altcineva, domniţă,—asta o ştiaĭ? N'o ştiaĭ.... Ce puteam să fac? Ce puteam să fac? Puteam să nu spun? Asta e o datorie, o mare datorie....

— Da, o datorie!» şopti răguşit domniţa suflînd greŭ, cu sufletul sfărmat de o durere înspăimîntătoare. Apoĭ privi cu ochiĭ arzătorĭ pe boer: «E adevărat aceasta? Copilul meŭ? Copilul cu care socoteam că mă mîndresc? De ce n'am auzit nimic pin' acuma? De ce-mĭ spuĭ dumneata întăiŭ? Nu se poate. Este ceva în mine, care-mĭ spune că nu se poate! Ah! nu se poate! nu se poate! Nu te cred, cucoane Emanoil!....»

Apoĭ glasul dureros deodată tăcu. Boerul o privea cu mihnire.

Incet, liniştea veni; faţa se împietri. Glasul porni iar, schimbat, cu un tremur aspru:

«Băiatul meŭ face poliţĭ în care mă iscăleşte? Nu se poate.....»

Boerul Emanoil pricepu că mîndria cea mare învinsese, că simţirile străine iar veniseră ca un vînt de ghiaţă; că trebuia să plece. Incet, fără un cuvînt, îşĭ luă pălăria; o clipă privi la domniţă aşteptînd o vorbă, o privire; apoĭ, foarte trist, cu spatele încovoiate ca de durere, scoborî uşor scările, se şterse.

Domniţa tăcea neclintită, palidă, parcă aştepta moartea. Privea în neştire spre grădiniţa plină de florĭ, de flacările trandafirilor, spre şirul de plopĭ care hotărnicea curtea, spre zarea înnecată de razele piezişe ale soareluĭ, şi-şĭ simţea în piept o inimă care parcă se fărîma clipă cu clipă, care-şĭ stingea bătăile. Cea maĭ mare nenorocire aceasta era! După aceasta nu putea să urmeze de cît *sfîrşitul.* Gîndul acesta se împuternicea, îĭ sfredelea creerul ca un burghiŭ de foc; sfîrşitul, cumplitul sfîrşit care trebuia să închee o vieaţă aşa de curată! Pentru ce aceastǎ pedeapsă nemeritată, Dumnezeule? Şi se simţea aşa de nenorocită, aşa de jalnică, gemînd supt o nenorocire aşa de mare, încît parcă-ĭ venea să închidă ochiĭ, să se prăbuşească, să sfîrşească totul într'o moarte, care singură putea fi alinarea desăvîrşită.

In văzduhul liniștit al apusuluĭ, undeva, în înnălțime, o pasere singuratecă țipă de cîteva orĭ slab, prelung, melodios. Domnița închise iar ochiĭ, într'o noapte amară de durere. Sus, în răceala, în singurătatea înnălțimilor, parcă țipase sufletul eĭ, dintr'odată despărțit de trup.

Dar deodată tresări sub săgeata unuĭ fior de groază. Trăsura luĭ George intra duruind în ogradă, într'un amestec de glasurĭ care-ĭ păru neobișnuit. Ca izbită de ceva se ridică în picioare și ușor, cu teama de a nu fi zărită și auzită, trecu în sală și de-acolo în odaia eĭ. Zdrobită se așeză în jilț, înnaintea meseĭ de stejar, și așteptă. Trebuia, trebuia să se întîmple ceva!

Tăcerea din juru-ĭ o chinuia cu un sfîriit ascuțit care-ĭ pătrundea în urechĭ și 'n cap. Apoĭ deodată sfîriitul conteni; un glas depărtat, în ogradă, se auzi; pașĭ răsunară în cerdac. Inima-ĭ zvicni tare, apoĭ i se strînse dureros.

George intră vesel, cu ochiĭ strălucitorĭ, trecîndu-șĭ amîndouă mînile prin părul umezit:

«*Bonjour*, mamă! Eștĭ bine? foarte bine?....»

Și domnița, cu ochiĭ ațintițĭ, băga bine de seamă că veselia luĭ avea ceva prefăcut ca 'n multe alte dățĭ, că 'n glasul răsunător se amesteca ceva nesigur, ca o teamă. Il privea cu ochiĭ marĭ și nu-șĭ putea bine închipui ce anume se va întîmpla. El iĭ sărută mîna închinîndu-se, apoĭ începu a vorbi lucrurĭ obișnuite, pe care ea însă nu le putea pricepe, chinuită de vorbele eĭ, care se pregăteaŭ să izvorască, să izbească.

Băiatul se oprise mirat. Cu fața albă, cu ochiĭ arzătorĭ, domnița se ridicase din jilț. Glasul eĭ avea ceva adînc, greŭ, o suferință fara nume:

«George!.... spune ce-aĭ făcut? pentru ce mă necinsteștĭ?»

El se trase îndărăt ca izbit de-o palmă.

«Pentru ce, George? De ce tacĭ? Tot, tot am aflat! ah! am aflat totul, dar maĭ bine așĭ fi murit!... Pentru ce îțĭ tăvăleștĭ prin noroiŭ numele? pentru ce calcĭ în picioare mîndria mea?..»

Era un bocet maĭ curînd de cît un strigăt de revoltă. Și băiatul galben, întăiŭ cercă să zîmbească strîmtorat, fugea cu ochiĭ în lăturĭ, apoĭ deodată se încruntă, cercă să spue ceva:

«Ce este, mamă? nu înțeleg!....»

In glasul domnițeĭ creștea mînia:

«Nu înțelegĭ? de ce nu înțelegĭ, copil nenorocit! Știu si-

gur! auzĭ tu? ştiŭ sigur! ştiu sigur, nenorocitule, ce-aĭ făcut! Maĭ bine mureaĭ din leagăn!

— Aŭ venit poliţe pentru plată? întrebă deodată tînărul.

— Cum? cum? aĭ mărturisit! Ah! e adevărat! e adevărat! ah! e adevărat! Nenorocitule! nenorocitule! ce-aĭ făcut cu sufletul meŭ! Pentru ce-aĭ ucis în mine şi nădejdea aceasta?...»

Şi căzu istovită în scaun cu ochiĭ îngrozitorĭ aţintiţĭ.

Dar în tînăr vorbeaŭ patimile; şi cu un glas de mînie izbucni.

«Pentru ce-aŭ venit să-ţĭ spue? Cine-a venit? Canalia! trebue împuşcat ticălosul care m'a înşelat şi a venit la tine! Trebuia să aştepte!....»

Se opri scurt. Domniţa gîfîia:

«Să aştepte? Pînă cînd să aştepte? Pînă ce voiŭ muri eŭ!... Ah! copilul meŭ eştĭ tu? Sînge din sîngele meŭ?...... Cine eştĭ tu? mişelule! cine eştĭ? Nu eştĭ copilul meŭ! Cine mi te-a înstrăinat? Cine te-a otrăvit?...»

Tînărul tăcea. Apoĭ deodată şovăi, duse mîna la frunte şi se lăsă greŭ pe un scaun.

O tăcere adîncă urmă, ca după un vifor. Ochiĭ domniţeĭ ardeaŭ ca doĭ cărbunĭ în umbra fumurie pe care o strecura amurgitul prin geamurĭ.

George zise deodată oftînd amar:

«De-acuma înnainte ştiŭ ce am de făcut! Voiŭ spăla pata cinsteĭ tale!...»

Mama tresări; tînărul oftă iar. O tăcere lungă, grea. George se sculă repede.

«S'a sfîrşit! de-acuma mă duc!...

—Stăĭ! zise încet domniţa, fără să poată face o mişcare. Unde te ducĭ?

— Ştiĭ bine unde mă duc, mamă! gemu cu durere băiatul.

— Stăĭ, nenorocită fiinţă, stăĭ şi spune cît datoreştĭ.. Spune, —şi gîndeşte-te că m'aĭ apropiat la un pas de mormînt.... Hotărîrea ta dovedeşte că nu uiţĭ cine eştĭ.... Cît îţĭ trebue?» Tînărul tăcea încruntat. «Spune! Zece, douăzecĭ de miĭ? Nu? Treĭzecĭ!»

George îşĭ înclină uşor capul.

«Bine!» zise abia auzit domniţa, apoĭ oftă.

Atuncĭ băiatul se apropiè, puse o sărutare pe mîna albă întinsă în lungul braţuluĭ de la jilţ şi se retrase în vîrful picioarelor, cu faţa chinuită parcă de o boală ascunsă.

Și domnița rămase singură în tăcerea odăiĭ, fără vieață, fără voință. Așa de repede s'a sfîrșit totul? Așa de repede a trecut această furtună istovitoare? Copilul eĭ a fost acesta, care așa de ușor i s'a părut străin? Copilul eĭ a fost? Nu n'a fost copilul eĭ! Dac'ar fi fost copilul eĭ, adevărat, aproape de ea, un suflet, același suflet, acuma n'ar maĭ fi trăit, nu și-ar maĭ fi simțind inima bătînd încă, nu și-ar maĭ fi simțit sufletul plin parcă de otravă. Greŭ, greŭ, curgeaŭ ideile, sterpe; și parc'un suflet avusese și acuma nu-l maĭ avea. Parcă toată ființa i se sfărîmase, i se împrăștiase, și totușĭ haina grea de lut acolo era.

Insfîrșit a venit această izbucnire? A trecut? De cincĭsprezece anĭ o vieață de nemișcare, o vieață aspră și mîndră,— ș'acuma deodată, într'o clipă, totul s'a prăbușit. De ce amărăciunea anilor dintăĭŭ, de ce un suflet curat apoĭ, de ce copiiĭ în carĭ nădăjduia mîngîiere?

A trecut furtuna, dar parcă tot stă pe marginea uneĭ prăpăstiĭ; parcă iĭ vine să rîză, parcă stă într'o umbră de nebunie. Ce este? Auzul ascuțit deodată prinde glasurĭ prin grosimea zidurilor. Și nu e o părere; de bună-seamă că nu. Aude glasul dulce, argintiŭ al Eugenieĭ, aude glasul limpede al luĭ George, glasul copiilor eĭ,—și o undă de rîs adie.... O părere a fost? Un întuneric adînc de moarte a fost, o suflare de uragan, care trecu prin sufletul otrăvit al mameĭ,—și lacrămile iuțĭ, cu zguduirile de frigurĭ ale uneĭ durerĭ nemărginite porniră. Ca într'o prăpastie a morțiĭ căzu; corpul greŭ, de plumb, căzu ca într'o prăpastie și o răceală de ghiață i se sui ca din pămînt prin picĭoarele slăbite.

«A! s'a sfîrșit! gîndi domnița Maria. S'a sfîrșit!...» Și lacrămile se opriră. «S'a sfîrșit!» șopti încet, și tresări, ca la auzul unuĭ glas străin. Apoĭ îșĭ duse încet, greŭ, mîna la frunte. Voi să se scoale; picioarele eraŭ de piatră. «Da! s'a sfîrșit! aicĭ e mormîntul!» oftă iar sfîșietor, și lacrămile oprite porniră iar fierbințĭ, ca un plumb topit, ce-ĭ brăzda adînc fața și-ĭ seca ochiĭ neclintițĭ.

O înduioșare mare, o milă, ca de la cineva străin o învălui, și iar se opriră lacrămile. De-acuma s'a sfîrșit, totul s'a sfîrșit!

La urmă șopti încet, foarte trist, prin întuneric:

«O să trimit, să vie boerul Emanoil....»

. . . .

Tîrziŭ, către miezul nopțiĭ, după ce venise înspăimîntat, ca

într'o suflare de furtună, boerul Emanoil asculta întristat povestirea întîmplărilor, stînd cu bărbia în palma dreaptă, cu cotul pe genunchiŭ, aproape de jilţul domniţeĭ. Asculta vorbe care picuraŭ rar, slăbite, suflate parcă de o durere lăuntrică, şi privea cu inima strînsă la faţa răvăşită şi la ochiĭ arşĭ.

Cînd glasul tăcu, rămase tăcut. Nu putea să rostească nicio vorbă.

«Ce zicĭ, prietene?» întrebă încet domniţa.

Boerul Emanoil răspunse încet:

«Ce pot să spun eŭ? Nu maĭ pot spune nimic....»

Domniţa Maria parcă privea ceva nevăzut înnainte-ĭ.

«Cum aĭ venit, cucoane Emanoil, cum m'am liniştit... Intăiŭ am crezut că vine moartea, apoĭ am crezut că m'a cuprins îngheţul paralizieĭ.... Ah! ce ceas amar, ce ceas de groază!.... Şi singură, singură ca într'un pustiŭ!...

— N'a venit nimenĭ?

— Nu, n'am vrut eŭ să văd pe nimenĭ.... Voiam să mor singuratică, cum am trăit.... Acuma bine c'aĭ venit, prietene..... M'am maĭ liniştit,—dar ce grozăvie e în mine, ce grozăvie în sufletul meŭ, după cincĭsprezece anĭ de pace... anĭ fără nicĭ-o tresărire... Aniĭ aceia aŭ fost mîndria mea, cucoane Emanoil.... Şi acuma nu ştiŭ ce să maĭ spun.... Ah! prietene, prietene! îţĭ aducĭ aminte de vara aceia a anuluĭ 70? Nu ştiŭ dacă-ţĭ aminteştĭ... Era într'o după amiază, şi vorbeam singurĭ,— şi-mĭ aduc aminte că-ţĭ spuneam că marea mea mîngîere îmĭ vor fi copiiĭ... Dar dumneata nu ştiĭ, prietene, ce era atuncĭ în sufletul meŭ, şi nicĭ nu trebue să ştiĭ.... Acuma m'am răzgîndit: nu trebue să maĭ ştiĭ nimic.... Ce ţi-ar folosi? Acuma am rămas aşa de singură—şi nu înţeleg de ce....»

Iar boerul Emanoil tăcea şi privea pe gîndurĭ trupul mîndru acuma aşa de zdrobit, sufletul tare acuma aşa de înfricoşat. Nu spunea nimic, dar se gîndea la trecut; şi poate şi domniţa pricepea că se gîndeşte boerul la răceala sufletească pe care o adusese marea eĭ mîndrie, poate înţelegea însfîrşit că simţirile străine aŭ înnăbuşit totdeauna flacăra dragosteĭ care este cel maĭ mare bine!

Poate pricepea, căcĭ îşĭ plecă fruntea şi nu maĭ zise nimic.

In lumina tremurătoare a lumînărilor boerul Emanoil oftă, apoĭ se sculă încet, apucă mîna domniţeĭ şi o sărută. După aceia o privi lung, cu milă.

«N'o sa mă uiţĭ, cucoane Emanoil, o să maĭ viĭ să mă vezĭ...

— O să vin în fiecare zi...» șopti încet, cu mîhnire, boerul.

Și domnița asculta cum i se depărtaŭ pașiĭ, îl auzi în capătul cerdacului tușind înnăbușit: și deodată după bătrîneța aceasta care plecase, slabă și tristă, îĭ apăru într'o lumină depărtată tînărul de odinioară....

Și înnainte-ĭ, în lumină, în tăcere, domnița Maria îșĭ văzu parcă pentru întăia oară după anĭ de uitare portretul tinereții, mare, luminos, în cadru-ĭ de aur, strălucind de tinerețe, cu ochiĭ plinĭ ca de o fericire mare. Și încet, privindu-șĭ icoana tinereții pierdute, domnița iar văzu izvorînd din întunericul uităriĭ tot trecutul neînduplecat, cu inima aceia singuratică și rece, care nicĭ pe copiĭ nu putuse să-ĭ ție aproape, cu inima pustie și stearpă care sîngera acum!

Si o întrebare izvorî în singurătatea neturburată, o întrebare care nu se știe de unde pornește: de la trupul frînt în jilț spre portretul tinerețiĭ, saŭ de la tinerețа alteĭ vremĭ spre stîngerea de-acum: o întrebare care parcă lua ființă într'un oftat amar:

«Ce-aĭ făcut cu sufletul tăŭ?»

Și atuncĭ din ochiĭ stînșĭ aĭ domnițeĭ Maria două lacrămĭ picurară ca pe un mormînt.

MIHAIL SADOVEANU

Dela M. Kogălniceanu la d. Maiorescu

— Spiritul critic în cultura romînească — [1])

Influența unei culturi străine însamnă influențarea în obiceiuri, în forme politice, în morală, în organizarea vieții, în literatură etc. a unui popor de către altul saŭ altele.

Poporul influențat poate asimila cultura, ori în mod pasiv, adică la întîmplare, fără alegere, fără *critică*, ori criticînd, cernînd elementele culturii străine, pentru a-și însuși numai ceea ce-i trebue și tocmai ceea ce-i trebue pentru dezvoltarea propriilor sale bogății, energii, capacități și aplicări. O cultură străină împrumutată, este ca un capital străin, menit să pună în utilitate spre cel mai mare beneficiu o bogăție națională, care altmintrelea ar rămînea neexploatată. In cursul acestui studiu vom avea ocazia să ilustrăm acest adevăr. Acuma, anticipînd, ne mulțumim să spunem, ca exemplu, că bogăția limbii populare și a spiritului popular au rămas un subsol neexploatat, cîtă vreme cultura apusană, reprezentată mai ales prin A. Russo și Alexandri, nu și-a îndeplinit rolul ei salutar.

---

1). Acest articol și cele care vor mai urma, fac parte dintr'un studiu mai lung, care va apare în volum și din care o parte s'a publicat și în revista *Curentul Nou* (No. 1). Pentru ca cetitorii *Vieții romînești* să aibă ordinea complectă a ideilor, care se sprijină unele pe altele, voiu da, în rezumat, ideile conținute în articolul publicat în revista amintită mai sus: Poporul romîn aproape n'a luat parte la formarea culturii europene, din cauza istoriei sale nenorocite, dar a luat o parte indirectă, oprind pe barbari de a invada Europa și a distruge cultura. Așa că atunci, cînd a luat cultura din Apus, cultura asta n'a fost o pomană, pentrucă avea drept la ea. Toate popoarele au împrumutat unele de la altele; poporul romîn a împrumutat mai mult. Romînii, care au împrumutat la început dela Orient, începînd din veacul al XVI-lea, au împrumutat dela Apus, și cine se ridică împotriva celor de la 1848, ar trebui să se ridice împotriva tuturor influențelor străine, începînd dela cea slavo-bulgară, ori, dacă sînt dușmani numai ai influențelor apusene, ar trebui să se ridice împotriva tuturor influențelor apusene: cea husită, cea luterană, cea poloneză, mai ales, din veacul al XVII-lea. Și acei care se ridică împotriva lui 1848, se fac, fără să vrea, apărătorii fanariotismului și rusismului dinainte de 1848. Dintre toate *momentele vechi* ale influenței străine, cel mai important e influența polonă în Moldova în veacul al XVII-lea căreia îi datorim o mișcare însemnată culturală, care ar fi scurtat cu două veacuri drumul până la complecta lumină, dacă păturile moldovenești n'ar fi fost prea înapoiate atunci pentru acea cultură și dacă influența polonă n'ar fi dispărut prea repede (prin decăderea Poloniei și

Despre necesitatea influenţei apusene în cultura romînească am vorbit deja şi vom mai vorbi. Discuţia poate fi numai relativ la ceia ce a fost şi este *potrivit, adaptabil* sufletului poporului romîn, adică în privinţa problemei care anume elemente ale culturii apusene au trebuit să fie asimilate. Şi *alegerea* acestor elemente a fost opera şcolii critice din Moldova în veacul al XIX-lea.

Cînd, în acest veac, cultura apuseană a început să pătrundă mai puternic în ţările romîne, ea a găsit, la porţile Moldovei mai ales,—păzitori care s'o examineze şi să-şi dea samă de ceea ce ne trebuia. Că n'au greşit deloc, nu se poate spune, căci nimic în lume nu poate fi perfect.

Era nu numai fatal, dar chiar necesar, ca ţările romîne să lepede haina fanarioto-turcă şi să se organizeze europeneşte ; ca Romînii să-şi îmbogăţească limba cu cuvinte nouă, corespunzătoare cu lucrurile şi ideile nouă introduse ; ca în locul obiceiurilor fanariote să se introducă obiceiuri europene ; ca Romînii să producă şi ei o literatură cultă (căci aveau numai una populară). Dar întrebarea era : *cum*?

Pentru a se răspunde la această întrebare, se cerea mare simţ de responsabilitate. Şi mare putere de analiză, căci dela nerezolvirea justă a acestei întrebări, putea să rezulte o organizare a ţării nepotrivită cu *nevoile* acestui popor (şi nu cu *sufletul* lui, căci organizările statelor se repetă la popoare deosebite ca suflet, dar asămănătoare în evoluţia socială), o limbă

prin triumful grecismului). Influenţa apuseană, mai ales franceză, din veacul al XIX-lea, e ultimul şi cel mai important moment al influenţei culturii străine asupra Romînilor. Influenţa apuseană în Muntenia e mai mult o *influenţă politică şi socială*: *Muntenia crează statul modern romîn*; în Moldova e *mai mult culturală*; *Moldova adaptează cultura apuseană la sufletul romînesc.* In Muntenia avem o legiune de patruzecioptişti (şi puţină literatură, mai ales lirică), în Moldova o legiune de literatori şi spirite critice. Cauza acestei deosebiri stă în deosebirea factorilor culturali: „In Muntenia o tradiţie culturală foarte slabă, curentul latinist şi curentul francez mai ales în ipostasul lui politic. In Moldova: o tradiţie culturală mai pronunţată, curentul latinist slab, curentul francez în ipostasul mai ales literar şi curentul poporan...“ Cauzele acestei deosebiri—o tradiţie mai puternică culturală în Moldova, o clasă revoluţionară mai puternică în Muntenia, legăturile mai strînse ale Munteniei cu Ardealul, Gh. Lazăr—vor fi studiate şi în articolul de faţă din această revistă, mai adăogînd acuma încă o cauză importantă: clasa, din care au făcut parte criticii şi literatorii moldoveni din întăia jumătate a veacului al XIX-lea. In articolul rezumat aci mai aminteam şi ipoteza unei deosebiri de rasă, între Munteni şi Moldoveni, ipoteză însă, care e greu de transformat în teorie. Şi, în sfîrşit, enunţam *principiul* întregului acest studiu că: „Toată istoria culturii romîneşti dela sfîrşitul veacului de mijloc pănă azi, e istoria introducerii şi a asimilării culturii străine în ţarile romîne; şi toată istoria culturii romîneşti din veacul al XVI-lea pănă azi nu e decît istoria *introducerii* şi *a asimilării* culturii apusene în ţările romîne—cu mici împiedecări din partea fanariotismului şi a rusismului.“—Dacă imigrarea culturii apusene nu s'ar fi întîmplat, Romînia ar fi rămas o ţară necivilizată, căci cultura antică se pierduse, în veacul de mijloc, pe pămîntul romînesc. Si, dacă ar fi fost ca Romînii *singuri* să creeze din nou civilizaţia, le-ar fi trebuit tot atîtea mii de ani, cît i-a trebuit civilizaţiei omeneşti de mai dinainte de Egipteni pănă azi, căci civilizaţia este *o acumulare în timp.*

schimonosită şi neconformă cu geniul limbii romîneşti, obiceiuri care să nu fie un progres faţă cu morala fanariotă, o literatură care să nu fie conformă cu *spiritul* romînesc şi rezultat al acestui spirit.

Era deci, încă odată, nevoe de un spirit critic, care să cerceteze şi să valideze numai acele elemente ale culturii apusene, care, ca să păstrăm comparaţia de mai sus,—erau proprii pentru a pune în valoare energia şi capacităţile romîneşti.

Necesitatea şi rolul criticii au fost înţelese tocmai în acest chip de cătră cei întâi reprezentanţi ai şcoalei de care vorbim.

Kogălniceanu (*Dacia literară*, 1840, pag. 205) se exprimă cu o claritate, care ar fi zădărnicit pretenţiile acelora care susţin că şcoala critică a început cu Junimea, dacă aceşti susţinători ar fi cunoscut istoria literaturii romîneşti.

> «Dar poate să mă întrebe cineva ce este *critica* şi pentru ce avem trebuinţă de această damă? La întrebarea dintâiu voiu răspunde în numerele viitoare prin un articol înnadins compus. Iar la cea a doua mă voiu mărgini a zice că înainte de zece ani, cînd era ruşine de a lua condeiul în mînă spre a compune ceva romîneşte, critica ar fi fost cu totul de prisos şi nepriincioasă literaturii născînde [1]). Astăzi s'au schimbat lucrurile; care n'are mania de a fi autor? Insuşi ţincii de pe laviţele şcoalelor au pretenţii a publica scrierile lor, păn şi tractaturi de filozofie. Ei bine, într'o asemine epohă, cînd se publică atîte cărţi, afară de bune, *nu este de neapărată nevoe că o critică nepărtinitoare, aspră, să le cerceteze pre toate, şi ca într'un ciur să le vînture*; lăudînd cele bune şi aruncînd în noianul uitării pre cele rele; şi una şi alta după principiile sale, şi fără a lua sama la persoana şi la starea autorilor?»

Spus'a, făcut'a altă ceva Junimea şi d. Maiorescu?

Iar în 1855, în articolul-program din primul număr al *Stelei Dunării*, vorbind de *„pacotila de versuri fără poezie*, de

---

1). Alecu Ruso (*Albina romînească*, 1846, anul XVIII, No. 13), într'un foeleton intitulat *Critica criticii*, în care îşi apără împotriva lui D. Gusti piesa sa *Băcălia ambiţioasă*, şase ani mai tîrziu de cît Kogălniceanu, dar nouă ani mai înainte de „Romînia literară", crede că „critica nu ar prinde loc în epoca de astăzi, căci fără a vătăma vre-o iubire de sine, încă nu avem nici putem avea o literatură până mai tîrziu." Vom mai reveni asupra acestui articol, ni se pare necunoscut încă (în cartea d-lui Haneş nu e amintit şi nici piesa *Băcălia ambiţioasă*, anterioară piesei, *Provincialul la teatru naţional*, pentru care a fost surgunit la Soveja). Deocamdată să spunem numai că limba e mult mai imperfectă decît în articolele publicate în *Romînia literară*. Se vede că, dacă în Romînia literară i se corecta limba, aci nu i-a corectat'o nimeni, ori că la 1846 se deprinsese mai puţin cu limba pe care până la 1855 şi-o fi însuşit'o mai bine, căci se ştie că Russo îşi făcuse cultura în străinătate şi-i venea mai uşor să se exprime în franţuzeşte.

romane traduse și de *tratate anabaptisto-limbistice* a celor mai mulți din scriitorii noștri de astăzi!" declară că:

«Critica s'au făcut neapărată mai ales în timpul de față, cînd limba romînească este restignită pe fel de fel de cruci, stropșită prin fel de fel de sisteme, întunecată prin fel de fel de ortografii, unele mai absurde decît altele»

și anunță că va

«păși hotărîtor în contra tuturor semizeilor, pătrimilor și optimilor de zei, carii fără nici un titlu, fără nici o capacitate, din autoritatea lor privată, s'au constituat succesorii muselor, năvălind Olimpul și Parnasul. De interesul public, de datoria noastră va fi de a-i combate și de a-i resturna din posițiile usurpate».

Incă odată: d. Maiorescu n'a spus nimic mai mult și nici ...... cu un gest mai frumos. Și păcat că din autorii nemți ai d-lui Rădulescu-Motru, reese numai de cît că un Kogălniceanu a fost o mediocritate, un spirit lipsit de discernămînt, un utopist etten!..[1])

I. Ionescu (*Romînia literară*, Hronica, 1855, p. 265) însărcinat cu «cronica» *Romîniei literare*, spune:

«Am vrea ca *Hronica* noastră să fie ca o zugrăvire în miniatură a mărețelor întîmplări ale timpului nostru. Cercul privirilor noastre este mărginit prin chiar hotarele orizontului politic de față. *Tot ce se atinge de Romănimea Principatelor, este al nostru de a cerne și de a cerceta încît poate să fie spre binele ei material și moral*».

A. Ruso (*Romînia literară*, 1855. «Cugetări», 201), se exprimă printr'o figură, care aduce cu comparația ce o făceam adinioarea: «Critica, zice el, e dreptul obștesc de a adeveri *bunătatea marfei*» ....«Este nevoe de a întemeia critica și de a cumpăni de acum înainte bunătățile scrierilor și tăria sistemelor»...

«Critica e o faptă romînească de nevoe», zice aiurea (p. 218) acelaș scriitor, deși știe bine că «poate va vătăma iubirea de sine» a unora, căci Romînii nu înțeleg două lucruri mai cu samă: «porneala limbii și noima criticii». Și la întrebarea (p. 276): «De potopul latinirii ce și cine a scăpa limba?», el răs-

---

1). „In politică nu suntem pentru utopii" (M. Kogălniceanu, *Steaua Dunării*, 1). De altmintrelea istoria Romîniei contemporane o dovedește. El era atît de mult om de stat, încît răspunzînd la învinuirea de „ideologie" adusă de Logofătul Petru Rusăt unor ziare ale vremei, face constatarea că Romînii prin firea lor nu-s ideologi (*Steaua Dunării*, I, 32)—greșind, căci trebuia să spună „Moldovenii", nu Romînii, de oarece mulți dintre Munteni au fost mai mult sau mai puțin ideologi, ceea ce este *fatal* și *inerent* perioadelor revoluționare. Dacă în Moldova ar fi fost condiții mai prielnice spiritului revoluționar, ar fi fost și acolo ideologi.

punde: critica (p. 118). «Norocire că în *Moldova* se găsesc *critici*» (*Steaua Dunării* II, 5).

Iată dar că chiar dela început în Moldova se simte nevoia criticei; nevoia e conştientă, scopul bine hotărît: a nimici sistemele limbistice raţionaliste, a feri limba şi literatura de desnaţionalizare, a arunca «în noianul uitării» pretenţiile nejustificate.... a prezida la introducerea culturii străine şi la asimilarea ei.

Mai departe, conştiinţa de nevoia acestei critici a adaptării culturii străine la noi va fi reprezentată de societatea Junimea din Iaşi, întrupîndu-se mai ales în cel mai strălucit reprezentant al Junimei, D. Maiorescu, a cărui activitate, *pănă la 1880*, nu e decît continuarea acestei critici a adaptării culturii străine.

> «Din momentul în care se recunoaşte, că sîntem *în transiţiune*, din acel moment se recunoaşte *legitimitatea criticei* şi se osîndeşte lenevirea, care aşteaptă binele în viitor fără nici o luptă.» (*Critice*, I, 246, Observări polemice, 1869).
>
> «Cine însă fără critică poate păşi cu siguranţă ?....
> ......Critica, fie şi amară, numai să fie dreaptă, este un element neapărat al susţinerii şi propăşirii noastre, şi cu orice jertfe şi în mijlocul a ori cîtor ruine trebue împlîntat semnul adevărului.» (*Critice*, I, 365, 394, Direcţia Nouă, 1872).

Dacă Muntenia a făcut, cum am spus, o operă de un interes mai urgent: asimilarea formelor politice, Moldovei îi revine meritul de a fi prezidat, în timp de 40 de ani, dela 1840 pănă la 1880, la asimilarea culturii în celelalte forme ale ei.

«*Romînia literară*, *Steaua Dunării* şi *Zimbrul* (zice «Gazeta de Transilvania», 1856).... bornate, de un provinţialism filistic, ele socotesc că un milionaş de Moldoveni sînt de ajuns, ca singuri să împlinească misiunea ce destinul a împărţit'o Romînilor»; la care A. Ruso (*Steaua Dunării*, II, 5) răspunde că «milionaşul de Moldoveni, care de 80 de ani trăeşte de ideile filozofice ale lumii civilizate» are acest drept. Şi Russo, capul cel mai teoretic al acestei şcoli critice adevereşte de repeţite ori constatarea, pe care am făcut'o, că Moldovei i se datoreşte cultura romînească aşa cum e astăzi.

> «Literatura romînă, zice el (*Romînia literară* «Cugetări», 119) se împarte astăzi în două şcoli: una ce îşi are cuibul în Bucureşti, unde se cultivă cu entuziasm toate sistemele în orice ţipet discordant se sfîrşesc, în iune, io, înt etc, al doilea, ce s'ar putea numi eclectică, are mai mulţi partizani în Moldova; aceasta este şcoala celor ce doresc mai înnainte de toate a scrie pentru Romîni şi romîneşte şi a face o literatură numai din viţele noastre, iar nu din limba Franţezilor, a Italienilor şi a jargonului neînţeles din Ardeal».

In adevăr: «Cei din rari și respectabili Moldoveni ce s'au încercat în nevinovate *forme*, au avut puțini imitatori» (p. 349) și au avut meritul numai că au dat un impuls mișcării literare prin poezie și istorie, continuă Russo, gîndindu-se, probabil, mai ales la Asake, care n'a făcut, în realitate, parte nici dintr'o școală, slujind ca un fel de punte de trecere între spiritul cel vechiu și cel nou. Din pricina acestei atitudini *critice*, acestui spirit «eclectic», Moldovenii (p. 339) erau acuzați de școala adversă din Blaj și București de «reacționari, aristocrați, slavoni, rusolatri». Aiurea, în numele Moldovenilor, se roagă de Ardeleni să fie lăsați să lucreze în voe „limbușoara asta turcită, grecită, ungurită, slavonită și ce a mai fi.,....» «Noi Moldovenii din potrivă, simțim că mare avuție, inspirație și limbistică este în cîntecele desprețuite în Ardeal, și cu ele și voia criticului vom urma înainte cercetările retrospective». (p. 350).

*

In articolul amintit în nota dela început, voind să precizez factorii culturii romînești din Moldova, in deosebire de Muntenia, am arătat că curentul latinist a fost mai slab în Moldova și am arătat, în treacăt, pricinile.

Să tratăm acuma această chestie, care e de o importanță deosebită.

In Moldova a lipsit o clasă mijlocie națională, cu instincte revoluționare. Existența unei asemenea clase în Muntenia, a format un mediu favorabil pentru răspîndirea ideilor revoluționare, a făcut să se prindă ușor toate «noutățile» și toate «exagerările». In Moldova, lipsa unei asemenea clase a făcut ca generoasa mișcare «de la 48» să fie mult mai palidă și să se stingă imediat. Curentul francez, ca curent politic, a fost mai slab. Curentul latinist, care, prin origina și prin conținutul său, era un curent revoluționar, deși în aparență era unul linguistic și istoric, n'a putut prinde în Moldova, căci, nefiind o clasă, cum am spus, cu instincte revoluționare, n'avea unde să se dezvolte, nu era *cerut*, nu putea să aibă trecere. «Iașul, zice A. Russo («Holera», în *Calendarul Buciumului Romîn pe 1853*, articol, care lipsește în lista D-lui Haneș) la 1839 ca și astăzi nu se deosebea prin vre un *entuziasm strașnic* pentru nici o individualitate sau pentru vre-o *pricină.*»

Apoi, Muntenia avea mult mai multe legături cu Transilvania, de cît Moldova, din pricina poziției geografice. De aceea schimbul de idei și de cărți era mai mare. Grație acestei legături mai mari, Gh. Lazăr trece în Muntenia și nu în Moldova.

Și, cu aceasta, ajungem la o a treia pricină a deosebirii între curentul latinist din Moldova și Muntenia. Gheorghe Lazăr a fost un mare apostol, o puternică personalitate. Dacă e greșită teoria, care nu dă nicio importanță individualităților în mișcările sociale, punînd totul pe socoteala maselor, de sigur că

e greşită şi teoria aceea, care explică mişcările sociale prin *iniţiativa* individualităţilor. O personalitate, oricît de puternică, nu poate avea înriurire decît în nişte împrejurări favorabile. Şi, tot aşa: un curent popular, o tendinţă socială nu poate ajunge la o *realizare* decît întrupată în individualităţi puternice. Dacă Gh. Lazăr ar fi venit în Moldova, curentul latinist ar fi fost mai puternic aici, dar nu ca în Muntenia, pentrucă în Moldova împrejurările, în care să se desvolte, erau maĭ slabe. O importantă împrejurare am văzut'o deja—celelalte le vom vedea mai pe urmă—o clasă mijlocie naţională. Are mare înţeles ceea ce ne spune P. Poenaru, că la şcoala lui Gh. Lazăr veneau elevi din toate clasele şi anume şi *prăvăliaşi*. Cum vedeţi, clasa mijlocie *a auzit* cuvîntul apostolului şi, de sigur, l'a răspîndit mai departe. Trebue să ne închipuim *cum* erau înţelese cuvintele patriotice şi revoluţionare ale lui Lazăr de aceşti prăvăliaşi şi cum ar fi fost înţelese de fiii de boeri din Moldova.

In Moldova scriitorii de samă şi reprezentanţii şcolii critice au fost *toţi* fii de boeri, şi anume din clasa boerilor mai mici, *în deosebire de Muntenia*. Aceasta este a patra cauză, pentru care în Moldova s'a născut şcoala critică, adecă—ceea ce este acelaşi lucru—pentru care exagerările n'au prins. Au fost şi în Moldova cîţiva reprezentanţi ai exagerărilor: Aceia au fost din clasele mai de jos şi mai lipsiţi de talent, vorbim de şcoala lui Barnuţiu, «fracţiunea liberă şi independentă», ai cărei corifei au fost Tacu, Lateş, Gheorghiu, etc. (vezi Maiorescu, *Critice*, III, 74).

Aceşti fii de boeri au avut parte de mai multă învăţătură. Părinţii lor au avut marele merit (vezi Alexandri *Proza*, I. Ghica, *Scrisori*) de a-şi trimite fiii la şcoli străine, uneorĭ foarte serioase. Kogălniceanu, A. Russo au făcut studii solide, care vor avea partea lor în apariţia spiritului critic în Moldova.—Aceşti fii de boeri, fiind boeri, au putut să aibă mai mult răgaz pentru studiu de cît alţii. Şi, mai important, din pricina clasei din care făceau parte, moşteniseră un suflet mai conservator, deci mai refractar la «noutăţi». Adunînd acest conservatism cu lipsa unei clase revoluţionare, vom înţelege şi mai bine explicaţia socială a lucrului. La acestea va trebui să adăogăm elementul cel mai important al sufletului acestor fii de boeri, tradiţia culturală moldovenească, mai puternică decît în Muntenia, care, fireşte, se păstrase mai puternică la clasa boerească din Moldova şi care e factorul. poate, cel mai important al apariţiei atitudinii critice, în orice caz tot atît de important ca şi primul: lipsa unei clase revoluţionare.

> «Multă ştiinţă au fost odată sămănată în ogorul romînesc, zice Ruso.... multă carte, multă ştiinţă istorică, politică, finanţiară se ivesc ici cole, dar plutind de abie în răsipele aduse de veacul al XVIII-lea» (*Romînia literară*, «Amintiri», 443).

Aceasta este tradiţia culturală. A. Russo exagerează în

rîndurile citate mai sus, dar e adevărat că vechea cultură moldovenească din veacul al XVII-lea nu s'a pierdut cu totul, ci a ajuns până la veacul al XIX-lea «plutind pe răsîpele aduse de veacul al XVIII-lea»,

Ce însamnă această tradiţie culturală?

Mai întăi o deprindere cu ale culturii, mai ales în clasa de sus *), deprindere trecută prin moştenire până la bonjuriştii moldoveni de la 1840. un fel de rafinare, trecută prin hereditate de la generaţie la generaţie. E lucru mare cînd un creer se subţiază în mai multe generaţii. Şi ultima generaţie—cea dela 1840—se năcuse prin urmare. cu o mai mare pregătire înăscută pentru cultură. Apoi o deprindere cu ale culturii trecută prin educaţie, o generaţie moştenind de la alta deprinderea de a ceti, oare-care cunoştinţi mai deosebite, în specie: o bibliotecă de cărţi vechi romîneşti religioase, poate manuscrise de cronicari, cărţi profane tipărite. Şi contactul cu nişte părinţi mai mult sau mai puţin cunoscători ai vechii literaturi. Un C. Negruzzi, copil, are la îndămînă o bibliotecă bogată de cărţi vechi romîneşti a tatălui său. (*Opere*, I «Cum am învăţat romîneşte)». Iată tradiţia culturala.

Al doilea, o literatură mai bogată şi mai superioară în Moldova, implicată în cele spuse mai sus, căci fără aceasta n'ar fi fost vre-o rafinare şi deprindere culturală de moştenit. Cea dintăiu întrebuinţare literară a limbii romîneşti se face în Maramureş, în veacul al XV-lea. Prin influenţa husită, se traduc cîteva cărţi bisericeşti în romîneşte. Dar Maramureşul e aproape de Moldova, mai ales de Bucovina, inima Moldovei de atunci, cu care avea multe legături, fiind chiar multe familii, care locuiau jumătate în Moldova, jumătate în Maramureş (*Iorga*: «Istoria literaturii religioase a Romînilor», 39). Prin urmare, aceste traduceri vor fi trecut de timpuriu în Moldova şi vor fi răspîndit, cît de puţin. cultura religioasă. Şi e sigur că au trecut, căci copiile de pe aceste manuscrise s'au găsit în Moldova. Iată dar, că începutul culturii, în romîneşte, îşi are locul în Moldova.

Dar adevărata cultură, în vremile de la început, trebue s'o căutăm în slavoneşte. Cultura, sub forma slavonă, a fost mai serioasă în Moldova. «De la Teoctist (pe la jumătatea veacului al XV-lea) porneşte un şir neîntrerupt de cărturari de slavoneşte, pe un timp cînd în Ţara romînească necontenitele lupte pentru Domnie opreau orice silinţi spre lumină, spre artă» (*Iorga*, Ist. lit. rel. 14). In acest veac avîntul de cultură e mare în Moldova, ocrotit de Ştefan cel mare pe cînd în Muntenia «împrejurările au fost şi mai puţin prielnice... şi rodul învăţăturii

*) D. Iorga (*Opinions Pernicieuses*..... 97) spune că are, în biblioteca sa, un Suetoniu, care aparţinea în 1797 unui boer Palade. Tot D-sa citează pe Wolf, care vorbeşte, în veacul al XVIII-lea, de învăţătura şi inteligenţa unor boeri moldoveni.—D. Panu (*Săptămîna*, 80) zice: „In tot timpul Iaşul a fost superior Bucureştiului prin cultura lui şi *printr'o clasă de boeri inteligenţi şi culţi*".

a răsărit şi mai slab» (*Iorga* pp. 44. 46). Şi în Moldova, în acest veac, apare şi istoriografia, bine înţeles în slavoneşte. A avea deja scrieri istorice oricît de rudimentare, e un mare pas. In toată vremea cultura slavonă a fost mai serioasă în Moldova. Tot în acest veac al XVI-lea, ne spune d. Iorga (p. 106). chiar caligrafia era mai frumoasă in Moldova, pe cînd în Muntenia, unde decadenţa era mai mare, piserii erau mult inferiori. In Moldova nu sînt acte domneşti de danie sau de judecată, scrise in romîneşte, până în al doilea deceniu al veacului al XVII-lea nu ca în Muntenia «mai puţin *aşezată* şi cultă» (*Iorga*, p. 121). Cînd vine Warlaam în scaunul mitropolitan, în veacul al XVII lea găseşte o mulţime de manuscrise traduse gata pentru tipar, mai multe de cît în Muntenia (*Iorga*, p. 157) într'o «limbă mult mai puternică, mai sunătoare şi mai plină de viaţă—*însuşiri care vor rămânea până acum vre-o douăzeci-trei-zeci de ani caracteristice pentru lucrările literare moldovene*» zice d. Iorga, ceea ce însamnă—tocmai ceia ce ne încercăm să dovedim—importanţa tradiţiei în Moldova. Şi dacă «până acum douăzeci-treizeci de ani", e că de douăzeci-treizeci de ani nu mai e Moldova ori Muntenia, ci Romînia, nu mai poate fi Iaşul-moldovan ori Bucureştiul-muntean, ci Bucureştiul-romîn. Să mai adăogăm, tot după d. Iorga (p. 149) că în veacul al XVII-le mulţumită scoalei de la Trei-Erarhi, erau in Moldova mulţi diaci, care întrebuinţau cu pricepere limba slavonească, nu ca în Muntenia, unde cărturarii, mult mai slabi şi nepregătiţi, se foloseau de formulare şi dicţionare.

Aşa dar, prin traducerile făcute sub influenţa husită, prin cultura slavonă, prin istoriografia slavonă, în Moldova se făcuse mai mare deprindere culturală, mai mare fond pentru viitoarea tradiţie, care ne interesează. Dela traducerile maramureşene începe cultura, care va forma tradiţia moştenită de veacul XIX-lea.

Dar ceea ce e fără măsură de important şi deosebeşte Moldova de celelalte provincii, ridicînd'o mult mai presus, e influenţa poloneză din veacul al XVI şi mai ales al XVII-lea. (Pentru fapte, vezi *Iorga*, *Ist. lit. bisericeşti*, mai ales pg. 113, 133 şi *Istoria literaturii romîne în secolul al XVIII lea*, „Influenţa polonă", de acelaşi).

Influenţa polonă a fost o influenţă apuseană, înalt culturală şi—mai ales—un capital străin menit a valorifica sufletul şi talentul romînesc. Ei îi datorim pe cronicarii-cugetători ai veacului al XVII-lea şi începutului celui al XVIII-lea (afară de Cantemir, care, cum am spus, e un product al spiritului multilateral european). Acuma vom avea scriitori, care scriu în romîneşte, care *cugetă*, *discută*, care dezgroapă trecutul descălecatului întâiu şi celui al doilea, care aduc idei nouă, care provoacă *o mişcare în spirite*, care încearcă şi alte genuri nouă, fie măcar spre a arăta că limba romînă e capabilă pentru ele (introducerea lui M. Costin la *Viaţa lumii*).

Cultura mai dinainte, slavonă, mai puternică în Moldova, această cultură nouă a veacului al XVII-lea, nu se vor pierde cu totul în veacul al XVIII-lea. Va veni ceva şi până la veacul al XIX-lea «plutind de abie în răsipele aduse de veacul al XVIII-lea», cum zice Russo. Ceea ce a venit «plutind» a făcut acea deprindere şi rafinare de care am vorbit mai sus. Scriitorii, a căror tendinţă voim s'o explicăm prin aceste urme rămase din vechea cultură—tradiţia—au fost, şi ei, conştienţi de lucrul acesta şi A. Russo ne spune că: «In Moldova clerul avea mare nume de învăţătură şi de evlavie» (*Rom. lit.* «Cugetări», 201) şi aiurea, dîndu-şi samă totodată şi de influenţa salutară a Apusului şi par'că voind să afirme că progresul romînismului e concomitant cu influenţa Apusului zice:

> «Dela Costineştii crescuţi în ţeara leşească şi păn' la noi, tot drumurile Apusului sînt bătute de pruncii romîni» (*Rom. lit.* «Amintiri», 443),

care e o justificare a celor spuse de noi, că influenţele salutare au venit din Apus şi că Costineştii şi ceilalţi sînt—istoriceşte şi filozoficeşte—premergătorii generaţiei dela 1848. O spune, cum vedeţi un patruzecioptist.

Dar cînd această literatură—care lăsase o urmă în spiritul moldovenesc: rafinarea, deprinderea cu ale culturii şi chiar o culturalitate de fapt—este dezgropată, dată la iveală, cînd Moldovenii culţi nu se mai satură de dînsa: Russo o ceteşte cu lăcomie, mîndrindu-se cu ea, Kogălniceanu o publică şi o analizează, Negruzzi «şterge colbul de pe cronice bătrîne», Asaki chiar, o recomandă ca limbă literară (deşi face, în alte privinţi, greşeli mari), ziarele, cum e *Gazeta de Moldova*, o analizează, o ridică în naltul cerului, cînd, cu un cuvînt, Moldovenii culţi sînt captivaţi şi plini de literatura veche, atunci la *urmă*, de care vorbeam mai sus, de care vorbeşte şi Ruso, adăogîndu-se influenţa *actuală* a paginilor pline de «limba veche şi 'nţeleaptă», adăogîndu-se şi «optzeci de ani» de cînd Moldovenii trăesc «de ideile filozofice ale lumii» (A. Ruso, *Steaua Dunării*, II, 5), adecă mai intensa cultură apuseană a Moldovei dela începutul veacului al XIX-lea—e fatal să se afirme un spirit critic.

E interesant a insista asupra acestei chestii şi a vedea cum A. Ruso, acest spirit pătrunzător, n'a lăsat nimic neobservat şi a spus tot ce se poate spune asupra acestei particularităţi a culturii moldoveneşti, care explică apariţia spiritului critic în Moldova şi nu aiurea. «Şcoalele *limbistice*, zice el (*R. lit.* «Cugetări», 251), au cuibul lor în Bucureşti şi în Ardeal». Pe Ardeleni nu-i scuzează, căci au tradiţie. Pe Munteni îi scuzează, pentru că ei n'au[1]): «Seama Ardealului în istoria nouă a limbii e mai

1). E nedrept aci, poate pentru că nu cunoştea literatura veche din Muntenia, sau, dacă o cunoştea, căci in jurnalul său dela Soveja ne spune că a primit *Magazinul istoric*, care-l face să creadă că peste zece ani nu va mai fi limbă romînească, n'o cunoştea bine. Nu-i vorbă, el, care lăuda aşa de mult pe cronicarii moldoveni, ne spune, frapat de inferioritatea cro-

grea. Ardealul ce are tradiţia....» Şi cei ce nesocotesc tradiţia şi «care toate înlătureazā şi pomenirea chiar a tradiţieĭ, sînt ca oamenii cei noi ce îşi tăgăduesc părinţii». Cărţile vechi şi limba cronicarilor trebue să fie modele pentru limba romînească, nu cum fac «învăţaţii» ce «leapădă tradiţia ascunzînd'o sub pretext de baştină latină» (pp. 276 şi 347).

Şi, în sfîrşit, sintetizînd şi trăgînd concluzii, zice:

> «*Intre Romîni Moldovenii*; şi între Moldoveni colaboratorii «Romîniei literare» sînt singuri ce nu au *impus* Romînilor, *nici gramatice*, nici alte scrieri după iscodirile închipuirii lor; singură Moldova, ca şi în lupta naşterii, *au sprijinit tradiţia* scrisă şi tradiţia orală. *Este ertat dar Moldovei a cerceta titlurile necontestate vechi şi a cumpăni temeiurile nouă*; este ertat Moldovei *care au pus mai multe pietre la zidirea veche a naţionalităţii* a se convinge dacă limbile nouă fac cît limba veche, cît de frumoase şi armonioase sînt ele, dacă substituţia lor este putincioasă, de nevoe şi conformă cu ţelul, la care sînt chemate limbile de a fi un organ de înţelegere nu a unor oamenĭ, dar a oamenilor, şi a se încredinţa că *latinirea* sau *franţuzirea*, sau *talienirea* Romîniei vredniceşte truzile ce am putea întrebuinţa în cercetărĭ şi lucruri mai serioase» (*Romînia literară*, «Cugetărĭ», 347).

In rezumat: Moldova, şi mai ales şcoala critică din Moldova, respectă tradiţia, făcută, sprijinită în Moldova. De aceea, depozitară a tradiţieĭ, îĭ este ertat să-şi ia rolul de a prezida la înjghebarea culturii romîneşti moderne, validînd cea ce merită, adică este necesar, invalidînd ceea ce nu ar fi menit să valorifice energia şi talentul romînesc.

Şi, în adevăr, Moldova nu s'a mărginit să răspingă curentele false, nu s'a mulţumit să le distrugă la ea. Ea a căutat să le distrugă şi în afară de ea, acolo unde erau pe cale de a izbuti.

> «După pilda lui Galilei, ce striga din închisoarea, unde-l pusese pedanţii vremii de pe atunci: «Pururea se mişcă!» voiu striga *din Moldova*, ca să se audă

---

nicarului muntean, că „Constantin Căpitanul e eftin la vorbă, tare ostenitor, nu plăteşte cît Miron şi alţii" (*Revista Romînă*, 1863, p. 446). Cronografia muntenească, ori cit ar fi de inferioară celei moldoveneşti, ori cît ar conţinea „mai mult date istorice, cu puţine cugetări asupra evenimentelor raportate etc." (*A. D. Xenopol*: „Mihail Kogălniceanu", 30) a format, împreună cu literatura bisericească, un element de tradiţie. Eliade Rădulescu, care nu face caz de cronicari (primul defect) nici de literatura populară (al doilea defect), face mult caz de literatura bisericească, cînd e vorba de limba literară. In Muntenia, oameni care se influenţează şi ascultă de tradiţie, sînt Odobescu, Bălcescu, adînc cunoscători de cele vechi şi Gr. Alexandrescu. De aceia ei sînt *singurii* scriitori, dintre cei vechi, munteni, *serioşi*, cu o limbă bună, cu un spirit romînesc—şi care s'au lipit de şcoala critică moldovinească, întreţinînd legături cu ea, scriind în revistele ei, cu şi Caragiale mai tîrziu. Odobescu e chiar un reprezentant al şcolii critice—din Muntenia.

peste *Molna*, peste *Milcov*, peste *Carbaţi*: «Limba Domnilor E...... L..... P.....[1]) şi allora, nu sînt limba romînească şi literatura de astăzi nu e literatura romînească». (A. Ruso, «Cugetări», în *Revista Romînă*, 1863, p. 357)

lucruri scrise, cel mult, la 1855, cînd şi-a scris *Cugetările* în «Romînia literară».

Aşa dar, Moldova a dat romînismului cultura, sau, mai propriu, *posibilitatea de cultură prin acel spirit critic*, de care am vorbit. Istoria culturiĭ moldoveneşti din veacul al XIX-lea e, mai ales, istoria acelui spirit critic aplicat la introducerea culturii străine, adică la procesul de regenerare a spiritului romînesc. E, ceea ce e acelaş lucru, istoria luptei împotriva tendinţilor falşe, *necumpătate*, din Muntenia şi Transilvania.

*

Spiritul critic, despre care vorbim în acest studiu, ţine de la 1840 până la 1880, *adică tocmai perioada de formare a Romîniei moderne*, cu alte cuvinte, *vremea cînd s'a întrodus în ţările romîne cultura apusană modernă şi cînd a fost mai urgent şi mai la ordinea zilei procesul de asimilare.* După 1880, începe procesul de organizare internă mai serioasă, pe baza şi cu elementele civilizaţiei întroduse. La 1880, se poate spune, s'a isprăvit şi «unirea» celor două ţări romîneşti—de atunci nu mai există Moldova şi Muntenia, ca ţări deosebite, de atunci nu mai poate fi vorba de o cultură deosebită moldovenească şi, prin urmare, de atunci încetează şi existenţa şcoalei critice moldoveneşti. Vom vedea totuşi că încă cîţiva ani, până pe la 1890, în Moldova mai apar manifestaţii critice *special moldoveneşti*, mai mult sau mai puţin efecte ale culturalităţii moldoveneşti, mai mult sau mai puţin consequenţe ale vechei critice moldoveneşti. Acestea vor fi *junimismul politic, radicalizmul şi socializmul cu revistele sale, în special «Contemporanul».*

S'a înţeles de la sine că «critica» de care vorbim în acest studiu, e critica culturii, a societăţii şi a literaturii în genere, şi nu critica literară, cum o înţelegem acuma, adică critica scriitorilor. Ultima manifestaţie a acestuĭ spirit critic e articolul D-lui Maiorescu—ultimul reprezentant al şcoalei critice moldoveneşti—«*In contra neologismelor*», scris în 1881, care, dacă nu ni se ia în nume de rău acest pedantizm, e data chiar, cînd, cu proclamarea regatului, Romînia modernă era deja creată. Ceea ce a scris *după aceea* d. Maiorescu e absolut *critică literară.* Activitatea critică a D-lui Maiorescu se imparte în două perioade bine distincte. Prima, perioadă de critică a culturii, a întroducerii şi asimilării culturii europene, cu „Scrierea limbii romîne" (1866), „Poezia romînă" (1867), „Contra şcoalei Barnuţ" (1868), „Limba romînă în ziarele din Austria" (1868), «In

1). Eliade, Laurian, Pumnul.

contra direcţiei de astăzi în cultura romînă» (1868) «Observări polemice»(1869), «Direcţia nouă» (1872), «Beţia de cuvinte» (1873), «Răspunsurile revistei contemporane» (1873), «In contra neologismelor» (1881). Celelalte articole, *de după 1881*, «Caragiale», «Eminescu», «Poeţi şi critici», «In lături», «Contraziceri», etc. sînt articole de critică literară. In cît încă de la 1881 «Maurul» a crezut de cuviinţă că-şi «făcuse datoria». O spune însuşi D. Maiorescu (*Critice*, II, 204, «Poeţi şi Critici», 1886):

> In proporţia creşterii acestei mişcări (literare şi ştiinţifice), scade trebuinţa unei critice generale. Din momentul, în care *se face* mai bine, acest fapt însuş este sprijinul cel mai puternic al direcţiei adevărate.
> Sinteza generală în atac, izbirea unui întreg *curent periculos* o credem acum ştearsă de la ordinea zilei pentru părţile esenţiale în literatura proprie şi în ştiinţa teoretică. Remîne încă la ordinea zilei în politică, dar de aceasta nu ne ocupăm aici.

Aceiaşi conştiinţă de încetarea datoriei critice se vede şi la Alexandri, care, *de la 1880*, nu mai vorbeşte, în «scrisorile» sale, de primejdia stricătorilor de limbă. Dacă la 1880 era deja vremea, ca Maurul să creadă că şi-a făcut toată datoria, dacă, adică, după aceea, şi chiar azi, n'a mai fost şi nu mai este nevoe de acea critică, in care se cuprinde şi *necesara* «critică judecătorească», de care vom vorbi mai încolo—aceasta va forma subiectul unui capitol al acestui studiu.

Critica D-lui Maiorescu de după 1881, caşi a d-lui Gherea, nu intră în cadrul acestui studiu, care vrea să fie numai cercetarea spiritului critic aplicat la formarea culturii romîneşti moderne din vremea cînd, în celalalt domeniu, politic, şi mai ales in Muntenia, oamenii lucrau pentru organizarea statului romînesc modern.

De altmintrelea, critica literară nici nu se putea naşte pe vremea aceea, căcî *n'avea pentru ce.*

Nu exista o literatură care să merite, mai bine: care să comporte ceea ce se chiamă «critică literară». Ni se pare că însuş d. Maiorescu spune aceasta undeva în scrierile sale.

A face critică literară, este a face anatomia, fiziologia şi etiologia unei opere de artă, sau, ceea ce este acelaşi lucru, a spiritului unui scriitor. Aceşti termeni, împrumutaţi de la ştiinţele naturale, nu vor să fie decît nişte metafore clarificătoare şi nimic mai mult.

Cînd diseci opera de artă, sau spiritul scriitorului—anatomia operei sau a spiritului scriitorului—pentru a descoperi însuşirile; cînd descoperi legătura între acele însuşiri şi condiţionarea lor reciprocă—fiziologia operei sau a spiritului scriitorului; cînd descoperi legătura cauzală dintre opera sau spiritul scriitorului şi condiţiile casnice, morale, intelectuale, sociale, în care s'a produs acea operă sau s'a format acel spirit, atunci faci critică ştiinţifică, cît poate fi «ştiinţifică» critica literară,

adică întru cît i se pot aplica ei metodele ştiinţelor exacte ale naturii.

Dar nu se analizează decît realitatea, numai ea *merită* aceastâ trudă şi onoare. Şi literatura de până la Eminescu, afară de oarecare mici excepţii, nefiind zugrăvirea serioasă a vieţii—aşa, de pildă, în piesele lui Alexandri tipurile nu sînt *vii*, ci mai mult *compoziţie*—, nu comporta o critică adevărat literară. Cînd au venit Eminescu şi Caragiale, atunci şi d. Maiorescu şi-a schimbat rolul, a trecut la a doua perioadă a activităţii sale, la critica literară. Cu alte cuvinte, cînd, *formîndu-se o cultură romînească*, Eminescu şi Caragiale au fost *posibili*, şi critica, din jandarm al culturii ca mai înainte, devine analistă, literară[1]).

Şi dacă critica d-lui Maiorescu nu e aşa de literară, dacă, vreau să zic, ea este mai mult afirmare de principii teoretice, decît disecare de opere, pe lîngă alte pricini pe care le-o fi avînd d. Maiorescu, desigur că principala sînt teoriile d-sale estetice, care, orice s'ar zice, sînt o piedică pentru considerarea unei opere de artă ca o manifestare de viaţă pur şi simplu şi nimica alta. Acest defect s'a exagerat apoi la epigonii d-sale.

Aşa dar, d. Maiorescu cel de până la 1881 a avut marele rol de a fi unul—şi ultimul—dintre aceia, care au prezidat la formarea culturii romîneşti, în unele privinţe, cum vom vedea, inferior, în unele mai unilateral, în altele superior.

Curentul acesta critic începe cu M. Kogălniceanu, se continuă cu C. Negruzzi, A. Ruso, Alexandri şi se sfîrşeşte cu d. Maiorescu--ca să nu citez decît pe corifei, pe personajele repre-

---

1). Totuşi A. Ruso, care a fost predecesor în toate, a fost şi aci. Avem, dela dînsul, şi mărturisirea legitimităţii unei critici literare, cînd zice că prin critică înţelege nu numai critica contra pedanteriei, ci şi „critica sănătoasă ce răspîndeşte bunul“ (*Romînia literară*, 515), şi arătarea însuşirilor ce trebue să posedeze un critic: ştiinţă, judecata nepărtinitoare, cunoştinţa lucrurilor, a lumii şi a oamenilor („Critica criticii“, *Albina rom.* XVIII, 13, 1846), şi—aci e interesant chiar şi un cuvînt—calificarea în rău a unei anumite critici cu numele de „judecătorească“ în expresia „socotinţi judecătoreşti a d-lui D. G.“, socotinţi, care îl hotărăsc pe A. Ruso să-şi dea „odată pentru totdeauna“ opinia asupra criticii („Crit. crit.“ etc.) Avem de la dînsul şi mostre de critică literară. Aşa, în „Critica Criticii“ analizează pe Nicu din *Rămăşagul* lui Alexandri, arătînd că în el Alexandri a voit să zugrăvească ridicolele nevinovate ale entuziasmului vrîstei de 18 ani; analizează, vorbind de piesa sa „Băcălia ambiţioasă,“—cred pentru prima oară—*ambiţia* mahalalei de a se ridica mai sus, de a-şi da aere de civilizare, punînd în legătură această „ambiţie“ cu însuşirea general omenească de dorinţă a se ridica tot mai sus; explică ridicolul, grimasele, etc. societăţii din vremea sa prin această *ambiţie* înnăscută plus *amestecul de civilizaţii*, dînd, cum vedeţi, importanţă deosebită şi unui element *activ*: *ambiţia*, pe cînd noi am explicat „mahalagismul“ mai mult prin *amestecul de civilizaţii*, considerînd pe om într'o atitudine pasivă, ceea ce e fals; analizează tipurile, de pildă pe Matasaru („Băcălia ambiţioasă“), arătînd legătura între ideile şi morala lor pe deoparte şi meseria, educaţia şi clasa lor pe de alta, ca unul ce ştia că împrejurările sociale fasonează pe om. Aiurea („Holera,“ Calendar pe 1853, Buciumul Romîn) analizează, ca un adevarat critic literar, o baladă populară, pentru a arăta cum e sufletul Romînului în faţa primejdiilor mari etc. etc. Dar aceste lucruri au fost *incidentale* în activitatea literară a lui A. Ruso.

zentative, care l'au întrupat. El are ca organe de luptă *Dacia literară, Propăşirea, Steaua Dunării* şi *Convorbirile literare* cît au apărut în Iaşi, adică cît a fost o cultură «moldovenească» deosebită, sau: în vremea formării culturii romîneşti, care coincide cu formarea statului romînesc, cu alte cuvinte până cînd se desăvîrşeşte cu adevărat «Unirea»—revistă care a fost «sora *Romîniei literare* (*Alexandri*, «Scrisori», 28) pe care Alexandri ştia unde s'o aşeze—chiar în biblioteca sa!—«alături de *Romînia literară*» («Scrisori», 44). Şi Alexandri constatînd înrudirea *Convorbirilor* cu *Romînia literară*—surori—şi recunoscînd *Convorbirilor* că au «calităţile necesare unei foi ce ţinteşte a desvolta gustul frumosului şi distrage spiritele din rătăcirea politicei» (caşi *Dacia literară, Propăşirea, Romînia literară*, adăogăm noi: vezi „introducerile" acestor reviste), e «gata» a le „da mîna cu toată inima». (Scrisori, 28).

Nu e adevărat că „direcţia nouă" începe de la 1860 cu V. Alexandri, cum zice d. Maiorescu (*Critice*, II, 291) şi cu atît mai puţin adevărat că «*singura* revistă critică, ce a avut'o Romînia» au fost „*Convorbirile literare*" (*Critice*, I, 301).
şi că

> *pentru întăia oară* s'a arătat în «Convorbiri» o direcţiune în contra limbii obicînuite pe atunci în multe scrieri ale literaturii romîne.
>
> Critica voia pe de-oparte să *combată construcţiunile arbitrare ale filologilor*, care sub cuvînt de «purificare» întocmeau un vocabular de termeni necunoscuţi Romînului şi depărtau vorbirea claselor culte dela izvorul de viaţă al limbii populare (*Critice*, II, 245).

Ceea ce este, cum s'a văzut deja, şi mai ales cum se va vedea în cele ce vor urma, absolut fals, căci *A. Ruso a scris mult mai mult, mai pe larg, şi cu argumente mai variate decît d. Maiorescu în contra stricătorilor de limbă*, aşa de mult încît (*Revista Romînă*, 1863, pag. 357) «cere ertare pentru nevoia în care s'a aflat de a spune de trei şi patru ori tot acele lucruri şi acele idei.....» Că Moldova luptase mult pentru ferirea limbii de „construcţiunile arbitrare ale filologilor", era aşa de cunoscut Moldovenilor, încît Alexandri, în 1868 (*Scrisori*, 34) constată că: «*Tot* Moldova, sărmana, păstrează simţul bun şi gustul estetic în privirea literaturii....» *Tot* Moldova, ca mai înainte. Cînd vom arăta, în altă parte a studiului, activitatea critică în privinţa *limbii* a fiecărui critic în parte, se va vedea că A. Ruso i-a întrecut pe toţi la un loc.

E curios cum d. Maiorescu afirmă aceste lucruri, cînd Alexandri, în «scrisorile» sale către d. I. Negruzzi, chiar de la apariţia *Convorbirilor*, pomeneşte necontenit de *Romînia literară*, ceea ce va fi făcut şi prin viu graiu. De sigur că conducătorii Junimii cunoşteau pe „sora" mai mare a revistei lor şi vor fi cetit şi pe A. Ruso, în care se găseşte atîta *critică*, cît în toţi

ceilalţi critici la un loc şi în mai multe direcţii de cît la toţi. E imposibil ca Junimea, care a facut procesul literaturii şi culturii romîneşti, care a vorbit cu tonul cunoştinţei de cauză de *vechea direcţie*, să nu fi cunoscut literatura şi direcţia care au precedat'o. Nu se poate ca faptul că Alexandri vorbea necontenit în «scrisorile» sale de *Romînia literară*. să nu fi făcut pe junimişti să citească acea revistă. In *Săptămîna* (*Amintiri de la Junimea*) d. Panu vorbeşte de revistele mai vechi moldovenesti.

Că tendinţa şi spiritul *Convorbirilor* nu au fost o noutate, o mărturiseşte de altmintrelea şi d. Maiorescu, cînd zice, cum am văzut, că *direcţia nouă* începe cu Alexandri dela 1860—era imposibil să nu mărturisească despre «criticul» Alexandri, căci acesta era în Junimea—ba D. Maiorescu mărturiseşte chiar şi influenţarea de către vechea şcoală critică, mărturiseşte că Junimea este o continuare a acelei şcoli, cînd ne spune (*Critice*, I. 366) că

> V. Alexandri, prin scrieri şi *sfaturi* orale, ne-a întărit în tendinţa de a ne emancipa limba din pedantismul filologilor şi de a o primi aşa cum iese ca un isvor limpede din mintea poporului.

Despre felul acelor *sfaturi*, ne putem face idee din *sfaturile* pe care V. Alexandri le dă, în «scrisori», directorului Convorbirilor, d-lui I. Negruzzi. Odată îl sfătueşte să lovească «în ceata chiloasă a *pedanţilor*», [1]) dîndu-i ajutor prin «copiile după natură». (*Scrisori*, 46, anul 1869); altă dată (*Scrisori*, 49, 1869) prevede că *Convorbirile* vor ajunge o Academie a bunului gust. Dar încă mai înainte, în 1868, îl sfătueşte pe d. Negruzzi să nu cadă, împreună cu d. Maiorescu şi Junimea în «aberăciuni» şi «elucubrăciuni», *căci i se părea că Junimea nu se fereşte destul de „pedantism“* (*Scrisori*, 36). [2]) Dorinţa lui V. Alexandri—directorul *Romîniei literare* şi *colaboratorul* lui A. Ruso—este

> ca reuşita victorioasă a *Convorbirilor* să fie cel mai bun răspuns atît la atacurile Ardelenilor, cît şi la tăcerea bucureşteană. (*Scrisori*, 38, anul 1868).

Aşa dar, după mărturisirea d-lui Maiorescu, după «scrisorile» lui Alexandri, Junimea a fost *sfătuită* de Alexandri. Dar

---

1). Cu acest cuvînt—**„pedant“**—ocărăşte A. Ruso. în scrierile sale, pe latinişti.—Şi, un fapt caracteristic, istorisit de d. Panu în „Amintirile“ sale „dela Junimea“: La înfiinţarea societăţii ieşene, care a fost Junimea, fondatorii se opriseră mai întâiu asupra numelui de *Ulpia Trajana*... Dar, pentru o şcoală antilatinistă, numele nu era potrivit.... D. Teodor Rosseti a propus numele de *Junimea*... D. Pogor, mulţumit, începu atunci să cînte pe nas ca un preot şi întrebă de trei ori ca la botez—: *„S'a lepădat copilul de Satana* **pedantismului?**“ (*Săptămîna*, No. 43).

2). In *1868*. aşa dar, Alexandri, reprezentant al *vechii* critice moldoveneşti, este mai duşman al pedantismului linguistic, decît Junimea.— Intr'un *Anuar* din *1863*, d. Maiorescu scrie cu *ŭ*, întrebuinţează *ti* în loc de ţ, duplică consoanele, scrie *ó* în loc de *oa*, scrie pe *ă* cînd cu *ă*, cînd cu *ĕ*, după derivaţiune, scrie terminaţia *iă* în loc de *ie*, etc. (*Săptămîna*, 82)—este mai puţin duşman al *„pedantismului“* decît A. Ruso în 1855....

Alexandri nu era decît *unul* dintre reprezentanții spiritului critic moldovenesc. Şi, dacă studiem cu atenție mişcarea culturală de la 1840 încoace, vedem că *inițiatorul* acestui curent critic e M. Kogălniceanu, iar *teoreticianul* e A. Russo. V. Alexandri a fost influențat desigur de aceştia şi în teoriile linguistice—poate mai mult decît în privința literaturii populare—a fost influențat, *doctrinizat*, de către cel mai competent teoretician al teoriei fenomenaliste a limbii la Romîni, de duşmanul sistematic al «aberăciunilor şi elucubrăciunilor», de A. Ruso.

Şi cînd Alaxandri da *sfaturi*, în realitate sfaturile erau date de vechea şcoală critică, în special de A. Ruso.

Chiar dacă n'am fi surprins această filiațiune, tot eram îndreptățiți s'o bănuim, căci ar fi fost curios să se nască in Iaşi, distanțate numai prin doisprezece ani, două reviste critice, *Romînia literară* şi *Convorbirile*, cu aceleaşi tendinți, fără ca cea din urmă să fie o continuare firească a celei dintăiu.

O revistă e susținută, gustată de un public, are nevoe de o atmosferă priincioasă—publicul; e susținută de un cerc—în specie, de societatea Junimea.[1]) Dar cine pregătise acest *public*, din care eşise acest *cerc*, dacă nu vechea critică, vechea cultură moldovenească? Aşa dar, prin atmosfera intelectuală, prin sfaturile lui Alexandri, prin—desigur—lectura vechilor reviste şi—desigur—şi prin cultura serioasă a conducătorilor Junimii, se explică apariția acestei societăți şi a revistei *Convorbiri literare*, care va continua—mai liniştit, mai mult şi mai uşor, din pricina condițiilor mai bune ale țării—opera revistelor şi criticilor din trecut, în unele privințe mai cu succes, în unele mai cu îngustime, mai fără comprehensiune, dar adăogînd şi puncte nouă de privire, părăsind însă, din nefericire, unele puncte de privire foarte importante din ale vechei critice moldoveneşti—deosebiri care rezultă şi din deosebirea dintre vremea dela 1840—1860 şi cea următoare şi din deosebirea de temperamente dintre critici.

Dar despre aceasta, în numărul viitor.

G. IBRAILEANU.

---

1). Vezi (*Critice*, II, 336 şi urmàtoarele) caracterizarea cercului Junimea, de către d. Maiorescu, ca o societate de oameni iubitori de literatură şi ştiință, înzestrați cu cunoştințe felurite,—discuții, observări critice, un vis al inteligenții.... Vezi şi *Amintirile* d-lui Panu din *Săptămîna* sa.

Poezii inedite de Costache Conachi.

Sînt cîţiva anĭ acuma de cînd am cumpărat de la anticarul Barasch din Iaşĭ, manuscrisul din care îmĭ propun să public maĭ la vale, cîteva poeziĭ inedite de ale mareluĭ Logofăt Costache Conachi. In rafturile anticărieĭ manuscrisul ajunsese din biblioteca luĭ A. Vizanti; probabil însă că acest din urmă nu-l căpătase de mult, căcĭ în volumul publicat cu prilejul împlinireĭ a cincĭzecĭ de anĭ dela înfiinţarea învăţămîntuluĭ superior în Moldova[1], în care se găsesc arătate toate cărţile şi manuscrisele expuse atuncĭ, dintre care maĭ multe şi din biblioteca A. Vizanti, manuscrisul acesta nu figurează.

Manuscrisul este un caet legat în piele, cu înflorīturĭ săpate şi aurite, foarte bine păstrat; el a avut 114 foĭ, numerotate numaĭ pînă la foaia 101, dar astăzĭ are maĭ puţin 9. Lipsesc şase din cele numerotate (foile 1, 35, 36, 45, 93 şi 94) şi treĭ din cele fără număr.

Aceste lipsurĭ n-aŭ aproape nicĭ o însemnătate pentru poeziile inedite, căcĭ printr-o întîmplare norocită ele ştirbesc aproape numaĭ poeziile deja publicate. Singurele lipsurĭ păgubitoare sînt foile 93 şi 94, care trebue să fi cuprins sfîrşitul uneĭ poeziĭ inedite, „Alegorie“, ce începe dela foaia 90 a manuscrisuluĭ.

Pe cea dintăĭ din cele două foĭ de hîrtie groasă care urmează imediat după tartajĭ, este scris—drept titlu al munuscrisuluĭ—data 1829 şi dedesupt iniţialele poetuluĭ: K. K., după cum obişnuia el să se iscălească.

Manuscrisul însă nu este scris de însuşĭ Conachi, ci de Ilie Gherghel. Aceasta se poate şti cu siguranţă după următoarele însemnărĭ: pe aceeaşĭ primă foaie a scris cineva notiţa: „Am cetit şi am scris de pe această carte a luĭ c.c. Ilie Gherghel“, iar pe cea din urmă filă se găseşte însemnarea: „Această carte o am suvenir dela cumnatul Ilie Gherghel, la leat 1832“, iscălit: I. Lois. Că manuscrisul nu numaĭ a aparţinut luĭ Gherghel, ci e scris de mîna luĭ, se vede de pe un criptograf scris pe foaia întăĭ, deasupra dateĭ 1829, în care se spune: „Această carte este scrisă de mine jos iscălitul, Ilie“. Tot cu această scriere secretă

1) *Serbarea scolară de la Iaşĭ*, de A. D. Xenopol şi C. Erbiceanu, Iaşĭ. 1888.

—care mi-a pricinuit nu puţină bătaie de cap—sînt scrise şi două poezii în lăuntrul ms., una la foaia 41 v. şi alta la 59; pe cea dintăi vom reproduce-o mai la vale. Manuscrisul a fost deci copiat de Gherghel între anii 1829 şi 1830; poezii cu dată posterioară acestui an nu cuprinde. După cum se poate vedea din felul scrierei, copierea trebue să se fi făcut în trei rînduri. La sfirşitul foilor numerotate apar scrieri de alte mîni; aşa: „Marşul lui Cîrlova", cu titlul: „Către straja nasională al (sic) Valahiei" şi cu observaţia scrisă de-asupra „Socïunenie (rus. colecţie) Dl. Cîrlova, ofiţări gardei nasionale ţărei rcmăneşti"; apoi de o altă mînă: „Visul lui Costache Conachi" care nu e altceva de cît „Visul amorului"[1]) însă necomplect; în sfîrşit după două foi, pe care s-au jucat nişte copii scriind versuri ruseşti, franceze şi germane, pe ultimele două foi este o poezie scrisă de o a treia mînă, cu titlul: „Pentru Dl. K. K. M. L.", o dedicaţie lui Conachi prin urmare, din partea unei adoratoare a lui, care după ce i spune că:

Zugrăvesc cu al mïeu sînge
pre slăvitul tău portret

face declaraţia:

Inima me ţi-o daŭ ţie
legată cu gïurămînt

şi termină cu cererea:

Dă-mi şi inima ta mie
că în veci nu te voi uita!

Afară de aceste poezii, care nu aparţin lui Conachi, a copiat şi Gherghel în caetul săŭ trei poezii străine, dar arătînd autorul chiar cînd nu era sigur. Astfel un acrostih la foaia 95, deasupra căruia e scris în ruseşte: „Colecţia Grigore Balş"; un alt acrostih (f. 97) de asupra căruia stă cu semnul întrebărei „Colecţia lui Ioan Varlaam?" şi în sfîrşit la foaia 98, un al treilea, la sfîrşitul căruia e scris tot în ruseşte „poate colecţia Varlaam". O poezie străină, însă pe care Gherghel a copiat-o din manuscrisele Logofătului, este acea dela foaia 74, cu titlul: „A Văcărescului", căci pe aceeaşi pagină, în faţa ei, este scris şi „Răspunsul" lui Conachi. Poezia lui Văcărescu nu se găseşte în volumul tipărit la 1848 sub îngrijirea—aşa de proastă—a lui I. Voinescu II [2]). Mai la vale le vom publica pe amîndouă.

1) Ed. I, 116; ed. II, 175.
2). *Colecţie din Poeziile d-lui Marelui Logofăt I. Văcărescu*, Bucureşti 1848. In acest volum sînt amestecate poezii de-ale tuturor Văcăreştilor, fără să se arate anume cui aparţine fiecare; se găsesc poezii tipărite de două ori, ba chiar şi una de Conachi.

Celelalte poeziĭ sînt toate de-ale luĭ Conachi; 57 sînt din acele publicate în ed. I şi a II [1]); toate sînt complecte afară de treĭ [2]), din pricina lipsurilor amintite maĭ sus. La multe se observă micĭ deosebirĭ de forma pe care o aŭ în volume: cîte un cuvînt schimbat, cîte-un vers-două adăogate. Aşa de pildă la poezia intitulată „Carpina [3]) (în manuscris „A Carpineĭ") strofa a opta e schimbată: cele treĭ versurĭ dintăĭ sînt lăsate afară, şi după cele treĭ versurí din urmă urmează altele care în volum nu figurează:

Acolo doresc
Să vieţuesc
  măcar să şi mor.

La sfîrşitul acrostihuluĭ „Cu a feţeĭ tale rază" [4]) sînt adăogate aceste două versurĭ:

„Adunînd într-o ochire
A tuturor proslăvire"

La începutul poezieĭ „Ah suflete amarît" [5]) ĭarăşĭ două versurĭ:

„Dorul tăŭ mă prăpădeşte
Şi vieaţa îmĭ sfîrşeşte".

Poezia „Moarte, moarte ce nu viĭ" [6]). fără alt titlu în volume, are ca titlu în ms: „Deznădăjduirea".

Une-orĭ şirul strofelor e schimbat; o singură dată, din două poeziĭ separate, e făcută una singură: cele patru versurĭ dela sfîrşitul pag. 97 a ed. II: „Ce schimbare! Doamne sfinte..." şi cu cele şase versurĭ dela pag. 128 ed. II: „Durerea mea este mare", alcătuesc în ms. o singură poezie.

Sînt şi unele variante cu totul deosebite de poeziile publicate: una la „Mă sfîrşesc, amar mă doare" [7]), alta la „Aniĭ trec, viaţa-mĭ scurtează" [8]), care în mus. sună astfel:

Aniĭ trec vĭeaţa-mĭ scurtează
Ochiĭ plîng, nu încetează

1). Poezia „Reţeaua" publicată numaĭ în ed. II, 207, se găseşte şi în acest ms.

2). „Năcazul Logodneĭ" ed. I 183, ed. II, 60 „Iulia către Ovidie" ed. I 212, ed. II 231; „Coroană între femeĭ" ed. I, 168; II, 37.

3). Ed. I, 155, ed. II, 22.

4). Ed. I, 165, ed. II, 32.

5). Ed. I. 139, ed. II, 200.

6). Ed. I, 65; ed. II. 125.

7). Tipărită şi în volume în două variante: Ed. I, 74, şi 87; Ed. II, 135 şi 149.

8). Ed. I, 54, ed. II, 113.

Că le-aŭ perit din vedere
Lumina de mîngîere.
Unde te-aĭ dus o! fiinţă
De dragoste, de credinţă!
Că m-aĭ lăsat vaĭ de mine!
Vino că mor fără tine!
Dar ce zic! tu eştĭ departe
Adieu, dragă, ia-mă moarte!

Afară de deosebirĭ de asemenea natură, se observă peste tot deosebirĭ în fonetismul limbiĭ care e curat dialectul moldovenesc; de oarece însă manuscrisul nu e al luĭ Conachi, în reproducerea poeziilor nu voiu păstra acest fonetism.

Poeziĭ inedite se găsesc în manuscris 76, aproape toate complecte afară de acea „Alegorie", care s'a amintit mai sus, şi de vreo treı de la sfîrşitul ms. Din aceste 76 inedite, scurte de tot—o strofă orĭ cincĭ, şase versurĭ—sînt 15, restul de 61 sînt toate poeziĭ maĭ lungĭ. Cîte odată se găsesc cîte-va versurĭ răzleţe dintr-o poezie mai lungă de aiurea; poate Conachi şi le însemna, ca să le întrebuinţeze la vreo ocazie. Aşa din o tălmăcire inedită „Narkis" (foaia 25) se găsesc la foaia 16 două versurĭ scrise în formă de strofă de 4 versurĭ:

Amar mie! ce osîndă
  Văz lucru ce-ĭ spre plăcere
Il slăvesc, îl am aproape
  Iar să-l cîştig n'am putere!

De aceea cred că şi cele 4 versurĭ, ce se văd sub poezia tipărită în volume „6 April 1848"[1]).

Precum ştiĭ că este o floare etc. . . .

nu-s rătăcite din Văcărescu, cum crede dl. Bogdan-Duică [2]), ci sînt tot ale luĭ Conachi, căcĭ se găsesc, puţin schimbate, şi în „Cătră Leandru ce nu venia [3])".

Precum ştiĭ că este o floare, ce înfloreşte urmînd
După soarele la care se vede în vecĭ cătînd etc.

Poate maĭ degrabă sunt rătăcite în ms. luĭ Văcărescu, orĭ, poate amîndoı s-aŭ inspirat din acelaş izvoı.

Proză nu se găseşte de cît numaĭ într-un singur loc (f. 28) cîteva rîndurĭ, care cuprind un fel de spovedanie încredinţată

1) Ed. I 208, II 224.
2) Convorbirĭ Literare An. XXXVII, 169.
3) Ed. I, 224, ed. II, 236.

hîrtieĭ: „Cînd o vedeam nu simțam mișcarea uneĭ patimĭ proaste ce se hrănește numaĭ cu pofta, ci o gingașă înghimpare în suflet și o cucernicie de dragoste ca și cînd s'ar fi descoperit o ființă cerească dinaintea ochilor meĭ".

Unele din poeziĭ aŭ însemnată și data compunereĭ lor; dintre acele din volume numaĭ patru sunt datate: una ca și în volum, altele treĭ însă în volum n'au dată: „Vrăjmașiĭ toțĭ într-un sfat, 1806" [1]. „Ah! suflete amărît, 1829" [2] și „De-acum plînge și suspină, 1829" [3]. Dintre inedite 12 sînt datate cu anul, iar la 8 se arată numaĭ luna orĭ ziua.

Dintre tălmăcirile tipărite ale logofătuluĭ Conachi, se găsesc în acest ms. următoarele: „Către Leandru" [4] (f. 20), „Cruziĭ Eliniĭ cu jertfă" [5] (f. 30), „Iulia către Ovidie" [6] (f. 37, necomplectă), „Eloiza către Abeliar" [7] (f. 81 v.), iar inedite două: „Narkis, amorezatul de sîne" (f. 25) și „Abeliar către Eloiza" (f. 78). Toate tălmăcirile prin urmare, afară de „Cercarea de voroavă asupra omuluĭ".

De oarece la două din tălmăcirile din acest ms. („Narkis" și „Cruziĭ Eliniĭ cu jertfă") se arată și izvorul traducereĭ, mă folosesc de această împrejurare pentru a stărui puțin asupra orginalelor din care a tradus Conachi. Lucruri sigure pînă acum nu so prea știŭ în această privință, căcĭ toțĭ s'aŭ mulțumit numai cu presupunerĭ. Astfel despre „Cercarea de voroavă asupra omuluĭ" d. P. Eliade crede că „autorul neștiind englizește a *trebuit* să traducă după traducerea franceză a luĭ Letourneur" [8]. Dl. N. Iorga însă afirmă „*de sigur* numaĭ din traducerea franceză de Dufresnel" [9]. Acest „Dufresnel" este de sigur o greșală de tipar saŭ un lapsus calami pentru Du Resnel [10], care a publicat la Paris în anul 1737, sub titlul de „Principes de la morale et du goût", traducerea în versurĭ atît a „Incercăreĭ asupra omului" cît și a „Incercărei asupra criticeĭ", cea din urmă tradusă cu șapte anĭ maĭ înainte.

De ce însă a «*trebuit*» Conachi să traducă numaĭ decît din Letourneur, și de ce iarășĭ „*de sigur*" din Du Resnel? Am putea tot așa de bine presupune că a tradus de pildă din Fontanes [11] (1757—1821), care a publicat la 1783 „Essais sur l'homme", sau din Delile [12] (1738—1813) după moartea căruia, la 1821, s-a

1) Ed. I, 124; ed. II, 184.
2) Ed. I, 139; ed. II, 200,
3) Ed. I, 140; ed. II, 198.
4) Ed. I, 220; ed. II, 237.
5) Ed. I, 237; ed. II, 254.
6) Ed. I, 212; ed. II, 236.
7) Ed. I, 226; ed. II, 242.
8) *De l'Influence française sur l'esprit public en Roumanie*, Paris 1898 pag. 339.
9) *Istoria Literaturiĭ romîne în sec. al XVIII*, Bucureștĭ, 1901, vol. II, 500.
10) Jean François du Bellay, sieur du Resnel (1692—1761).
11) *Oeuvres*. Paris 1839. 2 vol. 8.
12) Opere complecte ed. Michaud. Paris 1824, 16 vol; ed. Lefèvre Paris. 1833: ed. Didot, Paris 1847.

publicat la Paris şi traducerea sa „Essais sur l'homme" din Pope. Cine ar avea la îndămînă pe aceştĭ scriitorĭ, şi alţiĭ care vor maĭ fi, şi ar avea şi vreme să-ĭ cerceteze, ar putea afla sigur din cine anume a tradus Conachi, ar putea decĭ vedea şi cum a tradus.

Despre celelalte tălmăcirĭ, afară de „Eloiza către Abeliar" din imitaţia lui Colordeau, d. N. Iorga spune: «Nu ştim de unde sînt luate epistola luĭ Hero către Leandru, a lui Ovidiu către Iulia (sic). Cît despre bucata „Cruzi Elini cu jertfe" ea pare luată din vre-un imitator frencez al epicilor Greci» [1].

Această din urmă are în ms. luĭ Gherghel titlul următor: «Jertvirea Polixenie fiĭca Ecaviĭ şi a luĭ Priam, pentru sufletul luĭ Ahilefs, cum şi tînguirile Ecavii. Din Metamorfozurile lui Ovidie». In adevăr e din Ovidiu, Metamorfoze, cartea XIII, vers. 449 sqq

Dixit, et immiti sociis parentibus umbrae
Rapta sinu matris, quam jam prope sola fovebat
Fortis et infelix, et plus quam femina, virgo
Ducitur ad tumulum, diroque fit hostia busto. etc.

la Conachi

Cruziĭ Eliniĭ cu jărtfă pe Ahilef pominesc
Şi din braţele Ecavii, pe Policsene zmuncesc
Singurul şi numai razăm ce cu plîns îmbrăţoşa
Şi la moarte, c'o mărime, maĭ pre sus de vrîsta sa
Ea vădeşte, că se trage din sînge împărătesc;
Şi primind cu mîndrie, moartea care îĭ gătesc
Păşeşte fără de frică, spre oltarul pîngărit.

Tot în Ovidiu îşĭ are izvorul tălmăcirea inedită citată maĭ sus, care are în ms. următorul titlu: «Narkis amorezatul de sine peste măsură. din Metamorfozurile luĭ Ovidie asupra Mitologiei».

Ovidiu, cartea III vers. 407 sqq,

Fons erat illimis, nitidis argenteus undis
Quem neque pastores, neque pastae monte capellae
Contigerant, aliudve pecus; quem nulla volucris,
Nec fera turbarat, nec lapsus ab arbore ramus.

La Conachi:

Printr-o vale răcoroasă curg ca lacrimile ape,
Unde nicĭ păstorĭ nicĭ turme nu cutează să s-adape,

1) Op. cit. ibid.

Nicĭ frunza, nicĭ macar pana celor maĭ micĭ păsărele
Nu s-aŭ atins de criștalul a oglinzălor acele, etc.

Tot în Ovidiu trebue căutat și originalul epistoleĭ către Leandru și anume în Heroides. epist. XIX (Hero Leandri). E drept că deosebirile sînt cam marĭ, dar ideile principale sînt reproduse. Ș-apoĭ de sigur că Conachi nu traducea din originalul latinesc, ci din traducerĭ, poate franceze cum e aceea a Metamorfozelor de Thomas Corneille (1697) orĭ a luĭ Saint-Ange (1780), orĭ maĭ degrabă din grecește. Ovidiu și în special Metamorfozele și Heroidele, aŭ început foarte de timpuriŭ a fi traduse în grecește. In epoca bizantină le tradusese deja Maximos Planudes (1260—1310)[1], iar in timpurile maĭ nouă aŭ fost traduse de maĭ multe orĭ. Cunosc o traducere în proză a Metam. în greacă modernă, făcută de un Spiridonos Vlanti, dedicată luĭ Vodă Hangerli și tipărită la Veneția la 1798. Un alt grec Philippe Jean—cum îl numește Rangabé [2])—le-a tradus în greaca clasică in hexametre.

Maĭ ales în ce privește epistola luĭ Hero către Leandru, acești eroĭ aĭ poemeĭ luĭ Musaeus „cea din urmă roză din grădina pornită spre vestejire a poezieĭ greceștĭ" de sigur că trebue să fi avut imitatorĭ destuĭ. Eroiĭ luĭ Musaeus sînt popularĭ în Grecia, poezia populară chiar e plină de amintirĭ despre iubirea lor, „e ca și cum acest mic epos, asemenea unuĭ val al măreĭ ce se sfarmă de țărm, s-ar fi sfărmat in nenumarate picăturĭ care aŭ fost cu lăcomie prinse de gura poporuluĭ și astăzĭ răsună încă ca micĭ cîntece independente" [3]). O imitație a acesteĭ poeme o pomenește Rangabé [4]), de un I. Skylissis din Smirna [5]). Intr-o asemenea imitație a heroideĭ luĭ Ovidiu, trebue căutat și originalul luĭ Conachi.

La aceste traducerĭ din Ovid trebue să se fi gîndit acel Pastiescu pe care-l citează d. Bogdan-Duică [6]).

A doua tălmăcire inedită din acest ms. „Abelĭar către Eloiza" este o traducere din Dorat [7]) : „Epître d'Abélard à Héloise",

---

1) *Krumbacher*, „Geschichte der Byzantinischen Litteratur", München 1897, pg. 545.

2) *A. R. Rangabé*, „Précis d'une histoire de la Littérature néo-hellénique", Berlin 1877. vol. II, 207.

3) *K. Dietrich*, „Geschichte der Byzantinischen und neugriechischen Litteratur", Leipzig 1902, pg. 127.

4) Op. cit, 178.

5) Pentru alțĭ Grecĭ, care aŭ maĭ tradus și imitat pe Ovid, cf. Iken, Leucothea, Leipzig, 1825, II, 105 sqq și Nicolai, Geschichte der neugriechischen. Litteratur, Leipzig, 1875. pg. 197 sqq citați de Dietrich, op. cit, 231.

6) *Convorbirĭ Literare*, XXXVII, 370. Dl. Bogdan-Duică, făgăduia să vorbească asupra lor, însă n-a maĭ vorbit.

7) *Claude-Joseph Dorat* (1734—1780). „Operele complecte" Paris 1764 până la 1780 (20 vol. in—8); Oeuvres choisies, Paris 1786 (3 vol. in—12 ed Sautereau de Marsy); Paris 1827 (ed. Desprez). Epistola am găsit-o în *Gréard*, „Lettre complètes d'Abélard et d'Heloïse", Paris, Garnier-frères, pg. 375 sqq.

pe care a scris-o Dorat ca răspuus la „Epître d'Héloise à Abélard“ a lui Mercier [1]).

Malheureux ! qu'ai-je fait ? j'ai rallumé ta flamme ;
J'ai troublé le repos qui rentrait dans ton âme;
Ce coeur où, malgré moi, le ciel seul doit régner,
Dechiré par mes mains, recommence à saigner ! etc.

la Conachi

Ce-am făcut! o vaĭ de minc! sufletul iar ţ-am aprins
Şi ţ-am aţîţat văpae dintr-un foc ce era stîns;
Inima me ce în silă la cer s-aŭ fost închinat
Cu mîna me despicind-o, sîmţ că iar s-aŭ săgetat.

Conachi nu traduce complect pe Dorat: 128 versurĭ de la sfîrşit rămîn netraduse. Cred că înadins n-a vrut Conachi să meargă maĭ departe, căcĭ el traduce liber ca şi în Epistola Eloizei, care la Colardeau [2]) are 404 versurĭ, pe cînd la Conachi 330 şi la care iarăşi n-a tradus versurile finale.

Din cine o fi tradus «Iulia către Ovidie» nu ştiu, poate tot din acelaş Dorat, care, între altele a scris şi heroide. Cine ar avea la îndămînă cele 20 vol. ale acestuia şi s-ar hotărî să-şi piardă timpul să le filuiască, poate ar găsi-o.

* * *

Manuscrise cu poeziĭ de-ale logofătuluĭ Conachi se găsesc şi în biblioteca Academieĭ Romîne, şi anume unul cu Nr. 137, care conţine şi poeziĭ scrise chiar de mîna poetuluĭ, altul cu Nr. 30, scris de M. Pastiescul, altul cu Nr. 945, de un oarecare Chicuş şi in sfîrşit un al patrulea scris. de un văr al luĭ Conachi. Despre toate aceste ms. a vorbit d. Bogdan Duică într-un studiu, foarte bogat în informaţiĭ sigure asupra poeziilor luĭ Conachi, început în No. 1, 2 şi 4 din anul XXXVII al Convorbirilor Literare, dar rămas neterminat.

Comparînd ceea ce citează dl. Bogdan-Duică din acele manuscrise cu manuscrisul luĭ Gherghel, se pot vedea şi asemănărĭ şi deosebirĭ. Astfel a treia variantă la „Mă sfîrşesc, amar mă doare“ pe care o publică acolo dl. Bogdan-Duică din ms. luĭ Pastiescu [3]) se găseşte şi în acest ms. Cîntecul al 15-lea din broşura IV a „Spitaluluĭ amoriuluĭ“ de A. Pann, care se află în Pastiescu[4]),

1) *Gréard* op. cit. 364 sqq.
2) Id. 320 sqq.
3) *Convorbiri Literare* XXXVII, 169
4) Ibid. 172

este şi la Gherghel, tot cu data 1825, dar şi cu titlu: „Periodos"[1]).

Maxima din «Alchibiad saŭ iubire de sănăş fără măsură», ce se găseşte în ms. luĭ Conachi şi al luĭ Pastiescu la Gherghel nu-ĭ.

Poezia pe care V. Alexandri a publicat-o în Zimbrul (1851, 16 April) sub Nr. XVI, are în acest ms. sfîrşitul aşa cum îl dă Alexandri, care deci nu l-a cules greşit, cum crede dl. Bogdan-Duică [2]). Forma maĭ scurtă (de 8 versurĭ) pe care o are Pastiescu, se găseşte şi la Gherghel cu ultimul vers puţin schimbat. Avea se vede două redacţiĭ.

Poezia amestecată de V. Alexandri în cea cu No. IX (publicată în Zimbrul) şi pe care d. Bogdan Duică [3]) o însamnă cu Nr. 3, se găseşte şi în acest ms. avînd titlu: „Sfătuirea" şi data 829.

Poezia pe care o găseşte Dl. Bogdan-Duică în „Noul Erotocrit" V, 130, şi despre care ne spune[4]) că aproape tot aşa se găseşte şi în ms. logofătului şi în copiile de pe ele, are la Gherghel următoarea variantă (f. 62, v.)

Să-ţĭ spuiŭ drept noroace
Să trăesc nu-mĭ place
Aşa năcăjit.
Voiŭ să-ţĭ spuiŭ noroace
Vreĭ să-mĭ daĭ ce-mĭ place
Orĭ de nu: sfîrşit!
Lumea mi-ĭ urîtă
Vieaţă hotărîtă
In iad ca să merg,
Dacă eŭ pe tine
Nu te am cu mine
Orĭ şi unde merg.

Poeziĭ despre Razul, care se găsesc în ms. văruluĭ luĭ Conachi, se găsesc şi la Gherghel, două.

Acuma dăm cîteva poeziĭ inedite:

1) Afară de poeziile găsite de dl. B. în *Spitalul Amorului*, lui Pann. mai este una în broşura a II, ed. II Bucureşti 1852 p. 62. Aici Pann a utilizat pe „Ah! suflete amărît" (ed. I, 139, ed. II 200). Pann începe cu strofa a doua, reproducînd exact numai cele două versuri dintăi şi schimbînd pe celelalte două, apoi după 4 strofe de-ale lui, pune strofa a treia neschimbată, şi sfîrşeşte cu o strofă proprie: (Ediţia I a aceştei broşuri a lui Pann, e din 1850. Cf. G. D. Teodorescu. Operele lui A. Pann, Partea II. 1891, Bucureşti p. 96).

2) Ibid. 165

3) Ibid. 163

4) Ibd. 167.

1

Rimadă cu slove săcrete[1])

Pentru ce îţĭ ungĭ fimee faţa cu atîta ghileală,
Şi îţ umezăştĭ obrazul cu băcan şi cu văpsală?
Şi de ce ţ-încingĭ grumazul cu pietre strălucitoare,
Şi îţĭ umezăştĭ zulufiĭ cu ape mirositoare?
Maĭ bine aĭ purta grijă, să cîştigĭ acele darurĭ,
Cu care să facĭ podoabă la a sufletuluĭ harurĭ,
Dacă vreĭ să te iubească bărbatul tăŭ cu credinţă,
Şi de voeştĭ înţelepţiĭ să-ţĭ cate cu umilinţă.
Uită-te de vezĭ pe merĭ, ce roşaţă străluceşte,
Si trandafiriĭ nicĭ zugravul nu-nchipueşte;
Firea s-au silit a face acea vie zugrăveala,
Si-a lor dulce frumuseţă vesăleşte iar nu-nşală.
Lasă dar făţarnicia şi a obrazuluĭ schimbare
Căcĭ frumuseţa firească robeşte pre om mai tare.

2

Gîndesc la tine cînd zorile se revarsă,
Si roua dimineţiĭ pe pămînt cînd se varsă,
Infloritoriĭ zefirĭ văzduhul răcoresc,
Ah! intru acel minut, eu la tine gîndesc!
Gîndesc la tine, cînd căldura cea vie
A zileĭ ceĭ de vară către somn ne înghie,
Dar eu nu pociŭ să dorm, ci numaĭ mă trudesc
Căcĭ şi ntr'acel minut eu la tine gîndesc!
Gîndesc la tine cînd soarele să duce,
Duce la altă lume a sa lumină dulce,
Luna şi mii de stele pe cer se ivesc,
Ah! intr'acel minut eu îar la tine gîndesc!
Gîndesc la tine cînd noaptea mă deştept,
Cu dorinţă nespusă lumina să aştept,
Ca să mă odihnesc în zadar mă sîlesc,
Căcĭ într'acel minut eu tot la tine gîndesc! [2])

3

A văcărescului[3])

Inimile au din fire
Pept de om sălăşluire
Iar nicĭ cum loc înfocat,
Maĭ ales cînd au plecare
Una către alta tare
Ea-i minune de mierat;

Răspuns

Apoiŭ cum a mea trăeşte
Intr'un foc ce izvorăşte
De-apururea ne-'ncetat?
Apoiŭ ce nenorocire
De eu simţ împrotivire
La orĭ şi ce-am aşteptat?

---

1) Unul din cele două criptografe.
2) Bănuesc că e o traducere; mĭ-aminteşte o poezie franceză citită cindva.
3) Scrise aşa pe două coloane şi în manuscris.

Căcĭ ele-s pomăzuite
A fi pururea unite
Intr'un traĭŭ prea dezmerdat,
Atuncĭ orĭce întîmplare
Orĭ-ce rău, ce năcaz mare
N'au ce face, n'are cum,
Nici o groază nu le face
Ca să le poată disface.
Ele de-a se despărți....

Stiŭ acea pomăzuire,
Doresc și acea unire,
Dar eŭ sînt în iad curat!
Această încredințare
Inima mea încă n-are,
Si-n tot ceasul ah prepuiu!
Stiu că rabdă vitejăşte
Cel ce din suflet iubeşte
Ca cînd ar împărățĭ.

4

Critica

Zice lumea cu greșală,
Că ĭ tiran cine omoară,
Si că ĭ moartea năcaz mare
Căcĭ nu-țĭ dă ci ea suflare.
Vrăjmaș cunosc o putere,
Ce mă duce la durere
Si miĭ de chinurĭ nainte,
Arde trup și duh și minte.
Ce folos că nu omoară,
Dacă mă arde cu pară,
Si că nu-mĭ ĭea și suflare
Cînd sufletul suflet n'are!
Moarte am drept o scapare
Intr'un ceas de năcaz mare,
Iar durerea de iubire
Tot moarte dar cu lungire.

5

Cîmpule, rămîĭ pustiŭ,
Si de mine nevăzut,
Amorul mă biruește
In cît nu e de crezut.
Toată mintea mĭ-am perdut
Ființa ta nu maĭ este,
Inima cu jale plînge
Si pe tine te răvnește.
N'am crezut c-așa te-ĭ duce
Fără eŭ a te vedea,
Cu mihnire să mă lașĭ
Tînără iubita mea.
Orĭ și unde de veĭ fi
Să nu mă daĭ la uitare
Viețuind cu măhniciune
Pentru a noastră întîmplare!

6

Tînguirile

La miezul nopțiĭ ohtînd mă trezesc,
Nenorocirile să-mĭ tînguesc,
Și ceriuluĭ ce revarsă sănin,
Să mă plec cu lacrimĭ și cu suspin;
Că-n lumea asta dintru 'nceput
Privelişte dureriĭ m-am născut,
Și pentru mine a fi fericit
Cu totul nădejdea mĭ-aŭ lipsit.
In vremea aceea cînd ceriul lin,
Cu jale ascultă a omuluĭ suspin
Și luna duioasă la al luĭ plîns,
Vede durerile ce l-aŭ pătruns,
In ceasul nopțiĭ cel fericit

7

Sărace om cît trăeștĭ,
De patemĭ te'nvăluieștĭ
Și-țĭ pare că nu facĭ haz,
Să trăeștĭ fără năcaz,
In lume viĭ cu un dar,
Cu suspin plîns și amar,
Și după ce arzĭ în foc
Pentru vicleanul noroc,
Și vieața toată-țĭ răpuĭ
Alergînd pe urma luĭ,
Cînd zicĭ că l-aĭ dobîndit
Iată moartea aŭ sosit;
Atuncĭ toate să sfîrșesc,

Ah! pentr un suflet nenorocit,
Ce sătul de lume şi de a trăi
Va năcazurile a-şi tîngui,
Atuncĭ mă deştept după obiceiŭ
Cu lacrimĭ la cer milă să ceĭŭ,
Şi până ce zorĭ de ziuă răsar
Eŭ mă lupt cu gîndurile amar,
Dar nicĭ dumnezeŭ nu s-a îndurat
De lacrimile ce ĭ-am vărsat!

Nicĭ părinţĭ nicĭ fraţĭ priesc
Ci toţĭ te lasă străin
Pe mîna unuĭ suspin,
Şi după ce te-aŭ priĭmit
Mormîntul cel ne'nblînzit,
Uĭtat cu totul rămîĭ
Dintre oameniĭ ceĭ viĭ!

Spaţiul nu-mĭ învoeşte a reproduce maĭ multe. De altmintrelea poeziile inedite n-aduc nimic noŭ în ce priveşte judecarea acestuĭ închinător al Aphroditeĭ Pandemos.

CONSTANTIN BOTEZ.

Miscellanea

In No. 8 al «Sămănătorului» un d. *T. Porucic* cu o desinvoltură curat militară («porucic» *în rusește* înseamnă un grad militar, corespunzător cu cel de «locotenent» la noi) vorbește despre mișcarea națională din Basarabia,—cu cită cunoștință se poate vedea din faptul următor: «Pronin,—scrie dl. locotenent,—scoate gazeta sa în două ediții: rusească și romănească». Adevărul însă este, că nici Pronin, nici alt cine-va în Basarabia *nu a scos încă nici un ziar în romînește.* (Lui Pronin,—capitalistul huliganilor din Chișinău, al căror cap cugetător este P. Crușevan,—i s'a dat voe, e adevărat, de a scoate un ziar romînesc,—însă el n'a uzat de acest drept,—precum nici *Bessarabeț*-ul).

Dacă aici putem vedea numai lipsa de [illegible]mațiuni,—nu putem spune numai atita in ce privește carac[illegible]tica faimosului P. Crușevan, ca «naționalist infocat, dar naționalismul lui *se mărginește numai la libertatea limbii noastre*».

Cit de «infocat» este naționalismul d-lui Crușevan se poate vedea din următoarele:

In ziarul acestuia „Drug", din 6 Ianuarie a. c., *sub iscălitura sa* cetim un articol întitulat: „Noi nu-i vom trada, nici nu-i vom vinde".

Iată—, cităm textual,—împrejurările, cari i au suggerat acest articol:

«Zilele acestea am aflat,—scrie naționalistul d-lui locote-«nent,—că și la noi se fac deja încercări, cari treptat *pot să «provoace în sufletele Basarabenilor înstrăinarea și uitarea dato-«riei lor față de Rusia...* Am aflat, că s'a format nu știu ce «cerc, al căruĭ scop tinde la *deschiderea de școli romînești, în «Basarabia predarea limbii romînești Moldovenilor, desvol-«tarea gustului pentru literatura romînească* etc. Intr'un cu-«vînt s'a făcut *primul pas,* care fatal va duce *la antagonism «și separatism*»....

Aceasta e „tradare" !—In condițiunile concrete de viață din Basarabia,—rîndurile citate constitue *un denunț formal,* mai ales în momentul de față.

Dar d-l Crușevan, merge mai departe pe calea aceasta și

face insinuări, cari, cum ştie el, prind totdeauna la autorităţile ruseşti:

«Nu ştiu,—continuă el,—dacă sincer şi numai din lipsă «de gîndire s'a format acest cerc. sau el s'a întemeiat *sub în«rîurirea discursurilor seductive ale vre unui emisar romînesc «sau ale vre unui agent secret»*...

Nu uitaţi că vorba este numai despre întemeiarea de şcoli romîneşti şi desvoltarea gustului pentru literatura romînească!...

Şi P. Cruşevan nu poate fi scuzat că nu ştie ce face,—fiind-că el însu-şi spune mai la vale:

«Poporul are prea puţin timp, ca să poată învăţa de o«dată carte rusească şi romînească. Şi *de sigur majoritatea «va preferi să înveţe în limba maternă, în cea ramînească»*....

Ingrozit de această perspectivă naţionalistul d-lui Porucic exclamă:

«Nu! nu vor trada Basarabenii pe *urmaşii liberatorilor lor*, «(Asta-i *răpirea Basarabiei*, D-le istoric Iorga!) şi nu-i vor vinde. «Şi nu vor jertfi *pentru foloase joasnice şi calcule meschine şi vulgare* (asta-i *cultura naţională*, d-le Director al „Sămănăto«rului") ceea ce este darul suprem al tuturor sufletelor nobile: «fiind-că nimic nu e mai grozav, de cît *pecetea de trădător* «(astea-s *aspiraţiunile naţionale*—cît de modeste—, luptatorule naţionalist Neculai Iorga)».....

In sfîrşit, P. Cruşevan, care îşi dă totdeauna numele de «adevărat rus», şi face parte din «liga adevăraţilor ruşi» (o asociaţie poliţienească), publică în No. din 19 Februarie al gazetei sale lista candidaţilor pentru Duma Imperială, pe cari ii recomandă alegătorilor. Fie-care nume e însoţit de o scurtă caracteristică.

De pildă: „*P. Sinadino*, bărbat cult, milionar, un *adevărat rus*" (unchiul acestui «adevărat rus» a lăsat mai multe milioane, cîştigate prin exploatarea ţăranilor romîni din Basarabia, societăţilor culturale.... *din Atena*),—şi cuvintele aceste de «adevărat rus» apar ca un refren la fie-care caracteristică....

Vădit, nu putem pune în socoteala d-lui N. Iorga elucubraţiile d-lui T. Porucic, pentru care d-l P. Dicescul, un boer moldovan, Dr. în filosofie din Heidelberg,—unul din puţinii boeri din Basarabia, care, cu tot loialismul lui, şi-a păstrat simţul naţional (ideile lui conservatoare nu l'ar putea indepărta de oratorul congresului junimist....),—e un «protejat al guvernatorului»,—iar redactorul unei reptile poliţieneşti şi inspiratorul măcelurilor din Chişinău, — «un înfocat naţionalist».... numai fiind-că e antisemit! Cele-lalte informaţiuni ale d-lui Porucic sunt tot atît de întemeiate. (Din diferite împrejurări nu putem încă vorbi despre mişcarea politică din Basarabia, dar sperăm că vom publica chiar în numărul viitor un studiu amănunţit).

Putem să ne deosebim in vederi de d-l N. Iorga, in multe privinţi, şi mai ales in ce priveşte problemele politice din Romînia, dar acest savant, de care suntem mîndri şi noi, ca Romîni,

—nu poate lăsa fără îndreptare,—odată ce i se atrage băgarea de seamă,—un articol, care nu poate să nu jignească pe cei ce luptă în Basarabia. Şi măcar *atîta* să facem: să nu-i jignim....

Sunt destui în ţară, pentru cari «iudofagia» brutală e sinonimă cu naţionalismul romînesc.

Dintre aceştia nu poate şi nu trebue să fie un Neculai Iorga.

*

Datori să ţinem pe cetitorii noştri în curent cu producţiile literare romîneşti, ne-am gîndit că trebue să vorbim ceva şi de cele două «romane», apărute în timpul din urmă: «Domniţa Viorica» de d. Vasile Pop şi «Marin Gelea» de d. N. Pătraşcu...

Dar cine să le cetească?

Pentru d. Vasile Pop, fiind mai scurt, am condamnat, în unanimitate, pe unul dintre noi, care, avînd nişte păcate de ispăşit, s'a executat cu resemnare şi care, în N-rul 2 al revistei, va întreţine publicul cu opera marelui prozator romîn.

Pentru d. Pătraşcu (160 pagini !), mărturisim, n'am avut cruzimea să condamnăm pe nime şi, cu regret, înştiinţăm pe cetitorii noştri, că nu-i vom putea servi... Să se adreseze d-lui Ilie Bărbulescu dela—sărmana—*Arhiva*, venerabila revista—foastă—ştiinţifică şi literară, din Iaşi...

*

Şi, à propos de d. Bărbulescu.... D. Ilie Bărbulescu este un tînăr venit de curînd dela Agram sau Belgrad—în privinţa asta e controversă—care, fiind că ştie sîrbeşte, a luat direcţia *Arhivei*. De mulţi ani *Arhiva* agoniza de dorul unui director, care să ştie sîrbeşte... Asta era dorinţe ei intimă şi nimene n'o ştia... Era odată la ea un Bosnief Paraschivescu, care ar fi putut ţinea locul d lui Bărbulescu, dar, vezi, *Arhiva* avea nevoe de un adevărat sîrb,—Bosniefii fiind cam corciţi cu Turcii.

Aşadar, d. Bărbulescu veni — şi luă direcţia venerabilei *Arhive*—care e, ceea ce nu e mare merit la vrîsta ei, «persoană morală» cu statute şi... alte alea—cu gîndul s'o ducă din triumf în triumf...

Şi o începu bine.

De sigur că nu e nimic mai important la ordinea zilei de cît Sîrbii. Ochii Europei sînt aţintiţi asupra lor, iar pentru noi chestia sîrbească este o chestie vitală. Aşadar, *Arhiva* deveni o revistă sîrbească, în care (vezi n-rul pe Ianuarie) paua şi vestitele noastre mine de sare sînt tratate din punct de vedere al gramaticii sîrbeşti.

Dar, ceea ce este mai interesant pentru viitorul culturii romîne, este că d. Ilie Bărbulescu are pretenţia—poate fundată—de a trata, nu numai sarea, ci şi sintaxa romînească tot din punct de vedere al intereselor sîrbeşti. D. Bărbulescu scrie, de

pildă: *„In starea de acum a culturii și temperamentului romînesc, prea puțin contribue cărțile la formarea sufletelor noastre“*... «In starea de acum... a temperamentului», am înțeles, e sîrbește. Și: *„Păcat numai că acest cuminte articol e ceva prea abstract scris* (e vorba de un articol al d-lui O. Densușianu. Auzi, d. O. D. învinuit că scrie abstract—e o nedreptate revoltătoare!). *așa că de aceea, precum eu* (observați cît e de subiectivist d. Bărbulescu) *am observat, e primejduit de a nu fi de toți și bine înțeles“*—ceea ce, cum mă asigură zarzavagiul meu, care e de loc dela Belgrad—nu e nici măcar docent, și vorbește sîrbește ca apa—e în stilul cel mai pur al valorosului poet sîrb Prajici....

*

Ați văzut că d. Ilie Bărbulescu varsă cîteva lacrimi fierbinți pentru «starea de acum a temperamentului romînesc», în care cărțile prea puțin contribue la formarea sufletelor noastre" (zice d-sa, modest, la plural).

Despre ce cărți vorbește d. Bărbulescu?

Cetitorul, care n'ar ști că d. Bărbulescu se prezintă pe arena publicității cu un mic curent la subțioară, n'ar pricepe senzul cuvintelor tînărului savant. E vorba de cărțile d-sale sîrbești—are 8 (opt)!—, cu care d-sa, dușman (!) al curentului poporanist, vrea să creeze un curent sîrbesc, sucursală a curentului d-lui Ovidiu Densușianu, cel cu articolul abstract.

Deocamdată d-sa «se ridică» (închipuiți-vă!) în contra d-lui N. Iorga. Multe obiecțiuni am putea formula și noi—și le vom face—d-lui Iorga. Dar d. Iorga e d. Iorga, care va rămînea ca o figură, în orice caz, impunătoare în viața noastră culturală. Și d. Bărbulescu?..... *Ne sutor*.....

*

La ședința de la 19 Fevruarie a Academiei junimiste, ținută la Teatrul Liric din București, d. Iorga și-a făcut intrarea în partidul junimist, printr'o eșire în contra votului universal. D. Iorga e un țărănist teribil....

Lămuriri:

«In Romînia trăesc peste *4,000,000 de țărani curați* față de *nici un milion* de orășeni *culeși din toate națiile*».

(*Sămănătorul*, 1905, 11 Decembrie).

(Pentru chipul cum caracterizază d. Iorga *corupția și înstrăinarea* acelui „nici un milion de orășeni culeși din toate națiile", a se vedea cărțile sale: *Opinions Sincères, Opinions Pernicieuses, Cuvinte adevărate*, și colecția pe patru ani a *Sămănătorului).*

D. Iorga e încontra votului celor 4,000,000—e pentru votul tutelar al celor *culeși din toate națiile*.

D. Iorga, în discursul său ținut la Academia din Teatrul Liric, a spus că ochii Romînilor de peste hotare (*«Romînii de peste hotare sînt însă mai mult un neam de lucrători de ogoare»*,

a zis tot d. Iorga, în acelaş număr din *Sămănătorul)* sînt *aţintiţi* asupra noastră.....

Romînii de peste hotare! Romînii din Ardeal *luptă* pentru votul universal şi guvernul unguresc l'a făgăduit. Romînii din Bucovina *luptă* pentru votul universal pentru dieta provincială şi guvernul austriac l'a făgăduit pentru Austria. Romînii din Basarabia *îşi varsă* sîngele pentru votul universal, împreună cu cei mai buni fii ai Rusiei.....

Romînii «de peste hotare îşi aţintesc ochii spre noi» şi-i vor întoarce cu scîrbă în altă parte!

*

Convorbirile literare—cărora le urăm din inimă viaţă îndelungată, măcar pentrucă poartă falnicul nume al revistei *de altădată*—s'au rereorganizat reconcentrîndu-se. Foarte bine. Dar *Convorbirile*, odată cu această infuziune de viaţa, au ţinut să ia şi o poziţie mai combativă, ca să dovedească abonaţilor şi reabonaţilor că trăesc, şi s'au apucat de polemică. Şi, deci, iată-l pe d. I. atăcînd pe d. Bujor, pentrucă ar fi combătut..... într'o nuvelă pe regretatul N. N. Basilescu. Ba articolul se sfîrşeşte chiar cu o pagină de morală bine simţită.....

D. Bujor n'a «combătut» pe Basilescu, căci, ca literat, nu poate să facă polemică în nuvele şi «desfidem pe adversarul !» să dovedească contrarul.

Şi, până la una alta, d. I..... Bogdan (hai, să punem şi noi, *atunci*, nume!) face un act de impietate faţă cu fostul său colaborator, punîndu-l în situaţia din nuvela d-lui Bujor!

P. NICANOR & Co.

Cronica literară

(Scriitori şi Curente)

Se vorbeşte cu drept cuvînt de o psichologie de rase, de clase, de tipuri culturale, de psichologia artistului, a savantului, etc. etc. Şi se vorbeşte şi de psichologia popoarelor. Francezul, se zice, are mintea clară, Germanul e metafizician, etc. In opera sa asupra lui La Fontaine, Taine arată cum deosebirile de rasă, climat şi istorie au deosebit spiritul Francezului de al Germanului.

Şi, dacă este aşa, oare poporul ***romîn***, să nu aibă şi el psichologia sa, să nu aibă şi el modul său ***particular*** de ***a considera*** lucrurile lumii acestia şi modul său particular de ***a răspunde*** la stimularea lor? Să fie o psichologie germană şi franceză, şi să nu fie o psichologie romînească? Rasa, ori amestecul de rase, climatul, desvoltarea istorică şi culturală a acestui popor—toate, ***deosebite*** de ale altor popoare—să nu fi fasonat ***deosebit*** sufletul romînesc, să nu fi produs ***o nuanţă*** specifică a sufletului omenesc?

Şi dacă literatura este ***depozitara*** sufletului unui popor, oglinda sufletului lui, dacă artiştii sînt reprezentanţii ***prin excelenţă*** ai sufletului unui popor, ***încarnarea*** acelui suflet, mai mult decît în oricare alţi fii ai poporului, pentrucă în ei ***mai ales*** are ecou puternic şi ereditatea şi lumea din afară,—apoi să fie cu putinţă ca literatura romînească să nu fie ***depozitara sufletului romînesc***, să nu reprezinte adică ***nuanţa specific romînească*** a sufletului omenesc?

Pretenţia acelora, care se ridică în contra caracterului ***specific naţional*** în literatură, sau nu-l bagă în samă, se reduce la pretenţia ca, pe cînd ***toate*** literaturile europene poartă pecetea sufletului naţional, literatura romînească să nu poarte această pecete, să n'aibă nici o individualitate, să fie un organism mort-născut, ori să poarte—şi va purta, căci ***un organism trebue să aibă o formă***—pecetea caricaturizată a altui spirit, a spiritului francez, de sigur, a acelui admirabil spirit, dar care nu este al nostru şi care, nefiind al nostru, nu vom putea decît sa-l caricaturizăm...

Şi nu e aici o chestie de patriotism—şi dacă ar fi!—ci de pură estetică: scriitorul romîn, cînd va voi să cînte ca cel francez, nu va da sunetele frumoase ale sufletului frances şi, pe de altă parte, îşi va strica şi minunatul lui glas romînesc. Iar scriitorul, care ar vrea să nu fie nici romîn, nici frances, nici altă ceva, ci „scriitor" fără individualitate, va scoate

un amestec de sunete, care, ne fiind răspunsul unei *individualități* la lumea înconjurătoare, nu va provoca nici un interes.

Literatura romînească nu poate fi decît „romînească“...

Și spiritul romînesc, considerarea lumii și reacția față cu lumea, fiind mai nepervertil, mai curat, la poporul romînesc dela țară, numai acei scriitori vor reprezenta spiritul romînesc, care, sau fac parte din țărănime și n'au rupt legăturile morale cu ea, ca, luînd pe cei mai tineri depildă Octavian Goga și Ciocîrlan, sau care, dacă nu fac parte din țărănime, și-au plecat urechea la popor, s'au botezat în izvorul curat și romînesc al sufletului popular, ca depildă Sadoveanu, sau fac parte dintr'o clasă superioară, dar care, din cauze istorice, trăind cu poporul. departe de influențele nefaste străine, care au trecut peste aceste țări, și-au păstrat sufletul romînesc, ca depildă clasa boernașilor (de care voiu vorbi aiurea), din care face parte Brătescu-Voinești, în ale cărui scrieri se vede ce însemnează spiritul romînesc, în stare brută la popor, cînd, din cauza unui traiu mai bun și a oarecărei culturi—ca în clasa boernașilor—ajunge *să se rafineze.*

Această infiltrare a spiritului romînesc în literatura cultă este *poporanismul* din punct de vedere al conținutului sufletesc al scriitorului.

— Așa dar, excluzivism, sectarism, poporanism, naționalism. țărănism... Dar talentul? Dați rețete?

— Nu, nu dăm nici o rețetă, *constatăm*...

Că fără talent nu se face operă de artă, o știm și noi—nu e cine știe ce filozofie mare. Dar noi susținem că *talentul chiar*, dacă nu servește a exprima o individualitate definită, se distruge pe sine însuș, în zădar: dacă privighitoarea își cheltuește talentul să cînte ca o mierlă, ori dacă vrea să cînte ca o „pasere“ în genere—ca *genul* „pasere“—își va inutiliza în zădar talentu-i minunat. Și apoi, chiar dacă ar izbuti să cînte ca o mierlă, ce vom cîștiga noi? Dacă ar fi mai multe mierle și n'ar mai fi privighitori, ce am cîștigat? Dacă scriitorii romîni vor cìuta ca cei o mie de scriitori francezi, va pierde toată lumea: *noi*, pe lîngă cei o mie de scriitori francezi, pe care-i putem ceti în limba lor, vom avea o mie și cîțiva; *Francezii*, chiar dacă ne-ar putea ceti scrierile, pe lîngă cei o mie ai lor, ar mai gusta încă pe cîțiva,—atîta tot; iar *literatura universală*, în loc să aibă, în armonia sa, încă o *notă deosebită*, ar avea nu o mie de scriitori francezi, ci o mie și cîțiva,—atîta tot... Și noi susținem că cei *cîțiva* n'ar fi nici Francezi—ar fi scriitori fără individualitate, ar fi genul abstract „pasere“, nici mierle, nici privighitori...

Cum vedeți, cîștigă nu numai poporul anumit, căci sufletul *său* e reprezentat în opere artistice, ci cîștigă omenirea întreagă, căci în acordul literaturii universale mai răsună *încă* o notă. Oare dacă Shakespeare, în loc să reprezinte spiritul englez, ar fi reprezentat *tot* spiritul francez, dînd omenirii încă un Racine, omenirea n'ar fi fost în pierdere?

*
* *

Și *poporanismul*, mai poate și trebue să fie considerat și din alt punct de vedere, din acela al *idealului*, tendinților scriitorului, să nu se supere esteticianii, esteteții, admirabilii noștri critici—ori mai bine, las'să se supere!—pentrucă, dacă un om, orice om, e *apreciabil* mai ales din puct de vedere al *sentimentelor* sale, al înnălțimii sale sufletești adică, apoi cu

atît mai mult acest exemplar de lux, acest *depozitar* al sufletului poporului, acest apostol, care este artistul, *va fi apreciat*, va trebui sa-l apreciem din punct de vedere al sentimentelor sale. căci artistul e, cel puţin *om*—concedaţi-i această oarecare—şi nu *numai* din punct de vedere al *senzaţiilor* şi *imaginilor* sale, ca simplu biped fără pene, cum fac criticii oculiştí,—sau ca aparat fotografic, cum fac aceiaşi critici.. opticiani...

E curioasă, *în sine*, această pretenţie a criticilor de a considera pe un om *întreg, în toată firea*, pe artist, ca un receptor, numai din punct de vedere al produselor sufleteşti inferioare şi elementare şi a se opri—a ne opri şi pe noi!—de a-l considera ca pe o fiinţă simţitoare şi cugetătoare, adică *şi* din punct de vedere al produselor sufleteşti mai superioare. Şi e o desconsiderare singerătoare pentru artişti această reducere a lor la plăci fotografice ori la statui cintătoare ca a lui Memnon!...

Dar e şi mai curioasă această pretenţie, cind o alăturăm de elementarele cunoştinţi de estetică. Căci *ce este poezia* (orice definiţie am admite) *decît exprimarea unui sentiment* şi *a unei concepţii*. (John Stuart Mill, *Thoughts on poetry and its varieties*, în *Dissertations and Discussions*, I, 63—94). Şi, dacă poezia este *expresia* unui *sentiment*, are să mă silească X sau Y să mă opresc la *„expresie“* (*imagini, stil*) şi să nu mă întreb, *care* e *sentimentul*, pe care l'a „exprimat“ poetul în opera sa?

Şi, dacă poetul va exprima cu talent în opera sa sentimentul de milă pentru suferinţele unui incestuos, am să-l admir eu, fără restricţie, pentrucă a îmbrăcat acest sentiment în imagini puternice?

Şi, dacă alt poet va exprima cu talent sentimentul de milă pentru suferinţele poporului de la ţară, care se chinueşte pentru noi, are să mă oprească X sau Y *să prefer* pe acesta din urmă celui dintăiu?

Are să mă silească criticul să mă uit numai la haină (imagini, stil) şi nu şi la conţinut (sentiment, concepţie)?

Are să mă oprească X sau Y, cînd iau o carte în mînă, să nu-mi pun întrebarea, pe care şi-o pune, conştient sau inconştient, orice cetitor, în faţa ori cărei opere de artă, întrebare, care formează *singurul interes* al operei de artă: „Ce vrea să-mi spună poetul? Ce mai are de spus în volumul acesta nou?!!“

Are să mă silească X sau Y să consult, cînd vreau să judec pe poet, numai primele pagini din psichologie: „senzaţii, imagini“ şi are să-mi zmulcească tratatul din mînă, cînd voiu vrea să trec la „sentimente“?

Zugrăvirea realităţii nu mă interesează decît întru cît ea *ilustrează* concepţia poetului. De aceea îi cer—îi cerem toţi—ca, în *ilustrarea* concepţiei sale, să *nu falşifice* realitatea, atîta tot; adică să aleagă *din realitate* haina concepţiei sale. De aceea naturalismul este, cum am mai spus, „o cerinţă absurdă“. Criticii opticiani sînt grozav de „naturalişti“!

Mă gîndesc la d. Sadoveanu nu fără oarecare durere. D-sa nu mai scrie acuma bucăţi în genul „povestirilor“ din primul volum, în genul acelor povestiri „romantice“... L'o fi speriat critica romînă, care se face verde în faţa romantismului... „Intr'un sat odată“ e, da, o bucată romantică, după definiţie, dar ce-mi pasă mie de asta, cînd în acel mic capodoperă, pe baza unor fapte *reale*, autorul a ştiut să ne ilustreze un sentiment—al izolării omeneşti—şi o concepţie—a opacităţii sufletelor omeneşti... Cintăreţ al pămîntului nostru moldovenesc, nu asculta pe „critici“ şi dă literaturei ro-

mîneşti din nou, povestiri „romantice", ca *Intr'un sat odată, Cei trei. Zîna lacului, Năluca* etc.

Şi, iată şi Octavian Goga, pe care „rafinaţii" nu-l pot gusta, pentrucă vorbeşte de ţărani în numele ţăranilor, în loc sa cînte pleoapele stravezii ale unei clorotice castelane... De sigur, dacă scoţi, fiindcă nu-l pricepi—şi nu-l pricepi, fiindcă ai simţirea obtuză—dacă scoţi *sufletul* din opera lui Octavian Goga şi te dedai la îndeletnicirea de a număra imaginile şi rimele bogate şi de a face o „anchetă personală" asupra subiectelor, vei găsi că şi cutare poetastru are un număr egal de imagini şi de rime bogate şi subiecte de la ţară şi te vei întreba, prostit, ce găsesc admiratorii lui Goga extraordinar în poeziile acestui mare cîntăreţ al sufletului romînesc...

Aşa dar, fără să cerem permisiunea criticii romîne, ne vom, permite să ţinem samă de sentimentele poetului, de înnălţimea lui morală, să-l întrebăm dacă are cele mai înnalte idealuri ale vremii şi ale poporului său...

— Aha, am înţeles, „morală" în artă! Artă propagandistă de idei, etc.

Cunoaştem cîntecul, dar nu e vorbă aici de *propagare* de idei, de moralism... e vorba, iubiţilor, chiar de estetica dumneavoastră, e vorba chiar de „imaginile" dumneavoastră.

Căci, dacă un scriitor vrea să mă umple de milă pentru un incestuos *Fort comme la Mort*) ori de bucurie pentru că un *viveur* a sedus, însfîrşit, pe o fată nevinovată (*Yvette*) aibă el şi talentul extraordinar al lui Maupassnnt *), impresia mea estetică va fi distrusă, pentrucă, avînd talent —puterea de a exprima, prin imagini şi stil, sentimentele—scriitorul îmi va produce milă, în adevăr, pentru suferinţa eroului său, dar, *cauza* suferinţei eroului fiind incestul, *cauza* bucuriei celuilalt fiind seducerea, sufletul meu va fi solicitat, pe de o parte, spre milă ori bucurie, pentru suferinţă ori triumf, pe de alta, spre dezgust şi ură, pentru incest şi seducere,—impresia mea estetică se va distruge şi, păcat de „imagini" vrednice, cum se zice, „de o cauza mai bună"...

Iar criticul, căruia impresia estetică nu i se distruge, dovedeşte— concluzia e fatală, n'avem ce face—că-i pare bine că *viveurul* a triumfat şi sufere că incestuosul n-a izbutit.

Şi, să revenim la poporanismul ca atitudine, ca concepţie asupră vieţei, ca „tendinţă".

Cînd scriitorul romîn va zugrăvi raporturile dintre ţărani şi exploatatorii lor, *aşa* încît să-mi soliciteze simpatia pentru exploatatori (*Niţă Mîndrea*), ca celalalt pentru incest şi seducere, impresia mea estetică va fi distrusă, căci şi pentru exploatarea nefericitei ţărănimi, caşi pentru incest şi seducere, am dezgust şi ură, pentrucă simpatia mea este cu ţăranii, către care mă simt şi vinovat, pentrucă, în schimbul muncii amare, răsplătită cu „merindea lor amară din pîne de neghină şi mămăligă amară", din care noi trăim şi ne cultivăm, nu le putem da în schimb mai nimica. Şi scriitorul romîn, care măcar *cînd vorbeşte de ţărani*, ar putea să-şi arate recunoştinţa către ei prin răspîndirea unei atmosfere de simpatie şi milă pentru dînşii, şi n'o face, ci dimpotrivă, răspîndeşte antipatia, n'are un suflet în-

*) Am mai spus: Maupassant, *în genere*, are o mare înnălţime sufletească.

nalt, își „exprimă sentimente“ inferioare cu, sau fără talent—„imagini“ !—nu este un om la înnălțimea vremii și a idealurilor celor mai sfinte ale poporului său :

Nu este poporanist!

* * *

Subiectul! De sigur că un suflet *romînesc* va face o operă *romînească,* orice subiect și-ar alege, chiar din viața străină, căci va privi viața străină prin o prizmă romînească, dar desigur că opera va fi mai romînească, mai interesantă și pentru noi și pentru străini, cînd concepția și sentimentul unui scriitor se vor manifesta cu *ocazia* vieții romînești, cînd viața romînească îi *va îmbrăca* concepțiile, cînd viața romînească îi *va fi stîrnit* sentimentele și concepțiile, cînd îi *vor fi izvorît* în suflet scriitorului sentimente și concepții *relative* la viața romînească—cînd și *concepția* și *reprezentarea* ei vor fi romînești.

Desigur, dacă scriitorul are talent și suflet înnalt, îl vom aprecia. Vom fi mai mulțumiți însă, cînd acest talent va servi pentru expresia unui înnalt suflet romînesc și mai ales cînd acest suflet se va îmbrăca în haina romînească—cînd va lua materialul operei din viața romînească.

G. I.

CRONICA ŞTIINŢIFICĂ
(din ţară şi din străinătate)

Jubileul d-lui Profesor Petru Poni de la 15 Ianuar curent a fost sărbătoarea ştiinţei romîneştĭ. Nici odată Iaşul n'a asistat la o sărbare aşa de grandioasă şi de înălţătoare ca acea dată în onoarea distinsului nostru profesor P. Poni.

La această sărbare aŭ luat parte toţi aceĭ carĭ privesc cu încredere propăşirea ştiinţei noastre. Uniĭ, foştĭ elevĭ şi admiratorĭ, alţii prietenĭ şi admiratorĭ aĭ profesoruluĭ Poni, cu toţiĭ s'aŭ simţit fericiţi şi mîndri, venind din toate unghiurile ţărei ca să-ĭ arăte sentimentele lor de dragoste, de respect, de admiraţie şi recunoştinţă.

De aceea iubitul profesor, adînc mişcat de această manifestare, a zis cu drept cuvînt în discursul său rostit în Aula Universităţii noastre:

„Sînt adînc mişcat de dovezile de iubire ce-mĭ aduceţĭ şi nu ştiu cum v'aş putea arăta tuturor intreaga şi profunda mea recunoştinţă. Domniele voastre mi-aţĭ adus astăzi mulţumirea sufletească cea maĭ vie şi mi-aţĭ acordat resplata cea maĭ mare la care poate aspira vre-odată un om. Căci ce poate să ne mulţumească maĭ mult şi să ne răsplătească maĭ bine pe noi, carĭ ni-am consacrat viaţa la educaţiunea tinerimeĭ, de cît aprobarea barbaţilor alăture cu carĭ am lucrat şi iubirea acelora la luminarea cărora am contribuit“.

In adevăr, sărbătoarea aceasta a fost cea mai mare şi maĭ frumoasă răsplată ce s'a putut acorda unuĭ om de ştiinţă din ţara noastră şi cea mai înălţătoare pildă ce se poate da tinerilor generaţii, dornice de muncă şi de distincţie pentru binele şi fericirea ţăreĭ noastre.

Pentru ca numele distinsului profesor să rămînă şi maĭ strîns legat de propăşirea ştiinţeĭ româneştĭ şi a Universităţii pentru care el şi-a consacrat o mare parte din viaţa sa, comitetul organizator al Jubileuluĭ a împrăştiat şi un număr de liste de subscripţie pentru adunarea unuĭ fond, care, donat Universităţii din Iaşi să poarte numele de „Fondul Petru Poni“. Speranţele comitetului organizator aŭ fost cu mult întrecute, căci s'a adunat suma de 27,000 leĭ.—Acest frumos şi neaşteptat rezultat se datoreşte, în mare parte, energieĭ desfăşurate de dl. profesor dr. I. Simionescu. Cu ocazia acesteĭ serbărĭ, s'a scos şi un volum jubiliar de 237 de pagini, luxos editat, în care nu s'aŭ publicat de cît lucrările foştilor elevĭ aĭ profesorului P. Poni.

Ceĭ carĭ cunosc maĭ de-aproape activitatea scolară şi ştiinţifică a d-

lui prof. P. Poni, ştiu bine cît a contribuit el pentru ridicarea nivelului cultural a ţărei noastre.

Intre altele, graţie lui, profesorii facultăţii de ştiinţe din Iaşi s'aŭ grupat în jurul luĭ, acum cîţĭ-va ani, punînd bazele publicaţiei ştiinţifice *Annales scientifiques de l'Université de Jassy* aşa de bine privite în cercurile ştiinţifice străine şi care azi aŭ ajuns deja la al 4-lea volum.

Tot dl. profesor Poni a făcut şi începutul înbucurător, procurînd unuia din distinşii lui elevi, d-luĭ Nec. Costăchescu, ocazia de a trece doctoratul in ştiinţele fizico-chimice, primul doctorat în ştiinţe, trecut în ţara noastră.

Asupra tezeĭ de doctorat a d-lui Nec. Costăchescu intitulată *„Gazurile cuprinse în sare şi în vulcanii de glod din România*, dl. prof. dr. P. Bogdan va vorbi mai jos la rubrica „Recenziilor".

Desigur, dl. profesor P. Poni, prin viaţa şi prin operile sale va lasa o dungă luminoasă în istoria culturală a neamuluĭ nostru, căci prin viaţa şi prin operile luĭ a contribuit în mod strălucit şi puternic la clădirea conştiinţeĭ şi puterei noastre ca popor cu aspiraţii de cultură înaltă.

* * *

Biologie. In ultimii ani, cercetările biologice aŭ luat o estindere enorm de mare în diferitele eĭ ramurĭ. In cronica de faţă ca şi în cele viitoare, nu voĭ atrage atenţia de cît asupra cîtorva din ele, care cred că vor interesa întru cîtva publicul cititor.

Aşa, studiile de *citologie*, adică asupra celuleĭ, prezintă un interes deosebit

Se ştie că corpul omului, ca şi al tuturor celor-l-alte animale, precum şi corpul plantelor e format din părticele foarte mici, microscopice, numite *celule*, şi din derivatele lor, numite *fibre*. Celula e considerată ca elementul anatomic şi funcţional fundamental. Corpul fiinţelor vieţuitoare, fiind o aglomeraţie mare de celule, viaţa acestoi fiinţe nu e de cît rezultanta vieţiĭ atâtor celule.

Printre celulele care constituesc corpul fiinţelor vieţuitoare, ca celula nervoasă, musculară etc., există unele numite *celule sexuale*, care contribuesc la formarea uneĭ noĭ fiinţe. Aceste celule sînt *oul* saŭ elementul sexual femel şi *spermatozoidul* saŭ elementul sexual bărbătesc.

Diferitele reviste de biologie sînt pline cu cercetărĭ, unele foarte amănunţite, asupra acestor elemente sexuale dar unul din capitolele cele maĭ importante şi de actualitate din studiul elementelor sexuale e, desigur, capitolul privitor la partea experimentală.

Până acum era stabilit că aproape totdeauna oul trebue să se unească cu spermatozoidul, adică trebue să fie fecundat, pentru ca sa se dezvolte şi să dea naştere uneĭ noĭ fiinţe vieţuitoare. Sînt excepţiĭ foarte rarĭ de animale, la care oul se dezvoltă fără să se unească cu spermatozoidul şi acest caz să numeşte: *Partenogeneză normală*, cum de ex. se întîmplă la unele insecte.

Eĭ, bine, azi s'a demonstrat experimental că oul maĭ multor animale inferioare, cum de ex. oul unor viermi de mare, unor scoicĭ de mare şi a stelelor de mare etc. se dezvoltă şi fără intervenţia spermatozoidului dacă însă le punem în contact cu anumite substanţe chimice sau la temparaturĭ anumite. Cazurile acestea se numesc: ***Partenogeneză experimentală.***

Cu acest gen de experienţe s'aŭ ocupat maĭ mulţĭ biologĭ. Intre aceştia Loeb, Neilson, Mac Bride, Delage etc. aŭ obţinut rezultatele cele maĭ interesante.

Profesorul Y. Delage, în o serie de memoriĭ, publicate în *Archives de Zoologie expériementale din aniĭ 1900—1904*, ni face cunoscut rezultatul cercetărilor sale.

Iată modul de operare în aceste experienţe:

Se iaŭ cîteva sute de ouă, de ex. de o stea de mare, ferite complect de sămînţă bărbătească. Se pun timp de o oară într'o soluţie de clorură de sodiu (sarea de bucătărie) sau de clorură de magneziu saŭ de clorură de potasiu, saŭ de clorură de manganeziu. Soluţia e făcută în apa de mare şi în anumite proporţiĭ, în general suficiente pentru a ridica presiunea osmotică. Toate aceste săruri aŭ fost întrebuinţate în experienţele luĭ Loeb.—Profesorul Delage a reuşit maĭ bine, întrebuinţînd în experienţele sale apa găzoasă, adică apa de mare încarcată cu o cantitate anumită de acid carbonic (CO^2).—După ce oule aŭ stat timp de o oară în orĭ care din aceste soluţiĭ, se pun apoĭ în un vas în care circulă un curent continuŭ de apă de mare curată.

Eĭ bine, în toate aceste cazurĭ, oul steleĭ de mare se dezvoltă ca şi cum ar fi fost pus în contact cu sămînţa bărbătească, adică ca şi cum ar fi fost fecundat. Se obţine chiar larve maĭ mult saŭ maĭ puţin dezvoltate, maĭ cu samă cînd întrebuinţăm apa găzoasă. Dezvoltarea acestor larve se face însă mult mai încet ca în cazul normal, adică ca în cazul cînd oule ar fi fost fecundate. Cu toate aceste profesorul Delage a reuşit să prelungească viaţa acestor larve timp de 3 lunĭ, obţinînd 2—20°/₀ larve din numărul total al oulor puse în experienţă.

Dezvoltarea se face şi maĭ bine dacă ferim oule şi larvele de acţiunea directă a razelor solare (Mac Bride) şi dacă agităm continuŭ aceste larve, întrebuinţînd dispozitivul luĭ Fabre-Domergue care consistă intr'un disc de sticlă aşăzat oblic în vasul de experienţă şi care se învirteşte împrejurul axuluĭ săŭ, punînd ast-fel în mişcare apa în care se află larvele în experienţă.

Greutatea mare pentru a prelungi viaţa şi dezvoltarea larvelor era acea de a găsi o hrană prielnică lor. Delage a învins întru cîtva această greutate, hrănind larvele cu sfărîmăturĭ foarte fine de albuş de ou şi maĭ bine hrănindu-le cu nişte alge microscopice, numite Chorele. care traesc în apa de mare.

In aceste condiţiĭ s'a obţinut larve aproape de faza de metamorfoză, cunoscută la aceste animale, larvale numite, *Bipinnaria*, *Auriculocria* etc.

Profesorul Deloge, care continuă încă aceste experienţe, speră să poată obţine rezultate din ce în ce maĭ complecte, de oare-ce, cum se exprimă şi el, posedă acum datele necesare asupra condiţiilor de creştere ale acestor larve.

Cînd, în urma acestor experienţe, se va putea reuşi ca să se crească aceste larve până la adult, atuncĭ, desigur, se va putea vedea maĭ bine care e rolul anumit al ouluĭ şi al spermatozoiduluĭ în fenomenul aşa de important de dezvoltare a fiinţelor vieţuitoare.

P. B.

* * *

Undele electrice întrebuinţate la ceasornice. Dr. *Max Reithoffer* din Viena a găsit mijlocul de a transmite în tot oraşul oara cu ajutorul undelor hertziene. Consiliul comunal i-a pus la disposiţie suma de 3000 de coroane pentru a face primele încercări. (*Revue electrique, Ianuar 1906*).

*

Razele X şi tuberculosa. Dr. De *Garmo* comunică în *Medical Record din 15 April 1905*, un interesant cas de vindecarea tuberculosei prin razele X. Un barbat de 56 ani avea tuberculosă la testiculul drept; după ce i se făcu operaţie, boala reapăru la cel sting şi bolnavul nu mai voi să se supună unei noi operaţii. Se făcu atunci radiografie şi după 125 de tratamente de cîte 10' ănul se obţinu vindecare completă; durerile dispărură de la cel d'intăi tratament. Trebue adaogat că razele X, lucrînd asupra testicolelor, fac pe barbat steril; acest lucru a fost observat la vr'o nouă persoane cari se ocupau zilnic cu studiul şi aplicaţiunea acestor raze.

Dr. *Pancoast* din Filadelfia a aratat că tuberculosa laringelui poate fi dese ori vindecată prin razele X; trebue însă condus cu mult tact tratamentul: unul prea intens poate determina o înrăutăţire a boalei. *(Radium din August 1905).*

Radium şi Cancerul. Dr. *Exner* într'un cas de cancer foarte întins a mucoasei obrazului a curăţit cu grijă locul şi apoi a uplicat un tratament cu radium; nici peste un an boala nu s'a mai aratat. El a observat acest lucru şi într'un al doilea cas. (*Deut. Zeitschrift für chirurgie* Bd. LXXV).

*

Telegrafia fără fir. O societate americană de căi ferate a luat măsuri ca să se comunice persoanelor, cari călătoresc cu trenurile ei accelerate, prin ajutorul telegrafiei fără fir ultimele noutăţi de la bursa din New-York din momentul deschiderei ei. (*Revue électrique, Décembre 1905*).

*

Utilisarea industrială a electricităţei atmosferice. De obiceiu electricitatea, ce o întrebuinţăm, o căpătăm fie prin oxidarea zincului metalic şi transformarea lui în sări de zinc, sau din căldura dezvoltată prin arderea carbonului. In casul întăi aparatele cari ni dau electricitatea se numesc *pile electrice* ori *elemente galvanice*, iar în casul al doilea căldura, prin ajutorul motorilor, ni pune în mişcare maşinele *dinamo-electrice* şi se transformă în acest fel în electricitate. Această din urmă poate fi înmagazinată în acumulatori şi întrebuinţată la nevoe. Cercetările făcute asupra electricităţei din atmosferă aŭ aratat că şi iarna şi vara păturile de aer cuprind căntităţi mari de electricitate. Lucrul acesta era cunoscut de mult, dar nimănui nu i-a venit în minte să caute mijlocul de a trece această electricitate prin maşini aşa ca să le pue în mişcare ori să o treacă prin acumulatori şi să o înmagazineze acolo. Revista *L'électricien No. XXX din Octombre 1905* ni aduce ştirea că rusul *Michkine* a facut un zmău, a cărui parte inferioară este prevăzută cu vîrfuri metalice, iar partea inferioară este pusă, cu ajutorul unui conduct metalic, în legătură cu maşini electrice, ca

acela pe cari le întrebuințăm în laborator sub numele de mașini *Weinshurst*. Electricitatea trece din atmosferă prin aceste mașini în pămînt. mașinele se învîrtesc și pot servi ca motoare.

In numărul citat mai sus al revistei *L'électricien*, *Nodon* arată un alt mijloc de utilisare a electricității atmosferice. Cu o mașină reostatică *Planté* el conduce electricitatea atmosferică prin acumulatori și aceștia se încarcă ca și cum le-ar veni electricitatea de la un *dynamo* obicinuit. Această electricitate poate fi utilisată în modul cunoscut fie la luminat, fie la motori electrici etc. Ce schimbări ar aduce acest mod de a utilisa energia disponibilă din natură! Usina electrică actuală ar fi cu desăvîrșire revoluționată: nu s'ar mai arde cărbuni, s'ar desființa coșurile nalte ale usinelor, viitoarele usine s'ar dezvolta în înălțime. *Nodon* propune să se așeze pe munți înalți aparatul colector al electricității atmosferice.

*

Radium și turbarea. In No. din 15 Octombre 1905 al revistei *Radium*, profesorii italieni *Tizzoni* ș' *Bongiovanni* comunică resultatele ultimelor lor experiențe întreprinse în scopul de a studia mai de aproape acțiunea diferitelor radiațiuni α β γ ale *Radiului* asupra virusului turbărei. Experiențe anterioare îi conduseră la resultatul că:

1) Radiațiile radiului discompun repede virusul turbărei conținut într'un tub de steclă; în aceste condiții virusul își perde, după două oare de expunere, toată virulența și se transformă într'un vaccin excelent.

2) Legînd o stecluță ce conținea bromură de radiu la ochiul unui epure de casă inoculat prealabil cu virusul turbei, a constatat că radiațiile vindecă animalul cu desăvîrșire de boală. Tratamentul a fost urmat în două moduri deosebite: uneori el începea imediat după inoculare (metoda concomitentă) alte ori cîteva zile după inoculare. In general epurii inoculați mor după 7 zile de la inoculare; dacă însă începe cel mai tîrziu din a cincea zi tratamentul cu radiu, epurii se însănătoșază; Radiul are deci acțiune curativă. Vindecarea se poate obține fie că Radiul este aplicat la ochi ori în altă parte a animalului bolnav; efectul este însă de 10 ori mai puternic cînd radiul este pus la ochi. Ciudat e faptul că în aceste împrejurări stecluța cu radiu așezată la vr'o 5 m.m. de ochi, nu produce răni, ceea ce se întîmplă totdeauna cînd stecla cu sarea de radium e așezată direct pe piele. Experiențele de pînă acum sînt absolut conchizătoare: turba poate fi vindecată prin radium fără să fie nevoe să se dee medicamente interne ori să se opereze animalul bolnav.

Profesorii *Tizzoni* și *Bongiovani* anunță că vor începe experiențele lor la oameni.

Trebue să amintesc că experiențe, ca acelea despre cari am vorbit mai sus, au fost făcute și la noi în țara de Domnul Dr. *Marinescu*, din București; d-sa a expus resultatele căpătate cu ocazia conferinței ce a ținut-o la *Craiova*, cînd s'a deschis Congresul pentru înaintarea și răspîndirea științelor (Septembrie 1905).

*

Emanația radiului și întrebuințarea ei. (Revista *Radium din August 1905*). Se știe că radiul dezvoltă un gaz, care fixîndu-se pe corpurile învecinate, li comunică proprietăți radioactive. Acest caz se nu-

meşte *emanaţie*, ea se răspîndeşte în aer ca un gaz, străbate corpurile poroase şi poate fi condensată cu ajutorul aerului licid. S'a întîmplat ca acest gaz să se dezvolte în tuburile, în cari era sarea de radiu în aşa cantitate, că prin presiunea enormă produsă, tuburile au fost sfărmate, făcînd explozie.

Emanaţia se deosebeşte de gazurile ordinare, prin aceia că ţinută în tub închis, pare că se distruge, transformîndu-se în *Helium*.

Dr. *Braunstein* de la clinica medicală a Universităţei din Berlin a căutat să cerceteze dacă emanaţia n'are asupra organismului bolnav aceiaşi acţiune ca şi *radiul*, Se cunoaşte deja, din cele expuse mai înainte, partea ce revine combinaţiilor acestui element în tratarea turbărei. tuberculosei şi cancerului. Dr. *Braunstein* a căutat să varieze modul de tratare prin radium, preparînd *apă radioctivă*, adică apă ce conţine emanaţia radiului; disolvînd săruri de acest metal în apă şi distilînd apa, obţinea apa *radioctivă*, căci emanaţia se condensa odată cu vaporii de apă şi *comunica* apei distilate proprietăţile radiului. Injectînd apă radioctivă la canceroşi a obţinut resultate mulţămitoare. Metoda aceasta presintă, asupra tratamentului cu radium, serioase avantaje: se poate face injecţia în regiuni adînci, pînă la cari nu străbate acţiunea radiului, apa de emanaţie nu atacă ţăsăturile sănătoase şi nu irită pielea, ca radiul; în cas cînd cancerul se află în organele interne, cum e stomahul, larinxul, etc. tratamentul cu radiu este imposibil, din contra se poate da bolnavului să bee apă radioctivă.

Apa radioctivă este antiseptică; experienţele făcute pînă acum dovedesc aceasta cu prisosinţă. Fiindcă cele mai multe ape naturale minerale sînt radioctive. se poate găsi în acest fapt explicarea proprietăţilor lor curative. Nu se poate prevedea în deajuns ce schimbare vor aduce toate aceste descoperiri în modul de tratare al boalelor.

Apa radioctivă are acţiune şi asupra unor procese chimice interne; aşa, ea măreşte puterea de acţiune a sucului pancreatic şi ajută digestiunea, acţiune contrară de aceea a radiului.

Dr. P. BOGDAN.

Cronica Pedagogică

(Studiul limbilor. *)

Cunoaşterea limbilor popoarelor civilizate din Occident e, fără îndoială, un lucru folositor pentru oricine. Pentru noi, Romînii, aceasta cunoaştere nu numai că e folositoare, dar e chiar absolut trebuitoare: condamnaţi de împrejurări istorice nenorocite de a rămînea cu mult în urma civilizaţiei Apusului, deocamdată nu putem urca suişul mîntuirei fără să ne împărtăşim din cultura dătătoare de putere a acestui Apus. Şi, cu cît vom fi mai în stare să facem cunoştinţa produselor intelectuale a mai multor popoare înaintate, cu atît izvorul de lumină va fi mai mare, cu atît ne va arăta mai clar—prin comparaţie—cum să deosebim ceea ce formează *esenţa civilizaţiei* în general—fond comun al tuturor popoarelor civilizate—de ceea ce e specific naţional—culoare deosebită dela popor la popor—şi astfel vom putea mai lesne să ne ferim de păcatul unei imitaţii dăunătoare.

Invăţarea limbilor moderne în şcolile noastre secundare are dar o importanţă deosebită. In special, în liceu, limbele moderne nu trebuesc considerate numai ca mijloc, ci trebuesc predate astfel, ca să formeze însăşi obiecte de cultură generală; ele nu sînt în liceu un lux aristocratic care ar putea lipsi ori ar putea ceda locul agriculturii, comerţului, lucrului manual, ori altor preocupări aşa zise practice.

Să vedem acum cari limbi moderne să se înveţe în liceu?

Să se predea acele limbi care îmbracă literaturile cele mai luminoase şi mai sănătoase, adică cu cel mai înalt prestigiu cultural?

Atunci limba engleză şi franceză trebue să ocupe planul întăi, ca singurele limbi moderne care prezintă o continuitate în producerea de mari

---

*) Acest articol este continuarea articolului *„Studiul Limbilor"* publicat în No. 3 al revistei *„Curentul Nou"*.

Acolo arătam că menirea liceului e *inceperea preparării clasei intelectualilor;* scoteam în lumină marea importanţă şi rolul ce-l are aceasta clasă în procesul de introducere şi asimilare a civilizaţiei occidentale la noi; dovedeam necesitatea pentru noi de a şti limbile moderne ale celor trei popoare, care sînt în fruntea civilizaţiei şi cum ele în liceu trebue să servească drept obiecte de cultura generală şi înobilare sufletească. In articolul de faţă voi arăta ce limbi să se înveţe în liceu şi în ce proporţie.

Prin *liceu*, după actuala lege a Instrucţiei. se înţelege numai ultimele patru clase ale cursului secundar; primele patru clase formează *gimnaziul*.

monumente literare. Limba germană prezintă o largă soluţie de continuitate între 1550—1750; iar literatura italiană nu mai impune după jumătatea veacului al XVII.

Din acest punct de vedere dar, ordinea de importanţă a limbilor moderne ar fi: engleza, franceza, germana, italiana. Nu considerăm decît aceste patru limbi moderne, de oarece sînt singurele care se predaŭ în liceul Statului, unde sînt astfel repartizate: franceza şi germana se predaŭ în toate secţiile liceale, iar engleza sau italiana—nu pricepem criteriul acestei alternative, decît doar invocarea respectului fratern—se predă numai în secţia reală.

Să se introducă în liceŭ acele limbi, care aŭ acum cea mai mare importanţă practică?

Şi din acest punct de vedere limbile engleză, franceză şi germană în aceeaşi ordine de importanţă, ar fi indicate. Alternativa între limba engleză şi italiană ar fi în cazul acesta încă mai absurdă.

Insă, dacă luăm în samă împrejurările speciale ale ţării noastre şi tradiţia noastră culturală, atunci ordinea de importanţă a limbilor moderne introduse în liceul nostru trebue să fie următoarea: franceza, germana şi engleza, care ar trebui cruţată de concurenţa nejustificată a limbii italiene, saŭ de cea intrusă a agriculturii şi-a ştiinţilor comerciale. In şcoala a căreĭ menire este începerea pregătireĭ claseĭ intelectualilor nu are ce căuta agricultura şi comerţul, după cum nu are ce căuta filosofia şi literatura în şcolile agricole şi de comerţ.

Studiului acestor treĭ limbĭ moderne e nevoe să se consacre o deosebită atenţie în liceŭ; aicĭ ele trebuesc considerate, după cum am arătat deja (vezi „Curentul Noŭ", An. I, 3), ca *obiecte de cultură generală* şi predate dar, şi din acest punct de vedere. Pentru clasa intelectualilor în ţară noastră, cunoştinţa acestor limbĭ moderne e indispensabilă, dacă ne gîndim la importanţa rolului social şi cultural ce această clasă trebue să-l aibă în civilizarea ţăriĭ prin introducerea adevărateĭ civilizaţiĭ occidentale şi asimilarea eĭ de fondul naţional.

Se va obiecta poate, că treĭ limbĭ moderne e prea mult: se poate pricinui surmenaj intelectual.

Drept răspuns amintim:

Că în liceul unitar vechĭ eraŭ tot treĭ limbĭ moderne, pe lîngă cele două clasice: greaca şi latina. Faptul că limba engleză saŭ italiană era facultativă, nu atinge principiul de organizare a liceuluĭ unitar vechĭ cu treĭ limbĭ moderne:

Că în vechiul liceŭ unitar studiul limbiĭ germane începea din clasa V, adică în prima clasă liceală. Decĭ, *în liceŭ*, elevul avea să se lupte cu partea grea şi deloc atrăgătoare a limbiĭ: *gramatica*. Şi, gramatica limbiĭ germane, orĭ după ce sistem va fi predată—lipită orĭ deslipită de limbă—e foarte grea şi absolut indispensabilă pentru a putea utiliza limba literară. In noua organizare a învăţămîntuluĭ secundar, limba germană începînd a se preda din clasa II gimnazială, elevul de liceŭ *trebue* să nu se maĭ întîlnească cu dificultăţĭ ce privesc structura limbiĭ, nicĭ la limba franceză, nicĭ la cea germană. Studiul acestor două limbĭ moderne greŭ şi silit la început, ajunge în liceŭ atrăgător şi uşor. In ce priveşte studiul limbiĭ literare, eleviĭ *nu trebue* să maĭ aibă nevoe decît de *cetire* cu dicţionar;

Că limba greacă, o limbă atît de grea, azĭ nu mai figurează printre obiectele de studiu a două secțiĭ de liceŭ; iar studiul limbiĭ latine, care azĭ ocupă 8 oare pe săptămînă în două din cele treĭ secțiĭ liceale și-ar putea reduce numărul oarelor fără primejdie, cedînd parte din ele, macar în secția moderna, unei limbĭ moderne;

Că limba engleză, fiind o limbă analitică, are prin firea eĭ o structură simplă și astfel nu conține pentru elevĭ partea grea și neatrăgătoare pe care o aŭ colegele eĭ sintetice: germana, franceza, latina, greaca.

Gîndiți-vă la o limbă în care toate declinările și cazurile se reduc la un e apostrofat; toate conjugările și flexiunile verbale la două sufixe; în care nu există gen gramatical; în care articolul nu se declină și adjectivul nu se acordă; iar sintaxa eĭ, după calificarea filologilor, e cea maĭ logică din lume. In scurt: gramatica strict necesară pentru a putea traduce orice autor englez nu cere un spațiu maĭ mare decît pagina unuĭ sfert de coală de hîrtie.

Decĭ, din punct de vedere al greutăților gramaticale, limba engleză deși e introdusă în anul I (cl. V) al liceuluĭ, după predarea numaĭ a cîtorva lecțiĭ, ea ajunge pe acelașĭ plan cu limba germană, și franceză, care abia în liceu ajung emancipate de greutățile gramaticale, deși învățarea lor a început din gimnaziu (cursul inferior). Din punct de vedere al lexiculuĭ, limba engleză fața de cea franceză și germană stă pe un plan inferior în primiĭ aniĭ aĭ liceuluĭ, dar are marele avantaj, că conținînd cuvinte saxone și normande, poate fi un obiect de corelație între ea pe deoparte, și franceză și germană pe de alta, cu care limbĭ formează o triadă didactică din care fiecare e în folos.

Apoĭ, să se gîndească cineva la dispoziția sufletească a elevuluĭ, care singur descopere lexicul limbiĭ nouă în cele două limbĭ cunoscute luĭ din gimnaziu; și care, nelovindu-se de dificultățile gramaticeĭ, se poate încumeta să traducă dela primile lecțiĭ chiar.—Cum primește elevul începerea studiuluĭ acesteĭ limbĭ, nu poate să-șĭ închipue niciodată un profesor de limba franceză, orĭ germană, care orîcîtă ingeniositate metodică ar întrebuința, nu poate ascunde elevuluĭ greoaia gramatică germană orĭ cerințele sintaxeĭ franceze.

Studiul limbiĭ engleze e îmbrățișat de elevĭ cu mare avînt; greutatea pronunțăriĭ și cetireĭ corecte—despre care se vorbește de obiceiŭ cu exagerare—nu cere mare cheltuire de forță: nu poate fi vorba de învățat regule orĭ de aprofundat raporturĭ, singura aplicare a principiuluĭ imitațieĭ mecanice e suficient a face pe elevĭ a pronunța corect englezește în timp de un an.—Rezultatul dovedit de experiență e: elevul, după patru anĭ de studiu al limbeĭ engleze, stăpînește maĭ bine această limbă decît cea germană pe care începe a o învăța din clasa II.

Nu încape niciŏ îndoială că fața cu eliminarea limbiĭ greceștĭ din liceul real și modern, cît și prin micșorarea posibilă a număruluĭ de oare acordat studiuluĭ limbeĭ latine în liceul modern, introducerea limbiĭ engleze nu constitue o încărcare de program și nu poate prin urmare contribui la surmenaj intelectual, care, în treacăt, fie zis, n-a existat nicĭ nu există în școlile noastre secundare.

*

Utilitatea limbiĭ engleze o susținem în acord cu adevărata menire a liceuluĭ; nu o susținem înaintea acelora care cred, că, pur și simplu, o

putem înlocui cu „sora noastră mai mare“ ori cu agricultura saŭ cu științele comerciale.

Sînt științĭ (Chimia, Pedagogia, Filologia......) în care eștĭ cu totul pedestru fiind redus numaĭ la limba franceză; altele (Psihologia, Etica...), pentru care nu eștĭ destul de înarmat numaĭ cu cunoștința limbiĭ franceze și germane: cunoscînd limba engleză te poțĭ dispensa și de limba franceză și de cea germană, nu numaĭ pentrucă în literatura americană și engleză găseștĭ cea maĭ mare bogăție de opere și reviste în toate ramurile activitățiĭ omeneștĭ, dar și pentru faptul că, autoriĭ germanĭ și francejĭ înșișĭ se îngrijesc a traduce imediat în englezește operele lor însemnate: ultima ediție a Psihologieĭ luĭ Wundt a eșit întăĭ în limba engleză, tipărită la Lipsca; Hoffding a adus îmbunătățirĭ edițieĭ germane a Psihologieĭ luĭ în o ediție engleză.

Pentru un student romîn—un viitor cărturar—desigur că e maĭ folositor să știe limba engleză decît să știe cum să cultive cartofele orĭ să facă tarifele. Natural că nu contestăm utilitatea științiĭ agriculturiĭ orĭ comerțuluĭ, decît, nu le recunoaștem dreptul de a invada în liceŭ.

Inainte era prea multă știință teoretică în școlile practice profesionale; azĭ e tendința contrară pentru școlile secundare superioare.

In privința importanțeĭ limbiĭ engleze avem de adăugat: că e limba cea maĭ răspîndită din lume (afară de limba chineză): că reprezintă civilizația celuĭ maĭ superior popor din Europa și celuĭ maĭ impunător popor din America; că azĭ e limba Australieĭ și sînt semne că în curînd va fi a celeĭ maĭ marĭ părțĭ din Africa; că atît în Franța cît și în Germania e foarte răspîndită și-ĭ introdusă în licee și universitățĭ. In ambele aceste țărĭ e atît de răspîndită cunoștința limbiĭ engleze încît sînt editorĭ specialĭ care tipăresc cărțĭ engleze pentru desfacerea internă, concurînd edițiile tipărite în Anglia și America care de obiceĭ sînt maĭ scumpe; că la noĭ are deja o tradiție de vreo zece anĭ în licee, unde azĭ se predă ca limbă obligatorie în secția reală, și a început a se simți nevoie de cunoașterea eĭ în pătura oamenilor culțĭ. Părerea Ministeruluĭ Instrucțiuneĭ Publice asupra importanțeĭ limbiĭ engleze la noĭ o putem induce și din faptul că acest Minister a publicat cu cheltuiala sa proprie un mare Dicționar Englezo-Romîn.

II. Limbile clasice în liceŭ

Nu vom căuta în acest articol, care a devenit deja prea lung, să reeditam asgumentele *pro* și *contra* cu privire la studiul limbilor clasice în școalele secundare. Ne vom mulțămi cu cîteva observațiĭ asupra organizăriĭ liceuluĭ actual din punct de vedere al limbelor și al culturiĭ clasice.

Liceul actual trifurcat dă posibilitatea uneĭ specializărĭ numaĭ acelor cu înclinărĭ spre cultura literară, punîndu-le la dispoziție două tipurĭ de liceŭ: *liceul modern* și *liceul clasic*; celor cu înclinărĭ spre știință le deschide un singur tip de liceŭ: *liceul real.*

Această specializare în partea literară a liceuluĭ o credem discutabilă.

Existența secțieĭ clasice în liceŭ, alăturĭ și pe acelașĭ plan de impor-

tanţă cu secţia modernă şi reală, e o dovadă de marea putere a tradiţiel culturel clasice. Mult timp în toată Europa, limba greacă şi latina aŭ format obiectele de temelie a culturel secundare: nu era de cît *liceul clasic*. Experienţa şi timpul aŭ dovedit pretutindenî neajunsurile liceuluî clasic pentru educaţia modernă, atuncî s-aŭ creat *liceul real* şi *cel modern*, alăturî de cel clasic. E o luptă de existenţă şi de prioritate între aceste treî tipurî de liceŭ. Liceul real şi cel modern se sprijină pe nevoile şi aspiraţiile prezentuluî; cel clasic pe prestigiul bătrîneţeî şi pe inerţia trecutuluî. Scăderea progresîndă a frecventăriî liceuluî clasic (în liceul clasic din Iaşî clasa V are un elev; cl. VI nicîunul: cl. VII şi VIII câte şese). cît şi perspectiva nesigură ce el oferă nu-î promit un viitor strălucit. Pe de altă parte, respectul pentru origina luî atît de veche ne opreşte a-l scoate din tovărăşia celorlalte două tipurî de liceŭ.

Păstrînd calea mijlocie şi luînd in samă că limba latină se predă in liceul modern, chiar în prea mare măsură, s-ar putea reduce liceul clasic la o formă de complectare a liceuluî modern prin un număr de oare facultative de limba greacă. Aceî care vor avea atragerea şi le vor permite împrejurările să facă din clasicism *ştiinţă pentru ştiinţă*, vor putea începe din liceŭ şi studiul limbiî greceştî, rămîindu-le universitatea pentru o specializare deplină. Eî vor găsi în liceŭ un profesor destoinic pentru începutul învăţăriî limbiî greceştî în profesorul de limba latină, care-î un diplomat în clasicism, iar pe Stat suplimentul de oare il va costa maî puţin decît plata integrală a unuî profesor.

Cu privire la limba latină in liceul modern, credem exagerat numărul de opt oare pe săptămînă ce i se acordă. In adevăr, limba latină are pentru limba şi istoria poporuluî nostru o importanţă deosebită: şi gramatica şi istoria noastră staŭ în strînse raporturî cu limba şi istoria Romanilor. Dar, pentru învederarea latinităţiî noastre e suficient treî oare de latină pe săptămînă, începînd din clasa II.

Programul actual, chiar dacă ar da absolvenţilor de liceŭ destoinicia să citească curent autoriî clasicî latinî (ceea ce nu se întîmplă) totuşî nu ar avea raţiunea suficientă de a fi păstrat. Să presupunem minunea, că absolvenţiî de liceŭ vor fi în stare *să guste* literatura latină în original. In acest caz eî aŭ întrebuinţat o muncă colosală ca să poată ceti o literatură săracă şi lipsită de originalitate, o mediocră copie a bogateî literaturî greceştî. Predominarea limbiî latine asupra celeî greceştî în timpurile medievale şi moderne se datoreşte faptuluî, că ea a ajuns în Apus limba Bisericeî şi mult timp a servit ca limbă internaţională în lumea intelectualilor, dar această limbă, de fapt nu e limba clasică latină, ci un fel de latină modernă.

Şi din punct de vedere al utilităţiî practice, şi din punct de vedere înalt cultural, cunoştinţa uneî limbî moderne e mai folositoare pentru un *modernist*, decît cunoştinţa adîncă a limbiî latine. De aceea socotim că numărul oarelor de studiu ce se acordă limbiî latine în liceul modern să se micşureze, făcînd loc limbilor moderne.

Dacă de pildă, studenţiî dela Drept ar fi eşit nesuficienţî pregătiţî la limba latină din liceŭ, numaî cu treî oare pe săptămînă (în liceul vechî unitar tot treî oare pe săptămînă eraŭ acordate limbiî latine), eî ar putea să-şî complecteze lipsurile urmînd cursul de limba latină dela Facultatea de Litere.

*

Intrucît priveşte cultura clasică, credem că ea trebue prinsă de sufletul elevilor în liceŭ. Sarcina poate cădea parte asupra profesoruluĭ de Istoria Romanilor şi Grecilor, poate asupra celuĭ de limba latină. Profesorul de latină să nu se chinuiască prea mult cu perderea sintaxeĭ ornate, orĭ să creadă că va isbuti să facă pe elevĭ *să guste* limba latină — o limbă atît de grea, care după cum spune Heine, dacă Romaniĭ n-ar fi început s-o învețe din leagăn n-ar fi avut timp să cucerească lumea.

In liceŭ să ne mulțămim cu rezultate mijlociĭ asupra cunoştințiĭ limbiĭ latine.

De sigur, nu e nevoie să insistăm, asupra folosuluĭ culturiĭ clasice pentru un intelectual, cultură care dela Renaştere încoace s-a infiltrat în literatura tuturor popoarelor civilizate. Apoĭ, cît de mult această cultură poate înobila sufletul prin idealista desinteresare ce cuprinde; cît de mult poate lărgi cunoştința noastră în timp, făcîndu-ne să asistăm la modul de cugetare şi simțire a unor popoare care aŭ trăit cu atîtea veacurĭ înainte de noĭ, şi pe care în unele privințĭ încă nu le-am ajuns!

Credem chiar, că Statul trebue să intervie şi în afară de liceŭ şi Universitate pentru răspîndirea, în oarecare măsură, a culturiĭ clasice, ca una ce are o mare putere educativă — un mijloc de înobilare sufletească în lupta interesată pentru traĭ.

Nu e suficient a da cultură clasică la cîțiva fericițĭ care pot face liceul, ea trebue răspîndită şi în societate, în afară de şcoală.

Ce trebue să facă Statul?

Să întreprindă, direct ori indirect, traducerea în romîneşte a operelor clasice în edițiĭ eftine; lucru care în alte țărĭ s-a făcut cu mult înainte şi care a făcut epocă în desvoltarea culturală a acelor țărĭ.

Sîntem pentru intervenția Statuluĭ şi în chestiile de cultură ca şi în alte chestiĭ, şi chiar poate maĭ mult în aceste chestiĭ. La noĭ, unde nu avem o tradiție culturală veche, unde opinia publică nu-ĭ de loc edificată în chestiunĭ de cultură şi învățămînt, Statul trebue să intervie. In orice țară sînt doĭ factorĭ care lucrează la orice fel de organizare: Statul şi publicul. Cu cît publicul e mai puțin pregătit cu atît Statul trebue să intervie maĭ accentuat. Pentru acest motiv, orice măsură serioasă de control luată de Stat în materie de învățămînt e bine venită. Să ne gîndim la şcolile particulare, unde intervenția Statuluĭ e maĭ mică, cedînd locul publiculuĭ şi ne vom convinge cine garantează o organizare maĭ bună: Statul orĭ publicul.

In țările cu civilizație maĭ veche, publicul, inițiativa privată e factorul maĭ principal; la noĭ, poate mult timp încă, trebue să lăsăm intervențieĭ Statuluĭ prioritatea. Trebue să mărturisim, că încă n-am ajuns la majorat şi avem nevoie de intervenția Statuluĭ în mare măsură.

I. BOTEZ

Cronica Internă

(„Foametea constantă" şi chestia agrară).

I

Peste Prut, peste Carpaţi, în Balcani vijie furtuna, mari împărăţii sunt sguduite din temelie,—peste tot milioane de Români,—fraţi de peste hotare,—sunt pe cale de a fi cuprinşi de un vîrtej năprasnic...

Incotro ne va duce acest vîrtej? Ce forţă de rezistenţă îi putem opune?

Se apropie momentul, cînd Regatul Român va trebui să se supue unui examen sever în faţa istoriei.

„Anuarul statistic al României", publicat de Ministerul de finanţe la sfîrşitul anului 1904, ne poate inspira legitime îngrijiri în privinţa rezultatelor acestui examen,—cel puţin în ce priveşte *prosperitatea materială* a maselor populare,—dacă nu se vor lua *la vreme*, cât încă nu e prea târziŭ, măsuri serioase de îndreptare.

Cu ocazia discuţiunii noului tarif vamal, d. Costinescu, atunci ministru de Finanţe în guvernul liberal, a spus un mare adevăr, că nu poate fi un criteriu mai sigur pentru prosperitatea unei ţări, decît creşterea consumaţiunii generale a poporului.

Dar dacă principiul e necontestabil, se poate, de sigur, formula serioase obiecţiuni relativ la articolele, a căror consumaţiune mărită, d-l. Costinescu a invocat'o pentru a dovedi că prosperitatea ţării a crescut.

D-l Costinescu a dovedit cu cifre nediscutabile, că astă-zi noi consumăm împătrit mai mult orez, de pildă, ca acum 30 ani,—şi a tras de aci concluzia, că suntem deci acum cu mult mai prosperi.

Din nenorocire nu putem împărtăşi părerea ilustrului financiar liberal, fiind-că desvoltarea consumaţiunii unui articol mult mai interesant pentru noi decît orezul sau măslinele, ne sileşte să tragem cu totul altă concluziune,—acest articol e—*mămăliga*, hrana aproape exclusivă a ţărănimei noastre.

Pe paginile 162—163 ale „Anuarului" găsim cifrele relative la „întinderea şi producţiunea pe hectar a culturilor principale de la anul 1862—1903".

Cu datele aceste se poate stabili cu exactitate *cantitatea totală de porumb produsă în ţară* în fie-care an.

Pe pagina 165 sunt arătate cantităţile de cereale *exportate* în fie-care an.

Diferența între cantitatea de porumb *produsă* și *exportată*, arată cît a rămas în fie-care an pentru consumațiа interioară.

Spre a evita fluctuațiunile inevitabile între anii buni și cei răi, am calculat cifre mijlocii pe perioade de cinci ani, încît variațiunile din cauza deosebirii de recoltă să fie compensate.

Ținînd apoi seamă de populațiunea țării în fiecare din aceste perioade, se poate socoti cu rigozitatea îndestulătoare, cîte chilograme de porumb s'au consumat in aceste epoci *de fiecare cap de populație*.

Și iată rezultatele la care am ajuns pentru anii de la 1876, de cînd avem date mai complecte:

Anii	Producția în vagoane	Export în vagoane	Consumația internă în vagoane	Populația	de cap de populație în kgr.
1876	125,000	26,000	99,000	4,300,000	**230**
1886—1890	157,000	60,000	97,000	5,000,000	**194**
1891—1895	158,000	72,000	86,000	5,500,000	**156**
1896—1900	160,000	70,000	90,000	6,000,000	**150**
1901—1903	192,000	102,000	90,000	6,300,000	**146**

Cifrele acestea ar fi trebuit scrise cu litere de foc deasupra tribunii parlamentare, pentru ca bărbații noștri de stat,—atunci cînd se preocupă ca, pentru binele acestei țări să nu se peardă cumva „rîndul" cui se cuvine,—să nu uite că de la 1876 încoace dacă producția totală a porumbului a crescut de la 125,000 la 192,000 de vagoane, și exportul s'a împătrit,—de la 26,000 a ajuns 102,000 de vagoane, aceasta s'a făcut pe seama mămăligii țăranului, căruia îi remîne în loc de 230 klgr. pe an, numai aproape pe jumătate, 146 klogr. de mămăligă. (In realitate și mai puțin de oare-ce astăzi se consumă cel puțin întreit mai mult porumb pentru alcool). Și pentru această bucata de mămăligă scăzută el trebue să muncească tot mai mult:

Intinderea totală a culturilor făcute de el în această epocă aproape s'a îndoit,—de la 3,000,000 a a ajuns 5,000,000 hectare.

Exportul produselor agricole a crescut aproape de cinci ori,—dela 60 mii a ajuns la 250,000 de vagoane.

Budgetul ***numai pentru*** *Stat* a sporit de trei ori, de la 80 milioane a ajuns 240 milioane.

Această creștere a budgetului explică și faptul constatat de dl Costinescu.—mărirea consumațiunii orezului și a măslinilor: luînd din gura țăranului 300 de grame de mămăligă de zi am făcut cu putință prin sporiri corespunsătoare în budget, creșterea consumațiunii orezului și a măslinilor pentru tîrgoveți!...

II

Așa dar de trei-zeci de ani, din an în an, cu o regularitate înspăimîntătoare, consumația porumbului pe cap de populație s'a tot micșorat.

De la **230** klgr. pe cap de populație în 1876, ea scade la 1886—1890 la **194** klgr., la **156** klgr. în 1891—1895, la **150** klgr., în 1895—1900 și ajunge numai **146** klgr. în perioada 1900—1903.

Cu alte cuvinte, țăranul Român, din an în an, paralel cu toate progresele realizate în toate ramurile de administrație publică, e *tot mai flămînd*: acesta e *prețul progresului* nostru!...

Nu e de mirare, că acest țăran flămînzit, la cel mai mic deficit în recolta porumbului nu mai poate resista, și fără intervenția directă a statului, care ia în asemenea momente asupra sa sarcina de a hrani populațiunea țării, el ar fi condamnat la peire prin foame.

In această privință avem o mărturie a unui bărbat de stat ca d. D. A. Sturdza, care a pronunțat la Academie, cu ocaziunea comunicării făcută de d-l dr. V. Babeș asupra pelagrei, o cuvîntare memorabilă, din care extragem următoarele cuvinte:

„Luați situațiunile financiare ale tezaurului public și deschideți cartea „datoriei statului saŭ a judeților și veți constata, că **la doi, trei ani „statul sau județele cumpără porumb pentru a-l împărți „la țaranii lipsiți de hrana zilnică**. Aci vorbesc numai de nutri-„rea țăranului și încă numai de nutrirea lui cu porumb. De îmbrăcăminte „cine-l mai întreabă? *E cert, că într'un stat bine organizat,—și numai a-„cel stat e bine organizat, care are o egală atențiune asupra tuturor cla-„selor cetățenilor,—nu se poate ivi foametea.* **La noi foametea e o „stare de lucruri constantă**, fiind că ea există nu numai atunci, cînd „țăranul nu are ce mînca, ci și atunci cînd e silit să mănînce porumb stri-„cat, și cînd porumbul stricat într'atîta devine nutrimentul lui exclusiv „încît îl distruge organismul.... Nu există scuză înaintea lui Dumnezeŭ, ca „semenii noștri, ca talpa țării, ca acea parte a societăței care muncește, „pentru toți și care produce bogăția țării să-și cerșătorească pînea de toate „zilele și să se nutrească în mare parte cu un nutriment, care e otravă“... (D. A. Sturdza, —*Analele Academiei Romîne*, XXIII, p. 33-34).

Acum un an jumătate scriitorul rîndurilor de față a fost dureros impresionat de cuvintele d-lui Boiev, profesorul de economie politică și rectorul universității din Sofia, însărcinat pe atunci cu tratarea convențiunilor de comerț ale Bulgariei. D-l Boiev a petrecut pe atunci mai multe săptămîni în Romînia pentru a-i studia condițiunile economice, și ne-a spus: „Mă „mir cum după trei ani de o recoltă bogată, și numai după un an de re-„coltă rea, și încă numai parțial, de oare-ce dacă nu s'a produs destul po-„rumb a fost o recoltă frumoasă de pîne albă și de prune, în Romînia gu-„vernul e silit să se îngrijască de hrana populațiunii întregi a țării și a tu-„turor vitelor ei; *la noi în Bulgaria acest lucru nu se poate întîmpla chiar „după trei ani consecutivi de recoltă proastă*“....

E vădit lucru că numai cei ușori de minte și de inimă nu se vor îngrozi de această stare de „foamete constantă“ cum s'a exprimat d-l D. A. Sturdza. Din neonocire, interesele de meschin politicianism și preocupările de pretențiunile diferiților „mari electori“ din județe, fac ca guvernele chiar cele mai bune să-și aducă aminte de această groaznică situație numai atunci cînd sunt silite să cumpere porumb pentru a scăpa pe flămînzi de moarte, sau cînd se află în fața răscoalei țăranilor răsbiți de foamete și suferinți, ajunse netolerabile.

Dar numai puțini își dau seamă că asistăm la un proces fatal, în condițiunile de față, a sărăcirii clasei țărănești, la o evoluție constantă, care poate duce la prăbușirea nu numai a statului, dar a întregului neam Romînesc.

La 1805, în anaforaua luĭ Alexandru Moruzi Vodă, se face o clasificare a ţăranilor din Moldova în *fruntaşĭ*, *mijlocaşĭ şi codaşĭ*.

Din această clasificare se constată, că atuncĭ se socotea fruntaş ţăranul care avea 16 boĭ, mijlocaş cel cu 12 boĭ, şi *codaş cel ce avea numaĭ 4 boĭ*. (Xenopol, VI. p. 122).

Peste aproape 60 anĭ, pentru împroprietărirea ţăranilor, s'a făcut o nouă clasificare. de astă dată fruntaş e socotit ţaranul, *care are patru boĭ*.

Cu alte cuvinte: *Codaşul de la 1805 ajunge fruntaş în 1864!...*

Dar astă-zi cum stă acest fruntaş?

La 1864 s'a constatat că erau 71,000 ţăranĭ *clăcaşĭ* carĭ erau clasificaţĭ ca fruntaşĭ, având 4 boĭ şi o vacă.

La această cifră trebuesc adăugiţĭ ţăraniĭ *răzăşĭ* cu acelaşĭ număr de vite, şi fiind dată prosperitatea acestei clase, cred că vom fi maĭ prejos de realitate, dacă vom presupune că intrau în categoria aceasta cel puţin pe jumătate cît numărul de sus al ţaranilor clacaşĭ, adică vr'o 35—36,000,—în total decĭ la 1864 cel puţin 106—107,000 de ţăranĭ aveau cîte 4 boĭ şi o vaca.

Dar din statistica animalelor domestice făcută de Ministerul de Domeniĭ în 1902 rezultă că astă-zĭ au acest număr de vite maximum *60.000 de ţăranĭ clacaşĭ şi răzăşĭ împreună*.

Adică maĭ puţin de cît numărul clăcaşilor din 1864, pe jumătate numărul total de ţăranĭ fruntaşĭ din acea epocă.

Dar dacă vom ţinea samă de faptul că populaţiunea ţăreĭ a crescut de la maĭ puţin de 4,000,000, la peste 6,000,000—trebue să concludem, că *astă-zĭ* numărul ţăranilor fruntaşĭ *e relativ de patru orĭ maĭ mic de cât la 1864 !...*

E evident că suntem în faţa uneĭ grave probleme sociale.

Şi această problemă e înainte de toate o problemă agrară—şi, în acelaş timp, o mare chestiune naţională.

III

Din nenorocire, „Anuarul statistic" publică în această privinţă date foarte incoplecte şi numaĭ relativ la vre-o 4 judeţe.

Dar şi din aceste date rezultă, că, de pildă în judeţul Gorj 67% din proprietăţile ţărăneştĭ, sunt maĭ micĭ de treĭ hectare şi 47 la sută sunt maĭ micĭ de două hectare; in judeţul Argeş, de asemenea 67 la sută sunt maĭ micĭ de treĭ hectare şi 48 la sută maĭ micĭ de două hectare, iar în judeţul Muscel 82 la sută *din proprietăţile ţărăneşti, adică maĭ bine de ¾ sunt mai mici de treĭ hectare, iar 68 la sută,—peste ⅔ sunt maĭ micĭ de două hectare*.

In realitate, proprietatea ţărănească e şi maĭ fracţionată, de oarece datele oficiale sunt luate din rolurile impozituluĭ funciar, în care proprietăţile indivize între maĭ mulţĭ copărtaşĭ se înscriŭ pe un singur nume, şi „Anuarul" ne arată unele judeţe, în carĭ în realitate proprietatea ţărănească e aproape *de două orĭ* maĭ împărţită, de cît rezultă din rolurĭ („Anuarul statistic", p. 178—179).

E o adevărată pulverizare a soluluĭ romînesc!

Cît de mare e nevoia ţăranuluĭ de pămînt, se poate vedea din urcarea fabuloasă a arenzilor, cu 50, 80, şi pe alocurea chiar 100 la sută în comparaţie cu preţurile de până acum.

Această urcare nu se poate explica, *de cît prin exploatarea nevoei ţăranului de pămînt de către arendaşi*,—fiindcă nicĭ productivitatea solului nostru nu s'a ridicat,—dacă n-a scăzut cum constată ministerul de domeniĭ,—preţurile cerealelor de asemenea sunt în scădere,—şi deci nu pot justifica această urcare extraordinară a arenzilor.

Nevoia ţaranuluĭ se poate constata şi din faptul că preţul păşunatuluĭ uneĭ vite, a ajuns la o înălţime necunoscută în istoria economiei rurale europene, păşunatul uneĭ vite marĭ de la Sf. Gheorghe până la Sf. Dumitru costînd 20—40, şi chiar 60 de leĭ,—adică *3—4 orĭ maĭ mult de cît în ţările vecine*! (G. Maior,—*Manual de agricultură*. II, p. 584 şi IV. p. 59 şi 334). Cu toate că valoarea pămîntuluĭ acolo e mult maĭ mare!...

La noĭ în Moldova situaţia e cu atît maĭ gravă, că nicĭ proprietariĭ maĭ nu-şĭ maĭ îndeplinesc rolul lor social, şi abdică în favoarea străinilor.

După „Anuarul statistic" (p. 61) în Moldova, 61 la sută din întinderea proprietăţilor arendate, se află în mînile străinilor (fac abstracţie de religia lor, nicĭ nu ţin seamă de „asociaţia" lor cu rominiĭ),—iar în unele judeţe proporţia e şi maĭ grozavă: în Iaşi ea ajunge 68 la sută, în Dorohoiŭ 70 la sută, in Botoşani 78 la sută iar în Neamţ—cel maĭ pitoresc oraş al Moldovei,—până la 87 la sută, cetiţĭ: *optzecĭ şi şapte la sută*!...

Situaţia e şi maĭ gravă, prin faptul, că cea maĭ mare parte din moşiile arendate se află în mînile a 12—15 persoane, cari au ajuns adevăraţĭ potentaţĭ aĭ Moldoviĭ, şi pot dicta nu numaĭ condiţiile de muncă ţăranilor, dar, acaparînd întinderĭ imense de pămînt, fac cu neputinţă concurenţa nu numaĭ micilor arendaşĭ, dar chiar proprietarilor, cari nu-şĭ maĭ pot cultiva proprietăţile, şi sunt goniţĭ de pe propriele lor moşiĭ.

E destul să spunem, că asociaţia fraţilor Fischer are în stăpînire după datele culese de noĭ la Ministerul de Finanţe, *240 mii hectare*! Intindere, care întrece multe din principatele germane.

Ce sunt faţă de această „posesiune" cele 80,000 de fălcĭ ale mareluĭ moşier Todiriţă Balş, despre care ne vorbeşte legenda?

„Latifundia perdidere Italiam."

E firesc în aseminea împrejurărĭ, că arendaşiĭ streiniĭ ajung în Moldova o reală forţă politică şi că din argaţiĭ şi vechiliĭ lor, începe să se recruteze personalul administrativ, primariĭ şi inspectoriĭ administrativĭ şi chiar deputaţiĭ şi senatoriĭ.

Pentru ce dar să maĭ păstrăm în Constituţie art, 7?

Şi care sunt mijloacele de scăpare?

IV

Situaţia, la care am ajuns în ultimile treĭ deceniĭ, se poate rezuma astfel, pe baza datelor citate, în puţine cuvinte.

Ţaranul nostru munceşte îndoit mai mult, pe urma acesteĭ muncĭ ţara poate exporta de şase orĭ maĭ multe cereale, cu toate acestea el n'a profitat nimic din acest spor de muncă şi productivitate, ci sărăceşte şi flămînzeşte tot maĭ mult, în cît a ajuns într'o stare de „foamete constantă".

Cauza principală a acestuĭ rezultat este *nevoea cea mare de pămînt*, care îl dă pradă exploatăriĭ neomenoase a arendaşilor.

Şi cu toată această nevoie de pămînt, ţăranul nu-l poate cumpara, iar proprietariĭ în acelaş timp se plîng de lipsa de cumpărătorĭ!

Singur acest fapt paradoxal, arată cît de anormală e această situaţie şi explică,—pentru ce, mai ales în Moldova, proprietatea funciară cade, sub diferite forme, în mînile străinilor.

E vădit că acest paradox nu poate dura, şi vom fi siliţi ca mai tîrziu sau mai curînd, să recurgem la una din cele două soluţii posibile.

Trebue să ne hotărîm sau să desfiinţăm art. 7 din Constituţie, şi să facem accesibilă proprietatea funciară streinilor, dînd astfel consacrare legală procesului de înstreinare a solului. Cei ce cred în puterea dătătoare de viaţă a „capitalurilor străine" trebue în mod logic să admită această soluţiune.

Sau statul va trebui să intervină pentru ca să asigure stăpînirea reală a pămîntului ţării neamului nostru, în elementul lui cel mai curat, poate singurul adevarat romînesc,—ţărănimea.

Şi doar numai vechilii şi argaţii d-lui Moki Fischer din parlament şi sferile administrative, pot sta la îndoială, care din aceste două soluţiuni trebue preferită.

Jumătăţi de măsuri nu pot duce nici la un rezultat. In deosebi, înscrierea în budgetul statului a cîte trei milioane de lei, prevăzută în programul guvernului conservator, poate îngreuia numai situaţia tezaurului public, fără mult folos pentru ţărănime.

In adevăr, moşiile statului, cari ar putea să fie încă împărţite astăzi, au o întindere aproximativă de vr'o 200,000 de hectare.

Ce ar putea adăogi la această cifră cele trei milioane? 7,000 sau 7,500 de hectare pe an, 70,000 maximum 75,000 hectare în zece ani! O picătură într'un ocean!

Dar împărţirea în loturi a bunurilor statului, e prin firea lucrurilor sistemul cel mai defectuos de împroprietărire,—atît prin arbitrarul, la care dă loc, cît şi prin natura lui artificială, mulţumită căreia nu cei mai destoinici, nici cei cari au mai multă nevoe de pămînt îl pot avea.

Poate numai amicii diferitelor guverne, care au proprietăţi oberate vor fi încîntaţi de această soluţie.

Numai o Casă Rurală, ca o mare instituţie naţională autonomă, care sub controlul şi supravegherea statului, prin creditul ei propriu, va pune la dispoziţia ţăranilor mijloacele necesare pentru cumpărarea moşiilor, pe cari proprietarii ar fi dispuşi să le vîndă prin bună învoeală,—ne poate da o soluţiune serioasă şi utilă.

Numai patima politică şi lipsa de bună credinţă poate vedea în această măsură de conservare naţională o idee subversivă.

Pentru ce?

De zeci de ani „Casa Rurală" funcţionează în autocratica Russie şi în liberala Anglie („*The Allotments Act*" din 1887 şi „*Small Holdings Act*" din 1892, şi tot pe aceleaşi principii este bazată şi recenta reformă agrară din Iralnda); „juncherii" Prusieni, pentu naţionalizarea provinciilor polone, de asemenea, nu s'au sfiit să recurgă la o astfel de instituţie, precum nici coloniile Australiei, locuite de o rasă atît de individualistă, n'au găsit un mijloc mai eficace în lupta lor în contra marilor companii, cari au acaparat proprietatea fonciară.

Şi astăzi, când zemstvele din Basarabia merg cu mult mai departe

decît o simplă „Bancă ţărănească“ pentru cumpărare de pămînt,—cînd şi pînă şi programul guvernului unguresc actual găsim o instituţie analoagă,—putem noi oferi ţăranilor din Regat mai puţin decît modesta concepţie a „Casei Rurale“?

In cotro ne ducem?...

Sînt departe de ideea, că în „Casa Rurală“ am găsit un panaceu în contra tuturor relelor, de care suferim.

Dar, vorba Sf. Scripturi,—„ajunge pentru fiecare zi răutatea ei“.

Vom avea ocaziunea să revenim asupra altor feţe ale problemei.

C. S.

Cronica Externă

(Urmările răsboiului ruso-japonez; Revoluţia din Rusia).

Răsboiul ruso-japonez serveşte ca un punct de demarcaţiune pentru o nouă şi mare epocă în istoria universală.

Nu numai că urmările acestui răsboiu dominează întreaga situaţiune politică a lumei în momentul de faţă, dar veacuri întregi încă viaţa politică şi economică a omenirii se va desvolta sub înrîurirea acestor urmări.

Din punctul de vedere economic această înrîurire se va manifesta în forme cu totul neprevăzute de oamenii de ştiinţă şi de bărbaţiĭ de stat din trecut.

In ultimele decenii noi asistăm la o transformare extraordinară în relaţiile economice ale universului, care ca de obiceiu, s'au accentuat mai ales în Anglia.

In toate manualele de economie politică această ţară figurează ca furnisoarea fabricatelor pentru globul pămîntesc întreg,—industria ei triumfătoare stăpîneşte pieţile lumii şi numai acele ramuri de producţiune pe cari ea însăşi le negligează,—se pot desvolta în alte ţări, mai puţin fericite.

Dar iată că industria engleză îşi găseşte un duşman neaşteptat în însuşi capitalul englez! Acest capital începe să emigreze, şi maĭ ales în ţări nouă şi ţări înapoiate economiceşte, în care poate avea profituri ce nu se pot închipui in „bătrîna şi vesela Anglie". Acest capital, care în patrie cu greu ar putea să aducă 1½—2 la sută,—alimentînd comerţul şi industria ţărilor virgine poate produce 5—10 la sută şi mai mult. „Patriotismul" aurului nu poate rezista unor astfel de ispite: nu e de mirare, că statistica ne arată, că astăzi Anglia are peste 70 miliarde de franci plasate în străinătate,—şi aceste capitaluri fac concurenţă nemiloasă industrieĭ din „ţara-mumă" (pe lîngă concurenţa capitalurilor germane şi americane).

Ast-fel Anglia cu încetul se transformă din fabrica lumii în bancherul lumii,—într'o imensă ladă de fier,—care vădit nu se înduioşează de situaţia creată prin aceasta în sînul *poporului* englez...

Această situaţie explică, pe de o parte motivele politicei neo-protecţioniste preconizate de Joseph Chamberlain—acest *porte-parole* al *industriei* Birminghanului,—iar pe de altă parte goana turbată a politicei engleze pentru a asigura capitalului englez tot mai multe ţări nouă, înapoiate sau virgine, ca terenurĭ de exploatare.

Din acest punct de vedere, imensul Imperiu „celest“ cu 500 milioane de locuitori, cu bogățiile nespuse ale solului, până acum intacte, prezintă un deosebit interes. Expansiunea rusească în Extremul Orient periclita acest vast teren de exploatare. Rusia, ca stat polițienesc și biurocratic, de sigur, n'ar putea trage nici ea însăși foloase economice și financiare, (totul s'ar fi redus la înmulțirea sinecurilor și profitelor ilicite pentru clica de guvarnanți) dar triumful ei ar putea întări și mai mult „zidurile chinezeşt“ în contra capitalismului englez, sau mai corect, a capitalismului vagabond și cosmopolit al tuturor țărilor exportatoare de capitaluri.

Triumful Japoniei a îndepărtat pentru totdeauna această primejdie, —fiind-că chiar dacă Japonejii ar exploata izbînda lor pentru a-şi crea o situațiune excepțională în China, dar neavînd capitaluri proprii, ei fatal trebue să recurgă la capitalurile străine şi în primul rînd la cele engleze și americane, (ei plătesc dobîndă mare,—tot ce se cere!)—şi ast-fel fiii țării soarelui răsăritor vor servi ca agenți ai capitalului vagabond al țărilor civilizate.

Şi aci găsim fața adevărată a faimoasei „primejdii galbene“, Japonejii și Chinejii prin sine înși-şi nu pot constitui nici un pericol pentru popoarele europene—înse ei în calitate de instrumente ale capitalismului european vagabond,—pot ruina industria europeană, şi prin aceasta pot pricinui suferinți nespuse, mai ales claselor muncitoare ale țărilor civilizate, cari până acum au trăit prin industrie.

Astfel capitalul vagabond și cosmopolit, „capitalul străin“ pentru țările înapoiate economiceşte (între cari se numără și Romînia,) apare nu numai ca o putere apăsătoare i exploatatoare pentru aceste țări, pe cari le „modernizează“, ci şi pentru clasele muncitoare din însă-şi țările lui de origină.

Această solidaritate între interesele țărilor înapoiate şi muncitorimea țărilor înaintate,—pe care consecințele resboiului Ruso-Japonez sunt menite s'o accentueze pe fie-ce zi tot mai mult se prezintă ca un element nou în evoluția economică a lumii, pe care nu l'au putut prevede K. Marx și Fr. Engels, în formulele lor asupra desvoltării producțiunii capitaliste.

E uşor, să deducem ce perspective se deschid, din acest punct de vedere, asupra progresului social al omenirii, și ce însemnătate decisivă are în această privință răsboiul ruso-japonez.

Dar acest răsboiu a avut și va mai avea și înriurire directă asupra situațiunii politice a statelor europene,—mai ales fiind-că el a avut de efect direct isbucnirea groaznicei revoluțiuni în Imperiul Rus.

*
* *

Situațiunea internă a Rusiei se prezintă ca rezultat al unui complex de împrejurări, cari de 50 ani au pregătit cu încetul catastrofa de astăzi

Intâiu trebue să cităm ruina țărănimii, care, după cum arată economiştii ruşi (Nicolas-on. Kovalewski, Annenski, Golovacev etc.,)—e silită, pentru a face feță sarcinilor impuse de stat și datoriilor contractate in străinătate,—să înstrăineze în fiecare an tot o mai mare parte nu numai din produsul muncii sale, dar chiar din fondul avuției naționale; în intregime

fiind totdeauna pe jumătate flămîndă,—această ţărănime sufere de foamete în toată puterea cuvîntului în fie-care an într'o regiune tot mai întinsă: un economist german a fost îndreptăţit să-şi intituleze studiul asupra stării economice din Rusia: „Das Hungernde Russland";—30 milioane de ţărani, în această ţară „eminamente agricolă" n'au de loc vite, şi în acelaşi timp, sunt de fapt, ataşaţi la glebă (prin sistemul paşapoartelor).

Pe lîngă ruina ţăranilor, naşterea unui proletariat industrial,—imbibat de idei socialiste,—suferinţile naţionalităţilor subjugate, cari mulţumită persecuţiunilor culturii şi limbii naţionale şi netoleranţii religioase hrăniau ură neîmpăcată încontra asupritorilor,—ideile şi sentimentele liberale, cari au pătruns în întreaga societate rusească,—toate acestea ar fi făcut ca revoluţiunea să isbucnească dela sine, dacă actuala ordine n'ar fi avut pentru sine adînca inerţie a maselor inculte, prestigiul mistic al ţarului în ochii credincioşilor, şi puterea armată.

Rezultatele resboiului Ruso-Japonez au sguduit din inerţia lui seculară întreg poporul rus, au nimicit prestigiul ţarului, au desorganizat puterea militară.

Ast-fel tot edificiul a fost condamnat să cadă în ruini.

Insă lipsa de organizare a poporului, şi lipsa de simţ politic a societăţii ruse au făcut cu neputinţă triumful unei revoluţiuni politice organizate,—iar slăbiciunea şi incapacitatea guvernului a făcut cu neputinţă o reformă de sus, care să readucă linişte în spirite şi ordine în stat.

De aci—acea groaznică anarhie la care asistăm, şi în care isbucniri de greve şi răscoale sîngeroase se perindează cu represiuni selbatice, pentru ca să dee loc la nouă şi tot mai adînci turburări,—iar pentru primavară toţi oamenii competenţi prezic toate grozăviile jacqueriilor medievale.

Această anarhie, în împrejurările arătate, ameninţă să dureze încă mulţi ani,—şi în această privinţă în Rusia sunt de acord şi radicala „Russkoe Bogatstro" şi conservatoarea „Novoe Vremea".

Aşa, de pildă, cetim în acest din urmă ziar,—care până acum adesea juca rolul de oficios,—în No. din 10 Ianuarie a.c. (acest articol al primului redactor din „Novoe Vremea" a fost de alt-fel reprodus în întregime de ziarele noastre):

„Toate lagările sunt de o potrivă lipsite de disciplină, lipsite de cul„tură politică, de judecată şi de pricepere... De s'ar găsi macar un partid „mai organizat, ar fi sdrobit pe celel'alte. Insă anarhia comună lipseşte pe „fie-care partid şi de victorie, dar îl fereşte şi de înfrîngere: dacă nici u„nul nu e înfrînt, apoi nici unul nu poate învinge!—Ce ne va aduce anul al „doilea de revoluţie? Zic „al doilea". fiind-că nu va fi cel din urmă. Revo„luţia se prelungeşte până la infinit... E probabil, că revoluţia, ca şi boala în căutarea unui medic prost, va fi gonită înăuntrul organis„mului: vor dispărea bubele de pe piele, dar otrava va roade toate ţesătu„rile, pregătind peirea naţională".....

Se ştie că în ziua de 3 Decembrie 1905, d. Durnovo, ministru de Interne al Rusiei, a adresat tuturor guvernatorilor o circulară asupra „mijloacelor de potolire a mişcărilor agrare".

„După informaţiunile guvernului,—cetim în această circulară,—*în „primăvara anului 1906 ţăranii,*—în parte sub imboldul revoluţionarilor, în

„parte ne mai temîndu-se de pedeapsă,—*au intenţiunea să iee peste tot în „stăpînire cu deasila toate pămînturile* ce nu le aparţin“...

Cât de groaznică e furtuna ce ameninţă Rusia se poate vedea din cuvintele d-lui *S. Elpatievski* în articolul „Trecutul şi prezentul“ publicat în ultimul număr al revistei „Sovremennie Zapiski“,—organ *revoluţionar* după tendinţele lui: „In multe privinţi răscoalele agrare par nu numai „inconştiente, ci selbatice şi absurde, câte odată respingătoare prin cru-„zimea lor fără nici un scop. Nu numai că se pradă pînea din magaziile „moşierilor, dar i-se dă foc,—se dă foc la girezi întregi în localităţi cu-„prinse de foamete... Vitele nu numai că se iau şi se lasă pe cîmp, în voea „întîmplărilor,—ci se tae boii, caii, oile,—se tae ca să-i arunce îndată în ripi „sau în rîuri..... Nu numai că se pradă averea, ci se dărîmă casele până în teme-„lie cu o furie selbatică, se sfarmă în bucăţi mobila, se rup tablourile, „se ard cărţile“...

Mulţi speră, că „Duma Imperială“ va putea aduce ordine şi pace.

Insă iată—ce ne spune în aceiaşi revistă un cunoscător (*I. Bikerman*,—„Dacă trebue să mergem în Duma“): „Guvernul Witte-Durnovo! „N'a fost încă în Rusia un guvern mai despreţuit şi mai urit. El de o mie de „ori a făcut făgăduinţi solemne, şi nici odată nu le-a adus la îndeplinire. „El de o mie de ori a minţit şi tot de-atâtea ori în faţa poporului intreg a fost „demascat; el săvârşeşte nelegiuri şi atrocităţi, cum n'au fost văzute în „Rusia nici în vremurile lui Ioan Groaznicul... Nici odată n'a fost atât de „limpede pentru poporul întreg, că guvernul se reazimă numai pe puterea „baionetelor: elementele anti-revoluţionare nu pot aduce vre un sprijin gu-„vernului,—ele înse-şi au nevoe de sprijinul guvernului... Rusia nu mai e as-„tă-zi în stare de asediu, ci în starea unei ţări invadate de duşmani. Ca „şi după invaziunea lui Napoleon, toate punctele însemnate ale ţării sunt „ocupate de detaşemente militare, cari sunt tot atât de duşmane şi urite „de populaţie, ca şi soldaţii francezi în 1812... Va avea contele Witte soarta „lui Napoleon şi va fi silit să fugă peste Vistula, şi apoi peste graniţă, sau „ca şi Moltke în Franţa, după ce va fi asediat capitala, el va cuceri defi-„nitiv ţara,—în ori-ce caz, *viitorul apropiat va fi plin de groază vii*, şi „Duma, acea Dumă despre care se vorbeşte atita,—în ori-ce caz nu se va „aduna. Cât timp durează lupta, alegerile, de fapt, nu se pot efectua. Iar „cînd liniştea, în sfârşit, se va restabili,—atunci Duma, sau nu va mai fi „de loc, sau nu vom avea acea Dumă, despre care acum se vorbeşte. Dacă „prin mersul lucrurilor guvernul Witte va fi răsturnat,—ori-care alt guvern „va trebui să înceapă totul de iznoavă. Iar *dacă contele Witte va supra-„vieţui Rusiei* şi în ea se va introna ordinea de cimitir şi tăcerea de mor-„mint,—atunci învingătorii, de sigur, nu vor mai convoca nici un fel de „Dumă“...

Această din urmă ipoteză e în ori-ce caz prematură, ne spune alt publicist, d. *A. Petrişcev* („Relativ la răscoalele agrare“):

„Acum un an, după prima undă revoluţionară din Ianuar, Rusia a „trecut prin o acalmie vremelnică, pe care guvernul a luat-o drept semnul „biruinţii. Apoi a crescut şi s'a ridicat o altă undă, mult mai puternică,—şi „acum din nou e acalmie, pe care guvernul, iar o ia drept victorie, pe care o ser-„bează cu mult sgomot... Dar cei ce au ochi să vadă,—văd deja cum se „naşte o nouă undă, care va fi şi mai puternică şi mai groaznică.... Când se

„va revărsa ea?... Ruina, mizeria, foametea, ciuma şi holera ce ne ameninţă „fac necesară o soluţiune oare-care,—iar atrocităţile guvernamentale, ca la „Mosova şi în alte părţi, grăbesc soluţiunea. Dar e greu să spunem, *dacă „poporul va avea vreme să scape ţara înainte de intervenţia bancherului „european* în acest scop. In sfîrşit evenimentele din Rusia, care astă-zi e „lipsită de ori-ce putere şi mijloace de aparare, *pot să iee o întorsătură „cu totul neaşteptată sub înrîurirea vre unui conflict internaţional ce se „poate prevedea*"....

Ne-am permis înadins aceste citaţii lungi, pentru ca să arătăm cititorilor, că în Rusia şi un membru al guvernului (într'un act oficial publicat în „Monitorul guvernului"), şi publicişti cu autoritate din tabere opuse, în organe atît de influente, ca conservatoarea „Novoe Vremea" şi radicala „Sovr. Zapiski",—sunt cu toţiĭ de acord că pentru un viitor apropiat trebue să ne aşteptăm la o nouă recrudescenţă a furiilor revoluţionare....

Şi în acelaş timp reţinem mărturisirea, că pentru multă vreme Imperiul Rus va fi scos din numărul factorilor activi ai politicei internaţionale europene.

* * *

Ast-fel prin situaţia creată de revoluţiunea rusească, din punctul de vedere internaţional, răsboiul ruso-japonez apare, ca izvorul unor adânci perturbaţiuni în politica şi „concertul" european.

In primul rând puterile europene nu pot remânea impasibile faţă de interminabila anarhie din Rusia.

Provinciile răsăritene ale tuturor statelor vecine cu Rusia sunt locuite de aceleaşi elemente etnice ca şi provinciile apusene din Rusia: Suedezi (cu Finlandejii), Nemţi, Poloni (cu Lituani), Ruteni, Romîni etc.

E vădit, că în aceste condiţuni, puterile europene vor fi silite să caute o soluţiune care se asigure liniştea şi ordinea la hotarele lor. Dar faţă de anarhia din Rusia, al cărei sfârşit nu mai poate fi prevăzut, nu se poate tăgădui, că această „soluţiune" poate duce la desmembrarea „colosului de Nord,"—şi astfel să provoace cele mai adînci schimbări în configuraţia politică a Europei de astă-zi.

Cine va avea îndrăzneala să prevadă toate urmările acestei soluţiuni, sau... disoluţiuni?....

* * *

Ce orizonturi ni se deschid?

Cu atât mai mult că această stare de lucruri se resimte deja şi în situaţia internă a altuĭ vecin al României, Imperiul Austro-Ungar.

Groaza comună de puterea Rusului ţinea închegate toate elementele disparate din acest imperiu. Paralizia actuală însă a împărăţiei ţarilor a dat un nou şi puternic avânt forţelor centrifuge,—de aci acel imbroglio parlamentar şi naţional, la care asistăm.

Şi iară-şi, cine poate prevedea la ce sfârşit va duce el?...

* * *

In aceste condiţiuni Austro-Ungaria nu mai are aceiaşi însemnătate pentru politica imperiului german, ca adineaori: triplicea s'a format nu atât de teama „revanşei" franceze, cât în contra Rusiei.

Are astă-zi poporul german acelea-şi motive, să uite că unitatea naţională s'a făcut cu excluderea a zece milioane de germani din Austria?

* * *

Am fost silit să reduc această schiţare fugitivă a consecinţilor politice ale resboiului ruso-japonez numai la semne de întrebare şi totuşi nu mai am loc să pun în legătură toate aceste probleme, cu chestiunea Poloniei, cu acea a peninsulei Balcanice, a politicei engleze etc., cari formează tabloul complex şi tulbure al situaţiei politice în Europa de astă-zi, care poate inspira atáta interes şi grijă, mai ales din punctul de vedere al viitorului neamului nostru....

Dar în cursul acestor cronici voiu fi silit să mai revin asupra chestiunilor atinse,—iar spre a vădi pentru cititorii noştri însemnătatea epocală a resboiului care a acoperit cu atâta glorie pe „piticii galbeni" ai soarelui ce rasare,—socot că şi cele spuse ajung.

C. STERE

RECENZII

M. Sadoveanu: *Amintirile căprarului Gheorghiță.* București, Minerva.

Iată o carte, care n'a făcut mult zgomot: „Amintiri din cazarmă?... ce-o să ne mai spună și ăsta?!"... Și ciți au cetit'o, nu vor fi fost mulțumiți de o carte în care nici nu se terfelește militarismul în numele umanitarismului și a esteticei subțiri, nici nu se proslăveste în numele patriotismului...

Această carte este scrisă cu talent, adică cu simțul realului, al proporției, —al adevărului—și Dumnezeu n'a voit, în „economia sa", să alcătuiască *cazarma* așa, încît să slujească de premisă la invectivele unora sau la osanalele altora...

Amintirile căprarului Gheorghiță sînt *adevărate*, dar nu sînt complecte, căci căprarul Gheorghiță ne spune foarte puțin despre relațiile soldaților cu ofițerii, pentru care „căprarul" are un fel de dispreț, tratîndu-i ca o cantitate neglijibilă, ceea ce nu e adevărat, căci ofițerii, buni sau răi, există, au rol în cazarmă... „căprarul" a *ales* numai acele raporturi, în care, în adevăr, ofițerul poate apare ca o cantitate neglijabilă...

Niciodată, nicăiri și nici într'un chip, nu se *ciocnește* țaranul mai grozav de „civilizația" introdusă de cei de sus, ca în armata– nici chiar cînd devine (atît de rar) lucrător industrial, ca Ion Ursu... Lasă că disciplina, regula inflexibilă, ordinea și mecanizarea vieței din cazarmă sînt în absolută contradicție cu firea și deprinderile țăranului, păstor însuș sau urmaș de păstori—ceea ce-l face impropriu și pentru munca industrială– dar în cazarmă, pe lingă toate aceste contradicții cu caracterul său, se mai lovește și de o „civilizație" reprezentată prin forme de viață atît de străine lui—știu cazul unor soldați, pentru care era o tortură, cînd, la inspecții, trebuiau să mănînce cu furculița, cu care, aproape, își scoteau ochiĭ—și mai ales prin acel limbaj străin, care, în mod superficial, poate da subiecte de rîs cronicarilor și care, în fond, trebue să ne umple de durere. D. Sadoveanu, zugrăvind ridicolul ce rezultă din acel limbaj, a știut să ne releveze durerea și chinul, în deosebire de A. Bacalbașa, care ne silea numai să rîdem. Sînt pagini admirabile, în care autorul ne zugrăvește tortura flăcăilor moldoveni supuși la „civilizare"—d. Sadoveanu ne amintește locul de unde vin flăcăii d-sale, cași Alexandri locul de unde sînt ostașii, în Dumbrava Roșie"... și ce deosebire între vremuri! —care culminează în, desigur hazlia, dar dureroasa situație a unui flăcău zăpăcit de spaimă, care declară că comandantul brigăzeĭ a șasesprezecea e:

— Domnul suplocotinescu Lionescu Leugint.

D. Sadoveanu, la începutul cărții sale: venirea recruților, ne-a dat toată înstrăinarea, toată spaima înmărmuritoare, toată *singurătatea* flăcăilor zmulși din viața lor liberă de fii ai cîmpiei și turnați în celula morală a unei vieți rigide, aspre și reci... D. Sadoveanu a știut să fixeze pe hîrtie *sufletul rece* al cazarmei civilizate, al „civilizației" în forma ei cea mai neîndurată, în care omul, cu sentimentele, cu preferințile și spontaneitatea sa, dispare, devenind un număr de ordine. A știut să ne arăte cruzimea înnăscută în om și neînăbușită de reflexiune a omului incult, *căruia i se dă voe să facă cu semenul său ce vrea* (ca sergentul Florescu) și aceiași cruzime, care se răzbună de suferința trecută, prin infiltrarea ei, cînd are prilej, altora (soldații vechi față cu recruții) și străbaterea omenescului adevărat prin apucăturile contractate (ca sergentul-major Anton)...

E o frumoasă, grea și fericită creațiune aceea a sergentului-major Anton, care are toate aspectele sergentului-major: stilul de mahala și celelalte, care e bețiv—și care, totuși, e un *om*, pentrucă, în felul său, e un om complect: duce o viață fizică, are o filozofie a lui asupra vieții, are simțire, e o *realitate*, e departe de tipul sterilizat de simțire și de gîndire al conțopistului, de pildă. Și e un om bun și simpatic, are, în felul lui, o comprehensiune în lucrurile vieții și o cordialitate—o jovialitate de om expansiv.

Povestiri de sărbători. București 1906, „Biblioteca pentru toți". Alcalay.

O colecție, în care jumătate din bucăți sînt tipărite și în alte volume ale autorului. Din bucățile nouă, remarcăm *Vestitorii*, una din cele mai frumoase bucăți ale d-lui Sadoveanu. Doi băeți de țăran se duc în alt sat cu steaua, în Ajunul Crăciunului; înnoptează pe drum, înghiață de frig, de spaima de lup, dar îi îmbărbătează *credința*... Știu ei bine că Dumnezeu nu-i va lăsa... doară ei duc vestea bună a nașterii lui Isus... Și numai clopoțelul mititel zîngănește slab în pustietatea de ghiață a cîmpiei... Dar, micii vestitori, ajung în sat, la o casă de om de treabă—și simplicitatea, mulțumirea de viață, atmosfera de veselie, de bunătate și de lumină curată, care domnește în casa gospodarului la sărbătoarea cea mare a creștinătății, și îmbrățișarea copiilor, care au adus vestea cea bună,—toate sînt redate de d. Sadoveanu cu acel dar al d-sale de a impregna lucrurilor mărunte poezia vieții. — In *Domnul Trandafir*, autorul face să ne treacă pe dinaintea ochilor viața unui învățător, o viață mică și umilă de apostol, o viață de eroism necunoscut, de bunătate. — *La iarmaroc la Merești*, titlu care ne făgăduește că autorul ne va spune ceva care s'a întîmplat odată, la o mare adunare de oameni, veniți de departe, din fundul Moldovei, dela Dorna poate și de pe toate plaiurile; care ne făgăduește un pitoresc și un *de altădată* iarmaroc de Fălticeni, —ne înșală, ne decepționează: e vorba de uimirea unui țăran de panglicăriile unei paiațe, care pune lumea naivă în mirare, bine arătată, dar care nu e ceia ce ne făgăduia acel titlu, care ne sugerează pe „undeva departe" și pe „altă data"...

Floare ofilită. București, Minerva.

In opera aceasta, d. Sadoveanu ne dă —cum spune în dedicația sa—monotonia vieții unui orășel de provincie și a vieții funcționarilor mici.

Monotonia acestui roman mai stă și în aceea că tipurile se asamană... Probabil că omenirea primitivă era compusă din turme, în care indivizii se asămănau perfect. Progresul omenirii a diversificat din ce în ce pe oameni, —și o societate cu cît e mai civilizată, cu atîta e compusă din tipuri mai va-

riate. In societatea *inferioară, necivilizată*, cum poate fi în Vascani, între oameni din aceiaşi clasă, cu aceiaşi cultură, cu aceleaşi ocupaţii. cu aceleaşi idealuri (pe cît se poate vorbi de aşa ceva), trebue să fie o mare asămănare între tipuri — un individ să fie *aproape* repetarea altuia.

Dar d. Sadoveanu a mers prea departe. Cei trei bătrîni ne-au adus aminte pe cei „Sept vieillards" ai lui Baudelaire—fantastica repetare a aceluiaşi bătrîn, de care vorbeşte poetul halucinat.

Romanul d-lui Sadoveanu este istoria „ofilirii" unei vieţi candide şi rizătoare. Tinca-Tincuţa—care a intrat cu atîtea iluzii în viaţă, trebue să cedeze, la început cu tortură morală, apoi cu resemnare vestejitoare - „ofilitoare" —în faţa brutalităţii reci a împrejurărilor, a căror victimă e ea şi al cărui instrument (şi în parte şi victimă, şi el) e Vasile Negrea.

Aţi băgat de samă că şi Vasile, la urma urmei, e o „floare ofilită", autorul pretinde că din pricina vieţii cam destrăbălate de pe cînd făcea armata, viaţă care trimite un ecou, care va „ofili" fericirea căsniciei,—noi pretindem că şi, şi mai ales, din pricina vieţii mărginite, fără interes, fără nimic mai înnalt, mai *în afară de el*—fără scop, pe care o duce în orăşelul Vascani. Din cauza lipsei de ceva mai ideal în viaţă, „se strică" Vasile, şi din pricina lipsei oricării legături morale cu nevasta sa, se distruge fericirea lor, căci fericirea lor nu se putea sprijini decît pe o legătură morală între ei.

In viaţa acestor doi oameni, ca în viaţa tuturor oamenilor, e un *mister*, pe care autorul nu l'a relevat în deajuns, pentrucă autorul n'a trăit încă destul în lume, pentrucă autorul e tînăr încă—24 de ani! o ştim aceasta din articolele „critice" din publicistica romînească, care ne-a vorbit de vrîsta autorului, de figura sa, de rudele sale, de copii săi—critica romînă actuală e foarte minuţioasă şi mai ales foarte „ştiinţifică".

Dacă bătrînii se repetă, dacă nu prea înţeleg—nu idealismul Tincăi (toţi se nasc cu el şi-l păstrează o bucată de vreme), ci fineţa ei, care ar presupune alt mediu, altă cultură, căci faptul că bunicul său fusese boer, nu-mi ajunge, —în schimb avem tipuri bine prinse ca Mihaiu, *gaminul* viu, cucoana Casuca, mahalagioaica sentimentală şi bună: situaţii bine redate, ca aceea a femeei lui Tanasache, a lui „madam Neculcea", ca înflorirea dragostei dintre Mihaiu şi Olguţa; scene bine redate, ca *soareaua* dala cucoana Săftica Ionescu, ca scena aceea teribilă cînd Tinca află adevărul despre legăturile bărbatului ei cu „madam Trifanov" etc.

Şi, încă ceva. Vascanii, din Moldova, nu poate fi decît Paşcanii, de pildă, orăşel plin de Evrei, care pe alt scriitor l'ar fi solicitat spre antisemitism. Şi d. Sadoveanu a avut bunul simţ să nu cadă în acest loc comun. In „Crîşma lui Moş Precu" a făcut greşala de a vorbi de un „tîrguşor plin de colb şi evrei", greşală, pentrucă la noi fiind o arzătoare chestie evreiască, „evreii" nu pot servi *numai* ca un element descriptiv, lucru în contra căruia n'am avea nimic de zis, pentrucă cuvîntul acesta stîrneşte un cortej de idei şi de sentimente *în disproporţie* cu nevoia de descripţie a autorului...

Şi ceea ce încadrează acest roman, este admirabila zugrăvire a naturii, acest dar neîntrecut al d-lui Sadoveanu —mai ales natura banală, mică, umilă, ţărănească aşi zice, care se găseşte în toate scrierile acestui poet al celor mici, umili şi umiliţi.

D. Vlăhuţă ne-a dat în *Dan* viaţa intelectualilor, d. Duiliu Zamfirescu în *Viaţa la ţară* pe a boernaşilor, d. Sadoveanu în romanul său pe a acelor umiliţi, a căror viaţă de năcaz n'are

măcar tragedia gravă, neamestecată cu ridicol.

G. I.

* * *

Ion Ciocîrlan. *Traiul nostru.* Budapesta. Inst. Tipografic şi de editură „Luceafărul".

Scriitorii grupaţi în jurul „Sămănătorului" spre deosebire de cei din Ardeal se inspiră foarte puţin din adevarata viaţă ţărănească.

Şi singurul dintre dînşii care are o mentalitate în adevăr ţărănească şi care şi-a păstrat această mentalitate, cultivînd'o, e d. Ciocîrlan. In nuvelele sale, ţaranul nu-i un element pitoresc sau un prilej de a înşira fapte diverse sau senzaţionale, ci e zugrăvit pentru el însuşi, şi aceste nuvele sînt pline de o simpatie adîncă şi de o mare milă pentru suferinţele lui. Pe cînd în primul său volum, d. Ciocîrlan se remarca mai mult ca un cîntăreţ duios al frumuseţelor firii, în acest nou volum apare ca un povestitor obiectiv pe care-l interesează în primul rînd traiul acelor care sufăr şi rabdă în tăcere. *Traiul nostru*, *Cina*, *De sărbători*, *Ramaşi acasă* sînt pagini de un realizm puternic şi dureros în care viaţa plină de mizerie şi chin a satelor e evocată în tabloŭ viŭ.

In *Traiul nostru*, într'un bordeiŭ o droae de copii se luptă cu păsările şi cu purcelul, cu care locuesc împreună, dela cucuruzi şi bostani copţi, singura lor hrană, în timp ce mama lor îşi aşteaptă ceasul naşterii şi boerul vine să împlinească pe gospodar care nu putuse răspunde dijma.

In *Cina*, un ţăran se'ntoarce dela muncă. In car, nevasta şi şase copii dorm obosiţi. El umblă încet: dacă le strică somnul ş-aduc aminte că li-i foame. De dimineţă nu mîncaseră de cît o leacă de apă îngroşată cu făină şi cîteva mîni de cireşe. Şi mălaiŭ nu i-a ramas nici o mînă şi-i e groază sarmanul de atîtea guri pe care n'are cu ce să le sature.

Nuvela *De sărbători* e poate cea mai bună a volumului şi de o mare înalţare morală. Intr'o gospodarie sărmană sunt unsprezece copii şi bieţii părinţi n-aŭ cu ce să-i îmbrace. E în ajunul Crăciunului. Preotul bătrîn al satului vine cu slujba în casa bogată în copii. Nevasta ruşinată ascunde cîţi-va golaşi, după cuptor, ferindu-i de vederea preotului. Acesta îi spune să nu se ruşineze, să-i aducă pe toţi să sărute sfînta cruce că Domnului îi sînt dragi şi aşa. Cu cuvinte cuminţi el o îmbărbătează şi de Bobotează cînd vine iar cu dascălul aduce copiilor cămăşuţi de in şi hăinuţe de suman, răspîndind în urma lui veselie.

In *Pe Runcu* e vorba de o fată nebună din dragoste, în *Ispita* e povestea unei fete înşelate, în *Intors acasă* e descrisă neliniştea unei femei care-şi aşteaptă soţul dus la oaste. Acestea sînt idile ţărăneşti de un sentimentalizm care îmi sună cam fals, şi îmi fac impresia unor lucruri care nu-s scoase din viaţă. Dintre cele mai bune e *Orbul*, un fel de poemă în proză în care e prinsă cu fineţă figura unui bătrîn jitar, lipsit de vedere, care vara doineşte din fluier, îngînînd murmurul pîrăului mînios de munte lîngă care îşi are locuinţa şi iarna spune flăcăilor poveşti minunate. In *Cetatea Stăncuţei* autorul povesteşte o legendă istorică, dar puterea de evocare a trecutului mi se pare slabă cînd mă gîndesc la acea a lui Sadoveanu. In *Două suflete* d. Ciocîrlan reuşeşte să ne mişte zugăvind pentru întîia oară caractere mai complexe. Un bătrîn nihilist rus, refugiat cu fata lui tînără şi frumoasă, trăeşte într'un bordeiŭ în fundul pădurii unei moşii boereşti. Ei ziua, tae lemne, iar sara fata citeşte un manuscris scris de bătrîn, în care pare a fi scrisă viaţa şi suferinţile acestuia. Amîndoi mor de mizerie şi frig în zi-

lele Crăciunului, tocmaĭ cînd tînărul proprietar al moşieĭ le venea în ajutor. Dacă în nuvelile d-luĭ Ciocîrlan caracterele nu-s destul de aprofundate în viaţa lor sufletească, ele trăesc totdeauna şi vorbesc adevăratul lor graiŭ. Dialogul în aceste nuvele e natural, simplu, adaptat persoanelor. În descrierĭ, stilul e viŭ, bogat în cuvinte din popor, deşi uneorĭ poate prea încărcat cu epitete. Păcat că autorul nu compune totdeauna bine şi nu e încă destul de stăpîn pe technica artistică. El se pierde adesea în descrierĭ prea minuţioase care nu aŭ niciĭ un raport cu acţiunea şi n-aduc nicĭ o lumină asupra vieţiĭ sufleteştĭ. In *Traiul nostru* şi *Ramaşĭ acasă* acest defect e maĭ cu samă vizibil şi slăbeşte mult efectul artistic. Dacă d. Ciocîrlan se va deprinde să deosebească şi să redea momentele în adevăr caracteristice ale mediuluĭ în care trăeşte şi pentru care luptă, şi se va feri de un sentimentalizm fals şi dăunător, va reuşi să ne dea, din traiul obijduiteĭ şi uitateĭ ţărănimĭ moldoveneştĭ cu toate suferinţele, bucuriile şi poezia luĭ, pentru mulţĭ ascunsă, icoane, dacă nu totdeauna desăvîrşite ca execuţie artistică, dar mişcătoare şi viĭ.

*
* *

Em. Gîrleanu Emilgar. *Schiţe din viaţa boierilor moldovenĭ.* Bucureştĭ 1906, Minerva.

Vechea boerime în care s'a pastrat spiritul romînesc sub forma luĭ cea maĭ subţire şi maĭ cultivată a fost zugăvită în literatura noastră c-o incontestabilă putere artistică de d. Zamfirescu în romanul săŭ „Viata la ţară" şi d. Brătescu-Voineştĭ in minunatul săŭ „Pană Trăsnea." Vroind să urmeze calea deschisă de aceştia d. Gîrleanu a încercat să ne dea în schiţele sale, scene şi tipurĭ din viaţa boierilor moldovenĭ, a acesteĭ clase menite să dispară în preajma vremilor nouă. Tablourile luĭ sînt adevărate, unele copiĭ după natură, dar în cele maĭ multe fondul e şters, maĭ toate sînt palide şi lipsite de relief. Bătrîniĭ boerĭ pe care-ĭ descrie sînt maĭ totdeauna tipurĭ generale şi abstracte. Dl. Emilgar nu i-a putut zugrăvi cu trăsăturĭ individuale şi nu reuşeşte să imprime imaginea lor în amintirea noastră. Dacă în acest volum sînt cîteva paginĭ viĭ el îţĭ lasă maĭ ales o vagă impresie de monotonie. Viaţa sufletească în fondul eĭ întins şi profund e prea puţin atinsă în aceste schiţe şi manifestările eĭ neînsemnate şi superficiale pe care le zugrăveşte autorul te lasă maĭ totdeauna rece, nu te interesază şi maĭ cu samă nu-ţĭ daŭ de gîndit.

„Bătrîniĭ", „Intr'o Duminică" „O întîmplare" „Sufletul nu îmbătrîneşte" „Nadişanca" „O zi ca altele" „Amintire" „Călăuza" „De sărbătorile Paştilor", sînt schiţe slabe şi lipsite de orce valoare artistică.

In ele sînt reproduse fapte diverse, unele banale, altele senzaţionale din traiul boerilor, dar fapte care nu-s caracteristice nu revelează aproape nimic din viaţa sufletească a acestora şi nu-s trecute printr'un suflet de artist care să gîndească să simtă să ne spuie ceva asupra lumeĭ ş-asupra vieţeĭ. Cîteva schiţe sînt maĭ reuşite, deşi niciĭ una n'are valoarea celor maĭ slabe din schiţele luĭ Brătescu-Voineştĭ sau Sadoveanu.

Boierul Furtună, veşnic minios şi tiran cu familia sa, coconul Gheorghieş care ş-a pierdut averea împrumutîndu-şĭ prieteniĭ ş-acum îşĭ petrece timpul citind sineturĭ şi făurind planurĭ carĭ nu se pot realiza sînt tipurĭ carĭ trăiesc deşi sînt schiţate numaĭ.

In „Suflet de femeie" moartea boieruluĭ Costache în caleaşca care-l ducea dela ţară la casa luĭ strămoşească din Iaşĭ unde vroia să-şĭ dea sfîrşitul e mişcător descrisă. In „Franţ" povestea cucoaneĭ Savasta cu hazlia eĭ în-

tîmplare din ţara ungurească nu e lipsită de umor.

Cîteva paginĭ viĭ sînt şi în nuvela cea maĭ lungă a volumuluĭ „Boierul Iorgu Buhtea“. Urmaş a uneĭ străvechĭ familieĭ boiereştĭ, acesta pe vremea luĭ Cuza, duce războĭ cu tinerimea e-mancipată, acea „şleahtă de filfizonĭ şi nătărăĭ“ care nu maĭ are nimic sfînt şi care a rupt cu trecutul. La cafeneaua tîrguluĭ el insultă pe deputatul Neagu, un june viţios din partida tinerilor. Acesta provoacă pe boier la duel. Bătrînul primeşte lupta şi ucide pe Neagu, dar moare şi el după cîtva timp din cauza emoţiilor şi supărăreĭ. In această nuvelă ca şi alte schiţe Dl. E. zugrăveşte reprezentanta vremilor noĭ în culorile cele maĭ negre şi nu găseşte printre eĭ niciĭ un tip care să fie demn de simpatia noastră. In schimb indulgent pentru defectele boerimeĭ caută să o arăte într'o lumină ideală, văzînd în ea maĭ numaĭ calităţĭ şi înduioşindu-se pentru suferinţele eĭ meritate. Autorul pare că regretă traiul eĭ patriarhal. Dl. Iorga spunea într'un loc că vechea boerime de ţară a fost injust apreciată, că boierul de ţară era iubit de ţaranĭ şi era pentru eĭ un părinte. La boeriĭ idealĭ pe care Dl. Gîrleanu ni-ĭ descrie cu atîta simpatie nu se vede acest lucru. Eĭ n-au decît amor propriu exagerat, ură şi dispreţ pentru vremile noĭ, şi ţaranul pentru eĭ nu există.

In privinţa stiluluĭ, schiţele D-luĭ E. au desigur calităţĭ, limba lor e curată, dar în unele descripţiĭ, imaginele şi epitetele sunt prea căutate.

Inzestrat cu oarecare simţ de observaţie şi delicateţă de sentiment, autorul acestor schiţe n-apare încă ca individualitate artistică; pentru aceasta îĭ lipseşte puterea de evocare şi maĭ cu samă adîncimea. Dar acest prim volum nu poate da desigur măsura deplină a talentuluĭ său.

O. B.

***

G. Coşbuc. *Valurĭ alinate*. Bucureşti 1906, Minerva.

Domnul Coşbuc a tipărit, de curînd, într'un frumos volum, o culegere de poeziĭ traduse din Augusta Poetă, Carmen Sylva.

Nu sînt singurile traducerĭ ce s'aŭ făcut în limba noastră din scriitoarea, al căreĭ nume e de mult stabilit în literatura europeană, dar desigur traducerile D-luĭ Coşbuc sînt dintre cele maĭ bune.

Lirismul gingaş, cugetarea fină, nuanţarea delicată a simţirilor,—toate aceste însuşirĭ, ce caracterizază versurile distinseĭ poete sînt cu măestrie redate de Dl. Coşbuc, în versurĭ, de multe orĭ de-o deosebită frumuseţă.

Fără îndoială Dl. Coşbuc e dintre poeţiĭ noştri care stăpînesc maĭ bine limba—de aceia traducerile D-sale sînt foarte bine reuşite.

Dar iată ne vine în minte chinuita traducere a Eneideĭ luĭ Virgilius,—ce pacat că Dl. Coşbuc a înmormîntat în versurĭ, care nu se pot citi decît cu sforţărĭ marĭ, această minunată operă!..

Cu cît maĭ mult folos ar fi adus literatureĭ romîne Dl. Coşbuc, dacă ar fi tradus-o în versurĭ romîneştĭ rimate, —în versurĭ ca acele în care a turnat în limba noastră frumoasa piesă a luĭ Calidasa—„Sacontala“!..

Nu doar că nu am admira priceperea, cunoştinţa limbeĭ şi seriozitatea tradlucereĭ Eneideĭ,—dar nu e dureros că s'a pierdut fără mare folos atîta muncă iscusită?

A văzut Dl. Coşbuc aceasta,—de nu maĭ publică nimic din acele traducerĭ din clasiciĭ grecĭ şi romanĭ, pe care ni le făgăduia în prefaţa de la Eneida,

dindu-ne în schimb aceste traducerĭ ale uneĭ poete moderne?

Dacă maĭ lucrează încă la ele, noĭ îĭ dăm, ca o simplă voce din public, s'atul să nu maĭ caute să păstreze versul antic,—ci să traducă în versurĭ romîneştĭ, aşa cum ştie d-sa să traducă.

Aceste gîndirĭ ni le sugerează drăgălaşele traducerĭ apărute în volumul „Valurĭ alinate", de care credem că s'a spus destul, cînd s'a spus că's traduse de Dl. Coşbuc.

M. C.

* * *

Aurel C. Popovici.—*Die vereinigten Staaten von Gross-Oesterreich. Politische Studien zur Lösung der nationalen Fragen und staatsrechtlichen Krisen in Oesterreich-Ungarn.* (Statele Unite ale Marii Austrii. Studii politice asupra soluţiunii chestiunilor naţionale şi a crizei constituţionale din Austro-Ungaria) Leipzig, 1906 Verlag von B. Elischer Nachfolger. 427 pagini.

Lucrarea cunoscutului luptător al Ardealului cuprinde în realitate mai mult de cît acest titlu: autorul ne face să întrevedem şi soluţiunea întregeĭ chestiuni politice a orientului european,—deşi numeşte toate planurile in această privinţă, cam dispreţuitor, —„Muzica viitorului",—*Zukunftsmusik* (p. 420).

In dezvoltările sale, d. Aurel Popovici, pleacă de la punctul de vedere *pur austriac*,—e adevărat nu al unei Austrii *micşorate* prin dualism, ci al „Austriei Mari",—*Gross-Oesterreich*, pe care o numeşte nu fără duioşie „bătrîna *noastră* împărăţie Habsburgică" (p. 3).

Nimene, spune el, în această mare împărăţie nu este mulţumit, nici vechii stăpîni, Nemţii, nici diferitele naţionalităţi supuse, nici macar Maghiarii, cari o exploatează atîta numai în folosul lor exclusiv.

Dar nimene nu caută vre-o soluţiune dreaptă şi serioasă,—doar fiecare naţionalitate desgroapă în „muzeul de antichităţi" vre un „drept constituţional istoric",—fără să se gîndească dacă acesta e compatibil cu existenţa Imperiului şi cu misiunea lui istorică,—uită că „nu este vorba despre cronici bătrîne, ci despre popoare vii"....

Scăparea poate fi numai în reorganizarea Imperiului pe baza unui *stat federal*, cu egala îndreptăţire a tuturor naţionalităţilor. Momentul e oportun. *războiul din extremul orient a paralizat Rusia pentru mai mulţi ani* şi „sau vom reuşi, în răgazul ce ni-l dă, să reorganizăm din temelie Imperiul nostru comun, ori niciodată nu ne vom mai întîlni cu o situaţie atît de prielnică" (p. 178).

Autorul propune un plan complect de reorganizare în acest sens,—arată că numai trufia şi egoismul Maghiarilor i se poate opune,—pe cînd astfel Austria ar deveni centru de gravitate pentru toate popoarele din Balcani şi valea Dunării: „Momentul istoric, sfîrşeşte el, va hotărî *pentru totdeauna*: dacă Imperiul Habsburgilor va rămînea sau va peri. Încă totul se poate scăpa,—dar *acum sau nici o dată*!" (p. 427).

Cartea e însoţită de o hartă a „Marii Austrii" federative.

Această scriere, care trebue să se găsească în bibtioteca fiecărui Romîn, ne-a sosit prea tîrziu in cît am fost siliţĭ să ne mulţumim cu această scurtă recenzie fără nici o observaţie din partene; dar vom reveni pe larg în numărul viitor.

C. S.

* * *

Spiru C. Haret. *Pagini de Istorie.*—Bucureşti 1906.

Autorul analizează toate proectele

și legile Instrucției. de la 1864—1904, din punct de vedere al îmbunătățirei stării materiale și morale a corpului didactic întreg. Dovedește deplin, prin citare de articole din fiecare lege că pe deoparte, întotdeauna—fără nici o singură excepție—parlamentele liberale aŭ sporit salariile, aŭ mărit garanțiile de stabilitate și aŭ ridicat prestigiul profesorilor; iar pe de alta parlamentele conservatoare aŭ micșorat salariile, aŭ atentat la garanțiile de stabilitate și aŭ desconsiderat corpul didactic. Dl. Haret protestează cu indignare împotriva celor care, în această privință, falșifică adevărul—de altfel ușor de controlat—cu scopul de a recruta partizanĭ politicĭ printre profesorĭ.

Este o desonoare ce se face azĭ întregului corp didactic de către politicianiĭ conservatorĭ, care-ĭ asmuță împotriva partidului liberal, *singurul* care după cum Istoria Invățămîntuluĭ dela 1864—1904 o arată, își dă sămă de importanța și situația acestuĭ corp în Stat. Ca dovadă de solicitudinea, ce partidul liberal în general și dl. Haret în special, aŭ pentru corpul profesoral este legea din 1901. Cu toată criza grozavă din acel an, Ministrul Instrucției a avut curajul să îmbunătățească starea materială a profesorilor fixată prin legea atuncĭ în vigoare, votată de Camerele conservatoare în 1900. A sporit salariile la treĭ categoriĭ de profesorĭ; a lasat neatinse salariile celorlalte categoriĭ și *a mărit gradația cu* 40 la sută. Suma gradațiilor din 30 anĭ de serviciu, la un salar de 100 leĭ lunar se urcă la 6000 după legea din 1900 la 8400 după legea din 1901. In ce privește aplicarea *curbei* de reducere: ea a fost o măsură generală aplicată la salariile tuturor funcționarilor publicĭ; și este un neadevăr afirmarea că. Ministrul din 1901 a redus salariile profesorilor aflațĭ cu titlu provizor orĭ definitiv în învățămînt și-a regulat gradația lor după salarul redus prin aplicarea *curbeĭ*: gradația a rămas regulată după salarul vechiŭ, iar curba s-a aplicat la acest salar adăugat cu gradația. *„nicĭ o altă reducere nu li s-a maĭ făcut acestor profesorĭ“*.

I. B.

* * *

N. Costăchescu.—*Gazurile cuprinse în Sare și în Vulcanii de Glod din Romînia.* Teză susținută la 21 Decembrie 1905 înnaintea Facultățiĭ de Științe din Iașĭ pentru obținerea graduluĭ de „Doctor în Stiințele fizico-chimice“, imprimată cu spesele „Fundațiuneĭ Carol“.—101 pag.

Un eveniment pentru Universitățile din Romînia și în special pentru cea din Iașĭ: Dl. N. Costăchescu, un distins elev al D-luĭ prof. P. Poni și-a susținut, în Decembre trecut, teza de doctorat în științele fizico-chimice la Universitatea din Iași. Juriul examinator, compus din d-niĭ profesorĭ: P. Poni, A. Obregea și I. Stravolca, aŭ felicitat călduros pe primul doctor în științe din țară. In lucrarea sa, dl. Costăchescu s'a achitat în mod conștiincios de sarcina ce și-a luat. In urma numeroaselor determinărĭ executate conștiincios în acest scop, știm acum că sarea conține unele hidrocarburĭ, împreună cu azot, oxigen și ceia ce e maĭ important e că aceste din urmă gazurĭ n'aŭ putut fi luate din atmosferă. In urma acestor determinărĭ o problemă de multă importanță se impunea, anume cercetarea originei gazurilor din sare; în această privință nu am avut până acuma nicĭ o orientare; de aceia studiul d-luĭ Costăchescu va fi de un folos necontestat în rezolvirea acesteĭ probleme.

Dr. P. B.

* * *

Omagiu profesorului P. Poni din partea foștilor săĭ elevi.

Cu ocazia jubileuluĭ d-luĭ profesor

P. Poni, s'a scos, după cum se ştie deja, şi un volum de 237 paginĭ, format mare, în care nu s'aŭ publicat decît lucrările foştilor elevĭ aĭ d-luĭ Poni.

Volumul luxos editat, conţine unele lucrărĭ pur ştiinţifice, altele cu un caracter maĭ general.

Intre aceste articole, unul în special merită toată atenţia din partea acelora carĭ se ocupă cu chestiile de învăţămînt superior. E articolul d-luĭ profesor Dr. I. Simionescu, intitulat: *Universităţile Române.*

In acest articol, scris cu multă sinceritate, Dl. profesor Simionescu arată neajunsurile cari dăinuesc încă în Universităţile noastre. Sînt multe adevărurĭ crude, care trebuesc să dee de gîndit tuturor acelora carĭ doresc o îndrumare maĭ bună în viaţa noastră culturală.

P. B.

* * *

Gr. Creţu. *Cel maĭ vechiŭ Dicţionar latino-romînesc de Todor Corbea (manuscript de pe la 1700)*, Bucureştĭ. 1905. Tipografia Voinţa Naţională.

După cîteva informaţiĭ introductive asupra manuscriptuluĭ şi autoruluĭ luĭ, d. Creţu atrage atenţia asupra folosuluĭ pe care acest Dicţionar l-ar putea aduce filologieĭ romîne din punct de vedere lexic şi fonologic.

* * *

Dante. *„Infernul"*, traducere de *N. Gane.*

Bătrânul literat tipăreşte în editura Iliescu şi Grossu din Iaşi, această traducere în versurĭ, rezultat al uneĭ muncĭ îndelungate.

Aşteptăm cu nerăbdare apariţia acesteĭ opere, menită să înbogăţească literatura noastră cu neperitoarea creaţiune a marelui Florentin.

Revista Revistelor

Convorbiri literare. (Ianuarie și Februarie). Mișcarea literară din zilele noastre a dat maĭ multă viață și bătrânei reviste, ce intră în al XV an de existență,—e necontestabil că aceste două numere sunt *mai vii*,—nu găsim în ele numai reproduceri de documente, ca în trecut. D. *N. Iorga*,—neobositul,—a început un foarte interesant studiu asupra „meșteșugului de pictură și sculptură în trecutul românesc";—cînd se va isprăvi probabil vom reveni. D. *D. Voinov*,—„Transformism ori Paulism",—face cunoscut lumei că există la București un profesor d. N. C. Paulescu, care își începe cariera științifică prin „distrugerea" darwinismului. Cu multă bună voință savantul autor explică d-lui Paulescu rolul lui Darwin în știință, și revoluția pe care acesta a făcut-o în biologie. Cetitorul gustă ironia fină și are și o lectură instructivă. D. *Sextil Pușcariu* publică un articol asupra „poeziilor lui Octavian Goga",—neîndestulător ca critică, dar interesant prin oare care date biografice asupra poetului ardelean. D. *Il. Chendi* ne dă o traducere de M. Eminescu a unei drame de Ierwitz,—un neamț necunoscut.

***

Sămănătorul (Fevruarie). D-nul Iorga vorbește (No. 6) de „Amintirile căprarului Gheorghiță", despre care spune că „nu sînt făcute pentru a sprijini o teorie, ci pentru a face mai înțeleasă, pentru a *tălmăci prin artă* o parte a vieții noastre de astăzi"; de „Carmen Sylva în literatura romînească" (No. 7), cu prilejul apariției traducerii d-lui Coșbuc („Valuri alinate") din poeta regină: de „naționalismul" teatrului din București (No. 9); de episcopul Nicolae Popea al Caransebeșului (No. 9) cu prilejul jubileului acestuia pentru împlinirea a cincizeci de ani de viață călugărească și a optzeci de ani ai vrîstei sale.—Apoi, proză și versuri de A. Stavri, D. Anghel, St. Iosif, M. Sadoveanu, Vlăhuță etc.

***

Luceafărul. No. 3 și 4 Budapesta.

O frumoasă manifestare de vitalitatea neamului—această revistă romînească ce apare al V-lea an la Budapesta.

In aceste două numere găsim ca de obiceiu, poezii de *Octavian Goga* și *St. O. Iosif*, nuvele de *I. Agîrbiceanu* *I. Slavici* și *A. Ciura*, cronici de d. *O. Tăzlăuanu* (acestea din urmă sunt de alt-fel partea cea mai slabă a revistei), și, în ilustrațiuni inteligent alese, mustre de artă romînească.

Pe lîngă aceasta, „Luceafarul" publică o elocventă conferință despre „*Unire*", ținută la Berlin, la societa-

tea academică romînă,—cu ocaziunea aniversării unirii principatelor,—de d. *Vasile Pîrvan*, un tînăr bine cunoscut tuturor celor ce se interesează de mişcarea noastră culturală.

D. Pîrvan descrie cu accente mişcătoare rolul trist al boerimii noastre în trecut, înstrăinarea ei de astăzi, ruptura între popor şi clasele culte, etc. toate relele vieţii noastre morale,—dar cînd trece la „îndrumări" practice, dă dovadă,—(pe lingă o eşire pe cât de banală, pe atît de inutilă în contra „socialismului"), că nu-şi dă seamă de mecanismul adevărat al vieţii sociale.

Aşa de pildă, d. Pîrvan, deşi declară, că nu voeşte *„fraternizarea utopică* creştină ori socialistă" (nici în cetatea cea mai socialistă din lume n'a putut afla d. Pîrvan ce-i socialismul?) totu-şi cere „unirea claselor noastre sociale pentru *lupta comună* spre ridicarea neamului", ca să fie „fraţi de cruce"—„toţi cei de acelaşi neam, toţi *fără deosebire de stare materială, socială ori intelectuală*", fraţi—„la bucurie şi la necaz",—„cînd *fie-care* va fi gata a se jertfi"...

Şi d. Pîrvan era atît de aproape de adevăr cînd a spus, că ţărănimea *se identifică...* ca *pars pro toto*, cu *neamul* întreg"! E vădit, că „unirea" visată de d-sa nu se poate realiza decît prin aceia, că „adevăraţii intelectuali", despre cari ne vorbeşte, vor intra *în slujba* ţărănimei, şi deci a *neamului întreg*,—vor lupta pentru *interesele ei reale*,—*toate* interesele, culturale, politice, economice.

Dacă d. Pîrvan ar căuta să pătrundă mai adînc activitatea, de pildă, a intelectualilor ardeleni,— reprezentanţii cărora i-au dat ospitalitate, ar înţălege pentru ce poetul lor se roagă:

„Sădeşte 'n braţul meu, stăpîne,
„Tăria *urii* şi a iubirii"...

Da, şi *a urii*,—fiind-că interesele reale ale ţărănimii nu se pot sluji fără luptă, şi nu se poate „uni", cum crede d-sa, „robiile de veacuri", cu aceia despre care însuşi d. Pîrvan ne spune, că „nu vor să dea în mîna celor robîţi arma teribilă *a culturii şi a libertăţii*"...

— D. *Simionescu-Rîmniceanu* începe o interesantă recenzie a scrierilor d-lui Sandu-Aldea, asupra căreia vom reveni, cînd se va isprăvi.

Viaţa literară. (Fevruarie). In No. 6. d. Chendi face „o rectificare" în apreciarea scriitorilor români, ridicindu-se în contra meritelor uzurpate şi proclamînd ca talente pe Vlăhuţă, Delavrancea, Gorun, Bassarabescu şi Bratescu-Voineşti. In No. 7, d. Ion Gorun cere libertate pentru artişti, ridicîndu-se în contra tuturor curentelor. D. Chendi („In jurul Căprarului Gheorghiţă"), vorbeşte de copiii d-lui Sadoveanu şi constată cît de mult s'a îndepărtat d-sa de d. Iorga. In No. 8, d. Coşbuc scrie un articol plin de justeţă, în care arată că limba literară fiind în formaţiune, nu se poate vorbi—cum se vorbeşte--de „provincialismele" scriitorilor. In No. 9, d. Chendi vorbeşte, „cu prilejul jubileului *Convorbirilor*" de raporturile Junimii cu Ardealul şi de influenţa societăţii eşene asupra spiritului de dincolo.

Apoi proză şi versuri de Carmen Sylva (traduceri), Coşbuc, Gorun, Ranetti, Stoica, Fatma, Cazaban, Z. Bîrsan, Tutoveanu, Ciocîrlan, Crăsescu, etc.

Viaţa nouă. (Fevruarie). D. Densuşianu cere artiştilor să-şi aleagă eroii din vremea de azi (No. 1); arată că nu se poate vorbi de o perfectă realizare a unei „unităţi culurale" (No. 2). D. Pompiliu Eliade (N-rele 1 şi 2), se'ncearcă să satirizeze tendinţele d-lui Iorga sub forma unui „dialog al morţilor" între Anton Pann, Dimitrie Cantemir şi Grigore Alexandrescu.

Arhiva (Ianuarie) publică legea prin care a fost recunoscută ca persoană morală; un articol al d-lui Dr.

Roşculeţ asupra „alimentărei satuluĭ Romîneştĭ cu apă bună“, un articol tradus din sîrbeşte, *Romîniĭ din Serbia*, în introducerea căruia traducătorul d. Bărbulescu, propune să se dea unuĭ „învăţat şi cunoscător al limbiĭ sîrbe,“ „*putinţa*“ de a studia pe Romîniĭ din Serbia la faţa loculuĭ; un articol al d-luĭ Bărbulescu despre *Romîniĭ din Sîrbia*; continuarea studiuluĭ d-luĭ Burada despre *Inceputul teatruluĭ în Moldova*; o interesantă comunicare a d-reĭ Eugenia Carcalechi *despre două scrierĭ necunoscute ale luĭ Ion Ghica*, care „va urma“; profesia de credinţă a d-luĭ Ilie Bărbulescu (în *Cronica*), care vrea să creeze un curent nou la Iaşĭ, etc.

Curentul nou (Galaţĭ. Ianuarie). D. Sanielevicĭ polemizează cu „Ion Rusu“; d. Dr. Cazacu scrie un bun articol despre *sifilisul la sate*; d. Pastia îşĭ bate joc de „Domniţa Viorica“; d. Sanielevicĭ relevează contradicţiile în ideĭ şi în fapte ale d-luĭ Iorga.

Junimea literară, (revistă literară şi ştiinţifică. Suceava Martie) cu următorul sumar: *Mihai Teleman* de George Tofan; *Veniţi la noi*, de Leandru; *Visul judecătorului din Colmor*, de Horia P. Petrescu; *Ciobănaş copil frumos* de V. Loichiţă; *Busuiocul* de Elena N. Voronca şi *Geschichte des rumänischen Volkes* de *N. Iorga*, de *Iancu I. Nistor*. In articolul prim al revisteĭ d. George Tofan se ocupă de viaţa şi operile luĭ Mihaĭ Teleman, cunoscutul humorist bucovinean, ale căruia opere, publicate pe timpul vieţuireĭ scriitoruluĭ, în diferite foiletoane din Bucovina, au apărut de curînd într'un volum intitulat „Foiletoane.“ Cu acest prilej d. Tofan schiţează şi istoria mişcăriĭ literare romîneştĭ a Bucovineĭ, ilustrînd figurile distinse ale romînilor, din provincia subjugată, cari şi-au dedicat viaţa lor uneĭ muncĭ rodnice intelectuală.—Dr. Iancu I. Nistor ne dă o interesantă şi detailată recensiune a „Istorieĭ poporuluĭ romîn,“ publicată de d. N. Iorga în limba germană.

Revista de Filosofie şi Pedagogie (Bucureştĭ, Ianuar).—E primul număr. Directorul acesteĭ reviste, dl. C. *Dimitrescu-Iaşĭ*, ne spune în *Prima Verba* că scopul eĭ e de a contribui la *reforma educaţieĭ naţionale*. Fiecare pas în această direcţie trebue făcut conform cu principiile Pedagogieĭ ştiinţifice, dîndu-ne samă de evoluţia firească, nezdruncinînd sistemul de educaţie după „*inspiraţiile hazardate, pe care vîrtejul schimbărilor constituţionale le aduce de la un moment la altul*.“ Nu ştim dacă propoziţia citată e un sfat orĭ o prevenire.—In „*Incercările de a reforma învăţămîntul superior*,“ Directorul revisteĭ afimă că înregistrează numaĭ diferitele curente reformiste. Cetitorul însă, cu toată atitudinea declarată de simplu cronicar a autoruluĭ, poate să întrevadă părerea personală a cronicaruluĭ faţă de deosebitele curente reformiste, să admire claritatea espuneriĭ şi fineţa discreţieĭ.

Revista generală a Invăţămîntuluĭ. (Bucureştĭ Febr.)—D. *Spiru C. Haret*, directorul revisteĭ, analizează „*Decretul Ministeruluĭ de Răsboiu privitor la serviciul militar de un an*“ cu data de 10 Decembre, 1905. Autorul îşĭ documentează orĭce afirmare pe texte de legĭ şi acte oficiale, şi lasă să se vadă clar, că caraterizarea ce o face Decretuluĭ Ministerial este concluzia logică eşită din însăşĭ economia luĭ. D-sa conchide: „Decretul din 10 Decembre, nu numaĭ că este lipsit de orĭce chibzuială, dar este în mod evident nedrept şi inspirat de pasiune, pe lîngă că aduce simţuluĭ nostru de demnitate naţională o lovitură pe care nu o aşteptam tocmaĭ din partea unuĭ Ministru de Răsboiŭ“. Observînd lista şcolilor ale căror absolvenţĭ vor face

numai un an serviciul militar, dl. Haret descopere lucrurĭ foarte curioase: lipseşte din această listă Academia de comerţ din Viena, universităţile din Paris, Berlin, Viena, Roma—în schimb, figurează liceul din Varna, Şcoala de comerţ din Halchi (Grecia), liceul „Berberian" şi colegiul „Robert", şcolĭ private din Constantinopole. In listă se maĭ vorbeşte de *Universitatea de Drept* dela Leipzig, o greşală pe care fostul Ministru de Instrucţie o îndreaptă cu o fină ironie. Toate şcolile practice de agricultură şi de meseriĭ înfiinţate dela 1900 încoace sînt alungate depe listă, iar în locul lor s-aŭ introdus *Scoala de ştiinţe de Stat* şi *Liceul privat Sf. George.* Dl. Haret atrage atenţia asupra privilegiuluĭ extraordinar ce se acordă acestuĭ liceŭ, de oarece art. 23 din legea de recrutare nu acordă reducere de termin decît acelor care *aŭ obţinut certificatul de absolvire*, iar nu acelor care aŭ terminat clasele liceuluĭ. Astfel liceul privat Sft. George din Bucureştĭ e singurul liceŭ dintre toate liceele publice şi private din ţară care se bucură de privilegiul reducereĭ terminuluĭ militar.—In *„Activitatea extraşcolară a Invăţătorilor,"* dl. Haret arată reaua-credinţă interesată a acelor care afirmă neadevărul, că d-sa *„a impus"* învăţătorilor însărcinărĭ maĭ presus de puterile lor.—Dl. *Dr. V. Sion* în *„Planurĭ de reformă în învăţămîntul superior"* critică cu competinţă şi adîncă convingere Memoriul Facultăţiĭ de Medicină din Bucureştĭ. Spulberă toate acuzaţiile aduse de Memoriu împotriva legeĭ din 1898; descopere toate contrazicerile şi neconsecvenţele cuprinse în el şi conchide, că legea în vigoare oferă cele maĭ sigure garanţiĭ pentru o bună recrutare a corpuluĭ didactic superior.—*„Educarea elevilor prin elevĭ"* e un studiu de fină observaţie şi adîncă pătrundere pedagogică, datorit cunoscutuluĭ scriitor *Sp. Popescu.*—Din *„Istoriul proiect de lege al Instrucţiuniĭ în Romînia"* de d-l *D. A. Teodoru*, cetitorul poate să afle multe lucrurĭ interesante din istoria învăţămîntuluĭ la noĭ.

Cultura Romînă (Iaşĭ, Februar).—Directorul revisteĭ dl. *I. Găvănescul* se alătură ziarelor politice şi întrunirilor publice în *„Noua Eterie grecească din Romînia"* protestînd cu indignare împotriva atitudineĭ Grecilor de la noĭ faţă de poporul romînesc, care are un drept istoric la recunoştinţa lor.—Dl. *Drag. Hurmuzescu* contribue cu: *„Studenţiĭ romînĭ la universităţile străine"*.

Revista Ştiinţelor Medicale. (*Bucureştĭ*), apare de la 1 Maĭ 1905 sub direcţia d-luĭ Profesor Dr. I. Cantacuzino. E una din cele maĭ importante publicaţii de medicină, apărută până acum în ţara noastra. Putem afirma că Revista aceasta e la nivelul celor maĭ bune reviste similare din străinătate.

Pe lîngă cercetări originale publicate de specialişti, bine cunoscuţĭ în lumea oamenilor de ştiinţă ca d-nii profesorĭ, dr. I. Cantacuzino, dr. G. Marinescu etc., revista maĭ conţine şi articole interesante la rubrica „—Reviste anuale"— în care să daŭ seamă de rezultatul cercetărilor celor maĭ nouă făcute asupra diferitelor chestiuni, fie pur ştiinţifice fie cu aplicaţiĭ la medicină,—Aşa în No. 4 din luna August găsim o dare de seamă făcută de dl. Dr. D. Călugăreanu asupra rezultatuluĭ ultimelor cercetărĭ fiziologice; în No. 5 din luna Septembrie găsim o dare de seamă făcută de dl. Dr. P. Riegler asupra vaccinaţieĭ antituberculose la animale după Behring; iar în No. 6 şi 8 din lunele Octombre şi Decembre găsim dările de seamă făcute de dl. Dr. C. Parhon asupra cercetărilor de neurologie.

Dar serviciul imens de mare ce aduce această revistă ţăreĭ noastre

sînt dările de seamă de sub rubrica „Luna medicală".

In adevăr sub această rubrică medicii noştri, maĭ cu seamă aceĭ din provincie şi de plasă cari sînt cu totul izolaţĭ şi absorbiţĭ de practica profesiuneĭ lor şi care nu aŭ la îndămînă publicaţiele streine pentru a se ţine în curent cu cea ce se publică în specialitatea lor, pot găsi dărĭ de seamă clare şi cuprinzătoare făcute asupra diferitelor chestiunĭ medicale fie pur ştiinţifice fie cu aplicaţiĭ practice.— Aceste dărĭ de seamă făcute de tinerii medicĭ de valoare grupaţĭ în jurul acesteĭ reviste sînt în adevăr demne de toată lauda.

In recenziele din numerile viitoare, vom ţine în curent şi pe cititoriĭ revisteĭ noastre cu unele chestiĭ maĭ generale publicate în Revista ştiinţelor medicale.

Annales Scientifiques de l'Université de Iassy (Iaşĭ). Profesoriĭ Facultăţiĭ de Ştiinţe din Iaşĭ, grupaţĭ în jurul d-luĭ profesor P. Poni, aŭ pus bazele acesteĭ Reviste în care nu sînt publicate de cît cercetările originale ale profesorilor şi ataşaţilor de Laboratoare de pe lîngă Facultatea noastră de ştiinţe.

Această publicaţie, care a fost aşa de bine primită în cercurile ştiinţifice străine, a ajuns deja la al 4-lea volum. In ele sînt cuprinse cercetărĭ făcute în domeniul ştiinţelor fizico-chimice, naturale şi matematice.

In recenziele din numerile viitoare, vom expune cîteva din aceste cercetărĭ, cari ar putea să intereseze întru cîtva pe cetitoriĭ acesteĭ Reviste.

Săptămîna (Fevruarie). D. Panu care e interesant întotdeauna, pentrucă întotdeauna, de orice s'ar atinge, are de spus ceva personal, s'a hotărît să dea, în revista sa, o mai mare întindere chestiilor literare.

Din numerile de pe Fevruarie, remarcăm articolul *Arta Naţională şi arta cosmopolită*, în care spune că Romînii nu pot şi nu trebue să introducă „protecţionismul" în materie de cultură şi literatură şi un articol asupra *Năpastei* lui Caragiale, pe care o găseşte fără nicĭ o valoare: „personajele, intriga, totul este o fantezie a lui Caragiale". In *Amintirile de la „Junimea" din Iaşi*, vorbeşte mai ales de Eminescu, şi anume de felul de a gîndi al lui Eminescu, pentru care toate ideile altora, şi mai ales ale adversarilor, nu erau decît o ocazie de a-şi desvolta pe a le sale proprii, ideile străine devenind material nou pentru ideile lui vechi. Eminescu era un subiectivist, de aceia nici nu putea pricepe pe oameni, şi fiindcă nu-i putea pricepe, îi despreţuia. Şi tot de aceea, tipurile din nuvelele sale sînt insuş autorul. Dacă cunoaştem „Geniul Pustiu" şi „Sărmanul Dionis", care ne dau turnura spiritului său, şi ne vom întreba ce concepţii ar putea să aibă asemenea om asupra chestiilor istorico-sociale, desigur că vom răspunde: concepţii falşe, soluţiuni neadmisibile. Şi, în adevăr, în „Influenţa austriacă asupra Romînilor din principate", găsim pe „adevăratul Eminescu din poeziile şi nuvelele sale" cînd propune, ca soluţiune, „un guvern monarhic, ereditar, *mai mult sau mai puţin absolut*" (această atenuare, „mai mult sau mai puţin", spune d. Panu, a fost o concesie pentru public), ca în vremea lui Alexandru, Stefan, Mircea... D. Panu ar fi putut adăoga că şi azi avem scriitori „istorico-sociali", care, fără să fie poeţi, au, în realitate, acest ideal, ne avînd însă consecvenţa şi curajul intelectual al lui Eminescu.

Revue des deux Mondes. (15 Februar 1906). *Au temps passé. La création de la faculté de Nancy. La Sorbonne en 1860.* Alfred Mézières. Bătrînul critic povesteşte amintiri din cariera lui de profesorat. Vorbeşte de

vechiĭ profesorĭ aĭ Sorbonneĭ, Victor Le Clerc, Saint Marc Girardin, Patin, Guigniaut și de rivaliĭ săĭ pe atuncĭ tinerĭ Gréard și Gaston Paris.

Les élections anglaises. Journal d'un spectateur. Augustin Filon.

Descriere vie a alegerilor recente și a moravurilor politice din Anglia.

Demi fous et demi responsables. Prof. Grasset. Cunoscutul savant din Montpellier combate teoria după care e o serie de continuitate de la oamenii normalĭ și responsabilĭ, la ceĭ nebuni și după care toțĭ oamenii sînt maĭ mult sau maĭ puțin iresponsabilĭ. După el e falșă și antiștiințifică doctrina care dela existența unuĭ număr de intermediare între două ființĭ saŭ fenomene conchide la identitatea acestora. Fenomenele patologice sînt de aceiaș natură cu cele fiziologice dar sînt diferite de acestea. Frontierele maladieĭ sînt uneorĭ greŭ de precizat dar totușĭ ele există. La uniĭ oamenĭ funcțiunea creeruluĭ e normală la alțiĭ morbidă.

Nu trebue să facem un singur bloc din oameniĭ nebunĭ și din ceĭ normalĭ. Din punct de vedere științific e necesar să admitem treĭ grupurĭ distincte și separate: oameniĭ raționalĭ responsabilĭ, nebuniĭ iresponsabilĭ, seminebuniĭ semiresponsabilĭ. Seminebuniĭ pot fi foarte inteligențĭ, pot fi oamenĭ de talent, chiar de geniu. Autorul citează pe Comté, Saint Simon, ceĭ maĭ mulțĭ din romancieriĭ rușĭ din secolul al XIX. Dar dacă geniul coincide adeseorĭ cu nevroză, nu însamnă cum cred uniĭ că aceasta e cauza sa. După autor partizan al localizăreĭ funcțiilor psihice, acelaș om poate fi nevrozat prin una din zonele creeruluĭ și superior prin alta. Printre seminebunĭ autorul distinge cu Régis, 2 grupurĭ: *dezarmoniciĭ* și *excentriciĭ*. Pentru îngrijirea lor ar trebui înființate azilurĭ de siguranță.

Mercure de France. (1 Fevruarie) D. E. Eberlin vorbește despre poetul popular evreu *Morris Rosenfeld.* La 16 anĭ din cauza prigonirilor din Rusia, el se refugiă la Londra. Rînd pe rînd negustor, tăetor de diamant, pălărier, după miĭ de tribulațiĭ, ajunse la New-York. Aci în viața de iad a lucrătorilor, învață el să cînte mizeria și suferința. El nu vorbește ca un tribun, nu cere răzbunare! el cîntă pur și simplu ceea ce vede. El scrie în „jidovește“, in combinația de nemțește, ebraic, rusește și polonește. El a reușit să dea fluiditate și dulceață greoiuluĭ jargon evreesc. A scris cam 300 de poeme, în care se amestecă tristeța decăderii lui Israel cu amintirele dureroase ale glorieĭ trecute. In unele se vede nădejdea reîntoarcerii în Palestina pierdută.—Deși evreu credincios, el se ridică încontra credinților și practicelor crude și rușinoase ale ebraismului. Nedreptatea socială formează subiectul multora din poemele sale.

Lucrător el însuș, a zugrăvit cu putere chinurile fraților săi de nefericire. In cîntecile sale asupra muncii, el a știut să pună măreție în durere și emoție profundă în realism. In cîntecile sale vibrează sufletul popular evreesc, melancolic și batjocuritor, pios și revoluționar, amar și optimist.—Opera poetului evreŭ ține de Occident și de Orient, de trecut și de prezent.—Iubirea profundă a rasei s'a întîlnit la Rosenfeld cu sentimentul modern al mizeriei omenești, pe care a simțit'o de două ori; ca Evreu și ca proletar. (Din versurile sale s-a tradus și 'n romînește). D. *Fagus* tratează legătura dintre *scriere și gîndire*, atingînd mai multe probleme, și mai ales acea a ortografiei și a limbii literare francese, mai ales din punct de vedere al neologismelor. Autorul e, deopotrivă, în contra acelora, care vreau o schimbare radicală (fonetismul), cași a acelora, care nu ad-

mit nici o schimbare în ortografie.— Se ridică în contra unei limbi *literare* fixate. Limba se formează de scriitorii buni. (*15 Februarie*) *Henri Mazel* publică un mic studiu asupra luĭ *Henri Heine* cu prilejul aniversării de 50 de anĭ de la moartea mareluĭ poet. Viaţa şi operile poetului sînt trecute repede în revistă în mod cu totul superficial. Autorul scrie articolul mai mult ca o protestare în potriva duşmăniei, pe care şi azi încă o poartă mulţĭ nefericitului poet care a dat lumiĭ scrierĭ ca „Intermezzo", „Romancero", „Reisebilder" şi care a cîntat, ca nici unul altul, natura şi iubirea. *Paul Louis* se ocupă cu *urmările revoluţiei ruseştĭ* : revoluţia aceasta care încă nu s'a sfîrşit şi nici n'a fost înfrîntă, ci a dispărut momentan pentru a se întări, va avea foarte însemnate urmări. Deja, cu sguduirea ţarismului, a dispărut singura speranţă a reacţionarilor mondiali; deja ungurii înfrînţi de armatele ţarului la 48, caută din nou să scape de tutela austriacă şi revoluţia lor va pune în mişcare naţionalităţile din Austro-Ungaria, vom avea deci o criză a raselor. Mai însemnată e criza socială din Austro-Ungaria, unde proletariatul a impus reforma electorală prin procesiuni şi prin ameninţare cu greva generală : revoluţia rusască a arătat că nu baricada, ci greva e cel mai sigur mijloc de luptă a proletariatului. In Germania social-democraţia, care până acum era contra unei greve generale şi de aceia era mereu înlăturată de reacţiune prin măsuri speciale, acum a admis în principiu greva generală şi a început să se mişte. Astfel revoluţia rusească, prima *revoluţie* proletară din lume (comuna a fost o *insurecţie*), prima mare revoluţie *socială* (acum în Rusia chiar naţionalităţile duc tot lupta socială : chestiunile naţionale la Finlandeji, Poloni, Caucazieni etc. sînt subordinate celor sociale), va pune în mişcare tot centrul Europei ; după ce a scăpat Occidentul Europei de o teribilă conflagraţiune.

La Revue, *Paris, 15 Février*.— *D-r Lowenthal*, membru al Comisiunei extra-parlamentare a depopulaţiei, caută să răspundă, pe baze statistice, la întrebarea *pentru-ce se depopulează Franţa*. După ce arată că acum Franţa are o populaţie mai mică de cît Rusia, Germania, Austro-Ungaria şi Anglia (prin sec. XVII avea cea mai numeroasă populaţie !...), şi că dacă ar continua tot ast-fel, peste 50 de ani ar avea mai puţin (41 de milioane) chiar şi de cît Italia (50 de milioane).—arată că pricinile sînt: mai întăi creşterea lentă a populaţiei datorită neomalthusianismului („prudenţei părinţilor"), pe care cei mai mulţi îl practică în tăcere, iar alţii chiar pe faţă (există şi o ligă !..); apoĭ mortalitatea mare datorită boalelor numeroase, mai ales în armată, şi expediţiilor coloniale, pentru care se jertfesc mii de oameni. Din aceste cauze populaţia Franţei a crescut în 50 de ani (1850—1900) cu 9 la sută, pe cînd a Austro-Ungariei cu 64 la sută !... Şi tot de aceia excedentul naşterilor asupra deceselor e in Franţa, pentru epoca 1890—1900, de 22,961 locuitori, pe cînd în Germania e de 730,265 ! Autorul arată că Franţa e singura ţară în care scăderea natalităţii e mai repede de cît a deceselor,— şi protestînd contra „prudenţei părinţilor", atrage atenţia conducătorilor asupra importanţei chestiunei.

G. Savitch, continuînd extrem de interesantele sale cercetări asupra *tipurilor literare ale crizei ruseşti*, studiază rolul *lucrătorului* rus în literatură. După epoca terorismului de sub Alexandru al III-a, cînd mişcarea democratică fusese înăduşită de guvern, muncitorimea apare pentru întăia oară în literatură la 1891 cînd ia parte la

sărbătorirea celor 25 de ani de activitate literară ai marelui scriitor şi democrat rus Gleb Uspensky. Apoi prin grevele şi prin mişcările sale, muncitorimea se impune atenţiei tuturor şi astfel literatura se ocupă de ea. Romancierul Rechetnicov arată afluenţa ţaranilor spre fabrici, degradarea lor fizică şi morală prin exploatarea neomenească şi cele dintăi dibuiri spre emancipare: grevele, care la el nu reuşesc din cauza lipsei de solidaritate şi de organizare. Contra acestei conruperi a ţărănimei prin exploatarea capitalistă protestează Mikhailovsky, Uspensky, Saltykor şi alţii. Uspensky arată în scrierile sale că afluinţa ţaranilor în fabrici e ceva fatal: ţaranii urăsc fabrica, dar se duc la ea pentru că fabrica le dă hrana, pe care pămîntul nu le-o dă. Dar legătura între muncitorul din fabrică şi familia lui din sat nu se rupe: cei mai mulţi muncesc în fabrici ca să poată întreţine pe ai lui de la ţară. Asta ne arată că o mişcare mare politică fără participarea satelor nu poate reuşi. Dacă Rechetnicov şi Uspensky se ocupă mai mult cu ţaranii, istoricul şi romancierul Boborykin se ocupă cu viaţa muncitorilor din oraşe. In romanul „Criza" arată nereuşita unui patron de a preveni, prin concesii mici, ridicarea muncitorimei; iar în „Atracţia" ne arată ridicarea muncitorimei prin cultură (căci muncitorimea citeşte foarte mult în Rusia): cînd e vorba de o grevă, muncitorii se solidarizează. (Ceia ce-i un progres mare faţă cu vremile, pe care le descrie Rechetnicov). Această solidaritate se observă şi acum, în revoluţie, contra guvernului, pentru capatarea reformelor. Şi această solidaritate ideală e punctul luminos în sîngerosul haos din Rusia.

Revue Philosophique. (Februarie). *Ironia. Studiu psihologic. G. Palante.* Ironia e o atitudine a gîndirei mai degrabă de domeniul psihologiei individuale decît acelei sociale fiind prin originea sa un sentiment mai mult individualist. Principiul său generator e un dualizm care poate îmbraca diferite forme, al gîndirei cu acţiunea, al idealuluĭ cu realitatea, al inteligenţeĭ cu sentimentul sau al cugetăreĭ abstracte cu intuiţia. Acest din urmă e după Schopenhauer explicarea ridicolului. Dar ironia se deosebeşte de ridicul fiind un sentiment dureros. Ca şi el ea se caracterizează prin victoria intuiţiei asupra noţiunelor abstracte, dar doare, căcĭ ca fiinţĭ cugetătoare ce suntem, adesea înfrîngerea cugetăreĭ şi a raţiuneĭ e pentru noĭ penibilă. Ne vine greu s-o vedem convinsă de falşitate şi miopie. Optimizmul eĭ sufere crud cînd e brutal dezminţit de experienţă. Izvorul ironieĭ e în acest dualizm al natureĭ noastre: sîntem în acelaş timp fiinţĭ intuitive care sînt şi fiinţĭ inteligente care raţionează, sîntem cînd pentru una, cînd pentru alta din aceste părţĭ ale natureĭ noastre, cînd sărbătorim înfrîngerea raţiuneĭ în rîs, cînd contemplăm cu durere înfrîngerea eĭ în ironie. Dar conflictul între noţiunele abstracte şi intuiţie e numaĭ un aspect al dualizmuluĭ în care-şĭ are izvorul ironia.

Dedublarea cugetăreĭ şi a acţiuneĭ, a idealuluĭ şi a realităţeĭ e maĭ misterioasă şi maĭ tulburătoare. E stranie condiţia uneĭ fiinţĭ capabile de a se dedubla în actor şi spectator în drama vieţiĭ, ridicîndu-se pe înălţimele idealuluĭ pentru a cădea peste un moment în nimicniciile vieţiĭ reale. Aceste contrarietăţĭ aŭ făcut pe un Pascal să instaleze ironizmul transcedent în inima filozofieĭ şi Amiel vedea izvorul ironieĭ în această dedublare.

Dar cauza eĭ cea mai frecventă e disociaţia care se stabileşte într'un suflet între inteligenţă şi senzibilitate,

disociare care are loc în sufletele în care domină o inteligenţă vie strîns unită c-o vibrantă senzibilitate. Căci printre sentimentalĭ se recrutează ironiştiĭ. Eĭ călînd să se libereze de sentimentul lor întrebuinţează ironia. E o plăcere de o specie deosebită în stările complexe ale uneĭ senzibilităţĭ pasionate care îşĭ rîde de ea însăşĭ, un izvor nesecat pentru un Heine, pentru mariĭ artiştĭ aĭ dureref. Altă cauză a ironieĭ e lupta care se dă în noĭ între instinctul sociabilităţeĭ şi acel al egotizmuluĭ. Muza contrastelor e musagetul ironieĭ. O inteligenţă ironistă nu poate fi decît dualistă saŭ bilaterală.

Principiul metafizic al ironieĭ rezidă în contradicţiile natureĭ noastre şi în contradicţiile universuluĭ. Atitudinea ironistă implică existenţa în lucrurĭ a unuĭ fond de contradicţie şi de absurditate fundamental şi iremediabil. Ironizmul social e un caz particular al celuĭ metafizic, izvorul său sînt contradicţiile pe cari ni le oferă spectacolul ideilor, credinţelor, moravurilor şi maĭ ales antinomia dintre aspiraţiile şi credinţele noastre individuale şi cele ale societăţeĭ. Nicĭ eul nostru nu scapă universaleĭ legĭ a ironieĭ. El rîde de dînsul, de îndoelile şi de neantul său. Prin asta ironia se deosebeşte de cinizm, acest egotism transcendent, care rîde de tot dar crede în eŭ, în realitatea luĭ. Cinizmul e o stare simplistă, o formă grosolană a sentimentuluĭ absolutuluĭ, ironizmul e o stare sufletească nuanţată. Cinizmul se întîlneşte maĭ ales la naturile vulgare, ironia presupune inteligenţă fină, delicateţă de sentiment. Prin aceasta se maĭ distinge şi de rîs care e ceva vulgar, gregar, bestial. Rîsul e o manifestare socială, ironia o stare de suflet individuală, floarea deziluzieĭ.

Ea e antipatică maĭ ales poporuluĭ şi femeilor din cauza lipseĭ lor de comprehenziune şi a dispreţuluĭ lor pentru inteligenţă. Atitudine pesimistă, ironia se afirmă în aceĭ carĭ aŭ ca Anatole France saŭ Thackeray sentimentul profund al desarmoniilor ascunse sub armoniile superficiale. Ea presupune o experienţă directă, o intuiţie personală. E un sentiment individualist, până la un punct antisocial. Atitudine intelectuală, aristocratică, unul din izvoarele sale e mîndria. E un romantism al gîndireĭ şi al sentimentuluĭ. Nu se găseşte la clasicĭ. Pe terenul filozofic ironizmul e direct opus raţionalizmuluĭ şi dominat de sentimentul că e ceva contingent şi ilogic în evoluţia omenească.

El opune raţiuneĭ, temperamentul individual „marea raţiune" a luĭ Nietzsche. Antiteză a atitudineĭ raţionaliste e o atitudine maĭ mult estetică. Se pot distinge două varietăţĭ de ironie: una intelectuală, rece şi impasibilă, cum e acea a luĭ Flaubert în Bouvard et Pécuchet, alta sentimentală în care domină pasiunea, voalată cu melancolie la Heine, violentă şi răzbunătoare la Swift. Inteligenţele viĭ, nuanţale, multilaterale, recunosc ironiei o mare valoare intelectuală şi estetică. Spiritele simpliste şi dogmatice o condamnă considerînd-o ca ceva morbid.

Autorul crede că în timpurile noastre de dogmatism social şi moral, ironia joacă rolul unuĭ contrapond util şi nu poate fi decît binevenită pentru inteligenţele dezinteresate.

La revue socialiste. (Fevruarie) *Eugène Fournière.*—„Les conditions de l'Association moderne".

Caracterul juridic esenţial al asociaţiunei moderne,—e că se întemeiază pe un contract, şi deci trebue să proporţioneze drepturile şi obligaţiunile pentru toţi membrii de o potrivă. Şi libertatea ne putînd fi jignită prin întrarea individului în ea, nici un contract „veşnic" nu-l poate lega în drept.

Asociaţiunea reală, care reflectează mai bine individualismul fundamental al lumei moderne şi care e întemeiată tot mai mult pe contract şi deliberaţiune—trebue dar să cuprindă următoarele condiţiuni: 1) libertatea de intrare şi eşire; 2) egalitatea tuturor membrilor; 3) ea se mărgineşte la un anume obiect, care exeluziv leagă pe membri; 4) ea se întinde prin propagandă şi federaţiune, nu constrîngere şi subordinaţie; 5) ea întreprinde inovaţiunile pe cari particularii nu pot sau statul întîrzie să le realizeze; 6) ea se desvoltă în limitele legilor, transformîndu-le totuşi din instrumente de constrîngere în instrumente de contract.

In locul asociaţiunei unice cu funcţiuni complexe, avem asociaţii multiple cu funcţiuni simple limitate la un singur obiect, legînd pe individ numai în ce priveşte acest obiect.

„Asociaţiunea ajunge astfel funcţi-„une superioară a diviziunii muncii so-„ciale. Asociaţiunea trecutului izola o-„mul de societate,—sau îl închidea în-„tr'un cadru fix imuabil. Asociaţiunea „de astă-zi restabileşte raportul între „individ şi societate, al cării el e mem-„bru liber şi egal cu toţiĭ. Mulţumită „ci el poate înfîrşit să iscălească con-„tractul social."

Rivista d'Italia (Roma, Februarie).—Colonelul de geniu *E. Rocchi*, într'un articol intitulat „Chestiuni militare," servindu-se de experienţile din răsboiul ruso japonez, studiază modificările care se impun tacticeĭ moderne de luptă. Distanţa de apropiere în vederea atacului a ramas şi acuma ca şi în timpurile de mai înainte, căci ea nu atîrnă de bătaia armelor, dar acest din urmă factor a schimbat cu totul modalitatea marşurilor de apropiere. Pe vremea armelor cu tir de 200 m., marşurile de apropiere se făceau în mase compacte; la 1870, din pricina tirului armelor Chassepot franceze, Prusienii au admis ordinea risipită, al cărei percursor a fost Garibaldi în luptele sale de pe la 1859—60. Acuma, faţă cu tirul armelor cu repetiţie, nu mai e nici ordinea risipită suficientă a ocroti soldaţii de un foc omoritor, ci această ocrotire trebue cerută numaĭ terenului. Soldaţii toţi trebuesc prevăzuţi cu instrumente de săpat pămîntul şi trebuesc instruiţi în vederea întrebuinţărei lor de oare ce importanţa lor e tot atît de mare cît şi a puştei. In privinţa aceasta Japonejii au dat dovadă de multă pricepere. Modul acesta de apropiere de inamic, cere mult mai mult timp şi multă iniţiativă atît din partea ofiţerilor cît şi a soldatuluĭ chiar. Artileria, ca să poată coopera cu eficacitate la atac, nu poate rămînea necontenit la distanţe de kilometri, ci trebue să se apropie de multe ori pînă la cîteva sute de metri; în asemenea caz însă se riscă perderea tuturor oamenilor, cum li s-a şi întîmplat de multe ori japonejilor—şi fiindcă protecţie de la teren nu se poate cere în asemenea situaţie, autorul susţine introducerea tunurilor cuirasate. *V. Brugnola*, „Tacit şi mulţimea," arată cum acest mare zugrăvitor de caractere a ştiut să descrie şi mulţimea. Povestind revoltele legiunilor din Panonia şi Germania, prilejite de moartea luĭ August şi urcarea pe tron a luĭ Tiberiu, Tacit se arată un adînc cunoscător al sufletuluĭ mulţimeĭ. Cetind descripţia luĭ Tacit se pare că asiştĭ la o mişcare revoluţionară orĭ la o grevă din timpurile noastre: întâĭ aţiţătorĭ care întrebuinţează diferite stratageme pentru a aprinde sufletele, —sugestionare—, credulitate şi contagiune din partea mulţimeĭ, apoĭ violenţe contra presupuşilor autorĭ aĭ nemulţămireĭ generale, urmate la un moment dat de o hezitare şi nesiguranţă care dă ocazie celor ce au interes de a readuce mulţimea la supunere, de a-şĭ impune voinţa lor: după aceasta urmează o schimbare de direcţie a fu-

rieĭ mulțimeĭ tocmaĭ în contra șefilor revoluțieĭ și apare chiar un zel de a preda autoritățeĭ spre pedepsire pe foștiĭ lor tovarășĭ de maĭ înainte.— *William James*, „Nemurirea omenească.“ Este o conferință ținută de James la Ingersoll, tradusă pentru revistă de *Carolina Pironti*. W. James după ce declară că sentimentul în care își are rădăcină credința în nemurirea sufletuluĭ, n-a fost niciodată la dînsul dintre cele maĭ intense și că printre problemele care i-aŭ preocupat spiritul, această problemă n-a ocupat niciodată locul întăĭ, cu toate acestea creiază o nouă ipoteză metafizică asupra sufletuluĭ, spre a ajunge la nemurire.

Deutsche Monatsschrift, (Berlin, Februarie). *Axel Freiherr v. Freytagh-Loringhoven*, se ocupă într'un articol intitulat „Criza Germanismuluĭ baltic“ cu soarta Germanilor din provinciile baltice ale Rusieĭ. In aceste provinciĭ au venit Germaniĭ ca cuceritorĭ, încă depe la începutul sec. XIII, ocupînd orașele numaĭ ca nobilĭ și ca neguṣtori, pe cînd locuitoriĭ provincieĭ au rămas tot Indigeniĭ, Lețiĭ și Estonieniĭ. Și sub stăpînirea polonă ca și sub cea suedeză și ca și sub cea rusă, Germaniĭ nu ș-au perdut privilegiile lor, recunoscute chiar și de Petru cel Mare. Odată însă cu formarea partideĭ panslaviste, a pornit și guvernul rusesc o acțiune antigermană, măcar că Germaniĭ au ramas totdeauna partisani devotațĭ aĭ autocrațieĭ. Astfel Alexandru al III-lea a refuzat să le recunoască privilegiile, iar cu timpul toate funcțiunile au început a fi ocupate de Rușĭ și s'a pornit și rusificarea școaleĭ. Pentru cele ce aŭ urmat maĭ tîrziu zice autorul, sînt în mare parte vinovațĭ chiar înșușĭ Balțiĭ, căcĭ eĭ n'aŭ renunțat la sentimentele lor autocratice și ș-aŭ atras astfel antipatia din partea partideĭ liberale ruse. Eĭ s'au arătat în contra constituțieĭ și aceasta numaĭ din motive egoiste, căcĭ o constituție le-ar fi fost lor nefavorabilă, slăbindu-le influența în mijlocul indigenilor a căror conștiință națională a început a se trezi. Maĭ tîrziu, e drept, ș-aŭ văzut greșala și s-au alipit și eĭ la mișcarea constituțională, dar acuma era tîrziu și apelul lor n'a găsit răsunet la Lețĭ și Estonienĭ. Viitorul acestor Germanĭ, conchide autorul, e trist, căcĭ Duma de sigur va lărgi cercul de activitate al semstwourilor și asupra școaleĭ și a bisericeĭ, și acordindu-se și lărgirea dreptuluĭ de vot, majoritatea vor avea-o Lețiĭ și Estoniĭ, iar Germanilor nu le va maĭ rămînea decît să aleagă între a-șĭ pierde naționalitatea și a-șĭ pierde patria exilindu-se de bună voe.—*Dr. Konrad, W. Jurisch*, profesor la Academia technică din Charllotenburg, dă alarma în contra primejdieĭ specialisăreĭ. In articolul său „Asupra unilateralităţeĭ lucrăreĭ noastre intelectuale“, arată că specializarea necesară astă-zĭ, din pricina diviziuneĭ munceĭ pe terenul intelectual, aduce cu sine un mare rău unilateralitatea. Acest lucru e favorizat de faptul că clasele mijlociĭ, fără avere, găsesc un mijloc, aproape sigur, de a'șĭ cîștiga o viață maĭ bună, specializîndu-se într'o anumită direcție; lucrul nu-ĭ greu, căcĭ cheltuind cine-va toată energia numaĭ într'o singură specialitate, chiar cu mijlocie înzestrare, poate ajunge să producă lucrurĭ de oarecare valoare, care să-ĭ facă cu putință o viață maĭ bună. Unuĭ aseminea om însă, nu-ĭ maĭ rămîne nicĭ un pic de energie pentru altceva în afară de specialitatea sa; nimic altceva nu maĭ poate avea pentru el interes, căcĭ pentru nimic altceva nu maĭ poate avea pricepere. El, dacă maĭ ales ajunge în funcțiunĭ superioare, devine tipul unuĭ „cetățan ideal,“ adică cel maĭ supus servitor al șefilor seĭ, fără nicĭ un spirit critic, fără inițiativă. Un asemenea lucru, trebue să întristeze

pe patriot. Remediul acestuĭ răŭ, crede autorul, l'ar putea aduce şcoala, căutînd să favorizeze dezvoltarea unuĭ supraplus de energie, care să fie cheltuit în afară de specialitate; asta ar face ca şi maĭ tîrziu, specialistul să găsască interes şi pe alte terenurĭ şi maĭ ales să se intereseze de toate chestiile relative la binele public, putînd astfel lucra ca un membru folositor al societăţeĭ.

Sozialistische Monats-Hefte, (Berlin, Februar).—*Eugène Fournière* într'un articol „Socialdemocraţia franceză şi alegerile viitoare“ se întreabă care au fost pricinile ce au adus contopirea celor două marĭ grupe ale Socialiştilor francezĭ: *Parti socialiste de France*, de sub conducerea luĭ Guesde Vaillant şi Lafargue, şi *Parti socialiste français*, de sub conducerea luĭ Jaurès, Viviani şi Rouanet? Răspunsul la această întrebare, Fournière îl găseşte în deosebirea de vederĭ, tot maĭ adîncă, între deputaţiĭ aleşĭ, pe deoparte, şi între comitetele lor de alegerĭ, pe de altă parte. Această deosebire nu s-ar fi produs dacă deputaţiĭ ar fi ţinut maĭ de aproape contactul cu comitetele lor şi dacă în focul lupteĭ pentru separaţia bisericeĭ de stat n-ar fi acordat prea puţină atenţie problemelor şi revendicărilor sociale. Acest fapt a silit pe *Parti socialiste français* să-şĭ modifice tactica şi să se apropie de cealaltă grupă. Apropierea a început după congresul dela *Rouen*, in care s-a hotărit ca deputaţiĭ socialiştĭ să părăsască blocul republican. Apoi la congresul dela Paris s-a contopit complect cu *Parti socialiste de France*, renunţînd la tactica sa proprie. Unirea aceasta însă, crede Fournière, nu va aduce o întărire a partiduluĭ, nicĭ un succes în alegerĭ, căcĭ îĭ lipseşte unitatea doctrineĭ si a sentimentuluĭ: de o parte sînt marxiştiĭ, care aşteaptă totul dela catastrofa spre care conduce contrazicerea cuprinsă în chiar structura capitalismuluĭ, de altă parte sînt aceĭ care găsesc arma politică necesară pentru progresul şi realizarea ideilor socialiste. în democraţie. Aceştĭ din urmă aveaŭ majoritatea alegătorilor, în partidul unit însă sînt în minoritate căcĭ la intrarea lor n-aŭ adus decît o minoritate. Partidul unit a făcut apoĭ două greşelĭ: a făcut avansurĭ—respinse de altmintrelea—anarhiştilor şi ş-a luat răspunderea atacurilor în contra armateĭ, prin cuvîntarea luĭ *Hervé* asupra patriotismuluĭ, ţinută la încheerea congresuluĭ dela Paris.

Tom Mann „Lucrătoriĭ şi Socialismul în Australia“. După treĭ anĭ petrecuţĭ în cele şase state ale Australieĭ, Mann face o dare de samă asupra mişcăreĭ socialiste de acolo. Din ceĭ 75 reprezentanţĭ aĭ camereĭ australiene, 25 sînt reprezentanţĭ aĭ muncitorilor, iar din ceĭ 36 aĭ Senatuluĭ, 14.

Programul de luptă pentru alegerĭ e isvorît din nevoile lor particulare. Faptul că 4 lunĭ a fost un guvern socialist n-are mare însemnătate, căcĭ nicĭ ceĭ maĭ înaintaţĭ din membriĭ guvernuluĭ nu treceaŭ peste marginele unuĭ socialism de stat, lucru pe care prezidentul Watson, l-a afirmat în repeţite rîndurĭ. Lucrătoriĭ din Australia nu sînt bine organizaţĭ şi numaĭ de cîţĭva anĭ a început a se răspîndi şi printre eĭ adevărata propagandă social democrată.

Literaturblatt für germanische und romanische Philologie, (Leipzig, Fevruar), are sub iscălitura luĭ Adolf Zauner o recenzie a cărţeĭ d-luĭ Sextil Puşcariu, „Lateinisches *ti* und *ki* in Rumänischen, Italienischen und Sardischen, Leipzig, I. A. Barth, 1904“.

Contemporary Review (London, Februar). Dl. *G. Shaw Lefevre* în „*Flotele rivale*“, compară starea organizăriĭ marine a celor treĭ marĭ popoare: Franţa, Germania, Anglia. Ba-

zîndu-se pe statistica vaselor de războĭ conchide că Anglia întrece în efectiv pe Franța și Germania la un loc. In special autorul constată superioritatea în număr absolut covîrșitoare ce are Anglia în privința vaselor de tip mare, care sînt puterea de căpitenie a uneĭ flote. Sforțările pe care le fac acum Franța și Germania spre a-șĭ mări flotele nu pot îngriji de loc pe Anglia, dar ele aduc marĭ cheltuelĭ acestor două țărĭ.— *Dl. H. H. Bowen* în *„O nouă perspectivă în politica americană“*, observă cu bucurie că o nouă eră s-a început în America. Analizînd rezultatul cîtorva alegerĭ locale, d-sa vede că prin îndrumarea pe care Președintele a știut s-o deie politiceĭ, corupțiunea politică organizată în sistem în curînd își va fi trăit traiul în Statele-Unite.

Review of Reviews (London, Februar.)—*„Character Scatch“* din această lună e consacrat membrilor nouăĭ Camere a Comunelor. Dl. *Stead* cunoscut în Anglia ca cel maĭ fervent burofil, își arată bucuria că din ceĭ 512 membri aleșĭ pănă acum, 354 sînt potrivniceĭ aĭ vechiuluĭ guvern, care a făcut războiul din Africa de Sud, și numaĭ 158 sînt dintre aceĭ care l-aŭ sprijinit. Lupta electorală a fost dată pe chestia „fructelor acestuĭ războiŭ“, și toate nuanțele majorităţiĭ aŭ un punct comun: „condamnarea celor ce aŭ făcut războiul“. Dl. *Stead* afirmă că de la *„Lungul Parlament“* încă n'a fost o adunare în Britania care „se fi trezit atîtea înalte speranțe și se fi dat o așa de adîncă alarmă ca această foarte recentă naștere a *Democrațieĭ moderne*“. Noua adunare este „un Parlament care se întrunește se facă epocă“. Autorul maĭ observă, că noua Cameră a Comunelor are maĭ mulțĭ membri care figurează pentru întăia dată în adunare de cît orĭ care alt Parlament din lume: Dintre ceĭ 158 unioniștĭ, aproape jumătate sînt aleșĭ pentru întăia oară; zecimĭ dintre *„veteraniĭ încercațĭ și venerabiliĭ au fost ușurațĭ de zbuciumul vieţiĭ parlamentare“*. Uniĭ care aŭ fost neîntrerupt timp de 40 anĭ membri aĭ CamereĭComunelor aŭ fost respinșĭ de data asta de alegătorĭ. Foarte mulțĭ sînt *„tinerĭ plinĭ de entuziasm, de energie și de optimismul tinereţiĭ“*. Democrația a învins. Socialicește și politicește majoritatea este emancipată de tradițiile trecutuluĭ. *„Interviewurile“*— o inovație a acesteĭ reviste—sînt acordate de *un Radical din Johannesbury* și de *Mr. H. W. Massingham*, asupra situațieĭ în Africa de Sud. Treĭ chestiĭ sînt în discuție:—1). Despăgubirile ce trebuesc plătite Burilor;—2). Stabilirea unuĭ guvern răspunzător de faptele luĭ;—3). Problema muncitorilor chinejĭ în Africa.

North American Review (New-York, Februar). Dl. *Frederic Louis Huidekoper*, o reputație de mîna întăiŭ în critica militară, dovedește, în *„Sînt Statele-Unite pregătite de războiu?“*, nesuficiența înarmăriĭ aceșteĭ țărĭ. Armata Statelor-Unite cuprinde treĭ categoriĭ: 1) *armata regulată*; 2) *miliția*; 3) *voluntariĭ*. Intăia categorie e extrem de redusă. La începutul războiuluĭ cu Spania, armata regulată se compunea din 26040 soldațĭ și 2143 ofițerĭ, adică maĭ puțin decît patru zecimĭ din unu la sută din populația țăriĭ. Grosul armateĭ îl formează miliția și voluntariĭ, care sînt înrolațĭ în ajunul războiuluĭ. Cu tot patriotizmul lor aceștĭ soldațĭ nu pot avea instrucția necesară, de aceia în toate războaele, afară de unul, armatele Statelor-Unite aŭ fost învinse la început și numaĭ maĭ tîrziŭ—adică după ce aŭ învățat instrucția pe cîmpul de luptă—aŭ învins. Sporirea armateĭ regulate e o necesitate urgentă. Cu toate că acest Stat are o politică pașnică, istoria luĭ dovedește, că de la *Declararea Independențeĭ* la fie-

care patru anĭ şi jumătate de pace, a fost unul de războĭ. Victoria in aceste războaie se datoreşte numaĭ faptuluĭ, că Statele-Unite nu s'a ciocnit cu marĭ Puterĭ militare.

In „*oamenii de stat mai bătrini din Japonia*", Dl. *W. Elliot Griffs*, fost profesor la Universitatea din Tokio, pecind *Komura* şi *Takahira* eraŭ studenţĭ, vorbeşte cu admiraţie de ceĭ „*55 creatori*" aĭ Japonieĭ moderne. Dintre aceştĭ eroĭ, toţĭ cunoscuţĭ personal de autor, nu maĭ trăesc azĭ de cît şese, adunaţĭ în jurul Mikaduluĭ; printre eĭ *Ito* străluceşte în mod deosebit. Autorul laudă atitudinea nobilă a Japonieĭ în tratatul de la Portsmouth şi afirmă că pentru oameniĭ de stat aĭ Japonieĭ „condeiul este maĭ puternic de cît spada".—*Dr. Francis E. Clark* în „*Cit datoreşte Poezia Engleză poeţilor tinerĭ*", enumeră geniile poetice precoce ale Anglieĭ, care aŭ murit înainte de 25 anĭ şi constată că ultima jumătate de veac este aproape lipsită de poeţĭ tinerĭ. Se întreabă dacă lipsa de precocitate poetică în această perioadă nu-ĭ o dovadă de maĭ multă sănătate şi seriositate?

Positivist Review (London, Februar).—„*Pace şi Progres*" este titlul unuĭ studiu început in acest număr. Il vom recenza în numărul viitor, cînd va fi complect tratat.—In „*alegerile generale şi urmările lor*" Dl. *Swinny* prevede fizionomia noueĭ Camere a Comunelor după grupările politice şi arată pentru ce Unioniştiĭ vor fi complect bătuţĭ în alegerĭ, şi Protecţionismul luĭ Chamberlain condamnat. Prevederile autoruluĭ aŭ fost aproape exact realizate.

International Journal of Ethics (London, Ianuar). Revistă trilunară. In „*Sinuciderea*" dl. *C. F. Younge* constată înmulţirea cazurilor de sinucidere pretutindenĭ, şi se întreabă care-ĭ cauza? Afirmă că sinuciderea e o dovadă de perdere a simţuluĭ datorieĭ. In epoca ante-creştină ea era privită ca o dezertare: Cicerone compară pe om şi viaţa sa cu o sentinelă care n'are dreptul să părăsască postul de strajă până ce nu-ĭ va permite şeful care i l'a încredinţat. Uniĭ dintre sfinţiĭ părinţĭ permiteaŭ sinuciderea numaĭ femeilor, în caz de apărare a castităţiĭ. In toate ţările civilizate sinuciderea a fost considerată în totdeauna ca o faptă odioasă. Sentimentul moral şi religios, împrejurările sociale şi economice, educaţia, condiţiele higienice—toate sunt factorĭ importanţĭ în creşterea şi descreşterea sinucidereĭ. Se observă că sinuciderea e maĭ răspîndită în păturele culte; că e maĭ frecventă printre Protestanţĭ decît printre Catolicĭ. Statistica dovedeşte că în timpul războaelor cazurile de sinucidere ajung la minimum atît pe cîmpul de luptă, cît şi printre ceĭ de acasă: omul atuncĭ se uită pe sine, atenţia e îndreptată în afară şi simţul îmnplinireĭ datorieĭ e maĭ crescut. Proporţia după sex în sinucidere, în cele maĭ civilizate ţărĭ, e de treĭ barbaţĭ la o femee; în Anglia de doĭ barbaţĭ la o femee; iar în Danemarca de patru barbaţĭ la o femee. Sinuciderea printre copiĭ e mult maĭ răspîndită decît s-ar crede. Sinuciderea din cauza iubireĭ a intrat în modă de la „*Werther*" al luĭ *Goethe*; cea din cauza suferinţilor fizice e maĭ răspîndită printre ceĭ din clasele de sus: cancerul, neuralgia, angor pectoris îndeamnă la suicid; fizia foarte rar. Un caracter tare, călăuzit de principiĭ morale poate învinge suferinţele cele maĭ groaznice ale vieţiĭ şi se alunge ispita mîntuiriĭ prin suicid: Napoleon cel Mare e un exemplu. Singurătatea îndeamnă la sinucidere: acest tribut e dat maĭ mult de ceĭ neînsuraţĭ. Barbaţiĭ văduvĭ cu copiĭ daŭ un contigent maĭ mare de sinucişĭ decît femeile văduve cu copiĭ: ceea ce arată o superi-

oritate altruistică la femeĭ: văduvile fără copiĭ întrec cu mult numărul bărbaților văduvĭ fără copiĭ, în sinucidere. Unele cazurĭ de sinucidere sînt pricinuite de neechilibrarea munciĭ intelectuale prin cea fizică. De multe orĭ tendința spre sinucidere trebue considerată ca o boală de domeniul mediciniĭ şi tratată în consecință.

Ocasional Papers (Oxford, Februar).—Dl. *Kenneth Ingram* în „*Russia: Act. III*" discută preliminările şi urmările războiuluĭ Ruso-Japonez. Politica de expanziune a Rusieĭ trebuea să aducă numaĭ de cît războiul: Rusia în nevoea de a-şĭ deschide Pacificul înainta mereu spre răsărit, pe cînd Japonia se întindea spre Apus. Ciocnirea era fatală, Guvernul însă a ales momentul rău şi a socotit greşit: Atmosfera încărcată din năuntru îĭ era cunoscută, dar el credea că războiul va aduce Rusieĭ Manciuria, va da zbor comerțuluĭ, prin deschiderea Pacificuluĭ, şi ast-fel va potoli nemulțumirile interne. Guvernul nu cunoştea puterea reală a Japonejilor după cum nu cunoştea niciĭ Anglia puterea reală a Burilor în 1899. Aicĭ e întăia greşală. Partidul de la putere ar fi procedat înțelepţeşte dacă ar fi acordat întăĭ reforme liberale şi apoĭ cu putere crescută şi cu linişte acasă ar fi atacat pe Japonejĭ. A doua greşală e neducerea pînă la capăt a războiuluĭ: După pacea de la Portsmouth s-a văzut că Rusia dacă ar maĭ fi făcut sforțărĭ ar fi putut obosi pe Japonejĭ. Incheerea păceĭ şi schimbarea politiceĭ interne prin chemarea luĭ Witte la guvern se datoreşte intervențieĭ Impăratuluĭ Wilhelm, care a făcut presiunĭ asupra țaruluĭ în vederea rezultatelor posibile în urma incidentuluĭ marocan. Prin pacea de la Portsmouth chestia Extrem-Orientuluĭ rămîne nedeslegată pentru Rusia, iar starea internă ajunge încă maĭ vulcanică. Nehotărîrea şi schimbarea în politică sînt cel maĭ rău procedeu. Reformele liberale acordate de Witte după războiu nu mulțumesc pe nimeni; greve şi huliganisme urmează. Care va fi sfîrşitul e greu de prevăzut. Viitorul pare a fi al liberalilor constituționalĭ.

Ordinea nu se va stabili de cît cu realizarea unii Rusii libere sub un împărat scăpat de mrejele Marilor Ducĭ.—Starea Rusieĭ interesază Europa întreagă: cu o Rusie slabă Germania ajunge maĭ primejdioasă; hoardele asiatice de sub controlul Rusiei îşĭ pot reîncepe atrocitățile; omul galbăn nu mai e stavilit de nici o barieră; iar India poate îndrăzni să înfrunte Anglia. „In orice parte, o Rusie slabă nu-ĭ de dorit, o Rusie puternică e necesară". Cît timp Anglia e tare în Extremul-Orient, expanziunea Rusieĭ nu-ĭ de temut.

The University Review (London, Februar).—Dl. *Alex. Morgan*, în „*Reforma Universităţii Scoţiene*," discută necesitatea reformei universităților din Scoția: Cele patru Universități din Scoția sînt prea strîns legate la un loc—ele au nevoie de libertate individuală spre a se putea mişca mai uşor. Anul şcolar universitar de cincĭ lunĭ jumătate, aşa cum e numaĭ în Scoția, e o supravețuire din Evul Mediu, cînd studentul avea nevoie să fie liber o parte din an ca să-şĭ poată agonisi mijloacele de traĭ pentru timpul de studiu. Autorul propune treĭ trimestre de cîte treĭ lunĭ fiecare. Amintind discuția între partizanii escluziviştĭ aĭ celor două concepțiĭ despre scopul Universitățiĭ:—1) orĭ *răspîndirea culturiĭ*:—2) orĭ *înaintarea eĭ*,—autorul se pronunță pentru îmbinarea acestor două scopurĭ în unul singur. Pentru răspîndirea culturiĭ în universitate numaĭ sistemul cursurilor adresate de pe catedră la sute de studențĭ nu-ĭ de ajuns; *colectivismul* în educație trebue complec-

tat prin *individualism*: metoda seminarială, împărţirea studenţilor pe grupurĭ. Ca profesorul săĭ aibă timp să lucreze şi pentru *înaintarea* specialităţiĭ luĭ trebue să nu fie prea mult ocupat cu studenţiĭ, decĭ: sporirea număruluĭ profesorilor şi a mijloacelor materiale. Autorul dă de exemplu universităţile americane: La universitatea din *Harvard*, Latina e predată de şase profesorĭ; Greaca de şapte; Matematicile de opt; Pedagogia de patru. La Universitatea din Chicago Pedagogia e predată de zece profesorĭ. Dl. *Morgan* e împotriva burselor acordate studenţilor prin concurs: De multe orĭ se întîmplă că ceĭ care le obţin aŭ mijloace; bursele, dacă sînt, trebuesc date, nu prin concurs, ci după liberă apreciare a profesorilor, celor saracĭ care se disting: Ar fi maĭ bine ca bursele să se suprime cu totul: studentul să traiască independent prin munca luĭ. Dă de exemplu universităţile din America unde pe lînga fiecare universitate se află cîte un biuroŭ de plasare a studenţilor, care vor să cîştige muncind în timpul anuluĭ şcolar şi în vacanţe; şi pentru a procura ocupaţiĭ bine remunerate celor care au terminat universitatea. O altă observaţie face autorul asupra nevoieĭ de a stabili o corelaţie logică între diferitele obiecte ce se predau la diferitele facultăţĭ, astfel ca o universitate să apară cu o structură firesc organizată.

„Sovremennie Zapiski“ (Memorii Contemporane, Ianuar 1906, Petersburg); — editor V. G. Korolenco, director N. Annenski.

Această revistă apare în locul revistei „Russkoe Bógatstvo“ (oprită de guvernul constituţional al contelui Witte), — e un organ, prin excelenţă, a „inteligenţeĭ“ Ruse, — şi în materia ei variată (un mare volum de aproape 500 pagini, ca toate revistele ruseşti) se oglindesce şi starea nenormală a ţării, şi curentele ce predomină în clasele culte.

In altă parte (vezi „cronica externă“) am citat articolele, vibrante de actualitate, ale d-lor *S. Elpatievski*, *I. Bikerman* şi *A. Petrişcev*; — din celel'alte trebue să amintim întâiu studiul d-lui *A. Krasnoselski*, — „Morala şi sociabilitatea în doctrina lui N. K. Mihailovski“, — un cugetător puternic şi original, care timp de 30 ani a fost un adevărat *dictator* al „inteligenţii“ ruse (a murit anul trecut); — şi în al doilea rînd autobiografia celebrului literat rus, *V. G. Korolenko*, un reprezentant de frunte al acestei „inteligenţe“: In această „Istoria unui contemporan“ a d-lui Korolenko, se reflectează toate crizele sufleteşti şi toate luptele eroice, pe care generaţia lui le-a dus în contra ţarismului, şi suferinţile îndurate de ea. Ambele articole sunt abia începute, — şi vom fi siliţi să revenim, cînd vor fi publicate în întregime.

Dl. *V. Wagner*. „Infanticidul şi Matriarcatul (Muterrecht)“, — ne dă un important studiu antropologic şi sociologic asupra originilor sentimentului de maternitate, şi a evoluţiei „dreptului de mamă“.

Dl. *N. E. Kudrin*, — „Frumosul în slujba omenirii“, — face analiza operelor şi biografia poetului englez William Morris.

In schiţele din viaţa militară, de d. *L. Socalski*, — „In sunetul tobei“, — pe dinaintea noastră trec figurile „eroilor“ din recentul răsboiŭ: iată o nenorocită ordonanţă, care se bucură, că mulţumită plîngerii „cucoanei“ a nemerit în carceră:

„Eşti slobod, ca în raiu, — un cuvînt,
„— exclamă el de după gratiile de fer:
„— Fă ce vrai, vrai — dormi, vrai — stăi
„culcat, cu picioarele pe păreţi...
„ — Ptiu, — s'aude indignat din No. 1.
„ — Să treci, prin cîte am trecut eu,
— vei vedea“...

Iată o serie de soldaţi, unii plugari neciopliţi, alţii beţivi şi hoţi; iată un „bacalaureat," care ceteşte pe Nietzsche, ca să uite de realitate; alt bacalaureat—un nenorocit ne apt pentru serviciu, persecutat de superiori;— al treilea—un cuconaş, ce stă la moşie şi numai „se numără" la cazarmă; iată un locotenent crud şi rece, de groaza bătăilor căruia soldaţii se transformă în „manechene nervoase"; iată un căpitan,— o bucată de slănină, leneş, apoplectic, care se gîndeşte numai la somn şi mîncare... Inţelegi multele din misterele răsboiului... Schiţele nu sunt încă isprăvite.

Dl. *E. Hahneiser*,—„In Manciuria din Tambov", ne descrie scene, ca martor ocular, din represiunile mişcărei agrare în provincia Tambov, — îngheaţă sîngele în vine de atîta cruzime selbatică şi inutilă.

Dl. *L. Melşin*, — „Vae victis!" — ne povesteşte două tragedii din viaţa deportaţilor politici, din 1889, cînd au căzut multe victime ai satrapilor fără ruşine şi milă.

Dl. *V. G. Korolenko*, „Tragedia din Poltava",—care s'a isprăvit cu împuşcarea satrapului Filonov,—îşi explică rolul în această tragedie.

Pe lîngă acestea,—o serie de cronici, foarte interesante.

„Obnovlennaia Şcola" (Şcoala renovată, No. 3, Februar 1906, Chişinău); director: *Al. Ouatul.*

Această revistă „şcolară", ce apare în capitala Basarabiei, vorbeşte foarte puţin despre şcoală, şi nici un cuvînt despre Basarabia.

Dl. *I. Buroda.* („Pe temele vechi") cercetează cauza scisiunii între popor şi „inteligenţă", schiţează istoria „poporanismului" rusesc, cînd „inteligenţii" ruşi se îmbrăcau în haine ţărăneşti, „îşi giuleau înadins pielea pe mîni, ca să se apropie de popor, şi să nu-i pară cuconaşi",—şi conchide—„trebue să ne apropiem de *proletariat*!"...

Şi istoria poporanismului rusesc nu face să roşească pe „inteligentul" (intelectualul) din Basarabia (de la care nu cerem să se îmbrace în suman, nici să-şi „giulească mînele" pentru ca să se apropie de popor, ci măcar să ştie să-i vorbească în limba lui),—pre cum nu-i tulbură liniştea sufletească faptul, că în jurul lui, în Basarabia,— ţară de plugari romîni, *nu există* „proletariat", de care vrea să-se apropie.

Vecinica istorie a jertfelor omeneşti pe altarul Baalului formulelor abstracte!—şi aici aceste jertfe sunt acei ţărani romîni, prin munca cărora d-nii de la „Şcoala renovată" au putut să ajungă „inteligenţi... ruşi"...

Vădit că nu putem imputa acestei reviste, că apare în limbă rusă.—altfel n'ar putea să apară. — Dar intr'o revistă din Basarabia, al cărei director se cheamă *Ouatul*, şi printre colaboratorii căreia găsim numele: *Bivol, Grosul, Florea, Dolneanu* etc.,— toţi tinerii aceştia de inimă, gata de sacrificii (No. 2 al revistei a şi fost confiscat de guvernator, ca subversiv), —să nu-şi dee seama de groaznicul întuneric ce cuprinde poporul *înstrăinat* în mijlocul căruia trăesc? Să nu găsească nici un cuvînt pentru *acest* popor? Să fie iscălitura „Gheorghi Dolneanu", *cu litere latine*, sub un articol,—singurul tribut datoriei către neamul *lor*, singura aluzie, că revista apare în capitala *unei ţări romîneşti*?...

O!...

NOTĂ. *Din cauza îngrămădirii de materie, cu toate că am trecut mult peste cadrul ce ni l'am propus (aproximativ 150 p.), suntem siliţi să lăsăm pentru N-rul viitor recensii asupra mai multor reviste.*

Mişcarea intelectuală în străinătate

FILOZOFIE

Pour qu'on lise Platon. par *Emile Faguet* de l'Académie Française 1 vol. in 12°, 398 p Paris. Société Française d'imprimerie et de librairie 1905.

Celebrul critic expune cu verva şi claritatea luĭ cunoscută ideile filozofice şi sociale ale luĭ Platon în care admiră maĭ degrabă artistul.

Le Langage. Essai sur la Psychologie normale et pathologique de cette fonction par le *dr. Bernard Leroy*, 1 vol. in 8 de 289 p. Paris, Alcan 1905.

Autorul vorbeşte de percepţiunea, emisiunnea şi patologia limbajuluĭ utilizînd datele linguisticeĭ, observaţieĭ clinice. experimentaţieĭ. El constată o legătură strînsă între toate sistemele verbale de imaginĭ, maĭ ales între sistemele de imaginĭ auditive şi sistemele de imaginĭ kinestezice cărora le dă o deosebită importanţă. După dînsul limbajul nu-ĭ o funcţie de lux ci în fiecare individ el e legat prin rădăcinĭ adîncĭ cu tot mecanizmul psihologic.

Les anomalies mentales chez les écoliers (Etude médico pédagogique) par les *drs. Philippe et Paul Boncour*. 1 vol. in 12 Paris Alcan 1905.

Carte interesantă şi clară care tratează chestia atît de actuală în pedagogie, a educaţiei copiilor anormalĭ. Intre aceştia eĭ deosebesc: 1) ceĭ întîrziaţĭ intelectualiceşte 2) instabilii suferind de incapacitatea de a-şĭ fixa atenţia saŭ de-o impulzivitate excesivă 3) astenicii, (inerţie mentală, lene maladivă, însoţită ades de atonia generală a organizmuluĭ), 4) copiiĭ atinşĭ de tare ale sistemuluĭ nervos. de o isterie frustă saŭ de o epilepsie desimulată care tulbură caracterul şi funcţiile mentale.

Der sinn des Daseins. Streifzüge eines optimisten durchi die Philosophie des Gegenwart. Von *dr. Ludwig Stein*. Tübingen und Leipzig 1904.

Douăzecĭ Essais remarcabile atît ca conţinut cît şi ca stil. El îşi denumeşte punctul săŭ de vedere ca optimism social, pe care-l susţine tot atît de elocvent pe cît combate Romantismul, misticismul şi pessimismul. Ca şi Fichte el vede înţelesul existenţeĭ, în muncă, adică în energia universală, în veşnica lucrare a Universuluĭ.

Il sentimento imperialistà. Studio psico-sociologico di *Giov. Amadori Virgili*. Milano-Palermo, R. Sandron editore.

Autorul studiază imperialismul nu ca o acţiune politică saŭ ca o ten-

dinţă individuală dar ca un sentiment colectiv de mare importanţă. Maĭ întăĭ expune teoria sentimentelor colective apoi examinează imperialismul ca unul din aceste sentimente şi ajunge să demonstreze că omul politic, un Chamberlain saŭ Roosevelt saŭ Bülow, nu e de cît un interpret saŭ chiar o parte din acel sentiment. Incercarea de a aplica studiului săŭ resultatele moderne ale psicologiei sociale este bine reuşită.

So seid Ihr! *Aphorismen* von *Otto Weiss.* Mit einem Vorwort von Georg. Brandes. Stuttgart und Leipzig 1906.

Brandes numeşte pe autor „un om minunat de înzestrat pentru acest gen filosofico-artistic". Weiss urmează principiul „ridendo dicere verum". Cu greu s-ar putea găsi între scriitorii moderni un altul care să minuiască cu atita virtuozitate forma aforistică. Posedă nu numaĭ o distinsă inteligenţă, o multilaterală cultură şi o bogată experienţă, dar e şi un strălucit dialectician şi stilist.

Milhaud: **Etudes sur la pensée scientifique chez les Grecs et chez les modernes.**

ISTORIE

H. Nagaoka: **Histoire des relations du Japon avec l'Europe aux XVI-e et XVII-e siècles.**

Primele raporturĭ ale Japonieĭ cu Europa au loc pe la 1541. Misiunea François-Xavier (1549) pregăteşte apoĭ teren pentru propaganda jesuiţilor, care, fiind ajutată de seniorĭ şi de Şogunul Nobounaga, prinde aşa de tare, în cît Japonia ar fi ajuns o colonie portugheză, dacă n'ar fi fost combătută apoĭ de Şogunii Hydeyoshi, Iéyasou şi oprită de Iémitsou. Totuşĭ jesuiţiĭ au continuat a avea o influenţă în comerţ.— In secolul al XVII vin Olandejiĭ în Japonia şi înlocuesc pe Portughejĭ şi Spaniolĭ în comerţ. Prin mijlocul sec. XVII perd şi eĭ influinţa şi Japonia rămîne aproape închisă pentru Europenĭ până la voiajul căpitanuluĭ Davis în 1851.— Autorul maĭ arată şi raportul între puterea Şogunuluĭ şi a Mikaduluĭ, şi descrie două ambasade japoneze în Europa în sec. XVI şi XVII, una la Papa, alta în Spania.

Intre numeroasele cărţĭ apărute în urma răsboiului Ruso-japonez, va interesa de sigur pe specialiştĭ lucrarea:

„Les enseignements maritimes de la guerre russo-japonaisse" datorită fostuluĭ ministru de marină al Franţeĭ, *de Lanessan* precum şi

R. Pinon: *Origine et Résultats de la guerre Russo-japonaise.* Perrin. 5 frs.

Napoleon I. Eine Biographie von *August Fournier.* Zweiter Band: Napoleons Kampf um die Weltherrschaft, Zweite, umgearbeitete Auflage. Wien. 1905.

Şi aceasta a doua ediţie a volum. II, care tratează epoca dela 1802—1810 se distinge prin aceeaşĭ conştiincioasă exploatare a celor maĭ nouă izvoare

L'Italia nella natura, nella storia, negli abitanti, nell'arte e nella vita presente per *E. Reclus* e *A. Brunialti.* Milano. Società Editrice Libraria.

Partea relativă la Italia în marea Geografie universală a luĭ Reclus, a fost aproape întreită de Brunialti.

La vita fiorentina nel Seicento *di Gaetano Imbert.* Firenze Bemporad, 1906.

O carte de o rară erudiţie, în care se zugrăveşte după cele maĭ variate izvoare viaţa florentină de la 1644 la 1670.

William Pitt. Charles Whibley, (Blackwood, 346 pg. 6 sh. net).

Carte publicată cu prilejul comemorăriĭ centenaruluĭ morțiĭ luĭ W. Pitt. E scrisă cu multă îngrijire şi admirație sinceră, lipsită însă de strălucire. Comparată cu admirabila monografie a lorduluĭ Rosebery publicată maĭ înainte în „Ceĭ doisprezece oamenĭ de stat englejĭ“, perde orĭce însămnătate.

„Pre-Raphaelitism and the Pre-Raphaelite Brotherhood“. de dl. *Holman Hunt.* (Macmillan). Autorul cu o autoritate pe care nimenĭ nu i-o poate discuta face istoria cunoscuteĭ şcolĭ artistice.

Emile Faguet: **l'Anticléricalisme.** Soc. Franç. d'imprimerie. 3 frs. 50.

CHESTIUNI SOCIALE

Albert Mathiez,— *La question sociale pendant la Révolution française,* Paris, Edouard Cornély; prix: 1 frs.

Un excelent rezumat, după lucrările luĭ Allard şi Jaurès şi documente locale. Arată cum chestiunea socială, la început chestiune pur burgheză, se transformă în chestiune țărănească, şi apoĭ a muncitorimiĭ.

E. Marguery,—*Le droit de propriété et le régime démocratique.* F. Alcan; 1 vol. 202 p.; prix: 2 fr. 50.

Dupa autor una din funcțiunile cele mai necesare ale Statului, în democrație, e de a interveni în raporturile economice pentru a asigura proprietățile tuturor cetățenilor;—dar socializarea proprietății îi pare cu neputință.

Romolo Caggese.—*Un comune libero alle porte di Firenze nel secolo XIII* (Florența, Bernardo Seeber; 250 p.)

O foarte interesantă descriere economică şi socială a comuneĭ Prato.

FOLKLORE

Ehrenreich studiind **„les Mythes et Légendes des Populations primitives de l'Amerique du Sud“**, ajunge la concluzia că fondul mitologic şi legendar al Americanilor de Sud este de-a dreptul înrudit cu al celor de Nord, ceea ce e ceva nou în chestiune, de oarece până acum să admiteau trei ciclurĭ deosebite: nord, centru, sud.

Maspéro publicînd o nouă ediție din **„Contes populaires de l'Egypte ancienne“,** adaugă multe bucățĭ necunoscute încă şi aflate după publicarea edițieĭ dinainte, însoțind culegerea de o introducere, în care descrie viața populară în Egiptul vechiu,—ceia ce uşurează înțelegerea povestirilor. Autorul consideră Egiptul „dacă nu ca țara de origină a poveştilor populare, cel puțin ca una din acele, în care s'au naționalizat maĭ de mult şi de unde au capatat o formă în adevăr literară“.

CRITICA LITERARĂ

Anatole France de *Georg Brandes,* în colecția „Die Litteratur“. Autorul explică conaționalilor săĭ scepticismul şi mentalitatea mareluĭ prozator francez.

La Littérature Contemporaine de *Ch. Vellay* şi *G. Le Cardonnel.* Autoriĭ aŭ consemnat în această carte răspunsurile diferiților poețĭ, romancierĭ, autorĭ dramaticĭ, criticĭ relativ la tendințele dominante ale poezieĭ, Romanului, Teatruluĭ şi Criticeĭ.

A. Le Breton, **Balzac, l'homme et l'œuvre** Paris. Colin, 1905.

Autorul studiază antecesoriĭ şi autoriĭ luațĭ ca model de Balzac.

După o scurtă biografie, arată cum romanul luĭ Balzac, s'a dezvoltat din romanele populare ale lui Pigault-Lebrun şi Ducracy-Duminil, cum a fost influențat de romanele de Anna Radcliffe, Lewis şi Mathurin, cum apoĭ a luat ca model romanele istorice ale luĭ W. Scott şi Cooper şi alăturea de ele pe ale luĭ Monnier

„Impressions de Littérature Contemporaine" de *d-l Firmin van den Bosch*, conține două studiĭ importante asupra d-lor Brunetière şi Huysmans. E de laudat tonul fară pretenție întrebuințat de autor în critică.

Dramen der Gegenwart. Betrachtet und besprochen von *Hermann Kienze.* Graz, Leuschner & Lubensky 1905.

Articole apărute întăĭ în foiletoane în Graz şi care se ocupă în mare parte cu Ibsen şi Hauptmann. Autorul recunoaşte meritele naturalismuluĭ fară a uita cerințele idealismuluĭ. In toate articolele se vede multă experiență, gust artistic şi dreptate.

„Études sur la Littérature française" de *d-l Doumic.*

LITERATURA

L. Andreieff: **„Către stele"**. Dramă.

Lucrare care a apărut în Rusia şi va fi tradusă în curînd în franțuzeşte. A fost pe scenă la Moscova şi în urmă oprită. Autorul caută să sintetizeze drama contemporană a vieții ruseşti.

Un savant, Ternovsky, exilat din Rusia e directorul unui observator pe un munte. O revoluție isbucneşte în vale şi Nicolai (fiul savantului) ia parte, de şi nu e în Rusia, căci spune el: nu există revoluție *a altora*, nu există de cît *libertate*, care e *una pentru toți*. Revoluția, tradată, cade, Nicolai moare în luptă. Logodnica luĭ, Maroussia, după ce încearcă fără succes să-l ajute să evadeze, plînge desperată soarta lui. Savantul Ternovsky rămîne rece: el e afundat în stele: ce însamnă *un om* (fiul lui) fața cu imensitatea lumilor? Maroussia nu poate înțelege această filozofie a tatălui, ea izbucneşte în blăsteme contra societății, în care cei mai buni sufăr. Apoi, îndemnată de bătrîn, reintră în luptă în memoria iubitului ei logdnic. Bătrînul îi spune: „Cei ucişĭ.... trăesc veşnic", numai „cei ce ucid, mor". Şi fata să duce în luptă —sı moară—„către stele".

Der Rosendoktor, Rosen, Biskra; von *Ludwig Finckh. Stuttgart und Leipzig 1906.* 3 vol.

Cea dintăiŭ e o nuvelă, în care se descrie iubirea din tinereţe. A doua e un volum de versurĭ. A treia e descrierea oazeĭ algeriene Biskra. In toate poetul se arată ca un suflet înzestrat cu cele maĭ nobile calitățĭ ale sufletuluĭ popular german. Talentul săŭ e eminamente liric. Caracteristic este un cult pur pentru femee, al căreĭ simbol îl apare regina florilor: roza. E sigur că Finckh va ajunge în curînd a fi recunoscut ca un mare poet al Germanieĭ.

Auf der Fahrt mit Landstreichern. Aus dem Englischen (Tramping with Tramps) von *Iosiah Flynt*, von Lili du Bois-Reymond. Berlin 1904. Autorul american şi-a scris cartea după numeroase observații culese—după noua metodă—în timpul traiuluĭ său între vagabonziĭ din Statele-Unite, Germania, Rusia şi Anglia.

„Suffering's Journey on the Earth" de *Carmen Sylva* (Jarrold. 140 pg 3 s. 6 d. net). O bună traducere. Interesantă din punct de vedere biografic şi literar. O alegorie în care autorul binecuvintează suferința din cauza lecțiilor ce ea dă victimelor eĭ.

In realitate e o confesiune a autorului despre propriile sale suferinţĭ în formă alegorică.

Pagine allegre *di Edmondo De Amicis.* Milano, Treves 1906. –Conţine scrierĭ deja publicate, dar care împreună formează una din cele maĭ frumoase cărţĭ ale luĭ Amicis.

„Luĭ", de dl. *John Grand Carteret* (Nilsson, Paris 296 pp. 3 fr. 50 ct.). O colecţie de cele mai renumite caricacaturĭ ale împaratuluĭ Germanieĭ. Toate ţările sînt puse la contribuţie în acest volum: fiecare faţă a caracteruluĭ împăratului Wilhelm e redată deosebit de caricaturiştiĭ deosebitelor naţionalităţĭ

COMPILATOR.

BIBLIOGRAFIE

In această rubrică vor fi anunţate toate publicaţiunile ce ni se vor trimite. Asupra unora vom face şi recenzii.

SUMAR

TIPOGRAFIA „DACIA" ILIESCU, GROSSU & Comp.—IAȘI.

TABLĂ DE MATERII

În Măstăcanĭ....*)

Sînt numaĭ cîțĭ-va anĭ de atuncĭ. Era chiar în ziua de Sfînta Maria-Mică. Par' că văd și-acuma nourul de praf, în care înnoată ceĭ doĭ caĭ osteniţĭ aĭ luĭ moș Petrache Profir, trăgînd după eĭ căruța cŭ învățătorul. Vine din tîrg, de departe, învățător nou, un băetan tînăr abea-ĭ mijește mustața. Moș Petrache ar vrea, cum i-ĭ obiceiul, să maĭ stea dinaintea crîșmeĭ, unde-ĭ hora; el dă să-șĭ arunce ochiĭ la oamenĭ, să-ĭ facă să priceapă c'aduce învățător nou și tînăr, om învățat și cuminte de la Dumnezeu; dar nu-ĭ merge!

— Iaca, domnule Ionică, uită-te, îțĭ place hora noastră? întrebă moș Petrache, oprind caiĭ.

— Imĭ place, moș Petrache, dar vreaŭ maĭ de grabă să-mĭ destup urechile și ochiĭ de praf, respunde învățătorul.

— Că bine zicĭ d-ta! Hi! căluții tateĭ, vi-țĭ odihni acasă. Și dă cu nuiaua în caĭ.

* * *

Lumea?.... cum îĭ lumea. Eŭ n'oiŭ putea spune cine anume, dar știŭ că nicĭ nu făcuse zece șchiopătăturĭ Mocanul,—de la care sărise o potcoavă c'o bucată de unghie și din pricina asta ducea greul maĭ mult Cazacu,—și strigă unul: „a venit profesor nou“ și acuma..... fă-te-o muscă și sboară de la unul la altul și privește și ascultă....

— A venit profesăr noŭ, măĭ!

— Ce spuĭ tu, măĭ?!

— Pe crucea mea!... Tot avea dreptate lumea că pe-acesta îl scoate la pensie.

— La pensie? Auzĭ dumneta! îl scoate la pensie.... și oare cine-l scoate la pensie, măĭ?

— Păĭ, ci-că tot l'ar fi dovedit judecata... a umblat el să scape, da' pe semne că n'a fost chip.

— Să se ducă opt!... cîte zile 'ntr'un an! strigă unul, arătînd cu mîna spre poarta țarineĭ.... auzit-ațĭ dumnevoastră?...

---

*) Fragment din romanul *Om Nou*, care va apare în cursul acestui an.

să plătesc eŭ ştreaf că nu s'a dus băetul la şcoală.... după ce a murit!

Svoana se lăţeşte şi nicĭ pe Nicolaiŭ Chiochiu nu-l încunjură vestea asta, care-ĭ stîrneşte jalea şi nu l lasă în ticnă să moţăe lîngă oala cu vin....

— Ce, se duce? întrebă el sărind arsa şi povidindu-se, se duce, cu bună samă, orĭ m'amăgiţĭ?!... că nu scapă el de mine, bunu-ĭ D-zeŭ, nu scapă el de mine!...

— Nu se duce, Neculaiŭ, nu se duce, îĭ spune un bătrîn, ca să-l linişlească.

Şi Neculaĭ Chiochiu începe iarăşĭ povestea luĭ, plîngînd, — poveste pe care o spune totdeauna, de cîte orĭ se 'mbată:

— Ce te doare, dragu tateĭ, zic eu, ce aĭ, Vasilică—dragul tateĭ; spune tateĭ ce te doare?.... el tace şi nu deschide gura şi se întoarce la pǎrete şi suflă greŭ....

Oamenii l'aŭ văzut pe Neculaiŭ Chiochiu în toate duminicile şi sărbătorile tot în aşa hal; s'aŭ deprins cu asta şi nu-l maĭ ascultă; eĭ ştiŭ ce are să spue maĭ departe.

Şi ĭaca de ce Neculaiŭ Chiochiu, orĭ cît îĭ el de beat, înţelege, că durerea luĭ nu maĭ doare aşa de tare pe alţiĭ şi de aceĭa nu maĭ ĭa acum ochiĭ de la pahar şi bodogăneşte singur—pare că vede aşa într'aĭurea pe Vasilică copilul luĭ de nouă anĭ:

— .....şi suflă greŭ, dragul tateĭ şi nu spune ce are.. Cînd vine popa cu sfînta împărtăşanie, el îĭ numaĭ sudorĭ şi nu spune nicĭ popeĭ, cînd îl întreabă ce are;.... în toate zilele îl intreb, ce are, şi el tot nu spune şi asudă şi se topeşte, dragul tateĭ, văzînd cu ochiĭ.... mă doare tată!... Ce te doare, dragul tateĭ?.... aicĭ la coastă.... m'a izbit «domnu» cu coasta 'n colţul bănciĭ.....

— Se duce profesărul? răcneşte Chiochiu cît îĭ ĭa gura, trîntind din toată puterea un pumn în masă şi sprijinindu-se cu mîna ceĭalaltă ca să nu cadă....

— Nu se duce, omule, caută-ţĭ de treabă, răspund oameniĭ spărieţĭ, fără veste, de spargerea paharuluĭ..

Lumea ştie: a murit copilul izbit cu coasta în colţul bănciĭ, a spus-o copilul cu o zi înnainte de moarte, s'a răpezit Neculaiŭ Chiochiu la puşca din cuiŭ ca s'alerge după profesor, cînd a văzut copilul mort; dar l'aŭ prins şi i aŭ luat puşca şi l'aŭ sfătuit să şĭ îngroape maĭ bine copilul creştineşte.... şi a rămas aşa: „nu-ĭ bine să te 'nchidă şi să nu-ţĭ vezĭ copilul, cînd ţi l or îngropa, orĭ să ţi-l tae doftorul ca pe o vită!.... dacă te jălueştĭ la primărie". Şi de aceea lumea-l opreşte acum pe Chiochiu; nu doar că s'ar teme să nu se întîmple cine ştie ce—aşa cum îĭ el nicĭ nu l'or sluji picioarele până acasă—dar, maĭ ştiĭ? dracul nu face mănăstirĭ! umblă, te-mierĭ-cum, cu puşca, şi se face moarte de om....

— A venit profesăr nou, spune Petrea luĭ Tanasă, întrînd pe uşă....

— Hă!... el crede că nu ştim, răspunde a Dascaluluĭ, izbucnind de rîs ca şi ceĭlalţĭ,—fă cinste c'o ocă! aĭ scăpat!

— Ad'o ocă, domnule Negustor, strigă a luĭ Tănasă, venindu şî în fire de ruşinea pe care o păţise c'aŭ rîs toţĭ de dînsul.

Petre luĭ Tănase ĭ-a cerut învăţătoruluĭ socoteală, că ĭ a surzit băetul şi s'a pomenit şi el cu capul spart.

Lumea s'adună în crîşmă, cheful creşte, crîşmarul se bucură, Chiochiu doarme...

. . . .

Afară se pare că nimic nu'ĭ schimbat. Flăcăiĭ şi fetele învîrtesc hora ca şi'nainte. Chiar de-aud eĭ c'a venit profesor nou, n'aŭ ei vreme de stricat să maĭ stea să-şĭ bată capul, cînd le bate inima atît de repede. Doar atîta să le treacă prin minte: „am scăpat la horă?..... am scăpat de şcoală!" gîndul acesta i ar face să dea cu piciorul maĭ apăsat şi maĭ cu mulţămire. Şi mie îmĭ pare că-ĭ chĭar aşa: prea li-s aprinşí obrajiĭ, prea se'nalţă ca s'arate marĭ, prea le scîntee ochiĭ!... în două rîndurĭ s'a oprit scripcarul să se odihnească, dar mînile nu li se desprind şi scripcarul zice maĭ departe... Tineretul vede că lumea stă pe-de-lăturĭ, tot roată ca şi adinioare, vede cum femeile vorbesc grăbite, dînd din mînĭ, făcînd semne şi arătînd spre horă: crede că-ĭ vorba de eĭ, de jocul lor, de frumuseţa lor şi nicĭ nu le trăsneşte prin cap că ĭ vorba de şcoala lor.

— Ce mi-ĭ bună fata mea acum că ştie carte, zice una, dacă tot un nespălat de aĭ noştri are s-o ia, şi are să ţie tot sapa de coadă, ca şi mine?

– Ţie ca ţie! fata ta, zice alta, tot ştie măcar ce-i pe hîrtie, dar ce are să maĭ plătească bărbatu-meu ştreaf pentru o fată de paisprezece anĭ? fată deprinsă în horă să'nveţe buchile!?

— Au înebunit ceĭ boerĭ, de nu ne dă pace, strigă alta, făcîndu se foc.. de-or învăţa toţĭ carte, cine să maĭ ţie coarnele pluguluĭ?..· Aŭ înebunit, soro dragă... ţi-ĭ ia tocmaĭ cînd îţĭ ţipă inima de muncă... în loc să aĭ şi tu ajutor dela dînşiĭ,—că ĭ creştĭ tu şi nu ţi-ĭ cresc eĭ, îĭ facĭ tu şi nu-ĭ fac eĭ, tu îĭ hrăneştĭ, tu te chinueşti pîn-îĭ zborĭ o leacă şi cînd colo... n'are cine să ţĭ legene un copil, orĭ să-ţĭ aducă o cofă de apă!--ţi-l ia la şcoală!... par'că n'are să vie tot la sapă! Pentru băeţĭ, să zicem, că tot îĭ bine să ştie învăţătură de carte, c'aŭ să facă meliţie şi tot ştie să citească o hîrtie ceva, da' ce trebue feteĭ mele carte?

— Tacĭ, surioară dragă! tot îĭ maĭ bine de fete că nu le ia în meliţie, spune alta, liniştind-o şi isbucnindu-ĭ lacrămile; dar ce mi-ĭ bun mie băetul, că mi-l ia şi mi-l duce în ţărĭ străine, la Craiova—unde a fi Craiova! ci că de la Galaţĭ îĭ duce pe apă şi pe urmă pe uscat... la marginea pămîntuluĭ!... Cîti-s micĭ, ţi-ĭ ia în şcoală şi n'aĭ nicĭ un folos de dînşiĭ, dacă se fac marĭ—ţi-ĭ ia şi ţi-ĭ duce'n lumea neagră!

— Eheĭ, Ilinco! n'aĭ minte!... aşa eram eu cu inima friptă, cît mi-au fost băeţiĭ duşĭ! dar acum, slava Domnuluĭ, îĭ vezĭ gospodarĭ, la casele lor, cu copiĭ...

Şi baba Catrina Mironoaia înşiră povestea feciorilor eĭ de cînd erau în „meliţie", cum îĭ trimeteau răvaş de sănătate, cum

îĭ spuneau eĭ, că tot iĭ bine că se duce omul prin lume și se poartă, că-ĭ bine, cînd știe omul învățătură de carte.

. . . .

Maĭ de o parte, așa cum se și cade, cisluește ciata fruntașilor satuluĭ—oamenĭ tot gospodarĭ și așezațĭ: preotul, primarul, pristavul moșieĭ, notarul, perceptorul, și lumea cuprinsă din sat, care s'adună 'mprejur s'asculte vorbe la locul lor. Vorbele cu tîlc nu se pot auzi adormind lîngă oală, fără să maĭ puĭ la socoteală că țĭ șade maĭ bine și-ĭ lucru și maĭ cu cinste să te vază unul și altul, că staĭ de vorbă cu oamenĭ purtațĭ și'nvățațĭ, de cît să staĭ cu Chĭochiu, ori să te ducĭ ca dînsul, pe două cărărĭ. Lumea asta se lipește încetul cu încetul—maĭ ales că-ĭ acolea și pristavul moșieĭ; vede că nu-ĭ zice nimenea nimic, se dă și maĭ aproape; vede că nu se feresc de dînsa, s'amestecă și ea în vorbă; maĭ întăiŭ cîte-o vorbă două, maĭ apoi se'ntinde vorba de-a valma—ca și cum fiecare ar fi pristavul moșiei...

Acolea—vorba tot de învățătorul nou.

Preotul, om bătrîn, zice că oameniĭ de-acum nu-s cu frica luĭ D-zeu, că cel care a fost venea cu băețiĭ și-ĭ deprindea cum să cinstească lucrurile sfinte și-ĭ învăța legea creștinească. D-zeu știe, sfîrșește preotul, cum o fi invățătorul ist nou!

Primarul spune, și gîndește maĭ multe de cît spune, că nu se știe cum s'o împăca amîndoĭ...

Pristavul moșieĭ e de părere, că ceĭ care 'nvață școalele primare, îs colțoșĭ și-s răĭ de lucru.

Notarul s'arată maĭ îngrijit de cît toțĭ, pentru că numărul copiilor de școală ajunge la sută și se maĭ încarcă bugetul comuniĭ c'un învățător...

— Nu te teme, îi ia vorba din gură perceptorul, om hazliu,—plătesc eŭ din amenzile celor care lipsesc de la școală!

Cîțĭva gospodarĭ sînt veselĭ de-a-binelea: din tot ce se vorbește, eĭ înțeleg că poate s-o nimeri un profesor bun și n'o să maĭ aibă nevoe să-șĭ ducă odraslele să facă și la tîrg clasa a patra.

. . . .

— Auzĭ, măi, a venit „domn“ noŭ—șoptesc copiiĭ de școală.

Pănă'aci n'aveaĭ cap, de răul lor, să priveștĭ hora și să schimbĭ două vorbe. Intraŭ pe sub mînile jucătorilor în horă, s'alungaŭ, se trînteau, răcneau, săreau... Unde-s acum?

— A venit „domn nou“ repetă fiecare neliniștit, înghițînd nodul din gît și pornind acasă. „Oare cum a fi“ gîndește fiecare.

* * *

Casa luĭ moș Petrache nu-ĭ tocmaĭ arătoasă. O întîmplare de pe drum îl făcuse pe învățător să se gîndească și la casa luĭ moș Petrache; tot drumul scîrțîise osiile neunse ale căruțeĭ, păreau că trag dintr'însul de cîte orĭ mergeaŭ caiĭ la pas.

— I am dat arvonă, gîndea Ioan Posteucă—învățătorul,—el nu s'aștepta c'o să aibă mușteriu înapoĭ, va să zică arvona

mea i-a venit din senin și n'a dat cincĭ banĭ pe niște păcură să-șĭ ungă căruța! Pe dînsul il ține maĭ multe parale osiile, carĭ se rod. Cărăușul meu nu-ĭ bun gospodar... casa luĭ trebue să fie roasă de vreme ca și osiile de roate.

Eĭ ce!? casa ca toate casele... acoperită cu stuf de cînd era moș Petrache tînăr și văruită astă primăvară pe vremea ploilor de la Floriĭ. Și iaca de ce i se pare luĭ Posteucă așa de rufoasă casa luĭ moș Petrache. El uitase—moș Petrache îĭ spusese pe drum că din casa asta veche au maĭ eșit șase gospodăriĭ nouă.

Trag dinaintea ușeĭ. Samurache și Brezoiŭ, ceĭ doĭ cînĭ aĭ caseĭ, se gudură, s'ațin cu labele, s'alungă prin ogradă și țipă de bucurie. Moș Petrache deshamă cam încet—cel puțin așa i se pare luĭ Posteucă;—hamurile fusese ele cînd fusese, dar acuma's numaĭ adurĭ și'nnăditură de curmee: toate au socoteala lor! Asta nu-ĭ vine la 'ndămîna învățătoruluĭ, care 'ncepe să piardă răbdarea; trebue să stea și să privească, cum desleagă nod după nod, s'asculte cum vorbește moș Petrache cu nodurile și le batjocurește că s'au strîns prea tare, c'au ros părul de la coastele cailor; să se uite cum scobește și jălește copita Mocanuluĭ, cum îl freacă la ochĭ și-l desmiardă, în sfîrșit...

— Moș Petrache! strigă el cam tare... maĭ aĭ?

— Iaca acuși, dragul moșuluĭ, acușĭ!...

Și moșu Petrache nu se lasă.

— Așa, dragiĭ tateĭ, spune el, dînd drumul cailor; acum sînteți acasă... o să vă maĭ odihnițĭ o leacă... așa, tăvăliți-vă... acuși anı să vă dau mîncare, acum sînteți ostenițĭ...

După ce-șĭ maĭ îndreaptă spatele, care pîrîe de oboseală, moș Petrache se sue 'n căruță, ca să descarce bejenia învățătoruluĭ.

— Sus! sus! d-le Ionică, strigă moș Petrache icnind,—sus pe carîmb.... să mă daŭ și eŭ jos, că nu-ĭ chip s'o iei singur.

— Așa!.... mămucuța mea! adăugă tot el, după ce-aŭ pus lada cu cărțile jos,—da ce ai întrînsa, d-le Ionică? par' că nu era așa de grea, cînd am rîdicat'o 'n căruță!

— Banĭ, moș Petrache...—spune Posteucă, c'un dinadins prefăcut.

— Că zeŭ, îĭ fi avînd!... face el clătinînd din cap și rîzînd... n'am știut eŭ!... ba nu, zăŭ, de ce-ĭ așa de grea?

— Ia niște cărțĭ, moș Petrache.

— Cărțĭ?!... d'apoĭ bine, ce D-zeŭ maĭ facĭ cu cărțile?!.... par' că zicĭ, c'aĭ sfîrșit școala, întrebă Petrache Profir, nedumerit...

— Am sfîrșit'o.

— Eĭ și nu eștĭ profesăr?

— Profesor....

— Apoĭ ce maĭ tîrîĭ cu d-ta cărțile?

— Apoĭ n'am mîntuit cartea.

— Apoĭ nu eștĭ profesăr?

— Profesor.

— Na!... profesăr cu cartea nemîntuită!

Moş Petrache se'ncurcă şi maĭ răŭ. In capul luĭ nu 'ncap aceste două gîndirĭ deodată: Profesor şi Carte. Şi de aceia toată vremea, cît îşĭ scutură învăţătorul hainele de praful ticsit pe dînsele, moş Petrache se tot învîrteşte pe lingă lada cu cărţile, o tot ciocăneşte cu piciorul să vadă, cum sună, o saltă de verigă să maĭ vadă cît îĭ de grea, îl maĭ măsoară cu privirea pe învăţător şi întreabă mereŭ:

— O fi maĭ mult de-o sută de ocă!... pe semne c'aĭ să maĭ aĭ vr'o întrebare undeva... da' cînd aĭ să mîntuĭ cartea?... cînd aĭ să scapĭ de carte? aĭ să te'ntorcĭ ĭar la tîrg?... vine alt profesăr? ĭaca şi baba vine!

Mătuşa Marghĭoala Profiroaia, o femee mărunţică şi puţintică, venea grăbită de la horă, unde şĭ privise nurorile şi fetele în plină veselie, ca să vadă cu cine-a venit unchiaşul şi ce trebue de trebăluit, cînd vine omul de la drum. Ar fi pornit ea şi maĭ degrabă, dar nu putuse scăpa de vorba babeĭ Mărandeĭ Ioniţoaeĭ, care nu te lasă cu una cu două cînd te prinde. „Are să mă ia uncheşul la treĭ parale! gîndea ea pe drum, zorind paşiĭ şi aruncîndu-şĭ colţurile tulpanuluĭ pe umere... are să zică: da' bine, babă!... aşa şi pe dincolo... de cînd te aştept!?"

— Ehee!... Bine te-am găsit sănătoasă, babă, spune uncheşul, dîndu-şĭ căciula pe ceafă,... ce maĭ hara-bara în sat?...

Slavă Domnuluĭ! gîndeşte baba, văzîndu-l aşa deschis.

— Sănătoasă! respunde ea, înviorîndu-se.

— Iaca, 'mnealuĭ... îĭ profesăr aicĭ, acum a venit, l'am adus în căruţa noastră... nicĭ mie nu mĭ-a fost urît, nicĭ 'mnealuĭ nu ĭ-a fost urît... haĭ-haĭ! treĭ-treĭ! încet-încet! am ajuns.

— Doamne, ce 'ntîmplare! şedeam şi priveam la horă,— începe baba—şi numaĭ ce vine Maranda Ioniţoaia: ce staĭ, Marghĭoală? zice ea; da ce-ĭ Marandă? zic eŭ; ţĭ a venit uncheşul c'un serjent, zice; zăŭ? zic; Chiar aşa! zice... aleargă! zice... Va să zică 'mnealuĭ îĭ profesăr!?... să fie sănătos!...

— Da să vezĭ!... mă dusesem în piaţa nouă, să cumpăr peşte sărat şi cum îmĭ cîntărea jidanu, numaĭ ce văd pe unu la căruţă; măĭ, cine să fie! zic eŭ... şi cînd colo era 'mnealuĭ!... Mă eĭ şi pe mine la satu dumnevoastră?... te ĭeŭ, zic... da' numa vezĭ că....

— Mătuşă, dă-mĭ nişte apă, să mă spăl, întrerupse învăţătorul.

— Nişte apă, babă, zice uncheşul.

Baba dă fuga 'n tindă şĭ-aduce cofa cu apă şi ulcica. Vrea să toarne ea, însă Posteucă n'o lasă. Asta a mirat'o pe babă şi s'a dus în casă, ca să scoată un şervet curat tocmaĭ din fundul lăzeĭ—şervetul cel „în cincĭ iţe"

* * *

Nimenea în sat: toţĭ sînt la „adunare", la hora de la crîşmă. De asta îĭ pare bine învăţătoruluĭ; s'o putea uita maĭ în răgaz, la toate lucrurile.

Până una-alta, nu-şi dă seama bine pentru ce nu-ĭ în stare să se oprească mai mult înaintea unuĭ lucru.

La o răscruce de drum. cincĭ copiĭ se „joacă de-a oile".

Amestecătura asta de dihăniĭ de un cot are şi ea rostul eĭ. Fie-care vrîstă îşĭ are grija eĭ şi nicĭ o grijă nu ĭ maĭ mică de cît alta. De două ceasurĭ de cînd s'aŭ adunat şi aŭ ţinut sfat: să facă întăĭ stîna? să facă întăĭ oile? să facă întăĭ gardul?

— Să facem gardul întăĭ, măĭ, zice unul.

— Ba nu, măĭ, să facem oile 'ntăĭ, zice altul.

— Nu, măĭ, să facem maĭ bine stîna, spune al treilea amestecîndu-se între ceĭ doĭ.

— Maĭ bine să facem lupul, strigă altul cam aprins.

— Ba maĭ bine să facem bacĭul să mulgă oile şi să ne dee caş cu zer.

— Dacă nu faceţĭ lupul, eu nu mă maĭ joc!

Vorba asta iĭ pune pe gîndurĭ. Te-adunĭ tu cu-atîta trudă, viĭ cu toată inima să facĭ o treabă şi cînd colo,—tronc: unul nu maĭ vrea! Primejdia-ĭ mare şi 'n faţa primejdieĭ îşĭ calcă ceĭlalţĭ pe inimă: se 'nvoesc cu toţiĭ să facă 'ntăĭ lupul.

Fac c'un beţişor o roată largă în ţărnă, semnul pe unde are se vie gardul şi se duc în pădure să facă lupul. Fie-care ia ţărnă în pumnĭ şi fac un muşuroiŭ: lupul iĭ gata. Tot aşa fac apoĭ moşuroae maĭ micĭ înnăuntrul roţeĭ din ţărnă: oile 's gata; un moşuroiŭ, cît lupul—stîna; de la stînă începe gardul tot din pumnĭ de ţărnă, lipiţĭ: aicĭ trebue maĭ multă băgare de samă, gardul să fie bun şi 'nalt ca să n'aibă pe unde sări lupul. In poartă un moşuroiŭ: baciul; maĭ de o parte altul—cînele. De cioban uită:

Acum altă încurcătură: cine-ĭ lup? cine-ĭ baciŭ? cine ĭ cîne? cine-ĭ cioban?

— Eŭ să fiŭ lup!...

— Ba eŭ!...

— Ba eŭ!...

— Eŭ nu mă joc, dacă n'oĭ fi lup!

— Da' tu nu eştĭ bun de lup, de ce te 'ndeşĭ?...

— Nu vreaŭ să maĭ joc!

— Haĭ, măĭ, să fie el...

— Eŭ să fiŭ baciŭ!

— Ba eŭ! că eŭ ştiŭ maĭ bine să mulg oile...

— Şi eŭ ştiŭ maĭ bine...

— Nicĭ eŭ nu mă joc!

— Haĭ, măĭ, să fie el

— Eŭ să fiŭ cioban...

— Ba eŭ, că ştiŭ maĭ bine să tund oile.

— Mă duc!

— Eĭ, haĭ să fiĭ tu cioban şi eu cîne; eŭ oĭ bea zer.

— Da' eŭ ce să fiŭ?

La asta nu se gîndise. Alegerea se sfîrşise şi rămînea unul fără slujbă! Asta nu se putea, pentru că el era frate cu

lupul. Trebuea numai de cît să-i dea şi lui o slujbă, alt-fel rămînea stîna fără lup!

— Vreaĭ să fiĭ cîne?

— Vreaŭ!

— Haĭ, să fiĭ cîne, să fie doĭ cînĭ la stînă...

— Să fie!

Treaba-ĭ gata. Toţĭ aŭ slujbă şi sar într'un picior de bucurie; între eĭ nu-ĭ acum nicĭ o duşmănie, fie-care se gîndeşte să-şĭ facă slujba cu dragoste: lupul, de pildă, gîndeşte cum să facă, s'arăte cînilor că-ĭ lup bun, să vadă toţĭ, să se minuneze toţĭ şi să nu maĭ îndrăznească altă dată nimenea să zică aşa şi pe dincolo, că nu-ĭ bun de lup. Se duc care-şi cu slujba luĭ la locul hotărît, se culcă cu capul pe moşuroiŭ şi 'nchid ochiĭ...

Căldura asta dulce pe după miezul zileĭ luĭ Septemvrie le uşurează, măcar că eĭ nu-şĭ daŭ samă, visul lor şi-ĭ ajută să vadă ca şi aevea. Intuneric, beznă. In sat ţipenie de om. Stîna întreagă doarme în mijlocul satuluĭ: doarme ciobanul, ostenit de pe cîmp în uşa stîneĭ, doarme şi baciul în cîntatul cucoşuluĭ după ce a fiert jintiţa şi a pus caşul să se scurgă, dorm şi cîniĭ cu'n ochiŭ deschis, după ce s'aŭ umflat de zer; dorm şi oile, după ce aŭ rumegat strînsura de cu zi; toată suflarea doarme, numaĭ lupul—spurcăciunea păduriĭ—nu doarme.

Pleacă din pădure. cum amurgeşte, vine tiptil prin pîrloage până la marginea satuluĭ, stă pe loc, ascultă ciulindu-şĭ urechile ca s'audă maĭ bine de-ĭ linişte 'n sat, îşĭ umflă nările ca să ulmească stîna şi-apoĭ porneşte 'n vîrful degetelor, uşor ca o pisică, cu ochiĭ în patru, ca să nu-şĭ facă blăstem capuluĭ, să nu-l simtă cîniĭ. Şi dă D-zeu simţire mare cînilor şi le dă D-zeu şi ochĭ de cîne, ca să vadă noaptea, cum văd oameniĭ ziua şi le ia dintr'nşiĭ frica şi nu se tem, cînd zăresc cum vine lupul cu ochiĭ în patru, tiptil pe lingă gard şi vrea să sară 'n stînă, cum ar sări un hoţ, cînd ar merge 'n patru labe.

Şi n'apucă bine să pună lupul gura pe oae că-l şi zăreşte un cîne, apoĭ altul şi se şi răpăd hămăind spărieţĭ din somn, ca nişte turbaţĭ cu colţiĭ rînjiţĭ, cu părul sburlit şi cînd văd că fuge lupul cu oaea cea maĭ grasă 'n gură se 'ntartă şi maĭ rău latră şi maĭ amarnic, urlă şi maĭ îngrozitor. Şi sare ciobanul, şi sare baciul, şi aleargă şi chiuie şi 'ndeamnă cîniĭ, carĭ s'aprind şi s'aruncă 'n spatele lupuluĭ. Şi-i o luptă pe viaţă şi pe moarte între lupul, care vrea să fugă cu oaea cea maĭ grasă 'n pădure şi 'ntre cîniĭ cu stăpîniĭ la un loc: lupul e doborît la pămînt, întins de patru părţĭ, gata pentru luat pielea.

Şi cum staŭ copiiĭ aşa, plinĭ de ţărnă şi de vieaţă, rumenĭ la faţă după o luptă aşa de cu dinadins şi aevea; cum se uită eĭ unul la altul cu ochiĭ scînteitorĭ şi lacomĭ, şi cum sînt eĭ în toiul joculuĭ şi al rîsuluĭ din tot adîncul fireĭ lor... tronc!

— Domnu! strigă lupul, care şedea întins de mînĭ şi de picioare de ceilalţĭ patru.

— Iar m'a văzut! gîndeşte fiecare, scăpărîndu-ĭ călcăile de fugă.....

* * *

Posteucă se uită încă peste gardul uneĭ grădinĭ, în care se văd urmele cuiburilor de cartofĭ, de bob şi de fasole. Grădina asta, a cuĭ o fi, singura grădină maĭ îngrijită din sat, îl face să se gîndească la multe lucrurĭ, poate prea la multe lucrurĭ de-o-dată. In coasta caseĭ, în dreptul ferestreĭ, un strat de florĭ, pare că-l cheamă; în acelaş timp o simţire nehotărîtă îl îndeamnă la horă. Este, cu bună samă, altfel nu poate să fie, este în casa aceia o fată maĭ deosebită de cît celelalte fete. In alte grădinĭ maĭ sînt florĭ, dar florile din alte grădinĭ sînt toate la fel: florĭ de crin tomnatec, florĭ părăsite şi ciungĭ. Aicĭ numaĭ un rînd de crinĭ păzeşte gingăşia altor florĭ maĭ pitice, şi maĭ viĭ orĭ maĭ plăpînde, care sorb cu lăcomie privirea soareluĭ parcă s'ar teme de ursita vremiĭ, parc'ar înălţa o sfîntă rugăciune, cea din urmă rugăciune.

Posteucă pentr'un moment stă la răscrucea drumuluĭ lîngă stîna celor cincĭ voinicĭ şi-ar fi chiar încurcat de l-ar vedea cine-va stînd loculuĭ acolea, cum se uita el la moşuroaele de ţerînă, dacă n'ar auzi rĕsunetul scripceĭ şi nu s'ar dumeri. pe care drum s'apuce. Ar fi dorit chiar dinadins să-ĭ fi văzut cum se jucaŭ. Işĭ aminteşte de vremea, cînd se juca şi el în ţărnă, de satul luĭ, de tovarăşiĭ luĭ din copilărie. Işĭ aminteşte de drumul învăţăturiĭ luĭ, de profesoriĭ luĭ şi de ceia ce spun cărţile că trebue şi ce nu trebue copiilor. Acest din urmă gînd îl încălzeşte şi-l umple de încredere în sine; îĭ trece prin minte tot meşteşugul săŭ, meşteşugul nou de a învăţa şi de a se purta cu copiiĭ. Negreşit, el are să-ĭ desbare de jocul în ţărnă; are să-ĭ înveţe alte jocurĭ maĭ frumoase, are să-ĭ deprindă cu alte lucrurĭ maĭ bune. Şi-ar sta el maĭ mult şi-ar maĭ privi încă stîna, dacă n'ar zări de departe, că vine un om.

Pleacă; se teme: nu cumva să gîndească ţăranul cine ştie ce, că adică el, profesorul, se uită la nişte moşuroae!

Il ia par'că nişte fiori de nelinişte şi această nelinişte—hrănită de gîndul că se duce la horă, unde-ĭ toată lumea—creşte cu cît s'apropie întîlnirea cu ţăranul. Orĭ cum, dar e cel întăĭ om pe care-l întîlneşte 'n sat, unde nu cunoaşte pe nimenĭ, afară de Petrache Profir şi de baba luĭ. Ar vrea să maĭ fie cineva cu el, să nu fie singurul străin în sat; ar vrea, în acest moment, să fie cu el măcar moş Petrache: s'ar simţi maĭ uşor pentru că s'ar împărţi privirea ţăranuluĭ şi asupra luĭ Petrache Profir «cum merge el alăturea cu profesorul şi vorbeşte cu dînsul».—

Ţăranul acesta, Toader Aman, nu-ĭ dintre fruntaşiĭ satuluĭ. El îĭ din acea mulţime mare de oamenĭ, care se ţine de vorbă: «nu te amesteca unde nu-ţĭ fierbe oala!» Cum să se uite el în ochiĭ omuluĭ, care nu-ĭ de teapa luĭ?! Cum să se bage el în sufletul omuluĭ străin?! «E! se duce 'n treaba luĭ, cu profesăria luĭ şi eŭ mă duc în nevoea mea! Ce am eŭ cu dînsul?...“

Asta-ĭ pricina care-ĭ regulează vieaţa luĭ Aman şi-l povă-

țuește cum să se poarte'n lume și asta-ĭ pricina care-l face pe Aman să treacă pușcă pe lîngă Posteucă și să se uite într'aiurea...

Și iac'așa: nu-ĭ maĭ poțĭ intra omuluĭ în voe! Adinioarea, Posteucă se neliniștea c'o să se uite la el țăranul și-acum e mîniat... Dunăre!

— Răĭ oamenĭ sînt aicĭ în Măstăcanĭ! gîndește el. Era să-l întreb de primar.. adică ce, îĭ cădea limba dacă'mĭ spunea!? Viĭ să le înveți copiiĭ, să ĭ facĭ oamenĭ, și eĭ.. trec pe lîngă tine ca.. nicĭ nu-țĭ dă „buna ziua" măcar!

Și-l ia frica de-a-binele, cînd cotește la stînga și zărește hora!...

— Acolo-ĭ tot satul!... gîndește Posteucă, micșorînd pașiĭ.

* * *

Și l ia chiar ciuda pe Posteucă. Era par'că vre-o grabă? nu putea să se astîmpere acasă binișor, să stea cu Petrache Profir, acolo sub streașina caseĭ, pe prispă și să-l descoase cu deamănuntul ce fel de oamenĭ sînt în sat? Dar pe drum? pe drum nu putea să se gîndească maĭ bine la lucrul acesta, să-l iscodească, să afle ce fel de om e primarul? E adevărat că 'ntr'un rînd, îĭ venise în gînd să înceapă a descoase pe Profir, dar s'a temut că n'o fi destul de dibaciŭ: n'ar fi vrut, în ruptul capuluĭ, să creadă cumva Profir că el, învățătoruĭ, se cam îngrijește de primar. Ișĭ aduce acum aminte și ĭ pare răŭ că nu l'a întrebat nimic pe Profir.—Sărind din gînd în gînd, Posteucă s'apropie mereŭ și în acelaș timp vede bine cum năvălește și cum îĭ cuprinde sufletul întreg toată grija, o grijă maĭ mare de cît a unuĭ examen de diplomă; iar cînd vede, orĭ i se pare, că toate privirile adunăriĭ se întorc spre dînsul, nu-șĭ maĭ dă seama nicĭ pentru ce merge înainte, nicĭ pentru ce nu se întoarce înapoĭ.

In clipa asta nu-ĭ mare deosebire sufletească între Posteucă și un copil, care, urmărit de alțĭ doĭ, în focul joculuĭ „de-a puia-gaia" se oprește, speriat, drept în fața luĭ.

— Aice ĭ „Domnul", băețele? întreabă el pe copil.

— Nu-ĭ aici, „Domnule", răspunde copilul, scoțîndu-șĭ repede pălăria luĭ de secară și strecurîndu-ĭ margenile între miinĭ.

— Așa-ĭ domnule profesor, că nu te a răbdat inima... și-aĭ venit la adunarea noastră? întrerupe Profir, eșind din grămada de oamenĭ, cu fața deschisă și plin de mulțumire că-l privește satul întreg cum vorbește el cu profesorul nou.

— Așa-ĭ moș Petrache, răspunde Posteucă, prinzînd la inimă. Și, de ar fi singuri, maĭ că i-ar sări de gîtul luĭ Profir și i-ar mărturisi încurcătura în care a intrat el singur, fără să-șĭ măsoare maĭ întăĭ puterea de a înfrunta privirea la olaltă a satuluĭ.

— Repede maĭ veniși, moș Petrache? spune învățătorul înviorîndu-se, orĭ poate rușinîndu-se de sficiunea luĭ, căutînd cu

îngrijire să-şî ascundă adevăratele cuvinte care iĭ veneaŭ atuncĭ pe buze: „numaĭ D-zeŭ mi te-a adus înnainte, moşule".

— Dumneata să fiĭ sănătos, nepoate, răspunde Profir închizînd din ochĭ şi rîzînd.. am venit de mult, ne-am cinstit, am stat de vorbă şi le am spus... c'aĭ venit profesor în sat şi că....

Profir îşĭ ia de seamă şi se opreşte tocmaĭ la vreme. El a spus oamenilor c'a adus în adevăr profesor noŭ, dar că profesorul ist noŭ n'a sfirşit cartea. A spus că a auzit vorba asta chiar din gura profesoruluĭ, că a văzut el singur cu ochii luĭ un lădoiŭ cît toate zilele plin cu cărţĭ şi că poate să cîntărească lădoiul maĭ mult de o sută de ocă.

-- Eĭ, şi ce le-aĭ maĭ spus, moşule? întrebă nerăbdător Posteucă, bucuros din ce-în-ce că pănă-una-alta îşĭ poate îndrepta privirea numaĭ asupra luĭ Profir, rămînînd ca mai pe urmă şi numaĭ cu încetul să şĭ arunce privirea asupra adunăriĭ.

— Ce să le maĭ spun! mă 'ntrebaŭ de unde eştĭ de locul dumitale şi ce-ĭ tatăl d tale.

— Eĭ?

— Eĭ, le-am spus şi eŭ aşa pe de-a'ntregul... că de unde să ştiŭ eŭ ce-ĭ tatăl dumitale? le-am spus că are atîtea fălciĭ de pămînt, că are pluguri cu boĭ, ca are trăsură cu caĭ..

— Cine, moşule? întrerupe repede Posteucă.

El era o clipă mirat de apropierea uneĭ grupe din dreapta şi căuta să-şĭ dea sama dacă e adevărat lucrul orĭ i se pare numaĭ; de aceia nu înţelesese cele din urmă vorbe ale luĭ Profir.

— Tatăl d tale! dar cine? că are atîtea fălcĭ de pămînt, că are trăsurĭ cu caĭ, plugurĭ cu boĭ..

— Apoĭ bine, moşule, de ce nu m'aĭ întrebat pe drum?.... tatăl meŭ iĭ mort...

— Iĭ mort, zeu? D-zeŭ să-l erte şi să fiĭ d-ta sănătos!

— Dar ce nevoe au oameniĭ de fălciile altora?...

— De!... nicĭ o nevoe, spune Profir, după cităva gîndire... dar trebuea să le spun ceva, că oameniĭ vor să ştie toate!...

Petrache Profir n'a vrut să-şĭ spună adevărata luĭ gîndire. El ştie că lumea alt-fel se uită la un fecior de gospodar bun, la un fecior de om cu dare de mînă şi ar fi dorit din toată inima ca lucrul să fie adevărat, orĭ cel puţin lumea să creadă, chiar de n'ar fi adevărat, că Posteucă are, acolo la locul luĭ atîtea fălciĭ de pămînt şi că nu-ĭ fecior de calicie. El ţine cu orice chip ca să şĭ arate oaspele ca pe un om de neam, ca pe un om pe care ar dori ori şi cine să-l găzduiască în casa luĭ. Să nu creadă adică, unul şi altul, că Profir are în gazdă un fîrţîgăŭ oarecare, un om fără nicĭ un căpătâiu, că în sfîrşit Profir însamnă ceva în lumea asta! De altă parte nu vrea, după părerea luĭ, să jignească pe Posteucă, de cumva n'o fi avînd pămînt şi de aceea nicĭ nu-l maĭ întreabă de lucrul acesta.

— Nu-ĭ aici învăţătorul? întrebă Posteucă.

— De unde să fie! respunde Profir. Apoĭ cum, n'ai auzit? cică l'ar fi scos la pensie şi cică s'ar fi dus pe la ceĭ mari ca

să stăruească să nu-l mai scoată la pensie... că vezi D-ta! cine vine în satul nostru, nu se îndură să-l slăbească! are drăgănele satul nostru adăugă Profir cu oarecare amărăciune ascunsă între dinţi. Nu mai departe—urmează Profir în şoaptă—uite ici, în mîna dreaptă, cel cu barba roşie a venit cu o tunică de serjent. ca a d-tale, şi-acum îi plin de bani. A fost notar, iar de zece ani e primar în sat. Cel cu pălăria albă îi notar, venit din lumea largă, pripăşit aici şi acum îi varga lui D-zeŭ; cel cu nasul vînăt, a fost scriitor, a fost notar, primar, iar de două-zeci de ani e perceptor pe mai multe sate, are la bani să-i mînînce cu lingura şi să nu'i mai isprăvească.... vinde romînului toate ţolicile. Cel cu surtucul tărcat, un grec oploşit pe la noi, a fost vatav la arendaş, acum dă bani cu camătă şi-i scoate şi sufletul omului. Ceilalţi sint oameni de ai proprietăţii, fireşte că-s streini.

— Cum streini, moşule? îs Greci? îs Turci? îs Ruşi? ce-s?...

— Cum să-ţi spun d-tale, nepoate! îs boeri.

— Bine, boeri, dar îs Romîni de neamul lor?

- Or fi ei Romîni de neam, dar vezi că acum îs boeri..... că ei aŭ fost întăi nişte săraci—romîni de ai noştrii—şi acum îs bogaţi şi nu să uită la romîni de-ai noştri.

Şi nu pot vorbi mai mult nici în şoaptă pentru că grupul din dreapta s'a apropiat prea tare de ei şi se vede bine că ar dori să intre în vorbă cu profesorul nou.

* * *

Baba Casandra, sprintenită de hainele de sărbătoare, zoreşte focul. Zama de găină, dreasă cu oŭ şi c'o lingură de smîntînă, clocoteşte şi vîrtejeşte aburii acri, mirodiţi cu mărar şi cu pătrunjel, pănă departe de bătătura casei. Mirosul acesta ispititor gîdilă nasul lui Brezoiŭ; se vede asta după hărnicia cu care alungă el nişte purcei, care daŭ gîrbă la scuturătura de păring de sub căruţă. Samurache străjueşte de multă vreme pragul căsoaei; el urmăreşte ţintă orice pas al Casandrei, mătură prispa cu coada, de cîte ori îşi vede stăpîna întinzînd mîna spre oala cu borş şi înghite în sec de cîte ori o vede răcorind în lingură un strop cu borş ca să-i afle gustul.

De mult n'a mai fost baba Casandra aşa de mulţămită ca acum: are să găzduiască oaspele ca pe un prinţ!

— Nu şade frumos,—gîndeşte ea, ba unele cuvinte le spune chiar tare—se vie în casa ta un om cum se cade şi să nu-i porţi cinstea cuvenită. Să nu zică aşa şi pe dincolo: „am stat în casa Profiroaei.... dar să nu dea D-zeŭ să mai ajungă cineva în casa ei!“. Ţărani sintem, nu-i vorbă! dar să nu gîndească dumnealui că nu mai ştim nici la deal nici la vale. Bătrînă sînt eŭ, făcut-am eŭ atîtea gospodării, dar casa nu mi-e pustie nici laviţa nu mi e goală, cum îs prin casele altor mueri.

In mintea ei răsare deodată chipul de viespe al unei femei'

cu care se sfădise cîteva zile în urmă și care îi aruncase în obraz o mulțime de vorbe grele.

— Aș vedea-o eu pe dînsa acum!—bodogănește ea. Știe muerea să facă un borș ca lumea?! are ea o scoarță s'aștearnă pe un pat ori o plapomă să se odihnească un creștin întrînsa?! are ea o perină ca lumea să-i pue omului la cap?! papuci cu roș îi trebuia ei să pună în picioare, azi la horă? n'are o păreche de papuci, calica!... vine la horă cu papucii noră-sa de la vale... Ce, credea că n'o s'o știe tot satul? nu-și dădeau ghiont azi toate femeile cînd au văzut-o? de s'ar vedea mai bine pe dînsa... cu barizul cel galben al fiică-sa din deal.

Și ar începe sfada din capăt, i-ar zice ea toate pe șleau, așa cum se și cuvine unei mueri ca Marinoaia; ba acum i-ar zice și-mai-și, din pricină că-i vin în minte, ca de pe carte, toate cusururile muerii; dar vezi, o ferește se vede și păcatul de nu trece acum prin bătătura ei.

Ce-i drept nu-i păcat: baba Casandra știe cum să ție față cînd îi intră un strein în casă. Masa cea rotundă de brad, cu trei picioare scurte de teiu e spălată și frecată cu nisip, de se pare c'a luat o acum de la iarmaroc, lingurile de lemn de salcie, după ce au stat în apă clocotită, stau rezămate de horn ca să se usuce mai iute, iar fundul pentru mămăligă stă gata pe masă așteptînd să-i toarne în spate mămăliga fierbinte și plină de aburi calzi cu miros de popușoiu nou.

Soarele s'a dat de mult după zarea dealului și numai piscul din față se mai înalță ca să-l vadă pentru cea din urmă dată. Posteucă stă pe prispa căsoaei și privește cum se tot învîrtește motanul nerăbdător pe lîngă masa așezată alături de prispă și cum își răsfața coada, ridicată mai sus de înălțimea mesei, ca și cum, cu ajutorul ei, ar vrea să primească înștiințarea despre tot ce s'a pus până acum pe masă. El se simte așa de frămîntat de căruța lui Profir, c'ar fi bun bucuros, cu toată foamea lui amorțită, dac'ar putea cumva să stea culcat; ba chiar îl bate gîndul să roage îndată pe babă ca să-i spue unde să se culce, pentru că lui nu i-i foame de loc. Și n'are parte, pentru că tocmai atunci iese baba cu ciaunul ca să toarne mămăliga; iar unchiașul se ivește de după colț, aproape alergînd, cu sticluța cu rachiu.

Locul unde trebue să stea fiecare la masă se vede cît de colo: un scaun fără speteze, stă acoperit cu un capăt de scoarță, o rădăcină de copac ține locul altui scaun pe care s'așează unchiașul, după ce poftește pe Posteucă pe scaun și după ce-și cere obicinuita ertăciune de cumva nu i-ar plăcea bucatele. Despre babă nici nu poate fi vorba; ar fi, după părerea ei, cea mai mare rușine să ai un străin la masa ta și să nu-i stai înainte, să vezi mai cum se cade și mai de aproape ce-i trebue ca să nu rămînă omul nemulțumit.

Profir vorbește pentru toți; pe cît a fost de tăcut mai tot drumul, de la tîrg și pân'acasă, pe atîta nu-l mai cunoaște acum

Posteucă.—„Mă'ntrebaŭ—spune el—care-mai-de-care: de unde-i de locul lui profesărul?... nu puteam scăpa! cumătrul Gheorghe un pahar, gineri-meu un pahar, eu un pahar... cînd cauţi, te-ai dus!

Lui Posteucă i se pare că aşa borş de găină n'a mîncat nici-o dată; poate să fie şi asta drept, dar nu e mai puţin adevărat că are o foame de lup, mai ales după ce a luat cîteva linguri de borş. Babei Casandrei îi creşte inima cînd vede cu cîtă poftă se îndeamnă musafirul la masă; asta-i pentru dînsa dovada cea maĭ hotărîtoare că i meşteră la bucate şi că alta, în locul ei, n'ar fi fost in stare să facă aşa borş, ori să pue în masă cu aşa rînduială.—Unchiaşul istoriseşte mereŭ ce a mai vorbit cu oamenii la cîrciumă—în vremea cînd profesorul vorbea cu primarul—apoi cum a şchiopătat Mocanul, cum a slăbit el de la o vreme, din pricina că-i iute şi-i hain, cum l'a cumparat el calul acesta pe preţul unui juncan pe care l'a vîndut, din pricină că avea o meteahnă la un şold.

Posteucă, de la o vreme, o cam răreşte cu mîncarea; iar ca să scape nebăgat în samă se preface că urmăreşte prea mult istorisirea lui Profir, care s'aprinde văzînd cu ochii, cînd începe să-şi laude baba „vezi, d-ta, baba asta a mea?! nu căta că-i topită ea aşa, dar îi şpirt nu altă ceva!.. cînd ţi o face ea mîncare, te lingi pe degete!..." De-ar fi numai vorba!

Posteucă nu-şi poate stăpîni o mişcare de cutremur—şi-i norocul lui că mişcarea asta nu-i bagată în seamă. Profir, cu bună seamă, de cînd a pus baba Casandra ciolamaua cu puiu de găină, îşi moae degetul în strachina din care mînîncă amîndoi. îneacă în ciolama gogoloşul de mămăligă tipărită intre degete şi apoi... limba ţine loc de şervet.—Cu tot îndemnul babei, care nu pricepe de ce a rărit-o cu luatul din mîncare, Posteucă abea are puterea să se grăbească, să scoată cu coada lingurii o bucăţică din puiul afundat în ciolama şi să muşte rar şi cu socoteală din ea, mai ales că, odată luată bucăţica în mînă, n'o mai poate pune nicăire, de oarece nu i pomeneală de farfurie ori furculiţă dinainte.

* * *

Mulţumirea babei Casandrei e atît de mare încît i se pare chiar că întinereşte. Cu bună samă: masa ei a fost, seara asta, ca în tinereţea ei—dres cu smîntînă, aşa cum făcea ea înainte de a avea gloată mare de copiĭ, cînd avea vaci un cîrd—şi ciolamaua tot aşa. „Care muere, gîndeşte ea după ce s'a culcat la spatele unchiaşului, pe prispa casei, care muere şi-ar fi adus aminte că, o-dată-şi o dată, se punea smîntînă pănă şi în zama de găină!"

— Nu-i aşa, unchiaşule? întreabă ea pe Profir. care era culcat despre marginea prispei, pentru ca să i vină îndămînă să sară, de s'ar auzi vre un sgomot ceva prin bătătură.

— Ce i babă? răspunde el nedumerit, rîdicînd capul de pe perină, pe jumătate furat de somn.

— Fugişi îndată de la masă şi n'apucaĭ să te întreb. Te-aĭ dus să pui la cale caiĭ. Ce zici? era bună mîncarea, i-o fi plăcut tînărului istuia?

Baba Casandra e încredinţată că masa era bună. Ar vrea însă să mai audă şi părerea unchiaşului, pentru că n'ar fi bucuroasă să ştie că musafirul ar putea să gîndească rău de gospodăria ei.

— Bună, babă! dar numaĭ vezĭ, că pe semne aşa li-e feleşagul la tineriĭ eştia de prin şcolĭ şi de pe la învăţătură: nu mînîncă aşa ca de-al de noĭ. Se vede că unde nu muncesc nimica, de aceia nu le cere inima ca nouă. Ia să mi-l iaĭ denapoĭ, colea, la coasă orĭ la secere, orĭ la prăşit, să vezĭ cum i-ar cere inima.... şi foc să fie c'ar mînca.

— De asta aşa ĭ, omule; dar nu poţĭ să zicĭ că n'a mîncat cu poftă; n'aĭ văzut ce-ĭ maĭ căra la borş?

— Ştiută, babă; dar.... eu îs trudit de drum şi-aş vrea să dorm.

Vorba asta i-a tăiat babeĭ pofta de a maĭ întreba; ea îşĭ cunoaşte bine unchiaşul. Ar fi o pricină maĭ mult ca să i se stîrnească somnul. Işĭ pune ea singură întrebărĭ şi-şĭ răspunde în gînd, cu mare pază ca să nu înceapă iar vorba cu unchiaşul..... A mîncat borş bun?—a mîncat; a mîncat ciolama?—a mîncat numaĭ bucăţele, se vede că-ĭ deprins numaî cu carne....ţinea bucăţica în mînă... aşa cum ţiĭ fagurul de miere ca să nu-ţĭ ungĭ toate degetele; are să doarmă el împărăteşte?—are să doarmă... are o perină sub coaste.... aşa-ĭ! coastele luĭ nu-s deprinse şi fărîmate ca ale noastre.... cînd viĭ de la muncă, dormĭ şi pe bolovanĭ.... are o perină sub cap, perină făcută de mîna mea—are să mi-o dea la moarte peste groapă, ca s'o am pe ceia lume.

—Uite, Doamne, nicĭ acum nu s'a culcat! spune ea uitînd că se poate trezi unchiaşul.

Se scoală de lîngă unchiaş, în genunchĭ, şi se uită prin fereastra fără perdele.—„Cum îĭ vine luĭ să stea pe vremea asta... singur ca un cuc!... nu-ĭ bine să arzĭ luminarea asta, aşa pentru temirĭ ce minciunĭ or fi în hîrtia ceia pe care o ţine el în mînă! maĭ mare pacatul!... îĭ tînăr, el nu ştie!"

— Nu sta, maică, strigă ea bătînd în geam uşor, ca să nu creadă învăţătorul că-ĭ cine ştie ce şi să se sperie; îĭ păcat, maică, să arzĭ luminarea de la Paştĭ!... numaĭ pentru rugăciunĭ se arde luminarea asta şi la întîmplărĭ năprasnice....

— Ce-ĭ babă? întreabă unchiaşul speriat din somn... aĭ înebunit?

— Tacĭ, omule, că te aude, spune ea unchiaşuluĭ în şoaptă apăsată; nicĭ acuma nu s'a culcat şi stă cu luminarea de la Paştĭ aprinsă.... el nu ştie, îĭ tînăr.

— Da' lasă omul în pace, babă hăĭ! se vede că nu poate dormi, răspunde unchiaşul, tot în şoaptă apăsată; ştie el D zeu toate!

Posteucă tocmaĭ atuncĭ îşĭ arunca ochiĭ într'un jurnal: era

publicată lista tuturor numirilor şi a mutărilor învăţătoreşti pe ziua de 1 Septemvrie. Lista asta o cetise el şi în oraş, o cetise şi pe drum, cînd a făcut Profir un popas la o fîntînă, unde a adăpat şi caiĭ; dar acum o cetea din nou, pentru că voia să-i intre în minte pentru totdeauna locul unde s'au împrăştiat tovarăşiĭ luĭ de şcoală.

Sînt prea multe lucrurĭ care dau navală în mintea luĭ: şi privirea satuluĭ întreg adunat la horă, şi vorbele blînde ale contabiluluĭ moşieĭ, şi căutătura cercetătoare a preotuluĭ celuĭ bătrîn, şi tînguirea în gura mare a primaruluĭ împotriva fostuluĭ învăţător şi lista din jurnal.

Cînd aude Posteucă pe baba Casandra că-ĭ spune nu ştiu ce de lumînare şi de Paştĭ să grăbeşte să o stîngă, fără să-şi dea sama, ca şi cum ar fi auzit glasul poruncitor al pedagoguluĭ de la şcoală. Nicĭ el singur nu ştie cît e de tîrziu cînd adoarme; nu ştie dacă e în vis orĭ e aevea. I se pare că a pornit cu tovarăşiĭ săĭ ca să facă o călătorie la munte. Acolo, în pădurile de brazĭ rătăcesc drumul, rătăcesc uniĭ de alţiĭ şi numaĭ glasurĭ slabe se maĭ aud din depărtare chemîndu-se uniĭ pe alţiĭ în ajutor.

Şi nu e doar numaĭ în vis strigătul acesta pe care urechea îl prinde şi pe care mintea îl tălmăceşte şchiopătînd.... Era strigătul babeĭ Casandreĭ, care îşĭ chemase în răsăritul soareluĭ găinile ca să le hrănească.... Îĭ lipseaŭ jumătate dintrînsele şi acum arunca blestemul lacrămilor sale asupra duşmanilor carĭ i-aŭ rupt cîrdul de găinĭ chiar din inima sa!

SP. POPESCU

Căprioara

În pădure nu maĭ cîntă
Cornul de vînat;
Cînii s'au împrăştiat—
Şi 'ntr'o luncă se frămîntă
Calul înșeuat.

S'a stîrnit din vale larmă
Şi lătraturĭ de copoĭ....
Vînătorul stă; apoĭ
Pregătind în mîn' o armă
Pleacă înnapoĭ.

Parc' auzĭ pe frunze pasurĭ
Şi mişcare prin lăstar.
Cînii tac; dar latră iar
Clocotind de-atîte glasurĭ
Codrii de stejar.

Vînătoru 'n drum s'aţine;
Rasuflarea i se 'nneacă;
Vrea un pas ca să maĭ facă,
Dar vînatul vine, vine—
Şi 'ncercînd să treacă

Îl şi vede-ascuns, la pîndă...
Pe departe-l înconjoară—
Şi tărziu, ca fulger, zboară
Pe cărare o plăpîndă,
Mîndră căprioară.

Fost-a ca o arătare,—
Doar cît ai clipì—, încît
N'a mai tras; văzù atît:
Salbă de mărgăritare
Strălucind la gît...

El aleargă către luncă;
Săniuş trecu priporul;
Calul stă: în scarî piciorul,
Mîna 'n coamă—şi s'aruncă
În şea vînătorul.

Fuge căprioara 'n frunte...
Lălăind, de-avalma vin
Cînii ce de-aproape-o ţin.
Ea, lîng'un pîrău de munte,
S'a oprit puţin:

Strînge iuţile picioare
Grămăjoară într'un loc—
Şi s'aruncă la noroc—
Şi cu toate patru sare
Pe-o piatră'n mijloc;

Doar se cumpeneşte-o clipă
Şi, pe cel-lalt mal, săgeată
Saltă ca într'aripată.
Cînii vin şi ei în pripă,
Peste gîrlă 'nnoată—

Şi spre deal o urmăreşte
Toată leota lătrînd...
Căprioara cînd şi cînd
Prin fîneaţă se iveşte
Îndărăt cătînd.

Vînătoru-şi mînă calul
Peste apă 'n urma lor—
Şi cu glas răsunător
Strigă, pe cînd urcă dealul,
Îndemnînd de zor...

Sus, într'o fîneaţă 'n floare,
Este-o casă mititică...
Căprioara 'n deal, de frică,
Peste gardul casei sare
Ca o rîndunică —

Şi copoi 'ncep să vină
Toţi grămadă—şi grăbit
Căţărîndu-se-au sărit
Peste garduri, în grădină—
Şi au amuţit.

Dă un pinten, frîu-şi strînge—
Şi 'ncercatul vînător
Peste gard s'aruncă 'n zbor;
Cu piciorul doar atinge
Streşina uşor—

Şi 'n grădină, vede cînii:
Urma nici măcar n'o cată;
Dau năvală toţi de-odată
Să se gudure stăpînii,
O frumoasă fată

Ca un spic de grîu bălană,
Mlădioasă și înnaltă,
Mîndră ca o floare 'nvoaltă;
Ca dup'o nebună goană
Cămășuța-ĭ saltă—

Și sub cămășuța albă
Două turturele, pare
Că se zbat vroind să zboare—
Și la gît îĭ joac'o salbă
De mărgăritare.

„—N'aĭ văzut trecînd, fetică,
„Prin grădină căprioara?—"
Eĭ obrajĭ-ĭ ard ca para,
Ar răspunde și i-ĭ frică,
Rîde 'ncet fecioara;

Ca o șoaptă cînt' apoĭ
Vorbele nevinovateĭ:
„—N'a trecut pe-aicĭ; dar poate-ĭ
„Cea crescută pe la noĭ,
„Căprioara tateĭ.—"

A. STAVRI

Alimentaţia ţăranului

Studiu igienico-social

Popoarele cu regim vegetal sînt făcute pentru a fi cucerite, după cum vastele familii erbivore, în regimul animal, par a fi destinate să facă hrana carnivorelor.
(*Arnould*, Nouv. él. d'Hygiène III-e ed. p. 449).

In timpurile din urmă bărbaţii noştri conducători de Stat, s'au arătat preocupaţi într'un grad înalt, de marea problemă a înmulţirei populaţiunei ţării Romîneşti.

Ei au întrevăzut că pentru ca România să intre în rîndul statelor civilizate, pentru ca ea să aibă industrie mare şi agricultură sistematică, muşchi numeroşi şi vînjoşi ca s'o apere, îi trebuie un număr cel puţin îndoit de braţe, şi de braţe romîneşti pentru a se păstra caracterul etnic al poporului. Şi întinderea geografică ne permite aceasta; pe dunga mică de pămînt mîndru şi mănos dintre Carpaţi, Dunăre, Mare şi Prut, ar putea trăi fericiţi şi norocoşi un număr de două ori mai mare de locuitori, de cît cel de astă-zi.

Pentru rezolvirea problemei de înmulţire a populaţiunei sîntem în parte favorizaţi de natură; este cunoscut faptul pozitiv că ţara noastră stă între primele din Europa în privinţa marei natalităţi; dacă n'am sta tot între primele numere mari şi cu mortalitatea, chestiunea ar fi rezolvită în cîţi-va ani. Să se caute deci a se reduce mortalitatea. Şi pentru primele şi cele mai eficace moduri de a face acest lucru se pune organizarea şi perfecţionarea asistenţei medicale. S'au creat agenţi sanitari şi moaşe rurale în fiecare comună, se vor mai înmulţi medicii rurali—li se vor mai mări chiar salariile după ultimele promisiuni,—s'au creat infirmerii săteşti. E de sigur un bun şi frumos început de luptă; păcatul e numai că nu este o mai solidă continuitate în această operă.

Totuşi eu cred că chiar cu organizarea unei asistenţe me-

dicale perfecte, problema înmulţirei populaţiei, nu va fi rezolvită complect, şi prea puţin în parte. Aceasta din pricină că nu începem cu atacarea tuturor factorilor vătămători de odată.

In adevăr, printre cauzele de mare mortalitate a locuitorilor ţăreĭ noastre stă în primul loc slaba resistenţă a indivizilor; puţina vitalitate a progeniturei (mor în primul an al vieţii 35% din copii) e datorită micei puteri vitale a generatorilor, iar aceasta e rezultat al mizerabililor condiţiuni higienice în cari trăeşte săteanul nostru. Şi în primul rang de detestabilitate, vine un ingrozitor de sărac şi de viţios regim alimentar.

Chestiunea aceasta a alimentării sătenilor, care este de alt-feliu un mare capitol din întreaga chestiune ţărănească, este atît de gravă, şi în interesul ţării şi al neamului, rezolvirea ei cere atîta grabă, în cît e de mirat că de şi de mult cunoscută, n'a atras atenţia bărbaţilor noştri de stat şi nu s'a făcut nici un pas spre cunoaşterea ei mai amănunţită şi spre rezolvirea ei.

Zic bărbaţii noştri de Stat, căci: «alimentaţia *ştiinţifică* şi «*raţională* a omului, fiind isvorul puterii şi al sănătăţii, constitue «după cum a spus Chauveau *cea mai importantă din problemele* «*economiei politice şi sociale*; pentru care motiv ea trebue să fie «prima preocupare a puterilor publice, iar regulele sale funda- «mentale teoretice şi practice trebuesc de toţi cunoscute [1])».

Săteanul nostru se nutreşte prost. Cum şi cît de prost, dacă se nutreşte acum mai bine sau mai rău ca'n trecut, cari sînt cauzele acestei stări de lucruri, şi cari ar fi remediile, acestea vom căuta a stabili în paginile ce urmează.

Dar mai întăi cîteva date succinte asupra alimentaţiunii în general.

* * *

Viaţa stă'n mişcare. Miliardele de celule care alcătuesc corpul omenesc, acest vast laboratoriu vivant, sînt într'o continuă activitate fizică şi chimică. Imens de variate reacţiuni chimice se petrec în interiorul lor, reacţiuni al căror rezultat final este *acumularea* de energie şi *degajare* de energie.

Acumularea de energie se traduce în termen fiziologic prin *asimilaţiune* şi degajare prin *dezasimilaţiune*; iar materialul necesar pentru efectuarea acestor operaţiuni, îl procură alimentele.

De la cantitatea şi calitatea acestui material, depinde buna îndeplinire a acelor funcţiuni şi deci esenţa însă-şi a vieţii.

Lipsa complectă de alimente face ca organismul să-şi cheltuiască succesiv toate rezervele, pînă la un summum peste care neputînd trece, el piere prin inaniţie.

„Un om adult distruge zilnic 500 gr. din carnea sa, sau din „alţi compuşi albuminoşi ce formează sîngele şi ţăsuturile sale. „El arde o parte din grăsimea sa şi procură,—prin combustiunea „ei şi aceea a zaharului şi amidonului pe cari i-l pun la dispozi- „ţie alimentele ori i-l procură organele sale—, o cantitate de e-

1). Brouardel-Mosny. Traité d'hygiène. IV. p. 143.

„nergie care calculată în căldură se ridică la 2400 calorii [1]) în 24 „ore. Pierde apoi 1300 cm. c. apă prin urine, 600 cm. c. prin „piele, 400 cm. c. prin pulmoni etc. etc. Alimentația zilnică tre„buie să înlocuiască aceste pierderi." (*A. Gautier*. L'alimentation).

Materiile alimentare sînt compuse din așa humitele *principii alimentare*, principii cari nu intră în aceiași propórție în toate alimentele și cari n'au o importanță egală în actul nutriției și nici o egală putere calorigenă. Aceste principii alimentare sînt: *albumina*, *grăsimea*, *hydrocarbonatele* în care intră și zaharul și *sărurile minerale*. Ne vom ocupa numai de cele 3 dintăi ca avînd rolul cel mai important în nutriția zilnică.

S'a calculat că *un gram* din aceste principii ars după asimilație *în organizm*, prin ajutorul oxigenului, produce o cantitate de căldură sau de alt-feliu de energie, absolut egală cu cantitatea de căldură ce ar produce-o arzînd în *afară de organism*.

Ast-feliu:

1 gr. albuminoide	dezvoltă	dezasimilîndu-se	4 calorii
1 gr. grăsime	„	„	8·90 calorii
1 gr. hydrocarbonate	„	„	4 calorii

Știindu-se pe de altă parte că un om adult în repaos, degaja zăsub formă de calorie sau alt-feliu de energie dezvoltată 2400 calorii, se poate calcula ce cantitate de principii alimentare e necesară zilnic, și acea cantitate constitue ceia ce fiziologii numesc *rațiune alimentară*.

Din acest calcul și din observarea empirică a diferitelor grupuri, s'a constatat că pentru Europenii adulți în stare de repaos, rațiunea alimentară zilnică de întreținere este constituită din:

107 gr. 3 albuminoide
64 gr. 5 grăsime
407 gr. 5 hydrocarbonate (amidon, feculente, zahar)

Cînd indivizii sînt supuși la o muncă fizică mai grea, și cheltuesc o mai mare cantitate de energie, ard o mai mare sumă de principii alimentare inmagazinate, și pentru a repara aceste pierderi prin arderi, rațiunea lor alimentară trebuie mărită. Iată după Gautier, rațiunea alimentară zilnică medie, pentru popoarele Europei, cînd indivizii sînt supuși la o muncă fizică mai grea:

152 gr. albuminoide
85 gr. grăsime
630 gr. hydrocarbonate

Iar cînd munca este foarte obositoare trebuesc:

1). O calorie este cantitatea de căldură necesară pentru a ridica 1 kgr. apă de la 0°—1°.

191.3 albuminoide
132.2 grăsimi
810.8 hydrocarbonate

Proporția cea mai bună de principii alimentare în rațiunea de întreținere este:

1 parte albumină, 0.5 grăsime și 4 părți hydrocarbonate.

Tot din observație și experiență s'a mai constatat că pe cînd viața este posibilă de și nu mult timp, cu o alimentație compusă exclusiv din albuminoide (căci aceste înlocuesc și pierderile de țăsut din organizm și se transformă și în energie), ea este imposibil de continuat cu o alimentație compusă exclusiv din grăsime și hydrocarbonate, lipsind complect albuminoidele. Un individ care s'ar nutri în acest din urmă mod, ar consuma din albumina organizmului său propriu, continuînd a inmagazina grăsime: „el ar muri de inaniție îngrășindu-se".

Reținem deci că *în ori-ce alimentație albuminoidele nu pot lipsi.*

Principiile alimentare enunțate mai sus se găsesc și în regnul animal și în cel vegetal. Observațiunea a arătat că albuminoidele rațiunei alimentare atunci sînt mai bine utilizate, cînd ele sînt luate din ambele regnuri în proporție de 40—50% din regnul animal și de 60—50% din regnul vegetal.

Unele materiĭ alimentare sînt mai bogate în unele principii de cît în altele; așa pînea care conține albuminoide în mare cantitate nu conține de loc grăsime; cartofii cari au multe hydrocarbonate, nu conțin mai de loc albuminoide.

Iată composiția unora din cele mai principale materiĭ alimentare la 100 părți:

	albuminoide	grăsime	materii neazotate	săruri	apă
Făină de popușoiu (malaiu)	7—12	7—4	60—68	1.1	17.4
Făină de orz . . .	11.38	1.53	71.22	0.59	14.83
Făină de grîu . . .	10.21	0.94	74.71	0·48	13.37
Făină de secară .	11.57	2.08	68.61	1.14	13.71
orez	5—6.4	0.8—4	78—83	0.68	14.4
pîne	7.06	0.46	52.56	1.09	35.59
fasole bob	13.8—25	1.95	52.9—60.1	2.3—4	10—20
cartofi	1.3	0.15	20.0	1.0	76.0
carne de vacă (slabă)	20.71	1.74	0.46	1.18	76.37
lapte de vacă . . .	3.66	3.62	4.48	0.68	82.22
ou de găină	12.55	12.11	0.53	1.12	73.67
varză	1.89	0.20	4.87	1.23	89.97
salade	1.46	0.13	1.58	0.78	94.13

Nu toate alimentele introduse în organizm sînt asimilate şi utilizate; o mare parte sînt date afară fără a fi fost intrebuinţate, şi aceasta mai ales cînd alimentaţia e vegetală. Popuşoiul (porumbul) care este un aliment complect pentru-că conţine în el cele 3 principiĭ alimentare, nu dă albumină asimilabilă de cît 80% din quantumul ingerat; 20% se elimină prin fecale.

Albumina de origine animală însă, este aproape în totalitate absorbită.

Pînea şi cu laptele conţinînd împreună toate principiile alimentare şi în suficientă cantitate şi bune proporţii, se poate trăi numai cu ele mult timp.

* * *

Acum după ce am enunţat aceste cîte-va noţiuni generale absolut indispensabile pentru buna luminare a chestiuneĭ, să trecem la subiectul ce ne preocupă.

Experimentarea fiziologică asupra citor-va indivizi ţarani, analisarea chimică a alimentelor ingerate de ei în un timp dat cum şi a excreţiunilor lor, măsurarea cantităţii de calorie şi de energie desvoltată de ei în acel timp, n'am făcut o—.Pentru intreprinderea unor asemene delicate şi laborioase cercetări se cer instalaţiuni speciale, cunoştinţi tehnice apropriate şi timp.

Asemenea cercetări sînt de resortul laboratoarelor de hygienă, şi ele de sigur s'ar efectua în abondenţă, dacă cei 2 prea distinşi savanţi profesori de hygienă ai facultăţilor noastre de medicină ar avea la îndămînă laboratorii complecte. Dar dacă nu mă înşel nu li se pune la dispoziţie de cît rudimente de laboratorii.

Am urmat deci calea empirică. Am adunat datele necesare brute, cantităţile de alimente consumate de grupuri de ţărani; am calculat quantumul de principii alimentare conţinute în ele, şi am stabilit raţiunea zilnică pentru fie-care individ. Apoi am comparat aceste raţiuni cu cele medii ale popoarelor europene. —Ţin să spun aice odată pentru totdeauna că toate datele asupra alimentelor sînt luate după noua şi importanta lucrare a d-lui A. Gautier 1).

In culegerea datelor brute am urmat două căi:

Prima: am luat un sat, satul meu natal 2), care reprezintă mijlocia satelor; locuitorii săi nefiind prea bogaţi, nu sînt nici de tot săraci; ei sunt harnici şi nu beţivi. In acest sat am stabilit cantitatea de alimente consumate într'un an, pentru fiecare familie. Cercetările mele s'au întins asupra a 40 de familii de toate categoriile, compuse din 150 de indivizi adulţĭ (copiiĭ de la 10 ani în sus, au fost consideraţi ca atare, căci ei muncesc de-opotrivă cu cei mari). Cantitatea totală de alimente a fost adu-

1). L'Alimentation. Paris. Masson & C-ie 1904. 2-e edit.

2) Cat. Arsura, com. Drănceni, jud. Fălciu.

nată, repartizată la 150 numărul inşilor, iar cîtul ieşit care reprezenta suma medie de alimente, consumată de un individ într'un an, a fost divizat în 365, număr ce reprezintă zilele anului şi aşa am căpătat *media zilnică* individuală de alimentaţie.

Trebuie să spun că rezultatele acestor cercetări se pot socoti mai curînd ca exagerate, căci ţăranului nostru îi e ruşine de sărăcie (n'a fost pe semne sărmanul totdeauna aşa!) şi toţi îmi dădeau cifre care controlate cu amănunţime le găseam mai mari de cît cele reale.

A doua metodă care are avantajul observaţiunei directe. a fost observarea exactă a alimentării a 5 familiĭ [1]) compuse din 19 inşi adulţi, în timp de 2 zile de iarnă, una de frupt (dulce) şi alta de post (sec).

Iată rszultatele:

Au consumat *zilnic* 150 de indivizi adulţi din 40 de familii cîte:

1000	gr.	făină de popuşoiu (malai)
50	gr.	„ „ orz
20	gr.	grîu sub diferite forme (fiert, bulgur-rîşnit, colivă etc.)
25	gr.	secară (sub formă de pîne neagră)
4	gr.	orez
20	gr.	pîine de tîrg
10	gr.	fasole bob
10	gr.	fasole verzi (păstări)
1	gr.	mazăre
65	gr.	cartofi
40	gr.	carne (din care 15 gr. de pasăre, 2. gr. de vacă, 15 gr. de porc, 3 gr. de oaie, 5 gr. de peşte)
20	gr.	lapte (o lingură)
5	gr.	ouă (la zece zile un ou)
10	gr.	brînză
50	gr.	varză
10	gr.	ceapă
45	gr.	struguri (poamă)
5	gr.	ardei
2	gr.	unt de lemn
1	gr.	zahar
30	gr.	stevie, urzici şi alte buruieni de pe cîmp.
115	gr.	moare de curechiu (zamă de varză)
800	gr.	borş
250	gr.	vin (regiunea este de podgorie)

1) Din com. Epureni, jud. Fălciu.

Deci introduce un ins într'o zi 2558 gr. alimente, din care licide fără valoare nutritivă 1165 gr. (borș, zamă de varză, vin), 1318 gr. alimente de origină vegetală (din care 1000 gr. sînt reprezentate prin porumb) și *numai* 75 gr. materii alimentare de origină animală.

Din cercetarea protocolului se observă ca amănunte demne de relevat că din cantitatea totală consumată de 54.000 kgr. porumb, 20.000 kgr. au fost cumpărate! Se mai observă că 20 familii compuse din 83 de inși n'au sorbit un strop de lapte în tot cursul anului, în această țară „eminamente agricolă"!.

Calculînd acum principiele alimentare ce conțin aceste alimente ingerate, vedem că din regnul vegetal se introduce:

114 gr. 298 albuminoide, 45 gr. 187 grăsime, 817 gr. hydrocarbonate iar din regnul animal:

11 gr. 51 albuminoide, 2 gr. 381 grăsime, 0 gr. 706 hydrocarbonate.

Adiționînd aceste cifre și scăzînd ceia ce organizmul nu utilizează, rămîn principii alimentare absorbite și întrebuințate zilnic de individ:

100 gr. 7 albuminoide, 42 gr. 812 grăsime, 793 gr. hydrocarbonate.

Am văzut mai sus că rațiunea normală *de întreținere* este:

107 gr. 3 albuminoide, 64 gr. 5 grăsime și 407 gr. 5 hydrocarbonate.

Adică în rațiunea alimentară zilnică a sătenilor observați de mine, față de cea normală *de întreținere*—albuminoidele sînt cu puțin în minus față de media mai sus enunțată, grăsimea este cu mult în minus (20 gr.), iar hydrocarbonatele sînt cu mult în plus. Vom vedea mai departe care este rostul acestei mari cantități de hydrocarbonate.

Să se noteze însă că pentru calculul nostru noi am utilizat toată materia alimentară și abia am ajuns numai la rațiunea de *întreținere*. Nu ne-a mai rămas material alimentar de loc disponibil. Insă noi am văzut mai sus că atunci cînd omul desfășoară o energie mare, rațiunea alimentară se dublează aproape; adecă rațiunea de muncă e de 2 ori mai mare de cît cea de întreținere. Ar urma deci faptul paradoxal că la țăranii noștri ambele rațiuni sînt egale.

In realitate însă rațiunea de întreținere (cea dată de noi mai sus) este cu mult mai mică, rațiunea de muncă ceva mai mare, nefiind însă nici una nici alta suficiente.

In cinci familii de săteni, compuse din 19 inși adulți, s'a consumat în timpul cișlegilor (carnavalului) de iearnă, în două zile consecutive (una de dulce și alta de sec) următoarele cantități și feluri de materii alimentare:

22 kgr. făină de popușoiu
12 kgr. făină de orz
8 kgr. varză murată

1 kgr. pîne de casă
200 gr. ceapă
40 gr. grăsime de porc

Revine pe zi și de individ cîte:

578 gr. făină de popușoiu
315 gr. făină de orz
211 gr. varză murată
26 gr. pîne de casă
5 gr. ceapă
2 gr. grăsime de porc

După declarațiile locuitorilor această bază de alimentare, e continuată în tot timpul iernii cu foarte mici excepții atît în zile de post cît și în zile de dulce[1]).

Calculate principiile alimentare conținute în aceste alimente, ne-ar veni ca rație alimentară zilnică de *întreținere*:

91 gr. 40 albuminoide, *30 gr. 84* grăsime, *622 gr.* hydrocarbonate.

din care scăzind ceea ce nu se utilizează, ne revine ca rațiune *reală* utilizabilă:

73 gr. 40 albuminoide, *27 gr. 84* grăsime, *604 gr.* hidrocarbonate

Calculînd media rațiunei alimentare a primului grup observat, cu aceasta a acestui al doilea grup, obținem:

87 gr. 50 albuminoide, *35 gr. 326* grăsime, *698 gr. 500* hydrocarb.

Dacă acum comparăm ambele rațiuni de mai sus (a grupului I-iu și al II-lea) sau media lor, cu rațiunile de întreținere și de muncă a populațiunilor europene, observăm că albuminoidele sînt în *minus* față de *toate* rațiunile alimentare, că grăsimele sînt aproape cu *jumătate* mai puține. în rațiunea săteanului nostru; iar hydrocarbonatele sînt în rațiunea normală de întreținere a săteanului în plus (cam cu 200 gr.) și aproape egale cu cele din rațiunea de muncă a celorlalte popoare[2]).

Am văzut mai sus că numai albuminoidele sînt principii complecte, că ele pot pînă la un punct înlocui grăsimea și hydrocarbonatele, iar aceste din urmă cu nici un preț nu pot în-

1). Arendașul satului e unul din Fișeri, care acum a luat moșia, ridicînd arenda de la 60 mii la 100 mii lei. Să ne așteptăm pe viitor ca această cantitate alimentară să fie și mai ră și mai mică.

2). In *Gautier* „L'Alimentation", la p. 623, găsim datele relative la rațiunile alimentare a pușcăriașilor din diferitele țări europene. Din ele rezultă că acolo *carnea*,—de la 40 gr. (în Franța și Prussia) pănă la 97 gr. (Anglia) în medie pe zi,—și laptele (în Anglia 678 gr. pe zi!)—formează hrana obicinuită a deținuților, cu toate că dînșii nu sunt siliți să muncească. Țăranului nostru,—care muncește din greu,—de sigur, acest regim de închisoare s'ar părea ca o viață de belșug fantastic!....

locui albumina. Marea cantitate de hydrocarbonate ingerate nu poate deci înlocui albumina totdeauna în lipsă.

Care este deci rostul ei? Rostul ei este că organizmul neputînd trăi fără albuminoide el face toate sforțările să și-o procure; în materia alimentară consumată de sătean albumina e în mică cantitate, hydrocarbonatele în mare cantitate; pentru a obține deci albumina el e nevoit să ingereze cantități mari din acele materii să-și reție din ele albumina necesară și existentă, iar restul hydrocarbonatelor ce sînt peste trebuințele organizmului să le elimine neutilizate.

De aici decurge o muncă excesivă și inutilă pentru stomac și tubul digestiv în genere.

Dacă pe de altă parte ne gîndim—cum din cifrele prezentate rezultă—că nouă zecimi din albuminoide, aproape toată grăsimea și nouă zecimi din hydrocarbonate, sînt procurate organizmului de popușoiu, apoi nu e de loc exagerare cînd se spune că hrana țăranului e numai *mămăliga*; pentru ca organizmul să trăească numai cu ea, ea trebuie din motivele de sus să fie multă; și pentru a o digera el trebuie să consume cătități colosale de borș, zamă de varză, ardei, cari nu-s alimente ci *condimente* servind a excita stomacul la o muncă așa de grea.

Relele speciale și generale care curg de aice le vom vedea mai încolo.

Dar înainte de a vedea acele rele și înainte de a trece la alte considerente, să-mi fie permis, pe lîngă observațiile de grupuri descrise, a relata cîteva fapte asupra hranei ce se dă țăranilor de către proprietari și mai ales de către arendași, în timpul istovitoarelor munci agricole de vară.

Legea tocmelilor agricole, atît de vitregă pentru țăran în toate privințele, nu prevede nimic relativ la hrana ce arendașii sînt obligați să deie sătenilor; ea nu stabilește o rațiune alimentară minimă macar.

Dar ceea ce se petrece cu acești nenorociți săteni, cari-și vînd munca brațelor lor, și de multe ori viața, pe un mizerabil franc pe zi e îngrozitor!

Mai punîndu-se în considerație că marea majoritate a arendașilor sînt străini de neamul nostru, că deci nici măcar sentimentele de rasă și de umanitate nu i pot împiedică ci dimpotrivă îi ajută, a realiza maximul de cîștig, chiar din carnea și oasele țăranului pe care el le transformă în energie producătoare pentru dînsul (căci el nu-i înlocuește prin o bună alimentație pierderile)—din aceste considerații zic, mergem spre un fatal cataclism!

Dar să lăsăm să vorbească faptele: In zilele arzătoare din vara trecută m'am abătut pe la mașinele de trier și am cerut să văd hrana romînilor lucrători.

La un sat unde era un arendaș evreu mi s'a arătat, *mămăligă de făină de popușoiu îndoită cu făină de orz*, iar ca udătură, ca bucate, *chiperi verzi cu oțet*! și era doară zi de dulce și zi mare de vară dogorîtoare, în care bieții oameni munceau din greu!

Intrînd după aceea în alt sat—alt arendaş evreu—(de alt-feliu pe aici numai speţa asta există şi se 'ntinde mereu), văd o harabă ce ducea un mare bolovan de mămăligă tare ca piatra şi o putină de castraveţi muraţi; era hrana pentru oamenii de la maşină în zi mare de vară şi zi de dulce!

Flăcăoanul de la boi îmi spuse'n taină „să vii domnule sara, că pentru sară are mămăligă amară ca fierea şi neagră ca pămîntul de-i e şi lui ruşine să ne-o deie ziua!"

Dar ceea ce mi-a stors lacrimi de durere, era o biată babă ce mergea repede-repede cu o ulcică'n mînă în urma harabalei; o opresc şi o întreb: ce ai mătuşică'n oală? „o-leacă de lapte mămucuţă, cu păsat, îmi spuse ea, duc fetei la maşină la boer (?!), că nu poate săraca numai cu acritura din putina ceea!" Dar de sigur că boerul (?!) punea la socoteală şi-ncă cum mîncarea ce pretindea c'o da.

La o mare proprietate din Muntenia se aduceau lucrători flăcăi din munţii noştri; ca să lucreze mai repede şi mai cu sporiu pentru proprietar, li se da lucrul cu bucata; hrana era aşa de proastă (borş cu burueni de pe cîmp şi mămăligă) că mulţi din ei *s'au bolnăvit de dysenterie şi au şi pierit!*[1]). Culmea era însă că Sîrbii angajaţi ca lucrători pe aceeaşi proprietate aveau în raţiunea zilnică ½—1 litru lapte, pe cînd romînii nu! aşa de mult preţuim noi acest sînge romînesc atît de scump totuşi!

Şi cît cuprinzi zarea pe întinsul şesurilor şi plaiurilor ţerei, aceste crime se petrec, şi fără vrere îţi vin în minte sfintele şi dureros de adevăratele versuri, ale acestui Veniamin al poeţilor noştri:

«Iar cînd a fost în ceasul de amiază
«Şi le-au adus merindea lor amară
«Din pîne de neghină şi săcară,
«Ei stau sfîrşiţi, cu ochii duşi departe
«In adîncimea zărilor deşarte»[2]).

* * *

Din cele ce preced rezultă că ţăranul nostru se alimentează cu un regim exclusiv vegetal; regim vegetal rău echilibrat în care albuminoidele sînt inglobate în o mare gangă de hydrocarbonate; regim în care substanţele ce regenerează ţesuturile (albuminoidele) sînt puţine şi de proastă calitate; regim în care grăsimea producătoare de forţă şi calorie este de asemenea în prea mică cantitate.

Rezultatele unui asemenea regim sînt întăi şi'ntăi o supraactivitate a tubului digestiv în genere şi a stomacului în special; acesta trebue biciuit, excitat cu acide (borş, moare) ardei şi al-

1). Ca medic de plasă în acele părţi am constatat eu însu-mi faptul, —şi n'am putut decît să mă sbucium din cauza neputinţii de a aduce vre o îndreptare.

2). *Octavian Goga*,—„Clăcaşii."

coolice ca să poată mistui acea mare cantitate de alimente. După supra activitate vine hypo-activitate; viciare a secreţiunilor, distensiune a păreţilor organului, inflamaţie a pelliţei (mucoasei) lui interne, etc. acestea fac că mai toţi ţăranii să vaetă de stomac. Vătămătura, leşinul de dimineaţă, durerea la lingureà, jigul, jigăraia, arsura la stomac, sînt simptome ce nu lipsesc la nici un sătean [1]).

In al doilea rînd, organizmul uzîndu-se necontenit şi nereparînd pierderile prin o întrebuinţare de cantitate şi calitate suficientă de albuminoide, vine decăderea organizmului, slăbirea valorei fizice a fiecărui individ, *îmbătrînirea precoce*; fapt iarăşi observat de cei ce trăesc la ţară, şi vrau să aibă ochi de văzut; femeile la 30 ani au faţa de 50 şi vlaga tot aceiaşi; bărbaţii au faţa trasă, galbenă, zbîrcită şi pămîntoasă. Acela care a zugrăvit flăcăi romîni rumeni şi muşculoşi în timpurile prezente, a făcut un rău serviciu ţărei. Majoritatea sint debili şi statisticele medicilor recrutori o dovedesc cu prisosinţă. De la asemenea organizme decăzute, vine şi progenitura putredă, şi din aceste amîndouă cauze, mortalitatea mare şi slaba rezistenţă şi a adulţilor şi a copiilor.

In al treilea loc nepotrivita combinare a hydrocarbonatelor şi cantitatea mică de grăsime izvor al căldurei şi al energiei face primò: slaba rezistenţă a indivizilor la intemperiele iernei şi a schimbărei anotimpurilor (hainele şi combustibilul insuficiente neînlocuind grăsimea absentă), şi cu mult mai important, secundò: *micşurarea considerabilă de cantitate şi de calitate a muncei naţionale.* Faptul acesta, şi mai ales acest fapt, a fost observat de toţi cîţi trăesc la ţară.

Iar ca culme a ingratitudinei celor ce nu fac nimic pentru existenţa şi tăria acestei ţări, pătura noastră de suprapuşi, n'a găsit altă explicaţie a acestei mici cantităţi de muncă de cît aşa numita: *lene a ţăranului.* Nu am destule cuvinte de revoltă pentru iscoditorii unei asemenea explicaţii, şi nu le voiu răspunde de cît cu vorbele unui ţăran:

„Leneşi, domnule, zici? D'apoi cine ară, cine calcă ogoarele de mii şi mii de ori, cine seceră, trecînd prin mîni toate firele grîului, aceste lanuri cît le cuprinzi cu ochii? Noi doară, nu Dumnealor!"

La dreptul vorbind e o adevărată enigmă încă, cum cu aşa de sărace mijloace de energie la disposiţie, ei dezvoltă o muncă atît de considerabilă!

Dar să nu ne înşelăm! Mult nu putem durà. Vegetarianizmul nu e compatibil cu o viaţă activă şi energică. El e bun

---

1). Aceste simptome n'au scăpat observaţiei nu numai a medicilor, dar şi a profanilor. Aşa autorul monografiei com. Bragadiru, care a văzut aşa de bine toate lucrurile, le-a notat şi el şi a propus să se aprovizioneze primăriele cu o cantitate suficientă de bicarbonat de sodă, pentru a mai alina durerile, de sigur până cînd ne vom gîndi a începe marea operă de schimbare şi ameliorare de regim alimentar al ţăranilor.

pentru popoarele înapoiete, pentru călugări şi anachoreţi, nu pentru un popor care caută să-şi facă loc între popoarele civilizate ale Europei prin putere de gîndire şi putere de muncă.

Că aşa este se poate vedea şi din aceea că hrana popoarelor civilizate ale Europei şi Americei nu este exclusiv vegetală. Aceste popoare au trăit în trecutul depărtat, cum trăesc ţăranii noştri astăzî.

In adevăr;

„In acest ceas popoarele cele mai active, cele mai între-„prinzătoare, sînt acele care mănîncă mai multă carne" zice Gautier.

Carnea şi extractele sale sînt excitanţi ai centrilor trofici ai nutriţiei; acest act se face mai intens şi mai bine sub influenţa ei, zice acelaş autor.

Pe cînd Romînul consumă 10—12 kgr. carne, după observaţiile noastre, pe an, Francezul consumă 38 kgr. lucrătorul englez 59 kgr. şi Parizianul 98 kgr. pe an!

Pe cînd Romînul consumă în medie cel mult 4 litruri de lapte pe an, Englezul consumă 40 şi Francezul 60 de litruri!

„Cantitatea de consumare a cărnei s'a rîdicat pretutindeni „în Europa cu bogăţia şi activitatea modernă. Inainte de Re„voluţie ţaranul francez aproape nu consuma carne. Cel mult „el tăia un porc pe an". (Taine. Origines de la France contemporaine citat de Gautier în op. cit. p. 149).

Dar, fapt de o importanţă mare şi de o gravitate neliniştitoare, atît pentru cei care citesc trecutul poporului romînesc sub toate feţele lui (nu numai sub cea artistică şi războinică), cît şi pentru cei cari caută cinstit să pătrundă tainele prezente ale vieţii poporului, pentru ca apoi să-şî arunce dreaptă ochire în viitor, vrau să relevez acum.

Oare în trecutul neguros al poporului romînesc, şi în cel mai puţin neguros, cel hăt încoace aproape de noi, *aşa s'au hrănit ţăranii?*

Răspund cu tărie: **Nu.**

Vitejia şi bravura noastră din trecut nu puteau să fie rezultatul unui astfel de regim. Răsboinicii acelui Mare Ştefan plecau la drumul greu şi primejdios al bătăliei nu numai cu buzduganele lor ghintuite şi cu săbiile lor ascuţite.

Pînişoara cea de grîu şedea la desagă şi brînza unsuroasă a oilor de munte şi de şes, zăcea la trăistioară. Laptele şi brînza acelor vremi de păstorie ne-au asigurat dăinuirea printre naţii şi libertatea noastră. Mămăliga şi cu ceapa acestor vremi de „mare agricultură" şi de „modernă organizaţie" ne vor aduce pieirea dintre ţări, şi subjugarea la străinii cei din afară, sau la cei oaspeţi ai noştri din lăuntru cari în loc să se transforme în fraţi se transformă în opresori ai noştri!

„Brînza e o garanţie de independenţă pentru popoarele ce „o posed", a zis Moleschott. Dovadă Elveţia, Ţările de jos şi Danemarca.

Nu am documente concrete pentru a demonstra cum să hrăneau în trecut ţăranii; dar aserţiunea mea o sprijin pe o serie de deducţiuni teoretice şi pe o serie de fapte practice observate. [1])

Mai întăi de toate nu intrasem pe acele timpuri în curentul popoarelor europene; legăturile de comerţ între ele şi noi erau restrînse şi se întindeau asupra unui număr limitat de materii. Pe atunci, ouăle găinilor noastre, grîul nostru, rămîneau şi se consumau pe loc, nu mergeau să alimenteze pe locuitorii capitaleĭ Engliteriĭ.

Apoi Statul cu organizarea sa nu luase o desvoltare atît de prodigioasă, şi cu toate necazurile timpului, se cereau cu mult mai puţine sacrificii de la ţărani, şi cele ce se cereau, erau intermitente; acum să cer mari şi în mod constant; ţăranii trebuie să-şi rupă bucăţica din gură, să-şi scadă bunul traiu şi să satisfacă tuturor acestor cerinţe.

Pe urmă sătenii erau mai bogaţi; în ori-ce caz aveau la dispoziţie mai mult pămînt de lucrat, şi pămînt nesăcătuit, şi mai ales aveau la îndămînă mai multe păşune şi deci fiecare putea ţine mai multe vite cu lapte. Nu neg că bogăţia ţărei în general a crescut, dar afirm că bogăţia medie, cel puţin în materiĭ alimentare de valoare, a fiecărui ţăran în parte, a scăzut!

Fac apel pentru aceasta la memoria tuturor oamenilor mai bătrîni, să răspundă dacă nu e aşa. Eu însu-mi care nu mă număr încă printre cei bătrîni, îmi aduc aminte că în copilăria mea

1). Cînd am scris aceste rînduri nu cunoşteam încă datele statistice publicate de dl. C. S. in articolul „Foametea constantă şi chestiunea agrară“ (Cronica internă) din No. 1 al „Vieţei romîneşti“

In acel articol dl, C. S. calculează cifre mijlocii pe perioade de cinci ani (spre a se compensa variaţiunele din cauza deosebirei de recoltă),— deducînd din producerea totală a porumbului cantităţile exportate,—cît rămîne pentru consumaţia internă,—împărţind apoi aceasta după numărul populaţiunei, ajunge la următorul rezultat :

ANII	Producţia în vagoane	Export în vagoane	Consumaţia internă în vagoane	POPULAŢIA	de cap de populaţie în kgr.
1876	125,000	26.000	99,000	4,300,000	**230**
1886—1890	157.000	60,000	97.000	5.000,000	**194**
1891—1895	158,000	72,000	86,000	5,500,000	**156**
1896—1900	160,000	70,000	90,000	6,000,000	**150**
1901—1903	192,000	102,000	90,000	6,300,000	**146**

„Aşa dar—spune dl. C. S.,—de trei-zeci de ani, din an în an, cu o „regularitate înspăimîntătoare, consumaţia porumbului pe cap de populaţie „s'a tot micşorat. De la **230** kgr. pe cap de populaţie în 1876, ea scade „la 1886—1890 la **194** kgr., la **156** kgr. în 1891—1895, la **150** kgr., în „1895—1900 şi ajunge numai **146** kgr. în perioada 1900—1903“ („Viaţa Rom.“ No. 1, p. 153).

Aceste *cifre pozitive* confirmă deducţiunele mele de mai jos.

una din ocupaţiile cele mai de căpitenie era dusul şi adusul vacilor la şi de la marea cireadă strînsă la poarta ţarinei.

Cu dispariţia păşunelor, de zeci de ani şi cireada a dispărut şi vacile rari ce se mai găsesc ici cole prin sat, sînt păscute cu funia de coarne, de băeţei, pe marginele drumului, singurul imaş rămas!

Un moş bătrîn care-şi adăpa boii la fîntîna din poarta casei noastre, îmi spunea acum cîţi-va ani:

„Ei dragul moşului, cînd eram eu ca matale, aveam noi „multe vaci cu lapte; dar şi locurile erau largi; le dădeam drumul pe cîmp dimineaţa şi tocmai sara veneau acasă ele singure, cu picioarele galbene pîn'la genunchi, încărcate de mana „ierbii înflorite! (polen). Acum nici o gîscă n'ai unde s'o ţii"

Nu zic că trebuia să rămînem la timpurile trecute, dar in vîltoarea dezvoltării noastre trebuia să ne asigurăm ca laptele şi brînza să nu dispară din hrana susţinătorilor noştri a tuturor. căci ele dispărute sprijinul şi libertatea noastră va dispare.

Dl. A. Gădei în recenzia d-sale asupra operei d lui Haret „chestiunea ţărănească" ne spune că inainte de 1864, fiecare proprietar era *dator* să deie fie-cărui cap de familie o falce de pămînt (aproape 3 pogoane) pentru întreţinerea lui şi a celor ai săi; dacă proprietarul nu avea, era obligat să-l treacă pe moşia altui proprietar care avea de unde să-i deie. Astă-zi avem cîte-va sute de mii de ţărani fără o palmă de pămînt! E firesc ca cei mai de demult să se fi hrănit mai bine de cît cei de astă-zi.

Unul din cei mai fervenţi apărători ai sătenilor, spunea dăună-zi în cameră:

„La 1850 condiţiunile de muncă erau mult mai bune; atunci ţăranul avea de muncit pentru proprietar 25 de zile pe an pe cînd acum are de muncit 75 de zile. «In judeţul Vlaşca pentru 7½ «pog. pămînt, ţăranul trebuie să muncească proprietarului 150 zile.»

Las să se judece dacă traiul şi hrana celor de atunci, nu erau mai bune de cît al celor de azi.

In sfîrşit un fapt ce cade zdrobitor în favoarea tezei susţinută de noi este mersul urias de progresiv al pellagrei, în ultimele decenii.

Această hydră devorantă a neamului nostru, întinsă de 10 de 100 de ori mai mult de cît spun statisticele oficiale, este rezultatul, după părerea hygieniştilor noştri eminenţi, nu numai a hranei cu porumb stricat, ci şi mai ales a unei hrane lipsite de principii animale, şi compuse din rău alcătuite elemente vegetale!

Progresarea ei este termometrul, este indicatorul cel mai bun al *înrăirei* alimentaţiunii săteanului nostru!

* * *

Dacă deci în trecut lucrurile au fost alt-feliu, cari sînt atuncea cauzele, cari au provocat, întreţin şi dezvoltă întrebuinţarea unui aşa nenorocit regim alimentar de către sătenii noştri?

Două cauze de o importanţă capitală:

Sărăcia necontenit crescîndă a țăranilor și *Ignoranța* dacă nu progresîndă, cel puțin staționară a sătenilor, în chestii de alimentațiune, ca și de alt-feliu în tot felul de chestii;

și alte două cauze de o importanță nu maĭ puțin mare:

Practicele religioase greșite și vătămătoare și *nesuficientul control*, sau *totala lipsă, de control al statului* în *materie alimentară pentru săteni.*

Să analizăm în scurt, rînd pe rînd aceste cauze:

Sărăcia face pași uriași de progres în masa țărănimei noastre [1])

Așa este știut că vr'o 10—20 ani înainte fiecare sătean își tăia porcul lui (ca țăranii Franceji înainte de revoluție; vezi mai sus). Ei bine, anul acesta în județul Fălciu din *16.400* capi de familie, numai *6173* au tăiat porc de crăciun, restul nici n'au gustat (de sigur țăranul Francez din evul mediu trăia mai bine).

Prin lipsa de imașuri și neînlocuirea lor cu nutrețuri artificiale, producția și consumația laptelui și a derivatelor lui s'a redus aproape de zero.

Laptele este așa de puțin, că nu se poate intrebuința nu ca aliment, dar nici ca medicament! Noi medicii rurali cunoaștem această chestiune mai bine ca ori cari alții. Principala noastră dificultate în combaterea epidemiilor de febră-tifoidă și de scarlatină, este tocmai lipsa laptelui!

Chiar anul acesta in com. Păhnești, unde am avut epidemie întinsă de febră tifoidă, din 300 capi de familie *numai 7 aveau vaci cu lapte* și aceștia aveau copii cari-l consumau, așa că tificii rămîneau fără; prin satele dimprejur aceeași bogăție era.

Intr'un rînd funcționarii sanitari superiori sfătuiau lactoza (un produs farmaceutic care există în laptele natural) în locul laptelui; lactoză de la spițerie, nu lapte din șitar; și aceasta într'o țară foastă de păstori și actuală de agricultori;

E dureros și e revoltător!

In com. Epureni (citată și mai sus), *convalescenții* tifici din vara trecută, n'aveau altă hrană de cît *turtă de orz* coaptă 'n vatră, fără alt ingredient! (Sf. Ilie Tesviteanul în pustiu o ducea mai bine, căci lui îi adusese îngerul o azimă albă de pîne și un ulcior de apă răcoroasă!). Dar cu introducerea orzului în alimentația obișnuită a țăranilor noștri (înainte se întrebuința numai la foamete) țăranii noștri se scoboară în scara zoologică; ei întră în rîndul erbivorelor; frumoasa specie hyppică a d lui Marghiloman de sigur se hrănește mult mai bine, de cît 4 milioane de locuitori ai acestei țări; ea mai are și avantajul de a avea stomacul apropriat pentru acest regim; pe cînd natura neprevăzătoare de data aceasta, n'a prevăzut și pe țăranii noștri cu un asemenea stomac!

---

1) Și în această privință vezi articolul d-lui *C. S*, citat mai sus („Viața rom.", No. 1).

Ignoranţa în general pe lîngă că e mare cauză a sărăciei, dar în special ignoranţa în tot ce priveşte materiele şi regimurile alimentare, valoarea nutritivă a diferitelor elemente, precum şi rostul unei bune alimentaţiuni, face ca chiar familiile cu oarecare imbelşugare să se hrănească prost. Din analizarea budgetelor, familiilor ţărăneşti, observate de dl. A Gădei, în monografia comunei Bragadiru se vede clar că mijlocaşul cheltueşte pe zi pentru hrana individuală 33 bani, pe cînd fruntaşul 31 bani; este de sigur aice o neştiinţă a tuturor punctelor de sus, din partea fruntaşului care dispunînd de mai mult, ar putea să se hrănească mai bine.

Dar mai mult, necunoaşterea valorii alimentare a diferitelor elemente, face că ţăranii azvîrl elemente de mare valoare pe lucru de nimic, dau aur lucitor pe aramă ruginită; aşa cine nu ştie că ouăle se dau pe covrigi, pe bomboane, pe peşte sărat; apropo de acest din urmă schimb nu mă pot reţine de a nu relata următoarea scenă:

Căutam bolnavii de pojar din Vîrteju-Nefliu jud. Ilfov, în primăvara lui 1904; la o casă văzui cinci copilaşi, fiecare cu cîte un dărăb de mămăligă 'n mînă, întingînd cu precauţie într'o strachină cu sărămură şi un mic chitic de peşte sărat. Era zi de dulce. Intreb pe mama copilaşilor, ce ai dat pe peşte. Nouă ouă, domnule doctor îmi răspunse ea. [Nouă ouă conţin *96 gr. 47* albuminoide şi *54 gr. 50* grăsime, pe cînd chiticul de peşte care n'avea mai mult de *100 gr.*, conţine *18 gr. 90* albuminoide şi *16 gr. 81* grăsime]. La întrebarea mea, că de ce nu le-a dat mai bine ouăle să le mînînce, ea-mi răspunse: vezi, în strachina ceea înting toţi, dar în ouăle fierte n'au unde să întingă. Şi s'ar părea că are dreptate. Dar la ripostarea mea că cu o lingură de untură şi cu acele ouă putea să facă o strachină mare de jumări (scrob), unde să întingă de două ori atîţia copii, ea strînse din umeri, iar eu răspund: iată unde duce *ignoranţa*. De alt-feliu nu-o învinuesc pe ea.

Practicele religioase greşite. Inţeleg prin aceasta, în privinţa alimentaţiunei, căci de ea mă ocup, numărul mare de posturi şi de zile de post, precum şi reaua lor aşăzare. Postul cel mare aşăzat la sfîrşitul iernei şi la începutul primăverei, epocă de schimbări frecvente de temperatură şi de început de munci agricole, este un adevărat fioros Minotaur al neamului nostru. Iată un tablou comparativ, pe o serie întinsă de ani, şi pe luni, care demonstrează, că din 100 de morţi, într'un an, cea mai mare procentualitate o prezintă luna Martie, şi Martie, este ştiut, niciodată nu lipseşte din post.

No. curent	LUNA	ANII 1870—75		ANII 75—79		ANII 80—84		ANII 1885—89		ANII 90—93		ANII 94—97		Media dela 70—97		Mdia generală. *)
		B.	F.	B.	F.	B.	F.	B.	F.	B.	F.	B.	F.	B.	F.	
1	Ianuar	5.43	4.54	5.60	4.89	4.62	3.96	4.89	4.38	5.50	*4.92*	5.22	4.73	5.19	4,55	9.75
2	Febr.	5.44	4.78	5.37	4.77	5.13	4.45	5.12	4.61	5.06	4.59	5.22	4.75	5.23	4.65	9.88
3	*Marte*	*5.71*	*4.91*	*5.88*	*5.27*	*5.60*	*4.96*	*5.68*	*5.22*	5.25	4.82	*5.38*	*4.95*	*5.57*	*5.02*	*10.59*
4	April	4.22	4.08	4.70	4.15	4.98	4.45	4.92	*4.49*	4.33	4.03	4.55	4.28	4.70	4.25	8.95
5	Mai	3.51	3.13	3.44	3.14	4.31	3.93	3.71	3.67	3.22	3.07	3.62	3.35	3.70	3.40	7.10
6	Iunie	2.96	2.56	2.74	2.47	3.60	3.27	3.24	3.04	2.87	2.63	3.08	2.85	3.09	2.82	5.91
7	Iulie	3.59	3.06	3.29	2.99	4.12	3.68	3.62	3.33	3.34	3.10	3.48	3.22	3.58	3.24	6.82
8	Aug.	4.31	3.88	5.53	3.70	4.48	4.06	4.04	3.79	4.23	4.02	4.00	3.75	4.19	3.87	8.06
9	Sept.	4.01	3.58	4.12	3.81	3.80	3.40	3.76	3.45	4.10	3.90	3.76	3.57	3.92	3.62	7.54
10	Oct.	4.09	3.58	4.08	3.73	4.30	3.76	4.00	3.63	4.38	4.09	4.15	3.89	4.17	3.78	7.95
11	N-bre	4.38	3.91	4.33	3.85	4.04	3.66	4.18	3.86	4.50	4.17	4.61	4.35	4.33	3.95	8.28
12	D-bre	5.24	4.51	5.11	4.41	3.88	3.43	4.80	4.36	5.07	4.61	4.72	4.40	4.77	4.27	9.04

O probă mai zdrobitoare de spre influenţa nefastă a postului în genere şi a celui mare în special, asupra poporului romînesc, nici nu se poate da.

In acel timp, în care organizmul tocmai trebue să se nutrească mai bine, pentru a rezista muncei şi schimbărei de climat, tocmai atunci 50 de zile'n şir, el este alimentat numai cu mămăligă, zamă de varză şi hrean! Şi untdelemnul e interzis! Un asemenea soiu de post nu e cunoscut nicăiri şi cînd citeam că documentatul Gautier socoteşte ca post *ortodox,* postul cu ouă şi cu lapte, zimbeam dureros nu de ignoranţa autorului în ale noastre practice igienico-religioase, ci de barbaria neimaginabilă în care trăim.

Introduse din ţări cu climat şi condiţii de traiu deosebite de ale noastre, posturile sînt exotice la noi. Şi cum esenţa religiei creştine ortodoxe nu stă în posturi, cred că e cel puţin indolenţă vinovată, faţă de existenţa neamului, neluarea de măsuri imediate, pentru îndulcirea acestui riguros regim, — sau cel puţin, pentru înlăturarea exagerărilor.

Să nu se compare viaţa monahilor cu aceea a sătenilor; cei întăi consumă mult lapte şi nu muncesc de loc; cei de-al doi-

*) Dr. Kaminsky. Bulet. gen. al Dir. gen. a serv. sanitar an XVII, N. 1 p. 18.

lea muncesc foarte mult și nu consumă lapte de loc; și e mare diferență.

Se obiectează că și-așa țăranii mînîncă post și în zilele de dulce, căci n'au ce. In parte faptul, cu toată tristeța ce conține'n el, e adevărat. Chiar eu am dat mai sus exemple.

Dar nu mai puțin e adevărat,—că cifrele de mai sus. relative la creșterea mortalității în timpul postului mare, ne arată, că „excesele“ acestea trebuesc combătute.

Neluarea de măsuri de control, sau neeficacitatea celor ce se ieau, a alimentațiunei sătenilor, este încă una din cauzele întreținerei unei rele alimentațiuni.

In adevăr, am arătat mai sus că legea tocmelilor agricole nu prevede nimic în privința hranei ce arendașii și proprietarii sînt obligați să deie în cel puțin 3 luni de vară! Consecvențile nenorocite ale acestei neprevederi a legii s'au văzut acolo unde am tratat despre hrana țăranilor la muncile agricole.

Regulamentele existente în privința prohibițiunii porumbului stricat, nu se aplică, după cum însuși Dr. Felix fost mult timp Director general al serviciului sanitar, constată [1]).

* * *

Din largul tablou prezentat de noi, cîte-va părți se desemnează în relief izbitor, cîteva noțiuni reiese clare și limpezi ca lumina zilei.

Reiese că cu modul de hrănire vegetarian și vițios al poporului nostru, a marei lui mase, nu putem aspira la un viitor strălucit. Sîntem puțini, trebue ca fiecare individ să reprezinte un quantum de energie fizică și psihică superioară, pentru a alcătui un solid și trainic popor democrat, în care fiește-care să știe a mînui bine și sapa și condeiul. Acea energie superioară însă se capătă din o hrană bună. Cum ne hrănim noi însă, nu putem sta mai sus de cît populațiile nenorocite ale Indiei. Căci: „La indivizi, sau la populațiuni rău hrănite, nu trebuie să pretinzi „activitate intelectuală, muncă grea și continuă, nu trebue aș„teptat de la acele popoare o energie necontenit desfășurată, nici „mai ales acea rezistență la cauzele de degradare, din care re„zultă o îmbătrînire precoce. Procurînd o muncă suficientă, *excesivă* „chiar în unele perioade, acești sărmani, neîndestul nutriți, se „moleșesc într'un fel de trîndăvie și de vis, și se tocesc mai mult „sau mai puțin repede. Cu acele regimuri insuficiente omul se „istovește repede și dispare la o vrîstă mijlocie, la care lucră„torii bine nutriți ai marilor tîrguri civilizate, cu toate obiceiu„rile vițioase pe care le permite și le aduce civilizația, mai au „încă mulți ani de trăit.“

Mai reiese dacă nu din documente scrise, dar din fapte a-

---

1). Asupra cauzelor de neaplicare vezi: Felix. Raport general asupra igienii publice și serviciului sanitar al regatului Romîn, pe anii 1896—1897.

uzite și văzute, că de cîte-va decenii încoace, regimul alimentar al oamenilor mulți ai țării merge într'o progresie geometrică spre regimul alimentar al vitelor. Au ajuns deja la orz în timpuri normale. pe cînd inainte recurgeau numai în grele timpuri de foamete. Apoi pellagra, acest cauchemar național, își zburlește din ce în ce mai mult capul său de furie.

Mai reiese cá soluțiuni grabnice, trainice și practice se impun de realizat imediat, alt-feliu ne *stingem de pe fața pămîntului*. Pierim, mai ales că în Moldova are și cine să ne iee locul.

* * *

Chestiunea aceasta a soluțiunilor, a remediilor, este atît de grea, importanța eĭ atît de mare, în cît nu-mi voiu lua îndrăzneala de a cerca măcar rezolvirea ei.

Trebuie timp, activitate inteligentă, și energie practică, a tuturor gînditorilor de bine, a tuturor oamenilor de acțiune și de inimă, ai acestei țări, pentru ca ea să fie rezolvită. Voiu atinge-o deci numai în marile ei liniamente.

Dar mai înainte de aceasta, mă voi rîdica cu energie împotriva acelora care tind a se înlocui laptele de vacă și de oaie, cu care ne am rîdicat între popoare. prin laptele de Soja. Asemenea propuneri și încercări sînt făcute pentru a păstra o situație rea, pe care noi dimpotrivă trebuie s'o schimbăm ca nefiind în folosul neamului. De alt-fel să știe apărătorii Sojei, că Japonejii consumatorii ei de veacuri, de cînd au început a intra în rîndul popoarelor civilizate ale lumii, își animalizează hrana. Ei întrebuințează acum o mai mare cantitate de carne și grăsime de cît în trecut.

Și apoi această propunere -n'a putut porni de cît de la niște profund necunoscători ai țăranilor; cultura și mai ales prepararea Sojei este grea și mai ales este *nouă*; greutățile de traiu actuale ale țăranilor, lipsa lor de educație practică agricolă, face că ei nu pot bine cultiva plantele ce le cunosc de sute de ani, și acelea destul de folositoare, necum plante noui ce căutăm a introduce noi acum.

E în adevăr o mare dovadă de naivitate chiar, numai începutul acelei campanii a Sojei!

Nu mă voi încumetă apoi, să alcătuesc o rațiune alimentară științifică pentru țărani, și să li-o recomand; mi s'ar părea în starea de astă-zi a lucrurilor, cel puțin o ironie jignitoare la adresa lor.

D. Profesor Babeș, cunoscutul nostru savant, făurește un mic catechism sanitar[1]) și printre altele povățuește pe țăran ca în timp de odihnă să consume zilnic și de individ:

---

1). **Buletinul Direcțiunei Generale a serviciului sanitar anul XVI No. 13 și 14 p. 269.**

800 gr. mămăligă
200 gr. fasole
50 gr. brînză
¼ kilo lapte, și
100 gr. pește

Totul nu costă, zice d-sa, de cît *numai 40 de bani.* Iar pentru zilele de muncă, rațiunea e ceva mai mare; ea nu costă de *cît numai 60 bani*, pe zi și de individ. Să consume așa, și neamul se va regenera. Las de-o parte că rațiunea pentru timp de odihnă (de întreținere) păcătuește prin lipsă de albumină și mai ales de grăsime, necompensată prin hydrocarbonate. dar mă opresc la preț. *Patru-zeci și șase-zeci de bani pe zi și de fie-care ins, numai pentru mîncare la țărani, în timpurile prezente ?...*

Am cercetat bogata monografie comunală, a d-lui Gîdei. D-sa la budgetul familiilor țărănești face aparte și budgetul hranei. Și de acolo se vede că fruntașul. cheltuește pe zi și de ins pentru hrană 31 bani, mijlocașul 33 bani (și asta în toate zilele anului și cele de neactivitate și cele de obositoare muncă), iar codașul 11 și 12 bani! Și 75% din săteni sînt codași.

In grupurile observate de mine, cei din primul grup, consumă pe zi și de individ 20 de bani, iar cei din al doilea grup, o să vă minunați: *cinci bani și jumatate pe zi!*

De unde să complecteze ei, materiile alimentare pînă la fabuloasa sumă de 40 și 60 de bani! Aceasta d. profesor nu ne-o spune. Trec săptămîni de a rîndul în cari nu găsești 5 parale în casa unui sătean!

A-l sfătui să consume 40 și 60 bani pe zi, cînd el consumă și nu poate consuma de cît 5 sau 10 bani, îmi pare că samănă cu acțiunea acelei regine care sfătuia poporul pieritor de foame, ca în lipsă de pîne să mînînce cozonaci!

Voiu căuta deci să urmez pe alte cărări. Și voiu începe cu *abolirea practicilor igienico-religioase vătămătoare.*

Aș întreba mai întăi ce se opune, mă rog, ca Sinodul Bisericei noastre autocefale, să nu reformeze posturile? Apoi dacă am trăit o mie de ani sub un regim transportat de la Greci, greșit la noi, apoi să continuăm totdeauna a trăi așa?

Oare Biserica noastră nu e susceptibilă de evoluții? Toate Bisericele din lume au evoluat, și încă în dogmele lor fundamentale, a noastră nu poate evolua nici măcar în forme? Căci de fondul credinței nimeni nu s'atinge. Olandejii în veacurile trecute, au suprimat dintr'un condeiu toate sărbătorile ca să-și poată construi diguri de apărare a țării împotriva mării; noi, să nu suprimăm sau măcar să nu îmblînzim posturile ca să apărăm țara de peire? Cum voim oare ca Evreii cari trăind cu noi, n'au nici un post și consumă carne cușer, să nu ne domine? Se va zice de fanatici—dar eu nu știu să fi existînd chiar printre capi—mai bine să piară neamul, credința să rămîie. Bine, de cît esența credinței nu stă în posturi ci în *binele aproapelui*;

aceasta e marea doctrină a Creştinizmului dinaintea căreia bagatelurile de post şi altele asemenea trebuiesc să dispară!

Se va mai zice că ţăranul confundînd religia cu posturile însă-şi, se va produce prin suprimarea lor o adîncă jignire a sentimentului religios. Eu nu văd aice de cît un folos pentru Biserică, căci cu acest mod ei vor fi scoşi din rătăcire şi aduşi la urmarea adevăratelor dogme.

Şi apoi orice schimbare a unei stări de lucruri, jigneşte pe cineva; de aici însă nu sîntem îndreptăţiţi a ne petrifica în o stare nenorocită.

Eu cred că ceea ce a lipsit pînă acum pentru rezolvirea favorabilă a acestei chestiuni, n'a fost o încăpăţînată rezistenţă a Bisericei, ci lipsa de o activă, energică şi pricepută cu cumpătare intervenţie, a conducătorilor ţărei noastre şi ai neamului nostru către aceşti blajini prelaţi. Pe viitor se cere—începutul fiind deja făcut—o mai stăruitoare intervenţie a Direcţiei Sanitare căreia îi incumbă în prima linie această datorie, şi un mai puternic sprijin al celor-lalte puteri şi această suprimare mult dorită, în interesul hygienii se va face. Atunci sigur vom scăpa de marea mortalitate a lunei Martie.

Un alt factor de o mare importanţă în îndrumarea spre bine este de sigur *educarea maselor în privinţa unei alimentaţiuni raţionale, posibilă cu mijloacele de care ele actual dispun.* Am arătat deja că mijlocaşul d-lui Gîdei se nutreşte mai bine de cît fruntaşul; cel întăi cheltuind 33 bani, cel al doilea 31 bani pentru hrana zilnică şi de ins; e de sigur aice un viţiu, o neştiinţă în ale alimentării, a fruntaşului, care dispunînd de mai mult s'ar putea hrăni mai bine.

Dar cine să facă această educaţie? Par-că aud invariabilul răspuns: preotul şi învăţătorul. Pe spetele acestor doi factori şi mai ales a celui de-al doile se obişnueşte a se pune toată opera de civilizare a satelor noastre. Se uită că aceşti sărmani campioni ai civilizaţiei, au prea mult de lucru, se uită că cu o mizerabilă leafă de 80 lei lunar ei nu pot să facă operă de uriaş; se mai uită că ei nu pot fi enciclopedic pregătiţi pentru toate ramurile de activitate omenească; şi se mai uită apoi că de şi sînt corpul care cel mai mult a contribuit la rîdicarea săteanului, totuşi nici ei nu sînt toţi, ceea ce ar trebui să fie!

Cît priveşte despre preoţi, aceştia în noua cale de desvoltare a ţărei noastre, şi în epoca în care trăim, au fost şi continuă a fi ast-feliu formaţi, că prea puţin se poate compta pe ajutorul lor în marea campanie de civilizare a satelor.

Moaşa rurală şi agentul sanitar al căror ajutor încă s'ar putea invoca de cei necunoscători ai lucrurilor, abia sînt în stare —dacă sînt— să îndeplinească atribuţiunile lor regulamentare. Educaţiunea lor nu este de aşa natură ca ei să înţeleagă şi să priceapă un rol mai înalt general, pe lîngă cel special pe care-l au, în mijlocul populaţiunei rurale. De alţi factori nu mai menţionez, căci nici nu sînt.

Unde trebue atunci să ne îndreptăm privirile? Trebue să ne creăm personal ad-hoc, nou, pregătit cu cunoştinţe practice, utile în viaţă, sau să le complectăm pe cele ale personalului existent.

Baza chiar a educaţiunei şcolare atît de oraş cît şi de sat trebue schimbată. Reposatul Dr. Felix, care era un adînc cunoscător al chestiunilor ţărăneşti, nu de mult scria: „Are un rol învăţătoarea rurală, care trebuie să înveţe pe fetele ţaranilor economia casnică, „care trebuie să le arăte cum se pot găti cu puţină cheltuială, bucate „hrănitoare şi variate, cum se poate ţine bine gospodăria casei, „fără a se întrece modestul budget al unei familii de ţăran, şi „această învăţătură este cu mult mai importantă, de cît regulile de gramatică, care ocupă o parte largă, din programul şcoalelor rurale [1]."

D. Spiridon Popescu în importanta sa lucrare „Contribuţiuni la munca pentru ridicarea poporului" ne arată că nu e nici o deosebire între felul de viaţă, de hrană şi de gospodărie a unui ţăran care ştie carte, de a unuia care nu ştie. Dovada cea mai vie că ceea ce a învăţat în şcoală n'a fost pentru perfecţionarea modului său de traiu, singurul rost al învăţăturei de alt-feliu, pentru el.

Profesorul Dr. Manolescu în două broşuri de curînd publicate, asupra chestiei ţărăneşti, ridiculizează cu o ascuţită ironie materia ce să predă actualminte în şcolile primare, şi cu o dreaptă judecată de om al ştiinţei arată locul ce trebuie să-l ocupe în şcoală şi în educaţia copiilor, ştiinţele biologice cu aplicare practică imediată in viaţă.

In rezumat deci toţi aceşti oameni, cari se numără printre cei mai buni cunoscători ai chestiunilor ţărăneşti la noi, sînt de părere că educaţia *teoretică*, chiar din şcoală trebuie schimbată. Dar această educaţie teoretică trebuie să meargă mînă'n mînă cu o alta *practică*. Trebuie deprinşi anume copii sătenilor a se nutri şi a avea gustul de o hrană mai bună, iar concomitent cu aceasta, sătencile cum să prepare acea hrană.

Lăudabila iniţiativă a D-rului Manolescu de a inzestra fie care şcoală cu cîte o vacă cu lapte, pentru ca elevii să se deprindă cu gustul laptelui pe care l'au uitat, era un modest dar frumos început de lucrare în acest senz. Acest fapt care corespunde unei adevărate cerinţi, fapt simplu ca toate adevărurile, n'a fost înţeles în adevăratul lui rost: pe mulţi i-am auzit ridiculizind o asemenea iniţiativă, şi în ori ce caz s'a pus atîta dragoste şi energie, în continuarea acestui frumos început, că azi nu se mai aude nici vorbă de acele vaci.

Infiinţarea unui mare fond [2]) pentru cantinele şcolare, din care fond bine administrat să se plătească anumite maestre de

---

1). Op. cit. p. 185.

2). Un atare fond există—25,000 lei mi se pare—la judeţul Covurlui, înfiinţat pentru cantinele şcolare de fostul prefect d. I. Atanasiu, acel capabil şi valoros romîn, care a făcut minuni în judeţul său. Ce păcat că asemene opere trebuia să sufere dăunătoare... intermitenţe!

bucătărie, cari să aibă obligația ca odată cu pregătirea bucatelor pentru școlari, să le învețe și pe sătence cum să prepare, ar fi o măsură cum nu se poate mai nimerită de îndrumare în sensul practic de care vorbim. Aceste maestre ar putea chiar merge din sat în sat. Și cîte alte chipuri de îndreptare n'ar fi, căci experiența vine experimentînd, după cum foamea vine mîncînd.

N'am la îndămînă și nici nu cunosc amănunțit, legile și regulamentele agricole și industriale ale altor țări, și nici nu știu dacă hrana lucrătorilor se mai dă unde-va în natură, și dacă o așa liberă exploatare și asupra acestui vital capitol —alimentele— este permisă aiurea, stăpînului. Cea ce știm însă este că e criminal să mai lăsăm lucrurile să dăinuiască așa. *Un regulament sever, în care să se stabilească rațiunile alimentare științifice, ce proprietarii sînt obligați să dee lucrătorilor la muncile agricole în special, trebuie instituit în un viitor cît mai apropiat.* Apoi trebuie asigurată o sfîntă aplicare a acelei legi, cum și a celor existente, în privința alimentațiunii și a alimentelor stricate. Despre aceasta însă voiu vorbi mai pe larg altă-dată.

Dar pe lîngă aceste căi indicate, este una capitală și care stă la temelia tuturor. *Țărănimea, esența romînească, adevărații și singurii romîni, trebuesc scoși din* **sărăcie**. *Inavuțirea repede și solidă a țăranilor, trebuie să fie suprema țintă a tuturor celora cari cu adevărat iubesc și țin la țara asta, a tuturor celora cari cu sinceritate și cu durere de inimă se gîndesc la viitorul ei!*

Atîta vreme însă cît țăranii vor fi lăsați pradă arendașilor de diferite neamuri, și chiar de al nostru, atîta vreme cît statul va impune necontenit pe săteni, la tot felul de dări nepotrivite și apăsătoare, atît timp cît țăranii nu vor avea de cultivat —extensiv—intensiv, e indiferent deocamdată, pămîntul lor propriu, și atîta timp în sfîrșit, cît nu se vor aduce la realizare imediată propunerile de îmbunătățire a stărei lor, făcute de cei cari s'au ocupat in ultimul timp de chestiunea țărănească, atîta timp zic, vom merge îndărăpt spre abizul profund al sărăciei, spre «numai umbra spinului, la ușa creștinului», și nu spre îmbogățire.

Atunci, într'un viitor nu tocmai depărtat, se va spune despre o Romînie că a fost, dar a pierit în fașe, căci doicele ei erau niște netrebnice, cum au fost acele ale Poloniei, în veacurile trecute!

* * *

Inainte de a sfîrși țin să ating un ultim punct. Pentru ca soluția chestiei țărănești în genere și cu ea ceea a alimentațiunii sătenilor să-și poată găsi o bună dezlegare, trebuie ca noi cei de sus, cei din pătura cultă, să iubim cu adevărat pe cei de jos, să ne doară de durerea lor, și să ne bucure de fericirea lor. Pentru aceasta trebuie să venim în contact mai des și mai de aproape cu dînșii să-i luminăm cu povața și să-i alinăm cu faptul.

Cine a trăit între ţărani şi a avut o inimă de treabă, el singur, n'a putut să nu-i iubească.

Mai trebuie ca noi cei luminaţi, să facem din chestiele ţărăneşti, o constantă şi de căpitenie a noastră ocupare; nu să ne atingem de ele în mod incidental. Operele mari cer multă gîndire şi a multora.

Mă îndreptez acum spre voi, fii de săteni, care sorbiţi lumina universităţilor noastre. Voi trebuie să fiţi în şir cu sufletul aproape de cei ai voştri, la fie-care minut să le cunoaşteţi durerile, şi spre alinarea lor să fie îndreptate acţiunile voastre. Căci dacă nu de la voi va veni mîntuirea, de unde oare va veni?

Neţinîndu-vă lîngă tulpinele voastre vă rătăciţi, şi veţi ajunge ca acel tînăr profesor universitar, care în primăvara anului 1905, într'un frumos articol, entuziasmat de virtuţile artistice ale neamului, zice că: nu-i pasă de ce vor paşte—şi de sigur de ce pasc—bipedele (adică ţăranii noştri! Dumnezeule!) de la poalele Carpaţilor, după cum nu-i pasă de ce vor paşte, sau pasc.... erbivorele Sudanului!

Şi în acea primăvară bipezii noştri din Carpaţi, înghiţeau în silă făina amară venită din La Plata!

Cu asemenea hrană îl asigur eu pe tînărul profesor-artist, că în locul doinelor va auzi vaete şi mugete, iar în locul bipedelor, va avea aface cu quadrupede ca şi cele din... Sudan!

Printre acei nenorociţi bipezi, erau poate şi cei aproape lui, căci este din popor ieşit!

Iată unde duce ruperea legăturilor cu satul şi cu sătenii tăi!

* * *

Şi acum cînd am terminat cu această lungă şi dureroasă expunere să-mi fie permis a da o lămurire:

Prezentul studiu, adevărat în totul, nu e făcut poate numai după normele riguroase ale ştiinţei; rog să nu fie cîntărit cu balanţa laboratorului. El nu este numai expresia rece a unei convingeri ştiinţifice, ci este mai mult încă, strigătul de alarmă al unei inimi însîngerate, al unui fiu de sătean, care ajuns acolo unde credea că poate face mult pentru semenii săi, vede că poate prea puţin....

Va fi oare auzit acest strigăt?....

Huşi 16 Febr. 1906

Dr. NICOLAE LUPU
Medic primar al jud. Fălciu.

Incercări critice asupra poporuluĭ romîn

I

DOÏNA

Origina, Caracterul și Evoluția eĭ

Nu-ĭ plînsul uneĭ inimĭ numaĭ
Ș-al uneĭ clipe trecătoare.
Ci neamul nostru-ntreg ișĭ cîntă
Durerile de cari moare!

O. Carp

La 270 Aurelian retrage legiunile din Dacia, pentru a apăra Moesia de Goțiĭ cari năvălise în această din urmă provincie. Populația romano-dacă însă a continuat de a trăi maĭ departe pe pămîntul Dacieĭ, care timp de-aproape treĭ veacurĭ iĭ dăduse existența materială și-ĭ formase unitatea etnică.

Dar anul 270 a fost sunetul clopotuluĭ vestitor de vremurĭ grele. Goțiĭ ișĭ făcuse intr-adevăr din Moesia ținta prădăciunilor lor, însă eĭ nu pierdeaŭ ocazia să răpeadă și în Dacia oarde prădalnice. Dela 270 pănăla 375 este pentru Dacia o stare îngîlmată de liniște-neliniște. Dar la 375 năvălesc cumplițiĭ Hunĭ. Clopotul care vestise durere la 270 s-a sfărămat de-atita sunet la 375. Dela 375 pănăla 1241 Dacia este poarta de scurgere și locuința vremelnică a o mulțime de barbarĭ, dintre cari uniĭ chiar ceĭ maĭ cumpliți carĭ-aŭ fost vreodată pe pămînt (Hunĭ, Avarĭ, Bulgarĭ, Ungurĭ, Pecenegĭ, Cumanĭ, Tatarĭ).

La șes și în văĭ nu maĭ era chip de trăit; de plecat aĭurea, în locurĭ străine, nu era nicĭ răgaz, nicĭ dumerire. Singura cale de scăpare era calea codrilor la poalele cărora trăise și până acuma. Astfel, maĭ ales depela finele sec. IV, Romîniĭ se ridică în munțiĭ Carpați. Dar muntele nu-ngădue viața care se duce la șes. Aicĭ nu maĭ poate fi vorbă de viață liniștită și așezată. Ocupațiile multiple de altădată sînt reduse la una singură de căpetenie, la păstorie. In locul gospodărieĭ cuprinse deodinioară acuma se vede o biată colibă, azĭ icĭ, mîne dincolo; în locul statornicieĭ o neîncetată rătăcire cu turmele. O altă viață duce

acum Romînul, o viață pentru care nu fusese deloc pregătit, o viață de rătăcire, de năcaz și de zbucium.

Traiul acesta însă n-a putut trece fără să lese urme în *sufletul* ciobanilor romînĭ. Pănăla 1241 barbariĭ aŭ curs necontenit. In răstimpurĭ însă firește Romîniĭ vor fi încercat să se scoboare în văĭ pentru a-șĭ relua viața așezată și liniștită deodinioară. Dar abia vor fi apucat să se-nfiripeze macar cîtdecît, cînd vijelia care-ncetase pentru moment se pornea din noŭ, tot cumplită, și din noŭ Romîniĭ trebuiaŭ să se ridice în munțĭ. Astfel încet-încet se strecoară și prinde putere în sufletul Romînuluĭ *melancolia*. Pe măsură însă ce acest sentiment creștea, un altul își făcea loc. Neputînd, prin însășĭ forța lucrurilor, lupta în contra barbarilor, Romîniĭ aŭ trebuit să se lese-n voia soarteĭ, *să se rezemneze*.

Iată origina *melancolieĭ* și *rezemnăriĭ* [1]), cele două sentimente caracteristice poporuluĭ romîn.

Așa năcăjițĭ și zbuciumațĭ cum eraŭ, ciobanilor romînĭ nu li maĭ rămăsese decît o singură mîngîiere: natura poetică a Carpaților. Silițĭ de barbarĭ să trăiască ca păstorĭ, ciobaniĭ romînĭ cutrieră Carpațiĭ dela un capăt la altul. Eĭ se pătrund de frumusețа codrilor, poenilor, izvoarelor munților noștri și lor își varsă eĭ focul, durerea lor toată, și simțirea lor curată, simplă, se preface în viers, în cîntec. Astfel ia naștere *doĭna*.

Doĭna este poezia caracteristică poporuluĭ romîn. Ea *exprimă orĭce sentiment colorat de melancolie.*

Atît de trist răsună *doĭna*
Fără cuvinte înțeleasă!
Ce *dor* își spune cine-o cîntă,
Și ce *durere* îl apasă?

Ascult-o bine cum adie
Din munțiĭ noștri pănă-n vale,
Și spune-mĭ dacă știĭ vreun cîntec
Maĭ *dulce* și maĭ plin de jale.

Nu-ĭ plînsul uneĭ inimĭ numaĭ
Ș-al uneĭ clipe trecătoare,
Ci *neamul nostru-ntreg îș cîntă*
Durerile de cari moare!

Minunat de bine a prins poetul natura *doĭneĭ*. *Doĭna* într-adevăr se reduce la *dor*, *durere*, *dulceață*. «Ce *dor* îș spune cine-o cîntă și ce *durere* îl apasă», întreabă poetul. Sînt, răspundem noĭ, *dorul* vieții liniștite și așezate deodinioară și *durerea* vieții

1) Urmarea rezemnăriĭ este *fatalismul* poporuluĭ romîn, rezumat în „ce ți-ĭ scris, în frunte ți-ĭ pus“.

de rătăcitor de acuma. Dar acest *dor* şi această *durere* sînt *dulci*, pentrucă-s produsul unuĭ suflet *rezemnat*. In mijlocul naturiĭ poetice a Carpaţilor, ciobanul romîn se rezemnează şi-şĭ face din dorul şi durerea luĭ singura mîngîĭere, singura *dulceaţă*. Este în toată puterea cuvîntuluĭ o viaţă romantică aceasta, o viaţă cît se poate de prielnică poezieĭ.

Minunat de bine a prins în acelaş timp poetul O. Carp şi leagănul şi valoarea eternă a *doïneĭ*. Ea într-adevăr adie din munţĭ în vale şi exprimă nu «plînsul uneĭ inimĭ numaĭ ş-al uneĭ clipe trecătoare», ci durerile unuĭ neam întreg [1]).

Că *doïna* exprimă durere, aceasta se probează în acelaş timp şi prin melodia jalnică a cînteculuĭ şi prin etimologie: *dóĭnă* este ieşit din *dóĭŭ* durere>lat. d o l i u m + -i n a (comunicat de d. A. Philippide). Din *dóĭŭ*, cuvînt care există în Transilvania, avem încă *duĭós, duĭoşíĭe, înduĭoşéz, înduĭoşáre* [2]). In Transilvania se zice şi *dáĭnă*, caşi în Lituania. Această variantă rămîne de explicat (Să fie din pluralul *dóăĭe*>lat. d o l i a?).

Dupăcum se poate constata din materialul folkloric relativ suficient ce-l posedăm până acuma, *doïna* lipseşte la Macedo-Romînĭ şi Megleno-Romînĭ, atît cîntecul cît şi cuvîntul. Aceasta nu-ĭ o întîmplare. *Doïna* nu s-a putut naşte la Macedonenĭ şi Meglenițĭ, fiindcă aceştĭ Romînĭ aŭ trecut prin alte dezvoltărĭ istorice decît acele carĭ aŭ produs *doïna* la Daco-Romînĭ. Peninsula Balcanică a fost mult maĭ puţin neliniştită de barbarĭ decît Dacia. Goţiĭ, Avariĭ şi Bulgariĭ ş-aŭ mărginit activitatea lor maĭ numaĭ în nordul Peninsuleĭ; Cumaniĭ şi Peceneğiĭ cînd aŭ trecut Dunărea eraŭ deja îmblînziţĭ; însfîrşit Huniĭ, Unguriĭ nicĭ n-aŭ călcat pe acele locurĭ, ĭar Tatariĭ le-aŭ atins însă după 1241. Barbariĭ n-aŭ putut prinurmare provoca—evenimentele istorice posterioare nicĭ atîta—sentimentele de melancolie şi rezemnare pe carĭ eĭ le-aŭ provocat la Romîniĭ din nordul Dunăriĭ.

Doïna este însă strîns legată de *fluer*: *doïna* se cîntă din *flúer*. Să vedem care este etimologia acestuĭ cuvînt: dr. *flúer*, *flúeră*, mr. *flúer*, *flúeră*, *fluĭáră*, mgl. *sfrúel*, *sfriel*, *friel* presupun un latin *e x f l u i l u s suflare, instrument din care

1) In concepţia luĭ largă, poetul se va fi gîndit desigur şi la durerile luĭ de astăzĭ.

2) Cuvîntul *doĭŭ* se găseşte, însă izolat, în cîteve doïne şi strigăturĭ din colecţia Iarnik-Bîrseanu: Mamă, suratele mele ş-asară s-aŭ socotit şi aseară s-aŭ vorbit *doĭ*, mamă, într-un corn de şură, să-mĭ arunce fapt şi ură (p. 186) —*Doĭ* săraca ţara mea (pg. 202).—*Doĭ* bădiţă, bădişor, m-aĭ învăţat a ĭubi ş-acum mă laşĭ a dori (pg. 250).—*Doĭ* bădiţă, bădişor, ţie ţi-ĭ destul de dor şi eŭ după tine mor (pg. 280).—*Doĭ* săraca mîndra mea, că ş-asear am fost la ea ş-o găsiĭ c-o sucnă rea! (pg. 441).—*Doĭ*, bade,-n ocolul tăŭ pute-reaş să umblu eŭ (pg. 461). In aceste doïne şi strigăturĭ *doĭŭ* a devenit o interjecţie, analoagă germanuluĭ Leider.

sufli>lat. f l u o=s u f f l o. Formele *sfrúel*, *sfriel*, *friel* sînt provenite prin metateză, ĭar finalul *-iel* este provenit prin analogia unor cuvinte ca *griel*, *kriel*, *priel*. Pentru înţelesul de instrument din care sufli. cf. franc. *flûte*>*f l a t u o, *soufflet*>s u f f l o (Körting) şi rom. *šúer* sifflement, sifflet>lat. s i b i l u s sifflement.

Prototipul *e x f l u i l u s este format pe terenul însuş al limbiĭ romîne. *Doĭna* fiind un cuvînt şi un cîntec specific romînesc, *fluerul* a trebuit să fie şi el de formaţie specific romînească. Spre deosebire însă de *dóĭnă*, cuvîntul *flúer* se găseşte şi la Macedonenĭ şi Meglenіţĭ şi a fost împrumutat de toţĭ străiniĭ cu carĭ Romîniĭ aŭ venit în contact: ung. *furollya*, *furulya*, *furuglya*, ceh. *fujara*, *furla*, polon. *fujara*, rut. *flojara*, croat. srb. *frula* ptr. *flojara*, sas. *flur*, alb. *fl'oere*, *floere*, *fŭel*, *fŭl*. ngr. φλογέρα. Explicaţia vine dela sine. In rătăcirele lor, ciobaniĭ romînĭ din nordul Carpaţilor aŭ trecut cu turmele şi în sudul Dunăriĭ—fapt ce se confirmă între altele şi prin prezenţa elementelor vechĭ şi mediĭ germane în dialectele mr. şi mgl. Eĭ aŭ dus cu dînşiĭ şi *doĭna* şi *fluerul*. *Doĭna* Romînilor din Carpaţĭ fiind însă născută în anumite condiţiĭ de durere, ea n-a putut fi simţită şi înţeleasă de către Romîniĭ din sudul Dunăriĭ, de aceĭa ea n-a putut prinde. *Fluerul* însă este un instrument care se poate împrumuta, căcĭ dintr-însul se poate cînta (şi Romînul din Dacia a cîntat chĭar el în urmă) şi alte cîntece, nu numaĭdecît de melancolie.

Strînsa legătură dintre *doĭnă* şi *fluer* arată prinurmare că şi *fluer* a trebuit să se nască în Ardeal. Din punct de vedere filologic faptul este foarte important, pentrucă este dintre cele maĭ grele lucrurĭ de a se şti cu ce şi cu cît anume un dialect a influenţat pe un altul saŭ pe celelalte toate.

Doĭna este prinurmare expresia dureriĭ pe care barbariĭ năvălitorĭ au produs-o în Romîniĭ din Carpaţĭ. Un popor nu se naşte şi nu se formează la întîmplare, ci după anumite condiţiĭ carі-l determină. *Melancolia* şi *rezemnarea* Romînuluĭ din nordul Dunăriĭ sînt şi ele condiţionate de împrejurările istorice ale vieţiĭ sale, anume de traĭul dureros pe care l-a dus în Carpaţiĭ Transilvanieĭ din pricina barbarilor năvălitorĭ. Numaĭ în Carpaţiĭ Transilvanieĭ s-aŭ putut decĭ naşte cele doŭă sentimente fundamentale ale Romînuluĭ, substratul *doĭneĭ*, adică al *sufletuluĭ* luĭ, şi ele vorbesc pentru statornicia noastră în Dacia maĭ mult decît orice alte consideraţiĭ [1]).

Dar odată formată ca cîntec de durere, *doĭna* n-a rămas aceĭaş, fiindcă însuş sufletul Romînuluĭ n-a rămas acelaş. Dupăce furtuna barbarilor a trecut, Romîniĭ, începînd depela mijlocul

1) Tot numaĭ un traĭŭ îndelungat în munţĭ a putut apoĭ crea vorba că *codru-ĭ frate cu Romînu* şi face ca începutul celor maĭ multe doĭne şi cîntece bătrîneştĭ să fie *frunză (foaĭe) verde*.

sec. XII, dar maĭ ales după 1241, se lasă tot maĭ mult în șesurile dela poalele Carpaților, până cînd ajung de se constitue în două principate: Muntenia cu Oltenia (1270) și Moldova (1349). După închegarea definitivă a principatelor, Romînii intră într-o fază nouă, faza de organizare și apărare politică, fază care culminează cu Mircea cel Bătrîn și Ștefan cel Mare. Vrăjmașiĭ sînt respinșĭ cu succes strălucit, Romînii sînt cuprinșĭ de insuflețire și o nouă doĭnă se naște acum, *doĭna voiniceascǎ* sau *vitejească*:

Haĭ frațĭ, haĭ frațĭ, la năvală dațĭ,
La năvală dațĭ, *țara* v-apărațĭ!
Haĭ frațĭ, haĭ frațĭ, la năvală dațĭ,
La năvală dațĭ, *crucea* v-apărațĭ!
Haĭ frațĭ, haĭ frațĭ, la năvală dațĭ,
La năvală dațĭ, *steagul* v-apărațĭ!

(Scris pe-o psaltire slavo-romînă a luĭ Dosoteĭŭ).

La acest fel de *doĭnă* se raportează și înțelesul etimologieĭ luĭ Cantemir din Descrierea Moldavieĭ, Iașĭ 1851 pg. 297. Pe vremea cînd scriea el această carte (1716), *doĭna* fiind încă un cîntec de războĭŭ, învățatul bărbat s-a gîndit că și în etimologie ea trebue să fie ceva războĭnic. Astfel ni explicăm noĭ vestitul său pasaj despre *doĭnă*: «se vede că aceasta a fost la Dacia numele luĭ Mart sau Belona, pentrucă se pune la începutul cîntărilor celor de războĭŭ».

Dar nicĭ aceasta nu-ĭ ultima fază a' *doĭnei*. In timpul secolului al XVIII se naște *doina haĭducească*. Din cauza nenumăratelor dărĭ și nevoĭ, țăranul ajunge la sapă de lemn. Viața luĭ nenorocită este exploatată de străinĭ carĭ se îmbogățesc — cioroiĭ. Incontra acesteĭ stărĭ de lucrurĭ o reacție se pornește chiar din mijlocul țărănimiĭ. Purtătoriĭ acesteĭ reacțiĭ sînt *haĭducii*. Eĭ pradă și omoară pe ciocoĭ pentru a alina suferințele celor mulțĭ și nenorocițĭ:

Bată-l crucea om bogat,
Om bogat și făr de sfat!
Toată vara l-am rugat
Să-mi dea banĭ pe adunat,
Macar două, treĭ parale
Să-mĭ cumpăr la copiĭ sare;
C-am făcut o turtă-n vatră
Ș-am făcut-o nesărată:
Dacă văzuiŭ și văzuiŭ
Imĭ luaiŭ coasa din cuiŭ
Și mi-o pusei pe spinare
Și plecaiŭ la Lunca-mare.
Trăseiŭ două, treĭ pîrloage,
Foamea la pămînt mă trage;
Dacă văzuiŭ și văzuiŭ,
Doă, treĭ crucĭ îmĭ făcuiŭ;
Luaiŭ coasa de picior
Și-n văzduh îĭ deteiŭ zbor,
Ș-o izbiiŭ de-un păducel,
Sări coasa din cățel.
Iaca stăpînul călare
C-a-mĭ aduce de mîncare,
Mălaiŭ negru zgurgit
Și uscat și mucezit.

N-apucaiŭ să-mbuc odată,
Ciocoiul îşi face plată
Şi mă ia la schingiuit,
Că nimic nu i-am cosit.
Eŭ o palmă îi deteiŭ
Şi toţi dinţii că-i scoseiŭ.
Dacă văzuiŭ şi văzuiŭ
Şoim de codru mă făcuiŭ,
Si de cînd m-am haiducit
Drag îmi e drumul cotit.
Cînd văd tabere viind
Şi ciocoii înălbăstrind
Mă fac broască la pămînt,
Imi aşez durda spre vînt
Si mi-i iaŭ la căutare
Dela cap pănla picioare,
Şi chitesc şi socotesc
Pe unde să mi-i lovesc?
La retezul părului
Pe dindosul fesului,
Unde-i cald ciocoiului.
Eŭ chitesc, durda pocneşte,
Ciocoiul se vircoleşte
Si de zile se sfîrşeşte.
Las să moară ca un cîne,
Că i-am zis ades: stăpîne,
Nu-ţi tot bate gioc de mine
C-a veni vara ca mîne,
De te-oiŭ prinde-n Lunca-mare
Să-ţi fac divan pe spinare
Şi să te calc în picioare
Ca pe-un şerpe otrăvit
Ca pe-un duşman neemblînzit!

(Doina luĭ Ion Petrariul în V. Alexandri, Poesiĭ Populare ale Romînilor, Bucureştĭ 1862).

Doina voiniceascǎ, produsă aproximativ între aniĭ 1300 şi 1700, şi *doina haiducească*, produsă aproximativ între aniĭ 1700 şi 1800, sînt propriĭ Romînilor din Principate. Ele lipsesc la Romîniĭ din Transilvania, fiindcă aceştia aŭ urmat alte dezvoltărĭ istorice. La 1003 Ştefan cel Sfînt supune întreg Ardealul puteriĭ sale maghiare. Romîniĭ din Transilvania sînt siliţĭ astfel să-şĭ ducă maĭ departe viaţa în durere, şi prinurmare eĭ rămîn maĭ departe cu *doina melancolică*. Incercărĭ de scuturare a jugului maghiar s-aŭ făcut, nu-ĭ vorbă, dar fără succes. Numaĭ revoluţia din 1848 a avut oarecarĭ succese, deşi momentane, şi decĭ oarecare răsunet. Ea a produs *doinele luĭ Avram Iancu*. Este drept că Iarnik şi Bîrseanu daŭ în colecţia lor de *Doine* cîteva *doine haiduceşti*, dar acestea sînt aşa de puţine (numaĭ 13, dintr-un total de 648!) şi aşa de neînsemnate, încît ele trebue să fie introduse dela Romîniĭ din Principate.

Ceĭ patru sute de anĭ din epoca eroică dintre 1300 şi 1700 n-aŭ avut însă atîta efect pentru a modifica cu desăvîrşire sufletu Romînuluĭ care se plămădise în durere timp de aproape o mie de anĭ. Vremurile fanariote aŭ fost apoĭ un corectiv al vremurilor eroice. In veacul al XVIII Romînul dinnoŭ simte durerea şi desigur şi rezemnarea (e vorba de masa cea mare a poporuluĭ, nu de ceĭ cîţiva revoltaţĭ—haiduciĭ), iar în Transilvania durerea a fost şi este încă statornică, aşacă fondul sufletesc al Romînuluĭ a rămas tot melancoliea şi rezemnarea. Iată dece poporul nostru a păstrat statornic *doina melancolică*. «Numaĭ neamurile năcăjite aŭ cîntece triste ca a noastre, de rup inima», spunea Alecu Russo la 1855 («Amintirĭ» VI, Romînia Literară, 1855 pag. 507). Această melancolie se vede şi în recentele *doine cătăneşti* şi *doine de leagăn*. *Doinele cătăneşti*

sînt proprii Romînilor din Transilvania. Tînărul transilvănean luat la cătănie (armată) este trimes pentru anĭ întregĭ în locurĭ depărtate de căminul luĭ, între oamenĭ străinĭ cu carĭ el nu are nicĭun fel de legăturĭ. De departe, de unde se află, el cîntă «pămîntul pe care s-a născut, greutatea cu care se despărţeşte de casa părintească şi durerea pe care o simte cînd este departe de dînsa» (Iarnik şi Bîrseanu, Doïne şi Strigăturĭ din Ardeal, Bucureştĭ 1885 pg. XIV).

Doïnele de leagăn din Moldova sînt «un şir de substantive şi calificative, diminutive şi încolo melodia melancolică optimistă, tărăgănată». Ele se cîntă de mama care-şĭ leagănă copilul (Şezătoarea IX 162). Însfîrşit o *doïnă* din Ardeal (Iarnik-Bîrseanu pg. 211) zice:

Cine-a zis *doïna* pe rît,
Fost-a, Doamne, necăjit.
Cine-a zis *doïna* pe luncă,
Fost-a, Doamne, necăjită.
Cine-a scornit *doïna*,
Arsă ĭ-a fost inima!

Am ajuns astfel de unde am plecat, anume că *doïna* este însuş *sufletul* Romînuluĭ: fondul eĭ statornic este fondul statornic al sufletuluĭ nostru, schimbările eĭ de după vremurĭ sînt schimbările sufletuluĭ nostru de după vremurĭ.

G. PASCU

De mult

Cînd am plecat—era 'ntr'o Joi—
Lăsaiŭ trei fete 'n sat la noi
Şi 'n vale, lanul cel de grîu
Trecea Romînului de brîu.

De-atunci sînt azi cinci luni taman.
Pe cîmp mi-arunc privirea 'n van...
De mult e lanul trierat
Şi fetele s'aŭ măritat!

In sat la noi

În sat la noi e vinul bun,
De pîne gem cele pătule,
În sat la noi puţine griji,
Iar fete sînt destule.

În sat la noi de-o samă 's toţi:
Răzeşi din neam în neamul lor;
În sat la noi vreau să trăiesc,
La noi în sat să mor.

Jale

În argint îmbracă luna
Codrii de mesteci,
Din ruina părăsită
Zboară lilieci,

Noapte-adîncă 'ncet s'aşterne
Peste toată vieaţa,
Jalea 'n suflet mi se lasă
Ca pe-o apă ceaţa.

S'a stins

S'a dus cum trece-o undă.
S'a stins ca o lumină
Vieaţa luĭ senină
În noaptea cea profundă.

Şi nu ni mai ia sama
Cum tot ne 'neacă plînsul,
Şi doru-mi-i de dînsul,
Şi rău îl plînge mama.

GH. DIN MOLDOVA

Dela M. Kogălniceanu la d. Maiorescu

— Evoluţia spiritului critic —

La sfîrşitul articolului din numărul trecut al acestei reviste, spuneam că deosebirile dintre şcoala critică de dinainte şi cea de după 1860 se datoresc şi împrejurărilor sociale şi temperamentelor criticilor.

Deosebirile acestea formează subiectul articolului de faţă.

Şcoala critică dinainte de Junimea ţine dela 1840 până la Unire şi întroducerea constituţiei liberale, epocă, care se deosebeşte cu totul de acea a Junimii.

După 1821, deşi nu încetează stăpînirea turcească, ţările romîne cad din ce în ce sub influenţa rusească, care începuse mai de demult. Apăsarea şi impertinenţa rusească se accentuiază necontenit şi, dela convenţia de Ackerman făcînd un pas, ajunge la impunerea *regulamentului organic*, care, din punct de vedere politic, nu este decît organizarea ţărilor romîne aşa, incît să fie scoase de sub stăpînirea turcească spre a trece sub cea rusească. Ţările romîne devin *miza* în jocul dintre Turci şi Ruşi, în care Ruşii trişează mai bine.

Din această situaţie rezultă mai întăiu o mare *umilire naţională* pentru Romîni, care devine singerătoare pentru acei care cugetă şi simt. Consulul rus e mai presus decît Domn, căruia îi porunceşte şi-i indică ce măsuri să ia încontra protestatorilor, pentru care, adesea, în forul său interior, Domnul are toată simpatia. Cei care mai păstrează o scîntee de naţionalism şi demnitate, trebue să sufere în tăcere. Kogălniceanu (*Romînia literară*, 67) ne spune că a văzut pe redactorul *Gazetei de Moldova* (Asake) plîngînd, în vremea ocupaţiei ruseşti, că trebuia să înjure pe bărbaţii filoromîni din Europa. Cei care aveau curajul să-şi manifesteze iubirea de ţară, erau trimişi în surgun. Inutil să mai aducem nume de scriitori şi boeri patrioţi închişi la mănăstiri. Toată grija Ruşilor este de a înnăbuşi *naţionalismul* şi *liberalismul*, care au fost două aspecte ale aceluiaşi ideal social.

Despre gradul de umilire naţională, ne putem face o idee, gîndindu-ne la faptul relatat de Dionisie Eclesiarhul, care ne spune că un căpitan-başa dela Rusciuc, venind în Bucureşti cu oamenii lui, şi-a permis să poruncească boerilor să le aducă jupînesele la o orgie—ruşine de care n'au scăpat boerii—anatomiceşte,

nu moralicește—decît înșelînd pe Turci, aducîndu-le femei de pe „poduri", și dîndu-le drept soțiile lor... Iar A. Ruso *(Haneș: A. Ruso)* ne spune că haiducul Grozea spunea, la judecată: „voi făceați temenele la Muscali, pentrucă petreceau cu fetele și nevestele voastre!"

Din această situație umilitoare, mai rezultă și un jaf fără milă, la care erau supuși țăranii, care, ei, trebuiau să îndestuleze nevoile armatelor rusești—și turcești—care se perindau pe aice.

Și boerii, clasa *conducătoare* a nației, căria îi revenea rolul să se opună, pe cît se putea, acestei umiliri, nu-și făceau datoria, ca clasă, bine înțeles, căci au fost și excepții fericite.

Acești boeri, zice Kogălniceanu *(Dacia literară*, Demidoff) se prăpădesc după străini; unul, zice tot Kogălniceanu, a declarat că, «dacă ar ști că are vre-o picătură de sînge de Romîn și-ar tăia brațul și ar scăpa de ea»... C. Negruzzi (*Opere*, I, 337) ne spune că damelor le era rușine *să știe bine romînește* și, ca să dovedească că nu știu, pronunțau: „mozicule", „nu stiu", «zos»... [1]) A. Ruso (in „Iașul în 1840", vezi P. V. Haneș: *Alecu Ruso*) ne spune că clasa înaltă din Iași, duce o viață *turcească, orientală, urăște ce e romînesc* și e *ignorantă*..... Chiar C. Negruzzi, care a fost un conservator, *primul junimist*, cum vom vedea, ne spune că sub Fanarioți boerii vorbeau grecește, n'aveau demnitate și erau unealta străinilor *(Opere*, I, 278)... Și G. Sion *(Suvenire contemporane: Din arhivele Chișinăului)* ne arată cum, după 1800, boerii își vindeau agenților ruși țara pe bani... Și iarăși, tot C. Negruzzi ne spune *(Opere*, I, 272) că aristocrația *veche* a fost «o idră, care mușca cînd poporul, cînd pe ocîrmuitori»—,vorbe, care se potrivesc încă și mai bine (cetiți istoria) pentru boerii de după 1821, care, zice A. Ruso *(«Amintiri», Romînia literară.)* au cerut să plece Fanarioții, ca să ia ei domnia și care, la 1821, au fugit în Bucovina și au început să atace pe Ioniță Sandu Sturdza că s'a unit cu „cărvunarii" (boerii mici) și *să-l pîrască la Turci*, pentrucă acest Domn nu voia să le cedeze, să-i scutească de orice dări, care apoi să fie plătite numai de țărani, să le pună la discreție toate celelalte clase; cerînd, pe de altă parte Rușilor, ca și în vremea Ecaterinei a II-a, să ia în stăpînire Moldova, pentru a li-o da apoi pe mîna lor, boerilor.

Și în adevăr, Rușii, pentru a-și ajunge scopul de dominație asupra țărilor, cîștigă pe boeri în partea lor, dîndu-le, în schimb, țările pe mînă. *Regulamentul organic* este legiferarea exploatării fără milă a claselor de jos de către boeri, căci exploatarea seculară acuma ajunge la culmea ei. Toată strădănuința boerilor, de

1). Am auzit, acum cîțiva ani, intr'un restaurant din București, pe niște tineri spilcuiți, cerînd chelnerului: „Gahson, adă o listă de mancarè!"... Credeam, cu bucurie, că sînt niște tineri de pe la ambasadele străine, care catadicsesc să învețe romînește.

Am aflat, că erau Romîni și nici măcar crescuți în Franța! Li se părea că e mai „chic" să vorbească o romînească stîlcită!..

la începutul veacului încă, se cheltuise în direcţia aceasta. Toate proectele de *constituţie* (despre care nu ştie d. Rădulescu-Motru, vezi cartea d-sale: *Cultura romînă şi politicianismul* [1]), şi acea dela 1802 şi cele dela 1821, concepute în Bucovina, de boerii fugari, toate sînt legiferarea exploatării desăvîrşite a claselor de jos—în ultima analiză a ţărănimii. *Constituţia* (d. Rădulescu-Motru nu ştie că Regulamentul organic este «constituţie») dela 1834 e, însfîrşit, realizarea complectă a dorinţilor boerilor, care capătă dela Ruşi ceea ce Ioniţă Sandu Sturdza, el însuş, deşi de neam mare, dar „boernaş", nu voise să le dea la început de loc, iar mai tîrziu, silit de Ruşii întetiţi de boeri, numai în parte.

Cetiţi istoria şi vedeţi la ce chinuri erau supuşi ţăranii şi sub Fanarioţi şi după aceea, sub Regulamentul organic. Dionisie Eclesiarhul ne arată chinurile îngrozitoare, caznele, pe care le îndură ţăranii sub Fanarioţi; Constantin Radovici din Goleşti ne zugrăveşte cu durere starea ţărănimii din vremea sa (1826), exploatarea ei de către boeri—Constantin Radovici din Goleşti mărturiseşte că şi el a făcut ca alţii şi mărturiseşte că, după ce şi-a deschis ochii, în urma călătoriei în Apus, l'a apucat mustrarea de conştiinţă şi ferriceşte pe aceia, care n'au făcut ca dînsul, care n'au stors poporul!—; V. Alexandri, în articolul său despre C. Negruzzi ne vorbeşte de mizeria ţărănimii, de deposedarea cu sila a răzeşilor, de umilirea breslaşilor şi de robia Ţiganilor din vremea domniei Regulamentului organic, a acelei *constituţii oligarhice*, făcută de boeri şi impusă ţării de baionetele ruseşti. Adevăratele clase *romîneşti*: *ţărănimea*, *breslele* şi *boernaşii* sînt date în stăpînirea şi exploatarea boerilor *înstrăinaţi* şi slugarnici faţă cu străinii, în stăpînirea acelei clase, care, cum am văzut, se ruşina să fie romînească şi care, cum ne spune şi Alexandri în articolul citat mai sus şi A. Ruso în «Iaşii în 1840", uitase şi noţiunea şi cuvîntul de *onoare*.

Ar fi uşor să dau toată culoarea neagră a tabloului, dacă n'aş cita de cît faptele din volumele V şi VI ale Istoriei Romînilor D-lui Xenopol. Dar cred că şi le poate reaminti oricine le-a cetit şi.... le poate ceti şi D. Rădulescu-Motru. Am ţinut numai să fac o schiţă, folosindu-mă de cîteva citaţiuni mai ales din scriitorii, despre care e vorba în acest articol.

Aşa dar, în vremea cînd a apărut vechea şcoală critică moldovenească, ţara era umilită, stătea sub călcăiul moscovit, boerii, despreţuitori ai romînizmului, apăsau de moarte clasele de

1). In cartea aceasta, d. Rădulescu-Motru vrea să justifice filozoficeşte atitudinea junimistă faţă cu liberalismul. Teza pe care vrea d-sa s'o dovedească e următoarea: Ţara romînească trebuia lăsată să se dezvolte normal; constituţionalizmul, formele de viaţă nouă, n'au fost necesare, din contra, au fost dăunătoare. Schimbările le-au facut cei de la 1848, nu pentrucă erau trebuitoare, ci ca să-şi satisfacă visurile lor de utopişti efteni, inculţi şi ambiţiile lor personale,—pentruca să creeze o formă socială, în care ei şi ai lor să poată exploata, prin budget, avuţia naţională.

jos și mai ales pe țărani, dați plată lor de Ruși, în schimbul îngenuncherii țării.

Am spus că încă de la 1802 boerii proectează o *constituție oligarhică*. La 1821, boerii fugiți în Bucovina, proectează constituții peste constituții, care de care mai oligarhice, mai legiferătoare de exploatarea țaranilor. Scopul lor este să reducă puterea domnilor, să-i facă unelte în mîna lor de exploatatori. Ioniță Sandu Sturdza se opune, apoi, cum am spus, le cedează forțat de Ruși, după convenția de la Ackerman. Iar regulamentul organic este încoronarea succesului lor.

Dar la dorințile boerilor fugiți în 1821, se opune clasa boernașilor, care, neglijată, departe de putere, devenise o clasă *revoluționară*. Această clasă, din cauza interes-elor sale, ia o atitudine democratică și devine reprezentanta *tuturor claselor desmoștenite*, ca 'ntotdeauna. Ionică Tăutu (vezi *Amintirile* lui A. Ruso, *Romînia literară* și *Dacia literară*, M. Kogălniceanu: Demidoff) este reprezentantul teoretic al acestei clase și al acestor tendinți. El opune proectelor de constituții oligarhice ale marilor boeri, un proect de *constituție liberală*, în care cere reforme dictate de interesele claselor apăsate. Ionică Tăutu, pe care A. Ruso îl compară cu P. L. Courier, era, ne spune A. Ruso, versat în literatura politică europeană: Boernașii îndurerați se dedau doctrinelor filozofice (Rom. lit. 507). Atît boerii mari, cît și boernașii (prin I. Tăutu) își *teoretizază* interesele cu ajutorul literaturii politice europene.

Va să zică vedem că sînt în luptă *interese reale* și „europenizmul" („străjnismul") servește numai spre a găsi formule pentru aceste interese. Intreb pe d Rădulescu-Motru: Este acesta raționalism, slăbiciune intelectuală, planuri de șarlatani? Filozofilor de felul d-lui Rădulescu-Motru, le-a răspuns de mult, cu anticipație, unul din acei „raționaliști șarlatani", A. Russo (*Romînia literară 1855, Cugetări, 86)*:

> Va veni vremea, dacă n'au și sosit, în care și noi, tinerii de pe la 1835, tinerii și bonjuriștii suri de astăzi vom fi chemați bătrîni; vom fi giudecați, *nu după ceea ce am făcut, dar după ceea ce mințile strechiete or socoti că au trebuit să facem;* vom fi osîndiți, nu după greutatea luptei și a vremei de atunce, ci *după patima partizilor* și după placul opiniei publice....

Luptele din prima jumătate a veacului al XIX-lea sînt lupte între categoriile sociale, lupte de interese sociale, din care, în vremea Regulamentului, ese învingătoare clasa boerească, cum, după 1848, vor eși învingătoare alte clase.

Pănă la convenția de Ackerman, 1826, ascendentul îl au pănă la un punct dorințele boernașilor. După aceea, revendicările de castă ale boerilor se realizează tot mai mult, pănă ce capătă realizarea deplină sub Regulamentul organic.

Dar boernașii înfrînți nu se lasă și, reprezentînd și pe celelalte clase, duc lupta împotriva *constituției oligarhice* impusă de

Ruşi, în favoarea unei *constituţii* favorabile claselor de jos, în favoarea *constituţiei liberale—aceasta este, până la un punct, lupta generaţiei dela 1848*[1]).

In Muntenia, pe lîngă boernaşi se alipeşte, *conştient*, şi clasa mijlocie, care in Moldova aproape nu exista, şi de aceia „revoluţia“ munteană este mai serioasă.

Aşa stau faptele *istoriceşte*. Acei care, ca d. Rădulescu—Motru, atacă pe cei dela 1848 ca pe nişte şarlatani raţionalişti, nu ştiu istoria Romînilor, pur şi simplu. Dar despre monumentala carte a d lui Motru (*Cultura romînă şi politicianismul*) vom vorbi în special, căci merită...

Criticii, de care vorbim în acest articol fac parte din clasa boernaşilor şi sînt reprezentanţii acestei clase şi, prin simpatie, ai tuturor claselor apăsate, A. Ruso e chiar şi pentru drepturile Evreilor, caşi Kogălniceanu, care, în *cerinţele* sale dela 1848 reclamă drepturi pentru acest neam: Intotdeauna o clasă apăsată cînd îşi revendică drepturile, se face apărătoarea tuturor celorlalte grupuri nemulţumite, până capătă drepturile. Năzuinţile acestor oameni au căpătat formula teoretică dela Apus, unde au fost, unde au învăţat, unde au făcut cunoştinţă cu literatura politică.

In starea ţărilor romîne, aşa cum am schiţat'o, ca reprezentanţi ai clasei boernaşilor, care luptau de mult cu boerii, aceşti *critici*[2]) n'au putut de cît să fie „revoluţionari“, urmaşi ai lui Ionică Tăutu dela 1821. Cauze adînci sociale explică atitudinea lor politică, şi nu contactul cu Apusul. Contactul cu Apusul putea numai să-i întărească în atitudinea lor de nemulţumiţi şi prin puterea contrastului şi prin cunoaşterea *teoriilor*, adică prin conştientizarea instinctelor lor. Constantin Radovici din Goleşti, întors din străinătate, la 1828, cînd plînge înapoiarea şi nefericirile ţării sale, prin contrast cu Apusul, ***nu inventează*** înapoiarea, nefericirile, jafurile şi umilirea....

Aşa dar, aceşti critici sînt constituţionalişti liberali din pricina stării ţării lor din epoca, în care ei trăesc şi luptă.

La Alexandri, mai surprindem o cauză de nemulţumire, deci încă o cauză pentru atitudinea sa. Alexandri cum vom vedea aiurea, a fost un patruzecioptist junimistizant (Am spus deja că C. Negruzzi a fost un junimist, *primul*), mai bine, a fost un «junimist,» care a luat parte la mişcarea dela 1848.

Intr'o scrisoare din 184.... (*Teatru*, I, VII) zice corespondentului său:

---

1). E interesant de relevat aici, că revoluţia japoneză din 1868,—prin care a fost zdrobită puterea „şogunilor“ şi pusă temelia Japoniei moderne,—a fost săvîrşită tot de o clasă de boerinaşi,—acei celebri „samurai“, care şi astăzi constitue forţa vie a statului japonez,—pe cînd boerii cei mari—„daimios“,—înainte şi după revoluţie, reprezintă numai puterea de inerţie, în apărarea străvechilor privilegii.

2). Afară de cel mai neînsemnat, C. Negruzzi, care, vom vedea, din cauza temperamentului său, nepotrivit cu nevoile epocei, n'a fost revoluţionar, fără să îndrăzească, nu-i vorbă, a spune ceva în contra revoluţionarilor.

> Crescuţi amîndoi în Franţa din copilăria noastră, ne am despărţit de un an, *lung cît un secol*; tu ai mai rămas la Paris, o! *fericitule între fericiţi!* iar eu m'am întors la Iaşi,

pe care (în *Iaşul în 1844*) îl descrie cu despreţ, ca pe un oraş «semi-oriental», fără arhitectură, fără splendoare, incult şi plin de glod,—ceea ce spune şi C. Negruzzi în articolul «Paveaua» (Călindar pentru popor. rom. 1846)—în care meritul bonjuriştilor nu e recunoscut şi unde cum zice aiurea (*Teatru*, IX):

> Noi (bonjuriştii) nu mai avem lege, sintem eretici, provocăm boerii la duel, mîncăm oamenii, criticăm abuzurile, etc.....

şi, ceva mai departe:

> *Ce zici, amice, de elementul, în care sîntem chemaţi a trăi noi, elevii academiilor din Franţa şi Germania?... noi care avem aspirări şi orizonuri necunoscute sub orizonul ţării?*

sentimente, care lipsesc la A. Ruso şi M. Kogălniceanu, care au fost *adevăraţi liberali*, sentimente, care ni-l arată ca pe un lamartinian fin, rău impresionat *esteticeşte* de societatea ieşană şi din care vedem la Alexandri, pe lîngă, de sigur, o sinceră nemulţumire de mizeriile ţării, şi ceva din cea ce se chiamă *dandysm* ori *snobism*...... Dar vom vorbi pe larg despre Alexandri aiurea.

O cauză care a contribuit la schimbările sociale din veacul trecut, a fost şi fatala presiune a Apusului asupra ţărilor romîne, care, cum s'a zis, sînt ca nişte provincii ale *Europei*, în imposibilitate de a rămînea în afară de mişcările sociale ale continentului. Apoi, să nu uităm, că în mişcările sociale joacă rol şi idealismul, adică dorinţa altruistă de a lucra pentru adevăr, bine şi frumos. In accentele lui Constantin Radovici din Goleşti, de sigur, nu e vorba de interesul de clasă, ci de tristeţa unui suflet, care compară adevărul, binele şi frumosul din Apus cu înjosirea şi mizeria din patria sa, din care se naşte dorinţa desinteresată, care dă naştere sacrificiului desinteresat pentru o cauză: idealismul. Şi—lucrurile omeneşti sînt foarte complicate—desigur că şi la clasele *interesate* în schimbarea ţării, a avut un rol şi idealismul, căci, sufletul omenesc, spre onoarea lui, se revarsă în totdeauna peste graniţile interesului individual, dovadă chiar îmbrăţişarea, sinceră, a intereselor celorlalte clase apăsate de către o clasă apăsată, care luptă pentru schimbare...

Aşa dar, interesele de clasă ale boernaşilor, şi a negustorilor în Muntenia, este cauza principală a mişcării liberale dela jumătatea veacului al XIX-lea, cauză, la care s'a mai adăogat altele : idealismul unora, snobismul altora, presiunea europeană...

Criticii din jumătatea veacului al XIX lea nu au putut fi decît constituţionalişti liberali.

După 1866 [1]), dorințele cele mari se îndepliniseră și fericirea nu venise nici atît de mare cît se sperase, nici egală pentru toți.

Un sigur lucru era clar numai: vremea umilirii naționale, ca mai înainte, trecuse.

Constituția liberală, nu putea fi privită cu ochi buni de boerii cei mari, căci, prin această constituție, ei trebuiau să împartă puterea cu alții. Nu-i vorbă însă, această constituție a fost așa făcută, încît să nu-i jignească prea mult în interesele economice. Egalitatea în fața legii, în fața autorităților, care i-ar fi putut jigni, deși înscrisă în constituție, n'a fost și nu este încă. Dar, oricum, acest atentat,—constituția liberală—la atot puternicia boerilor, i a făcut pe aceștia să nu aibă simpatie pentru dînsa.

Pe boernași, constituția liberală odată cîștigată, n'a putut să-i mai entuziasmeze, pentrucă, legile economice lucrînd, boernașii au început—mai bine: au continuat—să decadă, stîrnindu li-se acuma, ca concurentă, o nouă clasă, burghezia. Nici ei n'au avut cuvînt să se entuziasmeze de noua stare de lucruri.

Burghezia creată în parte de Stat, ajutată de el a se întări, ea singură a fost mulțumită.

Profesiunile liberale și funcționarii iarăși au fost mulțumiți, căci au fost o clasă creată de noua stare de lucruri, și cu atît mai mulțumiți, cu cît pe atunci, nefiind concurență mare la locuri, erau prețuiți și bine plătiți. Numai mai tîrziu, de pe la 1880, o parte din această clasă începe să fie nemulțumită, unii suspinînd după vremurile vechi (*Delavrancea*, în «Odinioară» și aiurea și mai ales *Eminescu*) alții visînd un viitor fericit (socialiștii), toți însă, plecînd, conștient sau inconștient, de la durerea simțită pentru dispariția vechilor clase, boeranași, bresle, din care făceau parte și ei și—un sentiment mai intelectual— dela durerea produsă în ei de mizeria țărănimii. Unii căutau refugiul în trecut, alții în viitor. Toți erau nemulțumiți de starea nouă de lucruri.

Negustorii romîni, meseriașii romîni, ei, au fost, mai ales în Moldova, distruși în noua stare de lucruri. Ei trebuiau să fie în contra acestei stări, căci, dacă politicește deveniseră cetățeni liberi, economicește cu introducerea vieții și nevoilor complicate apusene, ei erau meniți peirii.

Țărănimea.... dar țărănimea a suferit din vremea epocei eroice, până azi. Este drept, că noua stare de lucruri i-ar fi îngăduit să-și cucerească o viață omenească, dacă ea ar fi știut să se folosească de legiuirile nouă.

Așadar, mai toate cauzele, care făcuse pe A. Ruso și ceilalți să fie constituționaliști liberali, acum nu mai erau.

Nu mai era nici interesul de clasă, nici idealismul—nu mai era nici *dandysmul*, căci acum orașele noastre deveniseră mai „*civilizate*“, tinerii nu mai au cuvînt să se simtă ca în pădure. Ba

1). Și chiar mai înainte. Kogălniceanu (*Romînia literară*, 1855, 53) ne spune că deja „entuziasmul“ dela 1848 slăbise, din cauza „materialismului vrîstei coapte, a *visurilor* ambiției *neîmplinite*, a orgoliului *pozițiilor cîștigate*“, din cauza unui fel de ante-junimism...

încă, acei care încep să devină mai reacționari, deși la 1840 nu puteau suferi „semi-barbaria“, acum suspină după după acea semi-barbarie (Alexandri, în unele *piese* și în unele „scrisori“, de pildă pag. 26).

La Junimea au fost multe feluri de oameni. Ne mărginim la d. Maiorescu. Asupra d-sale nelucrînd acele cauze, care au lucrat asupra lui A. Ruso, și, *pe de altă parte neînțelegînd fatalitatea faptelor istorice și scăpîndu-i considerația că binele va veni tocmai prin ducerea cît mai departe a constituționalismului liberal, adică prin stoarcerea a tot ceea ce poate da el*,—d. Maiorescu a fost în contra constituționalismului liberal, deși nu tocmai consequent, cum vom vedea, a fost, cu un cuvînt, în contra *formelor nouă*—vestita d-sale luptă în contra formei goale.

Aceasta este singura deosebire esențială între vechea critică, reprezentată prin A. Ruso, M. Kogălniceanu, Alexandri până la un punct (și nu și C. Negruzzi, care a fost exact ca d. Maiorescu)—și d. Maiorescu.

In privința *limbii* și a *literaturii*, atitudinea tuturora e la fel. Deosebirea stă numai în aceea că, pe cînd vechea școală a luptat mai mult încontra stricătorilor de limbă și a influențelor străine în literatură, d. Maiorescu a luptat mai mult încontra prostului gust literar, sau în contra lui «scrieți, băeți, numai scrieți!»...

Din cauza apăsării și umilirii Romînilor de către Turci, Ruși, Unguri, Fanarioți, se naște tendința de a dovedi, cu orice preț, romanitatea poporului romîn și latinitatea limbii. Incepe curentul latinist—de aceasta își dă samă, aprobînd, și un antilatinist din vremea aceea, V. Alexandri (vezi „Scrisori“, pag. 54)—acest curent, tot purificînd limba, tindea la *desființarea ei*. Pe de altă parte, contactul cu civilizația franceză, pricinuind o puternică invazie de elemente franceze, pe lîngă cele necesare—neologismele—se îmbulzesc o mulțime de cuvinte de prisos—barbarismele. Primejdia desființării limbii romînești a fost mai ales în vremea vechei critice moldovenești: pe vremea cînd Laurian, Pumnul, Eliade și alții căutau să schimbe limba. Acel care, teoreticește, a reprezentat spiritul de conservare, a fost Alecu Ruso, care a adus toate argumentele cu putință și care a scris, în scurta-i carieră, mai mult decît toți ceilalți teoreticiani, din vremea lui și de după el, la un loc, și care, ca întotdeauna, și-a dat samă de cele ce se petreceau în fața sa:

> *Moderna ură politică a Moscalilor*, de care poate frații de peste munți ca mai depărtați nu erau și nu sînt pătrunși ca noi, *ne au aruncat în italienism, în franțuzism și în alte isme*, ce nu erau și nu sînt romănism. *Inse primejdiile politice*, încît privește robirea *sufletului* romîn au trecut, adevăratul romănism trebue a și ridica capul. (*Romînia literară*, 1855, *Cugetări*, 339).

A. Ruso a scris mai mult, a adus mai multe argumente

(seria complectă de argumente) împotriva stricătorilor de limbă decît d. Maiorescu.

In privinţa literaturii, chestia trebue privită din două puncte de vedere: *al caracterului specific romînesc—originalitatea*—şi al *calităţilor artistice—valoarea estetică.*

Din primul punct de vedere, şcoala veche critică, iarăşi, a luptat mai mult, aducînd argumente mai multe şi mai complecte. La începutul influenţei franceze, Romînii imitează servil pe străini; Alecu Ruso zice că într'o bucată romînească vezi imediat cum cutare bucată e luată din Hugo, cutare din Lamartine, cutare din Byron etc... Ca şi în privinţa limbii, cu care din acest punct de vedere are mare înrudire, literatura e în primejdie a nu fi romînească. Şi, ca şi în privinţa limbii, primejdia cea mare e în vremea vechii şcoli critice.

A. Ruso a scris mai mult, a adus mai multe argumente împotriva imitaţiei servile decît d. Maiorescu.

Din al doilea punct de vedere, *al calităţilor artistice*, d. Maiorescu a luptat mai mult, a scris mai mult şi a adus mai multe argumente. In adevăr, acum primejdia „stricării originalităţii», cum ziceau cei vechi, în literatură, ca şi în limbă era încă—este şi azi—dar nu mai era aşa de mare. Prin lupta vechii şcoli critici, prin influenţa cîtorva opere bune (Alexandri, Alexandrescu, etc), prin, cu alte cuvinte, accentuarea procesului de *asimilare* a culturii străine, primejdia stricării originalităţii limbii şi a literaturii nu mai este mare: *D. Maiorescu, deci, va lupta mai puţin în direcţiile acestea*, prea puţin chiar. D. Maiorescu a fost mai mult în contra „constituţiei", *care era necesară*, decît în contra spiritului străin în literatură, *care nu era necesar*, căci un spirit şi o literatură romînească existau.. Acuma însă, din cauza *răspîndirii culturii*, din cauza creşterii *încrederii în sine*, după realizarea atîtor visuri mari, ţara, toată, începe a scrie; maculatura literară ia proporţii îngrijitoare, *bunul gust* e în primejdie, cum nu fusese mai înainte. *De aceea D. Maiorescu va lupta, mai ales, împotriva stricătorilor gustului estetic al publicului* [1])—şi o

1). Trebue să mai adăugăm aici o altă direcţie, în care a luptat d. Maiorescu mult mai mult decît vechea critică—în vremea căria nu era încă motiv de luptă, ca şi în privinţa *bunului gust*—e vorba de lupta împotriva falşificării adevărului în ştiinţă. In procesul de adaptare al culturii străine, de sigur că slăbiciunea trebuia să se manifesteze mai ales în domeniul ştiinţific şi chiar azi, în această privinţă, sîntem încă în perioada de tranziţie. Am arătat aiurea (*Poporanizmul*, „Curentul Nou", 3) că *Convorbirile* au primit bine *Contemporanul*, pentrucă această revistă din urmă, în literatură, aducea, prin accentuarea necesităţii unei limbi curat romîneşti, un sprijin tendinţilor *Convorbirilor*. Spuneam acolo însă, că primirea bună se mai datoreşte şi altor motive... Cîteva din acele altele sînt următoarele: Doctrinele ştiinţifice, mai ales darwinismul: d. Maiorescu a fost în totdeauna darwinist; ateizmul; d. Maiorescu, cum arată şi d. Panu, a trecut în totdeauna drept ateu; transplantarea, în general, a ştiinţii pozitive în ţara noastră: introducerea şi asimilarea ei; lupta în contra pseudo-ştiinţei; lupta în contra plagiatului.—Plagiatul are o istorie interesantă în ţara romînească. Acumularea capitalurilor, la început, se datoreşte în mare parte spoliaţiunii

paranteză—fiindcă în vremea d-lui Maiorescu, ca şi mai pe urmă, primejdia cea mai mare era stricarea bunului gust şi falşificarea adevărului (vezi nota), în mintea publicului—a acelor generaţii—s'a făcut convingerea, *alimentată şi de Junimea*, că d. Maiorescu şi Junimea au fost cea întăi mişcare critică în ţara romînească. La această convingere a contribuit şi faptul că cei vechi au fost uitaţi mai ales pentru că Junimea nu i-a amintit. A mai contribuit şi atitudinea curat negativă (vezi mai jos) a d-lui Maiorescu, îmbrăcată într'o logică impecabilă, precum şi faptul foarte important că d. Maiorescu n'a atacat numai curente şi principii, ca cei vechi, ci şi—şi mai ales—*persoane* şi *reviste*, faptul, adică, că a *concretizat* ţinta atacului, a făcut *interesantă* priveliştea luptei, dîndu-i acel element gladiatoric, care farmecă şi atrage pe public. Şi în sfîrşit—cum se formează toate legendele—faptul că norodul pune întotdeauna pe socoteala celui mai cunoscut tot ce au făcut alţii: toate bisericile vechi sînt făcute, pentru Moldoveni, de Ştefan Cel Mare... [2]) Am închis paranteza.

Din cele spuse, se mai explică încă şi o altă deosebire între vechea şcoală critică şi d. Maiorescu: deosebirea în privinţa

---

furtului,—a dovedit'o Karl Marx. In acumularea capitalului nostru intelectual s'a întimplat acelaş lucru. La început se plagiază grozav, dar plagiatul acesta dela începutul culturii romîneşti nu se poate caracteriza—moraliceşte—ca un furt, pentrucă plagiatorii n'au conştiinţă că sînt vinovaţi, că fură. Scriitorii de la începutul veacului adesea spun: „luat din alte limbi" şi adesea nu spun nici atita, pentrucă *cine e autorul* nu prezintă nici o importanţă. Pentru omul incult *cine e autorul* e o întrebare fără interes: In mahala se cetesc grozav *Dramele Parisului*, dar nimeni nu ştie că sînt de Ponson du Terail, de şi numele acestuia e scris pe copertă; pe mahalagioaică o interesează cartea, subiectul, *nu cine a scris cartea*. Cînd Anton Pann publică pe *Noul Erotocrit*, nici pentru dînsul, nici pentru cetitorii săi nu are importanţă autorul. De aceia, acei care vorbesc astăzi cu dispreţ despre plagiatul din prima jumătate a veacului al XIX-lea, greşesc. Pe vremea *Contemporanului* însă, oameni mai sus puşi, profesori de universitate şi liceu, nu mai pot fi trataţi ca un Anton Pann. Aceştia, acumulînd prin furt capitalul intelectual romînesc, sînt vinovaţi. Amoral sau imoral, plagiatul a fost fatal, până la un punct util. Dar trebuia să i se pună un capăt, trebuia să se înceapă odată mai mult *asimilarea* de cît *introducerea* culturii—şi *Contemporanul* a reprezentat, în istoria culturii romîneşti, lupta împotriva acumulării culturii prin banditism—şi, în genere, a făcut pentru ştiinţă ceea ce *Convorbirile* au făcut pentru literatură.

2). Prevăd o obiecţiune, anume că reprezentanţii vechei şcoli critice, chiar dacă au spus ceea ce trebuia de spus şi chiar dacă au scris mult, au avut o activitate scurtă şi o răspîndire restrînsă a scrierilor lor.—Dar nu e aşa: *Romînia literară*,—ca să nu mai vorbesc de *Dacia literară*, de *Propăşirea*, de *Steaua Dunării* (care eşea în cîteva mii de exemplare), de alte publicaţii,—apărea în 500 exemplare! Apoi să nu se uite că aceşti oameni, în vreme de 20 de ani, în Iaşi, care era „Moldova", au exercitat o mare înrîurire prin personalitatea lor, înrîurire căreia se datoreşte mediul găsit de Junimea. Pun mai mult preţ pe aceasta—într'o ţară mică ca Moldova, cu un public intelectual restrîns, cum era mai ales pe atunci—decît pe articolele publicate. Aţi văzut cum d. Maiorescu vorbeşte de „sfaturile" lui Alexandri. Şi sînt convins—ceea ce reesă şi din *Amintirile* d-lui Panu—că şi influenţa d-lui Maiorescu se datoreşte mai mult personalităţii sale, influenţii sale directe, de cît articolelor sale.

curentului poporan şi a *celui istoric.* Vechea şcoală este *poporanistă* şi *istorică*, pentrucă, criticii vechi au fost *romantici*, *democraţi* şi *apărători ai originalităţii limbii şi spiritului romînesc.* Fiind *romantici*, s'au adresat la literatura populară conţinătoare de elemente romantice şi la trecut, ca toţi romanticii; de aceia şi Eminescu, în această privinţă, samănă cu vechea şcoală critică. Fiind *democraţi*, era natural să se îndrepteze către „popor"... Iar ca apărători ai *originalităţii limbii şi literaturii*, tot la popor (în *limba, spiritul* şi *viaţa* sa) şi la istorie (în *viaţa* trecută şi în *limba* cronicarilor) trebuiau să se adreseze. Şi în această privinţă, Eminescu samănă cu vechea critică. Şi, din Junimea, mai samănă şi Lambrior, care, în deosebire de d. Maiorescu şi de toţi ceilalţi, voia o limbă şi mai *romînească* încă... D. Maiorescu n'a fost nici romantic, nici democrat, nici n'a luptat aşa de mult, cum am văzut, pentru păstrarea originalităţii în limbă şi literatură: d. Maiorescu n'a insistat deci asupra curentului poporan şi a tratat cu oarecare despreţ, în orice caz cu nepăsare, curentul istoric.

Aşa dar, din cauza deosebirii de epocă, pe cînd vechea şcoală critică, reprezentată mai ales de A. Ruso, va fi, cu precauţiune, constituţionalistă liberală, va lupta mai mult pentru păstrarea originalităţii limbii şi a spiritului romînesc, insistînd asupra curentului poporan şi istoric, mai puţin pentru triumful bunului gust literar, d. Maiorescu va avea despreţ şi neîncredere faţă cu constituţionalismul liberal, va lupta mai puţin pentru păstrarea originalităţii limbii şi a spiritului romînesc, nu va insista asupra curentului poporan şi istoric, va lupta mai mult pentru triumful bunului gust în literatură şi a respectării adevărului în ştiinţă.

Aceste deosebiri se explică şi prin mentalitatea acestor critici, prin deosebirea de temperamente şi de cultură.

Analiza temperamentelor lor şi a culturii ne va explica şi ea ceea ce ne-a explicat analiza împrejurărilor istorice şi sociale. Vom vedea că criticii aceştia au avut *întocmai* temperamentul şi cultura necesară rolului lor. Această „coincidenţă" nu este una „stranie". S'a zis de atîtea ori că fiecare epocă, fiecare mişcare socială, literară, etc. îşi găseşte omul său. Aceasta înseamnă că *un om devine reprezentativ numai cînd are un temperament şi o cultură potrivite cu epoca sa, cu mişcările sociale, etc., ale epocei sale.* Fără revoluţia franceză, Mirabeau ar fi rămas un necunoscut şi, dacă, în epoca revoluţionară franceză, va fi fost un om de temperamentul lui Metternich, acela a rămas necunoscut.

In epoca dinainte de 1848, în Moldova *critică*, numai un om ca A. Ruso, cu cultura lui franceză, liberală şi etuziastă, dinainte de 1848 şi de după „1830, anul ce se numeşte în istorie anul slavei" (Ruso, Rom. lit. Amintiri, 442); cu temperamentul lui entuziast, visător, generos, cu mintea lui largă şi înţelegătoare, cu firea lui blîndă, unduioasă, dezmierdătoare, bogată, izvoritoare de gîndiri şi de simţiri, a putut deveni *reprezentativ*; în mişcarea dela 1848 din Muntenia *revoluţionară*, numai oameni

ca I. C. Brăteanu şi C. A. Rosetti cu cultura lor franceză din acea vreme, cu temperamentul lor de foc, au putut deveni *reprezentativi*; în mişcarea politică *cumpătată* din Moldova dela 1840 până la 1860, numai un om ca Kogălniceanu, cu cultura lui franceză *şi germană dinainte de 1848*; [1]) cu caracterul lui energic, casant, cu mintea lui clară, cu voinţa lui de fier, a putut deveni *reprezentativ*, dîndu-ne pe acel *om de stat*, care a pus bazele Romîniei moderne; în epoca de decepţie şi reacţie, numai un om ca d. Maiorescu cu *cultura germană de după 1848*, (Cultura aceasta, spiritul critic, caracterul rece, lipsa de sentimentalism sînt cauzele aşa numitului «filogermanism» şi «cosmopolitism» al d-lui Maiorescu, care n'a existat); cu temperamentul său rece, cu *frica* sa de entuziasm,—parcă sentimentul ar fi o slăbiciune: sînt sigur că d. Maiorescu, dacă ar fi fost Italian şi ar fi trăit pe vremea lui Galibardi, nu l'ar fi urmat, poate ar fi zîmbit în forul său interior de „ridicolul" delirului popular; pentru d. Maiorescu, ne spune d. Panu (*Săptămîna* 4), revoluţia franceză a fost o «epidemie morală»,—cu mintea sa cumpenitoare, cu firea sa neproducătoare de concepţii şi neizvorîtoare de simţiri, de unde atitudinea sa despreţuitoare şi negativă (vezi şi d. Panu: *Săpt.* 49),[2])—numai un astfel de om putea deveni *reprezentativ*.

N'am vorbit anume de C. Negruzzi şi V. Alexandri, pentru că voiu vorbi aiurea de dînşii, cînd voiu dovedi că C. Negruzzi, avînd o atitudine critică asămănătoare cu a d-lui Maiorescu, fiind şi în contra constituţionalismului liberal şi avînd un temperament ca al d-lui Maiorescu—nepotrivit cu epoca, ceea ce l'a făcut să nu joace un rol mare, să nu fie reprezentativ—a fost «primul junimist» în adevăratul înţeles al cuvîntului, predecesorul în toate, al d-lui Maiorescu; că Alexandri, prin firea sa, *caşi prin rolul său* (vezi mai sus filiaţia între vechea şcoală critică şi Junimea) a fost puntea de trecere între şcoala lui A. Ruso şi acea a d lui Maiorescu [3]).

G. IBRAILEANU

1). Vezi ce spune însuş el în A. D. Xenopol: M. Kogălniceanu, 9.

2). „Arta vieţii? Rezervă, discreţiune, *cumpătare*, în genere *negaţiune* şi în rezumat abnegaţiune." „Fereşte-te a da sfaturi". (Critice, II, 396 şi 386. „Aforisme"). In „Convorbiri", zice Alexandri („Scrisori", 64), e numai *„critică şi iar critică, şi tot critică"*. Vezi şi d. Panu. *Săptămîna* 6.

3). In acest articol-fragment am făcut numai consideraţii generale asupra rolului deosebiţilor critici, fără să insist asupra părţii, cu care a contribuit fiecare la critica în *limbă, literatură* şi *formele de viaţă*.... Aşa, am spus, de pildă, că A. Russo a scris mai mult şi mai complect în privinţa păstrării originalităţii limbii, că d. Maiorescu a vorbit mai mult de bunul gust literar, de cît de originalitatea în literatură, etc., lucruri care nu vor fi pricepute deplin, decît cînd voiu publica acea parte a studiului, în care se arată pe larg, pe baza faptelor, rolul şi partea fiecăruia în lupta dusă în acei patruzeci de ani de critică a adaptării culturii străine.

SONET

Din nou coboară-te 'ntre noi, Isuse,
Căci iarăşi turma ta e rătăcită,
Şi iar se 'ntinde noaptea cea cumplită
A vechii uri, de Tine-atunci răpuse.

De-abia se mai zăreşte ca prin sită
A mîntuirii stea. Dar cît de sus e!
Se depărtează par' că.... Cine spuse
Că stingerea ni-i singura ursită?

O, vino, iubitorule de oameni,
In sufletul bătrînei lumi să sameni
Din nou credinţa cea mîntuitoare....

Cunoaşte-l-vom?—Pleca-vom fruntea oare,
Cînd întinzîndu-şi mînile-amîndouă
Asupra-ne, va zice: «Pace vouă!»

A. VLAHUŢA

In lumea dreptăţei

De ce s'o fi ducînd Andrei Rizescu să-şi petreacă seara la avocatul Vineanu, a cărui soţie primeşte în toate joile, nu ştie nici el. Afaceri şi politică nu se pricepe să discute, cărţi nu ştie să joace, să danseze nici atît, iar miopia lui îl face să tresară la fie care mişcare de teamă să nu răstoarne ceva. Se pricepe să cînte din vioară, că e absolvent al conservatorului, dar din cei şase ani de rătăcire prin provincie a învăţat că lumea vine la sindrofie să rîză, să vorbească, iar nu să stea smirna ca să asculte muzica.

O să facă şi astă seară ce a făcut joia trecută: o să se mişte cu precauţiune de la un grup la altul, o să privească portretele şi litografiile de pe păreţi, o să audă aceleaşi convorbiri şi aceleaşi valsuri cîntate la pian de domnişoare şi o să plece obosit de urît, cu dorul Bucureştiului înzecit. Ajuns, văzu cu o tristă mulţumire că parcă n'ar fi altă seară, ci tot a de joia trecută. In odaia din dreapta aceleaşi doamne cu figuri pătimaşe în care nu mai era nimic feminin jucau maus scump, care le aduna galerie împrejur;—în odaia de alături jucau aceiaşi bărbaţi; într'altă parte cîţi-va alţi inşi vorbeau despre aceiaşi trădare naţională şi micşorare a prestigiului ţărei; ca şi în joia trecută cîţi-va ofiţeri de cavalerie se plîngeau către domnişoare de lipsa unui lac pentru patinaj, ori împărtăşeau cu bucurie hotărîrea colonelului de a pune la anul parchet în salonul clubului militar. Erau de faţă trei colegi de magistratură ai lui Andrei, dar procurorul şi supleantul jucau poker, iar cu preşedintele nu prea era în dragoste mare; mai erau şi avocaţi, dar parte erau tot la cărţi, iar parte discutau politică; cu altă lume nu se cunoştea bine, nefiind în oraş decît de vre-o cîte-va luni; noroc că erau pe-o masă albumuri de fotografii şi de cărţi postale ilustrate, pe care Andrei puse mîna ca să facă şi el ceva.

Era adîncit în răsfoirea lor cînd din odaia cu pian se auzi

altceva decît obicinuitele valsuri. După o clipă de gîndire îşi aduse aminte că e „Mondschein-sonnate" a lui Beethoven, o bucată pe care o cînta şi el la vioară. Lăsînd albumurile, se strecură până la uşa odăei. Cînta o fată îmbrăcată într'o rochie modestă cenuşie, care i se părea că-i e cunoscută. Se întreba cu nedumerire, unde a mai văzut el acest chip, a căruia frumuseţă nu sta numai în frăgezimea tinereţei, dar mai ales în distincţiune: o frunte bombată sub care străluceau ochi negri, sclipitori de inteligenţă, iar în părul negru pieptănat în sus o viţă de păr alb ca un buchet de iasomie?

In vremea asta domnişoarele rîdeau de glumele unui ofiţer; în odaia de alături se iscase o ceartă la o masă.

— Fugi domnule d'aici, se auzea strigînd vocea colonelului, joci ca o mazetă. O joci de patru zeci de ani şi tot n'ai învăţat'o. Apoi cînd mă vezi că-ţi lepăd pică de-un ceas....

Lumea rîdea cu hohote.

Fata care cînta la pian, cu însuşirea pe care o au femeile de a vedea fără să privească, observase pe tînărul cu ochelari care sta în pervazul uşei de alături şi singur asculta cu sfinţenie ce cînta ea.

— „Unde am mai văzut eu figura asta"? se frămînta Andrei şi simţind pe cine va care se apropiase de dînsul, se întoarse.

Era Antonescu, noul director al Gimnaziului, cu care făcuse cunoştinţă cîte-va zile mai înainte pe uliţă.

— Eram să vă întreb cine e domnişoara care cîntă la pian, dar bănuesc că nu ştiţi, că sunteţi venit mai de curînd de cît mine.

— Ba ştiu, răspunse directorul. E domnişoara Murgu, sora nevesti-mi.

— Aşa!? Ce bine cîntă la pian. Domnişoara Murgu?...

De o dată i se făcu lumină în minte şi începu să rîdă.

— A, domnule Antonescu, să vezi ce lucru ciudat mi se întîmplă. De aproape un sfert de oră mă chinuesc să-mi aduc aminte de unde cunosc pe domnişoara şi acum îmi reamintesc.

— De unde?

— Acum doi ani în vacanţa mare am fost în treacăt vre-o trei zile la Govora. Intr'o seară s'a dat o reprezentaţie în folosul cantinelor şcolare. Nu e aşa că printre alte domnişoare a cîntat şi domnişoara Murgu?

— Aşa e.

— Păstrez și acum afișul cu o însemnare de cît de bine a cîntat domnișoara, mi se pare, Elena Murgu.

— Asta e nostim, zise Antonescu zimbind. Să i-o spunem.

— A ba nu.

— Ba da, cum o isprăvi.

Se așezară pe canapea și urmară pe șoptite convorbirea din care Andrei află că Doamna Antonescu a rămas acasă, nefiind tocmai bine, că Antonescu din pricina aerului Giurgiului, care nu-i priea, a obținut să fie mutat aci în orășelul acesta de munte, că măcar că nu era venit de cît de două luni simțea o mare îmbunătățire în sănătate; că Elena îi era și cumnată și fiică tot într'o vreme, de oare ce ei o crescuseră, fiind că-i muriseră părinții de cînd era abia de șase ani;—iar Antonescu află că nici Andrei n'are părinți, că e și el numai de șase luni în oraș.

In vremea asta fata sfîrșise și întorcîndu-se îi privea.

Directorul se sculă și luînd pe Andrei de mînă îl duse la dînsa.

— Eleno, dă-mi voe să-ți prezint pe d. Andrei Rizescu, judecător de ședință la tribunal și absolvent al conservatorului la vioară.

Apoi istorisi, cu toate împotrivirile lui Andrei, chestiunea afișului de la Govora.

— Admirabilă e sonata asta, domnișoară, zise Andrei, ca să schimbe vorba. Nu știu dacă ați auzit'o vre-o dată la pian și vioară.

— Nu.

— O știi la vioară? întreabă directorul.

— Da.

Gazda, doamna Vinescu, care auzi în treacăt cuvintele din urmă, veni să stăruiască de Andrei să-și aducă vioara.

— Te rog frumos, domnule Rizescu. Sunt trei pași până la dumneata.

— Altă dată da, astă seară însă nu.

— Mă însoțesc și eu la rugăciunea doamnei Vinescu, stărui Elena Murgu. Sunt aci, vă pot acompania la pian.

Ii suna vocea mai dulce de cît pianul de care sta rezemată, și privirea ei zimbitoare ucidea ori ce putere de împotrivire.

După o clipă de codire se înclină:

— Fie.

Atunci fata făcu un pas către dînsul și-i zise privindu-l drept în ochi:

— Dacă nu v'ar pricinui prea multă căutare, v'aşi ruga să aduceţi şi afişul.

— O! asta nu, răspunse el îndreptîndu-se spre eşire.

Totuşi l'a adus. Citise ingrabă acasă însemnarea făcută pe el şi văzuse că nu era nimic de ascuns; deci înainte de a începe să cînte, îl scoase din buzunar şi-l întinse fetei, care citi cu obrajii înfloriţi desigur din pricina răsfrîngerii culoarei afişului:

«Eram în picioare lîngă scenă. Cea din urmă care a cîntat a fost domnişoara Elena Murgu, îmbrăcată simplu într'o rochie civită, o fată palidă la faţă, cu ochii vii şi cu o viţă de păr alb în frunte. Nu ştiu ce mi-a dat de la început încredinţarea că, dacă va cînta şi această domnişoară, va cînta bine. O parte din public se pregătea să plece sătul de atîta muzică. Dar de la primele acorduri a robit toată sala, iar cînd a terminat, cu drept cuvînt i s'au făcut ovaţii».

După ce Andrei întocmi afişul cu îngrijire şi-l vîrî în buzunar, încep să cînte, şi cîntă amîndoi atît de bine şi puterea muzicei e atît de mare, în cît capetele se întorc, vorbele încetează, până şi jocul de cărţi se opreşte, toţi se înghesuesc în cadrul uşilor, iar cînd sfîrşesc, lumea isbucneşte în aplauze:

— Admirabil!

— Domnule Rizescu, nu te mai primesc fără vioară, zise gazda...

...Şi acum întors acasă, Andrei se gîndeşte ce rău i-ar fi părut să nu se fi dus la sindrofia lui Vineanu. Un bine nespus îi umple inima. Işi ia vioara şi cîntă de unul singur, pe cînd în minte îi flutură doi ochi negri, sub o frunte mare cu o viţă de păr alb, ca un buchet de iasomie.

* * *

O pornise de jos Andrei Rizescu. Era fiul dascălului Rizea de la biserica Sfîntului Gheorghe din Piteşti, om sărac, fără altă avere de cît venitul a trei pogoane din pămîntul parohiei. Ajutat la cheltueli de boerul Marĕscu, ctitorul bisericei, Andrei a învăţat alături de băiatul Marĕscului; dar pe cînd feciorul boerului îşi trecea clasele cu propteli, băiatul dascălului eşea printre cei dintăi.

La sfîrşirea liceului s'ar fi inscris la altă facultate decît la drept, dacă nu ar fi fost stăruinţele bătrînului Marĕscu, care vrea să-şi aibă copilul alături cu Andrei, a cărui sîrguinţă şi cu-

minţenie puteau să-i fie un îndemn. Pe lîngă facultatea de drept Andrei mai făcea şi pe cea de filozofie şi mai urma şi conservatorul la vioară, talent pe care-l moştenise de la tată-său, că şi dascălul Rizea cînta din vioară. Şi iarăşi pe cînd Andrei ducea o viaţă aşezată, necunoscînd alte petreceri decît cititul, vioara, lungi plimbări împrejurul Bucureştiului şi regulatele partide de şah cu Klein, un coleg de conservator care-l învăţase acest joc, socotindu-se vinovat şi stricat dupe o seară petrecută prea tîrziu la berărie în discuţii, tînărul Marĕscu îşi cheltuia viaţa în cafenele şi în petreceri desfrînate

Dupe ce şi-au luat licenţa, pe cînd Marĕscu pleca la Paris pentru doctorat, Andrei căpăta cu sprijinul boerului un post de substitut la Teleorman. Trecuseră doi ani dela intrarea lui în magistratură, cînd s'au întîmplat nenorocirile care au sfărîmat deodată toate legăturile de recunoştinţă ce-l legau de neamul Marĕştilor.

Andrei avea o soră, Ana, care mergea în casa boerului de ajuta la cusut doamnei şi domnişoarei Marĕscu. Această soră, nespus de dragă lui Andrei, a fost sedusă de tînărul Marĕscu întors în vacanţă dela Paris.

Ruşinea ce fata făcuse tatălui şi fratelui său a ispăşit-o prin chinurile, în care s'a sfîrşit otrăvindu-se. Peste cîte-va luni s'a răpus şi dascălul Rizea, iar Andrei a rămas singur pe lume.

De atunci fără sprijinul nimănui, numai prin purtarea lui bună şi prin munca lui,--(cîteva studii însemnate, publicate în reviste juridice atrăseseră luarea aminte a lumei judecătoreşti) --înaintase încet din treaptă în treaptă ajungînd în timp de şase ani judecător de şedinţă aci în acest oraş. Colegii lui îi găseau trei cusururi; ziceau că e zgîrcit, ursuz şi mîndru; dar n'aveau dreptate. Zgîrcit îi ziceau pentru că nu-şi risipea banii la cărţi, dar ar fi de cercetat şi de numărat cîţi magistraţi cinstiţi, fără nici o altă stare, au putut ca Andrei, cu economii din leafă, să-şi facă o bibliotecă frumuşică, să călătorească odată pînă la Roma şi să aibă şi două-mii de lei puşi de o parte. Mîndru şi ursuz îi ziceau pentru că nu-i plăceau chefurile şi nu da ghes cu dragostea nimănui, nu prea se ducea în lume; dar asta ţinea şi de miopia lui care-l făcea sfios, iar dacă aveau niţică dreptate cînd ziceau că „fulgeră la cornul caprii cînd o rîde Rizescu“, tot atît e de adevărat că nu l'au văzut niciodată necăjit, nici nu l'au auzit vorbind altfel decît cu blîndeţe; şi apoi cînd îţi iei în serios misiunea de judecător şi cînd nu priveşti cu nepăsare

mersul stărilor sufleteşti ale oamenilor, fără să vrei, pe nesimţite te simţi împins spre mîhnire şi spre mizantropie, văzînd zilnic pe oameni sub acelaş unghiu al sfîşierilor şi întremîncărilor pentru un peticel de interes.

Aşa cum era, în scurta vreme de cînd era în acest oraş, plăcuse multora şi nu erau puţini acei care, avînd o fiică, o soră sau altă rudă de măritat, ar fi primit cu bucurie s'o dea după dînsul. Se poate prin urmare înţelege uşor ce vîlvă a stîrnit în acest orăşel, în care ori ce căsătorie era un eveniment, vestea că Rizescu o să se căsătorească cu cumnata directorului gimnaziului. Auzi dumneata, să ia fată străină, abea venită, fără un ban de zestre, cînd, slavă domnului! erau în oraş atîtea fete frumoase, bine crescute şi cu stare.

Lucrurile s'au întîmplat în chipul cel mai firesc.

In Duminica următoare sindrofiei dela Vinescu, Andrei se dusese la Antonescu.

Directorul locuia chiar în localul Gimnaziului avînd pe seama lui trei odăi jos, în aripa dreaptă a clădirei. Intr'o altă casă, unde venea să facă întâia vizită, ar fi stat cel mult zece minute, cu mănuşile în mîini, nemişcat de pe scaunul pe care ar fi apucat să se aşeze; dar aci atitudinea prietinoasă şi lipsită de etichetă a lui Antonescu îl făcuse să stea mai bine de un ceas.

Cînd a intrat, soţia şi cumnata directorului nu erau în odae. Il primise el, într'o hăinuţă de casă, pătată şi arsă în mai multe locuri de fel de fel de acide, şi întâia vorbă i-a fost:

— Mă rog, ţii mult la etichetă? să mă duc să-mi schimb haina...

— Te rog nu te deranja, răspunsese Andrei zîmbind. Iar după ce veniseră cucoanele şi după ce l'a înfăţişat nevestei-si, îl întrebase dacă se grăbeşte şi faţă cu răspunsul negativ al lui Andrei:

— Apoi scoateţi mănuşile. Mă rog, nu te las aşa cu una cu două; mi-ai spus dăunăzi că nu cunoşti gimnaziul şi vreau să ţi-l arăt în amănunţimi. Şi au mers cu toţii să vadă localul gimnaziului. Era în adevăr vrednic de văzut: Săli de studiu curate, mari şi luminoase,—sală de desemn, sală de gimnastică, o bibliotecă cum nu s'ar fi aşteptat Andrei să găsească într'un orăşel atît de mic; şi în sfîrşit, păstrat pentru la urmă, laboratorul de fizică şi himie, specialitatea lui Antonescu, alături cu un amfiteatru încăpător. La fiecare exclamare de admiraţie a lui Andrei, directorul se întorcea către fată şi o întreba:

— Să-i spunem aici? şi răspundea tot el: „Nu, lasă la urmă“.

Antonescu era un om de vre-o patru-zeci şi cinci de ani, blond, slăbuţ, chel ca sticla, vioiu ca o vrabie; porecla de *neamţul*, pe care o purta din şcoală, i se cuvenea şi pentru înfăţişarea lui şi pentru că în adevăr era german după mumă; iar aplecarea lui pentru ştiinţele naturale o moştenise dela bunică-său matern, răposatul Maller, farmacistul.

— Uite ce am combinat noi, domnule Rizescu, zisese el după ce se întorseseră în odaia de priimire.. dâr cum să încep, că trebue o introducere?

— Lasă mai tîrziu Alexandre, zisese nevastă-sa.

— A! nu. Nu mă ştii pe mine? Eu cînd am ceva de spus, trebue să-l spui îndată, că mă supără, parcă mi-ar umbla un fir de păr pe limbă. Uite ce e.

Şi începu să explice cum îi lipseau din laborator lucruri esenţiale, care-i trebuiau neapărat cumpărate; că dela minister era greu de căpătat suma trebuincioasă, că judeţul, vorbise cu prefectul, n'avea fonduri.

Atunci ce s'a gîndit? Aşa e că Elena cîntă bine la pian?

— O! foarte bine!

— Eleno, aşa e că dl. Rizescu cîntă bine din vioară?

— Mai mult decît bine, răspunsese fata.

Atunci era foarte simplu, s'a gîndit că ar putea organiza în amfiteatrul gimnaziului un concert—era destul de încăpător amfiteatrul—şi s'ar putea scoate o sumă destul de frumuşică; şi părîndu-i-se că vede o mişcare de protestare la Andrei:

— Mai întăi n'o să ai de cîntat toată seara, că o să mai fie şi alte bucăţi: băeţii o să cînte în cor,—alţii o să declame, alţii o să facă scrimă. Mă rog, de toate. Să nu zici nu, domnule Rizescu. In orice caz lasă-mă să mai trag nădejde două-trei zile. Ce e azi? Duminică? Uite, îţi acordăm trei zile de gîndire, Luni, Marţi şi Mercuri, cînd te rugăm să vii să prînzeşti cu noi. Dacă primeşti, vii Miercuri cu vioara, dacă nu, vii fără vioară.

Aşa e că va să fie cineva afară din cale ursuz ca să nu se simţă atras către nişte oameni, atît de deschişi la inimă?

Miercuri seara se dusese cu vioara. După masă venise şi doctorul Georgescu, un coleg de şcoală al directorului cu nevastă-sa şi petrecuseră o seară minunată, făcînd muzică cu Elena şi discutînd împreună cu doctorul planurile de reforme pe care vrea să le introducă Antonescu în cursurile lui. De atunci pe

măsură ce trecuse vremea se încredințase ce oameni de ispravă erau Antoneștii. La fiecare reîntîlnire găsise noui cuvinte să-i fie dragi și să se apropie de dînșii. El, un om deștept, harnic, învățat nu numai în ramura științelor naturale, dar pe care-l interesa ori-ce fel de cunoștințe; Maltida, nevastă-sa, o femee bună și simplă, care inspira dela întăia vedere o trainică simpatie. Nu era frumoasă, dar avea o blîndețe care te fermeca. Toate treburile casei le făcea fără nici un ropot, fără cea mai mică tevatură. Cu rost la toate, cu spor la muncă, mișcările ei aduceau aminte sprinteneala nesgomotoasă a unei furnici. Cu drept cuvînt zicea directorul despre ea, că el n'are în tot laboratorul lui de fizică nici un aparat mai precis decît nevastă-sa. Elena, pe lîngă insușirile soră-si, care-i slujise de mamă—(îi zicea Mama-Tilda), avea inteligența mai vie, era mai sglobie, era frumoasă și avea mare talent la pian. Cîte-și trei aveau în comun simplitatea, naturalețа, lipsa de supraveghere de tine însuți și de dorința de a produce efect, insușirile greu de lămurit, pe care le au mai ades Nemții decît Romînii, însușiri care sparg ghiața și te îmbie la intimitate și la prietenie dela întăia întîlnire.

Om singur pe lume, mîncînd pe la birturi, trăind într'o odăiță rece de singurătate, la ușa căreia cînd se întorcea nu era nimeni să-l întimpine cu un zimbet ori cu o vorbă bună, e lesne de înțeles ce înrîurire a avut asupra gîndurilor și hotărîrilor lui Andrei fericirea casnică aflată în casa Antoneștilor. Citiri împreună, discuții interesante, muzica, până și șahul de odinioară, că și Antonescu juca șah și toate astea sub lumina unor ochi zimbitori, a căror pereche n'o întîlnise încă în viață,—i se părea că după o lungă rătăcire printr'o negură umedă și rece a sosit într'o locuință curată, caldă și îmbălsămată. Gîndurile mohorîte despre zădărnicia străduințelor omenești, îndoelile neliniștitoare despre rostul lumii, care-l frămîntaseră atîtea nopți fără de somn în pustietatea odăiței lui de om stingher, se risipeau acum ca valurile de ceață la razele soarelui. Viața dusă de el până atunci îl făcuse să ajungă până la vrîsta de 29 de ani cu inima adăpostită de simțirea, ce acum i-o cucerea cu furie parcă vrea să-și recâștige întîrzierea. Ce altă înfățișare căpătau toate cîte pîna acum i se păruseră fără însemnătate. Și după lungi certuri cu sine însuși, după lungi șovăiri, cînd din fericirea fără de nume pe care-o simțea alături de fată și din neliniștea dureroasă care-l rodea departe de ea, cînd din tăierea răsuflării pe care i-o

pricinuia numai gîndul că s'ar putea să n'o mai vadă, s'a încredințat că fără dînsa nu se mai poate, a cerut-o lui Antonescu...

* * *

Doamnei Adina căpitan G. Nicolau
Giurgiu.

Nu-ți e rușine, Adino dragă, să răspunzi cu o pagină la scrisorile mele de șase și de opt pagini? Vream să-mi răsbun și să nu ți scriu decît un rînd: „sunt bine, merci; sper că și voi idem", și să iscălesc; dar nu pot. Eu nu sunt ca tine, la un loc cu toate prietenele copilăriei noastre, avînd cui spune atîtea cîte ași avea de spus; eu n'am aici decît pe Mama-Tilda, dar cu ea nu pot vorbi așa cum ași vorbi cu tine. Ce n'ași da să te pot avea aici măcar o zi...

Am primit fotografia băețelului tău. Numai decît i-am poruncit la un tîmplar o ramă pe care s'o pirogravez (am găsit un model, cu călțunași de toată frumusețea) și o s'o așez într'un loc de unde s'o văd toată vremea. Ce drăguț e! Că o să am tot băiat și eu nici nu mă îndoesc. Prea o dorim din adîncul inimei și Andrei și eu,—prea ne-am obicinuit cu ideea asta, pentru ca Dumnezeu să nu ne implinească dorința. Și Mama-Tilda tot așa crede, la toate cîte lucrează pentru copil le a pus panglici albastre.

Numai dacă ar fi frumos ca al tău. Andrei a sărutat fotografia de zece ori, mîngîind o: „feciorașul tati, fecioraș." Gîndul c'o să aibă și el un băețaș îl înnebunește de bucurie. A! dacă ai ști ce bun, ce plin de atenții e pentru mine Andrei, așa de bun încît i-am spus că dacă o vrea să-și răsfețe copilul cum mă răsfață pe mine il iau de sub creșterea lui (!!). Să ne auzi planuri ce facem; să vezi pe Andrei cum își notează fiecare cusur și cum discutăm mijloacele prin care le-am putea înfrînge la copil. Am rîs eri de ne-am prăpădit; mă rog, era să ne certăm, pentru că eu ziceam c'o să-l pui la pian dela trei ani și Andrei zicea că nu, că e prea de vreme...

Sunt fericită, Adino dragă, așa de fericită, încît parcă mă cuprinde o grijă.

Ași vrea să se împietrească lumea așa cum e acum, să rămîiŭ totdeauna sub iubirea mîngăetoare și ocrotitoare a lui Andrei... Nu e frumos ca bărbatul tău Andrei, are însă o privire bună și un timbru de voce grozav de duios intre bas și bariton.

Unele cuvinte spuse de el îmi plac la nebunie, parcă vibrează inima în mine cînd le aud: «marmură, bravură».

Parcă ţi-am scris că avem o căsuţă mică şi drăguţă ca un pahar, aşezată în mijlocul unei curţi pline de flori. Proprietarul, care şade în fundul curţei în două odăiţe, un pensionar bătrîn, nenea Mache, cum îi zice toată lumea, e un grozav iubitor şi de flori şi de păsări.

Am făcut aici cunoştinţa unui coleg de şcoală a lui nenea Alexandru, un doctor Georgescu, a căruia nevastă seamănă leită cu Victoria Nanu, doar niţel mai în vîrstă. Sunt amîndoi oameni foarte buni şi care au prins mare dragoste de noi. Am primit dela ei mai multe daruri la nuntă. Duminica trecută am petrecut la via lor; o poziţie încîntătoare, din pridvorul casei lor se vede tot oraşul. Nici nu mă încerc să-ţi descriu frumuseţea de raiŭ a viei. Parcă n'am văzut de cînd sunt aşa nuci uriaşi şi umbroşi, nici fîn atît de plin de flori şi de mirezme. Ne-am întors seara acasă tîrziu pe lună cu sufletul îmbălsămat de fericire.

Zici că te duci la Cîmpu-Lung în Iulie. Poţi să înţelegi cîtă plăcere mi-ar face să putem veni şi noi; dar nici nu vreau să mă gîndesc la fericirea asta. Noi nu putem veni, atît din pricina poziţiei mele, cît şi din altă privinţă. Andrei şi-a cheltuit cu instalarea noastră tot ce a pus de-o parte şi tocmai acum vin cheltueli serioase. Voi însă... dar nu, ar fi prea frumos şi bine. In orice caz dacă s'ar întîmpla să veniţi, te rog să mă înştiinţezi. Sosirea voastră fără de veste mi-ar putea face rău de bucurie.

Măcar că e în ropotul examenului, nenea Alexandru mi-a spus să nu uit să vă scriu sărutări din parte-i. Din partea mea salutări d-lui Nicolau; iar pe tine te îmbrăţişez cu drag şi cu dor ca pe o soră.

Elena A. Risescu.

P.S. Uitucă ce sunt! sărută-ţi băeţelul de sute de ori pentru Andrei şi pentru mine.

(Va urma) IOAN AL. BRĂTESCU-VOINEŞTI.

Romînii şi criza Maghiarizmului

Mulţi democraţi sinceri, nu numai în Romînia ci şi în alte state, sunt nedumeriţi în faţa celor ce se petrec în Ungaria. Ei cred că aşa numita „coaliţie" maghiară ar fi avînd nu ştiu ce principii populare de drept public; că ea ar fi pătrunsă de sentimentul patriotic şi că cerînd restrîngerea prerogativelor regale ea ar fi avînd în vedere democratizarea vieţii publice din Ungaria. Ei bine, e timpul a se spune odată verde şi lămurit: toţi cei ce cred în enunţări politice de acest fel din partea coaliţiei maghiare sînt într'o regretabilă rătăcire. Maghiarii toţi, vorbesc de clasele lor culte şi conducătoare, sunt oameni care ţin şi ascultă cu plăcere discursuri cu tendinţe democratice dar în practică sunt totdeauna înclinaţi spre un autoritarism care se apropie de sistemul despotismului celui mai violent. Mai ales cînd e vorba de naţionalităţile nemaghiare din Ungaria care alcătuesc majoritatea, şi încă covîrşitoare, a populaţiunii. Romînii (3½ milioane), Croaţii (2½ mil.), Slovacii (2½ mil.), Sîrbii (1 mil.), Rutenii (½ mil.) şi Germanii (2 mil.) sunt consideraţi ca Maghiari cari vorbesc romîneşte, croăţeşte, etc. Prin urmare li se tăgăduesc toate drepturile constituţionale care le-ar putea servi să-şi desvolte propria lor naţionalitate. In schimb guvernele maghiare fac totul ca aceste naţiuni să-şi uite limba lor, să înveţe ungureşte şi să se declare mădulare ale naţiunii maghiare. Cu un cuvînt: după cum vor să facă Ruşii pe Romînii din Basarabia Ruşi, astfel vor Maghiarii să facă din popoarele sus înşirate Maghiari.

De aci luptă pe viaţă şi pe moarte.

Intreb: cine dintre oamenii cu mintea întreagă mai poate presupune că Maghiarii ar fi o naţiune cu aspiraţii democratice? Politica lor de naţionalităţi *nu se poate* face decît întrebuinţînd toate mijloacele tiraniei de rassă.

Faimoasa criză din Ungaria nu are nici ea decît una şi aceiaş cauză a tuturor mizeriilor din împărăţia habsburgică: politica de maghiarizare. Maghiarii au în mînele lor administraţia publică întreagă, întregul învăţămînt public, finanţele, apărarea ţării (o mică parte a armatei). Partea cea mare a armatei însă este comună între Austria şi Ungaria. Limba ei de comandă e, tot ca mai înainte, cea germană. Acest lucru îi exasperează pe Maghiari. Nu atît din consideraţii de amor propriu naţional, cît mai ales din cauză că *maghiarisarea Romînilor, Germanilor şi a Slavilor din Ungaria întîmpină enorme dificultăţi*, cîtă vreme armata comună nu este şi ea maghiară întrucît se recrutează din Ungaria. Maghiarii îşi zic: băeţii Romînilor, Germanilor şi ai Slavilor din Ungaria sunt obligaţi să înveţe de mititei limba maghiară timp de mai mulţi ani. Dar ce folos? Ei în armata comună nu mai aud ungureşte ci numai limbile lor naţionale şi, la comandă, nemţeşte.

Cum concepţia „liberală" a Maghiarismului nu poate tolera această „îngăduitoare" organizaţie austriacă, coaliţia vrea s'o înlocuiască cu o organizaţiune pur maghiară, fără nici o consideraţie dacă soldaţii din ţinuturile cutare ştiu sau nu ungureşte.

Impăratul, sau după cum zic Maghiarii «Regele», nu consimte la maghiarizarea armatei din Ungaria. Acum doi ani, cînd Maghiarii porniră campania lor în acest sens, toată lumea credea că bătrînul monarh s'ar fi împotrivind numai spre a salva aparenţele dar că în curînd avea să cedeze. Această părere se întemeia pe faptul că împăratul, dela 1867 şi până atunci, le acordase Maghiarilor tot ce cereau. De data aceasta însă, s'a întîmplat ceea ce foarte puţini bărbaţi politici credeau: împăratul declară hotărît că nu va îndeplini cu nici un preţ pretenţiunile Maghiarilor. La 23 Septembre 1905 împăratul chiemă pe şefii coaliţiunii la sine, la Viena. Aceştia,—Contele Apponyi, Francisc Kossuth, contele Andrássy, contele Zichy şi baronul Bánffy, se duseră, purtaţi de speranţa izbîndei, la Viena. Ei fură primiţi de împărat în faimoasa audienţă de 4½ minute. Mare consternaţie în redacţiile ziarelor „Zeit" şi „Neue freie Presse" din Viena— şi la Budapesta. In acele 4½ minute împăratul le comunică căpeteniilor coaliţiei punctul său de vedere care era de o rară intransigenţă. Maghiarii erau deprimaţi,—Austriacii şi naţionalităţile din Ungaria avură în sfîrşit un moment de împărătească satisfacţie: fudulia maghiară fu, pentru întăia oară, supusă unei umiliri.

Dar Ungurii nu sunt numai făloşi ci şi curagioşi. Aşa ştia lumea. Aşa spusese doar «Neue freie Presse», «Zeit», şi «Berliner Tageblatt». Şi ameninţau straşnic pe împărat. Şi Maghiarii începură să organizeze «rezistenţa pasivă» şi în urmă şi cea «activă». Toată lumea se aştepta, zi cu zi, la izbucnirea revoluţiunii maghiare. Chiar la Bucureşti auzeai pe la Capşa pe unii dintre oamenii noştri politici şoptind misterios: «Ai dracului Ungurii! O să facă revoluţia!» Şi «Neue freie Presse» şi «Zeit» etc., băgau sistematic spaima în oasele bieţilor Vienezi. Lucrurile se dezvoltară mereu până la 19 Februarie 1906 cînd un general de honvezi, trimis de împăratul «cu depline puteri» în parlamentul din Budapesta, alungă cu armata pe deputaţi şi magnaţi din cele splendide saloane gotice, puse, parcă trimis de un Cromwell, peceţi pe porţile parlamentului şi se duse la Viena să-şi depună împăratului raportul.

Şi revoluţia maghiară?

Aceea s'a amînat pentru altădată!

Şi lumea întreagă se miră de atunci şi până astăzi de slăbiciunea Maghiarilor. Noi, Romînii din Ungaria şi Transilvania nu ne mirăm. Noi nu judecăm pe Unguri după «Neue freie Presse» ş. c. l. Noi îi cunoaştem demult şi bine. Ştiam prin urmare că *toată puterea lor e dela împăratul* şi că îndată ce *el* nu-i va mai sprijini, ei se tăvălesc in pulbere.

Iată-i lungiţi la pămînt!

In Budapesta, zecimi de mii de oameni fac demonstraţii *în contra* coaliţiei! Sunt socialiştii. Ei ştiu de asemenea că clicele feudale maghiare, cari monopolizau politica, sunt duşmănoase oricărei mişcări pentru lărgirea drepturilor popoarelor.

Hegemonia maghiară se clatină ca niciodată de la 1867 încoace.

Dacă am avea *oameni*, am putea face *minuni* în citeva luni. Dar politica de partid nu se preocupă de asemenea «abstracţiuni» (!) şi «utopii» (!). Ea este eminamente «practică». De aceea stăm şi ne uităm: ce mari au să fie odată aceste vremuri şi ce mici vom părea noi!

AUREL C. POPOVICI

IN DRUM....

(SCHIŢĂ)

I

In sfîrşit visul lui Costică, atît de cu drag încălzit de cît-va timp în sufletul lui, s'a împlinit!... Fiind că a trecut clasa, promovat la toate obiectele, tatăl lui i-a dat voe, după cum îi făgăduise, să se ducă la vie cu prietenul şi colegul lui, Ionel. A fost puţină vorbă între cuconul Manole şi cucoana Ileana, care se cam îngrijea să-şi lese băetul singur, cu un alt copil ca şi el,—dar boerul nu se teme: Mocanul lui poate să se ducă şi singur la vie; e aşa de cuminte, că nu ţi-ar sui el la deal ori nu ţi-ar coborî la vale în fugă, macar să-l stîngi în bătăi....

Şi băeţii au plecat.

Acum trăsura mică pentru două persoane, cu arcuri numai la roţile din urmă, aleargă pe şoseaua albă, lăsînd în urmă un nor de colb. De-abia au eşit din oraş şi băeţii se simt cuprinşi de-o dulce înviorare. Acum nu se mai tem să nu anine cu vre-o birjă, ori să nu dee peste cine-va; acum sînt la largul lor. Şi calul par'că simte înflăcărarea inimilor tinere, căci fuge de nu-l ţine pămîntul. Au şi întrecut un docaraş cu două cucoane, cu toate că cea care mînă calul, îl silea mereu din biciu şi din hăţuri, ca să nu treacă băeţii înainte. Şi iată acum lasă în urmă şi căruţa cu calul alb a unui preut de ţară.... Ce fericit e Costică!.... A fost în totdeauna o mare bucurie pentru el să întreacă pe drum toate trăsurile, cîte le întîlnea. De cîte ori mergea cu tatăl său la vie, asta era preocuparea lui tot drumul. Şi cît de mulţumit era, cînd întreceau ei celelalte trăsuri; dar ce îndurerat era cînd ei erau cei întrecuţi; ce ciudă avea atunci pe Mocanu, că merge mai încet de cît alţi cai, şi pe tatăl său, că nu-l îndeamnă!... Ii părea ceva ne mai pomenit, cînd tatăl său lăsa să treacă înainte vre-o trăsură boerească cu doi cai.... Ah, dacă ar fi avut el atunci în mînă hăţurile şi biciul!....

Şi iată că acuma mînă el, e stăpîn el pe trăsura şi pe calul acesta şi a şi întrecut două trăsuri!... Tovarăşul lui împărtăşeşte şi el fericirea lui Costică,—se simte şi el mîndru că merge într'o astfel de trăsură....

— Ei, ce mai face popa? îl întreabă Costică pe amicul său, care a întors capul în urmă.

— Ehei, săracul, de-abia se mai zărește!....

— Da cucoanele?

— Nici nu se mai văd!... Cine știe ce li s'o fi întîmplat!..

— S'or fi înecat cu colbul, cît le am dat noi!... exclamă Costică.

Băeții rîd veseli și fac glume pe sama celor învinși, iar trăsura ușurică aleargă mereu pe drumul plin de soare, lăsînd în urmă movilele de piatră și stîlpii de telegraf.

In aer e o căldură greoaie, pe care o mai alină din cînd în cînd cîte-o undă ușoară de vînt. Dar băeții nu se simt de loc rău în dogoreala aceasta a soarelui de Iunie. Pentru dînșii toate sînt frumoase și pline de farmec: cîmpul întins de verdeață presurat cu nenumărate flori; pădurile, care îmbracă coastele dealurilor din dreapta; zările îndepărtate, unde bolta cerului alburie se razimă pe cîmp,—toate revarsă în sufletele lor veselie și fericire.

De la o vreme încep să cînte în două voci un cîntec de școală și glasurile lor subțiri, tremurate încet de scuturarea ușoară a trăsurei, se sting în loc, fără ecou, înădușite parcă de căldura apăsătoare a zilei de vară.

II

— Rămîi cu bine, musiù; să ne vedem cînd mi-oi vedea ceafa!... exclamă bucuros Costică, după ce a lăsat în urmă o trăsurică, în care e un domn singur, cu o pălărie mare de pae în cap și cu un pardisiu de voiaj, de doc alb.

— Da s'a ținut sdravăn boerul; de cînd înghițim la colb în urma lui; mai-mai credeam că nu-l mai întrecem!.... răspunde Ionel cu mulțumire.

— Ehei, Mocanu să trăiască, sireacu!....

Și băeții, o bucată de vreme tăcuți și îngrijiți, își recapătă acum veselia lor sgomotoasă, și glumele curg gîrlă pe sama celui lăsat în urmă.

Dar, cu toate că au trecut înainte, Costică tot întețește calul, ca să-l întreacă cu mult pe cel rămas și să-l mai audă pe Ionel spuind—cînd se va mai uita îndărăt—că nu se mai vede drumețul. Insă calul străinului merge bine și trăsura lor se depărtează numai puțin cîte puțin de cealaltă,—iar bietul Mocanu, dus tot în biciu și în smunciturі din hățuri, pe căldura asta de amiază, a început a cam asudà.

Drumețul rămas în urmă n'a băgat de samă nimic din apriga luptă de întrecere al căreia unul din eroi a fost. Mintea lui e frămîntată de gînduri întunecate și sufletul i-e plin de obidă.

Iar a trebuit să se ducă în oraș, ca să caute bani... Cinci mii de lei dintr'un condeiu!.... Nu, asta nu poate să mai dureze; dacă fratele lui a înebunit, n'are de cît să'și facă de cap,—dar

pe socoteala lui !... Rămîe. dacă vrea, calic lipit pămîntului; cheltuiască-şi toată partea lui într'o singură zi,—tot el are să sufere pe urmă. Dar aşa: unul să stea la Paris în petreceri şi altul să muncească, făcînd toate economiile şi lipsindu-se de ori ce plăcere.. La naiba, doar nu-i vechilul lui!... Prea îşi bate joc de el: i a prins slăbăciunea şi una, două—trimete-mi bani, că altfel cer scoaterea din indiviziune şi vindem moşia !....

Şi în sufletul drumeţului, plin de revoltă în potriva purtărei fratelui său şi întunecat de amarul îndurat la oraş în căutarea banilor—ce puţină încredere insuflă oamenilor de afaceri moşia asta a lor! ..—, gîndurile se înteţesc şi se învălmăşază într'o frămîntare chinuitoare.

Trăsura înaintează repede. Calul, deprins cu drumul acesta, aleargă nesilit în trap mare, cu acelaş pas neschimbat. In jurul lui toată firea se scaldă într'o lumină rîzătoare. Pe cerul albastru, fără pic de nour, străluceşte soarele triumfător, trimeţind peste toate razele lui pătrunzătoare... Din şesul stropit cu felurite culori, se rîdică, cu adierile uşoare de vînt, un miros slab de flori amestecate. De pe coasta dealului din stînga vin în răstîmpuri glasuri molcome de tălăngi de la vite, iar din fîneţe, une ori mai departe, alte ori mai aproape, răsună strigătul repetat al prepeliţei. Unde şi unde cîte-o păsărică aşezată pe sirma de la telegraf pare ţintuită pe bolta albastră,—iar înaintea trăsurii ciocîrlanii sboară din mijlocul şoselei pe movilele de peatră de pe margini, se opresc o clipă cu o ciripire scurtă, parcă pentru a-şi da samă de împrejurări, apoi se abat în tufişurile de pe margina drumului. Şi peste toate se revarsă lumina aceasta veselă de vară.

Dar drumeţul nu simte nimic din toate acestea. Cu mînile lăsate pe genunchi, el ţine hăţurile cu totul în voe, privirea lui rătăceşte în neştire spre zările dinainte, şi gîndul neoprit se sbuciumă pe aceleaşi căi, înlănţuit în jurul năcazurilor, de care nu poate scăpa.

Peste două zile trebue să se întoarcă în oraş: casierul i-a făgăduit că, îndată ce se va întruni consiliul de administraţie al Casei de economie, împrumutul îi va fi acordat. Va trimite fratelui său banii, cu o scrisoare, în care îi va arăta totul. Dacă îl mai năcăjeşte cu banii, porneşte el vînzarea moşiei: să se sfîrşască o dată, că s'a săturat de cînd munceşte ca un rob pentru alţii!... Aşa, cum merg lucrurile, nu i nici o nădejde de îndreptare: ce-a plătit el din datorii în cei cinci ani, de cînd munceşte zi şi noapte, fără alt gînd, fără altă preocupare, de cît să scape moşia de datoriile rămase de la părinţi? Mai nimic!... Procentele's aşa de mari, în cît înghit mare parte din venit; fratele lui la Paris cere mereu bani şi iar bani; sora lui la mătuşă-sa, în capitală, duce o viaţă costisitoare de vizite, de teatre, de baluri... De unde să scoţi atîţia bani şi să mai plăteşti şi din datorii?...

III

Trăsurica își urmează mersul grăbit. Costică mai lasă, din cînd în cînd, biciul pe spinarea calului, mai smuncește din hățuri —ca să nu-i „dee de rușine."

Au ajuns la dealul Hîrtopului. De la cei dintăi pași calul lor, deprins de cuconul Manole să sue încet la deal, se oprește din trap, o ia la pas și, cu toate silințele desnădăjduite ale lui Costică de a-l face să pornească mai iute, nu vrea să iasă din rînduiala lui, mai ales că. fiind luat iute de la început, e și ostenit. Și pe cînd calul, cu gîtul încordat și cu mișcări regulate din cap, sue la deal încet, de li se pare fie-care pas o vecinicie, amîndoi băeții tac, o umbră de nemulțumire începe să fluture pe fețele lor, cîte unul pe rînd întoarce, din cînd în cînd, capul îndărăt și inimile li se string tot mai tare: trăsura... rivalului se tot apropie cu acelaș mers iute și neschimbat. Mai e o mică speranță: poate va lăsa și el la pas.... Dar nu; iată, a început să urce și...

— Uite posomorîtul cela, cum chinuește calul la deal! exclamă Costică.

Celalt nu răspunde nimic și Costică mai face o încercare, înainte de a-i ajunge trăsura din urmă, ca să-l facă pe Mocanu s'o eie la trap. Loviturile cad cu îndîrjire pe spinarea bietului cal; el însă, la fie-care lovitură, mișcă scurt din urechi, dă cu coada într'o parte de prinde unul din hățuri, face o scurtă smuncitură în loc. dar nu-și grăbește altfel mersul. Trăsura din urmă i-a ajuns. Ionel întoarce capul, îngrijit să vadă ce va face. O clipă calul străinului par-că ar vrea să se oprească după trăsura băeților, dar omul trage 'n neștire de hățul din dreapta, trăsura încunjoară și trece înainte. Băeții rămîn cu ghimpele în suflet, tăcuți, fără să se privească, pe cînd, pe drumul povîrnit ușor, străinul își poartă mai departe gîndurile și amarul.

....Cinci mii de lei,—datorie de onoare!... Cum nu înțelege frate-său că se duce de rîpă cu o astfel de viață?... Și cum nu i-e rușine de el, frate mai mare, cînd știe cu ce greutăți luptă, ca să păstreze locușorul acesta, pe care l-au stăpinit strămoșii lor și în care și-au petrecut ei copilăria fericită și fără de griji?... Ah, dacă ar putea să-l facă să se întoarcă din lumea aceia, în care își pierde tinereța și rostul vieții!.... Dar ce să-și mai facă iluzii? Nu i-a scris de-atîtea ori și nu i-a arătat toată ticăloșia unei astfel de vieți? Macar dacă s'ar mulțumi mai cu puțin și l-ar lăsa să plătească datoriile moșiei; de nu i-ar cere atîția bani, mai ales în anul acesta. Căci, par-că-i un făcut pe capul lui, să nu-i meargă cum trebue!... După doi ani slabi, anul trecut a asigurat recolta; cînd colo, vine săceta ceia grozavă și... nici un fir de piatră pe toată moșia!... Anul acesta n'o mai asigură, grînele s'arată foarte frumoase și—vine-o grindină, care sfarmă tot! Ce să faci? Cu cine să lupți, cînd nici fratele tău nu înțelege, în ce greutăți te sbuciumi?

Drumețul pune hățurile între genunchi, răsucește, pe gîn-

duri, o țigară groasă și dă s'o aprindă. O adiere mai tare de vînt îi stînge cel dintăi chibrit; el aprinde un altul, îl ferește bine în palmele strînse rotund dinaintea gurei—și îndată rotogoale mici de fum i se împrăștie în jurul obrazului.

Acum șoseaua cotește la stînga și valea se lărgește. Cîte-va clipe drumul merge aproape de marginea iazului Vlădoaei. Vîntul, mai tărișor pe valea aceasta, foșnește stîns în păpurișul de la coada iazului și încrețește ușor fața apei, în care se oglindește, fărămat, albastrul de sus. Un cîrd de gîște de la cantonul de lîngă iaz alunecă lin, ca purtate de-o putere nevăzută, pe pînza boțită a apei, aproape de mal. Privirea drumețului rătăcește o clipă pe întinsul apei, apoi iazul rămîne în urmă, cu cantonul de pe marginea lui.

Băeții au coborît valea încet—ah, cucoane Manole, om lipsit de ambiție, cum ți-ai «nărăvit» calul!...—și acum aleargă pe bietul Mocanu tot în galop, ca să-și scoată din vremea perdută cu «marafeturile» lui... Ei apucă pe drumușorul din șes, care e mai de-a dreptul, în timp ce streinul ține șoseaua, ce face o cotitură mare. Costică îndeamnă mereu calul și măsoară din ochi distanța.... trebue să iasă numai de cît înaintea celeilalte trăsuri, cînd vor da în șosea....

— Uite-l cum silește calul din hățuri, spune Ionel, care nu perde din vedere trăsura de pe șosea.

— Și nici nu întoarce capul spre noi, se face că nici nu ne vede, observă Costică.

— De cînd mă uit la el și n'a dat de fel cu biciul în cal... Al dracului se mai ține!...

— Da, dar gura calului... numai ea știe ce trage!...

Mocanu înaintează repede; acum drumurile se apropie din nou și trăsurile merg aproape paralel. Băeții asudați, cu fețele aprinse, îndeamnă acum amîndoi; trăsura lor ia puțin înainte și cînd cotesc în șosea, sînt tocmai cu cîțiva pași înaintea celuilalt. Ei respiră ca ușurați de-o mare greutate. Ah, prin ce tremurări de suflet au trecut cîte-va clipe!... Mai, mai erau să rămie în urmă!... Dar acum fețele li se luminează iarăși.

Omul rămîne cîtă-va vreme învăluit în colbul, pe care-l ridică trăsurica celor dinainte, neștiutor de cele ce se petrec în jurul lui,—apoi e lăsat mai în urmă.

Și gîndurile se învîrtesc cu îndărătnicie în jurul acelorași împrejurări amare ale vieții lui.

Se gîndește la nevastă-sa,—iar are să fie vorbă acasă!.... Și ce viață senină ar duce ei, dacă n'ar fi pacostea asta de moșie!... El vede bine că ea are dreptate, dar tocmai de aceia îl chinuesc vorbele ei. Căci, de sigur, a fost o nebunie sacrificiul acesta al celor mai frumoși cinci ani din viața lor, pentru dorința de a fi stăpîn, măcar cu numele, pe moșia strămoșască. Da, ea are dreptate. Dacă ar fi vîndut moșia și ar fi împărțit cele cîte-va mii de franci, ce le-ar fi rămas după plata datoriilor, el, cu munca, cu energia și cu viața restrînsă, pe care au dus-o în acești cinci

ani, luînd o moşioară mică în arendă, astă-zi altfel ar sta !... Dar cum să se despartă de pămîntul acela drag? Dacă ar renunţa la nebunia aceasta acum, i-ar părea că viaţa nu mai are nici un scop!.... Şi nevasta lui nu-l mai slăbeşte cu aceasta,—că de ce să muncească ei şi să-şi închidă viaţa în pustietate, pentru ca ceilalţi să aibă cu ce petrece fără griji? Să muncească ori cît de greu,—dar să ştie că e pentru ei, nu pentru alţii!... Şi cu toate că ea nu i-o spune, el se simte foarte vinovat faţă de dînsa. Pentru ce să jertfească pe femeia aceasta, care îl iubeşte, unei nebunii zădarnice?....

Trăsura lui se apropie de dealul Murgului. Inainte Costică şi Ionel, cu calul vlăguit, după ce au făcut sforţări zădarnice de a ţine calul în trap—căci drumul urcă lin,—îl sue la pas tăcuţi şi amărîţi.

Drumeţul îşi scoate batista, îşi şterge fruntea de sudoare, şi gîndurile îşi iau alt curs. Se gîndeşte la căsătoria surorei lui, la ofiţerul care o cere, la zestrea, pe care va trebuì s'o închipue numai decît, poate chiar la toamnă,—nici el singur nu ştie cum şi de unde!... I se pare că împrejurarea aceasta va hotărî vînzarea moşiei, şi i se întunecă mintea cînd se gîndeşte la rîsipirea şi înstrăinarea gospodăriei bătrîne.... Pe ce mîni vor încăpea toate cîte i-au fost lui dragi?...

Calul, grăbit spre casă, urcă în trap mic dealul trăgănat al Murgului. Trăsura băeţilor s'a oprit la mijlocul dealului; Costică a pus cîte o piatră la roţile de dinapoi, ca să mai răsufle calul, căci nu mai vrea să urce... Amîndoi băeţii s'au dat pe jos şi acum privesc cu inima strînsă pe acest om,—care e atît de fericit că i-a întrecut!....

Trăsura învingătorului se depărtează în duruitul potolit al roatelor. O clipă trăsură şi om se afundă pe de-a 'ntregul în albastrul cerului, apoi dispar cu încetul din vederea băeţilor. In sufletul lor se strecoară ceva din jalea pe care o simţi pentru perderea unui lucru, pe care nici odată n'ai să-l mai poţi avea. Ei se urcă fără nici o vorbă în trăsură şi pornesc mai departe la pas. In vîrful dealului cotesc la dreapta şi, intrînd în vie, mai aruncă cîte o privire spre cel ce-şi poartă gîndurile întunecate pe drumul plin de soare şi lumină.

Şi nu ştiu cum, parcă li se pare că mersul acesta la vie nu-i cine ştie ce mare fericire.

RADU NOUR

In numele științei

Dl. V. Roșculeț,—„Importanța economică a serviciului sanitar". Iași, 1906, 6 pagini.
„ „Cercetări și propuneri asupra alimentării satului Romînești cu apă bună". Iași, 1906, 12 pagini.
„ „Etiologia și terapia etiologică a dizenteriei epidemice în Romînia". București, 1906, 28 pagini.

Din întîmplare mi-au căzut în mîni aceste trei publicațiuni ale d-lui *dr. V. Roșculeț*,—și cetirea lor m'a pus pe gînduri: d. dr. V. Roșculeț e un vechiu candidat la catedre universitare, și vădit își prepară „operele" pentru o nouă candidatură...

De cînd Universitățile noastre își aleg peofesorii pe temeiul lucrărilor științifice ale candidaților, mulți oameni pașnici, cari și-ar fi văzut de treburile și de datoriile lor mărunte, departe de grijile și de ostenelile științei, se hotărăsc a-și închina activitatea întru căutarea adevărului. A face știință pentru știință era greu; a face știință pentru o catedră universitară se pare cel puțin ademenitor.

Subt imboldul acestei ademeniri numărul celor cari vorbesc și scriu în numele științei crește repede, și nu este de mirat dacă printre aceștia găsim și mulți nechiemați. Se vede că nu este tocmai ușor a lucra pentru adevăr, și că în ogorul științei, ca și în alte domenii ale activității noastre nu ori și ce încercare este o ispravă. In știință, ca și în literatură de altminteri, unele „lucrări" sunt numai imitații mai mult sau mai puțin reușite, caricaturi mai mult sau mai puțin diforme, încercări mai mult sau mai puțin avortate. Acest fel de lucrări trebuesc semnalate, cînd le întîlnim, fiindcă printr'un concurs de împrejurări nenorocite imitațiile, caricaturile și lepădăturile care se dau drept lucrări științifice, ar putea să fie răsplătite cu cîte o catedră universitară, dacă cercul celor cari cunosc deșărtăciunea unor asemenea lucrări, ar rămînea prea restrîns.

Din acest punct de vedere am crezut că ar fi să aducem oarecare servicii Universității din Iași, dacă am examina împre-

ună cele trei publicaţii,—„ştiinţifice", vă rog.—ale unui fost şi viitor candidat universitar, d. dr. *V. Roşculeţ*.

Spre a fi ştiinţifică o lucrare trebue să aibă anumite calităţi intrinseci, şi cu deosebire *exactitate* şi *preciziune*; se cere asemenea ca concluziile omului de ştiinţă să fie sprijinite totdeauna pe *probe*. Formula lui Descartes: *omnia probanda* cuprinde în adevăr una din îndatoririle esenţiale ale oricărui cercetător.

Pornind dela aceste criterii de judecată obiectivă ne putem convinge uşor că publicaţiile d-lui dr. Roşculeţ nu au dreptul să se numească ştiinţifice. Faptele de observaţie sau experienţele publicate sunt totdeauna lipsite de precisiune: rezultatele pe care le anunţă, ca şi concluziile la care ajunge autorul, stau în aer; probele de susţinere nu se văd, nu există, nici n'au fost căutate.

Să luăm de pildă o publicaţie mai recentă: *Importanţa economică a serviciului sanitar*. Aici găsim afirmarea că „viaţa unui locuitor din statul nostru valorează în medie aproximativ 1000 lei", iar viaţa unui ţăran adult «ar valora 3000 lei», dar baza acestor evaluări fantastice nu se arată nicăeri. Se spune numai că autorul s'ar fi condus de sistemul adoptat de X şi Y., dar a spune aceasta nu înseamnează a arăta că dl. dr. Roşculeţ a lucrat in adevăr după date certe, cum ar fi informaţiile anchetelor economice, cu atît mai mult cu cît până acum nu există cercetări sistematice în acest sens. In asemenea condiţii evaluările aproximative de mai sus, nu sunt ştiinţifice, nici aproximative, ci pur şi simplu imaginare. Exemplul învederează bine grija de exactitate şi preciziune a fostului şi viitorului candidat.

Altă lucrare—suggerată, în treacăt să fie zis, de un modest învăţător, d. V. Dorin din Romîneşti, care nu visează la catedre universitare, conţine: *Cercetări şi propuneri asupra alimentării satului Romîneşti cu apă bună*. Preocuparea autorului de a fi exact ni-se vădeşte bine şi aici, cînd dl. dr. Roşculeţ afirmă, de pildă, că după observaţiile sale *«beţivii sunt mai numeroşi în regiunea stepelor»*. Adică dl. doctor a numărat beţivii din diverse regiuni, pe care le-a comparat apoi, spre a ajunge la această concluzie năsdrăvană; totul este posibil pe hîrtie. De altfel autorul este şi foarte precis în constatările şi cercetările sale; în capitolul de consideraţii sanitare asupra satului Romîneşti el ne dă *longitudinea* şi *latitudinea* satului în grade şi minute, iar cînd e vorba de analiza bacteriologică a apei dintr'o fîntînă se scrie negru pe alb că «tot materialul şi utenziliile necesare la analiză *au fost prealabil sterilizate*», ca şi cînd lucrul nu ar fi dela sine înţeles... Precisiunea constă, de sigur, în fixarea unor amănunte esenţiale şi caracteristice, dar aceasta nu înseamnează că într'o lucrare ştiinţifică este permis să notăm orice detaliu, fără deosebire Sterilizarea prealabilă a gelatinei, cînd este vorba de o analiză bacteriologică a apei, sau gradele de longitudine şi de latitudine a unui sat, cînd e vorba de starea lui sanitară, sunt amănunte puerile şi care subt înfăţişarea lor pretenţioasă ascund

o lipsă totală de discernămînt, întru cît priveşte alegerea detaliilor indispensabile. Această lipsă explică de ce dl. doctor, care avea grija să menţioneze în toate amănuntele tehnica unei banale analize bacteriologice la fîntîna Hulubei, scrie pur şi simplu că a găsit bacilul febrei tifoide în apa unui puţ «făcînd examenul bacteriologic al apei». In acest caz, în care exactitatea şi chiar veracitatea rezultatului atîrnă de tehnica examenului bacteriologic, atît de mult încît toţi autorii cari au reuşit să izoleze bacilul tific din apă, s'au crezut îndatoraţi să insiste cu deosebire asupra metodelor întrebuinţate, tocmai în acest caz publicaţia d-lui dr. Roşculeţ devine excesiv de sobră şi nu dă nici un amănunt. Autorul nu simte nevoia să fie precis şi să probeze; nevoia lui cea mare este să publice lucrări «*ştiinţifice*» şi publicaţiile se urmează de aproape, asemănîndu-se toate.

A treia la rînd este: *Etiologia şi terapia etiologică a dizenteriei epidemice în Romînia*. Publicaţia se prezintă cu toate aparenţele unei lucrări ştiinţifice serioase: are notiţe subt multe pagini, citează destui autori streini şi relatează experienţe şi observaţii personale. Dar este cu totul semnificativ faptul că din 28 pagini de text experienţele personale ocupă numai o faţă, iar observaţiile d-lui doctor şi ale colaboratorilor săi abia opt pagini. Restul este umplutură, fie cu jumuleli din literatura străină, fie cu generalităţi fără sens, sau cu generalizări lipsite de orice bază positivă. Cîteva citate ajung să caracterizeze partea originală a paginelor de umplutură. Autorul scrie:

„Cauzele care mijlocesc infecţiunilor dizenterice o „expansiune epidemică sunt felurite şi prea numeroase, „ceea ce nu-mi îngădue să le expun pe toate aici, pe „lîngă aceasta multe din ele, resultînd dintr'un con„curs de împrejurări, sunt complexe şi nu se pot în„scrie alăturea de faptele sigure, fără un prealabil stu„diu, fundat pe cercetări" !...

Rog să se creadă că am reprodus textual; dar să mai cităm:

„Anul acesta mă pot însă pronunţa categoric, fun„dîndu mă pe cercetări sigure experimentale, că nu „numai epidemiile de dizenterie, care au bîntuit anul „acesta în Romînia, dar şi cele din anii trecuţi, sunt „datorite contagiului"... «*Acest contagiu este funcţiunea microbilor* descoperiţi de Shiga, Kruse, etc.»...

Un «contagiu-funcţiune» este un adevărat juvaer, căruia i-s'ar putea zice *roşculeţian*, fără să facem geloşi sau invidioşi. De altfel fostul şi viitorul candidat nemereşte adeseaori termenii cei mai improprii, spre deosebire de adevăratul om de ştiinţă; aşa, expunînd technica ce a urmat, d. dr. Roşculeţ scrie: „o „porţiune din flocon spălată cu apă *a fost disolvată* în cîteva „picături de apă sterilă", ceea ce este absolut imposibil; flocoanele de mucozităţi şi de celule din scaunele dizentricilor nu se topesc în apă.

După umplutură vine în sfîrşit partea de rezistenţă a lucrărei: rezultatele tratamentului cu ser antidizenteric «aplicat în 47 cazuri».

Spre a fi aici vorba de o «terapie etiologică», după cum vroeşte autorul, ar fi trebuit să se determine exact natura boalei în toate cazurile, şi anume să se constate că ele se datoresc infecţiunei cu unul şi acelaşi microorganism (bacilul Shiga-Kruse). Dar în această privinţă autorul ni dă lămuriri cu cea mai regretabilă lipsă de precisiune. Izolarea bacilului specific din dejecţiunile bolnavilor ar fi reuşit *«aproape în toate cazurile examinate»*. Dar cîte au fost aceste cazuri examinate? Pentru 26 observaţii relatate cu oarecare amănunte se arată că examenul bacteriologic s'a făcut *numai în 6 cazuri*; restul de observaţii, pănăla 47, ne rămîne necunoscut, de oarece despre dînsele se spune numai că ar fi *«aproape identice cu observaţiile precedente»*...

Alături cu izolarea bacilului s'a urmărit şi serodiagnosticul, dar şi acest mijloc cu care se putea stabili natura dizenteriei s'a încercat tot în şase cazuri, şi numai acolo unde se făcuseră şi culturi din scaune.

Cele cîteva pagini de observaţii asupra bolnavilor trataţi cu ser sunt tot atît de puţin documentate şi întrucît priveşte acţiunea acestui tratament. Din 26 observaţii resumate în lucrare numai *două* poartă indicaţia de «observaţie personală»; cele mai multe se datoresc unui student în medicină. Bolnavii observaţi „personal" nu au fost observaţi decît 3—4 zile. Numai în 4 cazuri bolnavii au fost ţinuţi în observaţie dela 9—13 zile, în toate celelalte cazuri durata observaţiei a fost de o săptămînă şi mai puţin, cînd natura boalei impunea o cercetare a bolnavilor cu mult mai îndelungată, de oarece în dizenterie avem aface cu o infecţie care tinde să devie cronică şi care expune la recăderi şi recidive.

Dacă după săvîrşirea isprăvei sale autorul se simte dator să mulţumească domnului director general al serviciului sanitar, care a făcut greşala să însărcineze pe dl. dr. Roşculeţ cu aceste „importante cercetări", din partea noastră credem că nimeni nu ar fi în drept să aducă mulţumiri d-lui medic primar al judeţului Iaşi. In adevăr din cauza d sale s'a pierdut o ocazie favorabilă, în care s'ar fi putut cerceta serios, adică cu pricepere şi cu pricisiune, atît epidemia de dizenterie din cîteva comune rurale, precum şi efectele seroterapiei antidizenterice.

Spre a încheia să-mi fie permis a reproduce din operile d-lui dr. Roşculeţ cîteva fragmente, care demonstrează că elocvenţa à la *Caţavencu* se găseşte nu numai la candidaţii la deputăţie. Reproducem fără comentarii.

—„O natalitate mare şi o mortalitate mică, la acelaşi grup de oameni, este (sunt?) un indiciu evident „de vitalitate şi, ca să zic aşa, experimental *stabilită* „(indiciu?) prin istoria evoluţiunei popoarelor, în care „se poate vedea că grupurile omeneşti, cari s'au des-

„voltat în progresiune numerică, au supravețuit de o-
„biceiu acelora al căror număr era în descreştere, sau
„rămăseseră staţionare" !...

Vorbind de malaria din satul Romîneşti autorul scrie :

—«Urmările acestor îmbolnăviri sunt foarte grave, «căci pe lîngă că *sustrage* (înbolnăvirile ?) economiei na«ţionale un număr însemnat de braţe, tocmai în toiul «muncei, pe lîngă că dărapănă organismul celui inva«dat, secătuindu-i vitalitatea, pe lîngă că împiedică «pe bolnav de a-şi agonisi cele trebuincioase traiului, «aducîndu-l în stare de mizerabil, dar provoacă din an «în an tot mai mult, şi *produce*, fiind *secundaţi* (înbol«năvirile ?) de alcoolism, degenerarea repede a acestui «neam de oameni voinici şi deştepţi, ai căror străbuni «au contribuit la conservarea pămîntului sfînt al pa«triei noastre, la conservarea acelei «Alma parens», «fără de care nu se poate concepe partea etică a iu«birei de oameni şi a demnităţei de om» !...

Logică, bun simţ, limpezime de gîndire, exactitate, precisiune şi simţ critic, calităţile fundamentale ale celui mai modest om de ştiinţă, toate lipsesc fostului şi viitorului candidat, într'o măsură puţin comună. Nimeni nu ar putea opri pe un om curajos de a vorbi în numele unei ştiinţi pe care nu o cunoaşte, dar opinia publică luminată are cel puţin dreptul să oprească răsplătirea îndrăzneţilor autori de năsdrăvănii şi de caricaturi «ştiinţifice». Dacă nu există pedepse pentru cei cari iau în deşert numele ştiinţei, să nu îngăduim măcar ca să li-se acorde recompense; în tot cazul răsplata să nu fie o catedră universitară.

Candidaţii din neamul lui Caţavencu să găsească totdeauna scris pe porţile Universităţilor:

„Intrarea oprită, în numele Ştiinţei".

Dr. LAMBDA.

Cel întăiŭ

Cuconul Costache Baluș, un om foarte cum-se-cade, după ce și-a pierdut vieața în străinătățĭ, unde i-a încărunțit barba și i-a căzut părul deși tînăr încă, plictisit în cele din urmă, s'a hotărît să se întoarcă în țară. Doisprezece anĭ de zile bătuse bulevardele Parisuluĭ și cafenelele pline de rătăciţiĭ lumiĭ întregĭ, zi cu zi lăsase acolo fîșiĭ din inima și din trupul luĭ ca 'n niște spiniĭ, și dintr'odată se trezise străin și dezgustat de toate, ostenit de o vieață fără folos. Ca de niște lucrurĭ vechĭ și dragĭ îșĭ amintea de întîmplările celeĭ dintăiŭ tinerețĭ; cu o înduioșare pe care multă vreme n'o bănuise, într'o bună dimineață, în patul neprietenesc al otelului rece, începu să viseze la pămîntul țăriĭ și la moșia pe care i-o lăsase bătrînul Ionică Baluș. Ca niște luminĭ trandafiriĭ de asfințit, dulcĭ și duioase, isvorîră din uitare caldele amintirĭ și luminară deodată amurgul acela al trudeĭ și plictiseleĭ. Glasurĭ de mult amuțite ridicară cîntărĭ în sufletul amorțit. Și iată că omul atîta vreme înstrăinat simți în el putere și o dorință nebiruită de a se întoarce la cămin.

Și a pornit deodată, hotărît cu desăvîrșire.—Cel întăiŭ gînd a fost pentru curtea veche boerească, în care îșĭ petrecuse vieața întreagă bătrînul, în care bătrînul murise senin, după o vieață de dreptate și de muncă. La mormîntul tătăluĭ voia să se ducă întăiŭ cuconul Costache Baluș, acolo, la moșia din ținutul Tecuciuluĭ rămasă în părăsire, pe mîna unuĭ arendaș străin. Simțea ș'o bucurie la gîndul că va lua în stăpînire iar pămîntul părintesc, în mijlocul țăranilor blajinĭ și credincioșĭ, că va călca iar brazda care îl hrănise și-ĭ adusese plăcerile tinerețiĭ, că-l vor bate din noŭ vînturile și soarele țăriĭ, strecurîndu-ĭ o tinerețe și o bucurie nouă în sînge.

Ziua aceasta, în care trenul îl purtase grabnic spre Moldova-de-Jos, trebuia să rămie neuitată: îĭ adusese o turburare mare,

o ferbințeală ciudată, o amețeală, o împainjenire a ochilor. Acum, răsturnat în poștalionul larg, pe gîndurĭ, privea cu ochiĭ încălzițĭ înnainte, spre dealurile și văile întinerite în primăvară, pierdute în depărtărĭ într'o pîclă abia văzută. Poate și pămîntul țăriĭ răsufla aburiĭ deșteptăriĭ, dar poate și ochiĭ albaștri aĭ boeruluĭ priveaŭ înnainte, cu gîndurĭ din trecut, printr'o abureală de înduioșare.

Cînd surugiul, după un popas scurt, după ce adăpase caiĭ, sări iar pe capră și pocni din harapnic, cuconul Costache Baluș întrebă:

«Mult maĭ avem, băete?»

Surugiul răspunse, dînd drumul cailor:

«Da' de unde! O fugă bună de cal.... Cînd înserează, ajungem și noĭ....»

Bun! gîndi boerul, oftînd adînc. Și parcă începea să deslușească împrejurimile, să-șĭ aducă aminte de locurĭ pe care le văzuse de mult, în copilărie.—Da, ișĭ aducea aminte: are de trecut prin pădurea Hoțuluĭ, prin două orĭ treĭ sate răzlețite în văĭ, pe urmă peste podul Siretuluĭ,—și, după Siret, intră dintr'odată în sat la Bălușeștĭ.—De mult n'am maĭ mîncat mîncărĭ moldoveneștĭ! se gîndea boerul. Am să pun pe femeia vechiluluĭ să-mĭ facă un puiŭ cu smîntînă!—Și gîndindu-se, zîmbea și privea la spatele lat, înfășurat în bundă, al vizitiuluĭ.—Ce-aŭ să zică săteniĭ? Cu ce om de-aĭ luĭ, de pe pămîntul săŭ, se va întîlni întăiŭ? De bună-seamă că nu-l va maĭ cunoaște nimenĭ, dar poate se vor bucura toțĭ aducîndu-șĭ aminte de vremurile line ale boeruluĭ bătrîn. Și parcă încet-încet sufletul i se umplea de vorbe bune, calde, de o milă mare pentru oameniĭ aceia umilițĭ carĭ aŭ muncit atîta pentru plăcerile luĭ din țărĭ străine.

Se așeză maĭ bine în colțul luĭ și strigă tare spre surugiŭ:

„Da' la Siret tot pod umblător este?

— Tot, tot... Numaĭ de nu l-o fi rupt apa, că am auzit că vine avan Siretul... S'aŭ topit omăturĭ multe în sus, ș'a și plouat mult zilele trecute... Iaca, ș'acuma parcă fac nouriĭ a ploae... Dar poate-a da Dumnezeŭ ș'om ajunge la vreme..."

Boerul începu să se uite bănuitor la cer. Soarele se cufunda în îngrămădirĭ de nourĭ sîngeroșĭ, zările depărtăriĭ eraŭ turburĭ. Intr'adevăr, se putea întîmpla ceva: furtunile primăveriĭ sînt mînioase și repezĭ, nicĭ nu știĭ cînd te prind în vîrtejul lor. Dar poate nu i s'a întîmpla nimic ș'a ajunge cu bine acasă.

Gîndurĭ multe, curioase și felurite, îĭ veneaŭ, îl părăseaŭ,

iar veneaŭ. Se gîndi un timp la întîmplărĭ mărunte din copilărie pe cînd trăia bătrînul, se gîndi la o slugă veche, moş-Neculaĭ Haram, care ştia să lecuiască vitele bolnave şi care-l lua une-orĭ în plimbare pe marginea drumurilor, la strîns buruene; apoĭ îşĭ aduse aminte de cîţĭva cînĭ credincioşĭ cu cari se hîrjonea în livada întinsă; despre o noapte cînd eraŭ să calce hoţiĭ curtea boerească; despre o iarnă care a îngropat curţile sub zăpadă; despre o poveste lungă-lungă a bucătăreseĭ, poveste lungă amestecată cu prăjiturĭ cu nucĭ; zîmbind îşĭ părînda printr'o lumină de vis multe clipe ale trecutuluĭ înmormîntat, pe cînd caiĭ fugeaŭ sforăind, pe cînd trăsura duruia înnăbuşit pe şoseaua umedă. — Apoĭ deodată, ca deşteptat, privi uimit împrejurimile. Pădurea, cu mugurĭ abia zăriţĭ, străjuia drumul de o parte şi de alta. Un miros tare de umezeală trecea ca printr'o văgăună, cu un vînt iute. Şi deasupra o boltă de nourĭ plumburiĭ se întărea, părea neclintită, sprijinită pe zările nevăzute.

Cînd poştalionul eşi din pădure, înserarea cuprinsese pămîntul. Vîntul, răsunător, frămînta în urmă pădurea ca un vuet de ape şi trecea în larguri ca o suflare de mînie. Rostogolirĭ de nourĭ veneaŭ din urmă, dela munţĭ, şi vîntul pornit tot din acea parte dădea zbor furtunos trăsuriĭ resfirînd, în şuere de mînie, cozile şi coamele cailor. Surugiul îşĭ îndesă căciula bine în cap, dădu fugarilor cîteva bice. Apoĭ deodată îĭ opri, sări de pe capră şi ridică poclitul.

„Are să vie ploae mare, boerule! Cred c'ar fi bine să ne oprim undeva...

— De ce să ne oprim? Nu maĭ avem mult pînă la pod...“

Omul clătină din cap:

„Aşa-ĭ, nu maĭ este mult..“ Şi se puse să-şĭ tragă sumanul pe mînicĭ.

După aceia, caiĭ arşĭ de harapnic porniră furtunoşĭ.

Intunerecul stăpînea cîmpiile; de supt poclit boerul nu maĭ vedea nimic; auzi numaĭ într'un tîrziŭ bătaia grăbită de darabană a ploiĭ mînioase; se simţea dus ca vîntul de repede, închidea uneorĭ ochiĭ cu frînturĭ de gîndurĭ, îĭ deschidea iar, din ce în ce maĭ neliniştit. «De n'ar fi luat Siretul podul! De-aşĭ putea trece!...»

Şi aştepta în întunecimea grea a trăsuriĭ. Aşa merse multă vreme prin talazurile negre ale nopţiĭ, prin ploaia frămîntată de vînt, biciuit din cînd în cînd de învăluirĭ de stropĭ gheţoşĭ. Apoĭ

deodată se simţi dus la vale, auzi răcnetele vizitiuluĭ şi trăsura se opri scurt.

«Măĭ podar, măĭ !... eşĭ afară, să trecem dincolo...»

Trecu un timp. Surugiul izbucni iar fioros:

„N'auzi, măăă! Eşĭ să trecem balta, măăă !..."

Un glas sfîrticat de fîlfîirile furtuniĭ răzbătu prin duruitul ploiĭ :

«Cine-ĭ ?

— Uite, măĭ creştine, vra să treacă boerul dincolo. Trecem?

— Trecem, măĭ frate, de ce nu ? numaĭ să putem !»

Costache Baluş voi să scoată capul pe sub poclit, ca să vadă pe cel dintăiŭ om de pe moşia luĭ; dar un val iute, un amestec de vînt şi apă, îl izbi drept în ochĭ, şi-şĭ trase repede, la adăpost, capul.

Se simţi pornit încet, cu fereală; roatele săltară pe podul umblător; auzea glasurile oamenilor cari ajutau, deosebia vorba surugiuluĭ care domolea caiĭ; apoĭ zvonul glasurilor crescu, se simţi săltat odată, de două ori,—şi dintr'odată răcnete porniră, o învălmăşeală sălbatecă de voci întărîtate. Acuma cunoştea glasul podaruluĭ, îl auzea urlînd:

«Innapoi, mă! vine apa mare! ne rupe, ne duce la vale, se întinde odgonul, pîrîe! Innapoĭ!»

Şi deodată îĭ năvăli în toată ființa fiorul uneĭ fricĭ nebune; îşĭ încheie, cu mînile tremurînd, paltonul la gît, îşĭ îndesă bine pălăria de pîslă în cap, şi se năpusti pe scară. Ploaia furioasa îĭ învălui barba îĭ şfichiui obrajiĭ, îl orbi. Se simţi strîns de braţe tarĭ ca nişte coarde de oţel, auzi pe podar răcnindu-ĭ la ureche:

„Unde te duci, cucoane? Vrai să sari în baltă?... Sue înnapoi în trăsură, că te scoatem noĭ, la mal, n'aĭ grijă!..."

Dar boerul n'ascultă. Cu o mînă se ţinea de fierul poclituluĭ, cu alta îşĭ cuprinsese pălăria, şi pe cînd furtuna îĭ învăluia paltonul în toate părţile, el cerca să răzbată întunecimea oarbă din juru-ĭ. Dar nu vedea nimic. Sus, văzduh de păcură; în jur, un zid nepătruns de întuneric; numaĭ umbrele nelămurite ale oamenilor lîngă el, în jurul unuĭ felinar sărac, lăsat jos, pe bîrne, le vedea mişcîndu-se încordate, cu grămezĭ de păr spulberat, cu şuviţe umede care-ĭ plesneaŭ faţa; simţea în juru-ĭ, pe pod, o încordare uriaşă de braţe care trăgeaŭ pe odgon şăicile la malul abia părăsit. Jos, valurile se zbăteaŭ, întindeaŭ aripĭ umede şi fulgerătoare, sîngerate de lumina felinaruluĭ, şi se răsfrîngeaŭ îndărăt mugind, horcăind ca 'ntr'o durere de moarte. Şi la ţărm,

aproape, căsuţa podarului deschidea un ochiŭ îngrozit, roşu, asupra mîniei de supt malul prăpăstios.

Glasurile se amestecaŭ:

„Ho! ho! încet!—Deshamă caiĭ! Trage trăsura!... Ţine bine, ţine bine, că ne ducem dracului!"

O figură bărboasă se grămădi asupra luĭ.

Ăsta-ĭ podarul! gîndi Costache Baluş. El nicĭ nu ştie că eŭ sînt stăpînul luí!—

„Boerule, nu maĭ sta aicĭ, nu vezĭ ce cumpănă? Sue malul şi intră în casă de te zbiceşte... Staĭ la noĭ pîn'ce trece furtuna; acŭ nu-ĭ chip să răzbatem! Noĭ aicĭ, afară, avem de furcă!"

Prin vîntul care-l trăgea parcă îndărăt, spre apă, Costache Baluş sui malul. Oameniĭ, cu zvonul glasurilor tarĭ, rămaseră jos în lucirea de sînge a felinaruluĭ, în fulgerările fioroase ale mîniei apelor.

Bătu în uşă grăbit.

Un glas moale răzbătu din lăuntru. Bătu a doua oară. Clampa sună şi uşa se deschise. Un val de lumină izbucni şi-l învălui o clipă obrazul. O babă adusă de şele îl privea cu capul pornit înainte, cu ochii mici, blînzi:

«Tu eştĭ, Ionică? Ce-ĭ? apa mare? Aşa-ĭ, dragu' mameĭ? Mare spaimă!»

Apoĭ deodată făcu un pas îndărăt, cu ochiĭ căscaţi marĭ, îngrozită:

«Vaĭ de mine şi de mine! Dacă n'am crezut că-ĭ Ionică!... Ca două picăturĭ de apă... aşa samenĭ!...»

Vorba-ĭ muri în gîtlej. Şovăi îndărăt încet, privind ţintă la boerul încremenit.

«Doamne! Doamne! Vaĭ de sufletul meŭ!»

Cu obrazul răvăşit se trase în umbră, lîngă horn, se lăsă pe scăunaşul de lîngă vatră, cu ochiĭ aţintiţĭ asupra boeruluĭ, cu ochiĭ plini ca de o flacără de nebunie.

„Boerule, nu eştĭ dumneata feciorul luĭ cuconu' Ionică?...."

Costache Baluş închisese uşa în urma luĭ, îşĭ luase pălăria udă din cap, voia să se dezbrace de palton.

„Da, eu sînt; dar cum m'aĭ cunoscut aşa de repede?... Ce este? De ce te-aĭ speriat?"

Bătrîna îl privea ţintă şi clătina din cap. Nu răspunse nimic; îl privea cu îndărătnicie, cu ochiĭ îngrozițĭ.— Şi deodată o scăpărare de lumină trecu prin mintea boeruluĭ. Privind pe babă, dintr'o dată înţelese. Pricepu de ce sămăna ca două picături de

apă cu podarul, cu băiatul bătrînei. Un fulger de lumină şi o izbitură scurtă în partea stîngă a pieptului: inima i se strînse dureros.—Aşa, îmbrăcat, se lăsă în neştire pe scăunaşul de dinaintea focului. Gîndul, priceperea, îi sfredelea creerul. Inţelegea, înţelegea însfîrşit că podarul, că cel dintîiŭ om de pe moşia luĭ, care-l întîmpinase, cu care vorbise, era fratele lui, era feciorul bătrînuluĭ Ionică Baluş;—şi baba sta în colţul eĭ îngheţată, într'o tăcere de groază.

Vîntul şi ploaia şi apele Siretuluĭ răzbăteaŭ cu freamăt adînc de-afară. In bordeiul strîmt, în lumina roşcată a gazorniţeĭ, boerul se gîndea, îşĭ acoperise obrazul cu palmele, îşĭ strîngea fruntea înfierbîntată între degete.

Lîngă soba veche, aproape de el, un greere porni încet scîrţiitu-ĭ melancolic şi monoton: cri -cri—cri—cri! Boerul sta nemişcat, aştepta parcă ceva şi nu ştia ce, aştepta cu sufletul tremurînd zvonurile de-afară, aştepta paşiĭ omuluĭ care-ĭ eşise întâiŭ innainte,—şi scîrţiitul greeruluĭ parcă era o pilă care-ĭ rodea colţurile îndurerate ale frunţiĭ.

Nicĭ nu şi-a dat seama cît a stat aşa. Nicĭ nu şi-a dat seama cînd a ridicat capul şi a întrebat pe bătrînă:

«Da' moşneagul unde-ĭ?...»

Baba tresări, cu un glas pierdut, cu un tremur, c'o oftare: «Moşneagul a murit de mult!...»

I se zbătea limba în gură, de abia grăia, şi-l privea c'o îndărătnicie grozavă.

Iar Costache Baluş voià să maĭ întrebe multe lucrurĭ, din trecut, din trecutul acela îndepărtat care-l chemase ca o lumină blîndă, ca un cîntec blajin, din trecutul amar al femeiĭ cari-şĭ petrecuse vieaţa de osîndă acolo, în capul poduluĭ de peste Siret, crescînd un rob obijduit al muncii, un frate al luĭ totuşĭ, voià să întrebe, să ajute, să reverse asupra colţuluĭ aceluia de întunerec toată lumina mileĭ care izbucnise în el,—şi totuşĭ nu putea, nu maĭ putea scoate un cuvînt, nu putea face o mişcare: căcĭ de dincolo, de dincolo de uşă, din cumpăna, din mînia de-afară, parcă venea ameninţarea grozavă a unuĭ nedreptăţit. Sta înlemnit. Şi bătrîna îngheţase la locul eĭ. Şi greerul cînta ca în vechĭ vremurĭ ale tinereţiĭ, cri—cri—cri—cri! Şi boerul se gîndea cum se va ridica din locu-ĭ de osîndă în faţa privirilor celuĭ dintăiŭ om care-l întîmpinase pe moşia părintească.

MIHAIL SADOVEANU

VASILE POGOR

Un om de elită, o figură distinsă a Iaşului şi a ţării a dispărut dintre noi.

Din prima lui tinereţă, Pogor a fost un personaj în vază, prin capacitatea, averea şi poziţiunea sa socială, aşa că a ocupat totdeauna un loc de frunte între concetăţenii săi ieşeni.

Dar unde calităţile lui intelectuale au lasat urme neşterse, a fost în societatea literară *Junimea*, la a cării întemeere de acum 43 de ani a contribuit dimpreună cu d-nii P. Carp, T. Maiorescu, T. Rosetti şi Iacob Negruzzi şi la care nu tîrziu s'au alipit şi alţi mulţi aderenţi.

In sinul acestei societăţi, se distingea Vasile Pogor ca element critic prin excelenţă.—Inzestrat cu o cultură întinsă, cu o inteligenţă vie şi cu un spirit fin de observaţiune, dînsul avea talentul de a pune totdeauna degetul pe părţile slabe ale operelor literare ce se citeau în Junimea. Dacă n'a produs el însuşi de cît prea puţine lucrări proprii, acum aproape uitate, nu se poate uita însă marea lui inrîurire asupra colegilor lui din Junimea.—El, alături cu dl. Maiorescu, şi cu deosebire el, a contribuit mult ca scriitorii junimişti să se ferească de tonul declamatoriu, de fraza goală şi să-şi îngrijască bine lucrările ce le prezentau spre publicare, căci se temeau toţi să nu-şi atragă surisul lui volterian.—Nimene într'adevăr nu ştia să mănuească ca dînsul ironia, însă un fel de ironie fără răutate, care nu jignea, dar îndemna pe autor să-şi prefacă lucrarea.

Pogor a fost necontenit nota veselă în Junimea cu sarcasmele lui, cu anecdotele care, după propunerea lui, aveau totdeauna prioritate, cu cîntările bisericeşti care precedau orice lectură întocmai ca la cetirea sfintei Evanghelii, cu loviturile de perini aruncate ca argumente de convingere ad-hominem în spa-

tele vre-unui autor încăpăţinat. El era stîrnitorul poreclelor tuturor junimiştilor, el alcătuitorul faimoaselor statute nescrise ale societăţei, compuse dintr'un singur articol: *Intră cine vrea, rămîne cine poate.* Intr'un cuvînt el era sarea, farmecul, atracţia cea mare a seratelor literare. Iar îndărăptul acestor glume de copil zburdalnic, de şcolar în vacanţă, cîte observaţiuni fine, cîtă erudiţiune, cîte sfaturi înţelepte nu culegeai de la el!

Lui deci în mare parte se datoreşte succesul ce au avut aceste serate frecventate în curs de atîţia ani de cei mai de samă oameni din Iaşi, a căror muncă comună este astăzi consemnată în cele 40 de volume ale Convorbirilor Literare.

După ce însă Convorbirile s'au strămutat în Bucureşti, s'au rărit întrunirile săptămînale ale membrilor junimişti din Iaşi şi de la o vreme au încetat cu totul; iar Pogor ajuns la o vrîstă mai înaintată, s'a retras de la orice ocupaţiuni politice şi literare şi s'a închis pentru restul vieţii sale în tăcerea celor patru păreţi ai lui, unde în filozofia sceptică ce l'a caracterizat totdeauna, privea cu ochi reci, dispreţuitori frămîntările lumii exterioare. Tot aşa tăcută i-a fost şi înmormîntarea, care a avut loc în ziua de 23 Martie şi la care au asistat mai mulţi foşti colegi ai lui politici şi literari, dintre care însă nici unul n'a găsit un cuvînt de zis pe tristul lui mormînt.

Ce contrast izbitor între o viaţă plină de vibrările unei zgomotoase veselii şi între o aşa tăcută, melancolică înmormîntare!

„V. R."

Miscellanea

TURBURĂRILE DIN BUCUREŞTI.

Instrăinarea societăţii noastre înalte a dat naştere în cursul lunei trecute unui dureros conflict, şi cu urmări foarte triste.

O societate de binefacere a organizat o reprezentaţie teatrală, de diletanţi, în limba franceză.

Faptul în sine nu ar fi avut nici o gravitate, dacă, în fond, nu ar apărea ca simptom al unei grele boli sociale, care are cauze adînci,—şi cauza cea adevărată şi cea mai adîncă este izolarea acelor mase de „osteni fără nume ce cad şi mor de cruda 'mpovorare a tuturor durerilor din lume",—a celor ce poartă toate sarcinile, fără să aibă nici un drept, şi nu au nici un rol în viaţa noastră publică şi culturală.... Numai pentru aceştia cultura *nu există*, dacă nu îmbracă formele naţionale, *singure* accesibile pentru ei....

Oamenii maturi pot înţelege, că un rău social, cu rădăcini atît de adînci, nu poate fi vindecat prin manifestaţii de stradă.

Insă e atît de firesc ca tineritul universitar din Bucureşti, pentru-că e *tinerit*, să nu filosofeze asupra cauzelor profunde, şi să-şi manifesteze sentimentele într'o formă, suntem gata să admitem, chiar excesivă.

Cine nu e excesiv în tinereţe, cine la vrîsta de douăzeci de ani nu se crede în drept, nu se simte chemat a rezidi lumea din temelie,—mai bine să nu se fi născut! unde va ajunge el la maturitate, după ce dezamăgirile şi greutăţile traiului îi vor toci toate simţirile,--dacă va pleca în călătoria vieţii fără o provizi-une de idealizm şi entuziasm din tinereţe?....

Totuşi administraţia a găsit prilejul nemerit de a «apăra prestigiul autorităţii» (artă pentru artă!), dînd o întorsătură gravă lucrurilor prin o represiune cruntă, care a degenerat în scene selbatice, pe cari ni e ruşine, ca romîni, să le descriem.

Nu împărtăşim credinţa, că împiedicarea membrilor *high-life*-ului nostru să se distragă între ei, sub pretext de bine-faceri, organizînd representaţii de diletanţi în singura limbă ce o cunosc mai bine,—poate rezolvi vre-o problemă şi, in ori-ce caz, nu aprobăm mijloacele violente.

Dar nu putem să nu deplîngem, că protestarea tinerimei, legitimă în fond, că avîntul ei—ori-cît de exagerat ca formă—

frumos și nobil, prin însă-și sinceritatea și mobilul lui,—nu a găsit alt respuns, decît baionetele jandarmilor și lăncile călărașilor....

Și pentru ce toate acestea?

Credeți, că manifestația nu a fost justificată? Fie! Dar merită o representație teatrală acest decor de răsboiu civil,—atîta varsare de sînge, transformarea capitalei într'un cîmp de bătălie?

In ce vremuri trăim?

Ne-am deprins cu o altă concepție a autorității, decît cea a generalului Trepov.....

Bine încă că n-a fost dat în judecată d. N. Iorga pentru-că ar fi îndemnat tinerimea să cînte „deșteaptă-te Romîne" în piața teatrului! Asta-i!

Ne lipsesc încă martiri, de dorul representațiilor franceze!...

„FRĂȚIA ROMÎNĂ"

Din mișcarea studenților s'a născut, pe neașteptate idea unei nouă organizații—«Frăția romînă», anunțată de d. N. Iorga într'o întrunire la Iași.

Nu ne dăm bine seamă, ce vra să fie această societate,—dar nu putem să nu ne exprimăm temerile.

Pe cît se pare, în gîndul d-lui Iorga, zămislitorul ideei,—«Frăția Romînă» trebuie să iee parte activă la luptele noastre politice, întru cît membrii ei se leagă de a nu vota decît în anume condițiuni. Deci, un nou *partid*?

E picant, că tocmai d. Iorga, care ne reproșează („Sămănătorul" No. 11, p. 219), că «așteptăm dela activitatea politică o mai bună viață culturală,»—acum el năzuește să întemeieze un partid politic!...

Foarte bine.

Insă pentru ca un partid să fie *„viabil"* nu ajunge cuvinte vagi, ca «bun romîn,» «dragoste de neam și țară» etc.

Cine nu-și zice, sau chiar *sincer* nu se crede bun romîn, și cu dragoste pentru neam și țară?

Desigur, doamnele din societatea Bucureștiului, încontra cărora au manifestat studenții, se cred, *în toată sinceritatea*, și bune romînce, și iubitoare de țară.

Atunci?

E vădit, că un partid politic nu poate trăi fără un program *precis* de luptă și activitate, și care să respundă la *toate* problemele puse la ordinea zilei.

Care este programul noului partid?

Admite el, de pildă,—ca să vorbim numai de chestiunile asupra cărora ne-am pronunțat,—Casa Rurală și sufragiul universal, sau cel puțin colegiul unic?

Nu?

Atunci- ,și să ne creadă dl. Iorga, că «avem pentru acest neam o iubire care nu poate fi întrecută de a nimănui»,—nu avem ce căuta în «Frăția romînă»,—fiind-că socotim,—cum am

căutat să arătăm la locul cuvenit,—că alt-fel nu putem servi interesele mari ale neamului.

Sau în „Frăţia romînă" este loc şi pentru partizanii şi pentru adversarii acestor reforme?

Atunci care este legătura *vie* între ei, care să-i ducă la luptă împreună?

E vădit, că fără un program precis, activitatea noului partid va degenera într'o elocvenţă pompoasă (suntem atît de sătui de declamaţie!...), fără urmări pozitive,—pentru că în aceste condiţiuni nici o luptă rodnică nu poate fi dată.

Dl. Iorga, admirator al ştiinţei germane, poate afla, de pildă, din scrierea marelui jurisconsult şi sociolog, *R. v. Ihering*,—„Der Kampf um 's Recht",—că ori-ce idee nouă întimpină—„rezistenţa tenace a intereselor ameninţate; de aci o luptă, în care, „ca în ori-ce luptă, nu greutatea argumentelor, ci *puterea* decide „rezultatul.... şi calea progresului e marcată de ruinile *intereselor* „*învinse*"... (p. 8 urm.).

Care este *puterea*, pe care vrea să se răzime dl. Iorga, în luptă pentru regenerarea neamului?

Democraţia de pretutindeni are un respuns la această întrebare: intelectualii, pe cari îi dor durerile neamului, trebue să se pună *in slujba mulţimii oropsite*,—la noi şi d. Iorga ştie, că interesele ţărănimii sunt interesele neamului întreg,—şi să poarte lupta în contra *intereselor protivnice*.

Işi însuşeşte d. Iorga acest răspuns?

Atunci nu are nevoe de *un nou* partid.

Şi partidele *vii*, nici nu se improvizează în întruniri studenţeşti, şi nici în cabinetele savanţilor...

MEETINGUL CĂRTURARILOR.

In ziua de 20 Martie a avut loc la Bucureşti un «meeting al cărturarilor» spre a manifesta pentru „romînizarea vieţei noastre".

«Viaţa romînească» a trimis d-lui Iorga o telegramă de adeziune, întrucît priveşte scopurile *pur culturale* ale mişcării.—Şi cine ar precupeţi simpatiile sale acţiunii întreprinse de d. Iorga, în această direcţie, dacă nu s'ar fi amestecat ideea «Frăţiei romîne», care nu ştim unde ne-ar putea duce?

DIN BASARABIA.

Salutăm cu bucurie vestea că trei romîni basarabeni au căpătat autorizaţia de a scoate în Chişinău ziare romîneşti: bătrînul luptător *Em. G. Gavriliţa*, a cărui scrisoare emoţionantă a făcut ocolul presei noastre (ziarul «Basarabia»),—tînărul advocat *Vasile Boadea*,—cel ce a luat apărarea intereselor ţăranilor romîni din Basarabia în sînul adunării «zemstvului» (ziarul «Viaţa nouă»), şi preotul N. Bivol (ziarul «Lumina»).

In sfîrşit, va putea auzi toată Romînimea glasul a două mi-

lioane de fraţi, ce un veac întreg au păstrat tăcerea mormîntului.....

Aflăm, că cei trei editori sunt înţeleşi între ei pentru a organiza o colaborare frăţească.

Noroc, lumină şi viaţă nouă pentru Basarabia!

POPORANIZMUL ŞI D. PANU.

Cît de greu e să fii înţeles!...

Chiar d. Panu scrie în «Săptămîna», că poporanismul e o direcţie, care priveşte cu oare-care duşmănie cultura şi literatura străină...

Noi *revendicăm* acest nume,—nu numai fiind-că în cuvîntul «către cetitori» prin el am caracterizat direcţia noastră, dar *noi*, putem spune, l'am creat, fiind-că pentru prima oară în literatura noastră acest termen a fost întrebuinţat de colaboratorul nostru d. C. Şărcăleanu, acum 12 ani, în „Evenimentul literar", (—şi majoritatea scriitorilor «Ev. lit.» de altă dată face parte din redacţiunea noastră).

Şi noi am spus totdeauna că istoria culturei noastre nu e decît istoria introducerei şi a *asimilării* culturei Europene.

Recomandăm d-lui G. Panu chiar articolele d-lui G. Ibrăileanu, publicate în No. 1 şi în cel de faţă al «Vieţii romîneşti»,—spre a vedea cît de nedreaptă este acuzaţia aceasta.

Dar... în luptă pentru adevăr trebue să ai răbdare. Suntem siguri, că dl. Panu, cînd va avea prilejul să ne cetească, îşi va corija aprecierile de acum.....

REŢETĂ PENTRU CRITICI.

Sîntem într'o vădită perioadă de înflorire literară, atît în proză cît şi în versuri.

Dar n'avem o critică corespunzătoare. Să fiu bine înţeles: nu vorbesc de valoarea criticii romîne, a acelei admirabile critice, care desfide orice concurenţă străină şi cu care, cu drept cuvînt, ne putem mîndri,—ci de cantitatea ei. S'o spunem drept, oricît ar durea acest adevăr, n'avem destui critici: o bună parte din producţia literară e ameninţată să rămîe necriticată—şi de cît o literatură necriticată mai bine de loc!...

Ne facem această datorie—care e un merit, recunoască-ni-se—de a da, cei dintăiu, alarma şi de a indica şi remediul.

Iată remediul:

Increzător în admirabilul spirit de sacrificiu, care nu s'a desminţit niciodată, cînd patria a trecut prin primejdii mari (să-şi amintească oricine de muma lui Stefan cel Mare la Cetatea Neamţului, de Daniil Sihastrul, etc. etc.), încrezător în vitalitatea acestui popor, încrezător în iniţiativa individuală, care a dat rezultate strălucite chiar în branşa de care ne ocupăm, în critica literară, reprezentată prin atîţia valoroşi campioni, m'am gîndit că cea mai bună soluţie a acestei chestii arzătoare, este să adre-

sez un apel călduros la tînăra generaţie, care se ridică de pe băncile şcoalei, sau care e pe acele bănci, la acele suflete generoase, neintinate încă în interesul meschin egoist, care nu şi-au pierdut curăţia sufletească. însfîrşit—trebue să isprăvesc odată fraza!—cărora nu le-a secat izvorul acţiunilor dezinteresate, sau cam aşa ceva,- şi să o îndemn să-şi consacreze cu o oră mai înainte munca şi talentul pe altarul criticii ştiinţifice romîne...

Pentru a i uşura munca şi pentru a o face cît mai repede aptă pentru rolul, pe care este destinată să-l joace cu atîta succes, am crezut de cuviinţă—slab obol—să extrag, din observarea procedeelor criticii contemporane romîne, cîteva regule, după care conducîndu-se, tînăra generaţie va fi în stare să lucreze cît mai de grabă la critica complectă a întregului stoc de producţie literară.

Şi iată ce am observat, după o matură analiză a criticii actuale romîne:

Mai întăiu te înarmezi cu cîteva teorii, pe care le numeşti estetice. Fără teorii n'ai făcut nimic.

Odată înarmat cu aceste teorii, se cere să ai tact şi bun gust şi, ca om bine crescut, să nu te amesteci în viaţa personajelor din opera scriitorilor şi să nu te bagi în sufletul lui sub pretext de analiză psihologică. Ar fi meschin, ne delicat, ai cădea în mahalagism... Te vei mărgeni să intrebuinţezi opera cu discreţiune, aproape fără s'o ceteşti, scoţînd din ea ilustraţii pentru teoria, pe care, fiindcă-ţi este scumpă, voeşti să o impui ţării...

Dar să intru puţin în detaliile procedeului.

Iai mai întăiu un tratat de psichologie (cel mai bun rămîne tot al d-lui Găvănescul), fiindcă critica ştiinţifică se bazează pe psichologie. Deschizi la tabla de materie şi subliniezi *senzaţiile*, *imaginile*, *fantazia*, *memoria*, *instinctul*... Atîta. Nu sublinia „sentimentele", căci te vei încurca: ispitit să analizezi sufletul operei şi al autorului, ai putea, Dumnezeule al părinţilor noştri! să aluneci spre căutarea „tendinţilor" operei, să devii, cu alte cuvinte, „subversiv" şi să-ţi pierzi slujba, ori să te dea afară din şcoală...

Dacă ai subliniat titlurile de mai sus, copiază-le într'un carnet şi treci, mai departe, la operaţia următoare:

Ia un tratat de estetică (ia-l pe al d-lui Leonardescu «tabla de materie» e bună) şi subliniază *frumosul*, *sublimul*, *comicul*, dar mai ales *naturalismul*, *realismul*, *clasicismul* şi *romantismul*. Copiază-le în carnet şi, înainte de a trece la operaţia următoare, nu uita că fenomenele literare sînt complexe: adesea un scriitor e atît de complicat, încît în propoziţiunile principale e, de pildă, clasic, iar în cele secundare romantic; adesea în primul emistih e realist, pe cînd în al doilea e naturalist, etc. Aşadar, fă puţină ştiinţă, combină aceste diferite titluri în toate chipurile posibile: *realism realist*, *realism clasic*, *realism romantic*, *naturalism clasic*, etc. etc. în total 16 combinaţii, adică 16 şcoli lite-

rare, de o camdată. Dar, sufletul scriitorului fiind complicat, cum am arătat mai sus, vei avea nevoe de combinații din ce în ce mai complicate—mai adecvate cu opera literară: vei combina cîte trei, patru titluri la un loc: vei obține vre-o 120 de școli literare, în care abia vei putea clasifica literatura romînească.

Apoi, fără să mai consulți «autori», căci cunoști chestia din «atmosfera intelectuală», în care te furlandisești, notează în carnetul dumitale: *pesimism optimism*, *deceptionism*... Combină-le și pe astea în: *pesimism pesimist. pesimism optimist. optimism pesimist, deceptionism pesimist.* etc. în total 9 combinații, care, combinate cu cele 120 de școli obținute deja, îți vor da cam vre-o 500 de «școli» și «curente» literare... Intrebuințîndu-le cu multă economie, poate să-ți ajungă...

Și apropo: fii cu băgare de seamă în privința grupei *optimism-pesimism-deceptionism:* te ispitesc să analizezi opera și dumneata, cum se știe, n'ai vreme, căci rămîne literatura ne criticată și piere țara...

Acuma ești înarmat cu știința. Dar un critic literar e și un artist. El nu se adresează numai inteligenții ci și simțirii și fantaziei cetitorilor. El nu vrea să explice numai, ci să și miște pe cetitor, să-l captiveze, să i se insinueze. De aceea vei mai avea nevoe încă de două lucruri: de cîteva dictoane celebre, pe care le poți găsi în Larousse cel mic (în secțiunea cu foile trandafirii), ca, de pildă, *odi profanum vulgus*, *panem et circenses* etc. și de o colecție de vorbe de spirit și de anecdote, un fel de «Propos célèbres»...

Combinînd într'o proporție cam de 60% teorie și 40% anecdote și dictoane celebre, vei face o critică, care va produce epocă în analele literaturii romîne.

Acum cînd ești gata, nu-ți mai rămîne decît să-ți aplici teoriile și anecdotele la scriitori, sau—e mai științific—să aplici scriitorii la teorii și la anecdote.

*

Ai aplicat, nu-i așa?

Dar până aici ai făcut critică curat științifică: ai constatat, ai explicat, ai clasificat, ai interpretat, ai generalizat.

Vrei însă să devii combativ? Să te erijezi în numele literaturii romîne ofensate? Vrei să devii teribil?

Foarte simplu.

Vei fi observat și dumneata că „romantic" a devenit un epitet injurios în gura criticilor noștri. Deja teroarea de romantism s'a infiltrat în public: astăzi o mamă nu-și dă fiica după un tînăr, până nu se încredințează că candidatul la mîna fiicei sale nu joacă cărți, n'are datorii și nu e romantic...

Așadar, dacă vrei să scoți de pe arena „literelor romîne" pe scriitor, ia-ți o atitudine teribilă împotriva romantismului.

Permite orice, dar nu permite romantismul.

Discreditează pe autor ca romantic și ponegrește-l până în

spiţa a zecea a neamului. Dovedeşte-i că un om ca dînsul, cu ereditatea lui (citează-i cîteva rude), cu cultura, zi: cu incultura, că e de spirit,– nu putea fi decît romantic, afară de bandit...

Discreditează-l în faţa familiilor oneste şi a mumelor de familie, care au fete de măritat. Nu-l cruţa de loc... Citează-i toată cartea şi dă-o ca exemplu de cel mai patent romantism.

Dovedeşte că romantismul e o primejdie naţională, compară-l cu revoluţia de la 1848, dacă eşti de doctrina «filozofico-socială» a d-lui Rădulescu-Motru (fost de două ori junimist, actualminte inspector şcolar),—cu pelagra şi alcoolul, dacă eşti democrat...

Atrage atenţia tuturor oamenilor de bine („care mai sint în această ţară"), asupra delicventului şi somează-l, în numele principiilor estetice: sau să devină *realicist clasic* (propun acest termen... îmi pare că sună mai bine), sau să se lase de literatură şi să se apuce de comerţ...

*

Iar dacă ţii cu orice preţ să te faci nemuritor, dă foc literaturii, dacă, Erostrat modern, «intelectual», nu poţi da foc templului de la Efes. Nu te jena de loc, fii „om de curaj", injură, fii necuviincios, fii obraznic,—fă zgomot, fă scandal...

Că vei stîrni aversiunea publicului, să nu-ţi pese; dimpotrivă să te bucure: imagina şi numele dumitale, legate cu o puternică senzaţie de desplăcere, au toată şansa să nu se şteargă din mintea „contemporanilor"...

Şi n'am pretenţia că am epuizat întreaga chestiune.

DE LA „ŞEZĂTOAREA LITERARĂ".

La «şezătoarea literară» de la Teatrul Naţional din Iaşi, ce a avut loc în sara de 26 Martie a. c. sub preşedenţia d-lui N. Iorga şi sub patronajul d-lui A. C. Cuza,—distinsul cugetător d. I. Scurtu a declarat că d. N. Iorga a creat limba romînească şi a lipsit puţin ca să-l glorifice pe d. A. C. Cuza ca creator al statului romîn. Domnii N. Iorga şi A. C. Cuza n'au protestat.

Temerile noastre în ce priveşte „Frăţia romînă", formulate mai sus, s'au dovedit justificate înnainte de a fi fost isprăvit acest articol...

P. NICANOR & Co.

Cronica literară

(„Morala“ în artă)

Critica romînă își poate sărbători, cu drept cuvînt, un triumf bine meritat. Prin penele d-lor Marin Simionescu-Rîmniceanu (*Luceafărul*, N-rele 4 și 5), E. Lovinescu (*Viața literară*, No. 11) și O. Densușianu (*Viața nouă* No. 4), critica romînă a dovedit încă odată că arta nu trebue să se facă propagatoare de morală, că artistul nu e dator să predice binele, că alta e estetica și alta e etica, că artistul trebue lăsat să spună ce vrea, că arta se are de scop pe ea însăș etc. etc.

Triumful e complect, cetitorul aplaudă și se miră de mărgenirea acelora, pe care d-nii Rîmniceanu, Lovinescu și Densușianu îi combat și-i distrug așa de ușor.

D. M. Simionescu-Rîmniceanu susține că „arta naivă, intuitivă, născută numai din necesitatea artistului de a-și descărca inima de un prisos de simțire, de a cristaliza o lume de imagini, nu vrea să știe prea mult de public“, idee, pe care nu pot să nu o împărtășesc și eu de oarece, în articolul *Doi critici și mai mulți scriitori* (pe care-l combate d. Rîmniceanu!) am spus că: „D. Sadoveanu *nu scrie pentru nimene*. Un scriitor care se gîndește la public, la impresia pe care are să o producă cetitorilor și deci cu atît mai mult un scriitor care se gîndește la anumite impresii pe care să le producă unui public anumit, nu e artist, *nu e poet, e orator*“.

Așa dar, domnule M. Simionescu-Rîmniceanu, ne-am înțeles?

„In țara noastră însă, zice tot d. M. Simionescu-Rîmniceanu, critica modernă n'a ajuns să recunoască arta în sine drept satisfacerea unui scop, ci ea o scoboară punînd'o în serviciul moralei, ca să ilustreze preceptele morale....“, lucru pe care dacă îl face cineva din „critica modernă“, nu pot decît să mă ridic în contra-i alăturea cu d. M. Simionescu-Rîmniceanu, mai ales că m'am ridicat—iarăși—înnaintea sa, în acelaș articol pe care d-sa îl combate:

„D. Sadoveanu, am spus, dacă e cu adevărat poet, și e, este un soliloc, un om care crează o operă de artă concentrîndu-și atenția la un aspect al vieții, la o problemă a vieții—la un subiect—și nu la un public pe care să-l impresioneze într'un anumit fel. Idealul său trebue să fie *creațiunea* și nu *propagarea* unor concepții asupra vieții“.

D. M. Simionescu-Rîmniceanu combate foarte bine păreri pe care nu le-a susținut nimene. D-sa comite o *ignoratio elenchi*.

D. E. Lovinescu triumfează, nu mai greu, întrebînd pe închipuiţii adversari ai „artei pure", cum rămîn cu chestia „moralei în artă" faţă cu statuia lui Ammannati din Florenţa, în care Jupiter şi Leda sînt reprezentaţi „în momentul beţiei supreme".... D. Lovinescu e într'un moment de o supremă *ignoratio elenchi*... „Beţia supremă" nu e nici morală nici imorală, nu numai în artă, dar şi în realitate. Şi, cînd vom vedea mai jos—Dumnezeule! pentru a suta oară!—că nu moralitatea sau imoralitatea *faptului* din opera de artă constitue moralitatea sau imoralitatea operei ei—e plicticos a repeta la infinit toate acestea! —atitudinea artistului faţă cu *faptul*, va vedea d. Lovinescu că a comis o *ignoratio elenchi* cu două etaje.

Incaltea d. Ovid Densuşianu—într'un articol „cèva cam prea... abstract", cum ar zice admiratorul său d. Bărbulescu—nu mai face multă discuţie, ci se ridică cu toată vigoarea împotriva „profanatorilor artei care, în închipuirea lor, au crezut că numai o singură formulă estetică poate corespunde idealului de cultură de azi—formula „artei cu tendinţe"—şi, exclamă d-sa: „nu este aceasta menirea artei, nu este rolul ei să se facă armă de campanie, să apere anumite cauze, anumite idei, clase sociale. Arta nu e făcută pentru pledoarii, nici pentru rechizitorii..."

— Nu, domnule Densuşianu, te enervezi degeaba. Fii liniştit, nimene n'o susţine....

*

Porniţi pe această cale, criticii noştri triumfează aşa de uşor, aşa de uşor, încît mă mir cum de chiar uşurinţa triumfului nu i-a pus pe gînduri şi nu i-a făcut ceva mai prudenţi.

Cetiţi articolul d-lui Lovinescu şi vedeţi cum nu mai poate de satisfacţie din cauza statuei.

Iar d. Rîmniceanu ne întreabă, nu fără oarecare milă pentru noi, să-i răspundem unde e propaganda morală în sonatele lui Beethoven şi în arta arhitectonică. Şi, pretinzînd că noi am susţinea că teoriile emise de eroii lui Gorki sînt teoriile lui Gorki, triumfă iarăş foarte uşor, doctrinizîndu-ne că acele teorii ale personajelor n'au alt scop decît să caracterizeze felul de a fi al acelor personaje—ceea ce nu poate fi altfel, sîntem de perfect acord.

*

S'o luăm sistematic. Şi să începem—nu e vina noastră—cu banalităţi.

Imaginile sînt oglindirea lumii din afară în noi, însă din cauza aparatului aperceptor deosebit dela om la om, imaginile venite de la acelaş obiect, vor fi deosebite dela un om la altul, în cazul nostru, de la un artist la altul. Aceasta e prima cauză a *personalităţii* artistului. Dar aceste imagini nu se depun pe o placă moartă, ci pe una care reacţionează, care răspunde, care trimite sonoritatea ei,—care apreciază obiectul ce a produs imaginea: aceasta este starea afectivă corespunzătoare, sentimentul. Aceasta este a doua cauză a *personalităţii* [1]).

---

1) Nu am de gînd aici să fac psichologia artistului, de aceea mă mărginesc numai la factorii elementari ai producţiei artistice, neglijînd pe ceilalţi—concepţia poetului asupra lumii, etc.—a căror analiză ar lămuri şi mai mult şi mai bine ceea ce voim să înţelegem noi prin „tendenţionismul" artei. Vom face-o altă dată.

Cînd analizez sufletul unui poet sau opera sa—sînt acelaş lucru—analizez *felul* imaginilor sale, felul săŭ special *de a reproduce* lumea din afară şi felul săŭ special de a răspunde la această lume, de a reacţiona faţă cu ea, *de a o aprecia*.

Primul fel, *reproducerea lumii*, nu ne interesează direct în chestia de faţă—întru cît ne interesează. îl voiu trata altă dată.

Aprecierea lumii din afară, *sentimentul* faţă cu materia tratată în opera sa, *atitudinea* scriitorului, aceasta ne interesează aici.

Are sau nu scriitorul *o atitudine* faţă cu opera sa? Cu alte cuvinte, *apreciază* sau nu scriitorul? Are simpatie sau nu scriitorul pentru personajele şi faptele din opera sa? Are Gorki—fiindcă a fost vorba de el—simpatie sau antipatie, milă sau plăcere, sau şi indiferenţă (şi asta e o atitudine: e nepăsare) pentru personajele sale, pentru viţiile lor, pentru suferinţele lor, pentru năzuinţele lor? In opera lui Beethoven este sau nu sentiment pentru natura pe care o cîntă? Noaptea îi produce tristeţă, melancolie, veselie sau ce?

Vă rog să băgaţi bine de samă: e vorba de *constatare*, nu de *ideal*. E vorba de ceea *ce este*, nu de ceea ce *trebue* să fie.

Noi susţinem că artistul *are* o atitudine în faţa vieţii,—a operei sale; nu susţinem că *trebue* să aibă. Dacă sufletul omenesc ar fi construit altfel, dacă artistul n'ar avea *preferinţile* sale, am constata lucrul, cum constatăm că în orînduirea constelaţiilor cereşti nu se zăreşte nici o intenţie, nici o significaţie....

Această atitudine, apreciare, e ceea ce se chiamă *„tendinţă"* în artă şi circumstanţa atenuantă a adversarilor noştri e că acest cuvînt prea stîrneşte ideea de *urmărire conştientă* a unui scop—de unde şi confundarea lui cu *teza*, în contra căreia am protestat de atîtea ori [1]).

Noi nu sîntem *în contra* „artei pentru artă" şi *pentru* „arta cu tendinţi". Noi susţinem *că nu există „artă pentru artă"*, că *orice artă e tendenţioasă* [2]).

Incă odată, nu e chestie de dorinţă, de *ideal*, e o pură chestie de *constatare*.

*

Şi cînd d. M. Simionescu-Rîmniceanu triumfa cu muzica şi arhitectura, triumfa prea uşor. *Muzica este arta cea mai tendenţioasă*, pentrucă muzica este arta cea mai afectivă. In muzică aprecierea, atitudinea artis-

---

1) Am protestat poate prea mult; am fost poate prea tranşanţi chiar, căci sînt o mulţime de opere artistice omeneşti dintre cele mai mari, care au fost concepute de autorii lor cu gîndul anume de a ilustra o concepţie asupra vieţii,—adică în mod tezist... Dar, de sigur, tezismul nu şi-l poate permite decît un mare artist. Numai un mare artist, punîndu-şi *anume* o teză, nu va cădea în declamaţie, în *oratorie*.....

2) La „Şezătoarea literară" ţinută în Iaşi în sara de 26 Martie, d. Iorga, manifestîndu-şi o justă aversiune împotriva unui anumit fel de literatură, a caracterizat'o ca „artă pentru artă". Dacă expresiunea nu e figurată, atunci nu e justă: acea artă nu e „artă pentru artă"—aşa ceva, am spus mai sus, nu există,—acea artă e foarte tendenţioasă, ea exprimă nepăsarea faţă cu marile idealuri ale omenirii—la noi, în faza actuală, aceste idealuri trebue să aibă *nuanţa* poporanistă—exprimă, dacă mi se primeşte cuvîntul, o lene morală.... o idealizare a lipsei de ideal.

tului faţă cu lumea e izbitor de manifestă; dacă în pictură, de pildă, *reproducerea* lumii din afară covîrşeşte mult *elementul apreciator*, în muzică acest element covîrşeşte pe celălalt.

Arhitectura! De sigur că d. M. Simionescu-Rîmniceanu a văzut domul Sf. Ştefan din Viena, a intrat în el şi a fost coprins de acel sentiment teribil, aşa de bine exprimat de Heine în „Şcoala romantică" şi n'a putut d. M. Simionescu-Rîmniceanu să nu se gîndească la *concepţia* şi *sentimentul* acelor medievali, care l'au conceput şi construit, la *atitudinea* lor, la *tendinţa* lor! Şi, dacă a văzut şi domul din Milano, n'a putut să nu constate că acei care l'au conceput şi construit, nu mai aveau acea spaimă şi acea umilire ca aceia care au conceput pe Sf. Stefan din Viena, cu alte cuvinte aveau altă atitudine, alte tendinţi.

Şi, dacă pe d. M. Simionescu-Rimniceanu *l'a impresionat în bine* (ertaţi-mi vulgaritatea expresiei, o pun cu scop) domul dela Viena şi cel de la Milano, n'a putut să nu-l *impresioneze în rău* „palatul" cutărui parvenit de pe Bulevardul Colţea, care şi-a trădat, prin împopoţonări ridicole, concepţia şi sentimentul său faţă cu viaţa...

*

Şi cu asta, trecem la altă chestie.

La chestia de *ideal*—abia acuma la chestia de ideal....

Mă voiu repeta.

Maupassant, în *Yvette*, scrisă cu marele său talent, triumfează împreună cu eroul — un gomos — care seduce pe o fată nevinovată, folosindu-se de o surescitare a acestia. Acelaş Maupassant aiurea (am uitat numele nuvelei, poate *Le Port*) se îngrozeşte de incestul, fără voe, al unui marinar şi al surorii sale. Mai imoral *fapt* decît un incest nu se poate, dar mai morală nuvelă ca aceea nu se poate— şi Maupassant *nu face morală, nu predică nimic*, e de un *realism*, de o *obiectivitate*—cunoscuta sa obiectivitate. Dar..... *apreciarea* faptului se simte: ne umplem de groază şi de milă pentru acele fiinţe omeneşti, care, din cauza unor teribile împrejurări, ajung la acel păcat... Am răspuns şi d-lui Lovinescu: *dacă* „beţia supremă" ar fi un păcat, o faptă imorală şi *dacă* artistul ar aplauda fapta imorală, opera sa ar fi imorală. Artistul ar fi cinic, *criticul care l'ar aplauda ar fi şi el cinic.* Are un gust mediocru d. Lovinescu pentru „morala în artă"? Il priveşte...

In rezumat: *scriitor fără tendinţi nu se poate*, căci scriitor *absent* faţă cu opera sa nu se poate. Şi, neputînd fi absent, nu poate să nu-şi manifesteze *apreciarea* sa, *atitudinea* sa.—Că mie, cetitor, îmi place cutare atitudine—mila pentru fata sedusă—şi-mi displace cutare—bucuria pentru seducerea ei—, asta e chestie de *ideal*, şi nimene nu mă poate combate aici. Aici, în adevăr, *concepţiile* sînt ireductibile: nu poţi pe nimene convinge că i-i foame ori frig, dacă e sătul ori moare de căldură.

Şi, cînd nu pot împărtăşi bucuria autorului că fata a fost sedusă, impresia *estetică*, mi se distruge, o repet din nou. Şi cînd criticului X, care are o mediocră simpatie pentru „morala în artă" această impresie nu i se distruge, cînd, adică, se bucură cu autorul de dezonorarea fetei,—îl priveşte—ca să nu spun mai mult...

*

Şi nu putem renunţa, şi nu vom renunţa la dreptul nostru de a judeca opera din punct de vedere al atitudinii scriitorului, al tendinţilor sale. Nu vom renunţa de a ne întreba, pe lîngă *cum* reproduce lumea, şi *cum* o apreciază—fiindcă de apreciat, o apreciază cu saŭ fără voia sa. Nu vom renunţa la dreptul nostru de a analiza, pe lîngă *imagini*, şi *sentimentele* scriitorului, căci poezia e şi *imagini* şi e şi *sentiment*—şi imaginile sînt în slujba sentimentului, acesta din urmă le chiamă, le asociază, le grupează.

Criticul, care nu judecă atitudinea scriitorului, afectivitatea sa, *idealul* săŭ, nu-şi face datoria.

Şi criticul care se strădănueşte să nege existenţa tendinţilor—a atitudinii scriitorului—în opera de artă, o face pentrucă nu voeşte să se vorbească de atitudinea scriitorului, *pentrucă nu-i convine să se vorbească de ea.* Şi nu-i convine pentrucă—este acest idealism în omenire!—„este în afară de îndoială că cel mai reacţionar critic literar nu va îndrăzni să laude tendinţile reacţionare ale unei opere de artă şi să combată tendinţile umanitare ale altei opere de artă.... Este o ipocrizie, dacă voiţi, „un omagiu pe care viţiul îl aduce virtuţii", dar ipocrizia aceasta e inconştientă, e izvorîtă dintr'un idealism inerent fiinţei sociale om" *(Cu prilejul foiletoanelor lui Caragiale* de autorul articolului de faţă, în *Noua Revistă Romînă*, Vol. 3, No. 32). Şi, ne convenindu-i criticului reacţionar să se vorbească de tendinţă sau atitudinea scriitorului, declară că atitudinea aceasta.... *nu există !* Dacă criticului reacţionar nu-i convine să se vorbească, de pildă, de atitudinea duşmănoasă, şi deci imorală, a scriitorului faţă cu ţărănimea, va declara pur şi simplu că nu există tendinţă în artă.

Intotdeauna cînd cuiva nu-i convine să se agite o chestie, zice că nu există. Evreii pretind că nu există o chestie evreiască, Ungurii pretind că nu există o chestie a naţionalităţilor—că aceste chestii ar fi scornite de antisemiţi şi de naţionaliştii-iredentişti, etc. etc.

*

Şi, fi-vom oare acuma, după atîtea explicaţii, înţeleşi în privinţa significaţiei cuvîntului „poporanism", ca atitudine a scriitorului ?

Poporanismul, încă şi încă odată, nu e o teorie, e un sentiment, e sentimentul de recunoştinţă, de simpatie şi de datorie faţă cu ţărănimea.

In politică, acest sentiment va îndemna pe cine-va să lupte pentru revendicări politice şi economice.

In chestii culturale, îl va îndemna să se jertfească pentru cultivarea ţărănimii.

In literatură, „poporanismul" va însemna atitudinea de simpatie a scriitorului faţă cu clasa ţărănească—atîta tot.

Să fim bine înţeleşi.

Poporanismul ca „tendinţă" nu însemnează să iai subiecte numai de cît din popor, nu însemnează să scrii spre a fi înţeles de popor, nu însemnează a scrie în limba poporului, nu însemnează a scobori creaţiunea artistică la nivelul poporului, prin procedeul popular.

Şi nici poporanismul ca chestie de *structură sufletească* a artistului

(*romînizarea* sufletului său) nu însemnează cele de mai sus. Dar chestia care ne preocupă e poporanismul ca *atitudine*.

Să revenim la el. Dacă, de pildă, atitudinea de antipatie pentru *rău* o vom numi cu un nume general: *atitudine morală*, atitudinea morală de antipatie pentru lipitorile satului o vom numi cu un nume special: *poporanistă*, căci implică atitudinea de simpatie pentru ţărănime. Această atitudine nu o putem găsi şi cere de cît numai în operele unde e vorba despre ţărănime saŭ despre acele clase, care stau în antagonism cu ea—aiurea nu poate fi şi nici n'o cerem. Dar pretutindene cerem scriitorului o atitudine de om superior şi civilizat, rămînînd ca, dacă n'o are, să-i constatăm talentul, dacă-l are.

Şi, ca să fiu mai înţeles, să dau exemple, ca să conving pe „adversari". Mai întăiu îi rog să citească Yvette de Maupassant şi să declare dacă această *admirabilă* nuvelă, ca talent, nu le va produce o vie desplăcere, o *durere morală*. Ii rog s'o citească....

Acum să imaginăm că în locul lui Niţă Mîndrea, vătaf care terorizează satul, ar fi vătaful unui arendaş evreu, evreu el însuşi, numit Ghidale... Nu veţi simţi, dumneavoastră, antisemiţi, o vie desplăcere faţă cu simpatia autorului pentru vătaful Ghidale? Veţi admira pentru că nuvela va fi scrisă bine, dacă va fi scrisă bine? Şi, dacă vătaful nu e Evreu şi nu e reprezentantul unui arendaş evreu şi nu se numeşte Ghidale, ci Niţă Mîndrea, încetează *contrastul neestetic* între fondul operei şi atitudinea scriitorului?

Dar imaginaţi-vă—să fim drastici, poate veţi înţelege—imaginaţi-vă pe Balzac, cu geniul său extraordinar, zugrăvind *genial* un incest în toată cruzimea lui, fără ca autorul să vibreze de dezgust şi ură, ci, din contra, manifestîndu-şi toată simpatia sa pentru eroi, şi spuneţi, v'ar păsa aşa de puţin de „morala în artă"?

Imaginaţi-vă pe un scriitor zugrăvind, cu geniu şi cu simpatie pentru jandarmi, o scenă de bestialitate cum se petrec multe în Rusia în vremea de faţă, şi spuneţi: v'ar importa aşa de puţin „morala în artă?"

Aţi cetit *Rîsul roş* de L. Andreef? Dar imaginaţi-vă că în loc de spaima şi mila, de care e cuprins autorul în faţa chinurilor fără nume ale soldaţilor ruşi şi a nebuniei doctorului şi a eroului, şi-ar manifesta o satanică satisfacţie faţă cu suferinţa zugrăvită şi ar face haz de cei nebuni, şi spuneţi: v'ar păsa aşa de puţin de „morala în artă"?

A, cînd *atitudinea anti-socială, imorală* a scriitorului ar ajunge la acest grad—a ajuns la unia; meditaţi bine; pentru ce vă ridicaţi împotriva literaturii decadente franceze?—atunci v'aţi sfii, nu-i aşa, aţi începe să cugetaţi puţin şi la acea „morală în artă," în jurul căreia acuma faceţi ghiduşii şi citaţi anecdote!

Imoralitatea atitudinii vă scapă, cînd nu e aşa de strigătoare, ori dacă nu vă scapă, vă permiteţi s'o tăceţi,—şi faceţi teorii despre „arta care se vrea pe ea însăşi" şi care este „luminată de soarele frumosului"?...

Vorbe, vorbe, „cuvinte care nu se înţeleg", cum mărturiseşte d. O Densuşianu....

G. I.

~~~~~~~~~~
~~~~~~~~~~

Cronica ştiinţifică

BIOLOGIE.

Determinarea Sexului.—In cronica din numărul precedent al acestei Reviste, am arătat cum s'a reuşit a se provoca experimental dezvoltarea oului fără intervenţia spermatozoidului, adică fără intervenţia sămînţei bărbăteşti, şi am conchis că, atunci cînd acele experienţe vor putea reuşi să crească până la adult larvele eşite din dezvoltarea oului pus în acele condiţii, se va putea vedea maĭ lămurit care e rolul anumit al oului şi al spermatozoiduluĭ în fenomenul aşa de important al dezvoltărei fiinţelor vieţuitoare.

De reuşita complectă a acestor experienţe e strîns legată şi discuţia problemei sexului, a eredităţii şi a altor probleme biologice tot aşa de importânte.

In cronica de faţă nu mă voiu ocupa decît de problema determinării sexului, problemă care a intrigat foarte mult pe oamenii de ştiinţă din toate timpurile.

In adevăr, cine nu e curios să-şi poată da un răspuns la întrebări ca acestea: De ce unii indivizi, fie plante sau animale, se nasc de sex bărbătesc şi alţii de sex femeesc? Şi mai mult, de ce din doi copii gemeni d. ex., unul e de sex bărbătesc şi altul de sex femeesc?

Răspunsurile ce s'au dat în timpurile vechi, mai cu seamă de filosofi şi medici, nefiind bazate pe observaţii ştiinţifice, n'au nici o valoare în discuţia acestei probleme.

Deabea la începutul epocei actuale a cercetărilor experimentale în domeniul biologiei s'a emis o părere mai conformă cu metoadele ştiinţifice, susţinîndu-se de către Thury şi Düssing că „Starea de maturitate a productelor sexuale (a oului şi spermatozoidului) au o influenţă precumpănitoare în determinarea sexului".

Azi problema determinării sexului, ca toate problemele importante de biologie, a întrat şi ea în faza cercetărilor experimentale.

Se ştie cît sgomot s'a făcut, acum cîţi-va ani, în jurul comunicărei profesorului Schenk din Viena (*Metoda mea pentru determinarea sexului*), comunicare făcută la al 5-lea Congres internaţional de Zoologie.—Neavînd la îndămină acea comunicare dau aci un mic rezumat făcut de profesorul L. Cuénot în l'Année Biologique din 1902.—După Schenk, „oul e determinat ca bărbat sau ca femee chiar în ovar prin chimizmul general al mamei,

tatăl neavînd prin urmare nici o influenţă. (Prin chimizm general se înţălege compoziţia chimică generală a corpului în un moment dat, compoziţie rezultată mai cu seamă din genul de hrană a individului). Oul e determinat cu parte femeească, cînd organizmul primeşte ca alimente *hidraţi de carbon* adică substanţe zăhăroase, făinoase etc., mai mulţi de cît consumă; cea ce se poate cunoaşte dacă găsim în urină o cantitate oare-care de zahar care n'a fost complect întrebuinţată de organizm. Oul e determinat ca parte bărbătească cînd organizmul consumă mai mult substanţe albuminoide, cea ce se cunoaşte iarăşi dacă găsim în urină o cantitate mai mare de uraţi şi de uree.

„Cînd o femee doreşte să aibă un băet, trebue mai întâiu să-i analizăm urina pentru a şti cantitatea de zahar sau de azot ce ea conţine. După acea femeea e supusă la un regim alimentar aşa fel ca substanţele albuminoide din corp să fie foarte mult mărite iar acele ale hidraţilor de carbon micşorate pe cît posibil; facem în urmă o nouă analiză a urinei şi dacă constatăm că cantitatea de azot din urină a fost mărită în mod simţitor, putem fi siguri că chimizmul mamei a fost schimbat şi că prin urmare oule din ovar vor fi determinate ca parte bărbătească".

Profesorul Schenk expune în urmă şi un tratament al său special, care ar trebui aplicat în determinarea sexului. Il transcriu aci mai mult ca o simplă curiozitate, de oare-ce medicii nu i-au dat o importanţă practică însemnată. După el „tratamentul destinat pentru a provoca mărirea combustiunei azotoase consistă fie într'o hrană specială, fie în băi reci cu masaje, fie în a înghiţi pastile făcute cu extract de ovar sau de glanda tiroidă. Acest tratament trebue să fie început cu două sau trei luni înainte de epoca cînd femeea va avea raporturi sexuale şi continuat două luni după, până în momentul cînd, prin absenţa celor două epoce menstruale, sîntem aproape siguri că oul e fecundat. Cînd chimizmul mamei a fost modificat prin tratament în senzul indicat mai sus, putem să ne aşteptăm la o naştere masculină".—In urma acestui tratament, el raportează : „că din 19 persoane tratate prin metoda sa, 15 au avut un băiat, după cum doreau, iar 3 au avut un astfel de chimizm că ori-ce tratament a fost inutil şi în fine una a rămas sterilă". Asemenea experienţe au fost făcute de Schenk şi cu epuri şi cu cobai, obţinînd aceleaşi rezultate.

De la comunicarea profesorului Schenk şi până azi s'au făcut o serie numeroasă de cercetări care au dat rezultate surprinzător de contradictorii unele faţă de altele ; cea-ce probează desigur că problema determinărei sexului e mult mai complexă de cît s'ar crede.

In urma tuturor acestor cercetări, problema aceasta s'ar putea pune azi sub forma a două întrebări şi anume : Sexul este el determinat deja de mai înainte în ou sub influenta sau fără influenţa condiţiilor externe ca hrana, temperatura, secreţiuni de glande speciale etc. sau e determinat în timpul dezvoltărei oului sub influenţa condiţiilor externe ?

Conform experienţelor lui Schenk, ar rezulta că sexul e determinat în oul din ovar sub influenţa condiţiilor de hrană şi de temperatură indicate de el, dar iată că Beard, în urma observaţiilor făcute la unii peşti, susţine că determinarea sexului e preparată deja mult mai înainte, adică în celulele germinale din care au provenit oule. Tot astfel şi Rauber e de

părere că sexul e determinat deja în ovar şi că nici fecundaţia nici hrana extra-uterină a embrionului n'au vr'o influenţă precumpănitoare în determinarea sexului.—Pe de altă parte, influenţa spermatozoidului in actul fecundaţiei ar fi după Weisman o cauză determinantă a sexului; aşa lucrătoarele din o colonie de albine ar proveni din ouă fecundate, iar trintorii din ouă care se dezvoltă partenogenetic adică nefecundate. Faptul acesta s'a demonstrat de alţii experimental, tăindu-se aripele matcei, prin urmare luîndu-i-se posibilitatea de a fi fecundată, în sborul nupţial, de barbat.

Voinov, găsind la unele specii de fluturi două forme de spermatozoizi, e de părere ca faptul acesta ar putea fi general la toate animalele şi că ar putea juca un rol în determinarea sexului; adică că oule fecundate de una din cele două forme ar da bărbaţi, iar acele fecundate de cea-l-altă formă ar da femele.

S'au mai emis şi alte păreri, bazate pe cercetări mai amănunţite de structura intimă a oului şi a spermatozoidului, dar acele fiind prea speciale, es din cadrul acestei Reviste şi nici n'ar aduce argumente mai hotăritoare în rezolvarea primei întrebări puse dacă sexul e determinat deja în ovar.

Rămîne acum de discutat a doua întrebare pusă deja: dacă sexul e determinat de condiţiile de hrană mult mai tirziu, adică după ce oul, săvirşindu-şi primele lui faze de dezvoltare, a ajuns chiar până la faza larvară sau embrionară.

In acest sens avem iarăşi o serie de experienţe asupra diferitelor animale şi chiar asupra plantelor.

Aşa, Yung a făcut o serie de experienţe în condiţii mai mult sau mai puţin perfecte prin care arată că hrana are o influenţă netăgăduită asupra determinării sexului. El a experimentat asupra larvelor de broaşte. La un grup 100 de larve, hrănite abundent mai cu seamă cu carne de broască, obţine până la 90 de femele şi 8 barbaţi, iar la un alt grup de 100 de larve hrănite prost cu hrană vegetală obţine numai 57 femele şi restul de 43 sînt bărbaţi.

Tot în acest senz pledează şi rezultatul experienţelor D-nei Tréat. făcute asupra omizilor de fluturi şi acele ale D-lor Laurent şi Molliard, făcute asupra plantelor.

In anii din urmă însă profesorul L. Cuénot, verificind, prin propriile sale experienţe, rezultatele obţinute de predecesorii lui, ajunge la concluzii cu totul opuse.

In adevăr, Cuénot, hrănind omizi de fluturi, larve de muşte şi larve de broască cu hrană aboundentă, variind şi temperatura, obţine la 100 aproape acelaş număr de femele, ca şi de barbaţi.—Aşa dar, după el, hrana n'are nici o influenţă în determinarea sexului; „sexul fiind determinat deja în oul expulzat din corpul mamei şi fără îndoială determinat în ovar chiar înainte de a fi fecundat."—Experienţe analoage au fost repetate de el la paseri şi mamifere, obţinînd aceleaşi rezultate.

După cum vedem dar, rezultatele obţinute de diferiţii experimentatori sînt foarte diferite unele de altele. Dacă admitem că aceste experienţe au fost făcute cu toată rigoarea şi conştiinţiozitatea posibilă, cauzele deosebirilor de rezultate trebue să fie căutate în altă parte. Până atunci însă conchidem, că e posibil ca sexul să fie determinat deja în ovar, e posibil

iarăşi ca el să fie determinat în timpul dezvoltării oului şi chiar a embrionului sub influenţa diferitelor condiţii externe. Aşa de ex. în cazul cind de la aceaşi femelă de şoarece avem mai mulţi pui de sex diferit, e posibil ca sexul lor să fi fost determinat sau de ovar sau în timpul gestaţiei admiţînd că în acest din urmă caz condiţiile de hrană au fost diferite în diferitele puncte ale uterusului maternel

Cazul copiilor gemeni de la om ne pune iarăşi în alternativa de a admite o părere sau alta. Aşa, e admis de majoritatea embriologilor că „gemenii adevaraţi sînt de obiceiu născuţi din cele două jumătăţi care au rezultat din prima diviziune a oului şi că ei fiind perfect asămănători sînt de obiceiu şi de acelaş sex". Ei bine, în acest caz, nu putem admite de cit că sexul lor a fost determinat din ou. Cînd însă gemenii au rezultat din două ouă diferite, ei pot fi deosebiţi şi ca sex, şi în acest caz putem admite şi părerea că sexul lor s'ar fi putut determina şi în momentul gestaţiei, fie prin natura oului fie prin condiţiile diferite de hrană sau altele în cele două puncte diferite ale uterusului maternel unde ouăle s'au fixat în momentul coborîrii lor din ovar.

Pentru moment dar, neputînd trage nici o concluzie sigură şi precisă, problema determinării sexului rămîne în suspensiune până cînd cercetările viitoare vor pune în evidenţă factori noi de observare şi de experimentare.

Desigur, cauzele determinării sexului sînt multiple şi mult mai complexe de cît s'ar crede la prima vedere şi variază nu numai de la clasă la clasă de animale dar şi de la specie la specie şi poate şi de la individ la individ.

P. B.

* * *

CHIMIE.

Prepararea artificială a azotaţilor. Agricultura şi industria întrebuinţează cantităţi colosale de azotaţi în diferite scopuri; aşa, azotatul de sodiu, pe lîngă că serveşte ca îngrăşăminte agricolă, mai este întrebuinţat la fabricarea diferitelor prafuri de puşcă. În *Chili* se găsesc cantităţi enorme de azotat de sodiu şi de aceia s'a dat substanţei acesteia numele de *Salpetru de Chili*; în fie-care an se exportă din această ţară 1,5 milioane de tone de substanţă, în valoare de 450 milioane de franci. Întrebuinţarea crescîndă a acestui product a avut de efect o ridicare continuă a preţului lui. Se impunea atunci căutarea unui procedeu, de fabricare a azotaţilor, fie din azotul atmosferic, fie din resturi animale. Problema aceasta a fost resolvită pe două căi deosebite, a căror descriere face obiectul notiţei de faţă.

Procedeul norvegian. *Birkeland*, profesor la *Cristiania* şi *Eyde*, inginer, au realisat transformarea azotului atmosferic în azotaţi, schimbînd corpul aces'a mai întâi în acid azotic. Ei au aratat că supunînd unui arc *voltaic* special, un amestic de azot şi oxigen, acestea se combină; trecînd productele resultate prin apă, ele se transformă în acid azotic şi azotos şi în urma unui tratament cu calcar se obţine *azotatul* şi *azotitul de calciu*. Ultimele producte pot fi de-a dreptul întrebuinţate ca îngrăşăminte agricolă şi înlocuesc cu succes azotatul de sodiu. Tot din ele se poate obţinea *azotitul de sodiu*, care este mult întrebuinţat la fabricarea coloranţilor. O fa-

brică de *azotaţi* după acest principiu funcţionează la *Notodden* în Norvegia; în această localitate este o cădere de apă de 30000 cai putere. Energia acestei căderi dă electricitatea întrebuinţată în fabrică (Revue générale des sciences pures et appliquées 15 Februar 1906).

Procedeul francez. Aproape totalitatea azotaţilor întrebuinţaţi în Franţa, este adusă din America. Dacă la un moment această ţară s'ar găsi isolată şi n'ar mai putea importa azotatul de sodiu american, apararea ei ar fi slăbită; este deci o chestiune vitală pentru Franţa, crearea unor fabrici de azotaţi. *Müntz* şi *Lainé* au imitat procedeul, care a dat loc la depozitele imense de azotaţi din natură; producerea lor este opera bacteriilor, cari transformă azotul din materiile organice din pămînt ori chiar azotul liber, în azotaţi. Dacă se amestică săruri amoniacale ori materii organice cu pămînt şi dacă acest pămînt este necontenit frămîntat prin sapare, acţiunea oxidantă a bacteriilor este accelerată în proporţie necunoscută până acum, aşa că se poate obţinea în fie-care an cîte 1200000 kgr. de azotat de potasiu pe hectar. Fabrice de silistră sau nitriere, au funcţionat şi în vremuri nu tocmai îndepărtate de noi; nitrierile de cari vorbim aici, dau mai repede cantităţi cu mult mai mari de azotaţi decît nitrierile vechi. (Comptes-rendus de l'Académie, CXLI).

Dr. P. BOGDAN

Cronica Medicală

(Pentru ce medicul rural nu-şi poate face datoria).

În toate ramurile activităţii noastre intelectuale suntem, cu rari escepţiuni, un fel de diletanţi. Românul, înţeleg pe cel din oraşe, se naşte nu numai poet, dar or-ce vrea: om politic—mai ales om politic—literat, critic, om de ştiinţă în or-ce direcţiune şi cu o competinţă universală; e destul să citească o gazetă, mai rar cîte o revistă—şi iluziunea unei culturi generale e gata. Dar, ceea ce e mai grav, suntem diletanţi în propriul nostru meşteşug: cei mai mulţi oameni politici, bunioară, cred că rostul lor este să se plictisească unii pe alţii şi să se succeadă la întrebuinţarea după plac a fondurilor publice, fără altă obligaţiune, fără altă directivă. Chiar în meşteşugurile cu caracter mai mult ştiinţific se constată, cu escepţiuni bine înţeles, aceiaşi lipsă de seriositate.

Medicinistul în genere—pentru-că de el ne ocupăm în special şi-l cunoaştem mai bine—caută rar să adîncească cestiunile studiate, caută rar să se convingă singur de adevărurile pe cari le citeşte sau le aude şi nu este meserie care să aibă mai multă nevoe de convingeri şi mai ales de metodă ştiinţifică în căpătarea acestora. Pentru medic, fie-care bolnav este o problemă de dezlegat, o măsură de igienă—soluţiunea unei probleme mai largi, etc. Aceste probleme reclamă mai întîi un spirit de observaţiune bine dezvoltat, ca să poată culege cît mai multe elemente necesare, un fond cît mai mare de cunoştinţe solid stabilite pentru legarea elementelor adunate, comparaţiunea şi clasarea lor şi cultura logică necesară pentru ca dezlegarea să fie urmarea naturală a acestor constatări. Toată viaţa lui, medicul trebue să proceadă după această metodă ştiinţifică în exerciţiul profesiunii sale, trebue, prin urmare, încă de la începutul studiilor să fie deprins cu această metodă.

Ce se întîmplă, însă, în realitate? In cele mai multe cazuri este o lipsă aproape complectă de simţ de observaţiune, un stoc mai mult sau mai puţin mare de cunoştinţi ameţite, neadîncite, nesistematizate, care scade în fie-care an, fiind fost învăţate pe din afară şi păstrate numai în memorie şi o prăpastie între aceste cunoştinţe şi ceea ce am putea numi aplicaţiunea lor practică, participarea lor la formarea unei judecăţi.

Exemple aş putea înşira multe, mă voiu mărgini numai la cîte unul caracteristic pentru fie-care din lipsurile menţionate.

Cu vre-o 10 ani în urmă treceam un concurs pentru o catedră univer-

sitară şi ni se dase ca probă practică un copil bolnav, la care elementele tabloului morbid nu se asemănau cu cele obişnuite şi impuneau o altă deslegare de cît cea descrisă în asemenea cazuri în cărţile clasice de atunci. Unul din concurenţi—eram trei—arată, cu oare-care timiditate, unele elemente cari nu intrau în tabloul clasic, celălalt le găseşte pe toate tipice ca în capitolul din carte şi scoate cu mult brio dezlegarea obişnuită, care—e de prisos să mai spun—fusese admisă mai înnainte şi de comisiunea examinătoare. Mai tîrziu am fost surprins de importanţa mică ce se dă dezvoltării simţului de observaţiune în educaţiunea viitorilor oameni de ştiinţă. Zilnic am asistat şi asist la probe practice la cari nu se dă un caz practic: un bolnav, un organ bolnav, un product patologic, etc. ci se spune candidatului—pentru proba de medicină legală bunioară—„fă-mi actul medico-legal al unui sinucis prin înnecare". Tînărul dă drumul imaginaţiei, inventează o dramă de dragoste sau de mizerie, după temperament, şi scrie o compoziţie literară mai mult sau mai puţin rea pe care o critică apoi examinatorul. Cu o ast-fel de preparaţiune se înţelege de ce mai tîrziu, cînd i se cere o constatare reală, trimite o descriere închipuită a organelor pe cari nu le-a văzut şi a celor pe cari le-a văzut; aşa se explică de ce expertizele, contraexpertizele şi supraexpertizele nu se mai potrivesc.

In ceea ce priveşte cunoştinţele teoretice nu stăm cu mult mai bine. Nu mai vorbim de examene, de concursuri, la cari se răspunde cu o înşirare de termeni technici fără înţeles precis pentru cei cari le întrebuinţază, dar să dau un fapt petrecut într'o societate savantă. Se aduse un bolnav care avea turburări în vorbire şi în scriere, turburări bine precizate şi puse în legătură cu anume leziuni anatomice ale creerului; se discută mult şi aprins şi se dovedeşte.... lipsa de cunoştinţă în capitolul respectiv al fiziologiei creerului la cei mai mulţi din membrii prezenţi. Intr'o altă societate se aduc 2 cazuri de scarlatină, unul foarte grav şi altul foarte uşor, la 2 copii din aceiaşi familie; se discută asupra cauzei acestei diferenţe, unii cer să se precizeze condiţiunile infecţiunii, poate cantitatea agenţilor patogeni absorbiţi, calea pe care s'a făcut infecţiunea, boalele anterioare ale celor 2 copii, starea lor de osteneală, etc., maioritatea însă se declară mulţumită cu explicaţiunea că diferinţa observată era datorită diferinţei de teren, pe care o dedusese, se înţelege, din diferinţa de gravitate a celor 2 cazuri.—Şi aci direcţiunea greşită începe din şcoală. Mulţi profesori insistă la cursurile lor asupra detaliilor, dar ca examinatori sunt mulţumiţi cu cîte un nume propriu, cu numele unei reacţiuni, al unui simptom, pe care candidatul l-a învăţat dintr'un rezumat oare care, fără să cunoască înţelesul lor, pentru-că sunt rare inteligenţele cari cercetează din impulsiune proprie şi nu-şi acoperă neştiinţa cu cîte un cuvînt sunător.

In ceea ce priveşte trecerea de la aceste cunoştinţe teoretice, multe, puţine, la aplicaţiunea lor într'un caz dat, voiu cita exemplul unui consiliu de igienă al unui oraş mare, care hotărăşte, pentru a combate o epidemie de cori, dezinfecţiunea localurilor de şcoală, lăsînd şcoalele deschise, cînd se ştie că microbul acestei boale—necunoscut încă—trăeşte numai o oră, mult două, afară din corpul omului şi se transmite aproape totdeauna de la un copil la altul.—Şi în această direcţiune este o lipsă mare de atenţiune din partea educatorilor.

Medicul ast-fel preparat—şi am luat anume exemple din pătura cu

mai multe pretenţii a corpului nostru medical—cu diletantizmul firesc Românului, cu o complectă necunoştinţă a vieţii ţăranului în cele mai multe cazuri, este trimis să-şi facă stagiul ca medic rural. Adăogaţi la aceste lipsuri—dacă se poate zice—şi lipsa unui ideal mai înnalt şi vă puteţi închipui cu ce suflet ajunge medicul în atingere cu populaţiunea de care trebue să îngrijască. Pentru cei mai mulţi ţăranul este un sălbatic, un leneş, un beţiv, un tîlhar sau plin de boale şi mizerie, sau un nenorocit despre care şade bine să se scrie, să se vorbească cu rost şi fără rost, în orice caz o fiinţă inferioară, căreia-i facem un mare hatir că ne scoborîm pînă la dînsul; rar se întîlneşte şi concepţiunea mai largă a solidarităţii sociale şi naţionale, rar de tot simţul obligaţiunii de a servi pe aceia din a căror muncă suntem anume plătiţi. Se înţelege de ce şi ţăranul consideră pe medic ca pe un străin.

Şi, fără contestare, medicul este persoana cea mai cultă care vine în contact cu săteanul şi care, după învăţător, este funcţionarul rural care-şi face mai bine datoria, în general vorbind.

S'a scris mult despre greutatea serviciului medical rural, s'au publicat multe fapte ale unor medici răi ca să mai ilustrez şi eu cu exemple un adevăr admis de toată lumea. In rîndurile ce preced am încercat să arăt de unde vine răul; să vedem care ar fi remediul?

Serviciul este greu şi-i trebuesc aduse îmbunătăţiri, e incontestabil; dar chiar în condiţiunile actuale se poate face mult bine cînd este dorul, voinţa de a-l face —dovadă atîţi medici distinşi care şi-au făcut datoria şi au lăsat amintiri frumoase în locurile pe unde au fost; cum, pe de altă parte, în situaţiuni uşoare, cînd nu este dorinţă de a lucra cinstit, nu se face nimic bun şi se găsesc totdeauna explicaţiuni admisibile.

Şi aci, ca în toate direcţiunile activităţei noastre sociale, este nevoe de o schimbare mai profundă de cît acea a legilor existente, este nevoe de o schimbare, de o mai bună îndrumare a sufletelor noastre, care nu se va căpăta de cît schimbînd cu totul direcţia educaţiunii viitoarei clase conducătoare, infiltrîndu-i sentimentul solidarităţii sociale naţionale, simţul datoriei şi o mai adîncă înţelegere a scopului vieţei fie-căruia. *)

Dr. M. MANICATIDE

*) *Adaos la corectură.* Primesc din partea D-lui Dr. P. Cazacu un studiu „Medicul rural", publicat în ultimul număr al Revistei ştiinţelor medicale, în care D-sa se ocupă de condiţiunile materiale rele şi conchide că de acolo trebue să pornească reforma. Cu toate acestea, Dl. Dr. Cazacu arată cu exemplul său propriu rezultatele foarte frumoase obţinute chiar în condiţiunile rele în care a funcţionat.

Cronica Internă

(„Reforma morală“ şi reforma electorală).

Acum vr'o doi ani d. P. P. Carp a spus în Cameră,—în acea formă lapidară obicinuită d-sale,—un paradox, care însă, ca multe paradoxe, cuprinde o mare doză de adevăr—, că la noi „nu guvernele corup pe alegători, ci alegătorii corup guvernele“.

Şi desigur, guvernele cele mai ticăloase tot sunt mai bune, au un nivel moral cu mult mai ridicat, decît acea şleahtă de „mari electori“, de „fruntaşi“ ai judeţelor, pe cari ele se reazimă şi cari îşi aroagă dreptul de a vorbi în numele alegătorilor.

Miniştrii cei mai lipsiţi de scrupule n'ar fi săvîrşit 90 la sută din nelegiuirile şi abuzurile, atît de obicinuite în viaţa noastră publică, dacă nu ar fi fost siliţi în numele intereselor electorale (fără să mai vorbesc de faptul, că specimenele cele mai degradate de miniştri se impun conducătorilor unui partid, tot de consideraţiunile electorale);—fără această presiune simţul de răspundere i-ar fi oprit, cel puţin atunci cînd interesele lor personale nu ar fi fost în joc.

Cunoaşteţi o situaţie mai penibilă şi mai degradatoare decît a unui ministru înconjurat şi torturat de „partizani“?

Dar formula d-lui P. P. Carp nu cuprinde *tot* adevărul.

Dacă „electorii“ silesc adesea guvernele să-şi calce pe conştiinţă, nu e mai puţin adevărat, că şi guvernele, de obiceiu, nu reuşesc şi nu se menţin decît mulţumită slăbiciunii şi venalităţii corpului electoral.

Avem în această privinţă o mărturie preţioasă a autorului memoriilor din viaţa regelui Carol: „Aproape nici unui guvern romîn,—cetim acolo,—nu „i-au lipsit majorităţi, după alegeri nouă,—fiind-că până azi *e prea mare „influenţa administraţiei* asupra votului alegătorilor, cari atîrnă de maşina statului“... („Aus dem Leben König Karls von Rumänien“, vol. IV, p. 412).

Cine cunoaşte mai de aproape „bucătăria“ alegerilor,—ştie că o campanie electorală la noi nu constă într'o propagandă de idei, care ar căută să provoace un curent în masa alegătorilor: întruniri publice, discursuri, articole de presă,—nu sunt decît o faţadă, în dosul căroia se ascunde adevărata campanie,—*o campanie de precupeţire neruşinată a conştiinţilor...*

Intrebaţi-l pe însu-şi dl. P. P. Carp, dacă d-sa a reuşit la colegiul al II-lea din Buzău, fără să se întrebuinţeze altă armă de luptă, decît propa-

ganda de idei,—şi, fiind dată francheţa şi „craneria", care îl caracterizează,— nu mă îndoesc de răspunsul d-sale....

Ast-fel, în sistemul electoral actual, dacă, pe de o parte, „electorii" impun guvernelor toate nelegiuirile şi toate infamiile,—pe de altă parte, guvernele recurg la corupţiune şi precupeţirea de conştiinţe, pentru a-şi păstra puterea: se stabilesc două curente de corupţiune,—de la alegători la guvern, şi de la guvern la alegători. Nu numai, cum spune dl. Carp, alegătorii corup guvernele, ci şi guvernele corup pe alegători.

Se formează un cerc vicios: — guvernele nu pot fi la înălţimea datoriei lor din cauza exigenţelor electorale, dar nici corpul electoral nu poate avea un nivel mai superior din cauza procedeurilor guvernamentale.

In faţa acestui cerc vicios, oamenii noştri politici nu găsesc altă soluţie, decît predica „asanării moravurilor", a „reformei morale", a „revizuirii conştiinţei naţionale" etc.

Nimic nu e mai uşor, decît să iai poza de moralist, faţă de un rău social, al cărui cauze nu vrai să le adînceşti, şi nici nu ai curajul remediilor radicale...

Toţi aceia, cari deplîng moravurile noastre politice şi caută mijloacele de îndreptare, par'că uită că şi alte ţări au trecut prin aceleaşi dureri, şi că experienţa lor poate să ne lumineze calea,—ca şi cum am fi nişte fiinţi cu totul deosebite, firi excepţionale de perversiune şi am trăi pe „alte tărîmuri", decît celelalte popoare.

Socot, deci, util să insist puţin asupra trecutului, în această privinţă, al unui popor cu moravuri de puritanism rigid, şi care e premergătorul tuturor popoarelor europene pe calea constituţionalismului.

In tot cursul veacului al XVIII-lea şi la începutul celui al XIX-lea până la reforma electorală din 1832 şi chiar mai tîrziu cum vom vedea,—corupţia electorală din Anglia—sfidează ori-ce comparaţie.

Venalitatea colegiilor electorale din celebrele „tîrguşoare putrede" a ajuns proverbială: ele nu numai se vindeau pe faţă, dar în gazetele de pe vremuri cetim *anunţuri prin cari diferitele burguri invită pe amatorii de mandate de deputaţi*. Bine înţeles amatorii se găseau în totdeauna, şi atunci avea loc un *mezat* în toată regula!...

Pe la sfîrşitul veacului al XVIII-lea s'a făcut socoteala, că 87 din lorzii englezi, membri în Camera superioară, *dispuneau de 218 mandate în Camera inferioară*,—aşa în cît guvernele trebuiau totdeauna să între în „compoziţie" cu dînşii,—bine înţeles că şi guvernele îşi asigurau totdeauna un număr respectabil de mandate, încheind tîrgul direct cu colegiile electorale.

După succesele companiei din Ost-India, cînd o mulţime de neguştori întreprinzători, adunînd bogăţii fabuloase,—(cunoscuţi în istoria engleză sub nume de „nababi..."),—au venit să concureze aristocraţia funciară în comerţul de mandate,—corupţiunea electorală a întrecut ori-ce imaginaţie.

Şi, pentru caracteristica psicologiei colegiilor restrînse, e picant să invocăm mărturia lui *Th. Erskine May* („The constitutional history of England" etc.), din care am luat mai ales aceste date,—că pe atunci în Anglia, pe de o parte, nu lipsiau predicatori de morală, iar pe de altă parte, ori-cine îndrăznea să vorbească de reforma electorală, se expunea la pe-

depsele cele mai aspre: eşafod, închisoare, deportaţiunea în Australia... [1]).

Şi lordul *Grey* a trebuit să lupte o *jumătate de veac*, pentru ca să poată realiza reforma electorală din 1832,—foarte modestă în fond, fiind-că a desfiinţat numai cîte-va „tîrguşoare putrede", dar a lăsat nealinse bazele privilegiiilor electorale.

Şi cu toate că odată cu această reformă, „moraliştii" au făcut să se voteze o lege foarte aspră împotriva corupţiunii electorale,—această groaznică corupţiune,—inerentă sistemului de privilegii electorale,—a rămas în toată uriciunea ei.

Numai în opt-spre-zece ani, *după* votarea acestei legi, de la 1833 pănă la 1851,—*în 76 oraşe toate alegerile au fost casate pentru motivul de corupţiune dovedită*. In afară de aceste cazuri de *casare generală* a alegerilor unui oraş, în aceeaşi perioadă au fost rînduite în 323 cazuri anchete judiciare pentru corupţiune electorală, şi în urma acestor anchete încă 82 *deputaţi au pierdut mandatul lor*, pe lîngă acei pe cari ancheta i-a declarat „în suspiciune" pentru corupţiune electorală, dar nu s'a putut stabili pe deplin vinovăţia lor.

Cît de mare era răul se poate vedea din faptul, că în 1853, *John-Cornwall Lewis*,—pe atuncea ministru de interne, un savant cu o reputaţiune europeană, care mulţi ani a fost în capul comisiunii de anchetă,—a publicat în *Edinburgh Review* un articol, în care susţine, că dacă s'ar fi făcut o cercetare minuţioasă şi conştiincioasă a tuturor alegerilor, *cu greu şi-ar fi putut păstra mandatele lor 5—6 deputaţi din Camera comunelor!..*

Mulţumită acestor moravuri, în 1857 (vedeţi n'a trecut nici o jumătate de veac de atunci!) alegerea a costat pe *fie-care* candidat în „Cetatea" (City) Londrei cîte 11,500 pfunzi,—aproape 300,000 franci! Iar în Lambet, altă parte a Londrei, alegerea a costat 9,800 pfunzi (250,000 franci)!

Nu e de mirare, că oameni ca marele J.-St. Mill, au fost siliţi să renunţe la cariera parlamentară...

Această stare de lucruri s'a menţinut până la reformele electorale din 1867, 1872 şi mai ales cea din 1884 (Gladstone), prin care cetăţuia privilegiilor electorale a fost doborîtă, şi dreptul de vot, de fapt, a fost acordat tuturor cetăţenilor maturi (astăzi e vorba de a înlătura şi ultimile restricţiuni, fără nici o însemnătate),—şi cu aceasta chestiunea corupţiei electorale,—care atîta timp a preocupat pe moraliştii engleji, a dispărut ca prin farmec de la ordinea zilei... [2]).

Atît e de adevărat, că predicile moraliştilor sunt neputincioase, dacă nu se reazămă pe mijloacele de acţiune, mai puternice, cari stau la dispoziţiunea oamenilor de stat...

In lumina acestor fapte, putem pricepe mai bine cele se se petrec la noi.

---

1) E interesant, de asemeni să notăm, că economiştii engleji, ca *Thorold Rogers*, pun în legătură cu privilegiile electorale ruina şi pieirea micii proprietăţi rurale,—a *proprietăţii ţărăneşti...* ca la noi!

2) Bine înţeles cazuri izolate de corupţiune se întîmplă şi astă-zi, dar ele nu mai pot influenţa simţitor rezultatelor alegerilor. Observînd curentele opiniunii publice, publiciştii engleji pot prezice cu multe luni înainte, cu o preciziune matematică, rezultatele alegerilor generale. (Vezi, de pildă, Review of Reviews, 1906, February. p. 113 urm.).

Prin împărţirea corpului electoral în trei colegii (în realitate—*în patru*, fiind-că colegiul al treilea e subîmpărţit încă în două, şi majoritatea votează acolo *indirect*, prin delegaţi,—sistem, de care, probabil, s'a inspirat şi dl. Bulighin, în Rusia...),—s'a creat în colegiul întâiu o adevărată cetăţue a privilegiilor electorale, care prin forţa lucrurilor determină caracterul tuturor alegerilor. (Colegiul al 2-lea se compune în majoritate de slujbaşi, care nu au nici o putere de rezistenţă, iar despre colegiul al 3-lea nici nu face să discutăm).

Şi pentru a ne da seama de rostul acestor colegii, să luăm „Statistica electorală", publicată după datele oficiale, de d. L. Colescu (Bucureşti, 1905).—Vedem acolo (p. 46 urm.), că de pildă în judeţele Dorohoiu, Fălciu, Neamţ, Roman, Suceava, Vaslui, etc.,—în colegiul întâiu de Cameră votează de la 118 până la 150 alegători,—iar în colegiul întâiu de Senat (p. 38 urm.),—numai 69—100 alegători!

Adică *majoritatea* în aceste colegii e formată de 35—50 alegători pentru Senat şi 60—75 pentru Cameră.

Şi dacă ţinem seamă, că din aceştia 20—30 în fie-care judeţ, *cel puţin*, sunt înregimentaţi într'un partid,—rezultă că guvernul adesea are nevoe să „cîştige" numai 10—20 alegători pentru ca să-şi asigure majoritatea,—cu alte cuvinte,—*aceşti 10—20 alegători pot determina expresiunea voinţii politice a unui judeţ cu 250—300,000 locuitori!...*

Atunci înţelegeţi ce *preţ* trebue să aibă votul acestei duzini de alegători! Să nu vă miraţi deci de corupţiunea electorală, de şantajele *potentaţilor*—electori, de faptul că campania electorală se transformă la noi într'un tîrg ruşinos de conştiinţe...

In deşert vor predica moraliştii,—nu vom scăpà de această ticăloşie,—ca şi Englejii până ce n'au distrus „burgurile putrede", în cari de asemeni două-trei duzini de alegători puteau trimite în Camera comunelor un deputat,—până ce nu vom desfiinţa privilegiile electorale, mulţămită cărora cei 10,000 alegători—în toată ţara—din colegiul I trag nemăsurat mai mult în cumpănă decît 900,000—aproape un milion!—de alegători indirecţi ai colegiului III (vezi *Colescu* „Statistica electorală", p. 33),—cari aleg, prin delegaţi, numai 38 de deputaţi din 183,—şi încă, de fapt, n'au nici un mijloc de a-şi manifesta voinţa [1])..

Am auzit adesea spunîndu-se că la noi, în ori-ce caz, nu se cheltueşte atîta în alegeri, ca în Anglia. Da, nu cheltuesc atîta *candidaţii*,—dar aţi făcut socoteală cît costă *pe stat* un „triumf" electoral?

Cunosc pe un venerabil senator de provincie,—se numără între liberali, dar prin „carteluri" savante se alege sub toate regimurile,—care n'a deschis nici o dată gura în parlament, şi nu posedă nici vre o altă calitate decît acea că „are multe voturi". Am făcut socoteală cît încasează, sub diferite forme şi pretexte, acest „potentat": 60,000 (cetiţi *şese zeci mii*) lei *pe an*,—adică pentru durata unei legislaturi — *240,000 lei*, pentru unicul

---

1) Poate fi ceva mai caracteristic pentru viaţa noastră politică decît faptul că la noi guvernul, care *face economii*, adică menajează pe contribuabili,—e „nepopular"! Ar putea să fie ast-fel dacă ar putea să-şi spună cuvîntul cei 900,000 de contribuabili din colegiul al 3-lea, şi nu numai budgetofagii colegiilor privilegiate?

motiv, că „are multe voturi în colegiul I“!... Nu avem ce invidia la Engleji....

Şi în faţa acestei situaţiuni, d. P. P. Carp,—cel mai briliant dintre oamenii noştri de stat,—care e un aprig luptător pentru „asanarea moravurilor“ şi în acela-şi timp se opune ori-cării lărgiri a dreptului de vot,—nu găseşte nimic mai bun, decît să ne promită,—în acea-şi cuvîntare citată mai sus,—că venind la putere „nu va face alegeri *libere*, ci alegeri *curate*“ (par'că pot fi *curate* alegerile, ce nu *nu sunt libere*, şi în ce ar putea consta „curăţenia“ lor?)...

Care e deci soluţia?

Ea e clar indicată prin tot ce am spus, — desfiinţarea privilegiilor electorale, lărgirea dreptului de vot.

Idealul nostru e cuprins în acea formulă care rezumă principiile dreptului constituţional modern, în această privinţă: Sufragiul *universal, egal, direct şi secret.*

Dar, ca o fază de tranziţie, am putea admite, cel puţin,—*colegiul unic pentru toţi cetăţenii vrîstnici ştiutori de carte.*

Par'că aud din toate părţile: dar ţăranul e incult, inconştient, că-i lipsesc luminele necesare, şi nu are nici o rezistenţă faţă de administraţie etc.

Chiar d. N. Iorga,—un om, de sigur, cinstit şi sincer, şi cu multă dragoste de ţară, dar care, din nenorocire, n'a avut prilejul, nici răgazul să adîncească aceste chestiuni,—ne spune în „Sămănătorul“ No. 11,—că deşi doreşte, ca „ţărănimea să domineze viaţa noastră publică,“ dar nu vrea „să arunce pruncul în stradă“...

Dar sunt colegiile restrînse mai conştiente şi mai rezistente?

Poate fi un colegiu mai restrîns şi mai luminat, de cît cel Universitar? Şi totuşi aceste colegii, cel de Iaşi, de pildă,—sunt şi mai la discreţia marilor electori, care „au situaţia“, ca ori-ce colegiu ţărănesc,—şi trimit totdeauna în Senat pe un guvernamental...[1]).

Cultură?

Despre ce cultură este vorba? De ştiinţa de carte? Am spus, că înţelegem concesiuni în această privinţă, ca fază de tranziţie şi din consideraţiuni *pur tecnice.* Intru cît înse scrisul şi cetitul fac pe cine-va mai apt să pătrundă problemele vieţii de stat, şi mai rezistent faţă de presiunea administrativă?

Educaţia politică?

Dar e vădit, că ea nu poate fi căpătată decît prin *viaţa* şi *lupta politică.*

Aceasta îmi aduce aminte pe pedagogul din anecdotă, care nu lasă pe băeţi să între în apă, până ce nu vor învăţa să înnoate...

Precum nimene nu învaţă a înnota până ce nu intră în apă,— tot aşa

---

1) Vrau să fiu bine înţeles. Toate sistemele electorale, cari scontează eroismul alegătorilor, sunt utopiste. In ultimile alegeri ale colegiului universitar de Iaşi, la care au luat parte 47 de alegători, „electorii“ nu s'au sfiit să ameninţe cu divulgarea secretelor de familie, a „documentelor“ ce se află în mîna autorităţilor...

Un „erou“ ar fi rezistat... dar a fost ales candidatul guvernamental cu majoritatea de *un vot...* Toate acestea înse nu sunt argumente *în favoarea* colegiilor restrînse.

un popor nu poate avea educaţie politică, dacă, de fapt, nu-şi exercită drepturile cetăţeneşti.

De sigur, încă mult timp după lărgirea dreptului de vot colegiile electorale vor fi guvernamentale,—dar şi cele de astă-zi nu sunt mai independente, şi nu refuză sancţiunea lor nici unui guvern. Guvernele însă îşi vor asigura majoritatea prin presiune, nu prin corupţiune. Se poate cumpăra cîte va duzini de voturi in colegiile de astă-zi – e cu neputinţă să fie corupt *un milion* de alegători.

Şi dacă nu ar fi decît acest rezultat al lărgirii colegiilor electorale, dacă ar dispărea tîrgul de conştiinţe,—încă trebue să bine-cuvîntăm reforma electorală: un popor oprimat prin brutalitatea guvernamentală se poate emancipa odată,—dar cînd corupţiunea pătrunde în adîncimile vieţii naţionale,—el este pierdut pentru vecie....

Mai mult.

Moraliştii cari speră că răul poate fi vindecat numai prin predica „asanării moravurilor", şi cari cer ca guvernele, pentru aceasta, să se emancipeze de preocupări de ordine electorală,—nu-şi dau seama de un adevăr elementar, fără de care nici o îndreptare nu poate fi.

Preocuparea de interese electorale e o necesitate inexorabilă pentru ori-ce regim constituţional: un guvern vrea înainte de toate să trăească (omul e om, iar pentru „îngeri" nu e nevoe nici de constituţie, nici de alegeri),—dar cînd organizaţia electorală are o bază largă şi sănătoasă—atunci şi interesele electorale reprezintă nevoile unor mari categorii sociale,—nu pretenţiunile personale ale unei clice sau ale unor potentaţi de provincie,—lupta electorală se dă nu pe baza unei tîrgueli dosnice,—ci pe baza unor curente mari de idei şi sentimente,—rezultante ale marilor interese sociale în luptă.

Ast-fel, ca şi în Anglia, reforma morală va decurge, din reformele politice şi sociale,—şi însă-şi luptele politice—fiind silite să facă apel la masele populare,—neamorfizate prin izolarea elementelor conştiente în colegii distincte,—vor servi ca un factor puternic de educaţie politică.

Şi cel puţin pentru generaţiile viitoare se întredeschid zări mai senine...

* * *

Spaţiul îmi lipseşte, dar trebue să mai spun cîte-va cuvinte.

Am vorbit în cronica precedentă de marile probleme economice, de la rezolvirea cărora atîrnă tot viitorul nostru.

Dacă aceste probleme nu au fost deslegate până azi, cauza principală e ticăloşia sistemului nostru electoral, care pune interesele de gaşcă mai presus de marile interese naţionale.

Un fost ministru de interne ne-a spus odată, că guvernul, din care făcea parte, voind să reformeze legea tocmelelor agricole,—atît de neîndestulătoare,—a fost ameninţat de răscoala electorilor!...

In aceste condiţiuni reforma electorală se impune şi ea din interes de conservare naţională,—ca primul pas spre înălţarea neamului.

Bine înţeles ea nu este unica reformă politică ce se impune: pentru desvoltarea tuturor energiilor naţionale, reorganizarea, în spiritul democratic, a instituţiilor judeţene şi comunale, e tot atît de importantă şi poate încă mai urgentă.

Dar despre acestea vom vorbi altă dată.

St.

Cronica Externă

(„Statele Unite ale Marii Austrii")

Evenimentele ce se desfăşoară în vechiul Imperiu al Habsburgilor sînt pentru noi, Romînii, de un *interes vital*, în toată puterea cuvîntului.

Şi nu numai fiind-că în hotarele acestui Imperiu trăesc peste patru milioane de Romîni,—elementul cel mai curat, cel mai energic şi plin de viaţă al rasei noastre,—*trunchiul*, din care s'au desprins în cursul vremurilor toate ramurile neamului romînesc.

Dar de la modul cum se va dezlega criza prin care trece astăzi bătrînul Imperiu, va atîrna, cum vom arăta îndată, *tot viitorul vieţii noastre de stat şi al propăşirei naţionale*.

Problema, ce se dezbate astăzi în toată întinderea dintre Carpaţi şi Alpi, dintre munţii Bohemiei şi marea Adriatică,—este următoarea: va găsi în el acest organizm de stat destule puteri vii pentru ca, triumfînd în contra factorilor de descompunere, să redevie un puternic centru de gravitaţiune, cultural şi politic, pentru toate popoarele din Sud-Estul Europei, cari n'au ajuns încă la aşezarea definitivă a vieţii lor naţionale; sau el va fi sfărîmat în vre-o douăzeci de bucăţi, impunînd astfel tuturor popoarelor ce au convieţuit atîta timp în acest cadru,—şi, fatal, şi popoarelor vecine, —greaua sarcină de a-şi reconstitui viaţa lor naţională şi de stat pe alte baze, şi după alte *linii de cristalisare*.

In asemenea condiţiuni ne pare firesc, că tocmai unui Romîn se datoreşte studiul acestei probleme în cartea, pe care un mare ziar vienez a numit-o „Das grundlegende Werk" (operă fundamentală) şi al cărei titlu l'am ales şi noi pentru această cronică.

In această lucrare d. Aurel C. Popovici, care a dus la noi 10 ani o viaţă modestă de profesor, se relevează ca un adevărat om de stat,—cu toate calităţile şi, dacă voiţi, cu defectele omului de stat: deşi nu se sfieşte să susţină reformele cele mai radicale, ori-de cîte ori ele sunt indispensabile pentru scopul *imediat*, ce-l urmăreşte,—se menţine însă tot timpul în limitele politicei practice şi reale; consideraţiunile de dreptate absolută, de simetrie abstractă, precum şi arhitectonica pur raţionalistă,—îl lasă rece. E caracteristic, că revoluţionînd toată organizaţia Austro-Ungariei, propunînd un întreg proect de constituţie pentru viitorul Imperiu federal, delimitînd teritoriile statelor particulare nu după „individualităţi istorice", ci după consideraţiuni pur etnice,—d. Aurel Popovici în acela-şi timp nu se atinge de situaţia actuală a provinciilor Bosnia şi Herţogovina (precum nici nu-şi

întinde planurile de reorganizare asupra peninsulei Balcanice, etc.),—vădit, fiind-că nu vrea să ridice vre-o problemă de ordine internaţională, a cărei rezolvire nu ar sta numai în puterea Imperiului Austro-Ungar.

Un ministru vienez, patriot şi credincios împăratului, dar cu mai multă pătrundere şi bărbăţie decît sfetnicii sei actuali, nu ar fi procedat alt-fel.

Aceasta, de sigur, nu e pe placul temperamentelor mai revoluţionare, cari sunt gata să-l învinuească pe d. A. Popovici ca prea „austriac", şi chiar „medieval",—cum face, de pildă, „Le Courrier Européen", care deşi simpatizează cu ideea federaţiunei între popoarele Austro-Ungariei,—totuşi spune în recenzia asupra cărţii lui: „Lucrarea d-lui A. C. Popovici e „prea direct inspirată de vechiul ideal austriac nemţesc... ea e mai ales „prea imperialistă, medievală. Dacă, în adevăr, sunt multe probabilităţi, „că formaţiunea federativă a diverselor teritorii naţionale ale Austro-Un„gariei *se va impune, la urma urmelor, de evenimentele ce se precipită*, nu „se poate însă nădăjdui la o ast-fel de formaţiune, de cît după sfîrşitul „unui regim atît de învechit ca cel al Habsburgilor" (No. 12, din 23 Martie 1906).

Invinuirile nu sunt drepte, fiind-că autorul n'a avut de scop să ne prezinte un proect *ideal* de constituţiune, ci numai—şi bine a făcut—să formuleze un *minimum* de cerinţi din punctul de vedere chiar pur austriac, imperios impuse de situaţie şi *imediat realizabile*,—şi cari ar putea să facă *viabil* însu-şi imperiul, şi în acelaş timp *locuibil* pentru naţionalităţile ce'l compun.

Dar se vor găsi în jurul tronului Habsburgilor oameni de stat, înţelepţi şi puternici, cari să realizeze acest *minimum*?

That is the question.

In această privinţă se îndoesc înşi-şi publiciştii cei mai bine inspiraţi din Austria.

Aşa de pildă ziarul vienez „Reichspost" din 4 Martie 1906, în articolul de fond consacrat cărţii d-lui A. C. Popovici, scrie:

„Nu ştiu dacă conducătorii Statului nostru vor avea curajul să în„treprindă o astfel de reconstrucţie a Marii Austrii,—dar ştim *că o mînă „puternică* ar fi încă în stare să o realizeze. Se va găsi oare omul puter„nic, pe care îl doreşte ţara?—E vremea să vie,—ca să nu fie apoi prea „tîrziu"....

Şi aci e tot tragicul situaţiunii....

Cît timp „bătrîna monarhie" trăia sub regimul concepţiunii *patrimoniale* de stat, toate mergeau de minune, şi diferitele ţări şi popoare, cari o compun, se alăturau sub administraţia biurourilor vieneze, ca şi moşiile sub acelaş proprietar.

Dar au trecut de mult acele fericite timpuri, cînd—cum spune autorul nostru—prinţul Schwarzenberg putea să spună popoarelor Austriei, că ele trebue numai să asculte poruncile autorităţilor, să plătească dările, iar pentru satisfacerea trebuinţilor sufleteşti—să meargă la biserică.

Nici încercările de a reveni la absolutismul unitar, nici centralismul utopist al lui Schmerling, nici „federalismul" confus al lui Hohenwart, nici lipsa de ori-ce sistem a lui Taafe,—nici politica naţionalităţilor—„sistematică"!—din Ungaria,—n'au putut da vre o aşezare trainică vieţii politice.

A. C. Popovici consacră o jumatate din scrierea sa istoriei tuturor acestor încercări. Rezultatul :—falimentul fatal al politicei din ultimele decenii,—viaţa a ajuns cu totul *intolerabilă*, un adevărat *bellum omnium contra omnes*....

Fruntaşul ardelean dovedeşte, cu argumente la cari nu se poate respunde, că salvare nu poate fi decît în transformarea Austriei într'un *stat federal*, pe baza individualităţilor *naţionale*, nu „istorice", şi ne prezintă un plan detaliat de reorganizare: 15 teritorii naţionale autonome (toţi romînii din Ardeal, Ungaria şi Bucovina formează un singur stat naţional), un parlament federal, o armată comună, o uniune vamală, etc. (Autorul cunoaşte bine literatura germană asupra „Staatenbund" şi „Bundesstaat", şi preconizează principiile de organizare unui „Bundesstaat",—după tipul Statelor Unite din America)—ast-fel ca să fie asigurate maximum de putere a statului, cu maximum de libertate naţională.

Impărtăşim şi noi dorinţa d-lui A. C. Popovici, ca „batrîna Impărăţie" să fie salvată, credem şi noi, că ea poate îndeplini o mare misiune aci, în Sud-Estul European, dacă se va transforma pe bazele arătate, devenind un centru de cristalizare a vieţii culturale şi politice pentru toate neamurile din valea Dunării şi Balcani,—într'o formă sau alta, compatibilă cu independenţa lor *reală* şi cu desvoltarea *neştirbită* a individualităţii lor etnice (—cel ce aruncă numai ochii pe harta acestei părţi din Europa îşi va da seama numai decît de necesitatea evoluţiunii politice în această direcţie).

Dar d. A. C. Popovici merge mai departe, şi aci e partea cea mai vulnerabilă a operei sale,—anume, d-sa afirmă că Imperiul Habsburgic e *indispensabil* pentru viaţa şi evoluţia politică sănătoasă a Europei,—credinţa împărtaşită de toţi oamenii politici din Imperiul vecin, şi care explică, în parte, acel „sans façon", cu care sunt tratate naţionalităţile.

Socotim înse, că au trecut şi acele vremuri, cînd un ceh, şi un mare patriot ceh, *Palacky*, a fost silit să spună: „dacă Austria nu ar fi existat, „ar fi trebuit inventată"...

Oamenii de stat din Austro-Ungaria trebue să-şi dee seama de situaţia schimbată,—fiind-că alt-fel e în adevăr în joc însă-şi existenţa Imperiului, şi toată istoria universală poate fi îndrumată *pe alte căi*.

Insu-şi d. Popovici pune degetul pe rană cînd se întreabă: „în ce „situaţie vom fi noi (împărăţia Habsburgică), dacă Rusia căpătînd o con„stituţie democratică, va acorda *înaintea noastră* o largă autonomie naţi„onală diferitelor naţionalităţi din sinul său: Polonilor, Filandejilor, Livo„nilor, Romînilor etc. ?".... („Die Vereinigten Staaten", p. 207)

Atunci ?

Ar spune *acum* un Palacky vorbele sale?

Un moment se părea, că guvernul din Viena e pătruns de primejdiile momentului.

In Austria, acela-şi ministru preşedinte *Gautsch* care cu cîte-va luni înainte declara în parlament, că votul univevsal e o fantazie irealizabilă, a fost chemat să prezideze realizarea acestei reforme electorale; iar în Ungaria, din ordinul Impăratului, s'au pus peceţi pe uşile parlamentului intransigent din Budapesta.

In parlament şi în presă aceste acte de energie se puneau rîlos in

legătură cu evenimentele din Rusia, la cari face aluzie d. Popovici. Rezultatele au arătat, că pe această cale Impăratul va avea tot sprijinul popoarelor sale: în Austria tonul vieţii publice vădit s'a înălţat,—iar în Ungaria simpatiile maselor au redus la neputinţă cerbicia şoviniştilor cum atît de bine arată în paginile chiar ale acestui No. al „Vieţii Romîneşti" (vezi p. 273) însu-şi dl. A. C. Popovici (Cît de juste sunt vederile d-sale, se poate vedea din faptul, că în „Le Courrier Européen", No. 11 din 16 Martie 1906, un *Ungur* Dr. Oscar *Jaszi*, secretarul general al societăţii maghiare de sociologie,—arată, că *poporul maghiar* e ostil faimoasei „coaliţiuni", care sub masca patriotismului reprezintă numai interesele „ciocoieşilor", *les hobereaux*,—cum zice el, ale marii şi micii nobilimi maghiare).

Şi astă-zi, după ce articolul d-lui A. C. Popovici a fost dat la tipar, ne vine vestea despre o nouă împăcare cu „coaliţiunea", prin întrarea în minister a şefilor ei, d-nii Kossuth, Apponyi etc. (De sigur cu sacrificiul naţionalităţilor).

Unde ne vor duce toate acestea?

Trebue să ne spunem o dată verde sentimentul nostru.

Are dreptate dl. A. C. Popovici,– „irredenta" romînă e o sperietoare absurdă inventată de şoviniştii unguri: are dreptate,—că de veacuri fruntaşii neamului nostru visează realizarea idealului nostru naţional alături sau cu sprijinul monarhiei Habsburgilor.

Şi ar fi o nebunie, ca tocmai astă-zi, cînd cele mai mari Impărăţii sunt nevoite de a-şi asigura dezvoltarea pacinică prin diferite sisteme de alianţe,—simţindu-se alt-fel prea slabe,—ca tocmai în aceste condiţiuni internaţionale Romînimea să viseze la realizarea acestui ideal prin *izolarea* ei în mijlocul statelor mari şi duşmănoase.

Insă să fie bine ştiut, că un popor, care, deşi răzleţit între patru state deosebite, formează o masă compactă de peste 12 milioane, un popor pe care nu l'au putut dobori aproape două milenii de nespuse suferinţi *nu se resemnează definitiv la mizeriile vieţii sale naţionale de astăzi*,—cari fac cu neputinţă afirmarea neîmpiedecată a fiinţei şi desvoltarea culturii sale.

Şi ca o ramură desprinsă dintre neamurile Apusului, am dorit totdeauna, dorim şi astă-zi, cu toată puterea unui popor conştient de misiunea lui la „porţile Orientului", ca *Marea Austrie* să ne servească de călăuză în calea noastră istorică şi să cimenteze viaţa noastră politică, cu viaţa de stat a Apusului European (*modalităţile* se pot totdeauna găsi, pentru ca toate interesele şi drepturile să rămînă neatinse,—dar nu ne putem adînci aici în această „muzică a viitorului",—vorba d-lui A. C. Popovici).

Dar *astă-zi* aceasta nu mai e o *conditio sine qua non* a propăşirii noastre de neam şi de stat.

Dacă în Austro-Ungaria vom vedea aceea-şi perseverenţă în nesocotirea aspiraţiunilor noastre legitime, vom şti să le realizăm *cu*, *fără* sau chiar *în contra* acestei Impărăţii.

Dacă nu putem rămînea *singuri*, în viitorul apropiat alegerea noastră nu va mai fi limitată,—vom şti, cînd va sosi momentul, unde să căutăm legăturile şi ajutoarele necesare pentru aducerea la îndeplinire a idealului nostru.

Prin cartea sa, atît de loială şi atît de moderată,—şi tocmai fiind-că

e loială şi moderată, Aurel Popovici a adus un serviciu imens şi cauzei romîneşti şi opiniei publice europene: ea e un *memento* şi pentru noi şi pentru vecinii noştri.

Astă-zi Europa întreagă cunoaşte situaţia adevărată şi problema adevărată.

Ne aflăm la o respîntie a istoriei; de la întorsătura pe care o vor lua evenimentele, va atîrna, cum am zis la început, tot viitorul nostru; vom aştepta în linişte, conştienţi de dreptatea cauzei noastre, desfăşurarea lor,—şi cel ce ne va întinde *întăiu*, fără gînd de asuprire şi înjosire—mîna de frate,—va primi pe a noastră....

C. S.

RECENZII

St. O. Iosif. *Credinţe.* Minerva Bucureşti.

S'a zis că tiparul, dacă a adus omenirii imensele foloase ştiute, apoi a adus şi marele rău de a răspîndi prostia: mai înnainte, nu se răspîndea decît cea ce era bun, ceea ce îndemna, prin valoarea sa, să fie copiat. Aşi putea spune acelaş lucru despre crearea limbii poetice de către Eminescu. Să mă explic. Mai înnainte de Eminescu, dacă cineva nu avea de spus nimica, sau avea de spus ceva prost, producea o operă proastă *din toate punctele de vedere* şi, de n'ar fi fost mîndria patriotică (lauda că avem şi noi literatură) şi gustul încă ne format, multe nulităţi ate vremii, care au avut trecere o zi, n'ar fi avut'o nici un ceas: prostia se arăta atunci în toata goliciunea ei. Cetiţi exemplele scoase de d. Maiorescu în *Criticile* sale şi vă veţi convinge că dacă acei poetastri ar fi dispus de *forma poetică* creată şi hărăzită literaturii de către Eminescu, cu exact aceiaşi lipsă de talent ar fi produs bucăţi pasabile, în orice caz nu ridicole. Cine, azi, şi-a însuşit limba poetică a lui Eminescu, prelucrată şi de alţii, chiar cînd e anost, e rar, aproape nici o dată, ridicol. Cetiţi multele poezii care apar în toate zilele şi vă veţi convinge. Aceste poezii nu mai au măcar însuşirea de a te înveseli prin goliciunea prostiei: forma le fereşte de savoarea ridicolului.

Aşi putea numi aceste producţii, cu un termen pedagogic. *compoziţiuni cu tema aleasă de elev*... adică de poet. Şi à propos: de cînd, prin programele actuale, se dă un rol atît de mare compoziţiilor, elevii se obişnuesc atît de mult cu sportul acesta, încît le vine greu să-lă părăsească şi după ce ies din şcoală şi-l continuă în reviste şi ziare. Era şi greu ca autorii programelor şcolare să prevadă acest efect al metodelor lor didactice asupra literaturii...

Această pletoră de producţie literară e, apoi, încurajată şi de doritorii cu orice preţ ai unei literaturi naţionale bogate (Nu s'a propus şi vamă pe cărţile străine?), căci veţi fi observat că, din alte motive, s'a reînviat iarăş încurajarea de a scrie, a scrie mereu, din patriotism, pentru a avea şi noi o literatură bogată: „scrieţi, băeţi, numai scrieţi", la care, cîndva, d. Maiorescu opusese un energic: „nu mai scrieţi!"...

In mijlocul acestei cataracte de „poezie", e o adevărată binefacere intelectuală apariţia unui scriitor care are ceva de spus, care nu face „compoziţiuni cu tema aleasă de elev",—adesea, vai. cu „tema aleasă de profesor", un şef de gaşcă oarecare literară...

Iar cînd apare un scriitor, ca d. Iosif, care are mult, mult de spus, trebue să-i fim adînc recunoscători.

A spune că un scriitor are mult de

spus, e tot una cu a spune că e *sincer*. *Sinceritatea*, aceasta e însuşirea cea mai mare şi mai simpatică a unui scriitor, cînd are şi altele. N'am să uit niciodată cum caracterizează Taine pe Alfred de Musset: *„C'était plus qu'un poète, c'était un homme"* (Hist. de la litt. angl. V, Tennyson)...

Subiectele poeziilor d-lui Iosif sînt aşa de banale, că s'ar putea zice că multe n'au subiect... Banalitatea *aceasta* e o mare insuşire: ea rezultă din acea că poetul nu exprimă în poeziile sale decît sentimente şi impresii, pe care le simţim cu toţii, de toate zilele—„e mai mult de cît un poet: e un om"—dar pe care el le simte mai puternic, mai frumos, şi, mai ales, pe care el le poate exprima—le poate exprima şi pentru noi, în locul nostru... In cele mai frumoase poezii lirice ale lui Eminescu subiectul e banal; ce subiect e în *Dorinţa*, decît chemarea iubitei spre a se iubi in mijlocul naturii, ce subiect în *Floarea albastră*, decît regretul după zilele frumoase ale unui amor tînar care s'a dus?...

Această sinceritate a d-lui Iosif ne dă impresia unui *realism* desăvirşit—dacă acest cuvînt însamnă ceva—potenţat încă, în multe bucăţi din volum, şi prin nişte versuri de o măsură neegală şi de un fel de ritm liber, care scot parcă în relief lipsa de pretenţie şi preocuparea *numai* de impresie şi de adevăr... Cînd d. Iosif a fost angajat să scrie o poemă despre Stefan Cel Mare, nu a scris'o, ne-a dat, cum spune însuşi, numai un sîmbure al poemii, adică numai atît a cît a putut în adevăr, cu alte cuvinte ne-a spus numai cît a avut de spus. Altul, poate, ar fi *confecţionat'o*... Şi, o paranteză: mi se pare cel puţin curios a comanda unui literat o „piesă" literară. Cred că ar fi alte mijloace de a încuraja pe scriitori, lăsîndu-le inspiraţia liberă.

Acest poet ne-a venit *şi el* din Ardeal. După Eminescu şi Vlăhuţă, poeţii—Coşbuc. Iosif, Goga—ne-au venit din Ardeal. Pentru ce? Să fie că ne-am obosit noi cei de aici? Să fie prozaismul vieţii noastre de popor *ajuns*, dar cam parvenit? Să fie faptul că Ardealul a început mai tîrziu să-şi spună cuvîntul în literatură şi a început şi el cu poezia, dar, venind mai tîrziu, cînd literatura romînească ajunsese la oare-care maturitate, lirica ardeleană a putut să ia deodată aripi de vultur? Vom vedea altă dată. Dar e *fapt* că astăzi poezia romînească e *ardelenească*.

Dar acest poet n'a venit ca un ţăran sănătos, plin de viaţă şi de iubirea de viaţă. Iosif nu e din şcoala lui Coşbuc, care nici n'a făcut şcoală. El a venit cu un plumb deja în aripă, „melancolic" deja (vezi *Melancoliei*, p. 11), mai aproape sufleteşte de cei din Regat decît marele său predecesor. (Intotdeauna d. Iosif mi-a adus-aminte de un poet de mare talent, mort tînăr, de I. Păun, care, şi el, ca şi d. Iosif, întrunea în aceiaşi armonie notele unui intelectual rafinat şi acele ale muzei poetului popular necunoscut).

Şi d. Iosif se deosebeşte şi de celălalt Ardelean, de Goga. Goga e un un poet de mare avînt, un incendiator, un stîrnitor de patimi, pe cînd d. Iosif e un delicat, un discret, un senzitiv.—D-sa a tradus pe Heine, ceea ce e significativ (chiar şi pe Verlaine) şi, în adevăr, dacă am voi să facem comparaţii cu orice preţ, ne-ar veni în minte Heine, mai puţin spiritul de revoltă şi sarcasmul—şi, de sigur, talentul...

Cu toate că poetul a fost atins de „melancolie" înainte de a veni la noi, totuşi, la început, are şi el ceva din „ţărănismul" caracteristic scriitorilor Ardeleni, notă care apare în prima colecţie (*Versuri*, 1897) şi în a doua (*Patriarhale*, 1901) în mare parte. In *Credinţe* însă, poetul suspină după „credinţile" pierdute. E caracteristică poezia *Copil sărman*:

Din raiul mîndrilor Bucegi
Ce te jelesc de ani întregi
Ce dor atît de ne 'nţeles
Te-a îndemnat să vii la şes?
Credeai că este la oraş
Norocul tău, biet păstoraş....

Ca un copil nepriceput,
Amar de tine, n'ai ştiut
Ce griji, ce patimi, ce nevoi
Ne bîntue în veci pe noi—
O n'ai ştiut, biet păstoraş,
Ce tristă-i viaţa la oraş!

Şi ne-ai venit aşa curat
Ca gîndul care te-a furat,
Şi-atît de blînd te-ai încrezut
In toate cîte le-ai văzut—
Că nu ştiai, biet păstoraş,
Ce lume rea e la oraş!

La porţi închise ai bătut,
Pe căi greşite te-ai pierdut,
Şi steaua fără de noroc
Te-a urmărit din loc în loc,
Străin de toţi, biet păstoraş,
In goana oarbă din oraş....

Acum în darn plîngi nopţi întregi
De dorul mîndrilor Bucegi;
Te-ai reîntoarce şi-i tîrziu,
Tot e 'ntuneric şi pustiu....
Ce-ai căutat tu la oraş,
Sărmane păstoraş!...

în care păstoraşul îmi pare că e însuş poetul nostru... Şi, „păstoraşul" venit „în goana oarbă din oraş" ne spune tristeţa lui în multe bucăţi din colecţia de care vorbim şi mai ales în cele de la paginile 7, 9, 11, 13, 15 şi 17....

Şi atunci de sigur că poetul va fi cuprins de sentimentul *singurătăţii* morale: *Lebăda*, care ne aduce aminte de altă „singurătate" (*Solitudes*, *Le Cygne* de Sully Prudhomme), *Cîntec*, *Dorm visurile toate*, etc., în care poetul plînge parcă singurătatea altora, în realitate pe a sa, căci d. Iosif care, în aparenţă, pare că ar fi obiectiv (*pare* că l'ar preocupa mai mult sentimentele altora),—e un subiectivist şi tot ceea ce zugrăveşte îi slujeşte ca expresie a propriilor sale stări sufleteşti.... Chiar *pastelurile* sale (d. Iosif are multe, mult mai multe de cît intitulează D-sa) sînt subiectiviste, lirice, —de altmintrelea descripţii de natură curat obiective nu cunosc de cît în colecţia „Espana" a lui Théophile Gautier. Dar e subiectivism şi subiectivism în descripţii; descripţiile d-lui Iosif sînt subiectiviste în grad superlativ. Asta nu însamnă însă că D-sa nu *vede* puternic....

Iar după culmi *doui nouraşi*
Urcînd tiptil, în zare, sus.... (*Icoane din Carpaţi*, 35)

. . . .

Dar soarele coboară 'n asfinţit
Din văi cresc neguri cenuşii,
Năvală dau pe culmi în sus.... (*Ic. din Carp.* 54)

. . . .

Iar prin pulberea de aur
Tocma 'n capul celălalt
Creşte umbra 'ntunecată
A ciobanului înalt:
Cu căciula într'o parte,
El păşeşte plin de fală
Sara purpurie-i schimbă
Zeghea 'n mantă triumfală (*Ic. din Carpaţi*, 42).

D. St. O. Iosif e o notă originală în literatura noastră,—o notă distinctă şi sonoră în armonia sufletului romînesc idealizat prin artă....

*

Vasile Pop. *Rîs şi plîns*. Minerva Bucureşti, 1906.

D. V. Pop, revenindu-şi în fire, vreau să zic: isprăvindu-şi „romanul", ne-a dat o carte de schiţe umoristice şi de nuvele tragice.

Umorul este unul din genurile cele mai plăcute şi totodată din cele mai grele. Umoriştii sînt foarte preţioşi,

fiindcă sînt foarte rari,—şi fiindcă se arată ireverenţioşi faţă cu realitatea, în contra căreia, conştient sau inconştient, „avem toţi un dinte". Umorul, pus în slujba unui mare ideal, îmbrăcînd spiritul de revoltă, ca la Scedrin, e o binefacere pentru cetitor, pe care-l răzbună de vulgaritatea şi trivialitatea turmei lui Epicur... Umorul, care relevează păcatele omeneşti, defectele morale, ridicolele *inerente* sufletului omenesc, ca de pildă în majoritatea schiţelor lui Mark Twain, ne place, pentru că ne place să rîdem de slăbiciunile altora,—şi unora din noi şi de ale noastre proprii...

Să mă erte d. V. Pop că-l plictisesc cu apropiarea acestor nume, care, în împrejurarea de faţă, au aerul umbrei lui Banco....

Mai este un umor: acela care rezultă din situaţii, un gen inferior de umor,—dar care se bazează, şi el, pe acelaş procedeu: exagerarea *logică*, logica în absurd...

Umorul d-lui Pop e de felul din urmă. Cînd d-sa vrea să fie „revoluţionar", ca în *Dreptate*, nu face umor, face nuvele tragice. Cind vrea să fie „psicholog", ca în *Filomela*, devine iarăşi tragic.,..

In bucata, cu care începe volumul şi care e cea mai reuşită,—e vorba de greutatea de a căpăta audien ă la autorităţile noastre—umorul rezultă din situaţie. Aci e logică în absurd, cum e şi în *O escursie tragică*, cum e şi în începutul bucăţii *Arta de a se îmbogăţi*. D. Pop, cînd nu face „romane", are oare-care talent, un mic talent, are ceva de spus—trebue s'o recunoaştem, ne facem o plăcere s'o recunoaştem...

Dar adesea îl părăseşte logica—fără ca d-sa să bage de samă—ca, de pildă, în partea de la sfîrşit din *Arta de a se îmbogăţi*... D. Pop n'are destulă măsură.

Uneori devine trivial, ca în *O escursie tragică*, în care, cu o totală lipsă de bun gust, cu reminiscenţe „spirituale" din vre-un Tirchileşti oarecare, ne vorbeşte de „cîntecul" cailor... Că cine-va—fie chiar d. V. Pop—îndrăzneşte să fie aşa de spiritual, este un simptom rău în literatura noastră...

Despre bucăţile serioase din volum „Viaţa Nouă" spune că sînt mai bune decît cele umoristice... Aşa dar, aţi înţeles că sînt mai rele... E teribil d. Pop cînd devine psicholog, serios şi tragic: e ca'n *Domniţa Viorica*... In *Filomela* are chiar un Mihnea... D. Pop exagerează şi aici, devine absurd şi aici,—e umorist, ce să-i faci! Şi—soartă de umorist!—cînd d. Pop devine mai grav, abia te poţi ţinea de rîs; ai rîde de-al binelea, dacă nu te-ai jena de autor, care e aşa de tragic!..

In *Prea tîrziu* şi în *Mai tare ca iubirea*—care au plăcut şi *Vieţii Noui* şi vecinului meu, funcţionar la prefectură—sînt tipuri, mai ales de femei, că te miri de unde le o fi scos d. Vasile Pop... In schimb, o ţesătură de fapte, un reportaj din vremurile bune ale *Universului*, de care vecinul meu a rămas încîntat, declarîndu-l pe d. V. Pop de cel mai mare scriitor romîn.

Dacă d. Pop îşi *va cultiva* (în toate înţelesurile cuvîntului) micul său talent umoristic, *va fi* un scriitor al literaturii romîneşti, căci, încă odată, are vervă şi are acel dar de a exagera, are acea silogistică în absurd, de care vorbeam mai sus.

*

Maria Cunţan. Poezii. Minerva Bucureşti.

E interesantă totdeauna opera literară, mai ales lirică, a unei femei, pentrucă rar ai ocazia să asculţi destăinuirile unei femei: se ştie că femeile sînt considerate ca un sfinx greu de gîcit.

Şi am luat în mînă volumul D-rei Cunţan cu o curiozitate egoistă. Despre D-ra Maria Cunţan nu ştiu mai

nimic, „critica ştiinţifică" încă nu ne-a dat „portretul" său, ea e ocupată actualminte cu d. Sadoveanu (E adevărat, domnule Sadoveanu, că plăteşti 900 franci chirie pe an, cum susţine „critica ştiinţifică" ?). Nu ştiu decît cele spuse de d. Chendi în *Preludiile* sale: o fată visătoare, senzibilă, iubitoare şi înţelegătoare de poezie, fiica unui profesor şi compozitor de muzică bisericească din Sibiu.

D-ra Maria Cunţan are un suflet simţitor, aşi putea zice *prea* simţitor. Şi fiindcă are un suflet prea simţitor, poeziile sale sînt un cîntec interminabil al durerii. E prea multă durere, prea multe lacrămi—durere feminină!—aşa de multe lacrimi, încît rîul, care trece pe dinaintea casei sale („Pe sub fereastră") nu duce în undele sale de cît lacrămile poetei. E atît de îndurerată această poetă, încît nu vede, nu aşteaptă, nu doreşte decît moartea. S'ar părea că idealul său e moartea. Dacă am face pe moraliştii, poate i-am imputa D-rei Cunţan această predispoziţie funebră, care e, trebue s'o spunem, morbidă. Dacă am face pe pedagogii, poate am sfătui-o să alunge această predispoziţie, cîntîndu-i bucuriile naturii şi ale vieţii. Dar nu sîntem nici una, nici alta. De aceia ne mărginim să constatăm. Vom observa însă, că, adesea, obsesiunea asta a morţii strică efectul *estetic* al unor bucăţi frumoase, ca de pildă în „Bradul", in care poeta, după ce ne spune, cu înduioşare potolită, de un brad, care i-a umbrit iubirea, îl întreabă:

Vei fi de-ajuns
De patru scînduri,
Bătrîne.... brad?

încheere brutală, în disproporţie şi în dezarmonie cu restul poeziei.

Şi tot din.... neînfrînarea, aşi zice, a acestei dureri, rezultă şi alte exageraţii, ca de pildă cînd ne spune (în „Doină veche") că:

Adoarme fusu 'n mînă
Şi-i ud, de pot să-l storc....

viers, de sigur, ne estetic, nu numai din cauza exagerării, ci şi din cauza termenului de comparaţie prea... fiziologic. Vă aduceţi aminte de frumoasa poezie a lui Coşbuc „Noapte de vară"... Ştiţi că, acolo, „ese luna din brădeţ şi se 'nnalţă 'ncet încet, gînditoare ca o frunte de poet..." Ei bine, nu pot alunga din minte ideea că o frunte, chiar de poet, poate fi... asudată.

Cu toată această escesivă durere, D-ra Maria Cunţan nu este pesimistă. „Durerea" din poeziile sale e *a sa*, nu e durerea lumii; cetind poeziile sale, nu rămîi cu impresia că lumea e o vale de plîngeri, rămîi numai cu impresia că poeta, ea, e îndurerată. D-ra Maria Cunţan nu generalizează, *pentru că nu teoretizează*, pentrucă n'are spiritul absorbant. Singurul poet pesimist în literatura romînească este Eminescu (şi cîteva tonuri din O. Carp) pentrucă numai Eminescu a avut curajul intelectual de a generaliza, de a declara că durerea sa este durerea universului. Numai el şi-a ridicat durerea sa proprie la o valoare metafizică.

S'a înţeles că D-ra Maria Cunţan nu face compoziţii, că are ceva de spus.

Şi în multe bucăţi din volum ne şi spune, ne şi poate spune ceea ce vrea, ca în „La Lucru," „Sunet de talange", „Seara", „Reîntoarcerea", „Mă strînge haina", „Fire de toamnă", „Aşterne, mamă, patul", „Primăvara", „Să nu plîngi după mine" etc.

In foarte multe poezii însă, n'a putut să ne spună ceea ce avea de spus. Atunci, uneori, a recurs la „combinaţiuni", a căutat să-şi traducă simţirea în simboale: de aici o mulţime de bucăţi cu „subiecte", cu antiteze etc., ca,

de pildă: „Meteor", „Ce ritmic", „Pe lac", „Amurg", „La schit" etc.

A spune că n'a ştiut cum să-şi spună simţirea, e tot una cu a spune că n'a putut să şi-o clarifice, căci, dacă trebue, mai întăi, să simţi puternic, pentru a face poezie lirică, trebue, apoi, să ţi se clarifice simţirea.

Atunci găseşti şi imaginile necesare, în care s'o îmbraci, căci simţirea nu se poate exprima ca atare, ea se 'mbracă în elementul intelectual al imaginii. Şi nişte imagini clare găsesc, în totdeauna, şi vestmîntul vorbirii, forma. Imaginile neclare în zădar „bat la porţile gîndirei",—nu pot să iasă.

Multe din poeziile D-rei Cunţan sînt confuze („Iubire", „Stiţi voi că lira-i cruce?", „Inviere" etc...) din această pricină.

Dacă nu mă înşel, D-ra Maria Cunţan e mai mult un tip emotiv, de cît unul vizual, e, adică, o sentimentalitate, fără mult material în care să-şi întrupeze această sentimentalitate. De aici încă ceva: deasa repetare a aceloraşi situaţii şi imagini. Şi chiar acele frequente „lacrămi" (observ că şi „furca" e prea frequentă), nu sînt altceva decît exprimarea directă, *declararea* durerii, şi nu întruparea ei în imagini.

Şi-mi pare, la urma urmei, că această emotivitate în dauna viziunii, e un semn caracteristic al feminismului... Şi fiindcă a venit vorba de feminism, trebue să spun că în volumul D-rei Cunţan, pluteşte, cu toată durerea, care une ori merge până la macabru („Sfîrşit"), un parfum de delicateţă, de fineţe, de discreţiune,—şi nu mă pot opri de a cita aceste cîteva viersuri, în adevăr feminine:

Talangele răsună lin,
Căci soarele ne lasă.
Talangele răsună lin
Şi turme după turme vin
De peste deal spre casă.
Cunosc pe sunet turma ta,
Mi-e cea mai dragă mie.
Cunosc pe sunet turma ta,
Nebună-mi bate inima
Şi plîng de bucurie.

Stau sprijinită în pridvor
Cu lacrămi în pleoape
Şi-ascult şi-ascult de pe pridvor:
Talangele de la izvor....
Aproape.... mai aproape....

Aş vrea, dar nu mai ştiu ce-aş vrea
Şi nu ştiu cum îmi vine...
Aş vrea, dar nu mai ştiu ce-aş vrea:
Să fiu o floare 'n calea ta
Si să mă iai cu tine. („Sunet de talange")

In cele din urmă două versuri, poeta ne exprimă acel sentiment de abandonare, propriu sufletului femeesc.

Şi starea sufletească, nu mai puţin feminină, din viersurile:

Să nu cobori, iubite,
In trista mea chilie,
Căci m'ar ucide focul
Intăiului sărut („Să nu cobori")

*

Am spus că multe din poeziile D-rei Maria Cunţan sînt confuze, că în multe forma nu e perfectă.... Spuneam mai sus, vorbind de d. Iosif, că azi nu e greu să ai, chiar cînd n'ai talent, forma impecabilă. D-ra Maria Cunţan nu e lipsită de talent şi totuşi n'are forma impecabilă... Explicaţia cred că stă în aceia, că D-sa, tocmai, nu e lipsită de talent, că tocmai are ceva de spus. Dacă n'ar avea nimic de spus, ar putea scrie *bine*, căci n'ar opri-o simţirile şi gîndirile,—ar *inventa* gîndiri şi simţiri pentru formă,—pentru forma găsită de-a-gata... Chinuindu-se, în luptă cu forma, să-şi îmbrace simţiri şi gîndiri, adesea nu reuşeşte... cu un talent mai mare, ar fi reuşit, de sigur...

Oricum, să-i fim recunoscători că a îmbogățit literatura feminină romînească cu cîteva note sincere, cu cîteva „cuvinte adevărate"... G. I.

*

Dr. P. Cazacu: *Medicul Rural*, București 1906.

Chestiunea stării sanitare a satelor noastre preocupă de cîți-va ani pe toți oamenii noștri de știință; și mulți din cei cari au avut prilej să cunoască prin ei înșu-și îngrijitoarea stare sanitară a țărănimii, au căutat să atragă luarea aminte asupra acestei însemnate probleme și să propue mijloace de îndreptare. Dar ori cît de mult se va scrie asupra ei, de sigur că nu va fi de prisos până ce ea nu va trece din sfera de preocupare a oamenilor de știință în acea a oamenilor de acțiune, a organizatorilor. De aceia observațiile d-lui dr. Cazacu, care pun în lumină una din laturile cele mai însemnate ale chestiunei, merită o deosebită atențiune.

Autorul arată că mai toți acei, cari s'au ocupat cu chestiunea insuficienței serviciului sanitar al satelor, au fost cu totul unilaterali în precizarea pricinilor răului, de oare-ce nimeni nu s'a ocupat de „cel mai important factor în organizața sanitară rurală"—de medicul rural. Acest medic rural—tînărul eșit de pe băncile Universității —nu e în genere mai pre jos, nici ca cultură generală, nici ca știință în ale medicinei, de cît cel din țările apusene; totuși rezultatele activităţii lui sînt cu totul inferioare. Pricinile trebue căutate în condițiunile de existență și de activitate ale medicului rural la noi. (*Dr. Manicatide*, în „Cr. Medicală" din acest No. arată altă laturе a chestiei).

Tînărul care se duce ca medic de plasă nu găsește în sat o locuință potrivită cu nevoile lui (pe cînd la ceilalți slujbași ai lui statul le pune la dispoziție locuințі bune); nu are o cancelarie și un dispensar (ca la alte oficii ale statului), așa că e nevoit să ție în locuința sa și cancelaria serviciului și farmacia și odaia de consultații; ba și încalzitul, luminatul și cheltuelile de cancelarie îl privesc tot pe el; nu are un servitor pentru cancelarie și găsește cu greu chiar pentru serviciul său particular. Toate aceste împrejurări au mare influință asupra sufletului medicului rural.

Pentru realizarea măsurilor de higienă publică el nu are nici o putere: el cere Primarilor să ea măsuri și, dacă nu le iau, nu poate impune; dacă reclamă la Prefectură, i se răspunde că nu's mijloace. Cele două inspecții pe lună în fie-care comună, la care îl obligă regulamentul, fatal trebue să le facă din goana trăsurei, oprindu-se pe la primării pentru a îndeplini formalitățile,—din cauză că are prea multe comune. Cînd are epidemii—și în satele noastre îs așa de dese!...—de multe ori nu e înștiințat (căci Primarii știu că, dacă vine medicul, vor avea de muncă!..) și dacă le descopere singur, apoi Primarii nu execută izolarea, iar sătenii nici nu se sinchisesc de dezinfectare. Apoi fiind medicul reținut într'o comună cu epidemii, ce fac celelalte comune? Dar cînd sînt epidemii în mai multe comune depărtate, ce să facă medicul?

Toți, cari s'au ocupat cu chestiunea medicilor rurali, au cerut înmulțirea lor; acum ei sînt 129 și ar trebui cel puțin 335!..,

Dacă mai ținem samă de retribuția disproporționat de mică a medicului rural, căruia îi rămîne cam vre-o 200 lei pe lună („mai puțin de cît primește un șef de birou cl. II-a din direcția sanitară de la București, care n'are studiile lui, n'are munca lui și năcazurile lui..."), care nu are clientelă, așa că de-abia își poate îndestula trebuințile materiale ale vieții: casă, masă. haine...; dacă mai ținem apoi samă de viața izolată, lipsită de societate, pe

care o duce medicul rural, de ajutorul neîndestulător pe care îl poate avea de la agenţii sanitari şi de la moaşe, şi de felul cum e privit acest slujbaş al ţăranilor de către medicii de la oraşe şi chiar de direcţia sanitară,—putem să ne dăm samă de condiţiile triste de existenţă şi de activitate ale aceluia în sama căruia e dată sănătatea neamului acestuia!...

Cît despre ţărani, ei vin la doctor, îl ascultă, îi urmează sfaturile, dacă el ştie să le inspire încredere. Dar, pentru ca să ajungi la aceasta, trebue un contact îndelungat cu ţăranul şi multă muncă.

Ca încheere autorul spune: „chestiunea ajutorului medical la ţară are ca bază pe medicul rural bine plătit, pus în condiţiuni bune de muncă, încunjurat de un personal inferior bine pregătit şi avînd instalaţiuni bune şi material suficient. Toate reformele care nu vor pleca de la acest punct de vedere, nu vor fi nici de un folos real".

Expunerea clară a d-lui dr. Cazacu e un tablou dureros al sbuciumărilor neputincioase, în care se frămîntă un medic rural doritor de a face ceva pentru binele locuitorilor satelor noastre. Ea ar trebui să pue pe gînduri pe toţi acei cari sînt în măsură şi au datoria de a aduce o cît mai grabnică îndreptare răului.

M. C.

*

D. A. Sturdza,—„*Puterea executivă în constituţiunea Romîniei*". Bucureşti 1906.

Em. Culoglu,—„*Puterea regală*". (*Răspuns d-lui D. A. Sturdza*). Bucureşti. 1906.

Dl. *D. A. Sturdza*, şeful partidului liberal, a provocat o adevărată emoţiune în lumea noastră politică, prin broşura sa asupra „Puterii executive".

Bătrînul om de stat, ale cărui merite nu au nevoe de confirmarea nimărui, a ţinut să ne spună în prefaţa broşurei: „în vara viitoare împlinesc „50 ani în serviciul Statului şi 40 ani „în serviciul Regelui Carol I, Intemeietorul Statului Romîn Independent. „Simţesc adînc, cum această lungă „viaţă şi acest îndelungat serviciu public măreşte răspunderea ultimelor „mele zile".

Prin aceste cuvinte par' că anume se subliniază, că în broşura de faţă ne vorbeşte un barbat de stat, nu un om de ştiinţă. Şi desigur numai motive serioase de ordine politică au putut să'l îndemne pe dl. D. A. Sturdza să dee publicităţii memoriul său.

Aceste motive politice, nu întră în competenţa noastră să le judecăm aici. Dar nu ne-am face datoria de cronicari conştiincioşi, dacă n'am face observaţiile noastre obiective, din punctul de vedere pur ştiinţific, asupra teoriilor de drept constituţional emise cu aceasta ocaziune, întru cît credem că aceste teorii nu se pot susţinea ştiinţificeşte.

Dacă, deci, motivele politice sunt vrednice de susţinut (am spus, că nu le putem cerceta aici),—ele au nevoe pentru aceasta de alte mijloace.

Idea fundamentală a memoriului d-lui D. A. Sturdza e rezumată în următoarele rînduri:

„Constituţiunea din 1866 hotărăşte, „că trei sunt puterile statului—Puterea legislativă (Art. 32)—Puterea executivă (Art. 35)—Puterea judecătorească (Art. 36).... In afară de aceste trei puteri nu există altele, nici „direct, nici indirect, ca emanaţiuni „ale voinţei naţionale.—De aceea *încercările de a constitui responsabilitatea ministerială şi partidele politice ca a patra şi a cincia putere* a „Statului viciază sincera şi leala aplicare a Legii fundamentale a Statului „romîn, căci nu prin interpretaţiune „se pot înfiinţa *nouă puteri* ale Statului" (p. 8).

Aceia-şi idee se preeizează în altă

parte: „Mai e de observat, că afară de „Rege, nici un alt cetăţean ca per„soană, şi nici o grupare de cetăţeni „ca *partid politic nu reprezintă o pu„tere constituţională* a Statului, şi că „în Regatul Romîniei ori-ce altă pu„tere, în afară de cele trei Puteri ale „Statului, nu se poate înălţa ca putere „a Statului de cît călcînd constituţiu„nea prin forţa brutală a bunului plac, „desfiinţată în 1866" (p. 13).

De aci se deduce poziţiunea excepţională a Regelui în stat, „consfinţită şi prin *prerogativele Regelui*, numite de articolul 96 Const. în mod excepţional *puteri*" (p. 9);—în virtutea acestor prerogative regale, *puterea de deciziune* o are exclusiv „*voinţa chibzuită a Regelui*", care este numai „*temperată*, prin voinţa naţiunii, constatată prin delegaţiunea sa" (p. 12).

La acest rezultat se ajunge printr'un mijloc foarte simplu:—citarea pe rînd, şi interpretarea *literală* a diferitelor texte din Constituţie („Regele numeşte şi revoacă pe miniştri", etc),—o procedare cît se poate de puţin ştiinţifică, pentru că un text de constituţie, —ca şi ori-ce text de lege, — nu se poate înţelege numai după sunetul cuvintelor, cari'l compun, fără să se ţină seamă de *geneza* lui, de istoria lui, precum şi de raportul lui cu tot complexul de dispoziţiuni, cu care e în legătură.

Unde se poate ajunge cu metoda d-lui D. A. Sturdza se poate vedea din faptul, că în rîndurile citate mai sus cuvintele „puterea statului" sau „puterea în stat" sunt întrebuinţate în două, şi chiar în trei *înţelesuri deosebile*, adesea în aceia-şi frază, şi anume:

1) In înţelesul de „delegaţiune legală unui *atribut de suveranitate*" (puterea legislativă, executivă, judecătorească).

2) In înţelesul de „factor al vieţii constituţionale" (responsabilitatea ministerială, partidele politice); şi în sfîrşit:

3) In înţelesul de „atribuţiuni" („puterile Regelui",—în sensul acesta şi atribuţiunile ori-cărui funcţionar, tot sunt „puteri").

E lesne de înţeles la ce confuziune de idei poate da naştere acest simplu fapt.

E uşor, de pildă, de dovedit, cu textul constituţiunii în mînă, că delegaţiune legală a unui atribut de suveranitate nu au de cît organele prevăzute în art. 32, 35 şi 36 din Constituţiune (Regele, reprezentaţiunea naţională, curţile şi tribunalele), — dar aceasta *nu prejudecă întru nemic* rolul constituţional al miniştrilor şi al partidelor politice, ca factori ai mecanismului politic.

Şi în adevăr în această privinţă găsim cea mai mare variaţiune în diferite regimuri constituţionale.

Dar fiind-că, pe de o parte, nu pot da prea mare întindere acestei recenziuni, iar pe de altă parte, neputînd opune unui barbat de stat, de seama d-lui D. A. Sturdza, numai autoritatea mea personală, să-mi fie permis de a-i opune autoritatea celebrilor profesori de Drept Constituţional din Apus.

„Monarhia constituţională, — spune „de pildă, profesorul de drept consti„tuţional de la facultatea din Paris,— „se înfăţişează sub două tipuri bine „caracterizate:

„Intr'un caz naţiunea recunoscută „suverană, şi lucrînd în această cali„tate, asociază un monarh la suvera„nitatea sa; ea îi deleagă, ereditar, „exerciţiul parţial al suveranităţei. „Exemplul cel mai pur, poate, al a„cestei combinaţiuni îl găsim în con„stituţiunea belgiană din 1831.

„In al doilea caz, constatăm o com„binaţiune contrară: un monarh, până „atunci un suveran absolut, asociază— „mai mult sau puţin spontaneu— „naţiunea la suveranitatea sa, dele-

„gînd anumite puteri adunărilor re„prezentative; ast-fel e constituţiunea „prusiană din 1850; deşi revăzută de „camerile ce le-a instituit, ea nu este „(juridiceşte) decît un dar (octroi) al „puterii regale.

„Vedem aci, sub acelaşi aer de fa„milie (monarhie constituţională), *două „tipuri de stat profund distincte*" (*A. Esmein*, — „Dr. Constitutionnel", ed. 1896, p. 4—5).

Aşa dar ştiinţa cunoaşte *două* tipuri de monarhii constituţionale: una bazată pe „principiul de suveranitate naţională", în care monarhul, juridiceşte, e considerat numai ca un delegat, fără puteri *proprii*;—şi alta bazată pe „principiul de prerogativă al coroanei" (sau „de drept divin"), în care puterile monarhului îi aparţin, ca *un drept propiu.*

Sub care din aceste două tipuri trebue să clasificăm monarhia constituţională în Romînia ?

Respunsul e clar, nu numai din faptul, că pentru constituţiunea noastră ne-au servit ca model cea Belgiană,—„cel mai curat tip de monarhie constituţională, bazată pe principiul de suveranitate naţională", cum spune Esmein.—dar constituţiunea romînă, după ce afirmă „principiul de suveranitate naţională (art. 31),—*accentuează* caracterul de delegat al Regelui, introducînd în articolul 35 una din rarele modificări ale textului Belgian:—pe cînd în articolul corespunzător al constituţiei Belgiane (art. 29) cetim: „au roi *apartient* le pouvoir exécutif"—în al nostru e—„puterea executivă este *încredinţată* regelui"; apoi art. 96 spune ritos, că puterile Regelui îi sunt „*date de constituţie*" (în art. 78 Const. Belg.—„atribuite").

Mai departe. Ori-ce monarhie constituţională presupune sistemul de guvernămînt *reprezentativ.* Insă aceasta iarăşi, poate îmbrăca două forme cu totul deosebite, după cum admite sau nu aşa numitul „*regim parlamentar*".

Caracteristica regimului parlamentar e responsabilitatea *politică* (a nu se confunda cu cea penală) a miniştrilor *faţă de reprezentaţiunea naţională.* După cum spune Esmein, regimul parlamentar nu e alt-ceva decît „o desvoltare logică a principiului de responsabilitate ministerială" Regimul parlamentar îl găsim în Anglia, *Belgia*, etc,—iar cel neparlamentar, în Imperiul German, precum şi în cea mai mare parte a statelor particulare ce'l compun, şi iară-şi, în primul rînd, în *Prusia* (*Esmein*, ibid., p. 95 urm).

Care din aceste două sisteme reprezentative e adoptat de constituţiunea noastră ?

Iară-şi nu poate fi îndoială, nu numai din faptul că ne-am însuşit constituţiunea Belgiană (care la rîndul său, cum spune profesorul de Drept Constituţional din Oxford, nu este decît „formularea înscris a principiilor constituţionale *Engleze*", vezi *A. V. Dicey*,—„Law of the Constitution", p. 85),—dar şi textele precize din constituţiune stabilesc neîndoelnic principiul responsabilităţii ministeriale, *faţă de parlament* (art. 47, 49, 92, 93 § 5, 99 § 3, 100, etc).

E vădit, că chestiunea asupra rolului miniştrilor şi al partidelor politice, în mecanismul constituţional, nu poate fi rezolvită *la fel*, în ţările, cari au adoptat forma de monarhie constituţională bazată pe principiul de suveranitate naţională, şi regimul parlamentar, cu responsabilitatea politică a miniştrilor faţă de reprezentaţiunea naţională,—cum sunt Belgia şi Romînia,—şi în acele, a căror constituţie admite principiul de „prerogativă a Coroanei", ca *dreptul propriu* ne delegat, al monarhului, şi în acelaş timp nu cunoaşte regimul parlamentar şi responsabilitatea ministerială,—cum e Prusia.

Un studiu asupra „puterii executive" intr'o monarhie constituţională care ignorează deosebirile intre aceste două sisteme,—ambele compatibile cu forma de monarhie constituţională, dar diametral opuse, ca principii de drept pe care se reazemă,—vădit nu poate ajunge la concluziuni satisfăcătoare, din punctul de vedere ştiinţific.

In lumina acestor date putem vedea mai bine, care este rolul miniştrilor şi al partidelor politice intr'un regim parlamentar, pe care constituţiunea noastră l'a luat din cea Belgiană, precum aceasta l-a luat din constituţia Engleză, — regim, — care, cum am văzut, pretutindeni şi necesar, decurge din principiul de responsabilitate minis'erială, ritos formulat de constituţiunea noastră.

In Anglia, ca şi în Belgia, „Regele numeşte şi revoacă pe miniştrii săi" cum glăsueşte constituţia noastră (art. 93)

Totuşi autorităţi ca *Dicey, Bagehot, Freeman* etc. formulează următoarele două principii de Drept Constituţional în această privinţă:

„Partidul, care dispune de majori-„tate în camera comunelor *are drep-„tul*, ca şefii săi să fie numiţi în minister (have a right to have theier leaders placed in office)".

„Cel mai influent dintre aceşti şefi „de partid *trebue* (ought) să fie Prim-„ministru, sau în capul Cabinetu-„lui de miniştri" (*Dicey*,—„Law of the Constitution", ed. 1897, p. 351; *Bagehot*,—„The British Constitution", ed. 1885, p. 11; *Freeman*,—„Growth of the English Constitution, 1 ed. p. 109 urm.),— bine înţeles, dacă nu se recurge la disolvarea Camerii.

Neavînd la îndămînă, din nenorocire, traducerea franceză a tratatului lui Dicey, pentru a face mai accesibilă informaţiunea cetitorilor romîni, voiu cita pe un alt profesor d'n Oxford, iarăşi de o autoritate nediscutabilă şi care *e şi mai explicit*,—*Sir W. R. Anson*,—„Loi et pratique constitutionnelles de l'Angleterre", V. II: La Couronne (Paris, 1905):

„Miniştrii sunt *servitorii regelui*, „dar ei se impun alegerii sale... prin „rezultatul alegerilor legislative sau „voturile camerii" (p. 48).

„Cabinetul (de miniştri) e un organ „bine definit... El e un grup de per-„soane, colectiv respunzătoare de po-„litica şi guvernarea Statului; acest „grup *nu e puterea executivă*, dar el „este *controlorul şi ghidul puterii exe-„cutive*"... (p. 128).

„Primul ministru e un organ indis-„pensabil al Constituţiunii noastre; a-„cest cuvînt desemnează pe acel *şef „de partid*, pe care Regele l'a invitat „de a forma ministerul, *fiind convins, „că partizanii săi sunt destul de nu-„meroşi şi devotaţi pentru a sprijini „măsurile ce el le va recomanda Co-„roanei şi Parlamentului*".... (p. 149).

Aşa dar, în regimul parlamentar partidele politice sunt acea forţă vie, care pune în mişcare întreg mecanismul politic; învingînd în alegeri, formînd majoritatea parlamentară, ele *impun* pe fruntaşii lor în minister, şi pe şeful lor, ca prim-ministru, deşi „Regele numeşte şi revoacă pe miniştrii săi," cari sunt „servitorii sei,"—însă aceşti „servitori," avînd *respunderea* guvernării, apar ca „ghidul puterii executive", fără ca să fie, in termenii legali,—„puterea executivă".

Teoriile d-lui D. A. Sturdza, deci, se pot potrivi pentru o constituţie ca cea prusiană, însă la noi ele nu se pot justifica, nici ca doctrină, nici în fapt: d. D. A. Sturdza însu-şi,—care a fost de mai multe ori prim-ministru,—desigur, nu ar fi putut nici o dată să fie însărcinat de Rege să formeze cabinetul, dacă—cum se exprimă profesorul din Oxford—„Regele nu ar fi fost „convins, că are partizani numeroşi şi

„devotaţi, care să sprijine măsurile ce „le recomandă Coroanei şi Parlamentului"....

Concluzia: metoda întrebuinţată de d. D. Sturdza nefiind ştiinţifică, concepţia d-sale asupra însă-şi naturii regimului nostru constituţional e greşită, şi rezultatele, la cari ajunge, sunt contrare spiritului dreptului nostru public.

Spaţiul nu-mi mai permite să analizez partea doua a memoriului d-lui D. A. Sturdza,—de o mai puţină însemnătate,—relativă la dreptul Regelui de a delega puterile sale unui loc-ţiitor. Dar pe baza celor spuse cetitorii uşor vor putea trage concluziunile cuvenite şi în această privinţă.

Cu atît mai mult, că le poate uşura sarcina broşura interesantă a d-lui *Em. Culoglu*, al cării titlu se află în capul acestei recenzii şi care, cum se vede din acest titlu, a fost anume publicată ca „răspuns d-lui D. A. Sturdza."

Autorul „răspunsului" nu a avut pretenţia de a face un studiu ştiinţific şi sistematic,—ci numai să ne dee o expunere limpede şi categorică a părerilor, în această privinţă, ale partidului din care face parte.

Şi a reuşit.

Ca observaţie din parte-ne, avem numai de spus, că d. Em. Culoglu nu relevează destul de lămurit caracterul Regelui, după constituţiunea noastră, de *delegat*, fără puteri *proprii*,— ceea ce, *juridiceşte*, rezolvă toată problema relativă la „loc-ţiitor" (întru cît şi în dreptul comun un mandatar nu-şi poate delega puterile unei terţii persoane, fără consimţimîntul expres al mandantelui).

In al doilea rînd d-sa comite greşala, ca şi d. D. A. Sturdza, de a crede, că plecînd în străinătate Regele îşi deleagă puterile Consiliului de Miniştri,— ceea ce nu e exact: prin decretele citate de D-sa şi d. D. A. Sturdza, *se regulează numai expediarea afacerilor curente*,—Regele şi în străinătate continuă să fie Rege, în sensul constituţiunii. Consiliul de Miniştri nu poate *exercita puterile regale* decît în cazurile anume prevăzute în constituţie, pe cari le relevează însuşi d. Em. Culoglu.

C. S.

*

Fréd. Queyrat. *Les jeux des enfants.* Etude sur l'imagination créatrice chez l'enfant. Un vol. în 12, 161 p. Paris. F. Alcan.

In ultimul timp, mai ales din însemnatele lucrări a luĭ K. Groos „Die Spiele der Menschen" şi din „Spiele der Thieren" psihologiĭ s-au convins de importanţa jocurilor, de valoarea lor educativă, de rolul lor în dezvoltarea fizică şi mentală a copiilor. In acest mic volum, autorul, cunoscut prin monografiĭ serioase asupra imaginaţieĭ, abstracţieĭ şi logiceĭ la copil, face psihologia jocurilor copilăriei. La început vorbeşte pe scurt despre imaginaţia creatoare la copil, distingînd în evoluţia eĭ, împreună cu Ribot, patru stadiĭ: 1) acel al percepţieĭ iluzoriĭ a lucrurilor; 2) al însufleţireĭ şi personificăreĭ lor; 3) al joculuĭ şi 4) al invenţieĭ (*romanesque*) în care copilul proectează în lumea reală imaginele deşteptate în spiritul său de diferitele povestirĭ auzite, sau chiar inventează el însuşi povestirĭ originale. Autorul consideră ca insuficiente teoriile luĭ Lazarus şi Spencer asupra natureĭ joculuĭ, admiţînd teoria luĭ Groos după care jocul e pentru copiĭ şi pentru animalele tinere un preludiŭ, o iniţiare şi o preparare pentru activitatea lor ulterioară.

Omul şi animalele superioare sînt înzestrate cu numeroase instincte, care la naştere nu-s încă dezvoltate, ele trebue să-şĭ facă educaţia aptitudinelor, şi la aceasta contribue jocul, care e exerciţiul dispoziţiilor naturale ale activităţeĭ lor. Activitatea desfăşurată în jocuri e însoţită de stărĭ psihice emoţionale şi intelectuale. Starea emo-

ţională e plăcerea joculuĭ care are maĭ multe cauze: satisfacerea instinctelor, plăcerea de a fi cauză sau plăcerea putereĭ, bucuria succesuluĭ saŭ a victorieĭ, sentimentul libertăţeĭ. Starea intelectuală care însoţeşte activitatea joculuĭ fiind şi ea un izvor de plăcere, e iluzia, un element esenţial al imaginaţieĭ copiilor, al căruĭ mecanizm a fost bine analizat de Ribot. La copiĭ iluzia se produce foarte uşor şi e foarte vie· căcĭ din cauza dezvoltăreĭ lor mentale inferioare, reprezentările antagoniste sau represive care contrazic imaginele (în realitatea cărora credem în primul moment) la eĭ deabia există saŭ lucrează insuficient, pe cînd stările afective dorinţa, frica daŭ din potrivă imaginilor lor o intensitate mare. Rectificarea pe care copiiĭ o fac iluziei e datorită după autor totalităţei de împrejurărĭ în care ea se produce şi care-ĭ slăbesc intensitatea şi maĭ ales conştiinţeĭ pe care o are copilul de activitatea luĭ proprie. In jocuri copilul se simte cauză, el vrea să realizeze o idee seducătoare, creiază acţiunea, conduce peripeţiile şi are sentimentul că această lume de aparenţe nu depinde decît de dînsul. Autorul clasifică jocurile copiilor din punctul de vedere a *origineĭ* (jocurĭ de hereditate, de a prinsul, de a ascunsul, jocurĭ de imitaţie şi de imaginaţie) şi din punctul de vedere al funcţieĭ lor educative, (jocurĭ de mişcare, jocurĭ ce servesc la educaţia simţurilor, la educaţia inteligenţeĭ, jocurĭ emoţionale, jocurĭ pentru cultura voinţeĭ, jocurĭ artistice şi jocurĭ dramatice).

In ultimele capitole autorul vorbeşte pe larg despre jocul păpuşilor şi despre jucăriile copiilor pe care le împarte în jucăriĭ de hazard, moralizătoare, istorice, ştiinţifice şi instructive. E pentru proscrierea jucăriilor diforme şi luxoase. Cele maĭ bune jucării sînt cele simple şi acele care pun maĭ mult în exerciţiŭ spontaneitatea şi activitatea copiilor. Fără a conţinea multe idei originale, căcĭ autorul utilizează maĭ ales operile luĭ Groos şi Ribot, această carte cuprinde observaţiĭ interesante şi e o contribuţie folositoare pentru pedagogie şi psihologia infantilă. Forma literară aleasă, numeroase citaţiĭ din amintirile din copilărie ale luĭ Tolstoi, Dickens, V. Hugo, Georges Sand, Anatole France, Loti, fac citirea eĭ cu deosebire atractivă pentru orcine se interesează de educaţia copiilor.

O. B.

*

Élie Metchnikoff, professeur à l'Institut Pasteur, Paris.

Études sur la Nature humaine.—*Essai de philosophie optimiste*, 1 vol. de 405 pag.—Librăria Masson din Paris; preţul 6 lei.

De şi apărută de trei ani, scrierea aceasta admirabilă a profesorului Metchnikoff nu e cunoscută la noi de cît de cîţi-va oameni de ştiinţă.—Cred că fac un serviciu real cititorilor acestei Reviste, schiţind ideile principale cuprinse în ea. A doua ediţie, scoasă la 27 Octombre 1903, e puţin diferită de cea d'intîiu de la 8 Februar 1903.

Lucrarea e scrisă cu convingerea şi claritatea unui mare apostol al ştiinţei. După citirea ei, te simţi senin şi tare în faţa problemelor celor mai sguduitoare ca acelea discutate de savantul profesor: ce este viaţa noastră şi cătră ce ţintă trebue ea îndreptată? Şi mai departe: pentru ce, în loc de fericirea atît de mult dorită, viaţa noastră ajunge la moartea a cărei apropiere ni pare aşa de teribilă?

Cît timp omul nu şi-a putut da, asupra acestor probleme nici cea mai mică explicare raţională bazată pe date ştiinţifice, rezultate din studiul naturei omeneşti, a căzut sau în pesimism, cum a fost aproape întreaga filosofie a secolului al 19-lea cu negarea fericirei şi chiar cu suprimarea existen-

ței (suicid), sau în misticism.—Dar, printre savanți și filosofi au fost și alții, în diferite timpuri, cari au gîndit că *natura omenească* ne-ar da toate elementele trebuitoare unei morale raționale. Pe natura omenească se bazează și savantul profesor Metchnikoff pentru a pune bazele sistemului său, care, după cum el însuși mărturisește, e sinteza întregei sale vieți consacrate științei.

Scrierea e împărțită în trei mari capitole.

In primul capitol, autorul descrie *desarmoniile* sau *nepotrivirile naturei omenești*; în al doilea, *încercările pentru a micșora răul rezultat din desarmoniile naturei omenești*; iar în al treilea și unul din cele mai importante, *ce poate face știința pentru a îndulci desarmoniile omenești.*

Prima parte.—Desarmoniile: In ciclul evolutiv al ființelor viețuitoare s'a făcut o trecere bruscă între om și specia de maimuță antropoidă din care el s'a coborît. Omul, după Metchnikoff, ar putea fi considerat ca un copil minunat al unui antropoid. Născut cu un crier și o inteligență mult mai dezvoltate de cît acelea ale părinților săi antropoizi și trăind în condiții cu totul diferite de cît acele ale strămoșilor săi, a deschis o cale nouă în evoluția ființelor viețuitoare. Această schimbare bruscă de natură a adus cu ea o serie de desarmonii sau nepotriviri organice de care omul se resimte cu atît mai mult cu cît e mai inteligent și mai senzibil; iar ca rezultat final o serie de nenorociri pe care umanitatea a încercat să le șteargă prin toate mijloacele de care dispune.

Cea mai mare parte din aceste desarmonii au, după Metchnikoff, ca origină organe atavice, adică organe moștenite de la strămoșii lui, animalele mai inferioare, și cari la el nu numai că nu sînt folositoare dar chiar dăunătoare vieții lui. Așa, Metchnikoff citează părul de pe corpul nostru, moștenit desigur de la mamiferele inferioare unde el servește ca organ de protecție în contra frigului, dar care la om nu numai că nu mai servește la așa ceva dar e urît și chiar dăunător, pentru că în teaca foliculului lui să pot localiza adesea focare de infecție microbiene cari produc buboaele etc. Tot astfel apendicele cecal de la om, moștenit iarăși de la animalele mai inferioare unde el servește cîte o dată la digestie, pe cînd la om nu numai că nu mai îndeplinește această funcție dar chiar e dăunător căci produce acea boală, periculoasă cîte o dată, apendicita.—Tot astfel e și dezvoltarea mare a intestinului gros la om, care, după Metchnikoff, e focarul de infecție a atîtor boale ca dizenteria, constipația, diferitele tumori dăunătoare organizmului, de oare-ce materiile fecale, stînd mult timp în această parte a intestinului, dau naștere, din cauza descompunerei lor, la substanțe otrăvitoare care, absorbite în sînge, produc turburări cîte o dată foarte grave.

Alte desarmonii mai grave încă sînt tulburările prezintate de funcțiunea organelor genitale; în prima linie apariția instinctului sexual înainte ca organele sexuale să poată funcționa normal, desarmonie care produce tulburări grave la copii, și în a doua linie persistența acestui instinct după ce organele genitale nu mai pot funcționa desarmonia care are ca rezultat la bătrîni tot felul de pervertiri de simțuri care produc iarăși tulburări grave fizice și morale.

Savantul profesor descrie apoi alte serii de desarmonii: ca tulburările instinctului familial, manifestate prin împiedecarea voită a nașterii copiilor, prin abandonarea copiilor imediat după naștere; apoi tulburările instinctului social, care în loc să fie manifes-

tat prin o solidaritate universală să mărgineşte numai la o solidaritate regională, profesională, etnologică etc.

Dar una din desarmoniile cele mai mari ale naturei omeneşti e, după Metchnikoff, acea a bătrîneţei patologice şi a imposibilităţii de a atinge instinctul morţii naturale. A atinge instinctul morţii naturale e a privi necesitatea fatală a morţii fără frică, cu plăcere chiar, după cum aşteptăm somnul, în urma unei zile de muncă grea.

Desarmonia bătrîneţii patologice şi a imposibilităţii de a atinge instinctul morţii naturale au ca rezultat, după Metchnikoff, toate acele concepţii arbitrare asupra nemurirei sufletului, asupra reînvierei corpului după moarte şi a altor dogme filosofico-religioase care voiau să se impună ca adevăruri relevate, dar a căror realitate n'a putut nici o dată fi probată.

Din cauza tuturor acestor desarmonii organice, din cauza vieţii noastre complicate, graţie civilizaţiei de azi, în mare parte rău îndrumată, noi, afară de cazuri de accidente, murim înainte de vreme, murim aşa zis de bătrîneţă patologică în loc să murim de moarte naturală. De aci frica teribilă de moarte, care e aproape universală la toţi oamenii şi care duce la descurajare, la misticism, la pesimism, la suicid.

Dacă noĭ prin o morală raţională, bazată pe natura omenească şi prin o igienă raţională, care ar ţinea compt de armonia natureĭ omeneştĭ, am ajunge sa îndulcim toate aceste desarmoniĭ, atuncĭ desigur viaţa noastră ar atinge limita vrîstei oamenilor din biblie; ne-am stinge încet-încet, pe nesimţite, am muri de moarte naturală şi în loc să simţim groaza morţii, am fi sănini în faţa eĭ ca patriarhiĭ din biblie: „Şi timpul cît a trăit Abraam a fost de 175 de anĭ. Abraam, perzînd forţele sale, a murit într'o bătrîneţă fericită, fiind foarte bătrîn şi *sătul de zilele sale*" (Geneza cap. XXV 7. 8).

Partea a II-a.—Incercările pentru a micşora răul rezultat din dezarmoniile natureĭ omeneşti. — In această parte a cărţiĭ sale, autorul arată încercările religiunelor şi ale filosofieĭ oficiale mai cu samă, pentru a combate desarmoniile naturei omeneşti. Arată cum frica de moarte a silit pe omul din toate timpurile să găsească un mijloc pentru liniştea lui sufletească, făurindu-şi diferite sisteme religioase şi filosofice care toate, după Tylor, avînd la bază Animizmul primitiv, sădeau în sufletul oamenilor credinţa într'o viaţă viitoare cu tot cortejul de superstiţiĭ grosolane practicate încă şi azĭ la popoarele sălbatece şi chiar la unele popoare civilizate. In Congo există obiceiul de a face o bortă în mormînt în dreptul guriĭ mortului şi de a introduce pe acolo, o dată pe lună, provizii de alimente solide şi de băuturi, încredinţaţi desigur că mortul le va mînca.—La noi e obiceiul de a face coliva, colaci şi pomană de sufletul morţilor etc.

Practica vieţii făcînd pe om mai neîncrezător în preceptele religioase, cari, după cum s'a arătat, căutau să liniştească frica de moarte a omului făgăduindu-ĭ nemurirea sufletului, a dat naştere diferitelor sisteme filosofice ca spiritualismul, care nu e de cît un sistem religios laicizat, ca panteismul o altă variantă a spiritualismului şi în urmă pesimismului omoritor. Dar toate aceste sisteme filosofice n'au adus un leac mai bun pentru a micşora răul rezultat din desarmoniile naturiĭ omeneşti. Aceste desarmoniĭ tot existau încă, iar consecinţele lor ca boalele bătrîneşti şi frica de moarte deveneau din ce în ce şi mai îngrijitoare.

In secolul nostru mai cu samă, ştiinţa, luînd o dezvoltare enormă, omul a devenit şi mai neîncrezător

în toate învățămintele religioase și filosofice care voesc să ne mîngie cu iluzia credinții în nemurirea sufletului. Din cauza acestei iluzii, înrădăcinată în sufletul omului de secole și din cauza lipsei de convingere științifică, s'a întîmplat că unii filosofi și chiar oameni de știință să se întrebe, nu fără oare-care temere: știința smulgîndu-ne mîngierea pe care ni-a dat-o credința religioasă, va fi ea în stare oare să ne dea în loc o mulțumire mai întăritoare în viață?

In partea a III-a a cărții sale, profesorul Metchnikoff, după ce citează aceste temeri exprimate de scriitori mari ca J. J. Rousseau, Tolstoi, Brunetière, arată ce poate știința *de o cam dată* în contra boalelor. Apendicita, turbarea, difteria și multe alte boale, pe care rugăciunele religioase nu le-au putut vindeca nici o dată, sînt azi vindecate de știință. Arată apoi cum prin o igienă rațională, în special prin o alimentație mai mult vegetală susținută și de regimul laptelui fermentat (kefir, lapte acru) se poate combate cu siguranță înmulțirea microbilor otrăvitori din intestinul gros. Citează observații proprii.— Profesorul Metchnikoff ajunge la convingerea că intestinul gros de la om nu numai că nu e folositor, dar chiar dăunător. Că e inutil, citează cazul unei femei care a trăit 27 de ani fără ca intestinul ei gros să funcționaze, de oare ce o fistulă practicată deasupra lui, permiteau resturilor digestiei se fie date afară direct prin acea fistulă, fără a mai trece și staționa în intestinul gros.

Profesorul Metchnikoff, bazat în mare parte pe cercetările sale proprii, arată rezultatele admirabile ale seroterapiei (injecții cu diferite seruri) în combaterea boalelor. De și de curînd aplicată, seroterapia constitue desigur unul din capitolele cele mai importante ale medicinei experimentale.

Dacă știința a realizat progrese mari în combaterea boalelor, nu e tot așa și în combaterea bătrîneții și a morții. Omul, ca și cele-l-alte animale, ca și plantele, după un timp oare-care înbătrînește, adică forțele slăbesc corpul scade, părul înălbește, dinții cad etc.; organizmul devine atunci puțin rezistent și moare sub influența tuturor felurilor de cauze morbide.

Ce poate dar știința în contra senilității sau a bătrîneții? Capitolul acesta e unul din cele mai importante prin originalitatea ideilor cuprinse în el, idei bazate pe teoria fagocitozei stabilită mai înainte tot de el. Pentru înțelegerea acestor idei, cred folositor să dau mai întîiu mici lămuriri: In sîngele omului ca și în al celor-l-alte animale există pe lîngă globule roșe și globule albe, numite și leucocite; acestea din urmă pot eși din vasele de sînge și voiaja în toate țăsuturile corpului; unele din ele au și proprietatea de a ataca, de a mînca țăsuturile corpului precum și microbii care se găsesc în ele și în sînge, din care cauză se mai numesc și *fagocite*, iar fenomenul acesta de distrugere se numește *fagocitoză*.

După Metchnikoff sînt două feluri de fagocite: unele mari numite *macrofage* și altele mai mici numite *microfage*. Macrofagele sînt periculoase organizmului, căci ele atacă țăsuturile cele bune, cele nobile, ca țăsutul nervos, muscular etc. și produc sclerozarea lor, adică întărirea, sfărimarea și în fine distrugerea lor complectă. Din cauza acestor sclerozări, corpul se slăbește și bătrîneța vine imediat. Din toate sclerozele, acea a vaselor de sînge (arterio-scleroza) e cea mai gravă. Ea se datorește în mare parte substanțelor otrăvitoare din alcoolul băut de om sau acele secretate de microbii sifilisului și de microbii din intestinul gros.

Prin procedeuri speciale de sero-

terapie, prof. Metchnikoff e deja pe cale de a găsi mijlocul să întărească elementele nobile şi să înlăture puterea distrugătoare a macrofagelor.— E adevărat că aceste studii sînt încă la începutul lor, dar cînd, mai curînd sau mai tîrziu, se va perfecţiona compleet tratamentul seroterapic şi cînd el va fi susţinut şi de o igienă raţională, atunci desigur se va înlătura neajunsurile unei bătrîneţi patologice şi omul va capata instinctul morţii naturale. Atunci, după cum s'a zis, cînd se va apropia termenul vieţii, omul o să dorească să moară, după cum doreşte să doarmă, cînd îi e somn.

Stiinţa ne pregăteşte în viitor mari ajutoare, mari mîngîeri. Metchnikoff e un adevărat apostol al ei; el ne dă probe de convingere adîncă în puterea ştiinţei, cînd termină astfel admirabila lui lucrare: „Dacă e posibil un ideal care să poată uni pe oameni într'o religie a viitorului, acet ideal nu poate fi bazat de cît pe principiile ştiinţifice. Si dacă e adevărat, după cum să zice adesea, că e imposibil de a trăi fără credinţă, apoi aceasta n'ar putea fi de cît credinţa în puterea ştiinţei."

P. B.

Revista Revistelor

Sămănătorul (Martie 1906).

Ideile d-lui *N. Iorga* despre misiunea „Teatrul Naţional": „cînd teatrul „are un *caracter oficial*, el trebue să „fie ast-fel încît să facă parte, ca un „capitol neaparat, din marele program „al educaţiunii naţionale," repertoriul „trebue alcătuit, cu o largă cunoştinţă „literară şi o cuminte judecată, din tot „ce au mai bun literaturile lumii fără „deosebire... El trebue alcătuit din a„cele lucruri foarte bune pe cari le a„vem, dar le-am uitat" (No. 10).

In ce priveşte misiunea Academiei, d. Iorga crede, că nu ar trebui, pentru a distribui premii, să aştepte „milogeala" scriitorului, ci Academia să iee iniţiativa, fiindcă „e de crezut că membrii Academiei cetesc"........ (No. 11). Pentru aceasta ar trebui să se reorganizeze secţia literară a Academiei, spre a fi în adevăr *literară,*—şi „cel mai bun lucru ar fi, „de sigur să se facă din fruntaşii lite„raturii zise beletristice nişte membri „*agregaţi* la Academie" (No. 12).

In „Scriitorii romîni şi învăţăturile zilelor din urmă",—d. Iorga declară: „pentru mîndria unuia şi a altuia, pen„tru o vorbă înţeleasă strîmb şi spusă „pe dos s'au ivit destule duşmănii în „acel cerc care trebue să fie închis u„nor asemenea înrîuriri, în cercul *lite„raturii naţionale militante*" (No. 13). Adăogim: ast-fel de duşmănii nu ar trebui să aibă vre o înrîurire *nici într'un fel de literatură.* Dar discuţiile serioase şi cinstite, spre a lumina ideile şi convingerile ce ne despart, sunt utile şi chiar necesare *pretutindeni* şi *ori cînd,*—fiind-că astfel se pot naşte judecata *dreaptă,* opinia publică *conştientă,* curentele *sănătoase* de idei şi sentimente.

Afară de articolele d-lui Iorga, cele patru numere din Martie, cuprind, ca de obiceiu, versuri şi proză de A. Vlăhuţă, O. Carp, I. Boteni, D. Anghel C. Moldovan, D Nanu, A. Stavri, etc. şi începutul unui studiu asupra „onoarei ofiţerului romîn" de d. Căpitan *Al. D. Sturdza.*

Luceafărul (1 şi 15 Martie, Budapesta), cea mai artistică (poate ţinea piept şi cu „Arhitectura") revistă literară romînă.

Ca întotdeauna, bucăţi beletristice de mîna întăia, iscălite, în aceste două numere de A. Vlăhuţă, Octavian Goga, şi bucăţi de d. V. E. Moldovan, Fatma, I. Ciocîrlan, etc...

Discuţia e şi ea reprezentată printr'un interesant articol al d-lui M. Simionescu-Rîmniceanu, care, cu ocazia scrierilor d-lui Sandu Aldea, atinge mai multe chestii literare la ordinea zilei. Despre o parte din aceste chestii, vezi *Cronica literară* din acest număr al „Vieţei Romîneşti", despre celelalte probleme va

fi vorba altădată, cu altă ocazie..... O recenzie asupra *Amintirilor Căprarului Gheorghiță*, în care autorul (d. Ion Paltin) laudă opera d-lui Sadoveanu, dar,—ni se pare—face niște apropieri nejuste. nejustificabile... D. Dr. S. Pușcariu, dispunînd de cîteva ore, pe care i le lasă libere greaua sarcină ce și-a luat (Dicționarul limbii romîne), *recunoaște*—într'un ton amical și aprobativ—că d. Gorun nu crează viață, că nu-ți rămîne în minte nici unul din tipurile sale, că *tratează*, în nuvelele sale, chestii psichologice și sociale și că—aici nu prea pricepem aprobarea d-lui recenzent—în opera acestui scriitor e cu totul vădită atitudinea, personalitatea sa, noi am zice „tendința!" sa... Despre *Robinson în țara Romînească* d. Dr. S. Pușcariu zice că „e un roman cu o *teză* foarte sănătoasă" și-l recomandă publicului, ceea ce nouă ne produce o mirare superlativă și ne silește să întrebăm, dacă nu sîntem indiscreți, pe d. M. Simionescu-Rîmniceanu: „Cum stăm cu *tezismul* (nu cu *tendenționismul*) în artă?"... Și, apropiind articolul d-lui Dr. S. P. despre d. Sandu-Aldea, („Luceafărul," 1 Noembrie, 1905) cu articolul d-lui M. Simionescu-Rîmniceanu despre acelaș („Luceafărul" 15 Febr., 1 Martie 1906) și cu teoriile aduse de d. M. S.-R., în acest din urmă articol, pentru apărarea d-lui Dr. S. P.,—mirarea noastră nu mai are margini....

Curentul nou—No. 4, Febr. 1906.

Un Romîn bucovinean publică începutul „Reflexiunilor" sale asupra cărții d-lui N. Iorga „Neamul romînesc din Bucovina",—cari ar putea să fie intitulate: „despre ce nu a vorbit dl Iorga în cartea sa despre Bucovina", cu note interesante asupra vieții culturale din Bucovina.

Cu plăcere vom ceti continuarea articolului,—singura notă mai interesantă în acest număr al unei reviste literare și mai ales *critice* care—la al patrulea No,—tot nu găsește cu cale să spue măcar două vorbe despre volumul lui Goga, fiind-că nu-i dă răgaz „distrugerea" d-lui Sadoveanu și polemicile cu dl Iorga,—tot din cauza d-lui Sadoveanu! (sau, poate, polemicile cu dl Sadoveanu din cauza d-lui Iorga?).

In adevăr, numărul se începe cu articolul d-lui *Sanielevici*, întitulat „Romanul istoric",—și anume, cu următorul aforism: „Un prieten, poet, îmi „spunea dăunăzi că în opera d-lui Sa„doveanu descrierile naturei nu sunt „lipsite de oare-care poezie. Cred; de „cît *poezia aceia este a naturii, nu-i „a d-lui Sadoveanu*"!....

Ințelegeți, că după aceasta n'am mai cetit articolul, în cît, cu regret, nu pot da samă de cuprinsul lui.

Hotărît, pe dl Sanielevici nu-l lasă să doarmă laurii defunctului Aron Densușeanu,—care toată viața „distrugea" pe Eminescu....

Vr'o două luni d. Sanielevici tot anunța pe coperta revistei un *„Răspuns d-lui Ibrăileanu"*.

După atîta pregătire, în sfîrșit, îl vedem publicat acest „Răspuns", dar în el dl Sanielevici se mulțumește a ne spune: „povestirile d-lui Sadovea„nu, d. Ibrăileanu le interpretează gre„șit, dar ca să-i dovedesc aceasta *ar „trebui* să scriu eu un articol de 44 pagini".... și în loc de răspuns la *învinuirea formală* ce-i făcuse d. Ibrăileanu,—că nu numai e nedrept și nu înțelege pe Sadoveanu, dar și îl... *corectează* (caracterizînd în „tabloul sinoptic" unele nuvele, prin cuvintele „beție, adulter, omor", fără ca nemic, un cuvînt măcar, în ele să facă vre-o aluzie la aceste vicii sau crime. după cum arată dl. Ibrăileanu),—dl. Sanielevici onorează pe fostul său colaborator cu gentilețe de felul acesta: „(d. Ibrăileanu) nu are destul spirit dialectic, nici vigoare logică și nici putere de sinteză"....

Nu voiu să apăr pe fostul colaborator al d-lui Sanielevici: *greşelile se plătesc...*

Ca literatură ne dă o bucată de d. *V. Crăsescu*,—„Spre ideal". Ar fi fost minunată nuvela d-lui Crăsescu, dacă n'ar fi fost prea... inspirată de „Ciudinov" din „Măruntişurile vieţii" de *N. Şcedrin* (dl Crăsescu a făcut ceea ce, de alt-fel, nu poate să facă nici Parlamentul Englez: din băiat fată). Spre mai ample informaţiuni recomandăm direcţiunii „Curentului nou" să citească în *Albina*, No. 26 din 28 Martie şi No. 27 din 4 Aprilie 1899, o traducere după originalul rusesc de d-na *Elena Sp. Popescu*.

Viaţa literară (Mart). *D. Vlăhuţă* schiţează o ideală „Casă a artiştilor", în care s'ar întîlni artiştii de toate felurile, ar învăţa să se cunoască unii pe alţii, să se respecteze şi care ar însemna, poate, „Renaşterea" noastră. Cu această ocazie, d-sa ne spune că acum două-zeci de ani a visat împreună cu Eminescu o asemenea casă pentru artişti... Marele poet, aflăm încă odată, a suferit şi de frig şi de foame... Acum două-zeci de ani toată lumea se îmbogăţia, iar cel mai mare Romîn ducea o viaţă aproape de cerşitor!...

D. *Chendi*, în *Papagalii antipatici*, ridiculizează un anumit fel de discipoli, la noi se zic „ciraci", pe care îi numeşte „întreţinuţi intelectuali". Ar fi putut d. Chendi să intre mai în fondul chestiei şi să arate cît rău aduc aceşti papagali şi stăpînilor lor şi ideilor pe care le papagalizează şi să insiste asupra dublului curent de pervertire: de la papagali la stăpîn şi de la stăpîn la papagali. D. Gorun, în *Ziarele şi literatura* se ridică în contra recenzenţilor literari de la ziare, pe care publicul, crezîndu-i că vorbesc în numele ziarului, îi iau în serios—şi se dezorientează... D. Chendi, în *Solidaritate....* forţînd nota, spune că faima lui Heine se datoreşte în primul rînd gazetarilor evrei (nu talentului său?).

Intr'un frumos şi cuminte articol, *Pentru limba romînească*, d. Coşbuc învinueşte de „lèse-majestate a naţionalităţii" pe acei din clasa înaltă care, ne vorbind romîneşte, nu dau prilej limbii romîne să se rafineze,—căci ori-ce limbă se rafinează în clasele de sus. Dar, socotim, n'ajunge să stigmatizăm răul; trebue să insistăm mai ales asupra leacului. Leacul, am spus'o: e ridicarea ţărănimii la o valoare socială egală cu valoarea ei numerică şi naţională. Atunci clasele de sus se vor romaniza—ori vor emigra...

Revista Generală a Invăţămîntului (Bucureşti, Mart).—D. *E. A. Pangrati* publică „*Memoriul Facultăţii de Stiinţe din Bucureşti*", redactat de d-sa şi votat de parte dintre profesorii acelei facultăţi. Memoriul cuprinde trei părţi referitoare la trei mari chestiuni: 1) *Localul Facultăţei de Stiinţi*; 2) *Alocaţiunile pentru material şi lucrări*; 3) *Personalul şi salariile*. Sub toate aceste raporturi Facultatea de Ştiinţi din Bucureşti lasă mult, foarte mult de dorit. Memoriul cere de urgenţă sporirea mijloacelor materiale în numele bunului mers al învăţămîntului ştiinţific superior. De sigur că fără mijloace materiale învăţămîntul ştiinţific nu poate înainta, după cum el nu poate înainta *numai* cu mijloace materiale. Dl Haret refuză semnarea Memoriului deşi îl găseşte drept, crezîndu-l inoportun. D-sa nu crede că cererile Memoriului vor fi luate în samă: „In anul trecut Casa Şcoalelor avea preparată prima parte din fondurile cu care, în trei ani, avea să se desăvîrşească dotarea materială a laboratoarelor universitare şi aceste fonduri au fost cheltuite pentru alte scopuri, nedîndu-se nimic Universităţilor". In „*Din trecutul şcoalelor romîneşti*", dl *Gh. Adamescu* a-

nalizează un plan de reformă a școalelor din 1859. Cu privire la organizarea școalelor sătești acel proect observă că „clasa cultivatorilor de pămînt e cea mai importantă, ca una care formînd tulpina și brațele societății întregi, dă națiunii mijloacele existenței sale *și-i trimete necontenit nouă puteri regenerătoare*". Așa dar aceste idei la 1859 nu erau subversive. Dar azi? Dar azi cine se ocupă cu asemenea chestii?

Cultura Romînă (Iași, Mart).— Numărul acesta e în plină campanie: toate articolele sînt consacrate polemicei cu dl Haret. In special broșura *„Pagini de Istorie"* a fostului ministru de instrucție e criticată și persiflată... „fără ură și părtinire". Directorul revistei consideră această broșură ca o pledoarie de apărare a d-lui Haret împotriva învinuirei că „a nedreptățit și umilit, fără necesitate, pe profesori". Nu numai textul broșurii e atacat, dar și intențiile autorului *scoase de critici prin interpretare* sînt *divulgate* profesorilor secundari, care pare că sunt chemați să fie arbitri hotărîtori în acest „proces încă deschis între dl Haret și profesorii școalelor secundare". Se afirmă categoric că fostul ministru poartă în sufletul său o ură de neînvins împotriva profesorilor secundari; iar cînd e vorba de a arăta cauzele acestei uri neînțelese se spune: „Ce motive puternice ar fi făcînd pe un fost ministru al instrucției să poarte în sufletul său o antipatie așa de neinvincibilă în contra unei părți așa de mari și însemnate a corpului didactic, nu știm". Enigmatică psihologie mai are și dl Haret!

Revista Științelor Medicale din București an. II vol. 1 No. 1,

Dr. S. Irimescu. Seroterapia în dizenterie.

Domnul dr. S. Irimescu, care în numerele 1, 2 și 3 din anul trecut 1905 ale acestei Reviste ne-a dat un studiu foarte interesant și documentat asupra profilaxiei paludismului cu considerații speciale pentru țara noastră, tratează în No. 1 din 1906 cu o deosebită competență diferitele cercetări științifice asupra dizenteriei și aplicarea seroterapiei în combaterea ei.

Se deosebesc două forme de dizenterie:

1) *dizenteria amibiană* cunoscută încă sub numele de dizenterie tropicală, cu toate că e răspîndită și în regiunile temperate. Ea e complicată cele mai dese ori cu abcese ale ficatului și-i datorită amibei dizenterice: Entamoeba hystolytica.

2) *dizenteria bacilară* ce-i tocmai dizenteria tipică epidemică din țările temperate.

Seroterapia nu se poate aplica de cît în caz de dizenterie bacilară. Chestia nu-i însă așa de simplă de oarece s'a observat mai multe rase de bacili dizenterici ce produc toxine deosebite. Toxinele sînt răspîndite în organism pe cale sanguină și provoacă prin generalizarea lor simptomele boalei. Majoritatea autorilor admit: a) o dizenterie bacilară tipică datorită bacilului Shiga-Kruse și b) dizenterii mai atenuate (stări dizenteriforme) datorite bacililor Flexner și bacililor pseudodizenterici din epidemiile azilelor de alienați și dizenteria infantilă.

Imediat ce bacilii dizenteriei au fost cunoscuți, s'a cercat imunizarea prin seruri specifice. Autorul citează numeroase exemple în care se constată eficacitatea serului antidizenteric. In Romînia, seroterapia a fost aplicată cu deplin succes în combaterea dizenteriei de către d-rii Roșculetz, Grossi, Popovici și Bodiu în județele Iași și Dorohoi, și de autor în jud. Vîlcea. In genere, o singură injecție de 20 cm.c. de ser antidizenteric e suficientă pentru

vindecarea bolnavilor, sau pentru prevenirea boaleĭ la ceĭ sănătoşĭ.

Autorul insistă asupra necesităţiĭ de studiĭ amănunţite pentru a se putea preciza dacă diferitele rase de bacilĭ produc modalităţĭ deosebite de dizenterie şi dacă serul obţinut cu unul din aceştĭ bacilĭ e suficient pentru terapeutica tuturor cazurilor.

Pe de altă parte, arată că, la noĭ, dizenteria e o boală rurală şi că tratamentul eĭ, ca şi a celorlalte epidemiĭ, e cam greu de aplicat în mod sistematic din cauza stăreĭ economice proaste a ţăranuluĭ şi din cauza condiţiilor defectuoase ale asistenţeĭ bolnavilor la sate.

Mercure de France. (Februarie-Martie 1906). *D. Jules Sageret* scrie în două numere, un articol admirabil asupra d-lui Brunetière, analizîndu-i intreaga activitate de scriitor. D. Sageret îşi împarte studiul în treĭ părţi, după cele trei puncte de vedere din care consideră activitatea d-lui Brunetière.—1) *Modul contradictoriu al d-lui Brunetière*: contradicţii superficiale, căci sînt rezultatul, întotdeauna, al preocupărei de interesele societăţii franceze; d. Brunetière va admite, de pildă, „tradiţia" şi „democratismul". Fiindcă vrea să deprecieze revoluţia franceză, laudă veacul al XVII-lea şi ponegreşte pe al XVIII-lea, dar, fiindcă sînt şi'n veacul al XVII-lea scriitori ca cei din al XVIII-lea (precursorii acestora), iĭ tratează ca aparţinînd prin spiritul lor veacului al XVIII-lea, în loc se-i considere ca precursori,—dacă i-ar considera ca precursori, *ar scobori* veacul al XVII-lea, l'ar face precursorul celui viitor... *Dar, cînd* voeşte să răstoarne pe Taine, d. Brunetière vorbeşte de „revoluţia franceză" (în contra cărcia e Taine), ca de ceva util, bun... de şi aiurea, cum am văzut, ponegreşte pe enciclopediştii *pentrucă* au pregătit revoluţia... Şi totuşi, deşi revoluţia a fost un bine, atacă pe *toţi* care au făcut'o... şi, concluzia: Revoluţia (pe care o socotea bună, ca să combată pe Taine) a făcut bine lumei şi rău Franţei.—Odată, cînd avea nevoe să apere învăţarea limbii latine, apără învăţatura, intelectualismul; altădată, fiindcă „intelectualii" au fost dreyfussarzi, se ridică încontra intelectualismului... Toate aceste contradicţii, pentrucă, pentru d. Brunetière, totul e folosul social, aşa cum îl înţelege d-sa,—teoria, adevărul, sînt în slujba idealului social,.. 2) *Modul constant al d-lui Brunetière*... Are şi cîteva lucruri în care e constant: *combativitatea*, fiind un om de acţiune, un luptător, cum s'a spus deja; *fidelitatea* faţă cu Bossuet, pentrucă d. Brunetière e pentru „tradiţie" şi „autoritate", de unde neîncrederea în „raţiune", care este „învăţătoarea egoismului",—de aici „falimentul ştiinţei", pe care nu el l'a descoperit—el e numai un Vespucio—şi care nu se împacă cu alte teorii ale d-lui Brunetière: că nu ar exista ştiinţe: Atunci *cine* a dat faliment? De altmintrelea, de ce „faliment", cînd ştiinţa, chiar dacă nu poate da tot, îţi spune: „mai aşteaptă!" ca orice debitor, care n'are încă toată suma... Şi apoi, ori-ce ideal e nerealizabil, deci toate-s în faliment —şi cel moral... In rezumat: dacă o teorie nu e utilă idealurilor d-lui Brunetière, d-sa o respinge,... sau o acomodează şi, cu asta trecem la: 3) *Modul evolutiv al d-lui Brunetière*. D. Brunetière, s'a convertit la catolicism, pentru salvarea patriei sale. El nu crede ceea ce crede, ci ceea ce crede că trebue să creadă pentru salvarea patriei. A devenit „social-democrat": cererile proletarilor sînt juste, dar..,.. „dacă sînt *utopice* nu le indepliniţi"... şi mai ales nu vă atingeţi de „familie", „patrie", „proprietate"—şi dacă nu te atingi de „proprietate", atunci, evident, că e platonică justificarea cererii proletarilor! A devenit „poziti-

vist", pentru a găsi o nouă justificare a catolicismului şi pentrucă A. Comte, prin pozitivism, a ajuns la cunoscuta sa religie, care, d. Brunetière nu observă, a fost clădită prin ruinarea prealabilă a catolicismului. Cu „evoluţionismul" s'a acomodat, declarînd că „ce ea ce evoluiază nu se schimbă", că „originea animală a omului se'mpacă „cu credinţa în păcatul original"... I-ar fi mai greu să-şi împace dogmatismul moral catolic cu teoria evoluţionistă a variaţiilor indefinite ale moralei...

La Revue, (Aprilie 1906).

In continuarea interesantelor sale studii asupra *tipurilor literare ale crizei ruseşti,* G. Savitch arată cum se oglindeşte *femeia* în literatura rusă şi care e rolul ei în transformările sociale, care s'au întîmplat în imperiul moscovit în secolul nostru. Cazul princesei Wolkonsky, care, pe la 1825, cu toate pedicele puse de familie, a urmat în Siberia pe soţul ei surgunit pentru conspiraţia din 14 Decembrie a acelui an, ne arată cum femeia se asocia, încă de pe atunci, la lupta pentru libertate. Mai apoi, după desfiinţarea robiei, care preocupase toate spiritele în prima jumătate a veacului al 19-lea, femeia rusă intră mai direct în lupta pentru propria ei liberare de sub jugul familiei şi al prejudiţiilor; chestia femeiască rămîne atunci preocuparea cea mai de căpetenie a oamenilor culţi. In ciocnirile dintre generaţia veche şi cea nouă, luptele dintre fii şi părinţi sînt mai slabe, pentru că e vorba numai de deosebiri de idei; dar sînt teribile luptele dintre fiice şi părinţi, dintre neveste şi bărbaţi, căci aice nu e vorba numai de deosebiri de idei, ci chiar de libertatea femeilor. Lupta femeilor contra prejudecăţilor se oglindeşte în literatură: în „Dimitri Rudin" al lui Turguenev, tînăra Natalia e gata să urmeze în sărăcia lui pe erou, fiind fermecată de discursurile şi de ideile lui; în „Un Bulgar" al aceluiaş romancier, Elena se dă lui Insarov, atrasă de ideile lui şi apoi se căsătoreşte cu el împotriva voinţei părinţilor ei. Dar, dacă la Turguenev femeia luptă sprijinită pe un barbat şi mînată de iubire, altă dată ea se ridică şi fără iubire, numai din dor de libertate: D-na Stchetinin din „Timpuri grele" (a lui Sleptzov) părăseşte pe soţul ei fără să intervie vre-o iubire, numai fiind că a intrevăzut putinţa unei alte vieţi, de cît a acelei de familie, în care femeia e roaba soţului. A fost chiar o epocă în care tinerii culţi căutau să lupte contra iubirei şi-şi făceau un merit din înfrînarea pasiunilor pentru a lupta mai cu tărie contra prejudiţiilor timpului. Dar mişcarea nu se opreşte în cercurile culte. Dorul de libertate, de altfel de viaţă mişcă şi sufletele femeilor mai inculte din oraşele mici, depărtate: în „Furtuna" lui Ostrovsky, Caterina se dă lui Boris, în lipsa soţului ei, ca o reacţiune în contra încătuşărei familiare şi, cînd soţul revine, ea se îneacă— pentru că visul ei e sfîrşit.

Ca şi în cercurile intelectuale şi aice, în cele mai mici, de provincie, femeia nu se ridică numai prin iubire, ci şi aşa din dorul de libertate, cum face eroina lui Rechetnikov din romanul „Pînea sa", care părăseşte casa unchiului ei bogat, pentru a-şi cîştiga singură traiul şi trăeşte în sărăcie. Asemenea cazuri se întîmplă foarte des. Astfel apare „femeia nouă" pe la 1860 de ideile căreia îşi bat joc Dostoievsky, Gontscharov şi chiar Turguenev, care în primile lui lucrări privise cu simpatie mişcarea femeilor. Dar nu toate femeile sînt revoluţionare sgomotoase, ca acele pe care le ridiculizază aceşti scriitori; sînt unele care fac în tăcere lucruri mari numai din dorul de mai bine: astfel moaşa de ţară Ana Petrovna a lui Gleb Uspensky, scapă, în timpul unei călătorii, prin energia ei, douăzeci şi cinci de sate de un con-

tract spoliator al unor oameni vicleni. Asta ne arată că femeea e mai tenace de cît barbatul şi dă importanţă la tot ce se poate face spre bine. Că femeia e mai tare de cît barbatul se vede în piesa „Ivanov" a lui Tchekhov în care ni se arată barbatul descurajat de zdrobirea idealului, pe cînd femeia poate să-i stea cà pildă de curaj. Acest tip de „femeie nouă" dispare către 1870, pentru că se realizaseră cerinţele care produsese această mişcare. Azi iar apar în literatură femei, care luptă contra ordinei sociale: Avdotia lui Naidionov („Viaţa Evdotiei") fugə cu revoluţionarul, care i-a deschis mintea, mînată de dorul unei vieţi mai libere; femeia lui „Ivan Mironytch" a lui Tchiricov nu mai poate suferi viaţa conjugală, după ce citeşte cărţile pe care i le aduce Sergiu; iar Gorky („In vilegiatură") ne arată neveste de advocaţi, ingineri etc. care se înnăduşă în atmosfera vieţei conjugale. Toate acestea ne arată că viaţa nu mai satisface aşa cum e, că se simte iarăşi nevoe de mai multă libertate, că trebue schimbată organizarea vieţei. Astăzi nevoia aceasta de luptă şi de libertate e adînc simţită şi de femeile din popor—şi prin asta faza actuală a chestiei femeeşti se deoseboşte de cele dinainte. Femeia de la ţară, roaba barbatului şi a prejudiţiilor, începe să lupte contra asuprirei: în „O dramă la ţară" a lui Garin, Nastia îşi ia un ibovnic pentru că nu poate suferi bărbatul, pe care i l'a dat familia; apoi, pentru a-şi răzbuna pentru asuprirea lui, îl omoară—şi femeile din sat îi dau dreptate. Afară de barbat, mai exploatează pe ţăranca rusă şi mirul, care le încurcă în socoteli şi le ia tot; femeile luptă şi contra acestei autorităţi. Ba într'un roman al său, Gusiev—Orenbursky arată că femeile de ţară opun mai multă împotrivire de cît barbaţii, agenţilor forţei publice. Şi fiind-că femeia de la ţară luptă contra moravurilor, a tradiţiilor de familie, a autorităţilor şi chiar a organizaţiei sociale, se poate spune că adevărata revoluţie din Rusia se face la ţară şi că femeia e cel mai principal agent al ei.

La Science au XX-ième Siècle, Martie 1906.

Profesorul universitar francez *Sagnac* publică un articol relativ la „albastrul cerului şi culorile discului solar".

Autorul constată mai întăi că după multe încercări făcute în scopul de a explica coloarea albastră a cerului s'a revenit la interpretarea întrevăzută de *Leonardo da Vinci*, care compara coloarea unui frumos cer albastru cu acea a unui fum, cînd îl privim ţinînd îndărătul lui un carton negru.

După *Sagnac* razele solare cari cad pe moleculele aerului sînt sfarmate şi împrăştiete; coloarea galbănă sau roşie trece înainte, ear cea albastră este împrăştietă în toate direcţiile; din această causă atmosfera devine pretutindeni vizibilă ziua. Dacă ne vom uita la soare, îl vom vedea galbăn or roşietic, întocmai ca un carton alb pe care îl privim printr'un nour subţire de fum; toate celelalte părţi ale atmosferei, îndărătul cărora nu se găseşte soarele, vor apărea albastre, ca fumul îndărătul căruia am pus un carton negru; e adevarat că şi îndărătul acestor părţi ale atmosferei în lipsa soarelui, se găseşte o noapte adîncă.

Explicarea aceasta îşi are punctul de plecare în o serie de experienţe, care dovedesc rolul ce-l joacă corpuşoarele mici faţă de lumină.

Sagnac e de părere că moleculele aerului joacă rolul de corpuri mici şi că acţiunei lor se datoreşte coloarea albastră a cerului. El nu dezvoltă în articolul, pe care îl redau aici, teoria,—dar arată conclusiile ei, care se găsesc de fapt confirmate prin diferite observaţii.

Revue générale des Sciences (15 Martie 1906).

Domnişoara *J. Joteyko. O teorie toxică a dureret.*

Autoarea, cunoscută prin cercetările eĭ psycho-physiologice, aminteşte că experienţele recente dovedesc că durerea e percepută prin nervĭ speciali şi demonstrează că agentul ce aţîţă aceşti nervĭ ar fi substanţe tocsice algogene [1]) provenind din modificările chimice ale ţesuturilor în caz de ecscitaţiĭ ecsagerate sau în caz de stare anormală a organismuluĭ.

Substanţele tocsice aţîţînd terminaţiile nervilor, modifică starea lor şi aceştia răspund prin sensaţia ce li este proprie (durere).

Durerea traumatică se explică decĭ prin acelaş fenomen ca şi durerea patologică sau durerea provocată prin injecţiĭ de otrăvĭ sau veninurĭ. Intru ce priveşte durerea termică, e bine stabilit prin lucrările luĭ Reiss şi Kianicine că ea-ĭ datorită toxinelor ce rezultă din arsurĭ.

Prin această teorie, diferitele particularităţĭ ale dureriĭ îşĭ găsesc o explicare maĭ satisfăcătoare de cît prin teoriile precedente. Aşa faptul că durerea e percepută relativ maĭ tîrziu de cît celelalte sensaţiĭ e explicabil prin acea că formarea substanţelor algogene necesită un oare care timp şi durerea nu apare de cît din momentul ce aceste substanţe au ajuns la o oare-care concentrare. Persistenţa şi extinderea sau iradiaţia dureriĭ se explic prin presenţa şi difusia substanţelor algogene. Intensitatea şi durata sensaţiilor dureroase e în raport cu cantitatea de toxine produse.

Suprimarea durerilor sub influenţa somnuluĭ hypnotic sau anestezic e maĭ greu de explicat, mecanismul acestor stărĭ nefiind încă bine cunoscut; ea ar fi datorită sau neperceperiĭ dureriĭ, sau ceea ce e maĭ probabil, faptuluĭ că în asemenea cazurĭ schimburile organice fiind foarte reduse, substanţele algogene nu se pot produce.

[1]) ἄλγος=durere

Nuova Antologia (Roma, 1 şi 16 Martie). *Maggiorino Ferraris* „Congresul cooperativelor agrare germane dela Strassburg". La 17 şi 18 August 1905 a avut loc la Strassburg al 21-le congres al societăţilor cooperative agrare germane, cu care ocazie a avut loc şi contopirea celor două marĭ Federaţiĭ— cea dela Darmstadt şi cea dela Neuwied—care atît se duşmăniseră între ele. Din darea de samă făcută la acest congres se poate vedea marele progres al cooperaţieĭ agrare în Germania, atît în intensitate cît şi în extensiune. In 1904, după o dare de samă publicată atuncĭ de casa centrală cooperativă din Berlin, existaŭ 22,131 de societăţĭ cooperative, urbane şi rurale, cu 3,208,324 de membri şi anume: Urbane 3700 cu 1,364,000 de membri, şi agrare rurale 18,300 cu 1,844,000 de membri. Acuma, după relaţia prezidentuluĭ congresuluĭ, Haas, societăţile cooperative agrare au crescut la 19,322. In mijlociŭ decĭ, se află în Imperiu o cooperativă agrară la 2917 locuitorĭ sau la 1814 hectare, după ţărĭ însă media variază: în Bavaria, pe stinga Rinuluĭ, densitatea cooperaţieĭ se ridică la o cooperativă pentru 1131 loc, orĭ 448 hect.; Prusia ocupă un loc de mijloc, cu media de 1 la 3247 loc. saŭ 2169 hect.; cea maĭ înapoiată e Saxonia cu media: 1 la 13,383 loc. orĭ la 3273 hect. Cooperaţia germană are o organizaţie în treĭ grade: coop. agrare *locale*, grupe agrare *regionale* şi federaţiĭ şi grupe agrare *naţionale*. Din cele 19,323 de cooperative, 18344 sînt reunite în grupe şi federaţiunĭ regionale orĭ naţionale. Astfel toată această familie de cooperatorĭ este strînsă în puţine grupe marĭ. Maĭ înainte fiecare din principalele state germane avea o or-

ganizare autonomă, care a mers descrescînd până ce s-aŭ contopit cele două marĭ Federaţiĭ despre care a fost vorba. Astăzĭ marea majoritate a cooperativelor s-aŭ afiliat la marea *Federaţie imperială* care cuprinde 16,136 de cooperative, pe cînd micul rest pînă la 18,344 sînt încă împărţite în 8 grupe autonome din care două aŭ oarecare însemnătate: acel al Würtenberguluĭ (1,173 coop.) şi Liga agricultorilor (Bund der Landwirthe (424 coop.). Alăturea cu această organizare în grupe regionale, maĭ este alta a aşa numitelor Societăţĭ centrale orĭ regionale la care se alipesc Societăţile locale. Astfel în ce priveşte creditul sînt: 1) Uniunile locale de sat în număr de peste 13,000, 2) Uniunile şi băncile regionale şi 3) institutele naţionale între care *Banca Raiffaisen* şi *Casa centrală cooperativă a Statuluĭ* în Berlin. Casele regionale şi centrale sînt în număr de 29 dintre care 24 aparţin Federaţieĭ Imperiuluĭ ĭar 5 sînt autonome. Aceste 24 de băncĭ aŭ avut în 1904 o mişcare totală—intrare şi eşire—de 2,190,645,229 mărcĭ adică 2 miliarde şi 800 mil. francĭ.

Funcţiunile cooperativelor agrare germane sînt în număr de cincĭ: 1) Creditul, 2) Cumpărăturĭ în comun, 3) Producţie socială, Lăptăriĭ, Cantine, 4) Munca prin întrebuinţarea în comun a instrumentelor şi maşinelor şi 5) Vînzarea în comun a produselor. La toate se poate observa aceeaşĭ organizare în treĭ grade: miĭ de uniunĭ locale împrăştiate prin sate se grupează în jurul unuĭ număr maĭ restrîns de societăţĭ centrale regionale. Astfel mica bancă din sat îşĭ are un cont curent la casa provincială şi aceasta din urmă la casa centrală saŭ naţională. Astfel în anumite periode ale anuluĭ are loc o mişcare de banĭ. carĭ dela Casa centrală sînt distribuiţĭ la casele provinciale şi de acolo, ca nişte micĭ rîurĭ afluează la cele maĭ modeste sate; în alte perioade ale anuluĭ mişcarea e inversă. Acelaş lucru se face şi pentru cumpărărĭ şi pentru organizarea vindereĭ în comun a produselor. Orĭce Uniune de sat îşĭ face cererea de seminţe, îngrăşăminte, materiĭ prime etc, la Uniunile regionale şi acestea, adesa orĭ asociate între ele, procedează la cumpărărĭ în cantităţĭ marĭ cu garanţiĭ maĭ marĭ în ce priveşte calitatea, preţul etc.

Rivista d' Italia (Roma. Martie).

Oreste Rizzini „Partidul munciĭ în Anglia.—Fenomenul socialist". Faptul caracteristic al timpuluĭ din urmă în Anglia, este triumful partiduluĭ muncitorilor. Acest triumf nu poate fi considerat ca un corolar al victorieĭ partiduluĭ liberal, căcĭ el corespunde uneĭ mişcărĭ economice şi de clasă, aproape cu totul străină de fluxul şi refluxul celor două partide dominante în politica ingleză. *Partidul munciĭ* (Labour party) este astăzĭ în realitate compus din treĭ grupe, care conrespund la diferite interese de clasă: 1) *Comitetul representativ al munciĭ* (Labour Representation Committee), aĭ căruĭ membri pot fi clasaţĭ în două categoriĭ: socialiştĭ şi unionişti; 2) grupul *minerilor* şi 3) secţiunea numită *Partidul independent al munciĭ* (Independent Labour party). Grupa întâĭa este reprezentanta politică a Trades-Uniunilor, Trades-Councililor şi a asociaţiilor socialiste. Trades-Uniunile aŭ început a avea raporturĭ cu mişcarea socialistă şi democratică dela 1890 încoace; maĭ înainte nu făceaŭ de loc politică, ĭar pentru acele acte politice, care le puteaŭ interesa, era mandatar general, partidul liberal. In anul 1890 însă, o grupă de tinerĭ socialiştĭ: John Burns, Keir Hardie, Ben Tillet, Tom Mann, Pete Curran, Bruce Glazier şi James Mac Donald, fondară *Independent Labour party* şi începură a da asalt congresuluĭ Trades-Uniunilor.

Respinşĭ la început, eĭ reuşiră la 1894 —în congresul dela Norwich, prezidat chiar de Burns—de a face să se voteze un program socialist, care cuprindea chiar şi naţionalizarea pămînturilor, a căilor ferate şi a minelor. Cu toate acestea şi după aceasta, Trades-Uniunile persistară în aceeaşĭ indiferenţă pentru orĭce mişcare idealistă, pentru orĭce aspiraţie politică care ar fi trecut limitele necesităţilor practice de actualitate, iar mandatul lor politic continuă a fi încredinţat partiduluĭ liberal. La 1901 însă, Trades-Uniunile fură lovite în chĭar existenţa lor: în două procese, carĭ li s-aŭ intentat din pricine de greve, Camera Lorzilor—ca curte supremă de justiţie—le condamnă la despăgubirĭ; văzînd atuncĭ că sînt în primejdie a pierde rezultatele cîştigate printr-o lungă luptă cu capitaliştiĭ, se puseră în mişcare şi formară din sînul lor *Comitetul reprezentativ al munciĭ* şi hotărîră să aleagă în Parlament căndidaţĭ propuşĭ de Trades-Uniunĭ din colegiu saŭ din societăţile afiliate. La congresul dela Liverpool (1905), s-a adăogat în program, pe lingă scopurile practice imediate şi aducerea la îndeplinire—ca scop ultim—a regimuluĭ colectivist. Această reprezentanţă parlamentară a Trades-Uniunilor, numără acum în Camera Comunelor, 29 de membri, dintre care 20 socialiştĭ; şefiĭ sînt: J. Ramsay, Mac Donald, W. Crooks şi Keir Hardie. Secţiunea numită *partidul independent al munciĭ* precum şi secţiunea *minerilor*, pot fi considerate ca un singur grup, care adesaorĭ chĭar e denumit de presă *Partidul radical al munceĭ*; el formează aripa extremă a partiduluĭ liberal, macar că idealurile sale colectiviste sînt clar marcate în programul săŭ. In Camera Comunelor este reprezentat acum de 24 de membri, din care 9 minerĭ, iar şeful săŭ este *John Burns*, actualul prezident la *Local government Board*.

Deutsche Rundschau (Berlin, Martie). *C. von Hoiningen-Huene* „Sfinţiĭ furioşĭ". Brunetière, într'un studiu al săŭ asupra luĭ Molière, punîndu-şĭ întrebarea, unde să se fi găsit între 1660 şi 1664 originalele tipuluĭ Tartuffe, de oarece la curtea din acea vreme a luĭ Ludovic XIV ipocrizia de a făţărnici evlavia n-ar fi avut nici un înţeles, ajunge la concluzia că Molière n-a avut în vedere nici un tip viŭ ci a vrut să atace chiar religia însăşĭ ca fiind în contrazicere cu natura. Hoiningen-Huene zice că de sigur Brunetière şi ar fi schimbat părerea dacă ar fi cunoscut un document scos de curînd la iveală: „Annales de la Compagnie du Saint-Sacrement" din 1695. Această scriere dovedeşte că Tartuffe al lui Molière este o piesă istorică; originalele pe care poetul le-a pus pe scenă existaŭ în realitate în marea nobleţă, la Curte, în Parlament, în cler. Ei formaŭ o societate secretă foarte întinsă şi foarte puternică, un adevărat stat în stat. Existenţa acesteĭ societăţĭ era simţită de către toţĭ, dar nimeneu nu o cunoştea şi de aceea în corespondenţele timpuluĭ şi chiar în decisiunile Parlamentelor, ea este amintită sub diferite numirĭ, precum: „La cabale des dévots" „Le parti des saints", „Les zélés", „Les bigots", „Les chiens de chasse des jésuites", „Les invisibles" etc. Adevăratul săŭ nume era însă: „La Compagnie du St. Sacrement de l'autel". Ceea ce e curios e că o societate de o asemenea importanţă a rămas necunoscută istoricilor timp de aproape două sute de anĭ; numaĭ prin găsirea pomenitelor anale în Biblioteca naţională din Paris şi prin publicarea lor s-a putut face lumină deplină asupra scopuluĭ şi activităţeĭ acesteĭ societăţĭ. Intemeetorul eĭ a fost un nobil Henri de Levis, duce de Ventadour; scopul eĭ era reintărirea şi reformarea internă a catolicismuluĭ precum şi stîrpirea

protestantismuluĭ în Franţa; membriĭ ei erau purtătoriĭ celor maĭ nobile nume precum şi ceĭ maĭ înalţĭ funcţionarĭ aĭ statuluĭ. Cea maĭ cu straşnicie impusă din toate îndatoririle membrilor, era păstrarea secretuluĭ. Pentru acest motiv ea nu apărea niciodată în acţiune ca societate, ci în orice întreprindere punea înainte un singur om din membriĭ săĭ influenţĭ: zidea, de pildă, spitale? se servea de Vincent de Paul; lupta în contra dueluluĭ? se servea de marchizul de Fémelon; avea ceva de descurcat cu justiţia? se servea de Lamoignon şi a. m. d. Societatea astfel organizată se răspîndi iute în toată Franţa; se cunosc 56 de oraşe în care erau filiale de ale aceleĭ din Paris. Pretutindenea erau conduse de treĭ membri, numiţĭ „ofiţerĭ", şi de un consiliu de şase. Activitatea eĭ începu cu săraciĭ din Paris; pentru ceĭ ce voiaŭ să muncească, făcu ateliere, pentru ceĭ ce nu voiaŭ, un fel de închisoare, numită Hôpital général; astfel Parisul fu curăţit de cerşetorĭ. In acelaş timp se ocupaŭ cu răspîndirea învăţăreĭ religieĭ: în închisorĭ, spitale şi chiar case de nebunĭ, făcu să se introducă învăţarea religieĭ. Din timpurĭ vechĭ existau vre-o 3—4 bisericĭ care slujiaŭ maĭ ales ca loc de întîlnire îndrăgostiţilor: societatea puse un capăt aceste stărĭ de lucrurĭ. Prin mijlocul preoţilor exercita o supraveghere secretă prin familiĭ; îndată ce prindea de veste despre vreo infidelitate conjugală, soţul înşelat era şi înştiinţat printr-o scriseare anonimă. Scrisorile anonime eraŭ maĭ ales arma lor de căpitenie. Dacă autoritatea lăsa nepedepsită vreo faptă rea, eĭ o dădeaŭ îndată în vileag pritr-o broşură anonimă; maĭ ales justiţia era foarte supravegheată de dînşiĭ căcĭ voiaŭ cu tot preţul să facă din Paris un noŭ Ierusalim şi din Franţa o „civitas dei". Toată această activitate de iubire creştinească însă, nu era decît numaĭ un mijloc pentru un singur scop: răspîndirea religieĭ catolice; de aceea alăturea cu această iubire a aproapeluĭ apare şi o ură fanatic în contra tot ce li se părea că ar sta în calea scopuluĭ lor principal. Aŭ luptat chiar să obţie o lege pentru a opri pe medicĭ de a da ajutor bolnavilor care ar refuza să se spoveduiască imediat. Dela Ţiganiĭ care treceaŭ prin Franţa rîpeaŭ femeile şi copiiĭ pentru a-ĭ închide prin mănăstirĭ şi a-ĭ boteza. Pe tineriĭ predicatorĭ îĭ observau de aproape şi dacă le păreaŭ că purtarea lor nu e tocmaĭ ortodoxă, puneau calomniatorĭ anume care să li facă reputaţia de beţivĭ şi imorali. Obiectul principal al persecuţiunilor lor însă eraŭ protestanţiĭ. Faptul care atrase atenţia curţiĭ asupra aceşteĭ societăţĭ fu liga contra dueluluĭ; descoperirea eĭ însă, se datoreşte imprudenţeĭ prinţuluĭ de Conti, care fiind tras odată la răspundere de parlamentul din Bordeaux, fiindcă fără nicĭ un drept închisese o femee într'un institut de corecţiune, se apără zicînd că a făcut aceasta din însărcinarea „Invizibililor." Parlamentul pricepînd îndată de cine e vorba, opri imediat întrunirile societăţei „La Compagnie du St. Sacrement"; iar la 1660, Parlamentul din Paris, d'n ordinul regeluĭ dădu un ordin care oprea „ori ce întrunire a ori căror persoane pentru ori ce scop"; numaĭ sub această formă putea fi atinsă această societate invizibilă. Această societate a inspirat luĭ Molière pe Tartuffe.

Deutsche Revue (Stuttgart, Martie). *Rudolf von Gottschall* „Funcţia de judecător critic în literatură." Autorul se ocupă cu starea actuală a literatureĭ germane şi de pricinile aceşteĭ stărĭ. El constată maĭ întăĭ faptul că literatura contemporană germană prezintă, faţă cu cea clasică, un caracter de dezordine şi de anarhie în faţa căruia opinia publică stă fără a-şĭ putea forma o ju-

decatĕ. Repede se ridică altare, spre a fi tot atît de repede răsturnate; opere care obţin marĭ şi zgomotoase succese, sînt în curînd date uĭtăriĭ. De această stare de lucrurĭ, zice el, este vinovată numaĭ critica. Şi nu numaĭ acea critică de la lumina zileĭ, care se publică prin ziare şi reviste, ci maĭ ales acea critică secretă, exercitată de comitetele de lectură ale revistelor şi ale editorilor. Aceste comitete de lectură s-aŭ născut din pricina mareĭ producţiĭ a beletristiciĭ germane: „Intr'un popor de poeţĭ şi gînditorĭ, aproape la fiecare treĭ barbaţĭ, este un poet, chiar cînd nu-ĭ gînditor"; femeile maĭ ales se îngrămădesc în masă la porţile deschise ale jurnalisticeĭ: „în Franţa este cea maĭ mare laudă pentru o femee cînd se zice despre ea: „c'est une femme qui pourrait écrire," în Germania vorba aceasta n'ar avea sens, căcĭ o femee care poate scri, aceea şi scrie— ba chiar şi sute care nu pot." Deşi decĭ comitetele de lectură aŭ rezultat din natura evoluţieĭ literare, totuşĭ ele trebuesc considerate ca un cancer al literatureĭ. Ele îndeplinesc acea antecritică, care dacă nu e favorabilă, ucide imediat opera literară, înainte chiar de a fi născută. Şi aceasta o face în mod ascuns, fără răspundere; scriitorul nu-şĭ cunoaşte judecătoriĭ care, în cele maĭ multe cazurĭ, sînt nişte literaţĭ, fără nicĭ un titlu de glorie. Nicĭ critica care se face pe faţă, la lumină, nu aduce nicĭ un folos: maĭ întâĭ lipseşte un organ de critică, recunoscut de toţĭ, ci critica e pulverizată în sute de atomĭ pînă în cele maĭ îndepărtate colţurĭ ale preseĭ, în care e considerată ca ceva accidental şi trecător, ca un răŭ necesar. Cele maĭ de multe orĭ această critică se mărgineşte de a reproduce reclamele, sub formă de recomandare, pe care editoriĭ le fac pentru cărţile lor. Puţine ziare, care aŭ suplimente ştiinţifice, fac excepţie, dar şi ele se ocupă maĭ mult cu cărţile ştiinţifice din domeniul politiciĭ, sociologieĭ, higieniĭ, ştiinţeĭ militare etc. Cîteva ziare marĭ, e adevărat, acordă foiletoanele lor pentru studiĭ critice maĭ lungĭ, însă maĭ totdeauna asemenea studiĭ îs dedicate literaturilor streine: franceze, italiene, ruse, scandinave etc. In ce priveşte critica dramatică, care are încă şi o maĭ mare importanţă căcĭ ea poate hotărî şi soarta autorilor şi a actorilor, este considerată de ziare ca un domeniŭ ce trebue lăsat pradă tinerilor care încep a se învăţa să scrie. Lucrul acesta se maĭ agravează şi prin moda, pornită de la Berlin, dar care acum se generalizează, de a scrie critica teatrală, noaptea, imediat după reprezentaţie pentru ca ziarul să o şi poată publica a doua zi demineaţa. In asemenea condiţiĭ ce se poate aştepta dela o critică teatrală?

Socialistische Monats-Hefte, Martie, 1906).

Eduard Bernstein în „Fragen der Taktik in Russland" desaprobă tactica acelor grupuri socialiste din Rusia, cari propovăduesc „boicotul" Dumei Imperiale, prin abţinerea de la alegeri, şi chiar prin împedecarea cu forţa a operaţiunilor; arată că această tactică nu poate duce spre bun sfîrşit acţiunea revoluţionară, ci numai va exaspera elementele democratice mai moderate, aruncîndu-le în braţele guvernului,—pe cînd e necesar „ca „toate elementele democratice ale Rus„siei actuale să formeze un bloc pen„tru a duce lupta comună în contra „partidelor organizate ale privilegiilor „de clase şi a guvernului poliţienesc". Altfel democraţia nu va putea dobîndi nici acele drepturi, care se pot şi astăzi smulge guvernului. Explică această tactică prin faptul că revoluţionarii ruşi, mai ales lucrătorii evrei, —faţă de cari chiar socialiştii germani par oportunişti,—„au în sînge nostalgia *Absolutului*".

Sunt interesante analogiile, pe care autorul le găsește între momentul actual în Rusia, și situația din 1849 în Germania, cînd se părea că revoluțiunea, ce izbucnise în 1848 e strivită de reacțiune: în realitate ideile ei au pătruns și mai adînc în conștiința maselor și au asigurat triumful definitiv al noului regim politic.

Literaturblatt für germanische u. romanische Philologie (Leipzig Mart—April) conține între altele o recenzie iscălită de Georg Steffens asupra tezeĭ de doctorat a d. *Paul Zarifopol* „Kritischer Text der Lieder Richards de Fournival. Halle a. S. 1904, precum și o recenzie a lucrărei d. *Dr. Bernhard Dimand*, Zur Rumänischen Moduslehre. S. A. aus Denkschriften der k. Akademie der Wissenschaften, Phil.-hist. Klasse, Bd. XLIX, Wien 1904, iscălită de Elise Richter.

Contemporary Review (London, Mart). – In *„Renașterea Parlamentuluĭ“* dl. *H. W. Massingham*, analizînd activitatea Camereĭ Comunelor sub guvernul Balfour, arată că fostul Prim Ministru a căutat necontenit să micșureze puterea acestuĭ corp și să o subordoneze Putereĭ Executive. Din nenorocire această vinovată tendință n-a întîlnit opoziția niciĭ a Președinteluĭ, nicĭ a membrilor Camereĭ Comunelor. Autorul își exprimă încrederea în noul Prim Ministru, care e un om de stat maĭ constituțional decît Balfour: Sir Henry Campbell-Bannerman nu va căuta să subordoneze Parlamentul Putereĭ Executive, ci se va sili să stabilească relațiĭ egalitare între aceștĭ doĭ factorĭ. Pe de altă parte noul Parlament, care conține în sinul său maĭ mulțĭ oamenĭ de talent și de caracter decît orĭcare altul din timpurile moderne, ar respinge cu indignare situația umilă pe care a avut-o fostul Parlament balfourian. Aceĭ care azĭ se întrunesc la Westminster îșĭ vor exercita drepturile lor în măsura complectă pe care le o dă Constituția. Dupăcum s-a propus deja, comitete alese din sinul Parlamentuluĭ vor examina orĭce proect de lege înainte de a fi adus de Guvern în discuția întreguluĭ corp, și vor face anchete asupra moduluĭ de organizare și funcționare a fiecăruĭ Departament: astfel se va stabili o legătură organică între activitatea Parlamentuluĭ și cea a Putereĭ Executive. Noul Parlament—*„cel maĭ puțin aristocratic din cîte a avut Anglia“*—este la înălțimea mareĭ răspunderĭ pe care o are în rezolvarea chestiunilor de extremă importanță care sînt azĭ la ordinea zileĭ în Anglia. Printre aceste chestiĭ primează complexa chestie a Transvaaluluĭ. D. *W. Wybergh* în *„Transvaalul și Noul Guvern“* arată care este răspunderea Guvernuluĭ și care sînt aspirațiile și așteptările Transvaaluluĭ. Noua colonie nu așteaptă altceva dela un guvern liberal decît aplicarea principiilor liberale în cel maĭ larg înțeles al cuvîntuluĭ. În primul rînd trebue să fie respectat idealul național: Transvaalul să nu fie considerat ca un centru de produs dividende, el e leagănul unuĭ popor care nu-ĭ nicĭ olandez nicĭ englez ci sud-african. Noua colonie nu se uită cu ochĭ răĭ la capitaliștĭ—care sînt orĭunde o necesitate—cît timp eĭ se mărginesc în a dezvolta industria țăriĭ și a se îmbogăți sub protecția legilor găsite; dar cînd eĭ caută să conducă întreaga politică a colonieĭ—așa cum aŭ făcut în trecut—numaĭ în folosul lor, o gravă primejdie se ridică pentru Stat. Cel întăĭ și cel maĭ important lucru pe care Transvaalul îl așteaptă dela politica colonială a nouluĭ Guvern e acordarea pentru Transvaal a unui Guvern responsabil de faptele luĭ. Numaĭ atuncĭ se va putea rezolvi echitabil și marea chestiune a muncitorilor chinejĭ în Africa de Sud Încrederea Transvaaluluĭ în noul Guvern

e aşa de mare încît sute de persoane care eraŭ hotărîte să emigreze aŭ revenit asupra hotărîreĭ lor; dar aceste speranţe măresc cu atît maĭ mult răspunderea Guvernuluĭ.

Review of Reviews (London, Mart).—Dl. *William T. Stead*, în *„Către cetitoriĭ meĭ: după şaseşprezece anĭ“*, se adresează cu căldură cătră cetitoriĭ revisteĭ sale ceriudu-le ca toţĭ aceĭ care aŭ inimă tînără şi credinţă puternică să lupte pentru realizarea unuia dintre idealurile pe care revista *„Review of Reviews“* le urmăreşte dela întemeearea eĭ.

Printre acele idealurĭ Directorul răspîndituĭ reviste enumeră: 1) Frăţia internaţională pe baza dreptăţiĭ şi a libertăţiĭ naţionale; 2) Ridicarea stăreĭ poporuluĭ; 3) Inobilarea şi înviorarea vieţiĭ prin literatură, muzică şi teatru. Idealismul neşovăitor al d-luĭ Stead l-a susţinut totdeauna în misiunea de predicator al înaltelor idealurĭ ale omenireĭ. In lupta pentru realizarea acestor idealurĭ, autorul declară că-şi simte inima maĭ tînără şi credinţa maĭ tare decît cu şaseşprezece anĭ în urmă. La noĭ asemenea om ar fi considerat ca un subversiv care ameninţă „ordinea publică“ şi... buna digestie a d-luĭ „om de stat“.

North American Review (New York, Mart).—In *„Sînt Statele Unite pregătite de războiŭ?“* dl. *Frederic Louis Huidekoper* continuă a scoate în evidenţă disproporţionata slăbiciune militară a celuĭ maĭ bogat stat din lume. Autorul făcînd paralela statistică între populaţia ţăriĭ şi contingentul militar, din zece în zece anĭ, dela 1790—1900, găseşte că în afară de anul 1810 în toţĭ ceilalţĭ anĭ proporţia n-a ajuns macar la un soldat pentru 1000 locuitorĭ. Asta în ce priveşte armata regulată de uscat, care nicĭ azĭ nu e maĭ numeroasă decît 100000 soldaţĭ. In caz de războiŭ armata de uscat poate fi sporită de *miliţie* şi *voluntarĭ*, două categoriĭ de armată fără pregătire militară, condusă de ofiţerĭ tot atît de nepregătiţĭ. Apoĭ această armată maĭ are neajunsul că nu poate fi mobilizată în scurt timp. Pentru a arăta primejdia istorică în care stagnează Statele Unite dl. Huidekoper dovedeşte că în caz de războiŭ cu Japonia—care desigur ar începe în Filipine—Japonia e în stare să transporte acolo 800.000 soldaţĭ bine instruiţĭ, în timp de o lună. Germania e în stare să transporte pe teritoriul Statelor Unite, în timp de cincĭ săptămînĭ, 200.000 armată perfect organizată; iar Anglia poate să aibă, numaĭ după treĭzecĭ zile, 150.000 soldaţĭ bine instruiţĭ la hotarele nordice ale Statelor Unite. Puterea militară a mareluĭ stat american este cu mult maĭ slabă decît a marelor Puterĭ din Europa şi decît a Japonieĭ, deşi resursele luĭ, nedesvoltate încă, l-ar putea ridica deasupra tuturor. Autorul atrage atenţia guvernanţilor că, după cum istoria o arată, nicĭ un popor din lume n-a scăpat de a-şi ispăşi păcatul slabiciuniĭ militare: Franţa din 1870 e o dovadă, Rusia de curînd o alta. E nevoe urgentă ca armata regulată să fie sporită la cel puţin 200,000 soldaţĭ.

Positivist Review (London, Mart).—In *„Reformaţĭ Casa Comunelor“*, dl *Frederic Harrison* arată că vechea procedură nu maĭ convine nouăĭ Camere a Comunelor: Vechea Cameră ajunsese un fel de club de afacerĭ şi de petrecere la discreţia Guvernuluĭ; noua Cameră trebue să fie *de fapt* o adunare de legislatorĭ, care să lucreze pentru progresul ţăriĭ. In primul rînd trebue schimbată data sesiuneĭ parlamentare: să nu se maĭ reguleze vacanţa parlamentară—ca pentru vechea Cameră—în vederea epoceĭ de vînat. Actuala Cameră e compusă din oamenĭ cu ocupaţiĭ maĭ serioase decît să gonească vulpile. Să se fixeze limita discursurilor ca ele să nu ajungă un sport

de petrecere în dauna intereselor statuluĭ. Autorul maĭ propune schimbărĭ şi în modul de organizare a comitetelor alese din sinul Parlamentuluĭ.

International Journal of Ethics (London, Ianuar), revista trilunară.—Dl. *C. Cabot*, în „*Forţele etice în practica medicineĭ*", se întreabă care sînt forţele care în profesarea medicineĭ tind să trezească ce este maĭ bun în om? Autorul găseşte că aceste forţe sînt: 1) Simţul utilităţiĭ evidente pentru alţiĭ; 2) Conştiinţa contribuţieĭ la progresul ştiinţeĭ; 3) Exercitarea dexterităţiĭ intelectuale şi manuale; 4) Contactul prietenesc cu oamenĭ de toate categoriile. Din punctul de vedere al stabilireĭ relaţiilor prieteneştĭ nicĭo profesie alta decît medicina nu se găseşte în împrejurărĭ maĭ favorabile. D-rul niciodată nu vine în contact cu clientul săŭ în împrejurărĭ de bănuială orĭ antagonism ca de ex. patronul cu lucrătorul, profesorul cu elevul. Orĭce duşmănie ascunsă e înlăturată şi natura intimă a mediculuĭ se poate întîlni şi fraterniza cu a clientuluĭ. Medicul „duce cu el steagul armistiţiuluĭ pentru orĭce fel de războiŭ care învrăjbeşte om cu om. El se bucură de roadele păciĭ perpetue, şi dacă se găseşte în el o scîntee de bunătate omenească, nu se poate ca această bunătate să nu se transforme într-o caldă prietenie prin practica profesieĭ luĭ." Un medic poate să nu reuşească să tămădue o boală cu toată strădănuinţa pusă, nu poate însă să nu cîştige prietenia acelora pentru care munceşte cu devotament şi să nu cîştige cunoştinţĭ nouă în ce priveşte natura omenească şi formele maladiilor.

The University Review (London, Februar). În „*Predarea Poesieĭ*", Dl. *J. Shawcross* susţine că dacă se caută numaĭ a se lămuri *conţinutul* nu se atinge scopul. Nu în conţinut constă *specificul* Poesieĭ: Ca orĭ ce artă ea trebue *să emoţioneze* şi să provoace *activitatea imaginaţieĭ*. Creaţia poetică rupe legăturile cu lumea materială şi deschide vederea uneĭ lumĭ nouă infinite dincolo de cea a simţurilor. Celor care cred că a desvolta prea mult imaginaţia e o primejdie, autorul le răspunde: Experienţa ne arată că e *mult maĭ primejdios a fi materialist decît idealist orĭ visător, tocmaĭ din punct de vedere al vieţeĭ sociale*. Cum să se atingă adevăratul scop în predarea Poesiei? Cel mai bun metod e *căldura comunicativă a profesoruluĭ însuşĭ care trebue să simtă şi să simpatiseze cu spiritul poesieĭ*. Regulele scoase de Pedagogie din experienţa altora foarte puţin pot folosi aicĭ. În general Pedagogia serveşte profesoruluĭ întrucît Logica serveşte cugetătoruluĭ. Elevul *să simtă* de la început că *forma şi fondul* în Poesie sînt indisolubile. Numaĭ după ce elevul a căpătat *simţul* acesteĭ contopirĭ intime se poate începe analisa din toate punctele de vedere. Ilustraţiile sînt o greşală pedagogică, orĭ cît de bine ar fi concepute şi executate: scopul e a provoca jocul liber al imaginaţieĭ nu a impune un tabloŭ străin—elevul să fie activ nu receptiv.

Sovremennost (Contemporanitatea), Martie 1906.

Am recenzat în No. 1 al „Vieţiĭ Romîneştĭ" revista din Petersburg „Sovremennia Zapiski" ce apăruse în locul suprimateĭ de guvern „Russkoe Bogatstvo"; acum şi „Sovr. Zapiski", la rîndul ei, e suprimată, şi o înlocueşte „Sovremennost", cu acela-şi contingent de colaboratorĭ. Nemic maĭ bine nu poate caracteriza situaţia din Russia, sub „regimul constituţional" al d-luĭ Witte, decît peripeţiile prin care trece redacţiunea sărmaneĭ „Rusk. Bogatstvo."

Dl. *S. An-ski*, în „Liberalismul zemstvelor în luptă cu biurocraţia", arată că liberalismul rusesc datează abia de

la înfrîngerea Rusiei în răsboiul din Crimea. In scurta lui istorie, acest liberalism e caracterizat prin o rară positivitate, lipsă de iniţiativă şi simţ politic. Liberalii ruşi nu ridică capul decît atunci cînd lupta partidelor extreme moae cerbicia guvernuluĭ,—dar şi atunci nu se asociază cu revoluţionarii, ci adesea oferă serviciile sale guvernului *în contra* revoluţionarilor „precupeţind acest sprijin în nădejde de a căpăta oare-care reforme liberale". Guvernul nu cochetează cu liberalii decît cît timp acţiunea energică a revoluţionarilor îl strînge cu uşa. Dar ori de cîte ori guvernul triumfează în contra valului revoluţionar, îşi uită toate promisiunile, şi liberalii, supuşi, dispar în gaură de şerpe. In 1905 liberalii pentru prima oară au colaborat mai activ cu revoluţionarii. Din cauza aceasta toată tactica guvernului actual se rezumă în sforţările de a desparte din nou pe liberali de revoluţionari,—pentru ca din nou, biruind pe aceşti din urmă, să-şi bată apoi joc de liberali. Acesta este înţelesul adevărat al politicei contelui Witte.

Multe nuvele, romane, studii speciale şi corespondenţi din străinătate.

Mişcarea intelectuală în străinătate

FILOZOFIE

Georges Dumas. *Psychologie des deux messies positivistes. Saint Simon et Auguste Comte.* Paris Félix Alcan 1905.

Autorul studiază viaţa şi operile celor doi cugetători asămănători prin misiunea lor, ridicarea ştiinţei la rangul de putere spirituală, prin mîndria şi prin temperamentul lor psihopatic şi mistic. Arată relaţiile personale dintre Saint Simon şi Comte şi raportul dintre filozofiile ambilor cugetători. După dînsul Saint Simon prin intuiţii geniale a dat la lumină toate ideile pozitivismului şi a pus adevăratele lui baze. Comte nu-i un spirit profund original, un mare inventator de sistem ca Descartes sau Platon. Discipol şi secretar a lui Saint Simon, în tinereţă n-a făcut decît să reflecteze cugetarea magistrului, mai tîrziu, ca filozof sociolog reformator, a pus în circulaţie ideile lui generale. Conştiinţa pe care o avea de superioritatea sa asupra lui Saint Simon din punctul de vedere al erudiţiei şi vigoarei metodice justifică în parte orgoliul şi explică în parte ingratitudinea sa.

Gabriel Séailles. *La Philosophie de Charles Renouvier. Introduction a l'étude du néocriticisme.* F. Alcan 1905.

In această operă care cuprinde 8 capitole. (I. Prima filozofie a lui Renouvier şi antecedentele neocriticizmului. II. Legea numărului şi consecinţele sale. I I. Categoriile. IV. Synteza totală. V. Psihologia raţională. Libertatea şi certitudinea. VI. Morala şi istoria. VII. Filozofia naturei şi probabilităţile morale. VIII. Ultima filozofie a lui Renouvier) sînt rezumate cu claritate şi discutate cu competenţă tezele fundamentale ale filozofiei şefului neocriticizmului francez.

Alfred Fouillée. *Le moralisme de Kant et l'amoralisme contemporain.* F. Alcan 1905. In prima parte a acestei opere, celebrul autor al „Criticei sistemelor de morală" critică morală Kantiană din punctul de vedere al dogmatizmului moral, al formalizmului moral şi al libertăţii morale. In partea II-a studiazăamoralizmul contemporan (care are după el două forme: amoralizmul plăcerei sau hedonizmul şi amoralizmul puterei reprezentat de Nietszche) combătîndu-l cu violenţă. Şi moralizmul Kantian şi amoralizmul contemporan sînt după Fouillée numai semi adevăruri pe cari speră să le concilieze într'o sinteză superioară în viitoarea lui operă „Morala ideilor forţe".

Alfred Fouillée. *Les éléments sociologiques de la morale.* Paris Alcan. După ce autorul face critica sis-

temului moralei positiviste, examinează pe acelea ale utilitariştilor, solidariştilor, individualiştilor şi la sfîrşit, în partea a treia a cărţii sale, dă moralei sociologice întregirea necesară, introducînd legile generale ale evoluţiunei cosmice.

Giacomo Tauro prof. *Introduzione alla Pedagogia generale.* Roma 1906, Società Editrice Dante Alighieri, pag. 280. L. 5.

Autorul, profesor la Universitatea din Roma, după o examinare critică a raporturilor dintre pedagogie şi filozofie în principalele sisteme filozofice, ilustrează concepţia nouă a fenomenului educativ pe bazele evoluţionismului şi ale marxismului critic.

Le Dr. Gustave Le Bon. *Psychologie de l'éducation.* Paris, 1906. Flammarion.

Acest studiu e bazat în întregime pe raportul Comisiunei de anchetă numită de Parlamentul francez pentru inspecţia şcoalelor. Autorul face o aspră critică rălelor de care sufere şcoala franceză: pretutindenea e numai formă fără fond: elevii sînt nutriţi cu o mare cantitate de materii, care sînt rău digerate şi mai rău asimilate; ştiinţele naturale se învaţă ca şi cum ar fi nişte ştiinţi abstracte iar la limbile clasice se exagerează importanţa gramaticei, fără să se dea atenţie cunoaşterei practice a autorilor.

Dr. T. G. Ladd. *The Philosophy of Religion.* 2 vols. Longmans 28 s. net. Marele psicholog şi filozof american, căruia îi datorim atîtea lucrări în psichologie şi în teoria cunoştinţei, se ocupă în această carte, şi el, cu o problemă la ordinea zilei în lumea ştiinţifică anglo-saxonă (Se ştie deja—s'a tradus şi-n franţuzeşte—*Experienţa religioasă* a lui William James).

Dr. John Davidson. *Herbart's Psychology and the Phylosophy of Leibnitz.* Blacwood 5 s. net.

Otto Weininger.—*Sex and Character.* Heinemann. 17 s. net.

ISTORIE

Baron Iehan de Witte, — *Quinze ans d'histoire (1866—1881).* Librairie Plon-Nourrit. Paris. 1905; pr. 7 fr. 50.

Un rezumat bun al „Memoriilor din viaţa Regelui Carol", sprijinit şi pe alte izvoare.

James Guillaume,—*L'Internationale.* Paris 1905. Soc. Nouvelle de librairie; pr. 4 fr. 50.

Documente şi amintiri personale,—o importantă contribuţiune la istoria intimă a mişcării socialiste din Europa, până la nimicirea „Comunei" din Paris;—discuţiunile şi rezoluţiunile Congreselor Internaţionalei.

Ed. Dujardin,— *La source du fleuve chretien.* I, *le judaisme,* Mercure de France.

O încercare de a aplica metoda de cercetare ştiinţifică la tradiţiunile biblice. Autorul susţine, că patriarhii şi proorocii (Abraam, Isaac, Moise, Aaron, Ieremia, Ezechiil, Daniil etc) n'au existat nici o dată, că cărţile lui Moise au fost scrise numai după întoarcerea Evreilor din captivitatea Babilonului, sub Esdra,—că proorocul Daniil e un personaj fictiv, inventat de un scriitor din vremea lui Antioh Epiphan, cam în anul 164 a. c., etc. Ast-fel se încearcă a ne da istoria antică a Evreilor pe baza izvoarelor sigure, fără legende şi izvoare apocrife.

K. Waliszewski,—*Les origines de la Russie moderne—La crise révolutionnaire (Smouteroié vremia 1584—1614)* Paris 1906, Plon. Autorul se ocupă cu perioada cea maĭ tulbure a istorieĭ ruse, crisa revoluţionară care a zbuciumat marele imperiu între sfîrşitul veaculuĭ al XVI şi începutul veacului al XVII.

Paul Matter,—*Bismarck et son temps.* I *La préparation* (*1815—1862*). Paris, Alcan 1905. Autorul spune că a încercat să facă o lucrare istorică fără mînie şi fără ură. Opera întreagă va avea două volume.

Frédéric Masson: *Napoléon et sa famille.* (Libr. Ollendorff). Un studiu asupra relaţiilor marelui om cu familia sa şi asupra încurcăturilor şi năcazurilor, pe care aceasta i le-a pricinuit. Ca latin şi—mai ales—corsican, Napoleon avea o mare slăbăciune pentru familia sa, care era foarte nedisciplinată, interesată şi intrigantă. Cuceritorul lumei e mereu stăpînit de spiritul de familie.—Lucrarea, de altfel interesantă şi bine scrisă, lasă de dorit pentru că de multe ori nu ni se dau izvoarele.

T. Hodgkin.—*The Political History of England to 1906.* (Longmans. 7 s. 6 d. net.)

Dr. L. Oppenheim.—*War and Neutrality.* (Longmans. 12 s. 6 d. net).

SOCIOLOGIE

Lester F. Ward, — *Sociologie pure 2 vol.* Paris 1906, Giard et Brière, pr. 16 fr.

O lucrare bogată în fapte nouă şi idei originale. Autorul, un sociolog american, a publicat un tratat asupra „sociologiei dinamice", rămas aproape necunoscut în Europa,—în care sociologia e tratată ca o *ştiinţă concrétă* a societăţilor omeneşti. Noul tratat pune bazele *ştiinţii abstracte* a vieţii sociale. Autorul utilizează, cu o mare putere de gîndire, rezultatele cercetărilor asupra societăţilor animale şi a societăţilor primitive.

Vom spune pe larg teoriile lui Lester F. Ward, în numerele viitoare ale „Vieţii romîneşti".

Autorul atinge una din cele mai grele probleme ale sociologiei: raporturile între individ şi societate; cercetează originile „individualităţii", arată grosolănia ideilor curente în această privinţă, şi că, în realitate, însăşi noţiunea asupra „individului" şi a „socialului" variază;—„totul e Individ şi totul e Societate: fie-care element al vieţii poate apărea ca element individual sau element social, după punctul de vedere, din care e considerat"; aduce multe exemple din viaţa animală; susţine că sociologia trebue să cerceteze din acest punct de vedere evoluţia vieţiĭ sociale.

CHESTIUNI SOCIALE

Ed. Bernstein,—*Die heutige Socialdemocratie in Theorie und Praxis*, München, Birk et Co., 1906.

Autorul face o „revizuire" a teoriilor curente ale socialismului german,—introducînd multe modificărĭ în teoria clasică, cum a fost formulată de K. Marx şi Fr. Engels.

Prof. Werner Sombart,—*Socialismus und sociale Bewegung*, 5 Auflage, Iena, 1906.

Autorul nu e socialist, mai ales nu e *marxist*, dar cu multă obiectivitate şi chiar simpatie expune rolul socialismului în mişcarea socială a Europei.

ECONOMIA POLITICĂ

Fernand Faure,—*Eléments de statistique.* Paris 1905. Librairie L. Larose.

Un rezumat al cursului ţinut la facultatea de Drept din Paris. Cuprinde nu numai teoria statisticei, ci şi descrie organizaţia ei actuală, metodele întrebuinţate pentru adunarea datelor, etc. faţă de lipsa totală, la noĭ, a noţiunilor elementare despre ce este o statistică,—prezintă un deosebit interes.

Dr. Sig. Schilder,—*Agrarische Bevölkerung und Staatseinnahmen in Oesterreich.* Wien, Denticke, 1906.

Autorul arată însămnătatea populaţiunii rurale pentru sistemul financiar al Austriei, şi descrie strîmtorarea în

care trăeşte această populaţiune; între alte mijloace de îndreptare, cere o intervenţie energică din partea statului.

POLITICĂ

A. Barre,—*La Bosnie—Herzégovine.*—Paris, Michaud 1906, pr. 3 fr. 50.

Autorul încearcă să dovedească că aceste provincii trăesc sub un regim de teroare şi exploatare, fiind-că Austria ar nutri planul diabolic, prin înglodarea lor în datorii, să justifice desăvîrşita lor anexare.

CRITICA LITERARA

Gabriel Monod, *Jules Michelet, Etudes sur sa vie et ses oeuvres, avec des fragments inédits,* Hachette. Importantă mai cu samă pentru relaţiile ce dă autorul asupra părţii cu care a colaborat d-na Michelet la opera bărbatului său.

E. Zaniboni. *Gli „Italienische Reise" del Goethe e la sua fortuna in Italia.* Napoli, Vito Morano.

Autorul face istoria soarteĭ „Călătorieĭ în Italia" a luĭ Goethe din timpurile prime ale apariţieĭ opereĭ luĭ Goethe pînă la ultimele lucrărĭ ale lui C. Segré, Giacomo Barzellotti, A. Chiappelli etc.

Henry Brian Binns.—*A life of Walt Whitman* Methuen and. C., London, 1905. O biografie a mareluĭ poet american Walt Whitman.

Autorul a vizitat locurile în care a trăit poetul, a cules informaţiunĭ dela toţĭ prietenii luĭ şi a consultat manuscrisele şi scrisorile încă inedite.

Achille Torelli. *L'Arte e la morale.* Portici 1906, E. Della Torre ed. pg. 605, l. 3.50.

Asupra acestei opere vom reveni.

W. P. Trent.—*Greatness in Literature.* (Harrap. 5 s.).

LITERATURĂ

I. Massabuau,—*Nos Maîtres.* Roman. Libraire Plon-Nourit. Paris 1904; preţ 3. fr. 50.

O satiră violentă a moravurilor politice din Franţa contemporană.

Abel Hermant. *Les grands Bourgeois.* Roman. Lemerre, 3 fr. 50.

Autorul ridiculizează „burghezimea" franceză, împăcată după isprăvirea afacerii Dreyfus.

Jean Lorrain, *Ellen.* Roman. Douville, 3 fr. 50. E vorba de istoria mişcătoare a unei tinere ftizice şi a logodnicului său.

Fanny Emeric, *Jérusalem parle...* Librairie Universelle, 1906. 3 fr. 50.—Asupra acestei cărţi scrisă de o compatriotă—şi o concetăţeană—a noastră, d-na Eufrosina Pogacĭar, născută Irimescu (*Fanny Emeric* e un pseudonim) vom reveni pe larg, la *Recenzii,* în numărul viitor al revistei.

COMPILATOR.

Bibliografie

Sofia Nădejde, *Robia Banului*, roman, ed. II,—Editura Librăriei C. Sfetea Bucureşti, 1906. Preţul 2 lei.

N. Gane. *Divina Comedie. Infernul*, traducere în versuri. Iaşi, Editura Librăriei Nouă Iliescu, Grossu & Comp. Preţul 3 l. 50 b.

Mihai Teliman, *Foiletoane*, cu portretul autorului şi cu o prefaţă de George Tofan, edate de Societatea Academică „Junimea" în Cernăuţ.—Suceava, Tipografia Soc. „Scoala Romînă", 1906. Preţul 2 coroane.

I. Bălănescu—Danubian, *Din largul mărei*, Bucureşti, Tip. „Universitară". Preţul 2 lei 50 bani.

Maxim Gorkii, *Parveniţii*, traducere din ruseşte de Luca Brăndză şi v. Pen—W. Bucureşti. Tipogr. ‚Universitară". Preţul 1 leu 50 bani.

Vasile Pop, *Rîs şi Plîns*, Bucureşti, 1906, Minerva. Preţul 1 l. 50 b.

Haralamb G. Lecca, *Jucătorii de Cărţi*, piesă în 4 acte. Editura Leon Alcalay. Preţul 60 bani.

A. O. Maior, *Biblioteca copiilor*, Vol. I. Budapesta, 1906, Tipogr. „Luceafărul". Preţul 2 lei.

Constantin S. Stocnescu, *După patruzeci de ani de Domnie*, poem istoric în versuri, Craiova. Preţul 1 leu 50 b.

Nicolae Hristescu, *Ghimpi*, Epigrame, versuri umoristice, Tîrgovişte. Preţul 1 leu.

Theodor Aug. Răşcanu, *Pagini Intime*, versuri, Iaşi. Preţul 1 leu 75 b.

G. Stamatescu—Gest, *Din lumea celor mici*, nuvele şi schiţe, Bucureşti. Preţul 1 leu 25 b.

Vasile Savel, *Opera D-lui Il. Ghendi*, Tipogr. Minerva, Bucureşti. Preţul 50 bani.

Alex. Lăpădatu, *Episcopia Strehaii şi tradiţia Scaunului Bănesc de acolo*, studiu istoric, Bucureşti, 1906.

I. Voiculescu, învăţător, *Scurtă ochire asupra Tocmelilor Agricole*. Depozitul la „Librăria Naţională", Bucureşti. Preţul 40 bani.

Dr. P. Cazacu, *Medicul Rural*, Bucureşti, 1906.

Eugeniu I. Melik, *Condiţiunea juridică a Papei în Dreptul internaţional*, Bucureşti, 1905. Preţul 5 lei.

Dr. Ioan Lupaş, *Un capitol din Istoria ziaristicei romîneşti—ardelene.—Gheorghe Bariţiu—*. Sibiu, Tiparul tipografiei arhiedecezane. 1906.

Iosif Sterca Şuluţu de Cărpeniş. *Discursuri cu ocaziunea serbărilor Asociaţiunii* ţinute în Sibiu la 19 August n. 1905 şi zilele următoare. Sibiu, tiparul tipogr. arhidiecezane. 1905.

Iosif Sterca Şuluţu de Cărpeniş, *Răsunet la Inaugurarea Muzeului*, adaus la discursurile prezidentului „Asociaţiunii", rostite în 19 şi 20 August 1905, Sibiu, tipogr. arhidiecezană, 1906.

St. Iancu, *Cîteva din cauzele Stagnaţiunei Agriculturei noastre*. Ploeşti. 1906.

Aurel Bunea şi Grig. L. Trancu, *Galaţii şi tarifele de transport*. (memoriu). Galaţi. 1906

Dr. Radu Cernbach. *Spitalul comunal Huşi*, Dare de seamă asupra serviciului medical... pe anul 1905. Bucureşti, 1906.

Toma B. Aburel, farmacist, *Schiţă de proect pentru modificarea legei asupra exerciţiului Farmaciei şi Drogheriei în Romînia*. Galaţi, 1906. Preţul 1 leu.

Dr. A. Babeş şi F. Begnescu. *Un nou antiseptic* (corossuc-in) 1905, Bucureşti.

F. Begnescu, *Radioterapia turbării*. Bucureşti, 1905.

F. Begnescu, *Singele cu melasă în alimentaţia animalelor*. Bucureşti 1905.

TIPOGRAFIA „DACIA" ILIESCU, GROSSU & Comp.—IAŞI

TABLĂ DE MATERII

La cumătrie...

Doamne, ce mai gospodărie, nu fie de deochi, şi-a întruchipat Vasile Busuioc şi cu Ilenuca şi cată că nu-s luaţi de cît de-un an de zile.... D'apoi om harnic ca Vasile, mai rar în satul nostru şi treburi ca la tîrla lui, nu mai găseşti la altul.

Şi vezi cum s'a tîmplat, că azi un an îi jucam la nuntă şi tocmai azi, la un an, a fost menit să-i jucăm şi la cumătrie. Ei ş'apoi ce mai nuntă, ce mai veselie!... Trei zile a ţinut cheful.... am început-o Sîmbătă pe la toacă cu «vedrele» şi-am mînat-o până hăt Luni dimineaţă, cam pe la o amiază, cînd i-am pus capac cu «uncropul».

Mi-aduc aminte ca acum, cum le urau toţi nunilor celor mari, ca la anul s'ajungă să fie şi cumătri mari... şi a dat Dumnezeu sănătate şi inima cea bună şi tot moş Irimia cu mătuşa Marghioala, oameni buni şi detreabă, au ajuns să fie cum li se urase.

Şi ci-că, mare pomană-şi face cine cunună şi botează! Unde mai pui cinstea cîtă o ai?.... Ţi-i mai mare dragul, cînd, colo în biserică, la zile mari, ori la Paşti—numai ce vin finii şi sărută mîna ninaşilor, iar ei cu zîmbet le mulţămesc, sărutîndu-i pe obraz cu dragoste bătrînească.

Dar lăutari, pe cine au tocmit? Tot cei care au cîntat şi la nuntă, căci să cauţi lumea mare, scripcar ca Costoroabă şi cobzar ca Buruiană n'ai să afli.

La oalele cu bucatele, care forfotesc colo la focul cel mare din ogradă, îi rînduită mătuşa Catrina, vestita bucătăreasă pe la praznice, nunţi şi cumătrii şi de ajutor are pe Florica Mîndrului, nevastă curăţică şi şăgalnică de-ţi fură minţile, bat-o norocul. S'o vezi cum umblă ca suveica 'ncoace şi 'ncolo după treabă, încinsă strîns cu catrinţa şi cu mînecele suflicate, pre legea mea de nu te duce 'n ispită.—Bărbatu-său e în casă, dă ajutor lui

Vasile ba la una, ba la alta, orinduesc băutura şi 'ntocmesc masa, aşezind în capătul de la deal, unde au să stea cumătrii cei mari, cofiţa cea nouă în care e sprijinită o luminare mare de ceară, împodobită frumos cu tulpan nou şi crijmă aleasă, împrejmuită cu pînză de borangic ţăsută de nînaşa Marghioala şi legată c'o faşă lătuţă pe care-s cusute flori bătute cu fluturi.

«Bună sara şi noroc bun să dea Dumnezeu şi cel codru verde, zise moş Irimia intrînd în casă vesel şi chefos.

— La mulţi ani şi 'mneavoastră, cumătri mari, şi bine-aţi venit la noi», răspunseră într'un glas cei din casă, făcînd loc să stea cumătrul cel mare colo 'n cioatca bărbaţilor, în vreme ce mătuşa Marghioala, sărutîndu-şi finii, se duce să-şi pupe şi finul cel mic, pe care îl legăna lin Ileuuca—desmierdîndu-l cînd se trezea uneori, punîndu-şi buză peste buză, gata să plîngă.

Şi parcă înţelegea mititelul, aşa căta în ochii mîni-sa, cînd îi zicea: „flăcăul mamei, dragostea fetelor, frumuseţea codrului" şi cîte şi mai cîte, de se pierdeau femeile de dragul copilului, nu altceva.

„Ian, nu vă mai uitaţi, fă, aşa, zice moaşa Nastasia pregătind cele de nevoe pentru scăldat. Aduceţi-vă aminte; să nu-mi deochiaţi nepotul, c'apoi atîta vi-i leacul".

Bărbaţii vorbeau de ale lor. Istorisea moş Irimie isprăvi de-ale lui, de pe cînd era primar.

«....Şi doar, tot îl mai cruţam eu, spunea el, dar într'o Sîmbătă la vre-o două-trei zile după aceia, mă pomenesc că vine Grigore Ciocîrlă şi mi se jălueşte, că hapsinul de ovreiu i-a luat sumanul, învinuindu-l că avea să-i mai dea o rămăşiţă de parale de la nişte păpuşoi... şi doar Rominul avea martori, că-i dăduse în totul lui tot până 'ntr'un ban... Cînd am mai auzit eu şi de una ca asta. am luat pe Costache vătăjelul şi 'ntr'un suflet am fost la necuratul acasă.... Stătea cu cornul în frunte şi cu niste bulendre în spinare.... am pus pe Costache de i-a zvîrlit trăistile de după git în colo peste gard în grădina lui Borlan, l-am legat mai de nădejde cu aţele cele cu care se vrăjise el,— umflă-l tovarăşe, şi du-l în beciu la Mănăstire, să i se mai înmoaie ciolanele.... Şi-a stat acolo până dimineaţă, cînd m'am dus să-l scot, gîndind că poate mai i-o fi de-ajuns. Dar vorba ceia «toată paserea pe limba ei piere...» Iuda să nu-şi caute de drum, se 'ntoarce dîrz la mine şi-mi spune, că de treaba asta are să ştie şi Ispravnicul....—Aşa ţi-e povestea, cîne!... Ei apoi păn'

ce-a ști și Ispravnicul, nu ți-a fi cu supărare să te înhămi colea, să știi și Dumneta cum îi cînd stai la butuc. Și numai mi l'am și turnat în stative să aibă ce povesti Ispravnicului.... Treceau oamenii la biserică și cînd vedeau că l'a agiuns și pe Jupînu Ghidale așa cinste.... își făceau cruce cu amîndouă mînele, rugîndu-se să mă țină Dumnezeu cu sănătate, că bine i-am făcut».

Și le izvodea moș Irimie întîmplări de-al de-acestea și alții tot așa, căci într'o sară ca asta îi vremea să-și spună fie-care adîncurile sale.

„Gata-i scăldătoarea, mo-ică Nastasie?

—Gata, Marghioliță“. Și în graba mare începu moașa a pitroci scăldătoarea, potrivind-o să fie oleacă mai călduță de cit apa cea de vară. Și, doamne, frumos miroasă; căci pusese în ea, la fiert, boance să fie Ghiorghiță blind, și să crească 'n plin; mintă creață, să-i crească părul frumos și creț; lapte dulce, să fie alb la față ca spuma laptelui; busuioc și năvalnic, să umble fetele după flăcău ca după buruiana cea de leac și să-l năvălească cu dragostea. Și cite alte vrăji nu i-a făcut moașa 'n scăldătoare.... dar nu mai spune nimănui, căci nu-i bine.

După ce nînașa Marghioala, cumătra cea mare, a spălat copilul prin toate părțile, ca să fie curat și luminat, a luat lumînarea din cofiță și picurînd cîte de trei ori, în scăldătoare, la capul băiatului, la picioare, de-a dreapta și de-a stinga, iĭ făcu cruce peste față stringîndu-l puțin de nas și sumuțînd din gură, ca cum i-ar fi zis să-i fie de bine.

«Vină încoa, măi moșnege, zise mătușa Marghioala, vin' de-ți vezi finul frumos ca crinul».

Moș Irimia se desprinde încetinel dintre ai lui și suflecîndu-și mînele, rizînd, apucă pe Ghiorghiță cu amîndouă palmele de căpușor și ridicîndu-l în sus, îi zice; «tita..... mare»..... punîndu-l ușurel pe scutecul pregătit. Și plîngea Ghiorghiță de-ți lua auzul, în vreme ce cumătra cea mare il infășa răpede—ocărînd în desmierdare pe moș Irimia, că n'a dat pace băiatului. Apoi luîndu-l în brațe, îl întoarce cu fața la icoane și-l închină la Maica Domnuluĭ, să-i dea minte, noroc și sănătate și să-l povățuiască pe calea cea dreptă. In urmă se'ntoarce către Ilenuca și punîndu-i-l în brațe, îi zice: «Iacătă-ți feciorul, mândru ca bujorul, să trăești să-l crești și să-i ai bucuria». Iar Ilenuca luîndu-și pruncul în brațe, iĭ răspunde cu spășenie: „Să trăști, cumătră Marghioală, cum ai ajuns să-l botezi, așa să-l cununi».

Moașa, după obiceiu, cotrobăind cu mîna prin scăldătoare, dă de «una de doi lei», pe care i-a lepădat-o într'ascuns cumătrul cel mare, cînd a rîdicat copilul din albie—și veselă de-așa noroc, înhață în scurt covata cu scăldătoarea, cu gîndul să se ducă s'o dea încolo într'un loc curat și necălcat de oameni. Dar parcă i-a făcut cine-va de pocitură. Tocmai atunci venea la cumătrie dascălul Cristei și cu moș Bîrnă, cam chefoși, căci pe drum s'abătuse puținteI pe la crîșma lui Chitic și s'aghezmuise, de-i era mai mare ciuda dăscăliței, că ĭar își dăduse omul ei în teapă, și'n sara asta, după cum i-i năravul.

Și intrînd dascălul hututui, dă busna peste baba Nastasia, care chiar atunci pășise pragul tindei; și cum nici ea nu era tocmai tare 'n bălămăli, nu știu cum se cumpănește și se răstoarnă covata cu scăldătoarea peste dascăl, de se face un bucluc și-o bălăbăneală în tindă—să se prăpădească moș Bîrnă și ceilalți de rîs. Mătușa Nastasia, stupind ca după cornoratul, nu-i era eĭ de tăunul de dascal, dar se gîndea ea că-i rău să verși scăldătoarea într'un loc unde nu se cuvine, tocmai în tindă, unde-i locul mai călcat de oameni. Și-așa-i era de năcaz, că-ĭ părea rău că nu l'a scăldat cu apă clocotită încaltea pe gărgăun, că numai de pozne s'apucă pe unde se duce.

Dăscăliței, săraca, ii plesnea obrazul de rușine, cînd il vedea ea pe Cristei al ei ud ca un cîne plouat și făcut de rîsul chioarei la o casă de gospodar și 'ntratita norod.

Dascălul, bîdîgîind din gură, își storcea poala cămeșiĭ, și cum era el cam buimac, nu prinsese de veste cine-i făcuse una ca asta, așa că rîdicîndu-i cîte-va panaghii, își zicea cu ciudă: „cum nu știu eu, anume, cine m'a udat, să mă duc să-i lepăd cîte-va ștăngi la ureche, s'audă cucoșul cîntînd în raiu... să-l învăț eu minte să mai șuguiască cu mine".

„Eĭ lasă, nu-ți maĭ face sînge rău, giupîne Dascăle, zise Ilie Taftaluc, poreclit și Cîrlan, că doar nu ți-a făcut-o nimeni într'adins." Și-o curmă dascălul, căci doar nu-i era lui întăia oară cînd pățea de-al de-acestea. A întimpinat el altele și mai gogonate, asta-i floare la ureche pe lîngă cea cu cloșca, de la nunta lui Țîntilă... Așa, socoti și el, s'o lese moartă 'n păpușoi —vorba ceia „să n'o tragi, că maĭ lungă o faci". Și călcîndu-și pe inimă, se dete și el de-a valma cu ceilalți la vorbă și rîs.

Scripcarii colo pe-o laiță lîngă ușă, cîntau de-ale inimii, de le pălea hincu pe neveste și-și dădeau ghionturi, cînd auzeau pe Costoroabă zicînd din gură:

„Nevăstuică cu barbat,
„Ce cauţi noaptea prin sat,
„N'aĭ copil de legănat,
„Orĭ bărbat de dezmierdat?“

Şi-apoi iar mi-o prindea din arcuş şi Buruiană mi-o bătea lin în struna cea groasă, îngînîndu-l domol pe Costoroabă, cînd o înturna :

„Copilul l-am legănat,
„Barbatul l-am fermecat
„Cu propeaua de la gard,
„Cu păr de cîne turbat;
„Şi la cap i-am pus bostan,
„Să nu se maĭ scoale-un an;
„La picioare iţele,
„Să-ĭ ia dracul minţile“......

In vremea asta Ilenuca şi cu Florica Mîndrului orînduiau pe masă de-ale mîncării. Mălaiu şi pîne din bielşug; zamă de miel, făcută bună cu frecăţei şi potrivită din chipărat, umplea casa c'o mireazmă de ţi se ştirea beregata, înghiţînd în sec...

Moş Bîrnă se leşiese la inimă de-atîta rîs, căci doar cu geambaşul ista de Ilie, te bolnăveşti rîzînd. Şi se uita şi el cum se ridicau aburii de pe străchinile cu zamă şi trimetea nodurile cît pumnul pe gît, aşa foame îl apucase. După ce toate au fost puse în masă, au poftit cu toţii pe d'imprejurul ei.... Cumătrii cei mari în capul mesei, unde ardea lumînarea cea de botez, iar de-o parte şi de alta a mesei se 'nşirară ceilalţi, începînd cu dascălul şi dăscăliţa şi încheindu-se cu cei mai de casă.

«Ian poftim, luaţi cîte-oleacă de băuturică», zise Vasile întinzând la cumătrii cei mari, dintru'ntăiu, paharele de rachiu şi farfuria cu strafide, şi zahar. Moş Irimia, ridicîndu-se în picioare le rosti :

«Să trăiţi viaţă îndelungată, finilor, să vă trăiască feciorul, s'aveţi noroc la gloată, bielşug în casă, oi cu miei şi vaci cu viţei.... Să tráim cu toţii, oameni buni».... şi dădu paharul de duşcă, în vreme ce Ţiganii strigau avan: «sănătatea omului la fundul paharului.» După ce fie-care rînduia paharul cu «gustarea cea neprihănită,» cum îi zicea dascălul Cristei, se punea la hrojdit strafide cu zahar, căci nu era de chip, te prindea năduşala, aşa era de tare băutura. Apoi dacă nu mai era el Cristei tata rachiului.... şi tot a zis şi el oţărîndu-se: „Bun rachiu, tăruţ, se cunoaşte că-i de la Chitic, sireacu; parcă-ţi trage cu hraşpa pe gît...

— Ei, da tot nu-i, cum era odată, zice moș Bîrnă... Ținea crîșmă Pintilie Balmuș... ș'avea niște rachiu.... mămulică! Ți se dișchidea briceagu 'n cingătoare.... cînd apucai un gît.... așa era de tare"....

Sorbea fiecare din zamă, ascultînd ba la unul din capătul cela, ba la scripcari care cîntau „de dorul puicuței mele", ba la dascălul Cristeiu, căruia nu-i mai tăcea gura; avea stupit la furcă, din capul locului. Mă rog, avea el ce-avea cu Ilie; da unde da și iar o aducea la «cîrlanul cel răzleț».... o vorbă cu rost și cunoscută de tot satul. Un păcat dăduse mai anțărț peste Ilie. Se pripășise la tîrla lui un cîrlan din turma boerească și gurile rele au început să-l ia la vale; de la o vreme nici el nu s'a mai pus de pricină și de-atunci Cîrlan i-a rămas porecla.

Dascălul îi scosese o vorbă și cînd îi era lui Ilie lumea mai dragă, numai ce 'ncepea mehenghiu încet și cam pe nas:

„Rătăcit-am ca oaia cea pierdută din turma boerească, strigat-am în pustie și m'ai aflat tu... Ilie". Și se stîrnea un rîs ca acela, rîdea și Ilie dimpreună cu ceilalți, căci n'avea ce face.... așa-i obiceiul pe la noi; la petreceri mai alese, la nunți și la cumătrii mai cu samă, nu se poate să nu se îndruge cîte ghidușii toate, ori să nu i se întîmple vre-unuia vr'o bazagonie, de se cîriigă ceilalți de rîs.

De asta și Ilie Cîrlan, un „pui de lele" fără pereche, îi și toarnă la rîndul lui o șfichiuială dascălului, întrebîndu-l cu tot dinadinsul: «Mă rog, bădiță Dascăle, tot mă țineam să te întreb, ți-a mai crescut la loc măseaua ceia, care ți-a scos'o Ghiță a Popei?

— He-he, ce să-i mai crească la loc, zice moș Bîrnă, rîzînd din toată inima; a fost bucuros că i-a scos răutatea.... de-atunci, nici că l'a mai durut vre-o una....» Și rîdea lumea, că rău îl arsese și Cîrlan pe giupîn Dascăl. Și iaca de ce: de mult, cînd era Cristei flăcău, avea și el o ibovnică, o nevastă, Zoița lui Ghiță a Popei. Dar vorba cîntecului: «de n-ar fi ochi și sprîncene, n'ar mai fi păcate grele.» Și, dă, ca tot omul, în focul dragostei, umbla și dascălul frunza frăsinelului și-i bătea pravățul Zoițicăi.—De unde și până unde, Ghiță il cam zăpsise pe Cristei că-i umblă în zaiul nevesti-sa și ca să se încredințeze, se făcu odată pornit de-acasă. Dascălul, cum i-a aflat rostul, a și împuns'o la dragoste, acasă, să-i spue numai două vorbe și-un cuvînt și să și iasă. Dar colo, una-alta, se'ncepuse vorbă lungă.... când iacă că intră'n casă beleaua de bărbat. Dascălul vărsa sudori, se făcuse negru vînăt la față.

«Ce, te doare vr'o măsea, flăcăule, zise Ghiță, înhățînd cleștele de pe poliță, căci Ghiță era meșter tare la scos măsele, de nu mai era altul ca el prin meleagurile noastre.

— Doamne, rău mă chinuesc cu una, de vr'o două zile, răspunde Cristei, tremurînd ca varga și ținîndu-se cu mîna de falcă.

— Ei cască gura, s'o văd eu care-i», și prinzînd de nădejde cu cleștele de măseaua cea mare din falca de sus, îi toarnă genunchiul în piept și trage, Ghiță, și tîrîe-l cît îi casa de mare, de țipa Cristei ca'n gura șerpelui. Și cînd a scăpat, pușc'o dascăle, acasă și lasă-te de Zoița, că rămii făr'de măsele... așa i-a fost întîmplarea, de asta rîdea moș Irimia de-i sărea cămeșa de pe dînsul.

Până ce să se așeze sarmalele pe masă, s'au deșărtat prin pahare oalele cele cu vin și Vasile îngrijea să le umple de cîte ori se goleau, căci vorba ceia, la o treabă ca aceasta, «mîncarea-i fudulie, băutura este ce este.» Și fiindcă dintr'un pahar mai n'aveai ce-alege, de aceia s'a pus dascălul să-i tragă cu oala, căci doar vinul se răsuflă petrecîndu-l prin pahare și păcat de băutură...

In vremea asta, Toader Bîrnă căta cu jind la Florica Mîndrului, nu că doar îl scormolea la inimă sprîncenele cele îmbinate, nici ochii cei jucăuși și negri ca mura, nici gropițele din stinghiile gurii; ci-i lăsa gura apă după sarmalele cele fierbinți, pe care le răsturna Floarea în străchini, mai din vreme, ca să se mai răcorească. I se scurgeau ochii lui moș Bîrnă, privindu-le cum îs de potrivite pe gura lui...

Și chitea el, că de s'ar nimeri strachina cea mare prin partea lui, apoi să te ții gură și tu pintece, că'n voi e nădejdea. Și cum să nu-l bată pe moș Bîrnă așa gînduri, cînd el trecuse de șei-zeci de ani, ce-i dreptul, dar rămăsese în putere, vîrtos și zdravăn cît un brad, căci până mai an fusese tot la oi, cioban de mic copil...

Să-ți spună el, cum prindea lupul și-i frîngea gîtul în mîni, așa era de vînjos. „Ce, parcă mare socoteală, zicea el către Niță, să mănînci o strachină de cele de sarmale, cînd ți-i foame?" Și arăta înspre strachina cea mare din mîna nevestei... „Cînd eram cioban și mă prindea cîte-o foame ca aceea, mă puneam ș-i trăgeam mîncare, nu șagă; un codru de mămăligă împănat cu felii de caș, vr'o două-trei cupe de jîntiță și una de jîntuit ca să-mi ție de sete, era partea mea. Și, doamne, bine-mi priia în coș... mai ales jîntuitul cela îmi mergea cu sănătate..."

După ce s'au ridicat blidele cele goale, și a mai gustat fie-

care cîte un pahar de vin, ca să se facă loc bucatelor, s'au pus pe masă sarmalele cele gogoşlii, şi învălite în frunză de podbal, fierte sub privigherea de obşte a Ilenucăi ca să nu s'afume cumva.

Şi lăudau femeile pe mătuşa Catrina că-i meşteră la bucate şi poţi avea nădejde pe ea, că-i curată şi grijilivă. Şi mîncau toţi, nu-i vorbă, căci mîncarea bună-şi face loc; dar cum înfulica moş Bîrnă, umfla rîsul pe ceilalţi, căci chiar parcă se băteau calicii la gura lui.

Şi tare-i mai era năcaz babei lui moş Bîrnă, cînd îl vedea că-i aşa stropşit la mîncare. Se uita lung la el, îi făcea semn s'o lese mai domol, că doar nu-l alungă nimeni.... El însă îşi ştia măsura lui.... „De m'aşi potrivi eu ţie, ar trebui să mă scol flămînd de la masă", zicea el, molfăind şi făcînd semn lui Cristei să-i umple paharul.

Şi vorba mergea înainte.

„Amarnic om ai fost în vremea 'mnitale, nînaşule, zice Sandu Lungului, un alt fin al lui moş Irimia.

— Ehe, măi băete, mîne să mor şi nu mi-ar părea rău, căci mi-am trăit viaţa cum mi-a poftit inima. Şi-acum îmi dau eu cu chiteala, că rău mi-ar părea să nu-mi fi petrecut cu chef şi inimă bună sorocul tinereţilor....

Iţi aduci aminte, vere Toadere, cum la un Arminden jucam brîul împrejurul casei?

— Cînd?

— La Arminden, în ziua de Irimie proorocul...

— Aha, făcu moş Bîrnă... Ei, aşa eram odată; alte vremuri erau pe atunci, tovarăşe..... Şi-i trăgea înainte cu sarmalele, de-l treceau sudorile.

— Ei ş'apoi după ce-a înserat, am luat scripcarii după noi şi prin lungul satului până la jitărie şi 'napoi ne cîntau „Leleo cu scurteica verde, leleo şi-oi să mor".... şi răcneau Ţiganii de le eşiau ochii din cap cît pumnul şi noi chiuiam de clocotea Măgura.... Cînd treceam prin dreptul Nastasiei, ziceam lui Tanasă Bălău să cînte: «Eşi leliţă la portiţă şi dă puiului guriţă...» Şi de-mi striga Tănase după inima mea, puneam sorocovăţul pe vîrful limbii şi-l stupeam în ochii Ţiganului...

— Iar ai început a răscoli cenuşa, zicea mătuşa Marghioala. Vezi 'mneata, moaşă Nastasie, cît i-ai fost de dragă.... ca mîni ar să închidă ochii de bătrîn şi tot nu-i mai eşi din minte.

— Ehei, d'apoi numai Nastasia mi-a fost dragă, zise rî-

zînd, moş Irimia..... vorba cîntecului: Iubii fete şi neveste, suta'n cap şi cinsprezece.

— Taci, că zău ţi-i pacat, zise mătuşa Nastasia.... şi făcînd loc pe masă aşeză copilul dinaintea cumătrilor celor mari: Ia mai bine să te văd cu ce te lasă inima să-l dărueşti pe Ghiorghe; vezi să-i dai să-şi ia suman şi căciulă“.... Moş Irimia deslegîndu-şi baierile pungii, scoate două ruble şi le pune pe pieptul băiatului zicînd: «Ţine finule, de la noi puţin, de la Dumnezeu mult».

Şi după ce fiecare a pus pe pieptul copilului cît i-a dat mîna şi l'a lăsat inima, a numărat moaşa banii şi i-a dat lui Vasile; iar mesenii au prins a rupe din alivencile cele moi, plămădite cu frunză de mărar, ca să le dea gust bun şi tăvălite prin smîntînă, de mergea vinul după ele ca şerpele pe gît.

Şi-a mai durat masa un răstimp până ce s'a mai cinstit un pic în sănătatea lui Ghiorghiţă şi apoi fiecare mulţămind lui Vasile şi Ilenucăi, se scula de la masă. Şi cît ai bate din palme s'a diridicat prin casă, masă, lăiţi, una-alta; şi de-acum să-i zici de joc, măi Costoroabă. Şi unde nu încep lăutarii un brîu ca acela, de te sălta din cheutori şi apoi să vă ţineţi, nevestelor, că vă poartă înainte Sandu Lungului şi vă potriveşte din strigături Ilie Cîrlan.

Şi zi-i Costoroabă, ba horă, ba sorocovăţ să joace tineretul. Bătrînii stăteau de-o parte şi-i dădeau mereu cu cinstea, de li se făcuse la toţi Duminică în faţă, Şi cam la spartul cumătriei mai zice o horă Costoroabă, o horă de cele bătute, că numai ce îl văd pe moş Bîrnă că se ridică şi-şi pune pălăria pe «doi lei şi şeisprezece» şi-apoi să mi te ţii, cumătră mare, să nu joci şi 'mneta, moş Irimia, să nu baţi să ţi se dihoace călcăile. Juca moaşa Nastasia ca 'n toiul tinereţilor şi dascălul Cristei mi-o pisa pe lîngă horă cu mînele la spate şi 'ndoindu-se de şele, căta la cizme rostind în călcătură:

„Saltă una, bate două
„Şi zi-i patruzeci şi nouă.
. . . . „Zi-i mă.....
„Hai s'o prindem în cîrlige
„Şi s'o ţinem păn' ce-a ninge......

. . . .

„Curm'o Costoroabă, că ne ucizi“, strigă moş Irimia de la o vreme. Şi isprăvindu-se hora, au mai cinstit cîte-un pahar de vin, şi-apoi....... „mai remîneţi sănătoşei, Vasile şi Ilenucă.........“

I. MIRONESCU.

Primul junimist

— Costache Negruzzi —

Am spus în numărul trecut («De la M. Kogălniceanu la d. Maiorescu») că «Costache Negruzzi a fost primul junimist». Mă voiu încerca să dovedesc aceasta.

Junimismul a avut pretenția, cum am arătat altădată (*Cu prilejul foiletoanelor lui Caragiale*, „Noua Revistă Romînă“, vol. 3, No. 32), că asistă, ca conștiință, la fenomenele politice, sociale și culturale și că le definește din punct de vedere obiectiv, al adevărului pur. Am arătat atunci că pretenția de conștiință—oglindă este nefundată, fiindcă junimiștii, și ei, au reprezentat un *ideal*, au fost luptători, au fost un *fenomen*, că atitudinea lor a fost dictată de subiectivitatea lor, că n'au fost, cu un cuvînt, conștiințe-oglinde. Am dovedit că, în chestie de ideal, cum sînt chestiile sociale, nici nu poate fi vorba de oglindirea realității: logica *luptătorului* e condiționată de *scopul*, pe care-l urmărește, mintea sa este „advocatus diaboli“. Și am arătat că, dacă in ideologia patruzecioptistă vorbește instinctul revoluționar, dorința de renovare,—în ideologia junimistă vorbește instinctul reacționar, tendința de rezistență la inovațiuni.

Și, în adevăr, junimismul este mai mult o stare sufletească vagă, un sentiment, de cît o teorie bine definită. „Junimiști“ nu sînt toți aceia, care au făcut parte din societatea literară din Iași sau din actualul partid politic cu acest nume; și, din contra, mulți, care n'au făcut și nu fac parte din gruparea literară sau cea politică, sînt, în realitate, «junimiști»....

Junimismul este, mai înainte de toate, recomandarea de a ne feri de importarea civilizației apusene, sau, mai degrabă, recomandarea unei precauțiuni exagerate cînd e vorba de a importa această civilizațiune. Este neîncrederea în utilitatea transformărei țării într'o țară cu caracter curat european, după asămănarea celor din Apus și, mai ales după asămănarea Franței, care, *ea*, a zguduit din temelie toate așezările politice și sociale din Europa,—neîncredere hrănită la primii corifei ai junimismului și de cultura lor germană («germanismul» junimist).

Dar junimiștii n'au fost cu totul împotriva întroducerii for-

melor nouă de viață în țara noastră. Ce să se introducă, cum, în ce măsură,—aceste lucruri n'au fost lămurite de junimiști niciodată. D. Maiorescu a vorbit, în general, împotriva *formelor goale*, a *formei fără fond*, adică a civilizației *cum se putea* transplanta, dar acest spirit eminamente negativ n'a spus, pe cît știu, nicăirea *ce*, *cît* și *cum* trebuia de importat. N'a spus'o nici d. Rădulescu-Motru, care are pretenția (în *Cultura romînă și politicianismul*) de a fi un spirit critico-*creator*. Un lucru însă este sigur: junimiștii n'au fost împotriva transplantării civilizației apusene pentru toată lumea. Ei, pentru dînșii, au fost pentru trasplantarea în mare; au fost împotriva acestei transplantări pentru majoritatea țării. Junimiștii n'au fost niște «ruginiți», care să nu voiască să iasă din modul lor de viață vechiu; ei, în viața lor, au adus pe malurile Bahluiului și ale Dimboviței, felul de traiu din marile capitale ale Europei și chiar limba acelor capitale. N'au renunțat, pentru dînșii, la nici una din achizițiile civilizației europene,—în domeniul politic n'ar fi renunțat, de sigur, la nici o *libertate*, la nici una din binefacerile aduse Omenirii de Marea Revoluție Franceză (acea «epidemie morală» a d-lui Maiorescu) In lupta contra «Școalei Bărnuțiu», în care junimea întîmpina o mare resistență, d. Maiorescu face apel la principiile de «umanitate și liberalism», principiile marii Revoluții Franceze. Lor nu *le-a plăcut* (acesta este cuvîntul, căci *teoretic* n'au susținut'o; abia dacă d. Rădulescu-Motru e ceva mai clar) ca de aceste achiziții să se folosească masa cea mare a poporului romîn.

Din această cauză—*civilizația* numai pentru ei—doctrina aceasta a fost *egoistă* și a repugnat întotdeauna spiritelor generoase.

In această atitudine se pot deosebi două lucruri: *lupta împotriva înnoirilor linguistice*, în care ei continuă vechea școală critică și în care au avut dreptate, dovadă evoluția ulterioară a limbii și literaturii romîne și *lupta împotriva înnoirilor sociale și politice*, care este o noutate față cu vechea școală critică și în care n'au avut dreptate, dovadă, iarăși, evoluția ulterioară a societății romînești.

Costache Negruzzi, în germene, bine înțeles, și nu în mod sistematic, reprezintă cele două atitudini ale Junimii. Costache Negruzzi are exact atitudinea d-lui Maiorescu, vreau să zic că nu e nimic la d. Maiorescu, care să nu fi fost simțit și spus de C. Negruzzi. Cele cîteva puncte de vedere în plus la C. Negruzzi —oarecare accentuarea curentului poporan și mai ales a celui istoric—se datoresc presiunii împrejurărilor de pe vremea sa: am arătat în N-rul 2 al acestei reviste, că pe vremea lui C. Negruzzi primejdia *înstrăinării*, în limbă și literatură, era mai mare de cît în vremea d-lui Maiorescu.

Mai întăiu C. Negruzzi nu e „ruginit", e un om nou, civilizat, un om de cultură europeană. Pe vremea sa, un „reacționar" era un om care regreta după ișlic, care nu voia să-l părăsească. „Junimismul" pe atunci era „moderantism". Vom ve-

dea mai jos că C. Negruzzi se declară „moderat“. Mai tîrziu, după introducerea constituției liberale, „moderantismul“ acesta va fi „reacționarism“: acuma constituția liberală nu mai e de cîștigat, e cîștigată.

Nu e „ruginit“, apreciază toate bunurile lumii civilizate, se 'mbracă nemțește, gustă teatrul și opera franceză și italiană, cetește pe Victor Hugo, e romantic, călătorește pe la stațiile balneare din Europa, e duelgiu, e în sfîrșit, „european“.

Dar e împotriva „civilizației“ pentru masa cea mare a poporului romînesc. Unui țăran, care îl întreabă, dacă n'ar fi bine să-și dea copiii pe la învățături, îi răspunde:

> Să-i dați la dascalul din sat să-i învețe limba lor ca să poată ceti cărțile cele bune care-i învață cum să cinstească pre Dumnezeu, pre părinți și pre mai marii lor (astea le spunea la *1849*!..) cum să și împlinească datoriile către cărmuirea care se îngrijesce pentru binele lor (idem!), cum să se ferească de *lene* și *beție*; și prin urmare cum să se facă buni gospodari (*Scrieri*, I, Scrisoarea a XXV-a),

în care e în germene tot programul junimist: îmbunătățirea vieții animalice și oprirea păturilor de jos de la o viață conștientă, care ar putea să le dezvolte spiritul de cercetare și de critică și deci participarea lor la trebile statului. De și om nou, civilizat, romantic, „european“ fin și sceptic, e plin de iubire pentru boerul de moda veche Bogonos, deși acesta duce *altă viață* și are *alte idei și alte idealuri*, de cît dînsul—pentrucă acest Bogonos este simbolul și garanția dăinuirii formei sociale, în contra căreia luptau patruzecioptiștii. Și cînd vorbește despre Villara (*Scrieri*, I, pag. 309, în 1852), care se știe ce rol a jucat în Muntenia, e plin de respect și considerațiune.

Și atunci, este firesc ca C. Negruzzi să fie *singurul* dintre toți oamenii de talent și cultură ai *Daciei literare* și ai *Romîniei literare* împotriva mișcării revoluționare de la 1848. In această abstențiune... junimistă a lui C. Negruzzi față cu marile frămîntări, la care iau parte toți prietinii și tovarășii săi, mi se lămurește mie *primul junimist romîn*... Despre această revoluțiune, pe care nu îndrăznește s'o atace de-adreptul, nu amintește decît de două ori, pe cît știu (*Scrieri* I, p. 335 și 339) cînd spune că „anul 1848 a fost fatal literaturii“... Ați văzut mai sus ce ideal de viață recomandă țărănimii în *1849*!...

Nicăiri vre-o notă mai generoasă, ceva spontan și ne calculat, ceva eșit din prisosul sufletului, ceva revărsat peste marginile interesului individual și de clasă, în sfîrșit vre-o abatere de la „cumințenie“ și doar a trăit în vremea și în mijlocul marilor „nebunii“... Gîndiți-vă la Alecu Ruso ori la Bălcescu!... Peste tot o uscăciune morală și o răceală—care trec drept fineță... fineța cunoscută a junimiștilor, peste tot lipsă de iluzionare și avînt... *Această* răceală a dat naștere „zeflemismului“, și nu spiritul critic, cum voesc să ne asigure unia: dovadă A.

Ruso, din care nu putea lua naştere zeflemismul... De aici, în spiritul publicului, identitatea junimismului cu zeflemismul.

Dacă C. Negruzzi e împotriva luptătorilor de la 1848, apoi aceştia îi plătesc cu vîrf şi îndesat. In ziarul „Bucovina", care după 1848 ajunge tribuna revoluţionarilor din principate şi mai a. les din Moldova, C. Negruzzi e acuzat că la 1848 *a tăcut*, pentru că i s'au dat «ciolane în gură şi împrejurările anului 1848 pe lîngă titlul de Director al Vistieriei, îl mai îmbrăcară cu remuneraţie, cu titlul de epitrop al şcoalelor publice... etc." *(Bucovina*, 1849, No. 23).

C. Negruzzi fiind un „critic" şi, pe de altă parte, un duşman al liberalismului de la 1848,—ar fi de ajuns atîta pentru a justifica caracterizarea de „primul junimist". Dar ne vom încerca să arătăm că, şi în privinţa limbii şi a literaturii, între el şi A. Ruso sînt deosebiri. şi anume deosebiri de aceela care formează *tocmai* asemănări cu d. Maiorescu, — deosebiri, care se explică prin tendinţile sale sociale, deosebite de ale lui Alecu Ruso şi asămănătoare cu ale D-lui Maiorescu.

Costache Negruzzi şi-a expus părerile sale în multe articole, adunate, cea mai mare parte, în vol. I al *Scrierilor* sale, sub numele de „Scrisori". Din aceste scrisori putem cunoaşte ideile sale despre limbă şi literatură. In „Scrisoarea a XXXII-a" ne spune că limba, sub domniile străine, se corupsese, şi ea:

> „Nu mai era acuma limba lui Dositeu şi a lui Cantemir[1]), nici a cărţilor bisericeşti; era un gerg hibrid, amestecat cu ziceri turco-grece, etc"...

Dar, zice el mai departe, după ce „lipsiră zicerile turco-greco-slave, se introduseră cele latino-franco-italiane". Şi în „Scrisoarea a XXV-a" îşi bate joc cu mult spirit de mania latinistă şi franţuzistă, cînd pune în gura unui ţăran, care vroia să-şi dea copilul la şcoală, următoarele vorbe pline de înţeles:

> —Pre unul am să-l dau în şcoală la Iaşi, ca să înveţe nemţeşte, franţuzeşte şi latineşte.—Dar romîneşte nu?—Ba şi romîneşte; dar, vezi D-ta, că dacă n'a învăţa franţuzeşte şi latineşte, nu înţelege romîneasca de astă-zi Acum trebue să ştim multe limbi, ca să înţelegem pe a noastră.

Şi aceiaşi atitudine de „critic„ o are şi faţă cu producţia literară. El preferă pe Dosofteiu maculaturii literare din vremea sa („Scrisorile XVII şi XXXII").

Intreaga sa critică—linguistică, literară şi socială—a concentrat'o în piesa sa *Muza de la Burdujeni*. «Muza» aceasta e Cucoana Caliopi Busuioc, o fată bătrînă din Burdujeni, care face versuri ca următoarele:

---

1) Intotdeauna C. Negruzzi, cînd vrea să vorbească de cronicari, îi personifică în Cantemir: acesta îi era mai cunoscut, pentrucă acesta a fost tipărit cel întăiu.

Azi cu o petiţiune
M'adresai cătră Amor
Şi-l rugai cu-ncordăciune,
Să astîmpere-al meu dor,
De-a mea tristă pusăciune
Te îndură, zeu de foc!
De nu vrei protestăciune
Să întind în ori-ce loc....

femee «romanţioasă», care, cînd Baronul Flaimuc, falşul pretendent, îi spune că doreşte o femee „care să facă la mine poezii zo vi Şiller şi Ghete", îi răspunde:

—Ghete! Şiller! ce nume înalte ai rostit, Baron! Feblele mele talente cum vor răspunde la aşteptarea dumitale?

femee, care strică limba, influenţată de toate maniile linguistice ale vremii (pusăciune, conprinzi, neînvingibilă ataşăciune etc), femee modernă, care recomandă bătrînului ei amorez:

—.... să te îmbraci după modă. In locul nădragilor acelor roşi, să pui un pantalon elegant, botine de glanţ, un bonjur făcut după jurnal ca toată lumea bine educată, ş'atunci aşi putea suferi vederea dumitale, dar în halul acesta, o ceriule! mă sparii!...

în sfîrşit, cum o caracterizează Drăgănescu:

O alcătuire de toate ridiculele trecute, prezente şi viitoare, o fată bătrînă şi nebună care-şi închipueşte că nebuneşte pe toţi bărbaţii şi socoate că nu-i poţi zice bună-dimineaţă, fără să-i faci o declaraţie de amor. Cind rea şi nesuferită, cînd sentimentală şi cochetă, s-aprinde şi se alintă ca o copilă brudnică şi deodată o vezi că *se aruncă în disertaţii metafizice şi în dispute literare*, de n'o mai înţelege nici dracul. Toată dorinţa ei e s-audă vorbind de dinsa. *Inchipueşteţi că se socoate poetă şi muzicantă*, încît bietul tîrguşorul nostru geme de *versurile şi de sonatele ei*; de aceia noi toţi o numim Muza de la Burdujeni. (*Scrieri*, III).

Scopul, pentru care a scris C. Negruzzi această farsă, căci această bucată e nu numai tendenţionistă, ci curat tezistă, cum de altmintrelea—vom vedea—aşa e întreaga operă a lui Alexandri, am putea spune a întregii literaturi mai vechi romîneşti—scopul ni-l spune autorul insuşi într'o „notă" de la sfîrşitul piesei:

Noi am fost zis—nu ne mai aducem aminte unde—*că sînt mulţi care schingiuesc şi sfîşie frumoasa noastră limbă* şi în loc de creatori se fac croitori şi croitori răi.

Asta ne-a îndemnat a compune această mică comedie, crezînd că facem un bine arătînd ridicolul unor asemine neologişti....

Nu-i vorbă, farsa asta e peste măsură de slabă. Vedeţi, chiar locul, Burdujenii, e o copilărie, căci la Burdujeni nu putea exista o asemenea „muză..." Scriitorii dinainte de 1870 aveau spiritul prea facil şi procedeul lor era copilăros.... Dacă-i vorba pe ridiculizare, pe caricaturizare, apoi ei vor pune pe Caliopi Busuioc la Burdujeni, pe Iorgu Damian la Universitatea din.... Sadagura, poetul va purta numele de Acrostichescu, escrocul Pungescu etc.... Dar, cu toată lipsa de valoare literară, literatura aceasta are, pentru noi, o mare însemnătate... In *Muza de la Burdujeni*, vedem nu numai ridiculizarea maniei linguistice, ci şi o satirizare a ridicolului izvorît din combinaţia fanariotismului pămîntean cu nedigerata civilizaţie apusană.... Caliopi Busuioc, ca şi Cucoana Chiriţa ori Gahiţa Rosmarinovici ale lui Alexandri, sînt Ziţele epocei de la 1848. Atunci civilizaţia apusană străbătuse numai în clasele de sus şi acolo, neasimilată nici în formă, dădea naştere la ridicol şi acest ridicol, Negruzzi şi Alexandri, Caragiali ai vremii lor, l-au observat şi l-au redat în opere dramatice..... L-au redat fără talent, pentru că nu aveau talent deosebit şi pentru că ei erau desţelinătorii ogorului literar şi aveau de luptat cu toate, neavînd nimica moştenit. Cu vremea, civilizaţia s'a prins bine, cel puţin din punct de vedere al formei, în clasele superioare şi ridicolul superficial a dispărut: azi în clasa de sus nu mai poate fi o Cucoană Chiriţă. Dar civilizaţia a pătruns cu încetul, ca apa în păturile pămîntului, tot mai jos, până ce a ajuns în mahala şi azi, mai ales pe vremea compunerii *Nopţii furtunoase*, combinaţia ridicolă de orientalism şi europenism e în mahala. Acest ridicol nou şi-a găsit zugravul într'un om de un talent extraordinar, Caragiale, care e pentru mahala şi pentru Ziţa ceea ce a fost Alexandri pentru Gahiţa Rosmarinovici şi C. Negruzzi pentru Caliopi Busuioc. Şi faptul că în Muntenia a apărut literatura Caragialiană (a lui Caragiale şi a imitatorilor săi) e caracteristic: în Muntenia este mahala romînească, mică burghezie romînească; în Moldova nu este: un Caragiale moldovan ar fi fost imposibil.... In curînd civilizaţia va străbate la ţară—a şi început: o parte din Humuleşti e.... „despărţirea III a urbei T. Neamţ!"—şi va da naştere la un fatal ridicol, care-şi va găsi, şi el, zugravul, pe Caragiale al său..... Acţiunea, poate, se va petrece la Humuleştii lui Creangă!....

Dar pentru ce scriitorii vechi s-au „legat", cînd au voit să ridiculizeze mania civilizaţiei, de femei mai ales? C. Negruzzi, cum spune singur, a voit să ridiculizeze pe croitorii limbii: a ales pe o femee. Alexandri pe Gahiţa Rosmarinovici, Cucoana Chiriţa etc.... Cauza mi se pare următoarea:

Ion Ghica, în „O călătorie la Iaşi", zice că femeile au făcut mult pentru ideile nouă. Ele au fost mai accesibile civilizaţiei apusene. Alexandri zice, în vre-o cîteva locuri (în articolul despre *C. Negruzzi*, în «scrisoriie» din volumul I al *Teatrului* său) acelaş lucru. O femee, Elena Negri, a fost aceea, care a făcut mult

pentru a atrage atenţia clasei boereşti asupra literaturii populare, culeasă de Alexandri... Pe cînd barbaţii purtau işlice şi vorbeau greceşte, femeile se civilizase, vorbeau franţuzeşte, cîntau din clavir şi.... flirtau cu bonjuriştii... Aşa dar, femeile s'au civilizat întăiu şi cum civilizarea nu merge fără ridicol, între ele s'or fi găsind mai multe «preţioase» şi de aceia autorii vremii, fără să-şi dea samă, au întrupat mai mult în femei ridicolul semi-civilizaţiei.

In farsa aceasta C. Negruzzi se arată, ca şi Alexandri în «teatrul» său, critic, *şarjînd însă* ca şi Alexandri, care a fost puntea de trecere între şcoala veche critică şi junimism, pentru că nu înţelegea *fatalitatea* fenomenului, pe care îl zugrăvea, pentru că nu avea încredere în efectele civilizaţiei întroduse pe pămîntul romînesc,—pentrucă era „junimist."

*

Acest „critic" în toată puterea cuvîntului, aces *fenomenalist* în privinţa limbii, care nu admite îndreptări ori creaţiuni de cuvinte după voinţa conştientă a cărturarilor, îşi caracterizează singur poziţiunea sa în mijlocul diferitelor curente din vremea sa în „Scrisoarea a XVIII-a":

> «Cînd neamurile barbare au inundat Romînia ca un răpide şiroiu, găsind pînza limbii urzită, luau suveica şi prin dreptul celui mai tare, aruncau unde şi unde cîte un fir de bătătură de a lor groasă şi nodoroasă. Astfel se ţesu limba noastră. Pentru a scoate acum acele lătunoioase fire trebue a destrăma pînza, şi prin urmare a crea o limbă, mai frumoasă poate, mai nobilă şi mai învăţată, căriia nimic nu i-ar lipsi alta de cît de a fi—romînească.
>
> Aici încep necurmatele dispute între învăţaţii pandemoniului nostru literar carii se silesc:
>
> Spirar nobil 'sensi a'rozzi petti,
>
> şi pe care noi îi împărţim în trei clase. *Liberalii* zic (dupre Iorgovici şi dupre Molnar) că trebue a goni toate zicerile Slavoanè şi Ungro-Turco-Grece,—de şi aceste din urmă sunt foarte puţine şi nouă, primite numai de nişte capete bolnave şi stricate.—*Moderaţii* că trebue a le subţiea, a le inobila şi a le romîni, şi *eu mărturisesc că m'aş învoi cu părerea domniilor-sale.* Vin în sfîrşit *Conservatorii* (ăştia erau işlicarii), astă veche rugină, care strigă cu glas de Stentor că se strică limba, plîngîndu-o şi bocindu-o în gura mare».

Aplicarea aceasta a terminologiei politice la clasificarea curentelor linguistice o mai găsim şi aiurea. Cei de la *Romînia Literară* (R. lit. 226) sînt învinuiţi de „reacţionarism", de către latinişti (adică de către..... «liberali»).... G. Asake (*Albina romînească*, XIX, 3, 1847), cu trei ani după C. Negruzzi, împarte şi

el sistemele linguistice în «sisteme de conservativi, de radicali și de cumpenitori sau de juste milieu»....

Așa dar, C. Negruzzi e un «moderat», cum se declară singur—A. Ruso ar fi zis «eclectic»—și terminii aceștia politici, atît de frequent aplicați la sistemele linguistice, nu-s figurați, ei au înțeles mai adînc. In adevăr, omul e dintr'o bucată, ideile nu stau în capul său în compartimente separate, și mai ales, ideile noastre, cum spuneam la începutul articolului, cînd sînt în slujba unui ideal, sînt *condiționate* de acel ideal In prima jumătate a veacului al XIX-lea, Romînii sînt luptători: în fața lor se pun probleme mari și grave și toate chestiile se pun în legătură cu nevoile sociale (Așa, de pildă, arta e curat tezistă, armă de propagandă: o recunosc toți, Kogălniceanu în *Dacia literară*, Alexandri în prefața «Teatrului» său, etc.), așa încît teoriile linguistice devin un reflex al luptelor naționale și sociale. Și de aceea «liberalii» în politică, au fost și «liberali», cum zice C. Negruzzi, sau «radicali», cum zice Asake, în limbă: latiniști, franțuziți: «dacă-i vorba pe schimbare, pe innoire, să schimbăm, să innoim, să ștergem trecutul rușinos !...» „Moderații", ca C. Negruzzi, au fost «cumpeniți» in toate: au fost deci împotriva „liberalilor", a latiniștilor, a franțuziților... Mai tîrziu, după ce „liberalii" au triumfat, „moderații" de eri, fără să-și schimbe ideile, se pomenesc în situație de „conservatori": junimiștii.... Iar socialiștii, ca să mai dăm un exemplu de cum omul e dint'o bucată, au fost realiști, ateiști, fonetiști,—însfîrșit *împotriva* tuturor atitudinilor și doctrinelor «burgheziei»... Numai oamenii bine echilibrați, sufletele bogate, comprehensive și, în adevăr, cumpenite, spiritele cu adevărat critice, reflexive, ajutate și de o cultură *oportună*, pot scăpa de uniformitatea aceasta—și așa au fost Kogălniceanu și A. Ruso, și mai ales A. Ruso, acest om complect, acest spirit liber, spiritul cel mai liber, pe care l'au avut Romînii... Și totuși, C. Negruzzi nu e așa de *fenomenalist* în privința limbii ca A. Ruso. E o deosebire în atitudinea lui C. Negruzzi. El nu dă așa de mare importanță deprinderii, *uzului*... Să nu se vorbească de deprindere, zice el: „N'am schimbat papucii ?" (Scrisoarea a XIV-a). Și mai cu samă are antipatie pentru „slavonisme", pentru a cărora înlăturare se declară. Comparați această atitudine cu acea a lui A. Ruso, care zice că o limbă se naște «pe decompoziția altor limbi», că cuvintele, de orice origine, se împămîntenesc și gramaticii trebue să constate nu să inventeze (*Romînia literară*, «Cugetări». pp. 355, 482), care se roagă:

> „Lăsați-ne să lucrăm în voia sa limbușoara asta turcită, grecită, ungurită, slavonită, și ce a mai fi... (*Rom. lit.* 350)... „limba acea care le-au făcut [Romînilor] veacurile, pentru care i-au hulit, năcăjit, chinuit Ungurii și Slavonii" (*R. lit.* 340).

Această pietate a lui A. Ruso pentru limba „asta turcită, gre-

cită, ungurită, slavonită", așa cum e ea, vie, *cum e în popor*. vine, de sigur, și din priceperea lui și din marea iubire a lui A. Ruso pentru poporul de la țară, pentru țărănime, care, ea, singură o vorbea așa,—vine din adîncul său poporanism! C. Negruzzi a vorbit și el de literatura populară, odată în *Dacia literară* și altă dată, în «Scrisori», unde a colectat o sumă de proverbe (în care, nu-i vobă, pune în gura poporului cuvinte ca: *intrigi*, *caracter* etc.), dar asta la dînsul e întîmplător și el n'a fost conștient de marea importanță a curentului poporon, cum n'a fost nici maestrul său Eliade, pentrucă el n'a fost poporanist,—el, primul junimist! *Romînismul* său se reduce mai mult la *cărțile bisericești*, la *trecut*, decît la *literatura populară*, decît la țăranul romîn viu, cu sufletul și nevoile sale. Și astăzi, «romînismul», cînd e expresia reacționarismului, se sprijină mai mult pe „trecut", iar pe țăran întru cît acesta e un simbol al trecutului.

C. Negruzzi a fost mai raționalist în privința limbii, pentru că a fost mult mai puțin poporanist decît A. Ruso. Această lipsă de poporanism este încă o notă care apropie pe C. Negruzzi de d. Maiorescu [1]).

Această înclinare „raționalistă" al lui C. Negruzzi se manifestează și în sistemul său ortografic,—ceea ce, de altmintrelea, trebuia să fie, căci, la noi, chestia ortografică a fost strîns legată cu chestia linguistică, a fost o față a ei: latiniștii au fost etimologiști, fenomenaliștii au fost fonetiști.

C. Negruzzi n'a fost fonetist, a fost pentru scrierea «care păzește etimologia cuvîntului» («Scrisoarea a XXXII-a») ca și d. Maiorecu (*Critice*, III, 324—325, etc.).

*

Ași eși din genul acestui articol, dacă ași analiza, mai amănunțit, temperamentul acestui scriitor, pentru a arăta că *tonul* său, cînd atacă curentele adverse, mai ales literatura care nu-i place, e perfect acel ton «junimist», rece, casant, sarcastic, al omului «ce nimica nu visează», că umorul său n'are nota simpatică, altruistă, *bună*, ca, de pildă, acela al lui A. Russo. Repet încă odadă: dintr'un umor ca al lui C. Negruzzi a putut să iasă zeflemismul și nu din unul ca al lui A. Russo.

Am voit să arăt în acest articol că C. Negruzzi, pe lîngă atitudinea critică față cu limba și literatura, care-l pune în rîn-

1). C. Negruzzi, reducînd izvoarele limbii literare mai mult la cărțile vechi, *ca și Eliade*, și graiul muntenesc fiind mai aproape de limba cărților vechi, declară că el, fiindcă vrea să scrie *literar*, va scrie în graiul muntenesc (*Albina rom.* X 59, 1839), ne înțelegînd, cum înțelegea A. Ruso, ce este și trebue să fie limba literară romînească.

dul vechilor critici Moldoveni, a avut, față cu transplantarea civilizației apusene la noi, o atitudine deosebită de tovarășii săi, asămănătoare cu a junimiștilor de mai tîrziu, atitudine care explică și deosebirile de tovarășii săi în privința problemei linguistice, deosebiri care formează *asămănări* cu d. Maiorescu.

In cursul acestui studiu se vor lămuri mai bine cele spuse aici cu anticipație,—care trebuiau spuse acuma, pentru a fixa locul lui C. Negruzzi în istoria spiritului critic romîn.

G. IBRAILEANU

Horă

Uite hora sub pădure
Ce frumoasă-i, mămuc'ai!
Ce de mure, ce de mure
Pe sub gene la flăcăi!

Uite hora pe sub fagi,
Cînd mai iute, cînd mai lin,
Mamă, mamă, ce de fragi
În cămeşile de in!

Iarnă

Sus pe culme iese luna
Valea toată argintind,
Urcă fumul din hogeaguri,
Rar lumini se văd sclipind.

Şi-i senin, şi-i ger afară
Şi la lună cînii latră.....
Cînd, stingheriu, la gura sobei
Eu te-aştept să-mi cazi în vatră.

GH. DIN MOLDOVA

Primul client

Isprăvisem studiile....

După trei ani de muncă la facultatea de drept din Iaşi, muncă nu-i vorbă nu tocmai istovitoare, căci urmam cursurile facultativ, am ajuns însfîrşit licenţiat în drept!

O! de cite ori în copilăria mea nu m'am gîndit la această zi fericită, care credeam că n'o să mai sosească, de cîte ori n'am invidiat pe cei din jurul meu, care nu aveau lecţii de învăţat pe a doua zi, pe cei care nu se temeau nici de pedagogi nici de pedepse!

Iată-mă-s acuma şi eu ca dinşii!

Licenţa în drept imi dădea o mulţime de drepturi, pe care pentru moment nu le puteam tocmai bine defini; un lucru însă îl ştiam sigur: că aveam dreptul de a nu mai ivăţa nimic.

Fără ca să-mi pierd dar timpul, am cerut înscrierea în baroul corpului de advocaţi şi la cel mai bun tipograf din Iaşi mi-am comandat cărţi de vizită cu toate titlurile sub numele meu.

Eram doar advocat!

De acuma înainte nu-mi mai rămăsese de cît de aşteptat clienţii.

Dar cine nu are procese, cine nu are nevoe de sfatul omului de lege?

De aceasta eram sigur.

Mi se părea chiar că toată lumea se uita după mine cu un interes mai deosebit, curioasă să vadă un licenţiat în drept şi un advocat!

Alte ori pe stradă mi se părea că aud la spate strigîndu-mă clienţii....

Mă vedeam apoi hărţuit în toate părţile, fugind de la tribunal la Curte şi de la Curte la tribunal, veşnic grăbit cu taşca

plină cu dosare, iar noaptea în vis făceam apărări, care ar fi pus în cofă pe cei mai mari advocați!

Cîte nu vede, cîte nu-și închipue cu puțină imaginație un advocat începător!

„Oarele de consultație“, după o lungă chibzuire, le-am ales între 8 și 10 dimineața și 5 și 7 seara. O placă mare de metal, pe care strălucea în litere de aur numele meu, le anunța de altfel de la o poștă celor interesați, adecă tuturora; iar la aceste oare eram în totdeauna în biurou la dispoziția clienților...

Clienții?

Vai, nu știam atunci că advocații umblă după clienți, ei caută, ei vînează, ei își smomesc clienții, care de cele mai multe ori habar n'au de numele chiar al apărătorului lor. E drept că și advocații aceștia, la rîndul lor, ca răzbunare, habar n'au de proces!

Aceste mici detalii, absolut trebuitoare pentru cariera ce îmbrățoșasem, nu le cunoșteam însă, și de aceea mă miram mult că nu se grămădesc clienții în biuroul advocatului.

Trecuse o săptămînă la mijloc și apoi încă una, trecuse chiar o lună întreagă și cea de a doua era pe isprăvite și tot nu avusesem ocazia să pledez.

Dar în sfîrșit a dat Dumnezeu că într'o bună dimineață să mă pomenesc acasă cu un romîn voinic și nalt cît un brad de munte, un țăran din județul Sucevei purtător al unei scrisori de la un prieten, care mi-l recomanda să-l apăr într'un proces la Curte!

Cînd am cetit scrisoarea, am tresărit de emoție, văzînd în față pe primul meu client!

Procesul, precum am zis, se judeca la Curte.

Dacă ar fi fost vorba de ales, o lăsam desigur mai jos; ași fi început mai degrabă cu tribunalul sau chiar cu judecătoria de pace, care mă intimida mai puțin, dar vezi că nu aveam alegerea și pentru nimic pe lume nu voiam să scăp prilejul ce ni se înfățoșa.

Mă voi duce și la Curte, mi-am zis atunci în mine, făcîndu-mi curaj!

Romînul mi-a povestit apoi toată pățania sa. Era vorba, după cît am înțeles, de un proces de ultraj. Intrase romînul meu într'o bună zi, bună vorba merge, într'o crîșmă ca să mai uite de nevoile vieței și așa de bine uitase de toate, că a început de la o vreme să tragă un chef de strînsese lumea de pe

lume în jurul său. Se vede însă că tocmai sergentului din punct nu-i prea plăceau chefurile, căci mi l'a amenințat cu un proces verbal de tapaj... nocturn... Atîta i-a trebuit romînului ca să-şi iasă din țîțîni.

Sfîrşitul povestei a fost că domnul sergent s'a ales cu pelerina ferfeniță, iar romînul meu cu un proces verbal de ultraj adus autorității.

Cam aceasta era pe scurt isprava pentru care tribunalul din Fălticeni îl condamnase la o lună de zile închisoare.

Clientul meu, din chiar vorbele sale, îmi părea vinovat şi ca om găseam dreaptă judecata tribunalului, ca advocat însă trebuia să-l scot basma curată!

Aici e tot meritul acestei nobile profesiuni!

Am aruncat atunci o privire plină de grijă la teancul de cărți, căci numai la ele îmi era acuma toată nădejdea.

Cînd a eşit romînul din biuroul meu de advocat, a voit să-mi lasă o hîrtie de 20 lei ca arvonă, zicea el pentru apărarea sa.— Mi-a fost însă, vă mărturisesc, ruşine să primesc banii aşa că-i i-am dat înapoi, asigurîndu-l că vreau să-l apăr degeaba, fiindcă e primul meu proces.

Şi ce bine am facut că nu am luat parale!

Bietul romîn, foarte mirat de refuzul meu, se vede că lucrul nu se întîmplă tocmai des, mi-a mulțămit cu recunoştință şi a plecat dîndu-ne întîlnire pe a doua-zi la Curte.

Vă las să judecați singuri în ce hal m'a pus procesul acesta!

Am alergat mai întăiu răpede la Palat ca să citesc dosarul, m'am întors apoi tot aşa de răpede acasă şi m'am pus pe studiat cauza şi pe consultat autorii!

Cîte cărți n'am deschis, doamne, cîtă jurisprudență n'am cercetat, dar par'că era făcut anume, nicăeri n'am găsit un caz mai complicat ca al meu... După ce mi-am umplut ast-fel capul cu o mulțime de articole de lege şi cu tot felul de controverse, m'am pus pe scris pledoaria ce trebuia să o fac adoua zi.

Am scris, am rupt ceea ce scrisesem şi am mai scris o alta şi iar o alta şi încă nu eram mulțămit. Nu ştiam cum să încep şi mai cu samă cum să sfîrşesc... Imi era din cale afară greu să ajung la achitarea clientului, cînd îl găseam eu însumi vinovat

Toate, de alt-fel, erau în contra lui, beția, *tapajul nocturn* făcut chiar în „mijlocul zilei“, cum spunea sergentul, bătaia, ultragiul autorității şi mai ales hotărîrea tribunalului!

De bine de rău însă, fiindcă primisem să-l apăr și încă pe gratis, mă simțeam cu atît mai obligat ca să-i găsesc de unde voiu ști un chip de apărare....

Am făcut tot ce putea face un advocat conștiincios. Nu puteam născoci fapte, cari nu se întîmplase, dar reușisem să răstălmăcesc depunerile martorilor așa de bine, încît nu se mai înțelegea nimic!

Restul zilei l'am petrecut cu ochii pe hîrtie, iar noaptea, vai de noapte, nici somnul nu mi-a tihnit.

* * *

Sosise acuma și ziua cea mare; aveam să dau ochii cu judecătorii; trebuiam să apăr ca advocat un om care își încredințase soarta în mînele mele.

Răspunderea o simțeam îngrozitoare. De la modul cum voiu prezenta cauza, de la întorsătura frazelor, de la gestul meu chiar, eram convins că atîrnă rezultatul procesului, cinstea și libertatea unui om.

Desdimineață am mai repetat încă odată apărarea mea, ca o lecție ce o învățasem pe de rost, dar lucru curios, de ce o recitam mai mult de ce mă convingea mai puțin!

Am dejunat apoi înaintea celorlalți din casă, doar aveam proces la Curte și judecătorii nu au bunul obiceiu să aștepte pe advocați; am înghițit de sigur de mai multe ori strîmb și însfîrșit nu fără sfială am luat tașca subsuoară, plină cu mulțime de autori și am plecat așa cu pași cam nesiguri spre palatul de Justiție.

Mergeam încet și grav și gîndul meu nu era de cît acolo; pe stradă n'am văzut pe nimene, tașca prea plină mă supăra tare; ași fi voit să ajung mai răpede, ca să scap odată de toate chinurile și iarăși par'că n'ași fi voit să ajung nici odată.

Nu știu de ce eram stăpînit de o așa de mare neîncredere în mine. Mă temeam că nu am să găsesc cuvinte trebuitoare, mă temeam să nu mi se facă deodată negru înaintea ochilor, mă temeam de judecătorii cari îmi făceau impresia de oameni răi, mă temeam mai ales de critica bunilor mei colegi din barou!

Mă temeam într'un cuvînt de toate.... Nu bătuse încă 12 ceasuri la ceasornicul cel mare de la Mitropolie, cînd am urcat încet, încet scările palatului de Justiție.

Aici în coridoarele lungi și întunecoase, foia deja o mulțime

de lume. Ţărani veniţi de cine ştie de unde, din satul lor, pe jos, numai cu traista 'n spate, ţigani cu plete negre şi cu faţa ca fundul ciaunului, tîrgoveţi şugubeţi, jidani cît păr în cap şi mai şugubeţi încă, străini de alte neamuri, erau chiar şi femei de toate vristele îmbrăcate în toate modele unui secol întreg. Işi aştepta fiecare ceasul judecăţii cu frica în sîn. Iar prin mulţimea neliniştită se învîrteau advocaţii cu aere solemne, şoptind o vorbă de încurajare unuia, cerînd o ultimă explicaţie altuia, sau dînd sfaturi unui martur cum să răspundă mai drept, cînd va pune mîna pe sfînta cruce!

In grămada aceea am zărit şi pe clientul meu.

«Poftiţi, domnilor, în sală!» am auzit strigînd deodată pe aprodul care stătea dinaintea uşii Curţei de Apel.

O mare parte din publicul din coridor se grămădi atunci spre sala de şedinţi. Cu ei am intrat şi eu.

Nu mult timp după aceia, s'a deschis o uşă lăturalnică şi am văzut intrînd unul după altul cinci, nu mai puţin de cinci judecători, care s'au aşezat pe nişte fotoliuri mai ridicate, îmbracaţi toţi ca nişte preoţi în haine lungi şi negre cu brîu albastru la cingătoare şi cu toca de catifea pe cap, îmbrăcaţi parcă anume aşa ca să sparie advocaţii începători şi să încurce pe împricinaţii sfielioşi în răspunsurile lor.

Iar de pe o altă uşă, a eşit cam tot deodată un procuror pus la fel cu judecătorii, cu un aer însă şi mai solemn şi mai grozav de cît ceilalţi, care s'a aşezat pe un fotoliu ceva mai la o parte.

Strigarea proceselor a început îndată. Cel dintăiu înscris la rînd a fost luat la judecată, judecată expeditivă, fără multe întrebări şi răspunsuri, fără şovăială, căci se vede că judecătorii avînd deprinderea meseriei, gîceau răpede din dosarul nu tocmai gros toate faptele, toate motivele care l'au dus pe om la păcat.--Nici chiar advocatul său, un coleg cam pleş la cap şi bolborosit la vorbă, nu a avut parte să-şi isprăvească bine apărarea, cînd Curtea luminată în o duioasă unanimitate a respins apelul.

Apoi a venit rîndul celui de al doilea proces, care a împărtăşit soarta celui dintăiu şi tot aşa mai departe. Rar numai dacă un advocat mai iscusit sau poate mai cu noroc isbutea să capete o uşurare de pedeapsă pentru clientul său.

«Se vede că tribunalele judecă bine, de vreme ce Curtea le tot întăreşte hotărîrile», îmi ziceam în mine nu fără oareşi care grijă.

Şi aveam dreptate să fiu îngrijit, căci nu mă bizuiam nici pe noroc, nici pe iscusința mea de advocat și mai puțin încă pe nevinovăția clientului meu.

Neliniştea acoasta, care mă frămînta neîncetat, creştea tot mai mare cu cît se apropia momentul decisiv. In piept simțeam inima svîcnind cu putere, iar pe față îmi curgeau gîrlă sudorile, măcar că în sală nu era tocmai cald....

Se strigase acuma cel de al nouălea proces și al meu era al zecelea la rînd......

Am simțit atunci o nevoe mare, nestăpînită, să ies numai decît în coridor, căci aerul din sală nu-l mai puteam respira.

Dar n'am avut parte nici acolo să mă răcoresc cît de puțin și deodată la urechea mea nemilosul aprod a strigat un nume, care era să mă facă să cad jos de amețeală, dacă nu mă rezămam de un părete,—era numele lui Panaite Ştiucă, numele chiar al clientului meu!

Instinctiv am deschis răpede uşa şi în sală am zărit pe Panaite stînd drept ca un stîlp înaintea judecății. Am încercat chiar să trec pragul, să-i sar în ajutor dar.... nu știu de ce picioarele mi s'au înțepenit deodată și un fior rece m'a scuturat din tălpi și pănă în creștetul capului.

Inlemnit lîngă uşă, am rămas locului pănă mi-oiu veni în fire.

Dar cum să-mi vin în fire? Mi se tăiase picioarele, mi se tăiase puținul curaj ce-l mai aveam, uitasem pănă și pledoaria ce o învățasem pe de rost!...

Iar în sala de judecată, prin ușa ce se crăpa din cînd în cînd, puteam zări pe bietul Panaite, care se tot întorcea și mă căuta din ochi să vin să-l scap.

Dacă ar fi știut însă Panaite în ce hal eram eu, ar fi alergat de sigur el în ajutorul advocatului său...

Totuşi, ca să-mi fac datoria pănă la capăt, am încercat o ultimă sforțare, dar ca toate sforțările cele de pe urmă, n'am reușit să ies de după ușă.

In vremea asta, curtea intrase de a binelea în judecata procesului, iar clientul meu era lăsat în plata domnului, în sama judecătorilor.

Sărmanul client!

Am stat cît am stat pironit locului cu tașca de advocat subsuoară, apoi de la un timp, rușinat din cale afară de slăbăciunea mea și plin de o hotărîre bărbătească.... am scoborît scările palatului de justiție.

O, cît de repede le-am scoborît!

In piaţa lui Stefan cel Mare, plină de aer şi de lumină, am respirat par' că pentru întăia oară până în adîncul plămiilor, căci dispăruse piatra de pe piept, procesul de la Curte.

. . . .

. . . .

Şi cum mergeam aşa fără de grijă, dar nu tocmai mîndru de isprava mea, la un colţ de stradă m'am auzit deodată strigat pe nume. Era un vechiu camarad de şcoală, care văzîndu-mă cu taşca de cărţi în mînă şi gîcind de unde vin, voia să ştie cum am început.

«Bine, se înţelege că bine.... i-am respuns, nu fără oare-care sfială.

— Dar clientul tău ce-a păţit?»

Aici era cît pe ce să o încurc, căci nici eu nu ştiam cum se isprăvise procesul.

Totuşi am avut curajul să-i afirm că clientul meu „n'a putut fi de cît achitat!"

Ce nu spune omul cînd se vede strîns cu uşa!

Dacă însă prietenul ar fi fost ceva mai observator, ar fi văzut cît de puţin sigur eram în acele momente pe afirmarea mea ... şi poate că ar fi bănuit ceva.

Noroc însă că n'a observat nimic!

„Dacă e aşa, zise el, atunci haide să bem în sănătatea clientului şi a advocatului care a început aşa de bine".

Fără multă vorbă şi cu o îndrăzneală, de care nu m'aşi fi crezut în stare, am intrat într'o berărie, am dat adălmaşul obişnuit şi am băut, vai, chiar eu singur pentru primul meu succes!

Bunul prieten voind par'că anume să mă încerce până la sfîrşit, mi-a mai urat şi alte isbînzi tot aşa de mari ca cea de astă-zi!

Am tăcut şi am înghiţit toate, numai berea mi-a rămas în gît.

Acasă mă aşteptau alte încercări, alte felicitări.

Le-am primit şi pe acestea cu aere de mulţămire şi de la o vreme nu ştiu zău dacă n'am început să cred eu singur, că în adevăr am avut un mare succes şi că Panaite a fost achitat numai graţie mie.

Noroc însă că numai eu şi cu Panaite ştiam ce ştiam. Despre mine eram sigur că n'am să scăp vorba, iar Panaite a avut buna inspiraţie să nu mai vie pe la advocatul său.

Cît de greu mi-ar fi fost ca să dau ochii cu dînsul!

In toată această nenorocită întîmplare aveam însă și o mîngîere. Mă felicitam, în mine bine înțeles, de prudența pe care am arătat-o cînd am refuzat arvona lui Panaite.

Cu ce drept i-așì fi păstrat astă-zi banii? Ba chiar după cele ce învățasem la universitate, așì fi fost poate obligat să-i restituiu arvona *îndoit*, ca unul ce nu mă ținusem de vorbă. Așa zice în adevăr un afurisit articol din codul civil.

Atîta ar mai fi trebuit ca advocatul să ajungă să plătească clienților.

* * *

A trecut destul timp de atunci și nici astăzi încă nu știu ce s'a făcut cu Panaite Știucă. Mustrarea conștiinței m'a împiedecat să mă mai interesez de rezultatul procesului. Imi era par' că frică să nu aflu că clientul meu a fost condamnat și eu să fiu oarecum pricina nenorocirii sale.

Așa, cel puțin, mă mîngiiu cu speranța că poate a scăpat, mai ales că nu l'am apărat. Cine știe? In halul în care eram, îl înfundam desigur mai rău.

Dacă a fost totuși condamnat, la urma urmei, judecînd drept, a cui e vina?

Cine l'a pus pe bietul Panaite ca tocmai el să fie cel dintăiu client al meu!

A. N. GANE

Din Economia noastră națională

„Viața Romînească“ 'și-a tras un frumos program de activitate. Din primul ei număr, articolele sînt însuflate de o aceiași notă : nevoia astăzi adînc resimțită de a păstra în toate manifestările noastre caracterul național. De acest caracter național bine definit a fost strîns legată în vremurile grele ale trecutului păstrarea ființei politice a celor două țări, prin el am ajuns la un regat de sine stătător, și tot prin el numai vom putea dobîndi într'o zi locul ce ni se cuvine.

Dacă în manifestațiile culturale și sociale ale unui popor este nevoie de a desvolta aceste însușiri proprii ale lui, nu mai puțin în lupta aprigă ce se dă prin sporirea concurenței, trebue să ne îngrijim în viața economică de calitățile și slăbiciunile acelui popor, de condițiile exterioare în care el trăește.

Regimul de libertate, invențiunile tecnice au transformat în secolul al 19-lea modul de producțiune și condițiile în care se făcea schimbul. Este incontestabil că în aceste condiții un popor care nu ține seamă de mijloacele puternice de acțiune puse de progresele civilizației la dispoziția omului, va fi în stare de inferioritate. Dar dacă aceste cunoștințe generale sunt necesare, rezultatul ce se va putea obține grație lor variază după modul și condițiile în care ele au fost întrebuințate. Ele sunt mai repezi și mai puternice, dacă aplicarea descoperirilor s'a făcut ținînd seamă de însușirile națiunei de care ne îngrijim, de condițiile naturale în care ea trăește, de situația creată ei de trecut. In aceste condiții progresele civilizației universale. vin și desvoltă în mod normal energii ascunse sau adormite. Cele d'intăi nu sunt, ca să zic așa, decît fermentul care pune in mișcare o masă plină și până aci de viață, însă de o viață latentă.

In cea ce ne privește trebue să găsim modul de asociare al acelui ferment, pentru ca fără sdruncinări nefolositoare și prea mari, în timpul cel mai scurt, cu sacrificii cît mai reduse, să dobîndim rezultatul cel mai puternic. Trebue prin urmare atunci cînd vorbim de nevoile noastre economice, să nu uităm că dacă facem economie politică. scopul final este cercetarea trebuințelor unui anume popor, adică să intrăm mai cu seamă în domeniul economiei naționale. Cea d'intăi știință se îngrijește să gă-

sească legile şi soluţiile aplicabile omenirei întregi, cea de a doua pe acele speciale fiecărei naţiuni.

Nu am de gînd să mă încerc să fac un program general al economiei noastre naţionale; chiar dacă el ar putea fi obiectul unor articole de revistă, ar depăşi negreşit puterile mele. Cred însă că sunt în cadrul naţional ce şi-a hotărît *„Viaţa Romînească“* să scobor pe cititorii ei în viaţa practică şi zilnică a noastră şi să le atrag atenţia asupra caracterului special, pe care îl au problemele economiei noastre naţionale.

* * *

Viaţa economică a unui Stat este, ca întreaga lui viaţă socială, politică şi chiar culturală, influenţată de două categorii de factori: unii cu caracter mai permanent, pe cari activitatea omenească îi înrîureşte mai puţin, alţii cu caracter mai trecător, dar cari stă în putinţa noastră de a-i modifica. In cea dintăi categorie de factori fizico-naturali, intră situaţia geografică, clima, constituţia geologică a solului şi subsolului, configuraţia suprafeţei, distribuţia apelor, fauna şi flora, etc. In cea de a doua categorie se exercită nu numai înrîurirea omului ca individ, dar mai cu seamă în diferitele forme al organisaţiunei lui sociale şi politice, şi în special ca stat; aci intră situaţia creată unei naţiuni, în timp, de generaţiile şi evenimentele precedente, corectivele aduse de ştiinţă pentru a spori producţiunea, înlesnirile de transport şi de schimb, tot aci în sfîrşit rolul important al culturei prin îndrumarea de dat în şcoală chiar.

Cei d'intăi factori ne hotărăsc un cadru larg, în care cei de al doilea ne permit să facem progrese mari. Chiar la unele epoci, atunci cînd forţa vie acumulată s'a sporit mult, ea poate întinde acest cadru natural de acţiune. Este ceea ce se întîmplă, atunci cînd prin hărnicia unui popor hotarele statului primitiv sunt duse mai departe.—Munţi, rîuri, mări, cîmpii care nu făceau altă dată parte din teritorul ocupat de statul primitiv, dar de acel al naţiunei pot modifica condiţiile fizico-naturale în care aceasta se desvoltă.

După cum am spus mai sus, ne avînd pretenţia de a face un program al economiei noastre naţionale, nu mă voiu ocupa de înrîurirea tuturor acestor factori, ci de a unora din ei şi mai cu seamă de acei naturali cari îmi par mai determinanţi în propăşirea noastră economică.

* * *

Una din ramurile de activitate economică de căpetenie a unui Stat este aceia care pune în valoare bogăţiile sale naturale, moarte sau vii. Asupra ei au o înrîurire directă însuşirile subsolului, ale solului şi ale poporului ce îl locueşte, precum şi nevoile acestuia.—Această activitate 'şi găseşte principala ei ma-

nifestare în agricultură şi industrie. De la început prin urmare s'ar pune întrebarea, dacă ţinînd seamă de condiţiile naturale în care trăim, trebue să desvoltăm mai mult o ramură decît alta. Intrebarea pusă însă astfel ar fi unilaterală, căci în spiritul actual al politicei comerciale internaţionale, am uita că nu trăim isolaţi în lume şi că trebue să ţinem seamă şi de situaţia ce ni se crează de alţii în lume. Această discuţie ne-ar duce prea departe. Este cred destul însă să reamintesc mai întăi îndrumarea protecţionistă a tutulor statelor ce consumă produsele noastre, această protecţie făcîndu-se direct sau prin condiţii speciale din Colonii şi ţari de protectorat. In acelaş timp în judecarea acestor probleme nu trebue să uităm şi importanţa relativ mică a producţiunei şi a consumaţiunei noastre; ele nu sunt îndestulătoare ca să poată schimba politica comercială a statelor cu care tratăm. Pe cînd Statele Unite ale Americei şi Rusia pot fi factori determinanţi, noi nu putem năzui la acest rol.

O consideraţie de un alt ordin nu trebue inlăturată: situaţia financiară ce şi-a creat Statul romîn atît prin nevoia de a-şi asigura existenţa lui politică şi de a o consolida, cît şi prin aceia de a se unelti. Pentru aceste cheltueli el a contractat—în străinătate mai toată—o datorie publică de peste un miliard şi jumătate, a cărei anuitate vine şi îngreuiează în paguba noastră balanţa schimbului nostru. Reducerea importului, adică debitului nostru faţă de streinătate, este un mijloc de a îmbunătăţi această situaţie grea creată de trecut. Această reducere a importului este legată de satisfacerea trebuinţelor noastre prin noi înşi-ne, adică de desvoltarea unei industrii naţionale.

Cei ce susţin însă că trebue să ne limităm la agricultură, uită în afară de aceste condiţii exterioare şi unele din însuşirile naturale ale ţării noastre: n'am utiliza cum trebue izvoare de energie latentă pe care le avem. Ei uită că o treime din teritorul nostru este ocupat de munţi, că prin văile de la poalele lor curg ape care pot pune în mişcare motoare, că tot în aceste văi este concentrată o populaţie numeroasă şi care nu se poate hrăni numai din cultura pămîntului de care dispune, că în aceleaşi regiuni, pe lîngă unele materii prime utilizabile numai prin idustrie, avem şi combustibilul necesar, fie el lemnul, lignitul ori petrolul atît de căutat azi. Insfîrşit, ei ar trebui să-şi aducă aminte că în timp de trei luni de iarnă, cel puţin, nu numai energia locuitorilor de la munte, dar şi a populaţiei agricole de la cîmp, este aproape nefolosită. La această populaţie se adaogă şi aceia din oraşe care, atrasă la un moment dat de traiul lesnicios ce i-l oferă statul nou organisat, a rămas fără nici o ocupaţie în tot timpul anului.

A zice în aceste condiţii că nu ne trebue industrie, este cred a nu cunoaşte situaţia noastră internaţională şi a renunţa la foloasele ce poate aduce o pătrime cel puţin din isvoarele de bogăţii—brute sau vii,—disponibile ale ţărei şi ale poporului nostru.

Intrebarea trebue prin urmare schimbată:

Cum să întrebuinţăm această energie latentă, adică cum să facem industrie, fără să jignim cea l'altă ramură de activitate, agricultura, atît de bine adaptată cîmpiilor noastre şi atît de intrată în moravurile poporului nostru? Această întrebare cum să îndrumăm o industrie în realitate naţională se poate pune, fiind că suntem la început, şi de la prima impulsiune ce va primi va depinde caracterul viitor al industriei noastre.

***

In soluţiile ce să dau nu numai chestiunilor noastre economice, dar şi sociale, culturale, administrative, fiscale şi altele se uită adese ori configuraţia solului nostru care împarte populaţia noastră în două părţi bine deosebite: acea de la cîmp şi acea de la munte. Această greşală se face cînd se vorbeşte de tocmelele agricole, de legea ţuicei şi a spirtoaselor, de fixarea razei comunelor după numărul locuitorilor etc. Fără a se ţine samă de condiţii cu totul deosebite, se iau măsuri generale, care folosind pe cei de la cîmp pot aduce sărăcia celor de la deal şi munte sau vice-versa.

De la început în chestia industriei trebue să facem aceiaşi despărţire. Cîmpia bogată ce avem, cu o populaţie puţin numeroasă, însă aproape suficientă pentru agricultura extensivă de azi, limitată cu căi naturale şi eftine ca Prutul şi Dunărea, ca să-şi ducă produsele voluminoase la mare, este negreşit aptă agriculturei şi în deosebi culturei cerealelor. Aceasta fiind intrată în moravurile poporului nostru, dînd produse cunoscute in parte pe peţile streine, ar fi o greşală să nu-i păstrăm cea mai mare parte din grija noastră.

Am zis mai sus că cîmpia este mai cu samă aptă culturei cerealelor; în treacăt o explicaţie. Din cauza climei secetoase din această regiune şi a păşunelor nefolosite in destul din munţi, creşterea vitelor —în afară de ostroavele Dunărei şi cîteva regiuni departate de căile lesnicioase de comunicaţie—se va desvolta desigur mai mult în aceste din urmă regiuni. Las la o parte desvoltarea acestei chestiuni precum şi încurajările necesare agriculturei; căci ne-ar duce prea departe şi revin la subiectul ce mă ocupă.

In condiţiile naturale, în care ne găsim, două feluri de industrii ne trebue: La munte unde materia primă şi forţa motrice să găseşte pe loc sau în apropiere, unde trăeşte în văi o populaţie numeroasă (până la peste 100 locuitori pe km., adică mai mult decît îndoitul mediu pe ţară) disponibile, putem vorbi de o industrie care lucrează tot anul. Inceputuri de acest soiu sunt în Valea Prahovei şi a Bistriţei din Moldova. La cîmp însă este nevoie de a utiliza în timpul sezonului, mort pentru cultura cîmpului, braţele disponibile; în aceste condiţii prin industria casnică care nu imobilizează capital mare, locuitorul cîmpului va putea să-şi satisfacă o mare parte din nevoile lui.

Un alt cîmp deschis industriei sunt centrele mari de populaţie, cu înlesniri de transport, în genere porturile dunărene şi unele tîrguri din Moldova.

Pe lîngă chestiunea localizărei industriei, s'ar pune şi aceia a îndrumărei sale în timp, pentru ca să urmeze desvoltarea normală a nevoilor comerciale. Să mai spunem că este trebuinţă să se încurajeze industriile care găsesc materia primă în ţară şi care întrebuinţează produsele culturei plantelor sau a vitelor, precum şi acelea care prezintă interes printr'o foarte mare consumaţie? In primul rînd însă ar trebui să ne îngrijim de acelea care aduc o primă transformare necesară vînzărei sau transportului mai lesnicios al produselor noastre brute, astfel este: spălatul şi torsul lînei, torsul matasei, preparaţia lemnului, conservele-alimentare etc.

O altă chestiune legată de înfiinţarea industriei şi care s'a discutat mult este aceia de a se şti dacă trebue să încurajăm fabricile mari sau mici. In afară de cîteva excepţii destul de rare, unde metoadele de fabricaţiune impun o instalaţie mare, într'o ţară în care consumaţia internă este încă mică, unde există greutatea de a găsi capitaluri mari naţionale, unde personalul trebue format de la început, fabrica mică şi mijlocie este mai la locul ei.

Exemplele trecutului ar trebui să ne folosească. Atunci cînd s'a înfiinţat prima de fabricaţie pentru zahar, nu s'a fixat, ca în Germania şi Rusia, o limită de fabricaţie. De la început s'au instalat cinci fabrici din care trei puteau singure să satisfacă întreaga consumaţie a ţării. Consecinţe: Unele din ele s'au închis, cultura sfeclei s'a concentrat numai în anume regiuni, iar azi o nouă lege a creat un monopol de fabricaţie până la 1914, agravînd astfel greşala făcută la origină.

Poate că costul de producţie al zaharului, ar fi fost puţin mai ridicat, în fabrici mai mici, dar în ori ce caz nu ar fi ajuns la preţul de vînzare factice de azi, datorit în parte monopolului şi în parte sarcinelor ce ş'au impus cîteva din fabrici, rescumpărînd pe două din ele, pentru a închide pe una din ele, iar pe alta pentru a o reduce la fabricaţia zaharului brut.

Pe nesimţite am fost adus să vorbesc şi de alte condiţii decît cele naturale, care pot înrîuri asupra industriei; a vorbi însă de caracterul naţional al unei industrii, fără a vorbi şi de rolul capitalului, ar fi să lăsăm la o parte un factor important al acestei ramuri de activitate.

O industrie nu poate fi în realitate naţională, dacă nu participă în mod efectiv capitalul naţional sau cel puţin naţionalisat. Cu organisaţia actuală a întreprinderilor industriale, să nu uităm că în mod direct sau indirect, capitalul este în realitate şeful fabricei, el nu numai ia partea cea mare a beneficiilor, dar are şi conducerea efectivă a întreprinderei; lucrători, ingineri, contabili, toţi ascultă de poroncile lui.—Poate fi industrie naţională aceia în care elementul naţional va fi reprezentat numai prin materia primă brută sau prin popor, ca instrumente oarbe în

manoperă? Am fi braţele inconştiente care muncesc, ori picioarele cari poartă trupul; capul ar fi al streinului. Cred că nu dorim să ne limităm la acest rol de salahor.

Capitalurile naţionale au început să renunţe la plasarea lor exclusiv în agricultură, şi în titluri garantate de stat; ele se duc în parte în bănci şi în întreprinderi particulare. Desvoltarea mai departe a spiritului de asociaţie, ce începe se nască de jos în sus, şi, puţină încredere cîştigată prin cîteva întreprinderi industriale bine conduse, şi de sigur că putem ajunge la o industrie în realitate naţională.

Ar fi încă multe de spus asupra industriei, însă studiul lor ne-ar duce în afară de cadrul pe care ni-l hotărîsem la început şi din care încă am eşit. In rezumat însă putem spune că de stabilirea unei industrii naţionale şi in condiţiile arătate mai sus este legată nu numai neatîrnarea noastră economică, şi o îmbunătăţire a situaţiei noastre financiare, dar şi o utilizare mai desăvîrşită a energiilor brute şi vii ale statului romîn.—Dar, încă odată, pentru aceasta, industria trebue să fie în realitate şi în toate părţile constitutive ale ei naţională, adică adaptată atît condiţiilor fizico-naturale în care ne găsim, însuşirilor poporului nostru, cît şi condiţiilor economice şi financiare în care ne găsim de fapt azi.

*

Partea ocupată de agricultură în economia noastră naţională este prea importantă ca să nu facă ea singură obiectul unui articol; de altminterea fiind îndeletnicirea de căpitenie a noastră, ea este mai bine cunoscută de toţi.

Dacă avem o ţară care prezintă condiţii foarte bune pentru agricultură şi industrie, nu trebue să uităm că schimbul şi transportul mărfurilor pot fi în dezvoltarea luată azi de comerţul internaţional, un puternic mijloc de îmbogăţire al popoarelor. In această privinţă avem de folosit una din condiţiile naturale în care ne găsim: situaţia escepţional de favorabilă la gurele Dunărei. Prin aşezarea geografică a Romîniei, nu numai putem exporta cu înlesnire produsele noastre naţionale, dar prin comerţul de transit să căpătăm o importanţă economică, şi prin urmare şi politică care să depăşească cu mult cea ce putem năzui de la întinderea redusă a teritoriului actual al Romîniei sau de la numărul locuitorilor ei.

Gurile fluviilor mari internaţionale au devenit azi intrepozitele basinelor interioare scaldate de acele fluvii şi de afluenţii lor. Anversul, Rotherdamul, Hamburgul îşi datoresc în primul rînd avîntul lor comercial, situaţiei la gurile Escautului, Rinului şi Elbei. Numai acolo unde navigaţia pe fluvii şi scurgerea normală a produselor la vale nu pot influenţa, porturi ca Genova, Trieste şi Veneţia, au putut să se desvolte. Ţări şi chiar oraşe isolate, situate pe căile internaţionale mari au căpătat, prin importanţa lor comercială, o situaţie politică pe care nu ar fi do-

bîndit'o nici odată prin numărul populației sau întinderea teritorului.—Anglia prin situația geografică și prin politica ei colonială și industrială a putut să devie intrepozitara lumei întregi și un stat de prima ordine.—Hamburgul s'a menținut atîta vreme oraș liber, iar micele Statele-de-Jos și-au păstrat secole întregi neatîrnarea contra unor puteri de zece ori mai mari, prin bogăția ce au știut să tragă din o situație geografică excepțională.

Basinul Dunărei, a cărei scurgere naturală se face prin porturile noastre: Sulina, Galați, Brăila și Constanța, este basinul internațional cel mai întins din Europa. El este limitat la miază-noapte, miază-zi și apus de munți, care îngreuează transportul pe căi ferate înspre mările Adriatică, Mediterană sau Nordului.—Alimentarea actuală a acestui basin prin Genova, Veneția, Trieste, Hamburgul și Stettin aste anormală. Numai grație nesiguranței ce domnea pe Dunărea de jos până la 1878, greutăților de trecere la gurile Dunării și la Porțile de fer, uneltirei aproape nule a porturilor noastre maritime, se face ca produsele ce ies din basinul Dunărei sau intră într'însul să se transportă pe căile de uscat, totdeauna mai scumpe, în loc să urmeze calea mai eftină de apă. Rinul, pe care se face navigația fluvială cea mai activă din Europa nu are nici adîncimea navigabilă a Dunărei, nici jumătate din lungimea ei; cel dintăiu fluviu influențează schimbul a patru țări, cel de al doilea a șepte (Austro-Ungaria, Germania de Sud, Elveția, Serbia, Rusia și Romînia) și cînd Ungaria se va despărți economicește de Austria, a opt. Volga este singura cale de apă europeană mai lungă de cît Dunărea și care prezintă înlesniri mai mari pentru navigație, dar ea se varsă într'o mare închisă și nu scaldă decît un singur Stat.

Deschiderea Canalului de Suez, a căilor ferate de penetrație în Asia Mică și Sudan, au lăsat încă neînfluențat din cauza situației lui înnapoiată tot orientul Europei, deși mai apropiat de aceste noui drumuri. Ele în mod normal se întîlnesc în regiunea cuprinsă între gurile Dunărei și canalul de Suez, și vor vărsa în această regiune pedeoparte produsele exotice ale Asiei și Africei, iar pedealta mărfurile manufacturate sau speciale ale Europèi. Astăzi produsele necesare nouă, trecînd prin canalul de Suez ne vin prin porturile nordice ale Europei.

Să nu se crează că această viitoare îndrumare a comerțului Europei Centrale și Orientale este o ipoteză numai, făcută de noi. Ungurii și Austriacii, atît de interesați la propășirea porturilor lor naționale, Fiume și Trieste, au încercat în mai multe rînduri prin tarife și înlesniri excepționale să atragă către acele porturi comerțul lor exterior; la urmă ei au fost siliți—cu toată starea primitivă a navigației pe Dunăre—să înființeze linii de navigație fluvială, spre gurile Dunărei și linii maritime plecînd de aci spre Orient; au cerut încă de mai multe ori Căilor noastre ferate tarife speciale pentru ca mărfurile lor să vie prin porturile noastre.

Putem prin urmare— fără multă cazně—fără nici o exa-

gerare năzui să avem la gurile Dunărei, fluviu internaţional, menirea pe care Belgia şi Olanda au capatat'o la cele ale Escautului şi Rinului. Dar acest schimb al produselor exotice şi europene nu ar avea o înriurire mare asupra ţărei intrepozitare, dacă de dînsul nu s'ar lega o activitate industrială specială. In porturile de transit s'au stabilit uzinele de prima transformare a materiei brute sau de asortare spre a pregăti marfa după cererea diferitelor pieţi consumătoare, sau spre a reduce greutatea moartă de transportat. Astfel Anversul, Hamburgul, Fiume au devenit oraşe industriale. Acolo, în zone neutre, în afară de tarifele vamale protectoare, se cojeşte orezul, se lucrează iuta, se distilează petrolul brut, se lucrează lemnele exotice, se împachetează ceaiurile sosite în baloturi, să asortează uleiurile, cafeaua şi alte produse coloniale, tot acolo să concentrează o mare parte din industriile bazate pe materii prime streine sau cari lucrează mai cu seamă în vederea exportului.

Cu sau fără voia noastră, navigaţia pe Dunăre să desvoltă şi se va desvolta din ce în ce mai mult, ea va lua, din vapoarele maritime sosite la Gurile Dunărei sau va varsa în ele, mărfurile lor. Dacă vom şti să drenăm aceste produse prin mînile noastre, dacă le vom asigura mijloace repezi şi eftine de descarcare şi transbordare, o întrepozitare eftină şi sigura, dacă le vom înlesni asortarea şi transformarea de care vorbeam mai sus, fără multe şicane fiscale sau administrative, în zone libere, dacă vom regula curentul prin liniile noastre fluviale şi maritime bine îndreptate şi organizate, dacă în sfîrşit vom apăra şi stabili pe Dunăre un regim adevărat internaţional, atunci vom putea trage un mare folos din acest transit. Prin el putem—o repetăm—deveni mai bogaţi şi mai puternici, decît ne-ar îngădui întinderea şi populaţia noastră, oricît de bine utilizate ar fi ele. Numai astfel prin utilizarea nevoilor reale ale tutulor celor ce ne împresoară, putem acumula acea forţă vie de care vorbeam mai sus, şi care singură poate la un moment prielnic să ne îngădue să lărgim cadrul prea strîmt ce ni l'au fixat nu teritorul ocupat de naţiunea romînă, ci greutăţile prin care am trecut.

VINTILĂ I. BRATIANU

1 April 1906.

In pădurea mare...

In padurea mare
Umbla pe carare
Un flacau cintind
Și mereu zicind:

„In padurea deasa
Cu iarba aleasa,
Vin' sa ne 'ntilnim
Vin' sa ne iubim.
La colț de carare
Sub cel paltin mare
Eu te-oiu aștepta,
Cu drag te-oiu chema....
Vina, cit e vreme,
Vina nu te teme,
Ca de nu-i veni
Mult amar va fi".

In padurea deasa
Cu iarba aleasa
Geme buhna greu,
Vestește a rau,
Dar frunza ușoara
Șoptește 'n desara
Și tot spune, spune
Basme dulci, nebune.

Flăcăul cînta,
Codrul răsuna:
„Vină, cît e vreme,
Vină, nu te teme,
Că de nu-i veni
Mult amar va fi“.

*

Lun' a răsărit,
Draga-i n'a venit
Și în calea sa
A căzut o stea.....
De-un lung văitat
Codru-a răsunat....

*

In pădurea deasă
Nu-i iarbă aleasă,
Frunzele-au căzut,
Totul s'a trecut.
Nime nu mai spune
Basmele nebune;
Numai vîntul rece
Printre arbori trece
Și gemînd se duce
Pănă la o cruce,
Ce stă în uitare
Sub un paltin mare.

MATILDA PONI

Un poet moldovan perdut

Pe vornicul Neculai Dimachi—unul dintre boerii poeţi din şcoala lui Conachi, unul dintre necunoscuţii literaturii noastre—l-am perdut, cum se pare, fără multă nădejde de a-l regăsi. Insuşi N. Iorga, în a sa istorie a literaturii în secolul XVIII, ştia numai că a vieţuit şi că în timpul, în care Dr. Vasile Popp scria prefaţa psaltirei lui Prale, poetul moldovan avea—şi el—„feliurimi de poeme şi mult frumoase". Scriind despre Conachi în *Convorbiri literare* (1903, p. 382) eu am aratat unde se mai pot găsi ştiri despre el, dar nimeni nu s'a simţit îndemnat să profite de indicaţiile mele, ***pentru a începe opera de regăsire a acestui poet***, despre care de-altfel pot spune din capul locului că, de l-am regăsi chiar întreg, nu va avea, poate nici pe departe, însemnătatea logofătului Conachi. Fac deci tot eu acest început, dînd probe din versurile lui şi aşteptând ca scrutătorii moldoveni, care vor fi având manuscrise, să cerceteze, dacă probele mele nu se vor fi găsind—poate fără numele autorului—şi împreună cu alte poezii, prin acele manuscrise.

Neculai Dimachi a murit la 1837, probabil în luna Februarie, de când sânt datate cele din urmă reţete ale doctorului care l-a îngrijit, Dr. Sakelarie. Poetul se ingrijise în adevăr foarte mult, (1833—1837), deoarece reţetele lui păstrate de soţia sa Pulcheria şi dăruite Academieĭ de d-na Elena I. Docan formează trei volumaşe, nu mai puţin (N-rii 2883, 2884 şi 2885 din manuscrisele Academiei române)[1].

Data morţii o confirmă şi G. Sion în cea mai interesantă a sa scriere, *Suvenire contimpurane* (p. 445), citând ca isvor povestirea unei femei, odată celebră prin amorul ei cu poetul Chi-

1) In volumele cu N-rii 2832 şi 2833 să găsesc scrisori familiare dintre 1767—1830 cu amănunte interesante nu numai relative la familia Dimachi, ci şi l. viaţa culturală a Moldovei.

soverghi. povestirea fiicei lui Dimachi. Catinca. Această Catincă Beldiman avea o memorie „prodigioasă", zice G. Sion. şi comunică ca probe două poezii dintr'ale tatălui ei, pe care ea le ştiea de-a rost.

Sion credea că poeziile sînt „până astă-zi inedite". In adevăr chestiunea de memorie prodigioasă şi inedit nu este tocmai exactă, deoarece una din cele două poezii, care nici *nu* era a lui Dimachi, fusese publicată.

Inedită era numai o poezie *Corabia pe valuri*, din care Catinca a recitat şi Sion a publicat 14 versuri (p. 458). Poezia are însă 30 versuri şi manuscrisul, în care am găsit-o, la Academie[1]), are şi alt titlu. O copiez intreagă, păstrînd fonetica manuscrisului:

Plima lui Neculai Dimachi asupra vistieresii Anica Roset.

Pi a stăriĭ lumiĭ valurĭ cu cărma minţăi innotu.
Cătăndu să zărescu limanul, din priimejdiĭ să mă scotu;
Alergu cu pănzele întinsă pe luciul cel de focu,
Pe mare ace aprinsă a viclianului norocu.
Sălnecul văz cu furtună ci-m[i] năluceşti pămăntu
Şi fulgerile împreună arată mari mormăntu.
Nicĭ meşteşugu m'agiută şi pusula o slăbit,
Ace politică multă viiaţa mi-au otrăvit
Şi stare aciastă innaltă aşa au fost la mormănt
Ca o corabii spartă ci-au fost gincată de vănt;
Nicĭ un folos. dar căinţă, nu pot di-acum să aştept
Că ciasul ci-am dat credinţă cuţătu mi-am pus în pieptu:
Nenorocire mi-ĭ mari, atunce am făcut un pas,
O groaznică lunecari, de peiŭ acum într'un cias.
O ceriule, în ce bini, cum ochiĭ mei s'au dischis
Sau cini trăe ca mini, dar oare nu sănt în vis?
Ah. visul lacrămiĭ nu varsă, rana o sămptu în pieptu
Şi inima că mi-ĭ arsă di-un focu cu totul nedreptu.
Videţă-mă că-s perdută, nenorocire in jălit
Că cine am fostu îs ştiută şi ce-am agiunsu mă privit.
Videţă-i a slaviĭ cunună ci-am pus atunce în capu
Cu moarte acum mă împreunu şi nu-ĭ nădejdi să scapu
Aş faci o hotărări să mă întorcu înnapoi,
Dar văntul c'n'npotriviri dau iarăş piste nevoi
Nainte tunerecu mari, înnapoĭ văntul vărtezu
Cu totul spre perzare furtunile cat prilezu
Şi aşa cu cărma lăsată stihiilor mă jărtfăscu
În stănca ace innaltă agiungu şi mă pră[pă]descu
Dar voiŭ străga în piiri, într'acel cias cu amar
Răsplătiri, răsplătiri şi voiu be acest păhar.

---

1) **M-pt. cu Nr. 2189, la pagina 102.**

In manuscrisul Academiei s'au strecurat—evident—şi câte-va erori de copie, pe care nu le-am mai îndreptat, deoarece ni se par uşor de găsit. *Piima* este mai clară în motivele reale, care-au produs-o, dar, fiind mai lungă şi cam încâlcită, —ceea ce nu este în forma în care o ţinea minte Catinca Beldiman,—nu se poate compara, ca efect, cu *Corabia pe valuri*[1]).

Dintre celelalte poezii păstrate în manuscrisul Academiei numai una se ridică ca efect şi concentraţie de idei până la rangul *Corăbiei pe valuri.* Este o poezie scrisă „din poroncă", într'o zi de 22 Dechemvrie a nu ştiu cărui an (Fonetica este modernizată de mine):

Cât îmi pare mare ziua care petrec fără tine,
Nici o frumuseţă-a firii nu mă mângăe pe mine,
Şi verdeaţa cea mai vie seamănă sălbătăcită,
Când intr'însa nu 'nfloreşte faţa ta cea strălucită;
Şi când ziua petrec toată, ah, lipsit de-a ta privire.
Cercetez urmele tale într'o desnădăjduire,
Care dacă nu se află, vărsând lacrimi nencetate.
Plâng al meu ticălos suflet ce atunce-şi cere moarte;
Dar când glasul tău s'aude, ah, cât inima se bate
Cât mângâie-a ta vedere simţirile tulburate!
Când deschizi gura de-odată, deschizi cerurile toate
Şi când mâna ta m'atinge, mă simţesc tremurând foarte.

Tema aste a tuturor boerilor poeţi din acel timp: o notă proaspătă, trează şi plăcută este la Dimachi întroducerea în contrast a verdeţii din natură.

---

1). Din *Corabia pe valuri* a publicat şi d. I. Bianu, în *Catalogul manuscriptelor româneşti* de la Academie, I, p. 122, câte-va versurî, în forma:

Pe-a stăriî lumiî valuri
Cu cirma minţii înot
Ca când să zăresc limanul
De primejdii, să mă scot.

Alergu cu pânzile întinsă
Pe lunecul cel de foc,
Pe mare ace aprinsă
A văselului noroc.

Versurile au fost scrise pela 1802 de un vechiu traducător şi copiator de scrieri literare, Toader Jora, a cărui scriere este *aici* aceiaşi, ca şi acolo unde iscăleşte, la pag. 39 a manuscrisului descris de d. Bianu. Această dată arată *vechimea* poeziei, de oarece nu poate încăpea îndoială ca Jora a scris ce-a auzit sau a cetit şi n'a ţinut bine minte dela cineva, care ştia sau avea poezia lui Dimachi.

Acelaş, ce-i drept sgârcit joc de fugitive, izolate note naturale (Fluturele!) se găseşte şi în a treia poezie, pe care o comunic întreagă şi modernizată cu fonetică. Titlul i-l las exact ca în manuscris:

Alt, tot a lui Dimachi, pentru una ce ave prepus că l-au dipărtat 1803 Ghenarie 15.

Ai hotărît să mă arz, acest foc îmi pare dulce;
Tu mi-ai zis ca să trăesc, iar tu la mormânt me-i duce,
Şi-oi muri prea mulţămit, fluturaşului urmând.
Căci văd bine că mă ard, dar voesc să mor arzând.
M'am născut *şi-ţi* fiu supus, rob fiind mă fericesc,
Ori ce-i zice eu urmez, zi-mi să mor, să mă jertfesc,
Căci şi viu şi mort fiind, ţie numai mă închin
Şi mă mângâi când gândesc pentru cine eu suspin
Ochii tăi ce m'au adus acest fel să mă robesc
Fără milă sĕ întorc acum di-m[ă] posomorăsc
Şi guriţa ce 'ntr'o vreme cu dulceaţă îmi vorbia
Nici de cum nu se deschide măcar a mă mângăea.
Inima care-mi era dăruită *păr* la moarte
Jurământuri şi *parole* într'un ceas le-aŭ uitat toate.
Ah, acest foc ce m'au ars, tu în suflet l-ai aprins
Şi vieaţa nu-mi mai lasă, nici arzând, nici fie stins.
Ce nădejde-mi mai rămâne, cum mai pot eu să trăesc
După-ce te văd schimbată şi să nu mă chinuesc;
Fericirea mea-i să mor, ca să scap din chinuire,
Dar şi tu ai să aştepţĭ a cerului răsplătire.

Cine este fiinţa, care hotărâse să-l „depărteze"—nu se poate vedea din manuscris, deoarece afară de Anica Roset, mai apare de câteva ori, în acrostihuri şi o Lucsandră, care l-a rănit cu ochii şi căreia odată îi cere să-l scape de îndoelile ce are, în nişte versuri (mediocre), care încep aşa:

La razele feţiĭ tale a privi cine 'ndrăsneşte,
Slăbind vederile sale, cu lacrămi se pedepseşte.

Tot cu ochii ei se ocupă poetul şi în altă „acrostihidă", în care-i spune că va răbda săgeţile lor, voinic, până la moarte. Aici începuse cu versurile:

Lumini două strălucite,
Stelelor închipuite—

Acelaş subiect revine în altă poezie, care începe aşa:

Ah, ce fulger ceresc oare
Cu săgeţi otrăvitoare
Mi-au rănit inima foarte—

Durerile sânt mari, dar poetul este foarte hotărât:

Ceriule, a ta săgeată
Mai sloboade înc'odată
Cu o pară mai cumplită,
Că nu pot să fac răbdare
La această întâmplare
Când inima mi-i rănită,
Vreau să mor—

Aceiaşi ochi sânt cântaţi în poezia următoare, pe care o copiez (şi foneticeşte exact, pentru a da cel puţin două probe de text Dimachian—presupunând fireşte, că copistul, un văr al lui C. Conachi, a copiat destul de exact, lucru de care avem oarecare motive să ne îndoim):

Ochii cari au puteri
Asupra inimii meli
Mă înviiază c'o clipiri
Plină de milostiviri.
Tot aceia, când s'arată
Cu mănii înfocată,
Mă omoară fără milă
Şi mă învii iar în sâlă.
Înşuş ei mă fac a credi
Că, când sufletul s'o perdi,
Însămnează o schimbari
La a focului său stari.
Cu săgiata ce cumplită
Avănd inima rănită,
Ce amară, ah, dulceaţă
Este amoriul în viiaţă!

Succesiunea poeziilor face impresia că poetul căntă un amor real. In adevăr, după cele arătate mai sus, ne putem aştepta la necazuri ucigătoare. Iată-le că vin! In poezia ce urmează, tot „cu acrostihidă“, tot cu Lucsandra şi care începe aşa:

La ceasul acel de moarte
Ce-au hotărât a mea moarte,
Unde-au mai rămas putere
Să sufer aşa durere—?,

poetul arată că despărțirea l-a omorât, că nădejdea i s'a schimbat în plâns și se roagă:

> Ah, vino, ah suflețele
> Să vezi lacrămile mele.

Va fi venit? Poezia următoare, cu titlul *De paraponire* ne dovedește că nu. Ea începe așa:

> Viața mea la moarte merge...
> Nu este cine s'alerge
> Să-mi ia săgeata din pept.

Vrăjmașul îi dă năvală; *trei* ani sânt de când sufere și se s bate; acum dușmanul îl lasă în părăsire, să moară.

Poetul rămâne iarăș singur în natura, pentru care, nu încape îndoeală, avea și ochi și simțire. In jalea-i mare i se pare însă că și luna este nesimțitoare. Și 'ncepe:

> Lună, lună, te văz lină
> Și 'nfocată cu lumină,
> Răvarsă a tale rază,
> O dulceață de viață—

și adaoge, că, dacă moartea i-ar veni, acum ar primi-o cu bucurie. Dar, până atunci, mai cântă ceva. Luna-i aduce aminte de iubita care, ca și luna, a răsărit și s'a ascuns, fără să-i lase siguranța că va reveni să-i lumineze noaptea, în care s'a scufundat. Poezia aceasta începe așa:

> De abea o lună dulce
> Cu luceferi de lumină
> Au strălucit într'o noapte
> Cu o fețișoară lină—

Luna îl preocupă și 'n alte stihuri, despre care însemnează în titluri că le-a făcut „sara șezând la Copou, pe lună":

> Pentru-ce strălucești, lună?
> N'auzi frunzele cum sună
> Și cu-a vântului suflare
> Răspund la a mea 'ntristare?

De ce-l luminează oare ea, când el, urându-și viața, ar preferi întunerecul? Despărțirea de ea îl face să caute întunerecul;

şi totuşi o minută de amor l ar face să reintre vesel în lume, în viaţă! O mângăere gingaşe a lunii asemenea merită să fie scoasă din aceste uitate stihuri:

Ah, dar (văz) şi peste tine
Un cumplit nour că vine:
Au şi firea ta-i să fii
Tot în nestatornicii?

Durerile sale le mai cântă direct, încă odată, într'o revărsare de stihuri, în care-şi laudă răbdarea cea multă. Inceputul sună:

Cine are pept să poarte
Focul şi dureri de moarte
Şi să fie odihnit—?

Vornicul Neculai Dimachi era însă capabil să se ridice şi la oarecare obiectivitate de simţire;— susţin cuvântul, deşi pare nepsihologic. Intr'un rând, *ea*, nu se ştie cine, l-a rugat să-i toarne în versuri durerile *ei*. Aceasta se însemnează în titlu; «Făcută din porunca unia asupra ei». Aici poetul pare că împrumută *ei* ce simţia tot cam pe-atunci şi el, hotărârea şi a ei fiind să rămâe statornică. Se găsesc chiar idei asemănătoare cu cele din *Corabia pe valuri*, d. e. la început:

Am perdut nădejdea toată, nu mai am chip de scăpare,
Cînd inima mea înnoată în valuri de întristare.
Nouri şi furtuni cumplite asupră-mi văd că să pleacă
Adîncuri nemărginite viaţa mea îmi înneacă.

Dar obiectiv devine poetul într'un dialog, care face impresia unei teoretizări a simţirilor în care s'a sbătut. Dialogul il copiez întreg, cu titlu cu tot:

Vorbe a sufletului cu inima

Sufletul

Inimă, ce întristare
Te-au cuprins aşa de-odată
Şi cu-atâta înfocare,
Ca când n'ai avea scăpare,
Ci-ai să fii moartă îndată?

Inima

Sămt un foc că sĕ aprinde
Întru sine-mi, sufleţele,
Şi cât puţân sĕ întinde,
Incât văd că mă cuprinde
Şi-mi pricinueşte jele,

Lucru care nici odată
Incă n'am avut cercare,
Şi aud din lumea toată
Că-i o pară înfocată
Cu durere foarte mare.

Sufletul

Aşa este, inimioară,
Patima nemilostivă
Şi aceasta este-o pară
De cât toate mai amară
Când se 'ntâmplă împotrivă.

Inima

Dar când focul sĕ aprinde
Intre doi c'o cumpănire,
Ori cu cât mai mult se 'ntinde
Şi 'npreună îi cuprinde,
Nu le-aduce-atunci mâhnire.

Sufletul

Mai ales acea dulceaţă
Cu deplină 'ncredinţare
O sămţăşti că-ţi dă viaţă,
Cînd într'a iubitii braţă
Te răpeşte cu 'nfocare.

Inima

Suflete, dar despărţire
Vre odată nu se poate,
Ca să aib' a lor unire
La a vieţii săvîrşire
Atunci când se fârşesc toate?

Sufletul

Inimioară, birueşte
A amoriului cunună,
Căci pe doi când îi uneşte,
Totodată îi primeşte
Şi mormântul împreună.

Numai fă o hotărâre,
Cu aşa statornicie
Să primeşti orice ce jărtfire
Şi s'arăţi a ta iubire
Intru nevinovăţie.

Câte-odată era şi rece, nu numai obiectiv poetul. D. e. aşa era când a scris stihurile (în gen popular) ce încep (la p. 93 a manuscrisului) aşa de potolit:

Porunca amoriului
S'ardă 'n para focului.
Şi văd bine, că m'am ars
Dar nici pociŭ, nici voiu s'o las.
Când m'oiu dispărţi de-amoriu
Sânt hotărît ca să moriu etc.

Aşa era poetul Neculai Dimachi, când iubia.

Afară de dragoste şi de iubirea naturii şi de puţintica filosofie practică, ce reese din poeziile lui, trebue să mai amintesc o notă mai puţin simpatică şi prea puţin potrivită cu delicateţa simţirilor acelora. In *Convorbiri*, volumul citat, pagina 383—387 publicasem o glumă dramatică-satirică, care biciuia sgârcenia unui boer şi la care Dimachi colaborase. Versuri satirice se găsesc şi într'aceste, numai ale lui, două până acum, adecă până la alte descoperiri. Intr'una vornicul îşi varsă focul pe un oarecare

. . . . lemn de fag
Bună coadă de băltag
Crangă lungă, cioturoasă
Chistritură urduroasă

şi pe un biet Ţigan «fără ţară», pe care asemenea îl trimite «afară din lume», nefiind «nici de o treabă», ba, vătămând chiar gustul estetic al boerului care, se vede, nu se prea ocupa cu igiena sălaşelor sale. Versul din urmă îndreptat către Ţigan este o cruzime:

Rade-ţi lindina din barbă!

Celelalte versuri satirice au titlul *O adunare a trii cucoane*; ele încep cu copilăriile modei:

Ia vezi, zău, ce minunat
Fustanlâc mi-am cumpărat,

dar li se atrage dela o vreme atenția că nu trebue să se sfădiască pentru astfel de copilării și li se arată—pe fereastră ori din cerdac?—o butcă cu doi Moldovani drepți, care se ceartă rău și care se descopăr a fi oameni de casă ori prieteni:

Ei, îl știu, e Costandin
Nătărăul cel deplin
Înpreună cu Iordachi
Gogomanul lui Dimachi.

Accentele sânt așa de sincere și aruncă o rază destul de interesantă în mediul boeresc din care răsăria poezia și satira vornicului, încât ar fi fost păcat să nu le tipăresc aici, deși astă-zi fiecare cetitor va fi de părere că cel puțin barba Țiganului nu trebuia eternizată chiar așa fără de cruțare. Dar pe atunci simțirile civilizată nu erau încă întinse și asupra robilor, cu care de-altfel boerii trăiau de-avalma, cînd erau copii, iar când erau bărbați, ca stăpâni egoiști ce-i cântăriau după folosul și plăcerile ce puteau aduce. La Conachi nu se găsesc accente de-acestea. El era poet satiric și al clasei, mai ales al clasei sale, era suflet mai cuprinzător, mai superior, mai nobil. Dimachi sta cu câteva trepte mai jos în scara valorilor culturale ale vremii și de-aceea mi s'a părut că este pentru mediul său chiar *mai* caracteristic, cu toate-că versurile ce-l consacră poet caracteristic sânt încă foarte puține.

Doresc altora bucuria de-a putea întregi icoana poetului cu văpsele cât mai multe și mai vii.

București 7. IV. 1906.

G. BOGDAN-DUICĂ

Petroniu veacului al XIX-lea
(OSCAR WILDE)

Vă aduceţi aminte de *Petroniu* din romanul «Quo vadis» al lui *Sienkiewicz*?

Artistul şi aristocratul *arbiter elegantiarum* al epocei neroniane a rămas veacuri întregi ca icoana favorită a poeziei,— rece şi indiferentă pentru durerile vulgului înglodat în mizeriile vieţii.

In mijlocul orgiilor, cari pot îngrozi astă-zi imaginaţiile cele mai puţin timide,—în mijlocul cruzimilor, cari au creat atîţia martiri ai lumii creştine,—elegantul autor al *Satyricon*-ului îşi păstrează zimbetul de conştiinţa superiorităţii sale de artist,— şi grija de a nu-şi întuneca reputaţia de infailibil *arbiter elegantiarum*.

Şi între creştinismul, pe de o parte, ce se pregătea să cucerească omenirea, şi pe care şi-l închipue ca «îndatorirea de a *iubi* pe toate sluţeniile, cu nasuri strivite, ochii încrucişaţi şi ceafă lată»,—şi, pe de altă parte, tiranul degenerat, care îşi cobora purpura imperială pe arena de circ, ca, în cunună de poet, în razele de foc ale Romei în flăcări, să cînte, cu lira de aur în mînă, înaintea unei lumi de sclavi,—Petroniu tot e mai aproape sufleteşte de Neron...

Chiar cînd Neron «se însoară», *în public*, cu un eunuc, tînăr şi frumos,—poetul artei pure, zice Suetoniu, găseşte numai o ironie: «dacă Domiţiu, tatăl lui Neron, şi-ar fi găsit numai ast-fel de soţie, omenirea ar fi fost mai fericită»...

Iar cînd furia sîngeroasă a stăpînului începuse să-i primejduiască... periclitezeze eleganţa vieţii,—el ştie să apună într'un decor de feerie: în mijlocul prietenilor şi al admiratorilor, la o masă încărcată de bucate alese, de vinuri scumpe, de flori, în sunetul muzicii, în-

conjurat de sclave tinere, frumoase şi... goale, cu cupe preţioase în mînă, alături de cea mai frumoasă iubită... sclavă...;—vîna e tăiată de un medic meşter, şi viaţa se strecoară pe nesimţite in picături de sînge, cari se amestecă cu sîngele iubitei, ce-l urmează „dincolo“,... în priveliştea sculpturală a jocului copilelor blonde şi a flăcăilor bronzaţi...

Şi tiranului i se trimite vestea, pregătită cu iscusinţă:

„... E în viaţă cevà ce nu mai pot suferi. O, rogu-te, nu „crede că mă înspăimîntă, că ţi-ai omorît pe mama, pe soţia, „pe fratele, că ai dat foc Romei, c'ai trimis în infern pe cei mai „buni barbaţi ai statului. Nu, strănepoate a lui Cronos! Moartea „—e destinul muritorilor, şi alt-ceva nu putem aştepta de la tine. „Dar încă ani întregi să-mi chinuesc urechile cu cîntecele tale: „să văd pîntecele tău domiţian, pe picioare subţiri, cum saltă „în dans; să ascult declamaţia ta, poemele tale,—nenorocitule „poet de mahala,—iată ce întrece puterile mele, şi mi-a deştep„tat dorul de moarte!... Fii sănătos, dar nu mai cînta; omoară, „dar nu mai scrie versuri; otrăveşte, dar nu mai dansa; să dai „foc la cetăţi, dar nu mai pune mîna pe citeră,—acesta este ul„timul sfat prietenesc, ce ţi-l dă *arbiter elegantiarum*“..

Artă pentru artă!..

* * *

Două milenii această imagine a inspirat pe poeţi; două milenii viaţa literară produce copii şi.... caricaturi, mai mult sau mai puţin reuşite, ale nemuritorului *arbiter elegantiarum*; două milenii, în anumite epoci, toate inimile pustiite, toţi creerii seci, îşi ascund sărăcia şi indiferenţa faţă de durerile mari şi adînci ale lumii sub aforismele înflorite ale autorului *Satyricon*-ului asupra frumosului în sine şi a *artei pure*.....

* * *

Şi după două milenii spiritul elegantului tovarăş al lui Neron par'că a găsit o nouă întrupare în toată splendoarea unui poet de geniu:

„Nu există cărţi morale sau imorale. Sînt numai cărţi „bine scrise şi rău scrise. Atîta tot.....“

„Un artist nu trebue să aibă simpatii *etice*. Simpatiile „etice ale artistului nu sînt decît o neertată înflorire de stil“....

«Arta nu are, scopuri practice»....[1]).

Artă pentru artă!...

O, cît ni sînt de cunoscute aceste motive, cari găsesc răsunet, ca monedă de schimb, şi pe paginile chlorotice ale «Vieţii Nouă» a d-lui O. Densuşianu, şi în foiletoanele pretenţioase ale d-lui Lovinescu şi chiar din cînd in cînd în cadrul atît de sănătos, în deobşte, al „Luceafărului" din Budapesta!...

Aceasta e teorie curentă,—comodă atît pentru a combate „idei subversive", cît şi pentru a justifica nedreptăţile străvechi.

Dar «petronizanţii» noştri n'au curajul să mărturisească ce se ascunde în dosul «artei pure»,—*Oscar Wilde* nu are astfel de slăbiciuni,—din înălţimea gloriei sale mondiale, la care a ajuns de tînăr, el ne declară, că nu vrea să poarte jugul moralei vulgare,—căreia se inchină „mulţimea stupidă".

„Majoritatea omenirii,—spune el,—îşi otrăveşte viaţa prin„tr'un *altruism* nesănătos şi exagerat".

Acest altruism ne face să glorificăm *munca*, şi să ne aservim intereselor *mulţimii*: «un nămol de stupidităţi s'a spus în ultimele vremuri asupra iuriuririi înălţătoare a muncii»,—pe cînd scopul adevărat al vieţii nu e munca, ci *răgazul perfecţional*,— «cultivated leisure»; acest «*cultivated leisure*— înseamnă posibi«litatea de a crea frumosul,—de a ceti creaţiuni frumoase, sau «pur şi simplu de a gusta frumuseţele naturii». O creaţiune artistică nu trebue să se preocupe de nevoile poporului, fiind-că, atunci „artistul încetează de a fi artist şi se transformă intr'un „meseriaş, caraghios sau plictisitor, într'un negustor cinstit sau „necinstit... Arta nu trebue să tindă să fie accesibilă mulţimii... „Cînd mulţimea spune, că o creaţiune este fără înţeles,—asta în„samnă că artistul ne-a dat o operă frumoasă şi nouă; cînd „mulţimea ne spune, că artistul e *imoral*,—el ne-a dat o operă „frumoasă şi *adevărată*... Mulţimea e un despot, ce vrea să ne „strivească sufletul şi trupul... o. adunătură de dobitoace, oarbe, „surde, respingătoare, caraghioase, grave şi neruşinate"... [2]).

Dispreţ pentru muncă, dispreţ pentru acea mulţime, care e silită să trăească din muncă, să-şi schilodească mînile cu bătături, şi—oroare!—să asude,—exaltare a *trîndăviei elegante*, consacrate cultului „Frumosului",—departe de viaţa de mizerii şi lupta ce duc „animalele feroce şi caraghioase"...

1) *Oscar Wilde*,—„A preface to *Dorian Gray*", Fortnightly Review, 1891, v. 49, p. 292 urm.

2) *Oscar Wilde*,—„Intentions", London 1891 p. 189 urm.

Asta-i „artă pentru artă",—cum o înţelegea Oscar Wilde.

Cetiţi, de pildă, nuvela lui, foarte suggestivă: „Crima lordului Arthur Savile" [1]),—care ne zugrăveşte viaţa de „trîndăvie elegantă" emancipată de morala „mulţimii stupide".

Tînărul lord Arthur Savile, e in ajun de a se căsători cu frumoasa lady Sybila Merton. Dar la o „recepţiune" în lumea mare, un „chiromant" de salon îi *ceteşte* „în liniile" mînii drepte destinul: e predestinat să asasineze un om.

Lordul Savile e adînc turburat. Il îngrozeşte, credeţi, fatalitatea, care îl condamnă să răpească viaţa unui om? Nu! Dar el nu vrea ca această fatalitate să-i tulbure „simfonia vieţii" *după* nuntă; estetica îi impune sarcina de a lichida *întăiu* această prescripţiune a destinului,—pentru ca apoi să nu intervină vre o notă discordantă în acordurile eteree ale «trîndăviei elegante», alături de frumoasa lady Sybila Merton...

Şi Oscar Wilde ne descrie,—cu toată solemnitatea, demnă de un ast-fel de înalt subiect, şi cu o profuziune de detalii,—cum tînărul şi elegantul lord Savile încearcă întăiu să otrăvească o mătuşă, „buna lady Clem", pe care el „totdeauna a iubit-o foarte mult", apoi să distrugă, cu ajutorul unei maşini infernale, pe un unchiu, „bunul şi savantul decan de Chichester",—pe care iară-şi l'a respectat şi l'a iubit în totdeauna;—în sfîrşit, are norocul de a arunca în Tamisa pe însu-şi „chiromantul", care i-a descoperit destinul...

Mustrări de cuget?

Cetiţi sfîrşitul nuvelei:

Au trecut cîţi-va ani. Lordul Savile e demult însurat cu frumoasa lady Sybila, şi „ei—ne spune autorul,—au conservat toată tinereţea de sentiment". Doamna primeşte în vizită pe nobila lady Windermere, care îşi permite o glumă la adresa „chiromanţiei".

—„Să nu vorbiţi, lady Windermere, în contra chiroman-
„ţiei,—îi spune graţioasa gazdă: acesta e singurul lucru, în pri-
„vinţa căruia Arthur nu permite glume...

„—Nu vrai să spui, Sybila, că dînsul crede în chiromanţie?

„—Intrebaţi-l, lady Windermere,—iată-l.

„Lordul Art6ur intră, în adevăr, cu un buchet de tranda-
„firi galbeni în mînă, însoţit de cei doi copilaşi ai lui, cari joacă
„în juru-i.

---

1) Traducere franceză: „Le crime de Lord Arthur Savile", Paris, P. V. Stock, 1905.

„—Lord Arthur?
„—La ordine, lady Windermere.
„—Ai curajul să-mi spui, că crezi în chiromanţie?
„—Sigur,—zice tînărul zîmbind.
„—Şi pentru ce?
„—Pentru că îi datoresc toată fericirea vieţii mele,—mur-„mură el, răsturnîndu-se într'un jilţ de trestie.
„—Cum aşa, mon cher?
„—Sybila,—fu răspunsul,—şi el îşi întinde trandfirii către „soţia sa, privind-o în ochii viorii“...

* * *

Rar un om în viaţă se poate bucura de acea glorie mondială, cu care soarta l'a dăruit pe Oscar Wilde.

Incă tînăr, el ajunge idolul celei mai aristocratice societăţi din Europa. Fie-care nouă scriere a lui e un mare eveniment literar. Piesele lui, rînd pe rînd, au un succes nebun pe scenele cele mai glorioase ale Londrei: «Lady Windermere's Fan», «A Woman of no importance», «The ideal Husband» şi «The importance of being Earnest»,—nu mai dispăreau de pe afişe, şi teatrele tot gemeau de lume. I se ridicau statui, şi flicele blonde ale Albionului blazonat le încununau cu flori...

Ca şi prototipul său din epoca neroniană, acest cîntăreţ al „artei pure“ ajunge *arbiter elegantiarum* pentru odraslele celei mai mîndre aristocraţimi a Europei: coloarea şi croiala hainelor lui, forma ce dădea el cravatelor sau pălăriilor sale, numărul de bumbi la mănuşi, precum şi parfumurile sale favorite, menuurile meselor sale, precum şi atelajele sale fantastice, — îndată erau considerate ca ultima expresiune a eleganţei, şi primite ca lege de toţi descendenţii cruciaţilor şi ostaşilor lui William Cuceritorul...

Şi poetul „trîndăviei elegante“, se pătrundea tot mai mult de misiunea sa de preot al „artei pure“,—şi mîndru, simţia un dispreţ tot mai adînc pentru lumea „grosolană“ a muncii şi a suferinţii,—„turma stupidă de iloţi“,—„animalele feroce şi caraghioase“...

* * *

Şi de odată un groaznic crach!... Un proces scandalos, peripeţiile căruia nu pot fi descrise, o acuzare scîrboasă de crimă

în contra naturii,—condamnare, lanțuri, închisoarea, ani întregi...

In societatea engleză, în care un om ca Parnell, „regele neîncoronat al Irlandei" își sdrobește cariera și moare de durere, fiind-că e dovedit de adulter,—în societatea, care a știut să inspire și Americanilor atîta respect pentru forme, încît zilele acestea otelierii New-Yorkului își refuzau ospitalitatea lui Maxim Gorki, fiind-că îl însoția o femee, cu care nu-l lega cununia,—e lesne de înțeles ce efect a trebuit să aibă în ast-fel de societate această catastrofă morală...

Nu numai dispare însu-și numele lui Oscar Wilde din vitrinele librăriilor și de pe afișele teatrale, nu numai nimene nu mai poate îndrăzni să-l pronunțe în saloane,—dar e un scandal simpla amintire a titlului vreuneia din acele opere ale „monstrului", cari cu cîte-va luni înainte provocau entuziasmul nemărginit al aceleiași societăți!...

Oscar Wilde nu e numai dat jos de pe piedestalul lui de geniu, și condamnat la *munca silnică*,—el, pentru care orice muncă e un blăstăm,—destinul „mulțimii stupide de iloți",—dar e condamnat să piardă legăturile cele mai sacre cu viața: mama lui moare sdrobită de durere, peste cîte-va luni o urmează în mormînt și soția lui,—și fiii săi,—cu cari societatea, păzitoarea moralei înalte, nu-i mai permite vre o întrevedere,—la majoritate sunt siliți să-și ascundă numele pătat în zidurile unei mănăstiri (Wilde aparține unei familii de catolici)...

Dar viața fizică nu se stinge, cel ce a fost Oscar Wilde continuă a trăi în mizerabilul «ocnaș No. 33» din Reading:

«We tore the tarry rope to shreds
«With blunt and bleeding nails...
«We sewed the saks, we broke the stones
«We turned the dusty drill;
«We banged the tins, and bawled the hymns
«An sweated on the mill:
«But in the heart of every man
«Terror was lying still»...[1])

(„Noi desfăceam otgoane cătrănite, cu unghii rupte și însîngerate; noi coseam saci, sfărmam pietre; cîntam imnuri, asudînd la morișcă; înse în inima fie-căruia mută zăcea groaza"...)

Viața par'că s'a însărcinat cu tot dinadinsul să supună unui sever examen concepția „trîndăviei elegante"...

1) The Ballad of „Reading Gaol".

* * *

Care a fost rezultatul examenului?

Răspunsul îl găsim în confesiunea ce autorul însu-şi al acestei concepţiuni a scris-o în cei doi ani de muncă silnică în închisoarea de Reading, sub sumbrul titlul: „De Profundis" [1]).

Inainte de a intra in această închisoare, Oscar Wilde, după condemnare, a trebuit *să trăiască* o scenă care apare ca simbolul rupturii sale cu trecutul de eleganţă. Iată cum el însu-şi ne descrie această scenă:

«Totul în tragedia mea a fost hidos, meschin, respingător, «*lipsit de stil*: însă-şi haina ne face *caraghioşi*... Sîntem niste «clowni cu inemi sdrobite... La 13 Noembrie 1895 am fost adus «din Londra aici. In această zi, între orele două şi două şi ju-«mătate, a trebuit să aştept pe peronul gării din Clapham, în «haina de puşcăriaş, în lanţuri, sub privirile trecătorilor. Eram «o priveliştе caraghioasă; văzîndu-mă, oamenii începeau să rîdă; «fie-care tren mărea cercul de curioşi; nimic nu putea întrece «cheful lor (their amusement). Acestea fireşte, înainte de a se şti, cine sînt. Iar cînd au aflat,—au început să rîdă şi mai tare. «Şi mai bine de jumătate de ceas am stat acolo, sub ploaia ce-«nuşie de Noembre, înconjurat de mulţimea, ce-şi bătea joc de «mine»...

Cine a trecut prin ast-fel de momente, nu mai poate păstra credinţa în „trîndăvia elegantă", în puterea inălţătoare a „Frumosului pur", de-asupra mizeriilor vieţii,—i se impune „revizuirea conştiinţii", cu atît mai mult că un Oscar Wilde nu poate arunca asupra altora vina nenorocirilor sale, şi nu poate să nu-şi dea seama de cauza adîncă a acestor nenorociri:

„Eu însu-mi sînt cauza pieirii mele... Zeii mi-au dat a-„proape tot ce se poate dori. Dar eu mi-am permis să duc viaţa „într'o lungă trîndăvie, stupidă şi sensuală. Imi plăcea să fiu „*flâneur*, un spilcuit, un om de modă. Mă înconjuram de carac-„tere mici şi de spirite uşoare... *Viaţa altora mi-a ajuns cu to-„tul indiferentă.* Căutam numai plăceri... Şi am permis plăcerilor „să mă domineze... Şi am ajuns la o groaznică decădere...

„..După trei luni am pierdut pe mama. Nimene nu ştie cît „am iubit'o şi am venerat-o. Moartea-i mi-a fost groaznică, înse „eu, altă dată prinţ al cuvîntului, nu am cuvinte pentru a-mi

2) *Oscar Wilde,*—„De Profundis", Methuen and Co., London 1906 (a fost tipărit numai după moartea autorului).

„exprima durerea şi ruşinea. Ea şi tatăl meu mi-au lăsat un „nume, pe care ei l'au făcut nobil şi cinstit, nu numai în litera- „tură, artă şi ştiinţă,—ci şi în istoria ţării mele, şi în des- „voltarea ei naţională. Eu am aruncat asupra acestui nume o „pată neştearsă în veci; eu l'am prefăcut într'o poreclă urîtă „pentru mulţime, l'am tîrît în glod, l'am făcut sinonim de bes- „tialitate şi nebunie"...

Mai jos nimene nu mai poate cădea în conştiinţa de sine, şi botezul suferinţii morale şi al umilirii transformă pe poetul din «junesse dorée» de altă dată, în propovăduitorul sumbru al rolului moral al suferinţii şi al durerii:

„Am trăit altă dată în întregime numai pentru plăceri. „Fugeam de suferinţă şi de durere, în toate formele; le uream, „vedeam în ele manifestări de imperfecţiune; ele nu intrau în „planurile vieţii mele, *nu aveau nici un loc în filosofia mea.* „Maică-mea, îmi cita adesea versurile lui Goethe, scrise de Car- „lyle pe paginile unei cărţi, ce i-a dat-o altă dată, şi traduse „de el ast-fel:

„Who never ate his bread in sorrow,
„Who never spent the midnight hours
„Weeping and waiting for the morrow,—
„He knows you not, ye heavenly powers...

(Cel ce nici odată nu şi-a mîncat pînea în durere, şi nici o dată n'a petrecut orele de noapte aşteptînd, în lacrimi, dimi- neaţa,—acela nu vă cunoaşte, puteri ale cerului).

«Aceste versuri le cita nobila regină a Prusiei,—pe care «Napoleon o trata cu atîta grosolănie brutală,—în mijlocul umi- «linţii şi în exil; aceste versuri le cita adesea maică-mea în du- «rerile ultimelor sale zile. Eu refuzam cu desăvîrşire să recunosc «imensul adevăr ce-l ascund ele. Ii repetam, ca răspuns, că n'am «nici o dorinţă de a-mi mînca pînea în durere, nici să-mi pe- «trec nopţile aşteptînd în lacrimi zorile amare...

«In dosul bucuriei şi al veseliei poate fi un temperament «grosolan, aspru, şi respingător. Dar în dosul durerii, e tot-dea- «una durerea... totdeauna o inimă... In durere e o realitate in- «tensă, extraordinară... Nu e o singură fiinţă nenorocită, închisă «aici împreună cu mine în acest mizerabil lăcaş, care să nu «fie în raport simbolic cu taina vieţei. Fiind-că taina vieţii e «suferinţa»...

Din cauza aceasta, dărămîndu-şi templul egoist al «artei pure» cel ce altă dată judeca pe cei umiliţi ca o turmă stupidă

de iloţi, «animale feroce şi caraghioase», —vede în ei pe depozitarii adevărului moral suprem:

«Sărmanii sunt mai înţelepţi, mai miloşi, şi mai blînzi, mai «simţitori decît noi (cei din *societate*)», zice el,—şi e interesantă pentru un condamnat la munca silnică motivarea acestei afirmări:

«*In ochii lor închisoarea e o tragedie în viaţa unui om*, «o nenorocire, o năpastă,—ceva ce are drept la simpatia altora... «Ei tot-deauna vorbind de un puşcăriaş întrebuinţează cuvîntul «de *nenorocit*,—şi acest cuvînt coprinde înţelepciunea perfectă a «iubirii. Pentru oamenii din societatea noastră, e cu totul alt«fel,—pentru ei închisoarea face din om un paria. Eu, şi alţii ca «mine,—noi n'avem, în ochii acestora dreptul nici la aer, nici la «soare. Prezenţa noastră le strică plăcerea»...

Şi Olimpianul indiferentist, căzut la fundul vieţii sociale— isbucneşte în contra egoismului „societăţii“!

«Societatea îşi aroagă dreptul de a supune pe individ la «groaznice pedepse... Dar odată pedeapsa primită, ea îl lasă pe «om cu sine însu-şi—adică tocmai în momentul, cînd se naşte «pentru ea cea mai înaltă datorie către cel pedepsit. Ii e, în «adevăr, ruşine, de actul ei, ea fuge de cei pe cari i-a pedepsit, «cum noi fugim de creditorul, pe care nu-l putem plăti, sau de «omul, căruia i-am pricinuit o nenorocire ireparabilă»...

Gîndul unui poet,—chiar atunci cînd e în lanţuri şi poartă haina de ocnaş,—nu poate să nu fie preocupat de problemele artei. Dar cît de departe e concepţia lui de aceea a „trîndăviei elegante“! El, elegantul, privilegiatul şi egoistul, ateul şi păgînul, din Parnasul descendenţilor din cruciaţi,—vede întruparea ideală a artistului.... în Crist!....

«Locul lui Crist e sigur între poeţi.... Morala lui e toată «de simpatie, cum trebue să fie morala (înainte se ridica în contra «altruismului nesănătos» !....). Dacă el nu ar fi spus nimic mai «mult decît aceste cuvinte: *greşelele îi sunt iertate, fiindcă ea «mult a iubit*,—încă face să mori pentru că au fost spuse.... «Pentru el fiecare om e o excepţie,—e un scop în sine... Şi face «să trăeşti numai pentru a putea spune această frază: *cel din«tre voi care e fără păcat să arunce piatra dintăiu*..... Trebue «să fii în închisoare ca să'l înţelegi pe Crist, şi pentru aceasta, «poate, face să nimereşti în închisoare....»

Nu degeaba, singura operă de artă scrisă de Oscar Wilde, după ce l'a lovit nenorocirea, a fost „Balada închisoarei de Rea-

ding",—care în loc de numele autorului, poartă numărul său de pușcăriaș: „Ocnașul No. 33" [1])

E cea mai puternică, mai fioroasă protestare în contra pedepsei cu moartea și a sistemului întreg penitenciar,—din toată literatura universală („arta nu are scopuri practice", scria el cu cîți-va ani înnainte, în «prefața la Dorian Gray». O!):

„Aici sînt biciuiți cei slabi, aici sînt bătuți cu vergi să-„racii cu duhul, și împovărați cu munca peste puterile lor moș-„negii și copiii. Unii își pierd mințile, alții sînt otrăviți și mai „rău de mînie și ură, și nimene nu îndrăznește să arunce o „vorbă. Fie-care celulă îngustă locuită de noi, e o gaură întu-„necoasă plină de putoare înnădușitoare,—în ferestrele în-„grădite cu fier bate suflul miasmatic al morții. Și toate în om „afară de pofte, se prefac aici în pulbere....."

* * *

Au trecut doi ani de suferinți și înjosire, s'au deschis, în sfîrșit, porțile groaznicei închisori,—și bietul poet credea că nu-și face iluzii asupra celor ce-l așteptau dincolo de pragul lor. „De Profundis",— scrisă în închisoare,—se isprăvește cu următoarele rînduri:

«Societatea, așa cum noi am constituit-o nu va avea nici «un loc pentru mine; dar Natura, ale cărei ploi dulci cad a-«supra drepților ca și asupra nedrepților, va avea crăpături în «stînci, în cari mă voiu ascunde, și văi tainice, în tăcerea că-«rora voiu putea să plîng, fără să fiu supărat de nimene. Ea «va aprinde stele sub bolta nopții, pentru ca să pot umbla, fără «a mă împiedeca în întunerec, și ea va trimite vîntul să sufle pe «urmele pașilor mei, ca nimene să nu mă poată urmări; ea mă «va spăla în apele sale mari și mă va însănătoșa cu ierburile «eĭ amare....»

Vai, sărmanul visător!

In zilele noastre natura nu oferă adăpost pentru visuri de poet, dacă nu se prezintă titlurile cuvenite de proprietate.....

Realitatea l'a aruncat pe Oscar Wilde în unul din cele mai mizerabile cartiere ale Parisului, în luptă cu mizeria cruntă, fără mijloace, fără rude, fără prieteni și cunoștinți. Spre culmea nenorocirii, l'a părăsit și inspirația poetică („Balada închisoarei de Reading" e ultima lui creațiune)...

Bolnav, înbătrînit înainte de vreme, el suferea de foame și

1) C. 33,—„The Ballad of Reading Gaol", L. 1898.

de frig; gonit în stradă pentru neplata chiriei din vizunia de cerşetor ce ocupase, — el a fost silit să cerşească în scrisori ajutorul vechilor prieteni, — şi scrisorile adesea rămîneau fără răspuns... Biografii ne-au păstrat un detaliu îngrozitor: intr'o zi nenorocitul a fost silit să-şi vîndă dinţii falşi, ultimul obiect de valoare ce-i rămăsese.....

In sfîrşit, a venit moartea izbăvitoare (La 30 Noembre 1900), —a trebuit să fie înmormîntat într'o cămaşă de pomană: nu mai avea nici una!....

Arbiter elegantiarum, de la pragul veacului al XX-lea, care nu poate să meargă la bae şi să-şi schimbe cămaşa!....

* * *

Istoria ne-a păstrat icoana unui Petroniu încununat de slavă, bogat şi puternic, tovarăşul jocurilor şi al cîntecelor princiare,—care chiar moare în aerul înbălsamat al unei săli de prînz, în sunetul muzicii, în vederea dansurilor plastice, alături de o frumoasă sclavă,—una din acele ce l'au ajutat în cultul «Frumosului în sine», departe de lumea de mizerie şi muncă,— «iubita», care l'a urmat şi dincolo de mormînt...

Dar un Petroniu, un preot al «artei pentru artă», — un Petroniu, despreţuitor al lacrimelor şi al sudoarei turmei de iloţi, aruncat în glod şi călcat în picioare de toţi copărtaşii în «trîndăvie elegantă»; un Petroniu flămînd şi gol, tremurînd de frig; un Petroniu murdar, fără cămaşă; un Petroniu gonit în stradă, şi bolnav, fără dinţi, silit, în loviturile ploaei de toamnă, să pîndească la intrarea cafenelelor, să «tapeze» cu cinci franci o «brută feroce şi caraghioasă.....»

O!......

Acest spectacol ni l'a dat proza realităţii, în acest început de veac......

* * *

Viaţa reală par'că a voit să facă o crudă experienţă pentru a ne dovedi,—cu argumente la cari nu se află răspuns, — că formula «Artei pentru artă» e numai o minciună, o închipuire a egoizmului sătulului, a triumfătorului vieţii, — în ura lui în contra celor ce-l acuză prin înse-şi durerile şi suferinţile lor..... «Dar durerea îţi aruncă jos masca»,—ne spune nenorocitul ocnaş din Reading.....

* * *

Oscar Wilde şi-a ispăşit toate păcatele. Nu vorbesc aci de faptele ce i-au atras fulgerele legii,—ci de teoriile lui egoiste şi duşmănoase pentru mulţimea celor ce zidesc viaţa prin durerile şi munca lor,—teorii, ce îmbracă haina strălucitoare a *cultului pentru arta pură....*

Cel ce a început aşa cum a început Oscar Wilde, şi a sfîrşit cum a sfîrşit el, desigur nu se afla în condiţii prielnice pentru a ne da o concepţie sănătoasă şi justă asupra vieţii şi asupra manifestării ei în artă, şi chiar cînd e prins în chingile de fier ale durerii şi ale înjosirii, e firesc să auzim la el note falşe.....

Dar strigătul lui de amară căinţă, în «De Profundis», şi protestul lui sîngeros, în «The Ballad of Reading Gaol»,—îi dau dreptul la recunoştinţa noastră, şi numele lui va rămînea în galeria marilor poeţi, şi marilor victime ale vieţii....

* * *

Şi pentru aceasta să-i fie iertat chiar, dacă încă mult timp vom fi condamnaţi să cetim, din nou şi nou repetate,—pe paginile chloroticelor reviste şi în foiletoanele pretenţioase ale ziarelor,—aforismele sale, dinainte de marea lui încercare prin durere şi ruşine.....

C. Şărcăleanu

Dicţionarul limbii romîne şi d. Philippide

Peste cîţiva ani *era* să avem un dicţionar ştiinţific al limbii romîne.

Acest articol e scris pentru a arăta publicului romîn cauzele pentru care dicţionarul limbii romîne îl vom avea mai tîrziu şi pentru a face—din explicarea întîrzierii—cîteva constatări asupra spiritului publicului romîn din vremea de faţă.

Pentru a face dicţionarul limbii romîne, se cer mai multe condiţii: *să cunoşti perfect această limbă*, s'o fi studiat în toate manifestările ei, în toate scrierile, de toate genurile, în scrierile vechi şi în cele nouă, în producţiile culte şi cele populare; se cere *să pricepi perfect această limbă*, să te fi ocupat multă vreme cu structura ei; se cere *să cunoşti toate limbile străine*, care au luat parte, ca elemente constitutive sau adventive la formarea limbii romîne, sau a căror cunoaştere te poate ajuta la priceperea acestei limbi; se cere să fii om de ştiinţă, *să ai metodul* care să te călăuzească fără greş în materialul aşa de vast al limbii romîne; se cere să fii om de mare *putere de muncă*, de mare *răbdare* şi, mai presus de toate, de mare *obiectivitate*, pentru a nu pune materialul limbii în slujba unor concepţii aprioristice ale tale.

Se cere, adică, ştiinţă, muncă, uitare de sine.

Cunoaşterea amănunţită a literaturii romîne (vezi *Introducere în istoria limbii şi a literaturii romîne* de A. Philippide, publicată *încă* în 1888); priceperea adîncă a formelor şi structurii limbii romîne (vezi *Gramatica* şi mai ales partea sintactică, de A. Philippide); cunoaşterea limbilor greacă, latină, slavonă, franceză, italiană, spaniolă, portugheză, provensală, germană, engleză, turcă, ungară,—a tuturor limbilor necesare pentru a pricepe perfect pe a noastră; posedarea unui metod ştiinţific de cercetare (vezi *Principii de istoria limbii* de A. Philippide); o extraordinară putere de muncă, fără vacanţă, *fără o zi liberă*, o muncă de 10—12 ceasuri pe zi; un spirit de obiectivitate ştiinţifică: întrebuinţarea, ca material, de scrieri vechi, nouă, talentate, netalentate, din toate dialectele, literatură cultă, populară, arhaisme, provincialisme, neologisme, limbă poetică, ştiinţifică, oratorică, gazetărească, etc.... utilizarea cuvintelor şi a pro-

porției de cuvinte *așa cum a reeșit din operile consultate*,—toate acestea indicau pe d. Philippide ca pe singurul în stare să alcătuiască această mare și utilă operă de cultură.

De opt ani lucra d. Philippide la Dicționarul limbii romîne, după însărcinarea Academiei, cînd, în Maiu 1905, a fost nevoit *să refuze* continuarea mai departe sub auspiciile Academiei și să continue a lucra pe socoteala sa proprie.

Ce s'a întîmplat?

Dicționarul d-lui Philippide *creștea*—și va crește—din toată limba romînească, *așa cum este ea* și nu din o limbă *selectată* de D-sa.

Dar d. Philippide *se angajase* să isprăvească dicționarul in cinci ani și nu-l isprăvise nici în opt și mai avea nevoe încă de mulți ani!

E adevărat. D. Philippide, care nu mai făcuse dicționare, a crezut la început că timpul dat de Academie poate să coincidă cu timpul necesar *creșterii* dicționarului. S'a înșelat.

Cu toată munca sa de uriaș—*nimene* nu muncește așa în țara asta!—muncă disciplinată, fără odihnă, fără nici odihna varietății (d. Philippide nu face viersuri, nici critici, nici discursuri, nimic—așa că e neobișnuit?) n'a putut să isprăvească dicționarul. Și, doară, de ce vedea că trebue vreme mai multă, de ce se înverșuna mai mult la lucru!

Limba aceasta romînească are o sumă de cuvinte, pe care, pentru a face dicționarul, trebue să le cunoști pe toate și în toate înțelesurile lor. Pentru aceasta trebue să cetești *numai de cît* atîtea cărți cîte sînt necesare, pentru a întîlni toate cuvintelor în toate înțelesurile (și acesta e numai un ideal, care nici într'un caz nu poate fi ajuns). Apoi trebue să scoți aceste cuvinte—cu fraza în care se găsesc și le dă înțelesul—în fișe, să aranjezi fișele după alfabet, după cuvinte, după înțelesurile cuvîntului, după autori, după vechimea autorilor, apoi *să faci* dicționarul: să dai etimologia, definiția verbală, înțelesurile cuvîntului, să ilustrezi cu exemple înțelesurile cuvîntului, pentru ca cetitorul să cunoască, din dicționar, limba romînească așa cum e.

Așa creștea—și va crește—dicționarul, ceas cu ceas, zi cu zi, lună cu lună, an cu an. E ca și un product al naturii Dacă pomul crește din pămînt, opera de știință crește din creer. Dacă n'ar fi *dicționar*, adică lucrare științifică asupra unui lucru obiectiv—limba—care are cutare întindere hotărîtă, ci creațiune subiectivă, ca poezia lirică, tot ar fi locul să vorbim de *creștere*, de devenire în timp. D. Maiorescu—unul din patronii academici ai dicționarului—a arătat, făcînd teoria „cercului strîmt al conștiinței", că ideile vin una după alta și, *chiar cînd n'ar fi vorba de fapte, ci de gîndire numai*, pretenția de a face într'o zi ceea ce se face într'o lună ar fi pretenția de a porunci vremii să meargă mai încet, sau mai răpede, cum voiți s'o luați.... Mi-aduc aminte de un prieten, care adesea mă ruga să-l aștept:

— Așteaptă-mă zece minute, că am o oră la pensionatul N.

Limba romînă e aşa, încît dicţionarul nu putea *să crească* dănă la isprăvire de cît în atîţia ani! Limba romînă e aşa, încît suma fişelor cu citaţii s'a ridicat până la cîteva sute de mii (revăzute şi corectate, cu respectarea ortografiei şi punctuaţiei autorului, cu trimitiri, cu adnotaţia amănunţită a locului, etc). Limba romînă e aşa, încit numărul paginilor de manuscris (de o jumătate de coală pagina) pentru cuvintele cu *a*, *ă*, *b*, *c*, şi o parte din *d* (cît a redactat până în Maiu 1905 d. Philippide), s'a ridicat la 12,000,—douăsprezece mii de pagini, un teanc înnalt de 1 metru şi 25 centimetri!....

Acest popor romîn are, şi el ca şi altele, o limbă bogată; nu e meritul d-lui Philippide, dar nici vina sa....

Şi adunarea acestui material (materialul s'a adunat tot, de la *a* până la *z*) şi redactarea acestor 12,000 de pagini, s'au făcut în opt ani, cind d-lui Hasdeu, pentru adunarea—fără obiectivitate—a materialului, dacă l'o fi adunat tot, şi pentru redactarea literei *a*, *ă* şi ceva din *b* (proporţia: d. Philippide are dela *a* până la *ac* exclusiv 218 cuvinte[1]), pe cînd d. Hasdeu are numai 77) i-au trebuit 12 ani!

Şi, dacă în 12 ani d. Hasdeu a lucrat pe *a* şi o părticică din *b*, atunci, presupunînd că Etymologicum ar fi avut aceiaşi cantitate de cuvinte caşi Dicţionarul Philippide şi ştiind că în cantitate *a*=*b*, iar *c*=*a*+*b* (după cum se constată din manuscrisul d-lui Philippide), atunci pentru a lucra pe *a*, *ă*, *b*, *c* şi o părticică din *d*, adică o cantitate împătrită, d. Hasdeu ar fi avut nevoe de 48 de ani, adică un timp de şase ori mai mare de cît a avut nevoe d. Philippide. S'ar putea socoti cam la ce vrîstă ar fi isprăvit d. Hasdeu al său Etymologicum.... De sigur, la o vrîstă aşa de matusalemică, că nici cînd omul va trăi cum visează Metchnicoff, nu o va putea ajunge....

Acestea sînt fapte.

Dar Academia *îl soma* mereu pe d. Philippide să isprăvească. Recunoştea că munceşte fără răgaz, dar îl învinuia.... că n'are o baghetă magică să poruncească cuvintelor să se aşeze singure pe hîrtie, în 24 de ceasuri!

Academia voia să aibă dicţionarul la o dată fixă, Academia voia să aibă un «dicţionar», oricum ar fi el, dar răpede-răpede. Pe Academie n'o interesa *valoarea* dicţionarului (căci recunoştea marea valoare a operei şi a omului care lucra), ci *termenul* isprăvirii:

— Să-mi dai dicţionarul la cutare dată!

D. Philippide răspundea cu argumente irefutabile, dar la urma urmei, Academia încheea:

— Ai dreptate, de sigur, dar să-mi dai dicţionarul la cutare dată!

Dar isprăvirea unei opere de ştiinţă nu se poate grăbi de cît prin încordarea puterii de muncă a omului de ştiinţă şi prin nimica alta. Şi autorul dicţionarului lucra de dimineaţă până noaptea, 365 de zile pe an. Dar opera de ştiinţă creşte ca un

1). Aceste cuvinte s'au tipărit într'o broşură de Academia romînă, ca probă.

organizm. Nu poţi grăbi, după voe, creşterea organizmului; cel mult, îi poţi îmbunătăţi împrejurările în care se dezvoltă.

Atunci i s'a propus *să rezumeze*. I s'a dat chiar, ca exemplu pe Darwin care, în *Originea speciilor*, a rezumat observările sale făcute în 30 de ani. D. Philippide a observat că, pentru *a rezuma*, trebue să ai ce rezuma. Că trebuia ca D-sa să adune *întăiu*, adică *să facă* dicţionarul, pentru *ca apoi* să fie rezumat. Că, *tocmai*, Darwin, după ce *30 de ani* a adunat, a putut să rezume, căci a avut *din ce* rezuma. Că nu poţi rezuma din ceea ce nu este încă....

Atunci i s'a propus *să scurteze*—să scurteze limba romînească, să facă nu dicţionarul «limbii romîneşti», ci dicţionarul unei limbi scoasă din limba romînească. Să se mărginească la o anumită limbă şi, în această anumită limbă,să se mărginească la anumite înţelesuri.

Cu alte cuvinte, să dai lumii dicţionarul unei părţi—şi aceea mutilată—a limbii romîne şi să-l întitulezi: «Dicţionarul limbii romîne»—dacă nu chiar Magnum Etymologicum Romaniae...

Şi, o paranteză: chiar dacă d. Philippide ar fi primit o asemene propunere, de sigur «ruşinoasă», *vremea* nu s'ar fi scurtat: d. Philippide, pentru a alege, din fişe, cuvintele cele *bune* şi pentru a alege înţelesurile cele.... care? să zicem cele mai bătătoare la ochi, *trebuia să cerceteze toate fişele*, *să le judece*, *să le compare*, adică să piardă exact aceiaşi vreme,—căci scrierea exemplelor nu o făcea D-sa, deci *scrierea* aceasta nu-l întîrzia.

Revenim.

D. Philippide n'a voit să se preteze la asemenea metod „ştiinţific“—şi bine a făcut acest om de ştiinţă, a făcut un bine mai mare, de cît s'ar crede, căci a dat un mare exemplu de respect pentru ştiinţă, de *cinste intelectuală*—şi morală.

Acuma auzim că se pregăteşte un Dicţionar pentru... Expoziţie.

Am citit aceasta, dar credem că e o glumă.

E drept că d. dr. Istrati se face forte să dea gata clădirea unui oraş întreg, dar, vedeţi, e mai greu cu dicţionarul. Un oraş se poate clădi, dacă voiţi, şi într'o săptămînă. Cu maşinismul modern şi cu vre-o cîteva milioane de lucrători, clădeşti un New-York în zece zile, dar o experienţă de laborator, în care preparatul trebue să stea 15 zile la căldură, cere, vedeţi, un termen mai mare decît clădirea unui oraş încăpător pentru două milioane. Iar răsădirea, creşterea şi fructificarea unui copăcel de nuc, cere o vreme de patru ori mai mare de cît construirea tunelului Simplon. Uit'te, portul de la Constanţa se va isprăvi, de sigur, înainte ca copăceii de pe bulevardul cutare din Constanţa să fi devenit copaci mari.

Un dicţionar, eşit din adunarea în timp a unui material prelucrat, în timp, de o inteligenţă, are nevoe, exact, de atîta timp, cît timp este necesar.... a aduna şi prelucra materialul.

Se pare că, la un moment dat, Academia şi-a dat samă de acest lucru şi a propus d-lui Philippide să-i dea colaboratori şi

cărți, așa ca să poată lucra două *echipe*: o echipă o parte din cuvinte, altă echipă altă parte. Aceasta deja era o mare concesie din partea d-lui Philippide: nu-i vorbă, toată lucrarea trebuia să treacă, în ultimul moment, sub ochii d-lui Philippide, dar, ori-cum, dicționarul ar fi fost rezultatul a două concepții, a două moduri de a vedea lucrurile, n'ar fi avut toată unitatea unui organizm.

Dar Academia s'a răzgîndit apoi. A spus că n'are bani pentru altă echipă și alte cărți. (Auziți, Academia n'are bani!). Și a cerut d-lui Philippide «să isprăvească» Dicționarul. Atunci d. Philippide a renunțat la sprijinul Academiei, s'a hotărît să facă dicționarul și fără «remunerația» Academiei, a dat Academiei materialul adunat: era dreptul ei (d. Hasdeu n'a dat nimic d-lui Philippide)—și s'a pus, împreună cu vechii săi colaboratori și alți cîțiva noi, să strîngă din nou materialul pentru o parte din *d* și restul literelor.

Aceasta va întîrzia cu doi-trei ani dicționarul. De aceea am spus, la începutul articolului, că *era* să avem dicționarul mai degrabă, dar că-l vom avea mai tîrziu....

Și am mai spus că pricinile, pentru care d. Philippide n'a mai continuat să lucreze pe sama Academiei dicționarul, sînt foarte caracteristice pentru starea de acum a culturii romîne —și pentru a scoate în relief cîteva particularități ale culturii noastre s'a scris mai cu samă acest articol.

Pentru noi lucrurile spiritului încă n'au toată puterea realității. Pentru noi lucrurile abstracte încă nu sînt *reale*. Gîndirea exprimată în limbă nu se măsură cu metrul ori cu kilogramul, prin urmare, pentru vulg, n'are *realitate*.

Gîndirea romînească, întrupată în limbă, pe care d. Philippide o consemnează întăiași dată la noi, *este* însă, *există*, are o realitate. Această realitate trebue s'o primești așa cum este, s'o cunoști toată,—ori s'o lași la o parte, dacă alte considerații nu-ți îngădue să te ocupi cu ea. Să mă explic. Distanța și accidentele de teren sînt o realitate pentru inginer, cu care el tratează, și inginerul, care va face o cale ferată, dacă nu va ținea în samă toată realitatea, va face un traseu, pe care va deraia primul tren. Și nici unei Academii din lume nu-i va veni în minte să propună unui inginer.... să mai scurteze distanța, să nu ia în samă dealurile și văile și... să-i isprăvească traseul la cutare dată fixă,—deși, cum am mai spus, aici lucrul e *mai ușor*, pentru că se poate grăbi prin înmulțirea brațelor. Fiind că lucrurile concrete cad sub simțuri, se văd cu ochii și te lovești de ele, crezi îndată în realitatea lor. Și, de aceea, pe lîngă alte cauze, indeletnicirile cu materia concretă sînt, la noi, cele mai serioase. E fapt că ingineria noastră e la înnălțimea celei europene: nu te poți juca cu ceea ce e material. *Materia* te silește s'o tratezi ca o realitate, altmintrelea.... deraiază trenul.

Și e fapt că științele spiritului la noi sînt tratate încă cu totul cavalerește, *ad libitum*. Aici nu ne mai silește materia pe noi; o siluim noi pe ea: Tae din limbă cutare grupă de cuvinte,

tae din cuvinte înțelesurile, *alege* o limbă romînească care se poate studia în cinci ani și—nu va deraia nici un tren!—zi că aceea e «limba romînească»!

In lucrurile cu efecte materiale vădite am devenit serioși: în celelalte, adesea, căutăm să ne înșelăm pe noi înșine, și cu o inimă foarte ușoară...

Iar starea psihică mai generală, care explică toate acestea... și altele, din care acestea pornesc, este însușirea noastră de a fi:

«Toți cu inime ușoare, toți șăgalnici și berbanți»,

este graba noastră de a fi la înnălțimea popoarelor din Apus, cu orice preț, chiar fără nici un.... preț. Ne trebue și nouă un dicționar—ca tuturor neamurilor.... Să-l facem răpede. Punctul capital este să-l avem.... dar *cum?* iată o chestiune puțin interesantă!

Lipsa aceasta de *răbdare* e semnul caracteristic al unei stări înnapoiate. Răbdarea este forța de inhibiție și se știe că cu cît un popor—ca și un individ—este pe o treaptă mai joasă de dezvoltare, cu atîta are o forță inhibitorie mai neînsemnată. Disciplinarea voinței e un product al culturii. Și iată ce a pățit d. Hasdeu. Nerăbdător de a-și vedea scrisul tipărit, d-sa publica dicționarul—D-sa îi zicea pompos Etymologicum Magnum Romaniae, caracteristic și asta—în grabă, adică cum avea ceva redactat, sub formă de fascicole. Și așa, abia apucase să publice un volum, cînd pe de oparte *Addenda et Corrigenda* s'au și înființat, iar pe de alta a scăpat din vedere o mulțime de cuvinte. D. Hasdeu, în doisprezece ani, a scris numai litera *a* și *b* până la *bărbat*—și ați văzut ce proporție e între numărul cuvintelor din dicționarul d-lui Philippide și acel din Magnum al d-lui Hasdeu.—Și de cît *Addenda, Corrigenda, Supplementa, Complementa*, nu-i mai bine să ai răbdare până la urmă? Dar e greu să ai răbdare! Și ce mirare era în țară că d. Philippide nu publică «măcar ceva»! Un domn, într'un acces de ironie, n'a declarat că ar fi fost gata să contribue cu ceva pentru publicarea măcar a unei fascicole?

In știință sîntem încă în faza, în care era literatura acum 60 de ani! Graba, superficialitatea și nerăbdarea sînt semnele caracteristice ale culturii noastre științifice. Aș putea exprima ideea în două cuvinte: *ne place să trăim ușor*, să mergem pe linia rezistenței celei mai mici, care e, în totdeauna, cea mai ușoară,—făcîndu-ne iluzia că *sîntem mai departe*. Și, încă odată, numai natura inflexibilă, pe care dacă n'o stăpinești te ucide, a putut pune o piedică acestui avînt cam... oriental

Și, fiind că toate lucrurile trebue să vină la vremea lor, pentru a ocupa un loc în lume, D. Philippide, venit prea curind, n'avea ce căuta în cultura oficială a țării noastre,—și era fatal, absolutamente fatal, să se retragă în chilia sa de benedictin.

A, dacă d. Philippide ar fi fost însărcinat cu tăerea unui tunel! De sigur i s'ar fi lăsat exact timpul necesar pentru a-l

isprăvi şi nimănui nu i-ar fi trecut prin cap să i-l ceară să fie gata la cutare a lunei, *pentru* vre-o festivitate..... jubilară!

Şi tot pentru a caracteriza starea spiritului nostru, trebue să mai insistăm încă asupra altei laturi a chestiei.

Un dicţionar al limbii romîne--*un depozitar al sufletului romînesc întrupat în cuvinte*—este, de sigur, nu numai unul din cei mai însemnaţi factori ai culturii noastre, ci mijlocul cel mai însemnat, dintre cele intelectuale, pentru naţionalizarea, pentru *romînizarea* acelei culturi. Dacă prin punerea literaturii populare la dispoziţia păturilor culte s'a făcut ceva, prin punerea întregii limbi, cu toate comorile sufletului romîn, la dispoziţia acelor pături, s'ar fi făcut şi mai mult.

Ei bine, în ţara aceasta sînt oameni care nu trăesc de cît pentru «naţie», pentru «popor», pentru «romînism», care luptă urieşeşte pentru limba romînească. Aceşti oameni, care nu se poate zice că sînt scumpi la vorbă, o, nu, de loc, n'au găsit nici un cuvînt de spus cu ocazia renunţării d-lui Philippide de a face dicţionarul.

Marii pontifici ai romînismului nu s'au ridicat nici pentru d. Philippide, nici în contra sa. Această chestie a dicţionarului, pentru cine ţine atît de mult la limbă şi la romînism, trebuia să fie interesantă. Luptătorii pentru romînism erau datori să vorbească, să-l învinuiască ori să-l apere pe d. Philippide.

Şi n'au făcut'o. Au tăcut. Chestia nu li s'a părut importantă, pentrucă era prea serioasă pentru a-i pricepe importanţa.

Un dicţionar al limbii romîne era o *lucrare pentru* romînism—şi nouă ne place mai mult a pleda pentru romînism, de cît a lucra.

Aţi auzit vreodată, în aceşti opt ani, *un cuvînt* din partea d-lui Philippide pentru drepturile limbii romîne?

Şi totuşi, spuneţi, a lucrat cineva pentru romînism în aceşti opt ani din urmă de «romînism» ca d. Philippide?

Tăcerea aceasta în privinţa celei mai însemnate opere de *romînism*, în această perioadă de «romînism», este încă unul din semnele caracteristice ale spiritului public din Romînia.

Grammaticus.

In lumea dreptăței.

(Urmare)

Oricine trecea ziua prin dreptul caselor lui Matache Petrescu, în care acum locueşte Andrei Rizescu, se oprea să admire grădiniţa. Cum împrejmuirea de la uliţă e de plasă de sîrmă, se poate vedea tot: cărările bătătorite cu nisip galben, netezi ca 'n palmă, fără zare de buruiană,—iarba tunsă cu maşina,—rondurile de flori aşezate şi alese după culori,—beţele de la trandafir vopsite verde cu băşici de sticlă în vîrf;—la umbra unui enuper un arap de ipsos cu joben galben, haină roşie şi pantaloni albaştri, care picior peste picior şi cu ţigara în gură şade citindu-şi gazeta;—dincolo, tolănit pe iarbă într'o rînă, un pitic bărbos care zimbeşte trecătorilor;—împrejmuirea din dreapta şi din stînga îmbrăcate până sus în ederă;—intr'o parte bolta de viţă, iar în mijlocul grădinii, simplă dar curată, căsuţa.

Ce altă treabă are Mache Petrescu, văduv, acum de zece ani pensionar, decît să îngrijească toată ziua de flori şi de pasări. In dosul casei, închiriată lui Rizescu, e altă căsuţă cu două odăi şi bucătărie, care nu se vede de la drum şi în care locueşte el; tot acolo e şi curtea pasărilor. Cei care au intrat până acolo au putut vedea găini cu adevărat vrednice de văzut: Paduane moţate de nu li se mai văd nici ochii nici ciocul, încălţate de de-abea se pot mişca; găini de Cochinchina uriaşe; găini de Bramaputra cu urechi mari care le atîrnă ca nişte cercei de mărgean; găini de Iocohama în cozile cărora strălucesc toate culorile curcubeului şi ale pietrelor scumpe.

Din zorii zilei până 'n noapte bătrînul, cu o pălărie cu margini mari înfundată până la ochi şi vecinic cu un tartan cenuşiu pe umeri, nu stă o clipă, umblă de colo până colo: ici are de plivit o buruiană, dincolo are de tuns o ramură, într'altă parte de semănat ori de presădit o floare.

După patruzeci de ani de slujbă la tribunal, unde treptat-treptat

de la practicant în arhivă ajunsese grefier, acum zece ani cînd se retrăsese la pensie, și-a clădit cășcioara pe care o da cu chirie și trăia cu florile și cu găinile, ajutat la treburile casei de o mătușă mai bătrînă decît dînsul.

Porecla de „inimă-rea" i s'a născocit de lume, nu atît în înțelesul de om rău ori hain, cît în înțelesul de om amărît și iubitor de singurătate...

De cînd s'au mutat Rizeștii aici, trecătorii se opresc și seara în dreptul caselor, ca să asculte o clipă valurile de armonie care es pe ferestre. Preajma e așa de tăcută în oraș, încît din uliță se aude nu numai pianul, vioara și violoncelul, dar se aude deslușit și un glas de om care zice din cînd în cînd: «No, no, no, no! dà capo, più sostenuto».

E glasul căpitanului Caselli, șeful muzicei reghimentului, care cîntă cu violoncelul și conduce.

Cu ăst Caselli au făcut cunoștință Rizeștii curînd după mutarea lor în casele lui Mache Petrescu.

Intr'o seară cîntau împreună o melodie de Rubinstein.

Cînd au sfîrșit, au pornit din dreptul ferestrei niște aplause puternice și-un glas de om striga: „Bravo! bravissimo! mio complimento!".

Era Caselli, care intrase în grădină și se furișase în vîrful degetelor până la fereastră.

Antonescu și doctorul Georgescu, care-l cunoșteau din vedere, îl poftiseră înăuntru.

N'avea cuvinte Italianul să-și exprime mirarea și mulțumirea pe care i le stîrneau descoperirea în oraș a unei case unde se făcea muzică. Și, într'o limbă italiano-francezo-romînă nu tăcuse timp de un ceas, vărsîndu-și tot necazul și tot disprețul împotriva orășenilor care au atît sentiment muzical, cît teaca sabiei lui, în care bătea cu pumnul în semn de demonstrare, și împotriva colonelului reghimentului: „una bruta ve dico!"

A! ce alte vremuri apucase el, când comanda reghimentul colonelul Opran... Gagiști plătiți bine, orchestră cu care organizase audiții muzicale la clubul militar, proecte de cumpărare de instrumente perfecționate, saxofoane și de-a înființa o muzică cum n'a existat încă în țară, cînd, „una bona mattina, crac!" colonelul Opran mutat și 'n locul lui un om... un om care nu se gîndea decît la economii, un om care congediază gagiștii, un om căruia nu-i trebue muzică, ci fanfară care să știe acolo un cadril, un vals... „Una bruta ve dico!"

Dar atunci pentru ce se plătea de judeţ şi de comună subvenţie muzicei? Erau proşti că i-o dădeau.

Şi ridicându-şi miinile spre cer se mira „Cristo!“ cum de nu înţelegea lumea că într'un orăşel mic ca ăsta, lipsit de teatru, lipsit de muzee, lipsit de cor în biserici, lipsit de toate, singurul mijloc de a scoate pe oameni din lîncezeala, din trivialitatea vieţii de toate zilele era înfiinţarea unei muzici bune! Dar nu înţelegeau ei ce important rol are în educaţia unui om muzica şi cum îl îmbunează? Iată, aici un exemplu. In ce casă ar fi îndrăsnit el să intre aşa fără să cunoască pe nimeni? Aici a intrat pentru că e o vorbă: Unde se cîntă, nu te sfii, intră că sunt oameni buni. «Meloterapia, signor dotore, nu asa?» Dar cu cine să se înţeleagă? Şi cu un ton de desăvîrşită desnădejde: «A! Colonel Opran! da quando a plecat zé souis oun homme perdou»...

De aceia n'avea cuvinte să-şi exprime mirarea şi mulţumirea, auzindu-i cîntind aşa de bine. Şi el cînta cu violoncelul şi, dacă voiau, puteau organiza trio frumoase...

Adouazi îşi adusese instrumentul şi d' atunci cel puţin de două ori pe săptămînă venea regulat după masă.

Rizeştii îl primeau cu drag pentru mai multe cuvinte. Mai întăi cînta perfect şi sub conducerea lui făceau progrese vădite; apoi doctorul Georgescu zisese într'un rînd că îndeletnicirile mumei din timpul sarcinei se moştenesc de copil, şi în sfîrşit atît Andrei cît şi Antonescu şi doctorul simţeau desluşit ce bine le făcea această cură de muzică, cum îi lecuia de oboseala şi de supărarea muncii de peste zi.

Mai vîrtos simţea această binefacere Andrei, care se întorcea ades acasă istovit şi cu inima plină de-o silă pe care i-o făceau atît cele şase ceasuri de muncă neîntreruptă, cît şi zilnicile lui neînţelegeri cu preşedintele tribunalului.

Era ăst preşedinte, Niculae Zărnescu, o fire ciudată. Fiul unui negustor din Ploeşti, odinioară foarte bogat, în urmă scăpătat, ajunsese judecător de şedinţă în oraşul său natal. Perspectiva marei averi ce urma să moştenească de la tatăl său făcuse pe un ministru de justiţie de pe vremuri să-i dea în căsătorie o nepoată de vară din Ploeşti. Micşomirea zestrei ce aducea fata se compensa cu şansele de înaintare pe care le oferea înrudirea şi năşia ministrului dreptăţii. Inlocuit curînd după acea, la schimbarea guvernului, încercase timp de un an, fără iz-

bîndă, să practice avocatura în Ploești. Atunci s'a întîmplat falimentul tatălui său, care a înghițit toată averea, din care n'a scăpat decît o moșioară de o sută de pogoane la Văleni, unde s'au retras și fostul negustor și fostul magistrat. Un an în urmă tatăl murise, iar Niculae Zărnescu, urmînd să fie înscris de formă în baroul de Prahova, își vedea acum de mica lui gospodărie: livezi de pruni, fineață și un petic de vie. Pledînd odată pe lună la judecătoria din Văleni și la un an odată un proces la tribunalul din Ploești, înconjurat de stima concetățenilor, în ochii cărora calitatea lui de fost magistrat și rudenia ministrului erau titluri însemnate, urmase timp de opt ani o viață ticnită care-i priea de minune.

Și ce desăvîrșită i ar fi fost fericirea, cu preocupările sănătoase și neobositoare ale micei lor gospodării, în mijlocul naturii care-l cucerea necontenit, departe de frămîntările minții pentru care nu-și simțea nici o chemare, dacă dorul vieții de oraș de care se ofilea nevastă-sa nu ar fi pus în căsnicia lor sămînța unei neînțelegeri care creștea și se întindea mereu ca o buruiană rea.

Opt ani de-a rîndul, cu prilejul Sfintului Gheorghe, cîntarul negustorului mai de seamă din localitate arătase că sporul de sănătate al soțului era egal cu scăderea sănătății soției.

Revenirea atît de dorită la minister a unchiului a pus capăt răului lor traiu. Rugăciunile stăruitoare, lacrămile, îngenuncherile și amenințările ei cu sinuciderea pe de o parte; statornicia sentimentelor lui politice și chipul în care fusese înlocuit și care făcea dintr'însul un fel de victimă politică pe de alta, au fost cuvinte destul de puternice, pentru ca unchiul să-l numească președinte în locul rămas vacant printr'o moarte sosită parcă într'adins.

Bucuria soției, că pleca din satul în care-și îngropase cei mai frumoși ani ai tinereții, nu se putea măsura decît cu părerea de rău cu care se smulgea el din locul unde gustase dulceața odihnei și a considerațiunii ieftine. A! în primele vremi ce greu apăsa pe grumazul desobișnuit al bietului om jugul slujbei și al vieței cerimonioase și complicate la care-l îndatora situația lui de cel mai înalt magistrat al județului. Adio viața simplă și ticnită de odinioară, care nu cerea nici o frămîntare de creer, nici o supraveghere de sine; adio plimbările în fînul plin de miresme al livezilor de la Văleni și dulceața celor două

ceasuri de somn după dejun în cerdacul cu perdele de iederă şi de zorele, adio libertatea!

Acum cu mîncarea în gură era silit să dea fuga la tribunal şi cu riscul unui atac de dambla la grăsimea şi la scurtimea gîtului său, trebuia să şază ceasuri întregi nemişcat, să asculte teorii de drept şi împrejurări de fapt care-l oboseau până la durere.

Ca un pom prea în vîrstă, smuls dintr'un loc şi mutat într'altul, multă vreme a tînjit, buimăcit de mulţimea indatoririlor ce-i impunea însemnata lui slujbă şi îndurerat de schimbările firii sale, pe care le cerea îndeplinirea lor.

A! nu era uşor! Cîtă prudenţă şi cît meşteşug trebuia pentru a împăca atîtea interese care se băteau în cap.

Cu prilejul numirii sale, ministrul îi atrăsese luarea aminte asupra marei puteri cu care-l investea slujba lui şi-i spusese lămurit că e trimes acolo ca să echilibreze balanţa justiţiei, care prin purtarea predecesorului său atîrna prea greu în partea advocaţilor din partidul advers. Se cerea deci îndeplinirea acestei misiuni la care îl împingeau şi credinţele lui politice; dar pe de altă parte, cazuri întîmplate chiar atunci şi care dovedeau şubrezenia garanţiei inamovibilităţei cereau o tactică întortochiată, prin care să se pue la adăpostul vrăjmăşiei puternicilor de mîne.

Multă vreme inima lui de om simplu şi cinstit în fond suferise din pricina complicaţiei şi pervertirii sufleteşti pe care i-o cerea noua lui situaţie; dar încet-încet, ajutat pe de-o parte de măgulirea pe care i-o procura consideraţiunea aparentă a lumii şi conştiinţa marei puteri cu care era investit, pe de alta de preţiosul sprijin al soţiei sale, femee deşteaptă şi plină de tact, păstrînd totuşi în fundul inimei o nespusă foame de odihnă şi regretul vieţei ticnite de odinioară, începea să se desmeticească, să se adapteze condiţiunilor mediului în care intrase.

Dragostea soţiei sale îi fusese de mare ajutor şi încet-încet îngrijirea desmierdătoare de care-l înconjura şi delicata stăruinţă cu care se căsnea să plivească din mişcările, din înfăţişarea şi din tot modul lui de a fi părţile aspre, greoaie şi lipsite de graţie pe care le adăogaseră cei opt ani de viaţă la ţară, au gonit din mintea lui hotărîrea de a dimisiona, care-l stăpînise multă vreme...

Toată lupta asta vrednică de compătimire dispăruse şi acum, la sosirea lui în acest tribunal, Andrei Rizescu se găsea

în faţa unui om antipatic şi la fizic şi la apucături. Scurt, gras, lat în ceafă şi în fălci, cu nişte ochi mici pierduţi în grăsime, o frunte îngustă sub un păr des şi aspru ca o perie, avea o atitudine protectoare şi suficientă, căpătată din cei opt ani de raporturi cu oameni inferiori lui, care nu se potrivea cu vulgaritatea vorbirei lui presărată de «ţară eminamente agricolă, fiul operilor sale, cu o oră mai nainte», toate locurile comune şi frazele făcute gata, învăţate din gazeta partidului, care fusese atîta vreme la Văleni singura dar zilnica lui hrană intelectuală.

Neînţelegerea lui cu Andrei Rizescu se iscase de îndată.

Privirea indiscretă, pe care Andrei o aruncase de la început în jocul lui, cu privire la stratagemele la care recurgea pentru a-şi împăca simpatiile politice cu dorinţa de a nu nemulţumi pe nimeni, era unul din cuvintele neînţelegerii. Ori de cîte ori era un proces însemnat, în care pledau faţă 'n faţă cei doui şefi adversari ai politicei locale, se ferea şi se sustrăgea de la judecare fie sub pretextul unei subite migrene, fie sub altul; iar pe de altă parte în mod pieziş şi ascuns căuta să înrîurească hotărîrea colegilor care judecaseră procesul.

Cu supleantul şi cu predecesorul lui Andrei lucrurile merseseră de minune. Amîndoui prin asemenea acte de supunere găsiseră mijlocul de a-şi căpăta indulgenţă pentru propriile lor greşeli: cel d'intăi avînd de iertat nopţile albe petrecute la cărţi, sau la chefuri, care-l făceau să vie întotdeauna la slujbă tîrziu, cu ochii umflaţi de somn; cel de-al doilea, desele întîrzieri la Bucureşti până luni seara.

Până atunci intra în şedinţă la un proces-două şi apoi se retrăgea, ocupat cu redactarea unor pretinse rapoarte la minister, în cabinetul său, de unde pleca cel mai tîrziu la ceasurile patru.

Andrei înţelegea lucrurile cu totul altfel. De o exactitate în serviciu şi de o scrupulozitate exemplară, pretinsese ca cincisprezece din cele patruzeci de zilnice procese să se ia de preşedinte.

Stratagema migrenei nu se mai putea prinde de la descoperirea într'unul din sertarele biuroului a unei grămezi de capsule de antipirină neîntrebuinţate, pe care aprodul le cumpărase de la spiţărie, d'atîtea ori trimis în grabă de cum sosea la tribunal.

Ba ceva mai mult, Andrei ceruse împărţirea vacanţiei din urmă şi preşedintele fusese silit să-şi ciuntească fericirea vile-

giaturii de la Văleni, întorcîndu-se în oraș de la 10 August. Și ce era mai supărător, e că de spiritul de independență al noului venit se molipseau acum și ceilalți colegi de magistratură. Judecătorul de instrucție, până atunci gata să intre în ședință la orice chemare, începea să refuze acum, zicînd că-i copleșit de treburi. In sfîrșit rezerva și seriozitatea lui Rizescu, vădit intenționata lui abținere de la discuțiile în care se vîra el, licărirea de compătimitor dispreț ce i se păruse că vede uneori în privirea lui Andrei, cînd el se încumeta să vorbească despre lucruri pe care nu le știea, stăpînirea ce-și impuneau și unul și celalt pentru a păstra aparențele unei desăvîrșite armonii, toate aste pricini adunate la un loc aduseseră în camera de chibzuire a tribunalului o pîclă apăsătoare, înnecătoare, ca în preajma unei vijelii. Durerea oboselei ceasurilor de lucru, petrecute într'o ast-fel de atmosferă, avea de vindecat Andrei cu muzica. De la primele acorduri toată mîhnirea pierea ca prin farmec.

De aceia acum cel puțin de două ori pe săptămînă trecătorii auzeau seara valuri de armonie ieșind pe ferestrele casei din strada Speranței și din cînd în cînd glasul lui Caselli: «No, no, no, dà capo, più moderato, molto più moderato».

La pian e Elena, în dreapta Andrei cu vioara, în stînga Caselli cu violoncelul. La o meșcioară alături joacă șah doctorul Georgescu și Antonescu. Pe cît de liniștit e cel dintâiu care-și mînîncă tacticos vîrful favoritei stîngi, făurindu-și greoiu planurile, pe atîta de nerăbdător e cel de-al doilea, care calculînd cu repeziciune mișcările, e silit să aștepte prea mult.

De aceia se sîcîie pe scaun, își scoate și vîră ceasornicul, vîntură dintr'o mînă într'alta pionii mîncați, ori își scarpină cu furie chelia.

In antreu, în fața unei mese pline de jurnale de modă și de cataloage de la *Louvre*, stă mama-Tilda și soția doctorului, adîncite în căutări de lucruri noui pentru rufăria copilului ce se așteaptă în curînd....

(Va urma)

Ioan Al. Brătescu—Voinești.

LUMEA MĂRILOR

Cine din noi n'a avut ocazia să se preumble, în cursul unei zile frumoase de vară, pe o cîmpie plină cu flori care mai de care mai frumoase și mai mirositoare, care mai de care mai dezmerdate de fluturii îmbrăcați în haine de sărbătoare. Preumblîndu-ne așa, par'că simțim la fie-care pas cum sîntem prinși ca într'o mreajă fermecată, mreajă țăsută de razele calde ale soarelui dătător de viață, răcorită de adierea vîntului ușor, îndulcită de mirosul îmbătător al florilor și totul în auzul cîntecului și ciripitului drăgălaș de păsărele.

Concertul acesta fermecător e eșit din jocul uimitor de măestrit al unor energii naturale.

Făptura noastră omenească, părticică aproape infinit de mică din natura întreagă, nu se poate nicĭ ea sustrage de sub domnia acestor legĭ. Și noĭ zicem atuncĭ că simțim, pentru că tot ce ne înconjoară în momentul acela se oglindește în sufletul nostru și se răsfrînge iarăși în lumea din afară după legile firiĭ și ale vrîsteĭ noastre. Așa: copilul zburdalnic va alerga nebunatec, atras cînd de o floare, cînd de un fluture, cînd de ciripitul drăgălaș de păsărele; tînărul, în inima căruia a încolțit deja floarea misterioasă a iubirii de tot ce-l înconjoară, va păși sfiicios cu sufletul înnecat de o bucurie neînțeleasă, căcĭ simte la fie-care pas cum floarea încolțită crește; omul matur, cugetător, legănat de amintirĭ trecute, va căuta ca din concertul acesta frumos de impresiĭ să scoată forme nouă de gîndirĭ trainice, prinzînd secretele naturiĭ; iar bătrînul, gîrbovit de povara anilor, care a simțit toate acestea, și și-a trăit viața, așa cum i-a fost drag, va păși și el, liniștit, căutînd la fie-care pas unde i-ar ședea mai bine mormîntuluĭ luĭ.

Și așa, cînd ne punem în contact intim cu natura, toată făptura noastră capătă o putere îndoită de viață.

Eĭ bine, voiu căuta să ridic un văl ce acopere unul din colțurile cele maĭ frumoase ale natureĭ,—lumea mărilor,—colț în care trăește o lume mult maĭ mare, mult maĭ variată și mult maĭ fantastică prin formele și frumusețа eĭ de cît lumea ce vedem zilnic în jurul nostru. Și m'aș simți fericit dacă cu slabele mele puterĭ aș putea răpi pe cetitoriĭ acestuĭ articol, și

duce, pentru un moment măcar, în mijlocul frumuseților acestei lumi.

Lumea mărilor e mult mai vastă de cît acea a uscatului, de oare-ce marea acoperă aproape două părți și jumătate din suprafața planetei noastre.

Murray, Wagner și Krummel, trei naturaliști și Oceanografi distinși, prețuind raporturile ce există între uscat și apă, aŭ ajuns cu toții aproape la aceleași concluzii, anume că din 500 de milioane chilometri patrați, suprafața totală a pămintului, 368 milioane sînt ocupați de apă iar restul de uscat; bine înțăles că aceste cifre sînt aproxemative, de oarece o mare parte (23 de milioane chil. patr) din regiunile polare ni sînt încă necunoscute.

Vedem dar de aci cît e de mare domeniul ocupat de lumea mărilor.

Dar dacă locuința e vastă, nu mai puțin vast e și numărul locuitorilor acestei lumi. Așa, fără să exagerăm, am putea afirma că la fie-care litru de apă de mare trebue să fie cel puțin o ființă viețuitoare, în majoritatea cazurilor însă sînt sute și mii de ființe. Cum s'a zis, Oceanul e, mai mult de cît pămîntul, domeniul vițiĭ.

Și dacă, în timpul preumblării noastre de adinioare pe cîmpia înflorită, întîlniam la fie-care pas mulțimea de insecte, variate ca culori și forme, mulțimea de viermi cari să tîrăsc prin erburi, pe pămînt, pe arbori, mulțimea de păseri care sboară în toate părțile, apoi ce trebue să fie, dacă într'un moment dat, am putea vedea miile[1]) de ființe viețuitoare microscopice care mișună cîte odată într'un centimetru cub de apă.

Animalele sînt așa de numeroase în cuprinsul mărilor, cum sînt plantele pe pămînt.

Cine ar putea să-și dea socoteală de numărul imens de mare al firelor de iarbă, care reprezintă atîția indivizi plante, de numărul florilor și al arborilor care acopăr suprafața uscată a pămîntului? Tot așa, cine ar putea să-și dee socoteală de numărul fabulos de mare al tuturor indivizilor animale cari mișună în apa mărilor?

Marea, după cum a zis Humboldt, e mai mult domeniul animalelor, iar pămîntul mai mult domeniul plantelor.

Nu e mai puțin adevărat însă că și în mări avem spațiuri enorme ocupate de plante, însă aceste spațiuri aŭ o limită hotărîtă din cauza lipsei de lumină la adîncimi mai mari de 360 metri. In fundul mărilor, unde e complect întuneric, plantele, nu se mai găsesc de loc, afară de cîteva specii parazite pe corpul unor animale.

Totalitatea plantelor care trăesc în o regiune oarecare fie terestră, fie acuatică se numește *flora* acelei regiuni. Avem dar o floră terestră, alta de apă dulce și alta marină.

1). Expediția vaporului Travailleur a găsit 116,000 de indivizi, foraminifere, într'un centimetru cub de apă de mare.

Totalitatea animalelor, care trăesc într'o regiune oarecare, fie terestră saŭ acuatică să numeşte *fauna* aceleĭ regiunĭ. Avem dar o faună terestră, una de apă dulce şi alta marină.

O specie oarecare de plantă saŭ de animal nu o găsim deopotrivă răspîndită în tot cuprinsul mărilor. Unele trăesc de preferinţă la coastele mărilor, altele în largul şi pe luciul mărilor, iar altele în fundul mărilor.

Inainte de 1848, adică înainte de începutul faĭmoaselor campaniĭ de exploraţiĭ sub-marine pe vapoarele *Blake*, *Challenger*, *Travailleur*, *Talisman* etc, se credea că fundul mărilor nu e de loc populat cu fiinţe vieţuitoare. Credinţa aceasta era bazată pe faptul că fundul mărilor adîncĭ fiind lipsit complect de lumina soareluĭ şi presiunea fiind acolo enorm de mare, viaţa nu poate exista.

De la 1848 încoace, s'aŭ făcut însă o sumă de exploraţiĭ submarine, unele comerciale, altele ştiinţifice care aŭ dat rezultate surprinzător de satisfăcătoare în studiul vieţiĭ mărilor. Şi era natural. Lumea mărilor pe cît se cunoştea din antichitate şi până la acea dată, pe lîngă bogăţiile imense ce conţinea în sinul eĭ, a deşteptat şi curiozitatea legitimă a oamenilor de ştiinţă prin frumuseţa şi misterile eĭ. Şi aşa se explică pornirea acelor campaniĭ faĭmoase de exploraţiĭ submarine care, pe lîngă alte rezultate, aŭ dat şi pe acela maĭ important, stabilind adevărul necunoscut până atuncĭ, că fundul mărilor nu e aşa lipsit de viaţă, după cît se credea.

E interesant, cred, să trecem în revistă unele din aceste exploraţiĭ submarine care au rămas celebre în analele ştiinţeĭ.

Englezul John Ross, explorînd în 1818 fundul măreĭ de Baffin găseşte la adîncimĭ de 1800 de metri, viermĭ şi stele de mare viĭ.

Walich la 1860, cu ocazia instalăriĭ unuĭ cablu marin între Islanda şi Ţara Nouă, găseşte, la adîncimĭ de 2268 de metri, iarăşĭ stele de mare şi scoicĭ viĭ.

Deasemenea la 1865, scoţîndu-se un cablu submarin care căzuse la o adîncime de 2000 de metri între insula Sardinia şi coasta Algerieĭ, s'au găsit fixate pe el diferite speciĭ de coraliĭ şi de scoicĭ viĭ.

Aceste prime începuturĭ de exploraţiĭ submarine au deşteptat curiozitatea oamenilor de ştiinţă; descoperirea uneĭ lumĭ nouă a produs atîta răsunet în cît chiar guvernele au luat iniţiativa de a organiza campaniĭ nouă de exploraţiĭ mult maĭ bine înzestrate cu toate aparatele ştiinţifice necesare, precum sonde, aparate de pescuit (drage), aparate pentru observaţiĭ meteorologice, pentru analize chimice, aparate de fotografie etc.

In astfel de condiţiĭ, s'au organizat faimoasele campaniĭ engleze, acea de la 1868 pe vaporul *Lichtning*, sub direcţia profecoruluĭ Wyville Thomson, care a explorat, până la adîncimĭ de 1200 de metri, fundul Oceanuluĭ Atlantic între nordul Scoţieĭ şi Insulele Feroe şi acea de la 1869 pe vaporul *Porcupine*, sub di-

recția profesorilor Wyville Thomson și Carpenter, care a explorat până la 4500 de metri fundul Oceanuluĭ Atlantic din jurul Islandeĭ până la insulele Feroe.

Pe lîngă bogăția de speciĭ nouă de animale, găsite la aceste adîncimĭ, campania *Porcupine* a făcut și observațiĭ din punctul de vedere fizic și chimic asupra regiunilor explorate.

Dar una din campaniele, care a rămas în adevăr celebră în analele științei, e acea de la 1872 pe vaporul *Challenger*, tot sub direcția profesorului Wyville Thomson și care, în timp de treĭ anĭ și cîteva lunĭ, a făcut aproape ocolul pămîntuluĭ—S'a explorat fundul Oceanuluĭ Atlantic, a Oceanuluĭ Artic și Antartic în parte, a Oceanuluĭ Pacific, a Oceanuluĭ Indian precum și mările maĭ marĭ. In tot timpul percursuluĭ, s'au făcut 500 de sondaje din care 284 dragaje. In vecinătatea insulelor Kourile din Oceanul Pacific de nord, dragajele au ajuns până la adîncimĭ 8200 de metri.

Vaporul Challenger era înarmat, afară de aparatele necesare pentru sondaje și pescuit și cu laboratoare de zoologie, de fizică, de chimie și de fotografie. Toate aceste instalații permiteaŭ studierea imediată a animalelor viĭ și facerea analizelor chimice ale apeĭ și ale depozitelor din fundul măriĭ.—Rezultatele acesteĭ campaniĭ au fost în adevăr strălucite.—Ni s'a descoperit o lume nouă necunoscută încă până atuncĭ și ni s'a afirmat în mod hotărîtor și faptul important că viața există și în fundul mărilor celor mai adîncĭ.

Rezultatele strălucite ale acesteĭ campaniĭ englezeștĭ au încurajat și pe celelalte națiunĭ ca să organizeze expedițiĭ analoage.—Așa, Americaniĭ, aproape în acelaș timp (1877—78), au organizat expediția pe vaporul *Blake* sub direcția profesoruluĭ Alexandru Agassiz din Cambridge, care a explorat golful de Mexic, Marea Antilelor și coastele orientale ale Statelor-Unite.

Deasemenea Suedezii și Germaniĭ să găteaŭ să plece pe vaporul *Gazela*; iar la 1880 Franceziĭ organizează și eĭ două mari campanii, care au rămas aproape tot așa de celebre ca și aceea a vaporuluĭ Challenger, campania pe vaporul *Travailleur* de la 1880-81 care a explorat golful Gasconieĭ și Mediterana sub direcția profesorilor Milne Edwards, Marion, Ed. Perrier etc. și campania pe vaporul *Talisman* din 1883 care a explorat Oceanul Atlantic în regiunea insulelor Canarie.

Ambele aceste expedițiĭ au făcut dragaje numeroase, unele până la adîncimĭ de 5000 de metri, unde s'au găsit iarășĭ speciĭ de animale nouă și interesante prin forma, coloritul și modul lor de traiŭ.

Prințul Albert de Monaco, cunoscut în lumea științifică prin dragostea și interesul mare ce dă studiuluĭ măriĭ, a organizat la 1886, pe vapoarele sale *Rîndunica* și *Princesa Alice*, o serie de explorațiĭ pe coastele Mediteraneĭ și a mărilor învecinate, explorațiĭ care se continuă și azĭ.

Cine din noĭ nu cunoaștem azĭ faimoasa expediție, la polul

nord, a luĭ Nansen. Dacă această expediţie nu s'a ocupat în special de viaţa din fundul măriĭ, a adus însă foloase imense din punctul de vedere al întinderiĭ măriĭ de ghiaţă şi din punctul de vedere meteorologic.

Cine iarăşĭ nu cunoaşte îndrăzneaţa expediţie a vaporuluĭ *Belgica*, la polul sud, între anii 1897—99, expediţie din care a făcut parte, ca naturalist, şi valorosul nostru concetăţian, Emil Racovitză.

Eĭ bine, toate aceste campanii faĭmoase care constituesc desigur pentru ţările care le aŭ întreprins un titlu de glorie mult maĭ mare decît campaniele lor sîngeroase de răsboaie fratricide ni au dezvălit o lume nouă, minunată, ca din poveste, care a întrecut toate aşteptările curiozităţiĭ omeneştĭ prin bogăţia eĭ de forme şi de culorĭ uimitoare.

Ele ne aŭ procurat, în acelaş timp, şi cunoştinţe ştiinţifice asupra condiţiilor de viaţă ale plantelor şi animalelor din cuprinsul mărilor.—Aŭ pus astfel bazele biogeografieĭ marine, tot aşa de interesantă ca şi biogeografia terestră.

Aşa că azĭ, ţinînd compt de modul de viaţă şi de distribuţie aşa de intense ale plantelor şi animalelor, dividem flora şi fauna marină în treĭ marĭ părţĭ:

1. *Flora şi Fauna litorală,* adică totalitatea plantelor şi a animalelor care trăesc pe la coastele mărilor.

2. *Flora şi Fauna pelagică,* adică totalitatea plantelor şi animalelor care trăesc în largul măriĭ, plutind în apă, indiferent dacă sînt la suprafaţă saŭ la adincimĭ maĭ mult sau maĭ puţin marĭ. Animalele din această regiune constituesc cea-ce să maĭ numeşte şi *planctonul* mărilor.

3. *Fauna abisală,* adică totalitatea animalelor care trăesc în fundul mărilor, la adîncimĭ marĭ.

Ca să ne facem o idee de bogăţia şi de frumuseţa lumiĭ din cuprinsul mărilor, să explorăm puţin fiecare din cele treĭ regiunĭ ale fauneĭ şi floreĭ marine.

Fauna şi Flora litorală e desigur cea mai bogată şi cea maĭ atrăgătoare prin frumuseţa eĭ, pentru că aci plantele şi animalele au o lumină şi o hrană mult maĭ abondentă.

E în adevăr un spectacol feeric cind privim un colţ al măriĭ din această regiune mărginit de cîţiva bolovanĭ de stîncĭ şi luminat de razele soareluĭ. Vedem pereţiĭ acestor stîncĭ şi fundul colţuluĭ mărginit de ele căptuşit de alge cu culorĭ viĭ, şi variate, unele roşe ca sîngele, altele cărămiziĭ aprinse şi cu contururĭ graţioase *(Constantinea reniformis)*, altele verzĭ, şi stufoase ca nişte arbuştĭ *(Cistosira)*, care dau, în bătaia razelor de soare, răsfrîngerĭ luminoase viĭ cu nuanţe de culorĭ schimbătoare după gradul de înclinare a razelor care cad pe ele. Decorul acesteĭ grădinĭ de alge e şi maĭ mult înfrumuseţat de diferitele speciĭ de Actiniĭ, animale, numite şi Anemone de mare, fixate printre alge ca nişte florĭ cu numeroase petale formate de braţele sau

tentaculele animaluluĭ şi variat colorate, unele verzuĭ, altele roşietice sau roşe ca sîngele, altele vioriĭ. Şi cine şi-ar putea închipui că aceste animale, aşa de atrăgătoare prin forma şi culoarea lor, sînt carnivore şi încă vorace, căcĭ dacă din întîmplare un peştişor sau vre un alt animal maĭ mic trece pe lîngă ele, sînt imediat apucaţĭ de braţele lor lipicioase şi aduse înspre gura din mijlocul coroaneĭ, formate de aceste braţe, pentru a fi înghiţite şi în urmă digerate.

Pe ici pe colo, printre pîlcurile de alge, apar, fixate, grupe maĭ micĭ de copăceĭ cu ramurĭ delicate, abia vizibile în apă, ramurĭ încărcate cu floricele albe şi stelate, totul constituind coloniile de polipĭ hidrarĭ.

Liniştea acesteĭ grădinĭ e turburată din cînd în cînd de apariţia vre unuĭ crab, care pe jumatate eşit din ascunzătoarea luĭ, formată din o gaură în stîncă, întinde picioarele pentru a-şĭ apuca prada care a avut imprudenţa să-ĭ treacă pe dinainte, sau de grupe de peştĭ în cuirase argintiĭ, străbătînd grădina de alge ca nişte cavalerĭ aĭ undeĭ, cum i-au numit uniĭ naturaliştĭ. Altă dată, liniştea e şi maĭ tare turburată de acel animal, urît la vedere, cu opt braţe lungĭ căptuşite cu ventuze puternice considerat de popor ca un monstru marin—e caracatiţa—cu ochiĭ marĭ şi fioroşĭ.—Grăbită, îşĭ caută o ascunzătoare, luînd imediat culoarea stînceĭ pe care se lipeşte sau a algelor învecinate pentru ca să scape de urmărirea duşmanilor eĭ neîmpăcaţĭ: de vre-un homar sau de vre-un congru, acel peşte puternic în forma de şarpe. Iar cînd pericolul devine ameninţător, tot peisajul feeric de adineoare se acoperă de un nour de cerneală aruncat din o pungă specială a caracatiţeĭ care, întunecînd vederea duşmanuluĭ, îĭ dă astfel răgaz de a fugi în altă parte.

Nicăiri, ca în colţurile aceste submarine, nu se poate vedea mai bine lupta aprigă pentru traiŭ ce duc animalele unele în contra altora.

Ceva maĭ departe de malul măriĭ, la adincimĭ cel mult de 200 până la 350 de metri, stîncile, în unele locurĭ, sînt înfrumuseţate de coloniile de mărgean saŭ coraliŭ roş (Corallium rubrum). Acest animal, considerat altă dată de uniĭ ca plantă iar de alţiĭ ca o simplă piatră, a atras atenţia oamenilor din toate timpurile prin frumuseţă şi l'au întrebuinţat. Mărgeanul de calitate bună, adică acela roz care se întrebuinţază în bijuterie, se găseşte aproape numaĭ în Maditerana. In primăvara anuluĭ 1901, am avut ocazia de a pescui în Mediterana, pe vaporul Roland al staţiuneĭ zoologice din Banyuls-sur-mer (Franţa), exemplare frumoase de mărgean. Pescuitul mărgeanuluĭ se face cu un aparat, numit de Francejĭ, faubert. Acest aparat e compus din nişte reţele micĭ şi cu ochiurile largĭ fixate la capetele a două bare de lemn prinse în cruce. Aceste, lăsate în fundul măreĭ cu ajutorul unor greutăţĭ, tîrîte încet printre ramurile de mărgean fixate de stîncĭ, rupe unele din aceste ramurĭ, care, rămînînd acaţate printre ochiurile reţeleĭ, se pot scoate uşor afară.

Citeva bucăţĭ din recolta obţinută astfel, atirnate într'un acuariu, ni prezintă unul din subiectele cele maĭ atrăgătoare de observaţie. Vedem, în adevăr, colonia de mărgean formată din maĭ multe ramurĭ şi de o culoare roşă aprinsă saŭ roză, ramurĭ ţintuite de numeroşĭ polipĭ asămănătorĭ unor floricele albe ca zăpada şi cu petalele saŭ tentaculele polipuluĭ foarte fin dinţate; iar cînd colonia e moartă, polipiĭ şi toată pătura cărnoasă subţire care îmbracă ramurile pietroase se distrug şi nu maĭ rămîne de cît scheletul tare, pietros, striat de canalele sale longitudinale, adică partea acea care se întrebuinţează, după cum se ştie, în bijuterie.

Printre ramurile de mărgean, se găsesc deasemenea fixate coloniile de *Alcyonum palmatum* cu scheletul lor aproape moale cărnos, avînd forma unei mînĭ cu degete, de unde şi numele lor popular de mîna sfîntuluĭ Petru şi prezintînd culorĭ variate, unele gălbuĭ, altele roze, altele roşe ca sîngele.

La poalele stîncilor înflorite de coloniile de mărgean şi de alcioni, găsim adesea o familie întreagă de animale—*Penatulidele*—iarăşĭ înrudite cu mărgeanul şi maĭ atrăgătoare prin forma şi luminozitatea corpuluĭ lor. Unele din ele în formă de evantail saŭ de pană, cărnoase, staŭ înfipte cu un capăt in nisipul de pe fundul măriĭ, iar partea din afară înflorită cu polipĭ numeroşĭ cum e d. ex. *Penatula phosphorea* de culoare gălbue, cum e *Penatula rubra* de culoare roşă puternică; altele în formă de cilindru cu un capăt înfipt iarăşĭ în nisip şi restul înflorit de polipĭ maĭ lungĭ şi transparenţĭ cum e d. ex. *Veritilu*. Coloniile aceste de Penatulide formează adevărate pădurĭ submarine fantastice maĭ cu samă prin luminozitatea lor. In adevăr, tot corpul acestor animale aŭ proprietatea de a produce o lumină fosforescentă, cum e lumină produsă de corpul licuriciuluĭ cunoscut din grădinile şi pădurile noastre.

Şi aşa preumblîndu-ne în tot cuprinsul floreĭ şi al fauneĭ litorale de la coaste înspre adîncimĭ nu tocmaĭ marĭ, întîlnim la fie-care pas peisaje submarine care maĭ de care maĭ interesante şi maĭ atrăgătoare.

Dar locurile unde aceste peisaje submarine se prezintă în adevăr miraculoase prin variaţia şi prin bogăţia extraordinară de forme şi culorĭ sînt desigur regiunile ocupate de *Recifiĭ coralierĭ*.

Dacă marea ni-ar permite să-ĭ vedem dintr'o singură aruncătură de ochĭ, aceştĭ recifĭ coralierĭ ni s'ar prezenta sub forma unor ziduri enorme, adevăraţĭ munţĭ de piatră submarinĭ, de multe orĭ periculoşĭ navigaţieĭ, zidurĭ făurite de nişte animale aşa de simple şi de gingaşe că omul, cu toată puterea geniuluĭ săŭ, va rămînea totdeauna umilit în faţa puteriĭ lor de construcţie. Aceştĭ minunaţĭ arhitecţĭ fac parte, ca şi mărgeanul, din grupul *polipilor antozoarĭ* şi trăesc în coloniĭ, unele arborescente, altele masive maĭ mult saŭ maĭ puţin regulate.

Ca să-şi facă cineva o idee de forma unuĭ individ saŭ polip din colonie, să-şĭ amintească, d. ex. o floare de liliac alb. Corola

floareĭ ar reprezenta corpul întreg al polipuluĭ, iar petalele coroleĭ ar reprezenta brațele saŭ tentaculele polipuluĭ în număr de 6, de 8 saŭ de un multiplu al acestor numere. Aceste tentacule în genere albe, formînd ca o steluță în jurul guriĭ, sînt simple saŭ fin dințate pe marginĭ.

Un polip de aceştia tînăr, abia eşit din oŭ, se fixează pe o stîncă de origină fie vulcanică fie sedimentară şi în general la o adîncime cuprinsă între 1 şi 80 de metri; mugurînd, dă naştere altor polipĭ, carĭ împreună formează o colonie saŭ un *polipier*. O dată cu mugurarea, polipiĭ secretă şi o substanță pietroasă de natură calcaroasă saŭ văroasă, care formează scheletul lor de susținere saŭ ramurile colonieĭ. Polipul îşĭ ia această substanță calcaroasă din sărurile dizolvite în apa de mare[1]). Forma şi consistența colonieĭ saŭ a polipieruluĭ sînt date de modul de creştere şi de consistența scheletuluĭ. Aşa d. ex. unele coloniĭ din familia *Madreporelor*, carĭ formează în mare parte recifiĭ coralierĭ, sînt saŭ masive saŭ arborescente saŭ in formă de evantail etc.

Eĭ bine, din cauza înmulțiriĭ enorm de mare a coloniilor acestora de polipĭ cu scheletul calcaros, ajutată şi de înmulțirea scoicilor şi a altor animale cu scheletul pietros, se formează zidurĭ puternice pietroase care brăzdează cuprinsul mărilor calde pe întinderĭ cîte o dată enorm de marĭ.

Formarea şi creşterea acestor recifĭ coralierĭ e strîns legată de anumite condițiĭ de viață. Aşa, temperatura apeĭ de mare, unde eĭ se formează, trebue să fie cuprinsă între 20 şi 30 de grade; de acea nu-ĭ găsim de cît în mărila calde; apoĭ trebue să aibă o hrană abondentă. Puterea lor de construcție nu se întinde, în majoritatea cazurilor, de cît la adîncimĭ cuprinse între 1 şi 80 metri. Şi această putere de viață e cu atît maĭ mare cu cît ne rîdicăm maĭ sus de 80 de metri Apa unde eĭ se formează trebue să fie limpede şi continuŭ agitată de valurĭ ca să curățe maĭ bine secrețiunile corpuluĭ lor, dăunătoare vițiĭ.

In astfel de condițiĭ, găsim recifĭ coralierĭ puternicĭ in Oceanul Indian, în Pacific şi în marea Antilelor.

Uniĭ aŭ forme de zidurĭ lungĭ întinzîndu-se ca un fel de bariere în fața insulelor din aceste mărĭ şi numițĭ din această cauză *recifĭ bariere*, cum sînt d. ex. *recifiĭ bariere* care brăzdează marea la o distanță oare care de coasta nordică şi răsăriteană a Australieĭ pe o întindere de 2400 de chilometri, alțiĭ aŭ forme de zidurĭ inelare, închizînd în mijlocul lor un lac cu apă de mare puțin adînc şi complect separat de restul oceanuluĭ, saŭ o lagună comunicînd cu oceanul prin un mic canal şi numițĭ *recifĭ inelarĭ* saŭ *Attolĭ*, cum sînt d. ex. *Attoliĭ* din Insulele Maldive. Uniĭ din aceştĭ Attolĭ, avînd o circonferință de 200 mile marine, încunjură adesea alte insule coraline maĭ micĭ.

Asupra cauzelor, nu tocmaĭ bine cunoscute, care limitează

1) *M. T. Toulet*. Oceanographie (statique) pag. 273.

formarea şi creşterea recifilor coralierĭ in cuprinsul mărilor. s'aŭ emis maĭ multe ipoteze (Darwin, Murray, Agasiz) asupra cărora voĭ avea ocazia să reviŭ altă dată. Până atuncĭ însă e bine să ştim ca construcţia acestor recifĭ coralierĭ, începută d. ex. la o adîncime de 80 de metri se continuă până la suprafaţă, trece chiar de suprafaţă şi în acest din urmă caz valurile mărif mă-cinînd vîrfurile pietroase proeminente, le transformă într'un fel de nisip în care se pot prinde şi creşte seminţele de plante aduse de vînturĭ de pe pămîntul îndepărtat. Se formează astfel la suprafaţă şi în tot lungul recifuluĭ o alee de verdeaţă umbrită pe icĭ pe colo de palmierĭ şi scăldată de o parte şi de alta de valurile limpezĭ şi calde ale măriĭ.

Eĭ bine, dacă ne apropiem de unul din aceştĭ recifĭ, vom vedea, după spusele călătorilor, peisaje submarine de o frumuseţă incomparabilă şi care întrec tot ce mintea omenească poate imagina maĭ feeric.

Maĭ întâĭ, apa, la marginea acestor recifĭ, e aşa de limpede că putem vedea foarte clar la o adincime de 6 până la 7 metri, şi din cauza acesteĭ limpezimĭ, coloritul animalelor capătă aci o strălucire şi maĭ mare de cît aiurea.

Fundul măriĭ, căptuşit aci cu un nisip moale şi strălucitor provenit din măcinarea recifuluĭ, pare în adevăr ca o grădină feerică cu boschete înflorite de tot felul de alge, care mai de care maĭ variate ca forme şi culorĭ, alge calcaroase din grupul *nulliporelor* cum sînt d. ex. speciile de *Lithothamnion* şi de *Halimede*, cu tot felul de coraliĭ din grupul *Madreporilor*, uniĭ arborescenţĭ ca speciile de *Madrepora* şi de *Amphihelia*, alţiĭ masivĭ şi brăzdaţĭ de tot felul de lame drepte saŭ capricios ondulate cum sînt d. ex. speciile de *Euphelia* şi *Symphelia*, alţiĭ în forma de ciupercă cum sînt speciile de *Fungia*, alţiĭ în forma de tuburĭ de Orgă cum e d. ex. *Tubipora musica* şi toţĭ uimitor de înfloriţĭ de polipĭ înstelaţĭ.

In special coloniile de *Tubipora musica* saŭ *T. rubicola* care pot ajunge de mărimea unuĭ cap de om, atrag atenţia observatoruluĭ prin forma şi culoarea lor. In adevăr, scheletul pietros al acestor coloniĭ de o culoare vie şi roşă ca sîngele e format dintr'un număr mare de tuburĭ verticale legate între ele prin un ciment de aceaşĭ culoare şi consistenţă. Fie-care tub constitue teaca unuĭ individ-polip. Aşa că colonia întreagă pare ca un vas roş de porţelan deasupra căruia polipiĭ, alb înfloriţĭ, par ca un buchet de florĭ.

Decorul acesta maĭ e înfrumuseţat încă şi de animalele din alte grupe ca *Asteriile* saŭ *Stelele de mare*, ca *Comatulele* saŭ *Rozele de mare* cu culorĭ viĭ unele gălbuĭ altele portocaliĭ, unele roşe ca sîngele, altele roz-vioriĭ, ca *Ursiniĭ* saŭ *Ariciĭ de mare* cu spiniĭ lor mobilĭ de diferite lungimĭ şi de diferite culorĭ, ca *Actiniile* asămănătoare, ca aspect şi variaţie de culorĭ, cu Anemonele şi Crizantemele din grădinile noastre, ca *Crustaceiĭ* de diferite forme şi mărimĭ reprezintaţĭ prin diferitele speciĭ de *Crabĭ*

de *Pagurĭ* etc. cu carapacele lor verzuĭ, roze, gălbue etc., ca gingaşele Ascidiĭ în formă de ulcioraşe saŭ de săculeţe cu două deschizăturĭ festonate şi luminate parcă de o dungă viŭ colorată, ca *Bureţiĭ* şi *Scoicele* care maĭ de care maĭ atrăgătoare prin forma şi coloritul lor.

Toţĭ aceĭ carĭ aŭ avut ocazia de a observa recifiĭ coralierĭ, mărturisesc că mintea omenească nu şi-ar putea nici o dată închipui vederĭ maĭ fantastice decît acelea pe care ni le procură peisajele submarine de la marginea recifilor coralierĭ—adevărate fantasmagoriĭ.

Flora şi Fauna pelagică. Lumea mărilor ni prezintă vederĭ tot aşa de atrăgătoare şi la suprafaţa sa. In tot cuprinsul eĭ, întîlnim grupe întregĭ de plante saŭ de animale plutind la suprafaţă saŭ la adîncimĭ mai mult saŭ maĭ puţin marĭ şi care constituesc cea ce să maĭ numeşte şi *planctonul* mărilor.

Toţĭ naturaliştiĭ carĭ aŭ luat parte la faimoasele campanii de exploraţie, despre care am vorbit deja, aŭ fost impresionaţĭ de culoarea ce prezintă suprafaţa Mărilor şi Oceanelor în unele regiunĭ. Aşa, pe coastele Groenlandeĭ ca şi in spre polul sud vedeaŭ marea prezintînd nişte bande enorm de lungĭ, de 300—400 de chilometri de o culoare brună şi maslinie care să distingea de culoarea albastră a măriĭ. Eĭ bine, eĭ luînd şi examinînd la microscop apa din cuprinsul acestor bande, aŭ constatat prezenţa maĭ multor speciĭ de plante, alge microscopice, din grupul Diatomeelor. Aceste alge, suspendate ca o pulbere la suprafaţa măriĭ, sînt aşa de numeroase că schimba culoarea apeĭ. Numărul indivizilor e aşa de mare, că intr'un centimetru cub de apă am găsi cîteva milioane.

Tot din cauza mulţimiĭ marĭ de alte alge microscopice călătoriĭ au descris, în Oceanul indian, bande foarte lungĭ de o albeaţă strălucitoare şi de o lărgime pănă la 40 chilometri.

Culoarea roşă ca sîngele, ce prezintă cîte o dată Marea Roşă, e datorită tot uneĭ speciĭ de alge (*Trichodesmium erythraeum*), care să mişcă plutind liber la suprafaţă sau în interiorul măriĭ.

Afară de aceste plante microscopice, maĭ întîlnim, plutind în cuprinsul mărilor, plante maĭ marĭ cum sînt speciele de *Sargase* (Sargassum bacciferum), dintre algele fucacee care în vecinătatea insulelor Azore, cuprind întinderĭ aşa de enorme la suprafaţa măriĭ că voiajoriĭ le numesc aceste întinderĭ *Marea de Sargase*. Aceste alge aruncate de valurĭ la malul mărilor şi uscate să întrebuinţează în tapiţerie sub numele de varec, zeegras, nume împrumutat de noĭ de la germanĭ.

Animalele care compun *fauna pelagică* sînt iarăşĭ de o frumuseţă uimitoare maĭ cu samă din cauza transparenţeĭ cristaline şi a gingăşieĭ corpuluĭ lor moale, gelatinos şi din cauza coloritului lor în genere uşor, însă variat şi extra-ordinar de nuanţat maĭ cu samă din cauza răsfrîngerilor razelor de lumină care cad pe corpul lor transparent. Beşicele de sopon, în bătaia razelor

de soare, ni daŭ o idee apropiată de coloritul irizat al acestor animale.

Greutatea specifică a corpuluĭ lor fiind aproape egală cu acea a apeĭ de mare, ele înoată uşor ajutate şi de beşicuţe fine, transparente şi pline cu aer saŭ de micĭ clopoţeĭ transparenţĭ în forma floareĭ de lacrămioare numite aparate hidrostatice sau plutitoare.

O preumblare în barcă pe coasta Mediteranei de ex. şi mai cu samă dimineaţa la răsăritul soareluĭ ni permite să întîlnim, maĭ la fiecare moment, animale de acestea plutitoare. Aci întîlnim *meduzele* cu corpul lor transparent, moale şi gelatinos în formă de clopot sau de umbrelă, aci *Sifonoforiĭ* eleganţĭ, tîrînd după eĭ numeroase firişoare presărate cu clopoţeĭ plutitorĭ şi hrănitorĭ uniĭ în forma floareĭ de lăcrămioare de o transparenţă cristalină şi cu culorĭ irizate roze, gălbuĭ, vioriĭ etc., din cauza răsfrîngereĭ razelor de soare care le învălue, aci *pteropodele* cristaline, înotînd ca nişte fluturĭ străveziĭ, aci velelele albastre-vioreĭ plutind ca nişte luntrişoare-jucăriĭ.

Iar dacă în cursul uneĭ nopţĭ de vară, pe vremea cînd *velelele* sau *noctilucĭĭ* microscopicĭ vin în număr imens de mare, facem deasemenea o preîmblare în barcă, ne vedem încunjuraţĭ de un spectacol în adevăr feeric. Marea de jur în prejurul nostru e luminată de o lumină fosforescentă uĭmitoare şi la cea maĭ mică mişcare a lopeţelor, stropii de apă cad în jurul bărciĭ ca o pulbere aprinsă, fantastică.

Locuitoriĭ de pe coastele mărilor nu scapă niciodată ocazia ce li-o procură sosirea velelelor. De la mic pân'la mare petrec oare întregĭ noaptea la malul măriĭ, contemplînd acest spectacol răpitor.

Fauna abisală saŭ din fundul adînc al mărilor. După experienţele făcute de Fol şi fraţiĭ Sarasin, lumina nu pătrunde în mare decît la o adîncime de cel mult 400 de metri, pentrucă de la această adîncime în jos placa fotografică nu maĭ e impresionată.

Pe altă parte, valurile măriĭ oricît de puternice ar fi ele [1]) nu pot turbura fundul măriĭ decît cel mult o adîncime de 1000 de metri. Maĭ jos de această limită, marea—afară de locurile unde sînt curenţĭ puternici submarinĭ—e într'un repaos şi într'o întunecime complectă.

Eĭ bine, în acest domeniŭ, complect întunecat şi liniştit al măriĭ, se găsesc încă animale şi cîteodată în număr mare. Aceste animale constituesc *fauna abişală*. Faimoasele campaniĭ de exploraţiĭ submarine de pe vapoarele *Lichtning*, *Poraupine* [2]) *Challenger*, *Travailleur* şi *Talisman* ni aŭ adus la lumină, în

1) Cea maĭ mare înălţime a valurilor, măsurată direct, s-a găsit de 11 metri şi jumatate, iar iuţala lor de translatie, cea maĭ mare, de 36 metri pe secundă.

2) *Wyville Thomson*. The Depths of the Sea. London 1874.

adevăr, animale maĭ din toate grupele, care trăiaŭ la adîncimĭ de opt până la nouă miĭ de metri. Nu e maĭ puţin adevărat însă că, cu cît s'a explorat maĭ adînc fundul oceanelor, cu atît animalele par maĭ rare şi maĭ toate prezintă fenomenul caracteristic al fosforescenţiĭ.

Afară de diferitele speciĭ de scoicĭ din grupul Moluştelor (*Bucenopsis stroatus*) de diferitele speciĭ de roze de mare. (*Pentacrinus asterias*) aricĭ de mare. Crastaveţĭ de mare (holuturiĭ) din grupul Echinodermelor, de diferitele speciĭ de bureţĭ din grupul Spongiilor (Hyalonem lusitanicus) şi de diferitele specii de Ascidiĭ din grupul Tunicierilor s'au maĭ recoltat. la adincimile marĭ. şi diferite specii de peştĭ, care prezintă particularităţĭ în adevăr extraordinare de formă şi de viaţă. deosebite de acelea ale peştilor de la suprafaţă. Aşa, uniĭ din eĭ cum sînt de ex. *Melanocetus Johnsoni*, şi *Linophrynus lucifer*. găsiţĭ la adîncimĭ de la 700—3600 de metri, sînt scurţĭ şi purtînd pe faţa lor ventrală un sac care li dă aspectul pinticos. Staŭ înfipţĭ cu coada în nămolul de pe fundul măriĭ cu gura în sus enorm de mare şi mereŭ deschisă, aşteptînd să li cadă hrana formată din sfărîmăturile de animale moarte căzute de la suprafaţă. Culoarea corpuluĭ lor e neagră, din cauza mediuluĭ lor încunjurător complect întunecat şi singura lumină care iĭ ajută ca să-şĭ îndrepte gura pentru a prinde sfărîmăturile de hrană e dată de fosforescenţa corpuluĭ lor. Fosforescenţa aceasta e produsă de o secreţiune mucoasă a corpuluĭ intreg sau de organe luminoase speciale aşezate în genere pe cap ca nişte micĭ lanterne fantastice.

Alţĭ peştĭ, ca *Gastrostomum Bairdii*, sînt lungĭ şi subţiri, prezintînd iarăşĭ aceleaşĭ particularităţĭ în privinţa mărimiĭ enorme a guriĭ, asămănătoare la uniĭ cu gura unuĭ pelican, ca la *Eurypharynx pelicanoides* şi a fosforescenţiĭ corpuluĭ lor.

Naturaliştiĭ maĭ vechĭ (Forbes). bazaţĭ pe faptul că lumina nu poate pătrunde în fundurile adîncĭ ale mărilor şi pe faptul că presiunea la aceste adîncimĭ e enorm de mare [1]), susţineaŭ că nu există animale la adîncimĭ maĭ marĭ de 450 de metri. Noĭ am văzut însă cum exploraţiile submarine ni-au arătat contrariul. Desigur, lipsa de lumină e înlocuită întrucîtva aci de fosforoscenţa corpuluĭ animalelor, cît priveşte inconvenientul presiuneĭ marĭ, el devine suportabil, cînd ne gîndim că organizmul acestor animale să adaptează încet-încet la această presiune. Căcĭ, desigur, animalele abisale au trăit în epocele maĭ îndepărtate la adîncimĭ mult maĭ micĭ şi numaĭ treptat-treptat sau coborît la adîncimile marĭ, adăptîndu-se în acelaş timp nouluĭ mediu încunjurător.

Dacă e adevărat că studiul zoologieĭ ni-a făcut cunoscut

1). Ţinînd compt de densitatea apeĭ de mare. presiunea. ce sufăr animalele în diferitele adincimĭ, creşte aproape exact cu o atmosferă la fie-care 10 metri de adîncime. Pe fundurile adîncĭ, la 8000 de metri d. ex., animalele sufăr o presiune de 800 de atmosfere.

azĭ o lume nouă, care prin frumuseţa şi prin organizaţia eĭ a atras curiozitatea tuturor oamenilor iubitorĭ de studiul naturiĭ, apoĭ nu e maĭ puţin adevărat că cunoaşterea şi studiul aceste lumĭ ni-aŭ procurat în acelaş timp şi o mulţime de date ştiinţifice mult maĭ importante din punctul de vedere al condiţiilor de viaţă şi de distribuţie a aceste lumĭ. S'au pus astfel bazele biogeografieĭ marine tot aşa de importantă ca şi biogeografia terestră.

Descoperirea şi studiul aceste lumĭ nouă din cuprinsul mărilor ni-aŭ aratat, în modul cel maĭ strălucit, că forma, culoarea, structura, genul de viaţă şi distribuţia animalelor, ce o compun, e simţitor influenţată de o serie de factorĭ fizico-himicĭ ca lumina din cuprinsul mărilor, ca temperatura, presiunea, gradul de salinitate a apeĭ, gradul de încărcare cu diferitele gazurĭ precum şi de mişcarea apelor (valurĭ, curenţĭ).

Şi dacă în contemplarea tablouluĭ feeric din fundul mărilor sîntem cuprinşĭ un moment de un fel de sentiment de sfinţenie faţă de dezvoltarea acea extraordinar de mare a vieţiĭ, după un moment de gîndire ni dăm samă că toată acea bogăţie şi splendoare de forme, de colori şi într'un cuvînt de viaţă nu sînt în definitiv de cît o manifestare infinită de puterĭ sau energiĭ strîns legate de materia vieţuitoare, energiĭ care se pot formula treptat-treptat cu cît observăm şi experimentăm maĭ de aproape structura, funcţiunile şi condiţiile de viaţă în care trăesc acele animale.

Iar cînd, pe lîngă frumuseţa acea uimitoare a lumiĭ din cuprinsul mărilor, ajungem să ne dăm samă şi de rostul eĭ, atuncĭ, în adevăr, mulţumirea noastră sufletească e complectă.

O lume frumoasă şi înţeleasă în acelaş timp, e tot la ce poate aspira maĭ înalt un suflet şi o minte aleasă.

P. Bujor

Viața Romînească în Bucovina

— ZIARISTICA NOASTRĂ —

In sfîrșit s'a aflat totuși o revistă romînească, care să părăsească punctul de vedere, că Romîni sînt numai cei ce locuiesc în București și Iași și să ne recunoască și nouă această calitate. Merită pentru acest pas direcțiunea revistei toată lauda și sprijinul tuturor Romînilor, căci e prima revistă, ba chiar în general primul jurnal romîn, care crede că și noi putem însemna ceva în mișcarea romînească, căci zice dl. C. Stere în scrisoarea, ce mi-a adresat'o—îmi permit a cita fără autorizația autorului—«fiindcă ei (adică Romînii, cari locuiesc afară de regat) prin forța lucrurilor n'au pierdut legătura intimă cu poporul». Se pare deci dară, că și mult maltratata vorbă «unitate culturală» începe să devie realitate și să fie scoasă din șirul frazelor, cari constituiau dicționariul banalităților.

Insemnătatea noastră, acelor cîte-va sute de mii de Romîni din Bucovina, pentru mișcarea culturală romînească poate fi mare și poate fi mică, ba chiar nulă, ceea ce-am arătat și cu alte ocaziuni. Dacă impulsul necesar nu ne va lipsi, dacă vor afla cei chemați cuvîntul și calea adevărată și dacă vor ști să-și îndrepte activitatea spre țelul dorit: *strîngerea legăturilor de comunitate culturală dintre diferitele fracțiuni ale poporului nostru*, atunci și puterile fracțiunei noastre nu se vor pierde în întunericul necunoscutului sau în marea imenză a străinizmului, ci vor sprijini cu puținul lor sforțările fraților mai mari. Dar pentru aceasta este neaparat trebuincios ca să ne cunoaștem pe deplin, să ne cunoaștem astfel, precum trebue că se cunoască membrii aceluiași neam. Ne cunoaștem astăzi poate? De loc sau foarte puțin. Cauzele? Vina?

Puțin de spus și mult de reparat. Dar dacă nu putem și nu voim să cercetăm cauzele și să stabilim responsabilitățile, nu putem trece din acest incident cu vederea, că o mare parte a vinei o poartă presa noastră. Presa din Romînia nu s'a informat nici cînd serios despre stările de la noi, ea a avut totdeauna chestiuni mult mai interesante de discutat și s'a mulțămit să ne judece după informațiile tendențioase din ziarele străine

sau după știrile fantastice și comedioase primite de la corespondenți și colaboratori ocazionali sau de la corespondenții angajați, dar cari singuri n'aveau o ideie clară despre lucrurile pe cari voiau să le trateze. Am o colecție întreagă de astfel de știri fantastice asupra referinților din Bucovina, strînsă în ultimii ani din ziarele romîne. Nu voiu să plictisesc pe cetitorii acestei rubrici chiar de la început arătînd cu exemple daunele ce rezultă pentru noi din astfel de informații false și denaturate, trebue să accentuez însă, că răuvoitorii intereselor noastre naționale s'au folosit nu odată cu prisosință de năzdrăvăniile comise de ziaristica romînă rău informată. Recordul acestor năzdrăvănii a fost atins cu ocazia pelegrinajului la mormîntul marelui Ștefan, făcut în vara anului 1904 din incidentul aniversării de 400 de ani de la moartea sa. Articolele și informațiile publicate de ziariști cari au luat parte la acel pelegrinaj sînt atît de deochiate și ridicule, încît te miri că au putut fi publicate. Cît de departe poate merge fantazia astorfel de reporteri puteți vedea dintr'un alt caz, pe care-mi permit a-l comunica după un ziar fruntaș din capitală.

Inainte o mică lămurire. In vara anului trecut a murit în Cernăuț *Adrian Forgaci*, un june talentat, care a publicat cîte va poezii cari au fost remarcate și ale cărui compoziții muzicale cu caracter național executate de societatea corală „Armonia" au aflat aprobarea cunoscătorilor în materie. Pe urma lui au rămas multe poezii și compoziții nepublicate. Un an înainte de moartea sa, Adrian Forgaci petrecuse în Italia ca instructor la o familie. Cîte-va săptămîni după moartea sa un ziar bucureștean publică următoarea notiță, pe care mai mult de haz o comunic cetitorilor: „Unul dintre cei mai buni poeți bucovineni și unul dintre cei mai energici luptători pentru cauza noastră națională, *Adrian Forgaci*, profesor de filosofie la facultatea din Tunis, premiat al Conservatorului din Viena a încetat din viață în Cernăutz (Bucovina) în floarea vîrstei, de 27 ani. Defunctul a lăsat mai multe volume, dintre care unul scriș în limba romînească".

Ei, ce ziceți, n'avea dreptate regretatul Teliman cînd a scris „Moartea lui Dule" ? Dacă trăia săracul ce s'ar fi bucurat, că un Romîn bucovinean în vîrstă de 27 de ani a ajuns profesor de universitate la Tunis, înainte de a fi terminat studiile academice și că a lăsat mai multe volume de poezii în limbi diferite.

Dar să ne mîngîiem, căci e foarte probabil, că Romînii pe ceea lume au o presă tot așa de bine informată ca și aceasta de la noi.

Vedeți. că ziaristica romînă, vrînd să fie la culmea chemării, are datoria să știe ce se întîmplă în toate colțurile lumii și să-și spuie cu multă hotărîre cuvîntul ei deciziv— de noi și de alții ca noi se interesează mai puțin, doar' ici colea la banchete și alte ocaziuni festive, cînd frazele sforăitoare stăpînesc situația, de-și mai aduc aminte. Am insistat mai mult asupra acestui

punct spre a arăta cît de salutară este ideia emisă de revista „Viața Romînească“ ca la manifestările vieței romînești să participe cu puținul lor Romînii de pretutindeni, apropiindu-se, cunoscîndu-se, înțelegîndu-se asupra direcției ce trebue de urmat în urmărirea idealurilor noastre cultural-naționale. In acest senz, cu scopul de a ajuta ca negura, în care e învălit poporul romîn bucovinean, să fie împrăștiată, îmi pun modestele mele puteri în serviciul frumosului program disfășurat de „Viața Romînească“. De sigur, că articolele mele, care vor da schițe din trecutul și prezentul neamului romîn bucovinean, care vor arăta fazele de dezvoltare de pe diferitele terene de activitate, stadiul în care ne aflăm și țelul ce voim să-l urmărim în viitor, nu vor prezenta un interes deosebit de mare, cuprinzînd rezultatele muncei și gîndiri unui popor mic la număr și rămas înapoi pe multe terene, totuși cred că voiu reuși să atrag atenția acelor bărbați, cari urmăresc cu desinteresare lupta, ce o ducem pentru emanciparea noastră.

Odată cu reînvierea naturii, odată cu învierea Mîntuitorului din morți s'a săvîrșit în mod definitiv și împăcarea între Romînii bucovineni. Ce înălțător spectacol! Ziua învierii simbolizează închegarea rîndurilor atît de împrăștiate și desordonate ale Romînilor bucovineni. Cînd ne gîndim la vijeliile anilor ultimi, buna înțelegere ce domnește în primăvara împăcării generale ne imple sufletul de bucurie și o dorință ni se furișează de pe buze: să fie într'un ceas bun și cu noroc!

Duminică în ziua de Paști a apărut numărul prim din «*Gazeta Bucovinei*»; acest ziar, care apare de două ori pe săptămînă subt direcțiunea d-lui advocat Const. cav. de Onciul ca organ al dirigenței naționale, este o continuare a ziarului cu acelaș nume, care a apărut între anii 1891—1897. In prim articolul semnat de deputatul A(urel) O(nciul) ni se spune, că în munca pentru emanciparea noastră politică și economică constă adevărata politică națională. Chemarea gazetei de față este de a reînaugura politica aceasta. „Chemarea aceasta—urmează autorul—ea nu o poate caracteriza mai bine decît reluînd chiar numele gazetei, care a întemeiat politica națională“.

Apariția unui ziar, care să represinte interesele întregului neam romînesc din Bucovina, a fost salutată cu multă bucurie și însoțită de dorința ca activitatea ei să fie cît se poate de rodnică. Noi nu putem anticipa nimic în privința ținutei acestui ziar, ci dorim numai ca el să se bucure pe deplin de sprijinul Romînilor, iar factorii chemați să îngrijească ca el să fie în adevăr oglinda vieței romînești din Bucovina, să reprezinte interesele celor mulți, cari așteaptă de mult ziua dreptății. Credem însă, că momentul e oportun spre a face o privire retrospectivă asupra ziaristicei romîne din Bucovina, una din cele mai interesante chestiuni din trecutul nostru istoric, numai puțin cunoscut. Scopul ce-l urmărim e ca prin cîte-va schițe ținute în

liniamente generale să dăm şi celor mai puţin iniţiaţi în afacerile noastre baza necesară, pe care se pot discuta apoi chestiunile de interes actual ; acest mic istoric poate servi încă şi ca un comentar vizitatorilor esposiţiei naţionale din anul acesta, unde în pavilionul Romînilor bucovineni vor afla espuse toate ziarele romîne din Bucovina. Zace în firea lucrurilor ca vorbind despre ziaristică să atingi ici colea şi chestiuni de politică — voiŭ insista deci dară în treacăt, dar' numai în cadrele strictului necesar şi asupra mişcării politice. Acest mic istoric prezintă un interes deosebit întrucît toate mişcările mai însemnate de viaţă naţională, politică şi culturală au aflat espresie în vre un ziar şi întrucît chiar actuala fază, în care se află mişcarea politică şi naţională din Bucovina, nu se poate înţelege dacă nu ni'I cunoscută evoluţia din trecut.

O viaţă proprie naţională la Romînii bucovineni începe a se înfiripa sfioasă deabia la anul 1848; periodul de la 1775—1848 e cuprins de un întuneric adînc şi nepătruns. „Era o amorţeală întreagă printre Romîni. Oamenii deveniseră sfioşi şi fricoşi. Nime, afară de cîteva abateri onorabile, nu cuteza să se mişte, să spună sau să scrie ceea ce simţia şi ce-i zăcea pe inimă. Tăceau ca piticul. Atît de tare ii apăsase şi'i terorisase despotismul politic şi ultramontan de pe atunci!" [1])

Strigătul, care a trecut prin lume în acest an providenţial chemînd popoarele la o viaţă nouă, a străbătut până şi la urechile unor Romîni bucovineni, cari n'adormiseră de tot. Mişcarea fraţilor din principate şi din Ardeal a aflat răsunet viu în Bucovina, unde se aflau adunaţi o mulţime de refugiaţi politici. Providenţa a grijit ca în' timpuri grele să avem şi bărbaţi ageri la minte, gata la muncă şi la jertfe.

La 1848 am avut familia *Hurmuzachi.* E o datorie sfîntă a Romînilor bucovineni ca istoria acestei familii ilustre, a cărei activitate pe diferitele terene ale vieţii publice a dat roadele cele mai frumoase, să se fixeze pentru posteritate înainte de a se pierde multe documente valoroase, înainte de a se uita multe amănunte interesante. Cîteva ştiri importante asupra însemnatelor evenimente din acest timp şi asupra familiei Hurmuzachi aflăm în broşura d-luĭ prof. univ. *Dr. I. G. Sbiera, O pagină din istoriea Bucovinii* din 1848—1850 dimpreună cu nişte *Notiţe despre familiea Hurmuzachi.* Cernăuţ 1899.

Nu e exagerat dacă susţinem, ceea ce se va vedea şi din cele ce urmează, că întreaga viaţă politică, socială şi culturală a Romînilor bucovineni din restimpul de la 1848—1870 s'a grupat în jurul acestei familii, pe care unul dintre cei mai buni cunoscători ai timpului şi ai familiei, Dr. I. G. Sbiera o caracterisează cu următoarele cuvinte: „Tustrei -adecă Eudoxiu, George şi A-

---

1) *Dr. I. Gh. Sbiera.* Mişcări literare la Romînii din Bucovina, Oradea-Mare 1890 p. 5.

lexandru erau de o inteligenţă rară, inspiraţi de idei înnalte şi liberale şi conduşi de simţăminte nobile şi generoase. Pe lîngă aceste calităţi comune mai avea fie-care cîte una particulară; în Eudoxiu era încărnată temeinicia, în Georgiu iscusinţa diplomatică, ear' în Alecsandru iniţiativa şi spiritul motor şi aţîţător."[1]

Dar faptul, care dă o importanţă şi mai mare acestei familii pentru istoria noastră este legătura, ce au făcut'o refugiaţii politici din Ardeal şi Moldova în 1848 cu această familie şi din care s'a născut cu timpul acea reciprocitate culturală şi literară, care ne-a apropiat pentru un deceniu şi mai bine, mai mult decît astăzi după jumătate de veac, de ţelul urmărit. Sprijinul acordat de Alexandri mişcării culturale din ţară şi venirea lui Aron Pumnul în Bucovina, care, lăsînd la o parte teoriile sale limbistice, are pentru noi merite incontestabile, sînt puncte luminoase din trecutul nostru.

Reprezentanţii acestei familii sînt astăzi d-nii Eudoxiu baron Hurmuzachi, un fruntaş politic încărunţit, dl. dr. Alecu Hurmuzachi. deputat în dieta provincială şi în camera imperială şi Constantin Hurmuzachi, scriitor de renume pe terenul ştiinţelor naturale, scriitor politic, autorul interesantei broşuri: *die Slavisierung der Bukovina* im XIX Jahrhundert von einem Bukowiner Rumänen. Wien 1900. Meritele acestei familii adevărat nobile atît prin origine cît şi prin fapte romîneşti vor putea fi apreciate mai bine dacă vor fi aşezate în cadrele timpului de atunci. In restimpul de la incorporarea Bucovinei şi pînă la 1848 se petrecuse cu nobilimea romînă bucovineană subt influenţa Polonizmului a tot stăpînitor în Galiţia, cu care Bucovina a fost împreunată de la 1 Noemvre 1786—4 Mart 1849 ca un simplu judeţ, acelaş fenomen de desnaţionalizare, deşi nu în măsură atît de mare, ca şi cu nobilimea romînă din Ardeal şi Ungaria subt influenţa Maghiarilor.

„Conştiinţa naţională puţin deşteptată în ajunul anexării, amorţi şi se întunecă în nobilimea romînă de atunci după anexare tot mai mult şi mai mult prin acţiunea şi influenţa sistematică, exercitată de către elementul învecinat galiţian, de către elementul slav, carele începu a se revărsa asupra ţării întocmai ca şi un torent puternic, de către elementul polon mîndru şi seducător, carele întinsese în curînd mrejele sale peste toată ţeara, prinzînd în ele toate familiile romîne nobile, ba am putea zice toată inteliginţa noastră de atunci, şi prefăcîndu-i în curînd pe cei mai mulţi în Poloni după toată forma, prefăcîndu-i în oameni, ce depusese portul strămoşesc naţional, uitase limba lor naţională şi adoptase în locul ei dimpreună cu familiile lor limba polonă, ba chiar şi costumul polonez, *devenind astfel Poloni de confesiunea ortodox-orientală!*"[2])

---

1) *Dr. I. G. Sbiera* Op. cit. pag. 8 sq.
2). *Ion I. Bumbac şi Gr. Halip.* Privire istorică asupra trecutului politic social şi naţional al ducatului Bucovina, Braşov 1886, pag. 7 sq. vezi şi *Dr. I. G. Sbiera, Familia Sbiera* pag. 149 şi 158.

La acestea mai trebue de adăugat, că cele mai multe familii romîne nobile vînduseră averile lor și trecuseră în Moldova, slăbind astfel puterea de resistență a Romînilor bucovineni.

In jurul familiei Hurmuzachi s'a închegat la 1848 tînăra mișcare națională; ea a reprezintat dorințele poporului romîn bucovinean trezit la o viață nouă; ea a purtat cu toate armele și pe toate căile legale o luptă necurmată pentru realizarea postulatelor naționale. *Autonomia Bucovinei* sta în fruntea cererilor Romînilor; pentru realizarea acestui scop și-au încordat Romînii, sprijiniți și de celelalte națiuni conlocuitoare, toate puterile lor. In rîndul al doilea, însă cu aceeaș stăruință, Romînii cereau „pentru conservarea naționalității, înființarea de școli poporale și o catedră pentru limba și literatura romînească". Despre congresul bisericesc, care se află încă pintre cele 12 postulate ale Romînilor și care a devenit prin cererea de împărțire a diecezei, cerere formulată de Rutenii tineri, o chestiune din cele mai actuale care atinge în mod simțitor interesele Romînilor, îmi propun să vorbesc într'un articol special.

Printre postulatele Romînilor din Austria întîlnim și două, cari ni arată că conștiința națională era în acele timpuri grele vie: e cererea Romînilor ca toți Romînii din imperiul austriac să fie împreunați într'o singură provincie și ca biserica gr-or. romînă din acest imperiu să formeze o singură dieceză. Realizarea acestor postulate ar fi schimbat definitiv fizionomia imperiului austriac și ne-ar fi ferit de pericolul ce ne amenință astăzi.

Toate actele politice ale anilor 1848—50, toate manifestările culturale și naționale din acest timp au pornit din inițiativa membrilor familiei Hurmuzachi sau din împrejurimea ei. Scrierile politice de atunci și de mai tîrziu, ca petiția din 1848, promemoria la aceasta. Emanzipationsruf, Noth-und Hilferuf der Gemeinden des Moldunisch—Cîmpulunger Okols in der Bukowina s'au născut din inițiativa lor și au ca autori pe unul din frații Hurmuzăcheni. Se înțelege, că ei au avut și colaboratori, între cari se aflau oameni destul de însemnați, dară rolul principal le-a revenit lor, în proporția culturii, bunei stări materiale, relațiilor ce le întreținea și posiției sociale ce ocupau. Colaborarea inteligentului deputat-țăran *Mihaiŭ Bodnar* din Galanești alături de ei avea o însemnătate programatică pentru politica bucovineană și era cea mai potrivită inaugurare a ei. Decît, și aceasta o constatăm cu oare-care durere, politica bucovineană n'a urmat calea naturală a desvoltării, ci s'a oprit la cotituri, s'a abătut de multe-ori pe căile lăturalnice, astfel că ceea ce trebuie să fie regulă a devenit escepție. Tot membrii acestei familii au creat în anul 1848 și prima gazetă politică în Bucovina; ea purta numele *«Bucovina»*, gazetă romînească pentru politică, religie și literatură și apărea odată pe săptămînă, iară în anul al treilea de două ori pe săptămînă, în limba romînească cu litere cirilice și nemțască. In anul prim gazeta n'are redactor responzabil, în anul al doilea (1849) funcționează ca redactori respon-

zabili ambii frați George și Alexandru, iar în anul al treilea numai Alexandru. In primul articol de fond, George Hurmuzachi formulează programul gazetei în următoriul mod: „Foaia noastră va fi dar defensorul intereselor naționale, intelectuale și materiale a(le) Bucovinei, reprezintantul dorințelor și nevoințelor ei, organul bucuriilor și suferințelor ei. Monarchia democratică cu toate consecințele; o Austrie liberă, puternică, falnică; deplină îndrituire a tuturor naționalităților; autonomie provincială; întreg și nemărginit progres în toate ramurile activității omenești, acestea sînt principiile noastre, și pe care foaia noastră nici-o dată nu le va pierde din ochi". Din interesantul articol mai remarcăm următoriul pasaj: „Foaia aceasta mai este cu deosebire chemată de a mijloci și cunoștința ambelor surori, Moldova și Valahia, Austriei și Germaniei, care au de apărat în aceste principate interese de o nemăsurată importanță" și „nu va lipsi a se ocupa și de soartea fraților noștri Romîni in număr de mai mult de trei milioane, din Ungaria și Transilvania". Și într'adevăr pasajul ultim din programul desfășurat a fost îndeplinit cu sfințenie. Redactorii gazetei se interesează intensiv de viața romînească din Moldova și Ardeal; fie-care număr al gazetei aducea articole lungi și bine documentate, corespondențe detailate din Ardeal și Moldova. Ori și ce atac sau insinuare față de neamul romînesc de pretutindeni «Bucovina» le respingea, polemizînd cu dovezi temeinice și nimicind aserțiunile calomnioase; o foarte interesantă polemică a fost cea purtată de „Bucovina", timp mai îndelungat, cu ziarul german din Ardeal «Siebenbürger Bote» organ dușmănos aspirațiilor naționale ale Romînilor. E mai mult ca probabil că partea referitoare la Ardeal va fi fost îngrijită de *A. Pumnul*, care se refugiase de urgia Maghiarilor în Bucovina, aflase în ospitala casă a Hurmuzăchenilor o primire caldă și însuflețită și primise prin intervenția lor catedra pentru limba și literatura romînă, înființată prin emisul din 20 Decemvre 1848 pe lîngă gimnaziul de stat din Cernăuț. Aceasta era prima catedră de limba și literatura romînă din imperiul austriac.

„Bucovina" avea și un foileton foarte bine îngrijit. Intre colaboratorii principali întîlnim pe Alecsandri, care legase cu Alecu Hurmuzachi una din acele prietenii, cari revarsă binefacerile lor și asupra neamului. Alecsandri publică poezii poporale și proprii; pe cele poporale le însoțește de studii lungi esplicative ca cele referitoare la «Miorița», la „Păunașul Codrilor" și „Mihu copilul"; din ale sale amintim «Trei arcași sau altariul mănăstirei Putna», «Barcarola» etc. Apoi se reproduc poezii de Conachi, Cîrlova, Bolintineanu, Gr. Alexandrescu și dintr'o colecție intitulată „Panorama Moldovei". Aron Pumnul publică vre-o cîteva articole, între cari unul intitulat „Neaternarea limbei romanesci en desvoltarea sa si en modul de a o scrie", închinată junimei romane. Dintre scriitorii bucovineni a publicat în foileton *Iraclie Porumbescu* ale cărui scrieri, cari posed mai mult un interes istoric

decît valoare literară, au apărut o parte într'un volum editat de prof. *L. Bodnarescu* [1]). Primul număr al «Bucovinei» a apărut în 4/16 Octomvre 1848, ultimul în Septemvre 1850; lipsa de sprijin din partea publicului a fost cauza încetării acestui escelent ziar şi aceastâ lipsă de sprijin, acest indiferentizm dăunător a cauzat mai tîrziu şi moartea celorlalte ziare romîneşti, ce au mai apărut în Bucovina.

Periodul dintre anii 1850—1860 n'are nici o însemnătate mai deosebită pentru desvoltarea politică din Bucovina, era timpul fluctuaţiilor politice şi al repeţitelor treceri dintr'o formă politică în alta: de la monarchia constituţională la monarchia absolută şi de la aceasta iarăşi la o formă constituţională. Noi reţinem numai faptul că la 6 April 1861 s'a întrunit pentru prima dată dieta bucovineană subt presidiul episcopului Eugeniu Hacman; autonomia şi independenţa cîştigată la 1849 a putut fi pusă în practică abia în 1861. Astăzi dacă răsfoim procesele verbale ale dietei provinciale şi facem o comparaţie cu starea actuală, o întristare descurăjătoare ne cuprinde sufletul: la 1861 limba de desbatere în dietă era limba romînească; de Ruteni, cari astăzi ne înăduşă, cari cer împărţirea diecezei şi alipirea ţării din nou la Galiţia, mai că nici nu era vorbă.

Deja în a doua perioadă legislativă a dietei bucovinene deputaţii romîni formară două partide, cari deosebindu-se la început numai puţin, se îndepărtară prin animozităţi din ce în ce tot mai mult pînă ce se treziră duşmane în toată forma: deoparte *partidul autonomiştilor*, răzimîndu-se pe Polonii învecinatei Galiţii, de altă parte *centraliştii* sprijinindu-se pe Nemţii, cari profesau tendinţi centralizătoare. In grupul din urmă se aflâ pe lîngă Eudoxiu Hurmuzachi şi escelentul orator dr. *Constantin Tomaşciuc*, primul rector al univerzităţii din Cernăuţ. Viaţa politică din Bucovina se mişcă de acum înainte timp mai îndelungat în semnul acestor două partide; cînd guvernul central e compus din reprezentanţi ai partidelor autonomiste situaţia politică din Bucovina e în mîna partidului autonomist, romîn, cînd puterea centrală zace în mîna unui regim centralist, în dieta bucovineană sînt stăpîni centralişti, a căror majoritate o formau elemente ostile Romînilor.

Prima societate politică a Romînilor bucovineni a fost *„Soţietatea Autonomiştilor naţionali în Cernăuţ"*, care avea ca ţintă, după cum spune § 1 din statute: „de a cultiva în popor instrucţiunea politică şi conştiinţa naţională, precum şi de a stărui pentru realizarea, întărirea şi dezvoltarea organică a autonomiei în toate ramurile vieţii publice". Atît societatea, cît şi organul ei scris în limba nemţască sub titlul *„Der Patriot Wochenschrift für Politik u. Volkswirtschaft"* şi-au sistat activitatea după puţin timp. A rămas mi se pare o specialitate bucovineană inaugurarea societăţilor politice şi apariţia jurnalelor numai în

1) Scrierile lui Iraclie Porumbescu adunate şi însoţite de o schiţă biografică de Leonida Bodnărescu Cernăuţi 1898 Partea I.

vederea alegerilor. Activitatea politică a deputaţilor romîni se mărgini în timpul acesta atît în dietă cît şi în parlament la lucrări foarte puţin însemnate; singure silinţele pentru activarea congresului bisericesc merită o menţiune specială, dar chiar feliul cum se făcea lucrul acesta indica de pe atunci că mai de vreme sau mai tîrziu e necesară o mişcare mai energică, care să pornească din mijlocul poporului. Societatea politică «Concordia», înfiinţată în anul 1885 de profesorii *Ion I. Bumbac* şi *Gr. Halip*, încercă să formeze o legătură trainică între diferitele clase sociale ale poporului romîn însă fără succes. Scopul frumos al «Concordiei», care era, după cum se esprimă cei doi înfiinţători în broşura „Privire istorică etc." «să reconstruească încrederea, sinceritatea şi frăţia în sînul populaţiunii şi bisericii noastre bucovinene, apropiind pe boier de ţăran şi de tot ce a eşit din sînul acestuia, precum şi pe ţăran apropiindu-l de boier, apropiindu-l de preotul său şi de inteligenţa sa, şi împăcînd şi legînd interesele boierului şi ale bisericei de interesele bine înţelese ale ţăranului nostru şi în genere ale cauzei noastre bisericeşti naţionale» (pag. 29),—a rămas neatins; societatea a dezvoltat o activitate mai intensivă numai pe timpul alegerilor şi s'a stîns cînd, prin intrarea tinerilor în politică, s'a constituit partidul naţional romîn. Atît de neglijată era politica Romînilor bucovineni, încît nici un organ de publicitate nu se credea necesar spre a preciza punctul de vedere al cercurilor conducătoare. Romînii bucovineni se serveau în discuţiile lor de ziarele de peste munţi, mai ales de „Tribuna" din Sibiu şi de „Gazeta Transilvaniei" din Braşov. Trecuseră aproape patruzeci de ani de la încetarea „Bucovinei", cînd începură a scoate un grup de bărbaţi tineri o gazetă romînească în Suceava, vechiul cuib de cultură romînească, unde tradiţiile trecutului sînt mai trainice.[1]) Noul ziar purta numele „*Revista politică*" şi-a apărut din Maiu 1886 pînă în April 1891. Această gazetă se poate număra între cele mai bune din cîte le-am avut noi; istoricul ei, care va fi şi istoricul ideilor de la 1880—1890, deci dară o parte integrantă din istoria ţărişoarei noastre, va arăta amănunţit închegarea, desvoltarea şi desfacerea acelui grup de bărbaţi, cari au susţinut cu multe jertfe această frumoasă mişcare. Acest istoric a promis să-l scrie cel mai distins membru al acestei grupări, consilierul de la curtea de apel din Lemberg şi membru corespondent al Acad. Romîne *T. V. Stefanelli*, cunoscut ca istoric şi beletrist, care a fost sufletul acestei întreprinderi. Pînă cînd vom fi în poziţia să cetim acest istoric dintr'o pană atît de competentă şi să putem aprecia munca cinstită şi serioasă, jertfele aduse fără zgomot şi reclamă, aş voi să fixez cîte-va fapte, cari ar trebui ştiute.

E interesant să se ştie, că «Revista Politică» e unicul ziar

1). **Gazeta „Albina" care a apărut de la 1866 mai mulţi ani în Viena şi la care au colaborat bucovinenii Vasile Grigoroviţă, S. Isopescul. V. Bumbac nu intră în cadrul articolului acestuia.**

politic, care n'a stat în nici o legătură cu vre-o grupare politică, nici cu vre-un bărbat, care făcea politică militantă căci T. V. Stefanelli a fost deputat dietal mult mai tîrziu. In jurul „Revistei Politice" se aflau grupați, pe lîngă Stefanelli, încă profesorul gimnazial *Ștefan Ștefureac*, un fruntaș al neamului romînesc din Bucovina, înființătoriul societății „Școala Romînă" din Suceava, cunoscut și ca scriitor pe terenul filologiei romîne [1]), cunoscutul academician *S. Fl. Marian* și profesorul *Const. Cosovici*. Afară de aceștia, cari conduceau foaia, au mai contribuit din cînd în cînd și părintele Artemie Berariu din Ceahor, părintele Dan, dar' mai ales părintele Constantin Morariu, care lucra neobosit pe toate terenele vieții publice. Editorul și redactorul responzabil al foii, *Dr. M. Lupu*, n'a scris, după cît am fost informat, nici un articol. Articolele de conținut politic și juridic au fost scrise în majoritatea lor covîrșitoare de Stefanelli, chestiunile școlare, didactice și pedagogice erau terenul lui Ștefan Ștefureac, părintele Marian îngrijia foița, la care a mai colaborat și V. Bumbac, Stefanelli, d-na Olimpia Iliuț, A. Last, A. Macovei, C. Morariŭ, d-na Adela și d-nul A. Xenopol și în care s'a tipărit reproduceri din Alexandri, Eminescu, iar' Dr. *A. Daschevici* scria cronica și informațiunile.

Programul și tendințele acestei foi erau cît se poate de romînești; revista, care apărea de două ori pe lună avînd 16 pagini, se tipăria în Cernăuți, încă o greutate destul de mare și aducea material foarte variat, ocupîndu-se cu temeinicie și cunoștință de cauză de toate chestiunile, cari atingeau sfera intereselor romînești.

Ținuta foii a fost cît se poate de moderată, totuși o răceală temporară a intervenit între grupul din jurul „Revistei Politice" și politicianii militanți și abia cînd pericolele din afară au devenit amenințătoare Romînii și-au strîns rîndurile spre apărare comună. In urma mai multor consfătuiri ținute la Suceava pe la începutul anului 1891, Romînii se unesc și recunosc cu toții societatea politică «Concordia» ca organ deciziv în toate acțiunile politice; «Rev. Politică» se contopește cu «Gazeta Bucovinei», care apare de două ori pe săptămînă în Cernăuț; primul număr a apărut în $^{2}/_{14}$ Mai 1891. Din programul ziarului, care se aseamănă întru toate cu cel al «Rev. Pol.» citez numai aceste două pasaje caracteristice: «Una din misiunile noastre importante, pe care le avem în cadrul acestui program, este și *organizarea poporului nostru* romînesc din Bucovina. Cu ajutoriul organului nostru vom lucra deci pentru formarea *unui partid național compact* și vom combate din răsputeri spiritul de clică, ce s'ar încerca să se încuibe în sînul poporului și al partidului național. In această gazetă răul se va scoate la iveală, ori-unde s'ar ivi el, și vor fi combătuți toți cei ce vor contribui la răspîndirea

1) Scrierile lui Ștefureac au fost adunate și editate într'un volum de profesorul *Gherasim Buliga* subt titlul: *Scrierile lui Ștefan Ștefureac* Suceava 1896.

lui, dar se înțelege, pe o cale totdeauna obiectivă și cu încunjurarea personalităților“.

«In privința *literară* ziarul nostru se va nizui a ținea pas cu direcțiunea literară urmată de *toți* Romînii, iar pentru desvoltarea gustului de cetire la popor și pentru cultivarea acestuia va scoate în fie-care lună cîte un suplement sub numele „*Foaia Săteanului*“, în care se vor tracta materii ce interesează mai ales poporațiunea de la țară“. Postulatul stabilirii unei legături culturale și literare mai trainice cu ceialalți Romîni revine adese în articolele din „Gazeta Bucovinei“. Directorul ziarului a fost ardeleanul *Pompiliu Pipoș* pînă la moartea sa întîmplată la 6 Faur st. n. 1893, apoi *George Bogdan-Duică*, *Dr. Fl. Lupu* etc. Am amintit deja în alt loc, în prefața la «Foiletoanele» lui Teliman, că în scurtul timp cît a condus ziarul dl. George Bogdan-Duică, atît partea politică cît și foiletonul au fost foarte îngrijite; dară și de altmintrelea ziarul se prezintă destul de bine. Dintre colaboratorii de la «Gazeta Bucovinei» amintim pe *Dr. A. Onciul*, pe *Constantin Hurmuzachi*, care scria mai ales articoli asupra slavizării Bucovinei: tot aici și-a început activitatea jurnalistică și *Mihai Teliman*. In marea adunare națională din 7 Mart 1892 s'a proclamat solidaritatea națională, s'a pus bazele partidului național, al cărui reprezintant oficial avea să fie societatea politică «Concordia», iar organ acreditat «Gazeta Bucovinei». Dară tocmai cam pe atuncia se ivi și curentul democratic, care cerea o lărgire a drepturilor politice, pentru ca și marea massă a țărănimei să poată lua parte la viața politică. Cele două postulate principale ale acestui curent formulate mai tîrziu sînt: *reforma electorală* și *banca ipotecară*. Acest curent s'a născut în mijlocul tinerimii universitare eșită în mare parte din popor; în fruntea ei s'a pus *George Popovici*. Ei au început o activitate febrilă pentru a crea baze sigure pentru edificiul suveranității poporului. Din inițiativa lor s'au născut *cabinetele de lectura*, iară mai tîrziu *băncile raiffeisiene*. Această mișcare, care tinde la îmbunătățirea stării materiale a poporului, a primit în anii din urmă un nou impuls tot din mijlocul studențimii academice; ar fi de dorit numai ca cei chemați să nu uite de frumoasele promisiuni făcute.

Conducătorii mișcării democratice începură a ținea adunări poporale și a organiza districtele, a lumina poporul asupra drepturilor și datoriilor sale. Se înțelege că toate acestea, ca adunările, dările de samă, controla alegătorilor, scurt zis tendința tinerilor, nu puteau fi aprobate de politicianii deprinși cu comoditatea, cu toate că adunările poporale se aflau deja în statutele Societății autonomiștilor, iară organizarea era punctul cardinal în programul partidului național.

Tinerii aveau idei subversive, precum cu durere trebue să constatăm că unii din tinerii de atunci au îmbătrînit într'atîta încît cred a putea constata la alții idei subversive și stricăcioase neamului, pe cînd de fapt nu-s alta nimică decît ideile profe-

sate de ei altă dată, şi astfel o răceală, ba chiar oare-care ostilitate se produse din nou. Dar cu intrarea în politica activă a Dr George Popovici direcţia nouă triumfă făcînd să înceteze „Gazeta Bucovinei" şi să apară „Patria" subt direcţiunea *Dr. Valeriu Branişte*, actualul director al „Drapelului" din Lugoj. Noul ziar apărea de trei ori pe săptămînă; în fruntea mişcării sta Dr. *George Popovici* şi Dr. *Iancu cav. de Flondor*, iar ca colaboratori erau angajaţi mai mulţi tineri ca A. Deseanu, Victor Branişte, A. Gherman, St. Berariu şi ca mai vechiu Mihai Teliman. Programul ziarului „Patria", al cărui număr prim a apărut în ²/₁₄ Iulie 1897, culminează în următoarele cuvinte: *„Intregul popor din Bucovina, conştient şi umăr la umăr, solidar în toate interesele sale vitale, trebue să lucreze cu plan şi bine organizat, ca munca şi sacrificiile cele mari să-şi poată aduce roadele contemplate"*. Deja la început ziarul accentuează la diferite ocaziuni, că „nicăieri în întreaga monarchie nu este atît de străin poporul romîn faţă de inteligenţa sa şi nicăieri nu este raportul între aceşti doi factori puternici ai vieţei naţionale atît de nefiresc ca tocmai la Romînii din Bucovina", iară în foiletonul No 6 Mihai Teliman arată într'un articol, care poartă titlul *„Elita noastră"* frumosul rol al unei elite conştiente de chemarea sa.

«Patria» bucurîndu-se de sprijinul unor bărbaţi energici şi gata de jertfe, avînd ca colaboratori pe unii dintre cei mai buni mănuitori ai condeiului—toată studenţimea naţionalistă era grupată în jurul ei—dispunînd de corespondenţi destoinici în provincie, se prezintă în condiţiuni foarte favorabile. Ţinuta ei adevărat romînească, dar mai de ales tendinţa ei hotărît democratică, îi cucerîră simpatiile publicului romîn şi-i cîştigară aprobarea Romînilor din afară.

La un an după apariţie i se născu însă un rival primejdios în «*Sentinela*», care sta subt conducerea d-lui Dionisie Voronca, bărbat ce se interesase mult de mişcarea politică, şi avea ca redactor pe Mihai Teliman. Programul «Sentinelei» era cel al «Patriei» şi ea îl reprezenta cu aceiaşi căldură şi poate chiar mai accentuat; ea se opunea însă oricărei politici esclusiviste, pe care credea că o practică nou înfiinţatul partid democratic. „Sentinela" a dus o viaţă scurtă şi a murit zugrumată de pre marea dragoste a abonaţilor, cari o năvăleau prea adese cu abonamentul. Mult mai periculoasă şi mai gravă a fost sciziunea ce s'a făcut în presa romînă bucovineană prin înfiinţarea ziarului „Timpul", al cărui prim număr a apărut la 1 Iulie 1900. Deschid o mică parenteză spre a lămuri naşterea acestui jurnal. Tinerii deputaţi din partidul naţional începură a face o politică mai radicală ca înnainte vreme şi reuşeau să ieie cîte-odată în elanul entuziasmului şi pe cei bătrîni cu dînşii. Cu cît postulatele formulate de cei tineri întimpinau piedici mai mari, cu atît mai mult se îndîrjiau luptătorii. Ziarul „Patria" schimbă tonul moderat de la început în unul mai categoric, în sfîrşit chiar

violent, căci partidul naţional romîn ajunse curînd în cea mai crîncenă oposiţie faţă de guvern, care se sprijinea pe partidele politice străine. Tocmai cînd se credea, că o schimbare în modul de guvernare e iminentă, încheiară o parte a politicianilor romîni, cari credeau că e mai nemerit să accepteze un compromis bazat pe concesiuni reciproce de cît să aştepte rezolvarea crizei, cu guvernul faimosul „pact", al cărui conţinut a rămas până astăzi o taină pentru publicul mare, despre care se ştie însă atît că n'a fost observat în nici unul din punctele sale. Doi din deputaţii romîni, Dr. George Popovici şi Dr. Iancu cav. de Flondor, n'au primit acest compromis. O sciziune se produse din nou în sînul partidului naţional. Pactiştii întemeiară, pentru a justifica şi apăra tactica urmată de dînşii, ziarul „Timpul", la care întîlnim ca colaboratori cunoscuţi vechi ca Dionisie Voronca, Mihai Teliman, apoi Leonida Bodnărescu, colaborator al „Patriei" şi al „Gaz. Bucovinei"; conducător politic al ziarului era Dr. Fl. Lupu. Apariţia ziarului, al cărui program era destul de naţional şi care se deosebia de celelalte numai în mijloacele şi tactica pe cari le credea mai potrivite de aplicat întru apărarea drepturilor noastre, ale cărui intenţii ascunse se credeau însă dăunătoare intereselor naţionale, a produs o agitaţie mare în ţară şi a fost din multe părţi respins; ziarele din Ardeal şi Romînia i-au făcut o primire din cele mai puţin favorabile silind pe profesorul Leonida Bodnărescu, care făcea parte din redacţiune, să publice în No 2 al «Timpului» o scrisoare deschisă, în care cerea ca ziaristica romînă să păstreze faţă de ei o ţinută leală. Cei doui deputaţi disidenţi părăsiră clubul dietal romîn şi întemeiară un nou partid: *partidul poporal romîn*, cel mai democrat partid de până atuncea, cel puţin după program şi tendinţi, dacă nu şi după rezultate. Lupta ce s'a dat între ambele partide a fost din cele mai agitate din viaţa noastră politică, cu privire însă la cele ce-au urmat mai tîrziu numai o introducere destul de palidă. Cît de nenorocită era starea politică se vede dintr'o serie de articoli din „Timpul", din cari unul fineşte cu următoarele cuvinte: „Rezultatul final al actualei tactice politice a Romînilor bucovineni este: *înlăuntru neuniţi, în afară înduşmăniţi cu toţi factorii politici din ţară*". Lupta ziaristică a acestor grupări s'a desfăşurat între «Timpul» şi «Deşteptarea», care se transformase în urma încetării „Patriei", după izgonirea fraţilor Branişte şi o serie neîntreruptă de confiscări, din organ poporal în organ politic trecînd sub conducerea lui Atanasie Gherman; după 75 de numere „Timpul" s'a stins. Subt titlul „*Timpul se află pe patul de moarte*" cetim în No. 75 următoarea notiţă: „Mărturisim fără încunjur acest adevăr. Boala este aceiaşi de care au apus toate gazetele romîneşti din Bucovina în ultimile două decenii: *nesolvirea abonamentului.*" «Timpul» apune deci dară din lipsa de sprijin material; noi credem, că nici bază morală de existenţă n-avea, după ce singur constatase, că „pactul", formula politică, care-i justificase apariţia n-a fost respectat şi pus în practică. „Deş-

teptarea“ rămase deci dară unicul ziar romîn în Bucovina; ea-şi schimbă formatul şi începu a apărea de două ori pe săptămînă subt conducerea lui *Constantin Berariu*, cunoscutul autor al feeriei «Făt-Frumos în grădina Sft. Vineri» şi a traducerii «Hero şi Leandru» de Grillparzer, precum şi a unor poezii şi a lui *Eusebie Stefanelli*, mort înainte de un an. Evenimentele politice din cei din urmă patru-cinci ani sînt prea recente pentru a fi espuse în mod obiectiv, căci abea se apropiaseră cele două partide romîne, cel conservativ şi cel poporal, şi creiaseră sub titlul „Dirigenţa partidelor romîne din Bucovina“ un organ de reprezentare comun, cînd din începuturi mici s'a născut o luptă înverşunată între partidele unite şi noul partid democrat, care reprezinta o politică foarte radicală, condus de Dr. Fl. Lupu şi Dr. A. Onciul şi avînd ca organ de reprezentare societatea politică «Unirea». După o luptă foarte aprigă şi violentă, după agitaţiuni, cari luară forme necunoscute la noi, valurile turbate s'au liniştit şi Romînii s'au găsit iară-şi uniţi într'un singur partid politic. „Astă-zi pacea este restabilită—scrie A. Onciul în articolul de fond din No. 1 al „Gaz. Buc.“—şi anume nu pe baza şubredă a unor prietenii personale ci pe temelia trainică a cooperării politice a întregii naţiuni.“ La primul pas politic partidul consolidat a serbat un triumf: reuşita lui Aurel Onciul contra unui Rutean la alegerile pentru camera din Viena într'un cerc cu alegători în majoritate străini. Evenimentele politice ale ultimilor ani au arătat până la evidenţă că puterea politică zace în popor şi deci el trebue cultivat intensiv şi nu numai pe timpul alegerilor.

Despre ziaristica politică au mai rămas de spus cîteva vorbe. La 1 Mai 1902 dl. Aurel Onciul începe a scoate gazeta sa „*Privitoriul*“ în Brünn de două ori pe lună avînd ca motto cunoscutele versuri din „Glossa“ lui Eminescu: „Privitor ca la teatru“ etc. Scopul revistei este espus în cele următoare: „Este timp de a îndruma o direcţie nouă şi de a ridica, precum se face aiurea în statele civilizate, politica dimpreună cu auxiliarele ei sociologice de la nivelul actual de meserii la rangul de ştiinţe. Scopului acestuia încearcă să-i servească revista prezentă, care în sensul glossei mult regretatului Eminescu poartă numele «Privitoriul». Ea tinde, pe bază inductivă şi în mod ştiinţific, să analiseze condiţiunile etnice, economice, sociale şi politice de existenţă la Romîni şi astfel să constate factele, din cari apoi să se poată trage consequenţele pentru politica militantă de toate zilele. Revista nu va fi nici adictă, nici duşmană partidelor existente; faţă de toate ea va recunoaşte ce este bun şi va combate ce este rău în programele lor. Singurul ei program este, precum nu poate fi altfel în ştiinţă, constatarea adevărului.“ Dl. Onciul este de sigur cel mai escelent ziarist bucovinean; dispunînd de cunoştinţi temeinice pe toate terenele vieţii publice, scriind într'un stil energic şi colorat, ştiind a ţinea tonul polemicei totdeauna la înălţimea cuvenită, el ar face cinste ori-şi-cărei ziaristice. Espunerile sale sînt în totdeauna clare, definiţiile

precise şi desfăşurarea lucrurilor logică; ziarist vechiu, d-sa a desvoltat în ultimii ani o activitate ziaristică uimitoare. „Privitoriul" a rămas atîta vreme pe deplin credincios programului stabilit la apariţie cită vreme dl. Onciul n'a luat parte la politica militantă. In acest timp s'au publicat studii interesante de dl. A. Onciul (pseudonim A. Vrînceanu) şi de fratele D-sale, advocatul *Constantin Onciul.* Dar şi după ce s'a început a se discuta în coloanele „Privitoriului" politica actuală, articolii d-lui Onciul au un interes istoric, arătînd evoluţia politică a Romînilor bucovineni. Pentru massele largi ale poporului întemeie dl. Dr. Fl. Lupu ziarul „Voinţa Poporului", care apărea odată pe săptămînă şi a fost timp mai îndelungat după incetarea „Deşteptării" şi a „Privitoriului" unicul ziar romîn în Bucovina; astăzi cînd Romînii posed în «Gazeta Bucovinei» un organ politic, „Voinţa Poporului" şi-a reluat activitatea pe terenul poporal. „Gazeta Bucovinei" reînviată stă sub conducerea d-lui *Const. Onciul,* un distins advocat, bărbat cu vederi largi şi cunoştinţi multiple; afară de aceasta, gazeta va avea sprijinul tuturor deputaţilor; foiletonul literar este condus de dl. Liviu Marian, licenţiat în litere, care ni-i garanţă suficientă că mişcarea literară nu va fi neglijată. Dară credem că atîta nu e de ajuns; ziarul spre a corespunde tuturor cerinţelor moderne ar trebui să aibă un cerc larg de colaborotori şi mai de ales un corp organizat de corespondenţi destoinici, fact de care ziaristica noastră s'a interesat prea puţin, astfel că multe din chestiunile cele mai importante au rămas nediscutate.

Pentru informarea publicului străin au apărut şi ziare scrise în limba nemţească. Aşa în anii 1901 şi 1902 ziarul „Bukowinaer Journal" inspirat de partidul poporal naţional şi în prezent «Bukowiner Lloyd» subt conducerea d-lui Titus Onciul.

Apropiindu-mă de încheiere, voiu să amintesc şi puţinele ziare poporale, cari au apărut la noi.

Cel dintăiu ziar de feliul acesta a fost *„Steluţa"*, foaie pentru poporul romîn de la ţară, pe care o scotea de două ori pe lună parochul din Chorovia (jud. Cernăuţi) *Simion Cobilanschi*, astăzi paroch la sf. Paraschiva în Cernăuţ. Foiţa aceasta purta motto: „Luminează-te şi vei fi. Lucră şi vei avea." Primul număr a apărut în 9/21 Septembrie 1883. «Steluţa» cuprindea învăţături morale, sfaturi economice, se ocupa de tot ce atinge viaţa zilnică a ţăranului; rubrici stabile erau: „Cugetări asupra evangheliei, care se cetia în Duminica respectivă, apoi despre legi, despre bani, despre ale casei şi ce se aude nou?" iară ca parte de distracţie publică Simeon Cobilanschi o istorisire, care a apărut şi în volum, întitulată: *«Dumitru Stan»*, iar mai tîrziu Artemie Berariu din Ceahor o istorisire, care a apărut încă în volum: *Norocul unui Satulmărean.* Colaboratori ai acestei modeste foiţe par să fi fost şi Stefanelli T. V. şi Ştefureac din Suceava şi Const. Morariu, pe atunci preot în Toporăuţ. «Steluţa»

a apărut un an și din anul II un singur număr. Ca supliment la „Gazeta Bucovinei" a apărut timp de un an ca ziar poporal *„Foaia Săteanului"*.

Proximul ziar poporal și cel mai bun din cîte le-am avut pînă acuma a fost *„Deșteptarea"*, al cărei număr prim a apărut la 1/13 Ianuarie 1893. Programul acestui ziar constă în *răspîndirea culturii în păturile largi ale poporului, trezirea conștiinții naționale și organizarea poporului nostru pe toate terenele, dar mai ales combaterea pericolului înstrăinării prin slavizare.* Ziarul apărea subt conducerea unui comitet în fruntea căruia sta protopresviterul Artemie Berariu, actualul prezident al nou înființatei societăți pentru cultura poporului «*Luceafărul Bucovinei*», dară sufletul mișcării, bărbatul, care a dat inițiativa, a muncit și nu s'a dat în lături de la nici o jertfă, a fost părintele *Constantin Morariu*, actual paroch în Pătrăuț pe Suceava. In viitoarea istorie culturală a poporului romîn din Bucovina, „Deșteptarea" și creatoriul ei, păr. Morariu, vor ocupa un loc de frunte; prin activitatea sa neobosită și stăruitoare el și-a agonisit pe terenul acesta meritele cele mai frumoase. Starea înfloritoare, în care se află parochia sa în raport cu trecutul nu tocmai îndepărtat e dovada cea mai bună că prin muncă sistematică se poate face cu poporul nostru minuni. Ar fi de dorit ca părintele Morariu să publice istoricul înființării și a desvoltării ziarului „Deșteptarea", care va prezinta, după cît pot judeca din unele fragmente, pe care mi le-a povestit, un interes deosebit. „Deșteptarea" oferea și o lectură plăcută și atrăgătoare pentru popor publicînd poezii poporale, istorioare, povești. Păr. Morariu tipări aici o serie de articoli istorici ținuți în termeni poporali subt titlul «*Ceva din istoria Romînilor bucovineni*», apărute apoi în 2 tomuri separate subt numele de «Părți din istoria Romînilor bucovineni», răspîndind astfel cunoștințile necesare în popor. Printre cei ce s'au interesat cu mai mult zel de bunul mers al acestui ziar trebue amintit și actualul director al tipografiei bucovinene *Dimitrie Bucevschi*, un lucrător modest dar entusiast. Din toată activitatea ziarului vom mai releva marea campanie antialcoolică, ce a dus-o cu mult succes mai mulți ani, dar care în urmă a fost părăsită. «Deșteptarea» a apărut ca ziar poporal pînă la încetarea „Patriei" în 1900, cînd a devenit ziar politic. A fost o pierdere foarte simțitoare dispariția acestei gazete, care devenise indispensabilă pentru popor și această pierdere n'a putut fi reparată nici prin scoaterea altui jurnal poporal «*Deșteptarea poporului*», care a apărut numai puțin timp de la 1/14 Decemvrie 1901—10 April 1904 și foarte neregulat. Așteptăm ca societatea „Luceafărul Bucovinei" să-și îndrepte toată atenția asupra acestui teren părăsit.

Spre a fi complect trebue să amintesc și celelalte ziare romîne, care apar în prezent în Bucovina. Din toamna anului trecut apare subt titlul *„Școala"* un organ al învățătorimii romîne, organizată în «Reuniunea pedagogică», care însă tînjește din

cauza puţinului interes, pe care îl arată cei chemaţi să-l sprijinească, apoi un ziar al preoţimii «*Viitorul*» ,care apără interesele bisericei gr. or. romîne şi o foaie de interes economic «*Agricultorul*» subt direcţiunea prezidentului consiliului cultural al ţării, a cunoscutului deputat şi compozitor muzical *Tudor cav. de Flondor.* Numai cu greu se vor susţinea cele patru foi romîne, cari apar în prezent în Bucovina,—de ultima îngrijeşte consiliul cultural al ţării—dat fiind că sprijinul, pe care îl accordă publicul cetitor, şi acesta restrîns, e insuficient; mult mai bine credem că ar fi, dacă în locul acestor patru foi cu o existenţă problematică, ar apărea un ziar cotidian cu rubrici separate pentru chestiunile speciale, scutind pe cetitori de abonamentul ce-l plă tesc la diferite foi şi pe deasupra şi la foi străine.

Ar mai fi în sfîrşit de amintit ziarul bisericesc „*Candela*", întemeiat la 1882 din iniţiativa regretatului mitropolit Dr. Morariu-Andrievici. El cuprinde studii de pe terenul teologiei în limba romînă şi ruteană; apoi din cele apuse „*Tăranul*", un supliment lunar la foaia «Landwirtschafliche Blätter» şi articolele scrise în limba romînă în „*Buk. Pädagogische Blätter*", care au apărut de la 1873—1902, apoi, «*Amicul Poporului*», organul societăţii economice cu acelaş nume, care a apărut de la 1878—1896 şi în fine numărul unic din „*Gazeta Poporului*" editată de profesorul de la şcoala agronomică *Grigorie Halip* în 1899. Dl. *Grigorie Halip* a fost colaboratorul economic al tuturor ziarelor poporale din Bucovina şi a publicat studii foarte importante pentru economia poporului, pe cari le-a scos apoi în broşuri separate, dar încercările făcute de D-sa de a da poporului un ziar economic n'au reuşit. La 1 Mai a. c. a apărut în Cernăuţi numărul prim al ziarului „*Lupta*", organul partidului social-democrat din Bucovina, purtînd deviza „Muncitori din toate părţile, uniţi-vă!" Programul ziarului e scris într'o romînească acceptabilă; în foiletonul ziarului întîlnim „*Socoteala*" lui *Vlăhuţă*.

Această schiţă fugitivă, completată cu cele espuse în partea primă a prefeţei „Foiletoanelor" lui M. Teliman relativ la mişcarea literară din ţară, unde am vorbit de revistele literare din Bucovina, are menirea să deie tuturor Romînilor o ideie clară despre ziaristica romînă din Bucovina. Espunerea e destul de seacă, de oarece spaţiul nu permite intrarea în amănunte, nu e esclus însă ca în viitor unul sau altul din perioadele tratate aici în chip sumar să fie luminate mai intensiv.

George Tofan

Scrisori din Basarabia

Chişinău, 16 Aprilie 1906.

Romînia nu e despărţită de Basarabia, de cît printr'un părău,—„Prutul, rîu blăstămat“, cum îl cîntă poporul nostru,—un părău care multe sute de ani nu juca aproape nici un rol în viaţa poporului, şi pe care în timpul verii pe alocurea îl pot trece găinile....

Dar acest părău, timp aproape de un veac, de la tratatul din Bucureşti (1812),—a putut să despartă atît de adînc o parte însemnată a poporului romîn, încît în Romînia, desigur, sunt informaţiuni cu mult mai exacte asupra Indo-Chinei sau a Paraguaiului decît asupra Basarabiei,—iar în Basarabia se cunoaşte şi mai puţin Romînia....

De 30 ani Iaşul e legat prin drum de fier cu Chişinăul, nu sunt,—cu toate întîrzierile de la graniţă,—decît cinci ceasuri de drum între vechia Capitală a Moldovei—altă dată şi a Basarabiei,—şi capitala actuală a provinciei ruseşti dintre Nistru şi Prut, şi totuşi ştirile din Romînia vin la Chişinău prin Petersburg,—iar din Chişinău în Romînia prin Berlin şi Viena.

Cea mai mare parte din Basarabeni nu cunosc măcar după nume pe oamenii de stat din Romînia actuală,—din trecut se cunosc numai numele lui Brătianu şi Kogălniceanu,—dar foarte puţini ar putea preciza rolul ce au avut aceşti bărbaţi în istoria neamului; din literatură e mai cunoscut numele lui Vasile Alexandri, foarte puţini au auzit despre Eminescu,—şi numai cîţi-va „romînofili“ îndrăciţi, cu mare greutate au putut să-şi procure—păzindu-se de «vămile văzduhului» ale censurei ruseşti—cîte un volum răzleţ de Coşbuc, Creangă sau Caragiale.

Iar în Romînia cine cunoaşte pe fruntaşii vieţii noastre publice? Din cînd în cînd în ziare se strecoară cîte-o notiţă despre «mareşalii» Catargi, Donici sau Krupenski,—Romînii se desfătează cu aceste nume moldoveneşti, (precum şi basarabenii cînd vre o telegramă din Viena, anunţînd schimbările de minister, dă nume, cari au reprezentanţi şi în familiile boereşti din Basarabia),—dar foarte puţini ştiu, că mareşalii Catargi şi Donici

au murit de mult,—iar „Krupenski“ e o familie numeroasă, care numără vr'o două-trei zecimi de reprezentanți în Basarabia; sau cînd numele Chișinăului face ocolul lumii în legătură cu niște excese antisemite, ziarele romînești scriu cu gravitate despre „naționalistul“ Crușevan,—mulți înse știu, că d. Crușevan e un naționalist... rus?

Trebue să recunoaștem că această situație, —până în toamna trecută, cînd în ziua de 17 Octombre, manifestul Imperial a proclamat pentru toate popoarele Rusiei dreptul la o nouă viață.—era fatală, inevitabilă.

In Romînia limba rusească e aproape cu totul necunoscută, iar pentru Basarabia censura a știut să transforme Prutul,—deși în timpul verii pe alocurea îl trec găinile,—într'o mare peste care nu putea să treacă nici o veste: încît calea cea mai scurtă pentru vești din Romînia în Basarabia, și din Basarabia în Romînia,—tot trecea prin Viena, Berlin și Petersburg, deși între Iași și Chișinău sunt numai cinci ceasuri de drum de fier...

Până la acea dată, aproape un veac, în Basarabia, deși locuită de aproape două milioane de Romîni,—n'a existat viață publică romînească.

In întunerecul satelor, țăranii trăeau de azi pe mîne, munceau pămîntul, plăteau dările, trimiteau pe feciori la oaste,—fiind-că „împăratul nostru“, care e unde-va departe, și are atîtea neamuri sub el, are nevoe de oaste multă,—și generație trecea după generație; ei știau că sunt „Moldoveni“, se simțiau mîndri că sunt „Moldoveni“,—își ziceau spre a se deosebi de toată surtucărimea ce se ridică de-asupra lor „Romîni“, și în numărul „Romînilor“ nu coprindeau nici pe boerii „moldoveni“; feciorii venind din oaste,—din Polonia sau Caucazia,—le povesteau cîte neamuri ciudate locuesc în „Impărăție“, le spuneau cîte-va cuvinte învățate printre străini,—și apucînd coarnele plugului, iute uitau cuvintele de comandă învățate în cazarmă; dacă luau parte la vre un răsboiu „pentru cruce“ și „pentru Impăratul nostru“ (în caz de războiu ei fac parte din diviziunea a XIV,—care poartă numele falnic în armata rusă, de „divizia Dragomirov“,—fiind-că acest general o comandase în timpul răsboiului ultim cu Turcia), își povesteau vitejiile lor, ale *Moldovenilor*, și erau mîndri de aceste vitejii; în memoria poporului aceste vitejii se confundă cu cele de altă dată, sub *Stefan-Vodă*, care a construit, pentru ei, toate bisericile vechi, și toate ruinile de cetăți; răzășii păstrează cu sfințenie niște hîrțoage vechi,—cari și ele sînt toate de la «Stefan-Vodă», dar «nimene nu le mai poate ceti»...

Pentru această masă de două milioane de suflete Regatul romîn nu există, decît ca o confusă amintire despre o țară de „peste Prut“, prin care au trecut cu „divizia noastră“ într'un răsboiu (au fost atîtea răsboae!), și care e locuită tot de „Moldoveni“, ca „ai noștri“, dar cari nu sînt sub «împăratul nostru», cari cunosc și ei pe „Stefan-Vodă“, au biserici, cetăți și hîrțoage de la el... In timpurile din urmă, despre această țară de „Mol-

doveni“ vorbesc mai ales niște nenorociți, «dezertori», fugiți de bătăile și chinurile din „meliție“... O, dacă *gradații* din Romînia și-ar da seama ce crime săvîrșesc ei zilnic în cazarmă....

De asupra acestei mase sînt, în primul rînd,—«boierii». Unii din aceștia poartă nume vechi «moldovenești», alții niște nume, cari sună străin pentru urechea țăranului; dar și unii și alții vorbesc în relațiile lor de familie și viața lor publică excluziv în limba rusă sau poloneză; și unii și alții pot vorbi o «moldovenească» stîlcită, abia îndestulătoare în relațiile cu slugile, și cu muncitorii la moșie,—și încă în aceste din urmă sînt ajutați de «vatafi» și «vechili», cari servesc de intermediari, și știu să vorbească cu țăranii și cu boerii, cu fie-care «în limba lui»... Pentru această «elită socială»,—cu extrem de puține excepțiuni, —Regatul romîn nu prezintă nici un interes, ca un mic stat „balcanic“, care și-a însușit o constituție, a desființat titlurile de nobleță, și a proclamat egalitatea tuturor în fața legii, și care duce o politică ciudată de dușmănie în contra statului, care «l'a liberat», din jugul turcesc,—a Rusiei. Telegramele venite prin Viena, Berlin și Petersburg, îndestulează toată curiozitatea: la minister acolo vine din cînd în cînd un Catargiu, un Cantacuzino, sau se alege președinte de Cameră un Rosetti (Roznovanu), —din «familia mareșalului județului X»... Aceștia, de cele mai multe ori n'au auzit nici despre Alexandri, nici despre Eminescu,—cu atît mai puțin despre Coșbuc, Creangă, Vlăhuță sau Caragiale...

La mijloc, între aceste straturi ale societății din Basarabia, se află negustorul, «jupînul», care vorbește destul „moldovenește“, ca să poată cumpăra de la țăran produsele lui la tîrg, și destul rusește, ca sa le poată revinde la Odessa. Aceștia își aduc aminte despre existența Regatului romîn, doar după vre-o ispravă a d-lui P. Crușevan sau a altor «huligani»,— spre a fugi peste graniță. Și pentru aceasta n'au nevoe de vești din Romînia,—iar în alte timpuri nici telegramele venite prin Viena, Berlin și Petersburg nu-i interesează.

Intre aceste elemente sociale de căpitenie ale Basarabiei, sînt preoții sătești, cari trăesc în contact cu țăranii, ce nu cunosc altă limbă decît cea «moldovenească», și preoții cunosc această limbă mai cultivată din cărțile bisericești; sînt răzeșii, cari au trecut prin școlile rusești, și au utilizat aceasta pentru a învăța să citească cărțile noastre bisericești. Aceștia știu că sunt „Romîni“, adună cu sfințenie toate știrile ce le pot veni de „dincolo“, și strîng prin fundul lăzilor, alături de vechile hrisoave domnești, cîte un volum de poezii sau nuvele, cine știe cum rătăcit din Romînia.

Intre copiii acestor din urmă, din cînd în cînd se naște cîte un curent mai naționalist,—sub înrîurirea mișcării revoluționare... rusești! Curent naționalist,—fără nici un gînd de deslipire de Rusia,—ci numai ca apropiare de masa cea mare a poporului care nu știe decît „limba lui“... Ochiul vigilent al administrației știe

la vreme să pătrundă un ast-fel de curent şi să-l stîngă înainte de a lua vre o proporţie... Cîţi-va fii ai Basarabiei mai mulţi morţi în închisoare sau în Siberia, cîţi-va siliţi să fugă, «dincolo»,—şi toate reintră în... ordine şi linişte...

In aceste condiţiuni a găsit Basarabia manifestul Imperial din 17 Octombre 1905, prin care se anunţau principii nouă de guvernămînt.

Atunci de o dată s'a simţit, că în Basarabia locuesc aproape două milioane „Moldoveni".

Manifestul Imperial a trebuit să fie tradus în «moldoveneşte»; guvernatorul, primarii, prefecţii, şi «zemski nacialniki» au trebuit să se adreseze către popor prin publicaţiuni tipărite în limba lui; mai mulţi advocaţi, doctori, preoţi au cerut autorizaţia să scoată gazete „moldoveneşti"; zemstvele au început să stărue pentru ca legea să autorize deschiderea de şcoli „moldoveneşti"; în sfîrşit cîte-va zile după manifest (la 30 Octombre), în Chişinău are loc o întrunire publică, în care se pun bazele «Societăţii Moldoveneşti pentru răspîndirea culturii naţionale», sub preşedenţia mareşalului judeţului Chişinău, dl. *P. V. Dicescul*.

Toate acestea fără nici un gînd de separatism, fiind-că elementele conservatoare dintre Romînii Basarabeni, n'ar voi să renunţe la privilegiile clasei nobiliare, iar cele democratice sînt pătrunse de credinţa, că în Rusia democratică de mîne poporul va avea o situaţie superioară celei din Romînia....

Totu-şi «naţionalistul» şi «adevăratul rus" P. Cruşevan, descendent din boerinaşi moldoveni,—scoate strigătul de alarmă (despre aceasta aţi scris în „Miscellanea" din No. 1 al «Vieţii romîneşti")...

Trădare!....

Şi de la sfîrşitul lui Decembre, o dată cu toată Rusia, se începe reacţiunea înspăimîntătoare şi în Basarabia,—reacţiune, care e însoţită de o complectă dezorganizare a vieţii,—lipsa de ori-ce siguranţă a persoanelor şi a averilor, atacuri cu mîna armată ziua 'n amiaza mare; oameni împuşcaţi şi spintecaţi în mijlocul străzii; şi in acela-şi timp sute şi mii de arestări de ţărani, zeci şi sute de arestări de învăţători, preoţi, intelectuali... Să citez numai cîte-va cazuri dintre învăţători arestaţi chiar *în ajunul alegerilor*: învăţătorii din com. Noul-Traian (jud. Acherman) V. D. *Mircea* şi C. N. *Bondariu*; învăţătorul din com. Cecolteni (jud. Orheiu) *Vîntu*; învăţătorii din com. Comrat (jud. Benderi), *I. V. Bolfus* şi *Galaţan*; înv. din com. Galileşti C. N. *Captarencu* şi din com. Ghetloasa (jud. Izmail) V. *Vornicu*, etc...

Cum a înţeles administraţia «să facă alegerile», se poate vedea din următorul fapt: în judeţul Orheiu sînt 60,000 (cetiţi şesezeci mii) de răzeşi proprietari de pămînt, cari după lege trebue să aleagă „electori" în colegiul proprietăţii funciare; *nici unul* din ei n'a fost înscris în lista de alegători şi n'a fost admis la alegeri; în judeţele Hotin şi Bălţi, alegerile de «electori»

au fost casate în întregime şi făcute din nou; alegerea din jud. Izmail a «electorului» D. C. Crăciunescu (fost deputat în Camera Romînă, în mai multe legislaturi, şi în constituanta din 1866...) a fost casată în ajunul alegerilor,— pentru ca să nu poată candida, desigur (deputaţii, după lege, nu se pot alege, decît dintre «electori»), etc. etc...

In asemenea condiţiuni toate elementele de opoziţie au trebuit să închee un cartel între ele, sau cum se zice acum în Rusia «un bloc»,—faţă de primejdia reacţiunii, era vădit, că toate deosebirile între diferite grupări opoziţioniste au o însemnătate secundară.

Rezultatul?

Basarabia a trebuit să aleagă un membru în «Consiliul Imperial» (Senat) şi nouă deputaţi în «Duma».

In Consiliul Imperial a fost ales d. *P. V. Dicescul*, preşedintele «Societăţii Moldoveneşti».

E destul să vă citez cum a fost salutată această alegere de d-l. P. Cruşevan, «adevăratul rus» din „Drug“:

«In persoana lui P. V. Dicescul, Consiliul Imperial capătă «pe un rominofil aprins, care, trebue să presupunem, va simpa«tiza foarte energic cu toate autonomiile, începînd cu autonomia Ba«sarabiei, deşi, credem, că ar fi mai *loial* să ridice pur şi simplu «chestiunea anexării Basarabiei către Romînia»... [1]) Acesta e un denunţ mincinos în toată regula.

Iar pentru «Duma», din nouă deputaţi aleşi,—afară de un mare proprietar arman, *toţi cei l'alţi sunt opozanţi* (între cari trebue să numărăm şi pe cei trei ţărani. neînregimentaţi, findcă în condiţiunile de faţă acesta este elementul cel mai opozant în Rusia).

Ne mulţumim aici să reproducem aprecierile organului învăţătorilor din Basarabia, „Narodni Ucitel“ („Invăţătorul“) asupra alegerii de către ţărani a învăţătorului din jud. Izmail, *T. Sever*:

«Ţăranii Basarabeni, chemaţi să participe la viaţa publică, «au învestit cu încrederea lor pe *un învăţător*, T. A. Sever. Ţă«ranii au înţeles, că în persoana acestui învăţător şi membru al «partidului „libertăţii poporului“ ei vor găsi un apărător sincer «şi sigur al intereselor poporului,—şi i-au dat mandatul. Cu a«ceastă ocazie să spunem cîte-va cuvinte asupra marii misiuni, ce «cade asupra colegului nostru. In Basarabia sînt peste 1,600,000 «de Moldoveni, adică vro 16—17% din întregul neam moldove«nesc [2]) şi aproape 80% din populaţia totală a Basarabiei. Din «toate grupările etnice ale provinciei noastre Moldovenii, ca pro«cent de ştiutori de carte, ocupă *locul din urmă*. De aci se vede «cîtă nevoe au ei de cultură. Insă trebue să luptăm, ca popula-

---

1) A propos. Dl. *N. Iorga* tot nu crede, că a sosit momentul să rectifice elucubraţiunile d-lui T. Porucic?.. *Nota redacţiunii* „V. R“.

2) Adică *romînesc*. Nota Red. „V. R“.

«ția aceasta să fie ferită de rusificare violentă și artificială, și «ca școala să contribue la *ridicarea culturii ei naționale*... Cu «gîndul acesta, mergi sănătos la postul tău, primule deputat al «Basarabiei, alesul poporului nostru!»...

La 27 April se adună Duma, și populația loială a Basarabiei așteaptă cu încordare verdictul marelui popor Rus, care să-i recunoască definitiv dreptul la viață și desvoltarea culturii sale naționale.

La revedere!

M. Costea.

P.S. Primim vestea, că în momentul de față arestații politici din închisoarea din Chișinău au proclamat „răscoala flămîndă", cum se numește protestul prin refuzul hranei, obicinuit în închisorile rusești. De astă dată «s'au răsculat» vr'o 66 țărani și 17 „inteligenți" (studenți și învățători dela țară),—motivul: ilegala și nemotivata prelungire a arestului preventiv peste ori-ce măsură.

Nu știm cum se va isprăvi această «răscoală» clasică pentru închisorile rusești,—de obiceiu se isprăvește cu cîți-va morți... Să dorim, ca arestații să trăiască până la convocarea „Dumei", cînd poate administrația și „justiția" se vor rușina să ție sub pretext de prevenție pe bieții țărani în timpul muncii cîmpului.

22 April. Astă-zi încă vr'o 400 arestați s'au asociat la „protestarea prin foame". In fie care moment trebue se ne așteptăm la grozăvii.

26 Aprilie. In sfîrșit! Tribunalul a dispus liberarea tuturor deținuților pentru pretinsa „revoluție" din comuna Comrat. Era și vremea: după o săptămînă de «răscoală flămîndă» mulți au ajuns într'o stare de nedescris,—din pușcărie trebue să meargă direct la spital. Cel puțin nu avem de înregistrat morți...

Scrisori din Ardeal[1])

Arad, 22 April 1906.

Alegerile din Ungaria și Romînii. Guvernul contelui Ștefan *Tisza*, care este ultima verigă în lanțul guvernelor eșite din majoritatea parlamentară așa zisă a liberalilor, a căzut, în urma alegerilor generale. în care numitul partid a rămas în minoritate față cu „coaliția“ alcătuită din partidele: independist-kossuthist, liberali dizidenți și poporali (clericali).

Față cu noua majoritate, care scrisese pe steagul său: „limba de comandă maghiară“, pentru întreagă armata de pe teritorul Ungariei, și—ca apropiată consecvență—separarea Ungariei de Austria (uniune personală, în locul actualului dualism),—împăratul-rege *Francisc Iosif I* s'a încercat să iasă din impas, instituind un guvern personal, de transiție, fără legături și rădăcini în parlament, sub șefia generalului baron *Fejérváry*.

Guvernul Fejérváry (și în special ministrul de interne *Kristoffy*, din acel cabinet) lansează, drept program al său, *votul universal*, pe de-o parte,—iar pe de altă parte,—poate și din motivul recunoașterii incapacității sale de a-și face partid, ori poate din motivul identității idealului său politic cu cel propagat cu o forță agitatorică extraordinară de coaliție,—face pe intermediarul, pentru o apropiere între coaliție și coroană.

După o îndelungată criză, în decursul căreia acțiunea coaliției culminează în resistența pasivă: neplătirea dărilor, nepresentare la recrutare, respingerea și neexecutarea ordinelor de către organele administrative, după nesfîrșite pertractări, se face apropierea, se închee pacea între coroană și coaliție și fiul detronatorului casei de Habsburg devine ministru al celui detronat de părintele său, stînd și rămînînd fie care din părți în punctul său de vedere și cu programul său politic de mai 'nainte.

---

1) Tot ce dincolo de munții Carpați e romînesc, ne-am obicinuit a zice că e în Ardeal (Transilvania). Vom păstra această numire (și pentru părțile banatice și ungare), căci pentru noi frații de peste munți una sînt și cu toții sub un regim trăiesc, avînd un ideal comun, sub toate raporturile.

Viitorul ne va arăta, care dintre cele două părţi contractante a calculat mai bine asupra şanselor (căci de alt punct de vedere aci nu mai poate fi vorbă) şi care va şti exploata mai bine situaţia şi încurcăturile din viitor: Coroana, care a primit un guvern în majoritate compus din membri kossuthişti, răzimaţi pe un partid cu pretenţii de revendicaţiuni separatiste,—ori kossuthiştii, cari au primit a intra într'un guvern constituit pe baza uniunei dualiste, dintre Austria şi Ungaria, dela 1867, luînd dela ordinea zilei, amînînd validitarea punctului lor de vedere separatist, la care însă n'au abdicat.

După încheerea acestui contract, sau pact, s'au publicat alegerile, cari sînt în curgere încă, pe cînd scriem aceste rînduri; şi alegerile se fac—în urma ordinului Preaînalt—numai în vederea reformei electorale, care ar avea să se facă pe baza principiului votului universal, ca apoi ulterior iarăşi să se facă apel la voinţa poporului.

La aceste alegeri, partidul liberal (Tisza),—care dela 1875—1905 a stat la cîrmă, nealegînd mijloacele, posibile şi imposibile, pentru a se menţine la putere şi a strîmtora pe naţionalităţi pe toate terenele—chiar şi prin neexecutarea legilor in vigoare,—nu pune nici un candidat! El şi-a împlinit misiunea, poate lăsa loc acum altora, cari să urmeze mai departe, cu viziera ridicată, acelaş joc frivol pe care dînsul l-a făcut, prin strîmtorare în sus şi opresiune în jos.

In sus, adecă faţă cu Monarhul şi Austria, au lucrat guvernele liberale în aşa fel (în deosebi ultimele guverne *Wekerle*, *Széll* şi *Tisza)*, încît au lăsat kossuthismului tot mai mult teren de validitare; iar in jos, faţă cu naţionalităţile (îndeosebi), guvern cu guvern s'a întrecut, prin a ne împiedeca în validitare pe terenul economic (colonizările etc.) cultural (ordinaţiuni de maghiarizarea şcoalelor) şi politic, peste tot a vieţii de stat. Cu toată retragerea sa din arenă însă, partidul liberal în cîntecul său de lebedă face un strajnic apel—*memento* urmaşilor săi coaliţionişti. Ziarul contelui Tisza (*Az Ujság*) atrage atenţia guvernului coaliţionist asupra primejduirii „ideii de stat maghiar", în cazul cînd ar pătrunde în parlamentul ţării un număr mai mare de naţionalişti (romîni, slovaci, sîrbi). Şi coalizaţii actuali, stăpîni, au ascultat cuvîntul înaintaşilor lor bătuţi de dînşii, cari deveniseră celebri prin terorismul lor electoral («*Dă-i cu Banffy*!» Proverb romînesc) şi în actualele alegeri nu poate fi vorbă de presiuni electorale între candidaţii maghiari de diferite nuanţe,—dar pretutindeni, unde au fost candidaţi naţionalişti, şi mai ales romîni, nimic nu s-a cruţat pentru a corupe, teroriza, presiona şi înăbuşi glasul asupriţilor, celor cu conştiinţa deşteptată.

Nu pot lăsa nerelevat, din actuala luptă electorală—din care, har Domnului, am eşit cu un număr întreit de deputaţi în parlamentul ţării—un moment foarte instructiv pentru cei ce au crezut şi eventual ar mai persista în credinţa că între Romîni

și Maghiari ar fi posibilă o apropiere (până la o eventuală schimbare a vremilor și educației oamenilor din această țară). Relatez faptul, că actualul guvern nu s'a sfiit de a încerca să escamoteze naivitatea, buna credință a Romînilor. Așa, au fost invitați de guvern mai mulți fruntași romîni, la o consfătuire, în vederea alegerilor: apoi s'a aruncat arcanul compromisurilor asupra unor anumite cercuri electorale, pe care să se împartă guvernul și noi. Din nenorocire, într'un comitat romînesc, fruntașii noștri au și intrat în „pact", iar resultatul a fost, că în loc de a lua lupta pentru redeșteptarea poporului în 5 cercuri, ne-am mulțămit cu trei cercuri, dintre cari... într'unul s-a nimicit alegerea sigură a candidatului romîn. Și notăm, că toate acele 3 cercuri au fost cucerite în alt rînd prin luptă: piept la piept.

Lupta noastră, a Romînilor, a fost grea, căci noi am fost și sîntem socotiți de cel mai primejdios element, în calea îndeplinirii idealului utopic al elementului maghiar (neo-aristocratic); noi sîntem cel mai puternic și compact element în această țară, după Maghiari; noi sîntem mai refractari față cu tendințile de asimilare ale lor; noi vom reprezenta (împreună cu Slovacii și Sîrbii) singura opoziție serioasă în viitorul parlament al țării: de aceea desfășurarea de forțe din partea lor, pe toată linia, contra noastră, începînd de la perfide pactări, până la baionetă și foc de pușcă.

Lupta noastră a fost înălțătoare, căci s'a dovedit, că poporul nostru de țărani e conștient și însuflețit pentru această luptă; fruntașii nu cunosc jertfă și osteneală, pe care n'ar aduce-o în serviciul cauzei poporului. S'au dat tot odată pe față slăbiciunile, cari vor trebui să fie lecuite, și cari se reduc la: păcate omenești, sărăcie și lipsă de orientare. Cunoscînd terenul, nădejde avem în viitor, pentru izbînda silințelor celor bune.

Socotim că nu este de prisos a aminti aci, pentru orientarea publicului cetitor, că Slovacii din Nordul Ungariei au cucerit de astă-dată 9 mandate (au avut 1 în rîndul trecut) Sîrbii din Banat 5 (au avut 1) iar noi *ne-am ridicat de la 8 la 15 mandate* în parlament; iar pe de altă parte, lupta noastră «pentru steag» și nu pretutindeni cu șansele izbîndei sau pentru biruință, e pe cale să ne aducă în apropiatul viitor un nou element în alianța naționalităților. elementul german (Șvabii) din Banat, un element părăsit de intelectualii săi, care se maghiarizează și care n'are sprijin nici în tradiții nici în prerogative seculare ca Sașii din Ardeal, cel mai «circumspect și prudent» neam din lume, vecinic guvernamental.

In raport cu starea etnografică a Ungariei, reprezentanța noului parlament va cuprinde: jumătate din locuitorii țării va fi reprezentată printr'o minoritate de 30 și ceva de deputați (naționaliști) și jumătate prin majoritatea covîrșitoare Kossuthistă-coalițională (șovinistă-maghiară). Grea va fi lupta opoziției, în

parlamentul chemat (ca afară de aducerea în ordine a gestiunei statului) să dea ţării un „vot universal".

Un „vot universal" am zis, căci nici proiectul fostului ministru Kristoffy, nici părerile lansate în această privinţă de Kossuth, nu congruează cu concepţia europenească asupra acelei reforme.

Despre aceste însă, cu altă ocaziune.

Podgoreanu

P. S. Iată numele deputaţilor romini aleşi până acum :

1. Dr. Iuliu Maniu, Vinţul-de-jos.
2. Dr. Ales. Vajda Voevod, Ighiu.
3. Dr. Nicolau Şerban, Arpaş.
4. Dr. Nicolau Oncu, Iosăşel.
5. Vasile Goldiş, Radna
6. Dr. Stefan C. Pop. Şiria.
7. Dr. Ioan Suciu, Boroşineu.
8. Dr. Aurel Novac, Sasca-montană.
9. Coriolan Bredicean, Bocşa-rom.
10. Coriolan Bredicean, Oraviţa.
11. Dr. George Popovici, Lugoş.
12. Dr. Ştefan Petrovici, Zorlenţ.
13. Dr. Teodor Mihali, Ileanda-mare.
14. Vasile Dămian, Baia-de-Criş.
15. Dr. Aurel Vlad, Orăştie.

Dintre candidaţii romîni au căzut cu o mică diferenţă de voturi: Ioan Russu Şirianu, Dr. V. Bontescu, Sever Bocu. A căzut şi părintele Dr. Vas. Lucaciu, apoi toţi candidaţii romîni din com. Bihorului, cum şi Vasile E. Moldovan, care a fost candidat la Cojocna.

In ce condiţii a fost dată lupta se poate vedea din faptul, cum s'a procedat în cercul Ceului din Selagiu, unde a candidat însuşi George Pop de Băseşti, preşedintele comitetului naţional: au stricat podurile; alegătorii romîni au fost bătuţi cu pietre şi cu ouă clocite şi cînd au văzut că totuşi nu-i pot împrăştia—, s'a retras toată comisia electorală, afară de preşedinte. Alegerea s'a amînat pe 16 Maiu n a. c.

Miscellanea

„V. R." LA FRAŢII DE PESTE HOTARE

Socotind că „Viaţa romînească" trebue să fie o oglindă a întregii *vieţi romîneşti*,—a vieţii întregului neam romînesc,—Direcţia revistei şi-a asigurat concursul regulat al unor scriitori eminenţi din Ardeal, Basarabia şi Bucovina. In fie-care număr al revistei va fi publicat cîte un studiu mai însemnat asupra *vieţii romîneşti* din aceste provincii (ca cel al d-lui Tofan din N-rul de faţă) precum şi cronici asupra tuturor chestiunilor la ordinea zilei de acolo (cum sînt scrisorile d-lor Costea şi Podgoreanu din acest număr).

Ast-fel cetitorii noştri vor fi totdeauna în curent cu mişcarea politică, culturală, economică, etc. din toate părţile locuite de Romîni.

Pe această cale, nădăjduim, „Viaţa romînească" va ajunge o manifestare vie a *unităţii culturale* a neamului nostru: fiind, de fapt, un *singur* popor, hotarele politice nu pot şi nu trebue să formeze vre o barieră pentru viaţa noastră sufletească.

Credinţa aceasta ne va sluji totdeauna de călăuză.

„MUSAFIRII IAŞULUI"

Tulburările de astă toamnă din Chişinău au provocat o vremelnică emigrare la Iaşi a mai multor familii de acolo, mai ales dintre evrei. La un moment dat populaţia Iaşului s'a mărit din această cauză cu aproape patru mii de suflete.—Cu toate că marele număr de musafiri neaşteptaţi,—şi trebue să spunem,—nu tocmai doriţi, a impus tutulor familiilor ieşene, cu mijloace modeste, sacrificii reale (din cauza scumpetei create de această aglomerare artificială),—aceşti musafiri au fost primiţi cu toată bună-voinţa, ce se datoreşte nenorocirii.

Cu atît o mai penibilă impresie ne-a pricinuit o corespondenţă, publicată în No. 76 al ziarului «Bessarabscaia jizn» din Chişinău, vădit de unul din aceşti musafiri nepoftiţi ai Iaşului.

Corespondenţa explică tulburările studenţeşti din luna trecută prin... „provocaţia" partidului liberal, „pentru a răsturna guvernul d-lui G. Cantacuzino",—iar ca temeiu al agitaţiunilor

studenţeşti se dă... „ura în contra străinilor, adică *jidanilor*" (termenul e al corespondentului)!...

A răsplăti ospitalitatea prin calomnie şi răutate, — nu poate fi, să spunem cuvîntul crud, decît opera unui laş.

Dacă «Bessarabscaia jizn», care de mai multe ori a făcut declaraţiuni de dragoste Romînilor Basarabeni, a fost *numai* indusă în eroare, aşteptăm de la d-l *Zaharov*, directorul ziarului, —el însuşi un musafir între Romînii Basarabeni, cărora le datoreşte mult, — o rectificare categorică.

UN CRITIC VOLINTIR...

Ştiţi, definiţia cea mai bună a „volintirului" în genere a dat'o Conu Leonida în memorabilele sale disertaţii cu Cucona Efimiţa asupra istoriei contemporane:

„Dă cu puşca'n Dumnezeu; volintiri, mă rog: azi aici, mîne'n Focşani, ce-am avut şi ce-am pierdut!".

Şi ferice de cine are pe lîngă dînsul un volintir..... critic.

D. Il. Chendi. în acest sezon, s'a instalat la poarta Junimei şi pas de te apropie de ea, dacă-ţi dă mîna....

Uit'te, unul dintre noi, d. G Ibrăileanu, făcînd un studiu *istoric*, obiectiv despre factorii culturii în Moldova şi Muntenia, despre fizionomia culturală a acestor două ţări, despre evoluţia spiritului critic în cultura romînească, a fost nevoit să treacă şi pe la Junimea. fiindcă Junimea a avut un mare rol în crearea culturii romîneşti....

Dar d. Chendi veghia.... Năzărindu-i-se că colaboratorul nostru s'ar apropia cu gînduri rele de Junimea. a eşit din gheretа sa şi a scos cîteva.... protestări bine simţite....

...Şi noi nici nu ştiam că acest domn e la poarta Junimii; îl ştiam aiurea.. Il ştiam la Focşani...

D. Chendi, în ziarul la care scrie, *admiţînd* că d. Ibrăileanu „tăgădueşte absolut" „meritele" Junimii. îl numeşte „detractor" al Junimii, «necuviincios» şi spune cetitorilor săi că d. Ibrăileanu numeşte activitatea Junimii «comedie junimistă», ba încă propune—d. Ibrăileanu propune—«o fluerătură» la adresa Junimii...

Ce s'a întîmplat ? Unde face d. Ibrăileanu atîtea crime ?

Apoi n'aţi înţeles ? In articolele sale istorice *De la M. Kogălniceanu la d. Maiorescu...*

D. Ibrăileanu, zice criticul în chestie, ar spune că *totul* a fost făcut înainte de d. Maiorescu şi d. Maiorescu s'ar fi împăunat cu penele lui Alecu Ruso, punînd numai o etichetă nouă.

Dar, zice d. Chendi:

„Articolele lui Alecu Ruso zac înmormîntate în **Foaia societăţii din Bucovina** *şi au stat mai mult timp la Alexandri*, fără a fi cunoscute de mulţime. *E o falşificare absolută a adevărului literar* (Observaţi siguranţa şi îndrăzneala criticului: «dă cu puşca 'n Dumnezeu») a face comparaţii între munca puţină şi fără rezultat a lui Ruso şi opera critică de un efect revoluţionar a d-lui Maiorescu"...

Care va să zică, domnule Chendi, *Foaia societății din Bucovina*?

Nu, domnule Chendi, *Romînia literară* «sora mai mare a Convorbirilor», cum zicea Alexandri, «redactorul» Romîniei literare.

Nu-i așa că discuția cu d.. Chendi ar trebui isprăvită aici?

Dacă «criticul» *nu știe unde a scris măcar A. Ruso*, apoi o să-l credem noi că l'a cetit?

Și, dacă nu l'a cetit, atunci înzădar *judecă, explică* și *comentează* d-sa (vorba d-lui Philippide),—este, ca să fim politicoși, ca și cum n'ar fi nimic.

«Tot atît de absurd ni se pare a face o comparație între principiile de limbă ale autodidactului Ruso și între cele ale d-lui Maiorescu», zice d. Chendi... Dar ia cetește pe Ruso, să vezi dacă ți se va părea așa de absurd...

Dar vom continua încă puțin, pentru că director al *Vieții literare* e d. G. Coșbuc, și pentru că lucrul e interesant, nu prin persoana d-lui Chendi, ci prin aceea că ne ilustrează, încă odată, starea culturii noastre, in care un domn Chendi vœște să fie „îndrumător"...

Din faptul că d. Chendi nu știe unde a scris Alecu Ruso, tragem concluzia că d-sa n'a cetit nici articolele d-lui Ibrăileanu, căci, dacă le-ar fi cetit, ar fi văzut în ele citată de o sută de ori, cu tot felul de litere, *Romînia literară*...

Și, dacă n'a cetit nici pe A. Ruso nici pe d. Ibrăileanu (concedăm că a cetit pe d. Maiorescu) și totuși vorbește de „falsificarea absolută a adevărului literar", fără nici o jenă și fără nici o frică, ne întrebăm cum stăm cu *respectarea adevărului*, pentru care a luptat atît de mult d. Maiorescu, la poarta căruia s'a postat d. Chendi?

Și, fiindcă n'a cetit din d. Ibrăileanu decît titlul articolului, ar fi locul să-l întrebăm: de unde știe d-sa ca d. Ibrăileanu e «imitatorul» d-lui O. Densușianu?

Din titlul *Dela M. Kogălniceanu la d. Maiorescu*?

Acuma ia fă bine și cetește, domnule Chendi, studiul d-lui Ibrăileanu, pe care-l combați, și vei vedea—cît vei fi de surprins! nu zic jenat—și vei vedea că, dacă este vre o învinuire la adresa Junimii, apoi e tocmai aceea, pe care i-o faci și dumneata, cînd zici:

«Se știe, în adevăr, că întemeetorii *Convorbirilor* în general, au ținut prea puțin samă de *trecutul* limbii și literaturii romîne. Ei vorbeau mai mult de o direcție *nouă* și nu de o *reluare* a bunei direcții antilatiniste». (Sublinierile sînt ale d-lui Chendi).

«Nu zicem că a fost bine, dacă vechii junimiști, făcînd teorii de limbă, treceau cu vederea pe înaintașii lor, fie că nu-i aminteau, fie că li se păreau prea puțin importanți». (Ce antiteză!.. Ori să se revizuiască, dar să nu se schimbe nimic, ori să se schimbe pe ici pe colo, și anume în punctele esențiale, dar să nu se revizuiască...)

Atîta a spus și d. Ibrăileanu.

D. Ibrăileanu „tăgăduește absolut" meritele Junimii? Apoi

ia fă bine și cetește articolele d-lui Ibrăileanu și te asigurăm că vei găsi constatarea că, dacă A. Ruso a luptat mai mult pentru limbă și caracterul specific național, d. Maiorescu a luptat mai mult pentru *bunul gust* și pentru *respectarea adevărului*,—din cauză că pe vremea lui Ruso era mai mare primejdia înstrăinării, pe vremea d-lui Maiorescu a falșificării gustului literar și a adevărului.

Și, „critic" cum ești, dacă ai ceti articolele d-lui Ibrăileanu, *ai vedea* cu cîtă obiectivitate *istorică* sînt scrise, ai vedea că și un junimist, *dacă ar fi făcut istorie*, ar fi trebuit să scrie așa, ai vedea *paza*, *grija* d-lui Ibrăileanu de a nu atinge nici o susceptibilitate, tocmai pentru că Junimea, deși de domeniul istoric, mai e reprezentată prin cîțiva membri în viață, ai vedea, din partea d-lui Ibrăileanu, recunoașterea meritelor și marelui rol al Junimii în cultura romînească... și, de sigur, punerea Junimii în cadrul *istoric* cuvenit, restabilirea că ea a fost, cum spui și d-ta, o «reluare» a vechii direcții literare din Moldova.

Și, o mărturisire de ordin intim—nu pentru d. Chendi, pentru cetitori.—Articolul d-lui Ibrăileanu a fost scris acum vre-o trei ani și era să fie publicat în *Cultura romînă* a d lui Găvănescul, care l'a cetit și *anunțat* sub titlul de *Cultura moldovenească*. Articolul n'a fost dat acolo, pentru că d. Găvănescul începînd o polemică violentă cu d-nii Iorga și Bogdan, d. Ibrăileanu a crezut că și articolul său ar putea fi luat -de gazetari—ca un atac adus Junimii...

(Asta mai arată că nici în *acel punct* a articolului, unde se vorbește de pretenția Junimii de primă manifestare critică, d. Ibrăileanu nu e «imitatorul» d-lui Densușianu, care, pe atunci nici nu scosese *Viața Nouă* și era în cei mai buni termeni cu Junimea).

Că susceptibilitățile de delicateță ale d-lui Ibrăileanu erau deplasate in publicistica noastră, de asta se va convinge și d-sa *acuma*...

De altmintrelea „a critica" fără a ceti lucrul criticat e o boală constituțională a d-lui Chendi. Nu e d-sa „criticul" care a *comentat*, *judecat* și *explicat*.... «*versurile*» din cartea d-lui Ranetti *Eu rîd, tu rîzi, el rîde* scrisă.... *în proză ?*

Și știți, pretenția d-lui Chendi este de „a informa pe cei mai puțin informați decît D-sa"....

Continuă, domnule Chendi, «informează» !...

„APĂRAREA PATRIMONIULUI"

Tot în articolul, de care e vorba mai sus, d. Chendi suspină că „dectractorilor" „li se dă așa de puțină atenție din partea tinerilor reprezentanți ai Junimii".... „Ar trebui ca aceștia să fie mai ageri păzitori ai patrimoniului", continuă d. Chendi.

E o învinuire gratuită, cu atita mai ne dreaptă, cu cît într'un număr anterior, chiar precedentul, al *Vieții literare*, d.

M. Dragomirescu făcea declaraţii, să-ţi stoarcă lacrămi prin durerea lor profundă:

«Am dreptul să-mi ridic glasul, cînd mă doare inima, zicea d-sa; am dreptul, fiindcă nu e în căderea nimănui, ori cine ar fi el, să desprețuiască o avere rămasă de la înnaintaşii noştri;—şi mai cu seamă am dreptul, pentru că aceasta se face tocmai în numele culturii romîneşti (E vorba de afirmarea D-lui Iorga că Junimea a fost o «greşală»), la care ţin ca şi la sufletul meu însumi şi al cărei rost îl înţeleg ceva mai temeinic, dacă nu aşa de înflăcărat, ca d. Iorga».

Şi cînd omul sufere de palpitaţii şi de durere de inimă şi se jură pe viitorul său că-şi iubeşte patrimoniul ca şi pe sufletul său «însumi», vii d-ta, D-le Chendi, şi-l învinueşti că nu e păzitor destul de ager al patrimoniului ?!... Ori se vede că n'ai cetit nici articolul D-lui Dragomirescu din *Viața literară ?....*

SĂMĂNĂTORUL.

E foarte greu să vorbeşti despre „Sămănătorul". In această revistă articole de teorie şi publicistică le scrie numai d. N. Iorga,—şi între noi şi d-sa sînt serioase deosebiri de vederi, mai ales în ce priveşte îndrumarea vieţii noastre interne.

Recunoscînd d-lui Iorga toate calităţile, şi neavînd nici un gust pentru polemici personale,—noi totuşi nu putem, nu avem dreptul, faţă de cetitorii noştri, să nu discutăm părerile emise de d-sa.

Insuşi d. N. Iorga în No. 18 al „Sămănătorului" ne dă următoarea „cugetare":

«Ce eşti, te priveşte mai la urma urmei pe tine. *Ce vrei «priveşte şi pe alţii. Ce faci, aceia poate privi pe toţi».*

Cînd, deci, d. Iorga, după ce scrie, că avem patru milioane de ţărani, adevăraţi Romîni, şi «nici un milion de tîrgoveţi culeşi din toate naţiile» (şi pe acest milion îl încarcă cu toate păcatele), —apoi la o întrunire publică vorbeşte în contra votului universal, adică în contra votului adevăraţilor Romîni şi pentru privilegiul electoral al păcătoşilor culeşi din toate naţiile: putem noi să nu relevăm această curioasă concepţie politică?

Cînd, iară-şi, d. Iorga ne spune, *ca imputare*, că aşteptăm rezultate culturale de la politică, iar că d-sa ar fi aşteptînd numai de la răspîndirea culturii «toate bunurile»,—şi totu-şi peste cîteva zile vrea să întemeieze un nou partid („Frăţia romînă"), —şi acum chiar ne promite un jurnal politic,—«străin de personalităţile sau grupările politice» (şi abea o lună a trecut de cînd „s'a înregimentat" într'un partid!): avem noi dreptul să tăcem, să nu tragem cuvenitele concluziuni şi să nu arătăm lipsa de claritate şi preciziune,—indispensabile pentru orice acţiune politică,—în acţiunea D-sale?

Dar d. Iorga, în «cugetările» D-sale, poate admite, *in abstracto*, că „ce faci, priveşte pe toţi," *in concreto* însă nu înţelege să fie discutat....

Iată o.... *isbucnire*, cu care salută, depildă, numărul precedent al revistei noastre (în acelaşi No. 18 cu „cugetarea" de mai sus):

„Pentru cetitorii d-lor Vlăhuţă, Sadoveanu, Brătescu-Voi-„neşti, Stavri, semnalăm No. 2 al revistei *Viaţa romînească* din „Iaşi. Pentru noi acest No. e şi mai nedrept decît cel dintăiu; „nu facem nici o întrebare, fiind-că nu ne interesează nici-un „răspuns"....

Aşa!

Dar crede d Iorga, că *noi* avem nevoe de intrebările şi răspunsurile D-sale?

Cetitorii însă au dreptul să fie lămuriţi,—şi nădăjduim că am reuşit să-i luminăm chiar prin faptul că d. Iorga *n'a găsit alt răspuns* la observaţiunile noastre.... Pentru *ei*,—indiferent dacă îi place sau nu d-lui N. Iorga, indiferent chiar dacă ne place nouă înşine,—şi pe viitor vom inregistra şi vom discuta spusele şi faptele d-lui Iorga, în măsura interesului ce vor avea pentru viaţa noastră culturală şi publică.

Papa nu admite discuţia, fiind că se crede infailibil, ţarul Nicolae II, fiind-că se crede pomăzuit de Dumnezeu Şi noi, care nu credem măcar în infailibilitatea Papei şi în dreptul divin al ţarului Nicolae II,—nu putem, să ne creadă directorul «Sămănătorului», să le recunoaştem nici d-lui Nicolai Iorga.

Şi orice s'ar întîmpla, avem atîta simpatie pentru d. Iorga, încît din suflet am dori, *pentru D-sa*, ca semne îngrijitoare, ca isbucnirea de mai sus, să nu se mai repete...

Şi.... ce noroc că în luna trecută d. Iorga n'a scris nimic ce ar fi indispensabil să relevăm!....

JUBILEUL „CONVORBIRILOR LITERARE"

Jubileul de patruzeci de ani al unei reviste romîneşti!

Acesta nu poate, nu trebue să fie numai o serbare «de familie» a grupului de literaţi, cari au creat sau au susţinut prin pana lor «Convorbirile literare»: e serbarea culturii naţionale, e certificatul de maturitate culturală a neamului întreg.

Ştim că, după o scurtă perioadă de glorie, «Convorbirile» au trecut prin o epocă de întunecare, ştim că în mîna epigonilor decenii întregi au servit numai de trepte pentru o carieră uşoară şi mănoasă, de arenă pentru zelul gladiatoric în combaterea «ideilor subversive», în vederea... catedrelor universitare.

Chiar numărul festiv, care trebuea să onoreze intrarea în al cincelea deceniu al revistei, nu s'a putut lipsi de colaborarea mărunţeilor, cari nici odată n'ar îndrăzni să spună «eu» ci numai «noi», spre a-şi ascunde sărăcia sufletească în razele de slavă a întemeitorilor «Junimii», şi cari nici în această ocaziune n'au putut să nu manifesteze dorul de a-şi sluji mai marii.... în preziua recomandaţiunilor la catedrele vacante... (Intre altele, d. M. Dragomirescu se laudă, că «noi» au distrus pe Gherea,—«internaţionalismul lui eftin»,—domnul.... M. Dragomirescu!).

Totuşi simplul fapt că—după veacuri de dormitare culturală,—a putut să trăiască în Romînia patruzeci de ani, fără întrerupere, o revistă literară, are o însemnătate epocală.

Din acest punct de vedere, trecînd peste toate păcatele trecutului şi ale prezentului, noi ne asociem din inimă la sărbătorirea acestui jubileu al culturii naţionale.

In numărul jubilar al revistei,—care în realitate cuprinde trei numere (pentru lunile Martie, Aprilie şi Mai),—vedem iscălituri ce de mult nu mai apar pe paginile «Convorbirilor literare». Despre cuprinsul lui vom vorbi pe larg în No. viitor al „Vieţii romîneşti".

Nicanor & Co.

Cronica Literară

(„Compoziţia“ în literatură)

Un poet, un filozof, un savant, sînt oameni ca şi noi toţi ceilalţi, vreau să zic că între elementele lor psihice şi ale noastre nu e deosebire calitativă, ci cantitativă. Numai suma lor dă o deosebire calitativă, ca ori ce sumă psihologică. Dacă aceasta e o consolare sau nu pentru noi, nu ştiu.

Puterea de abstracţie şi de generalizare, normală la omul comun, ajunge la un grad înalt, neobişnuit la omul de ştiinţă şi la filozof,—iar senzibilitatea, imaginaţia ajunge, adesea, sub normal.

Tot aşa, cîteva însuşiri generale omeneşti, dezvoltate neobişnuit, în detrimentul, adesea, al altora—anume al celor care caracterizează pe savant şi filozof—formează pe poet.

Sînt nenumărate răspunsurile, care s'au dat întrebării: *ce este un poet*?, adică, căci este acelaş lucru, *ce este poezia*?

Nu e aici locul să ne oprim asupra unei definiţii a poeziei sau a poetului. Va fi deajuns ca, scoţînd din deosebitele definiţii ceia ce au comun, să arătăm, în linii mari şi generale, care sînt însuşirile unui poet, ce este cu alte cuvinte, concepţia poetică....

O impresionabilitate mai mare, o acuitate neobişnuită a simţurilor, mai ales a văzului şi a auzului, care ne dau senzaţiile superioare, prin excelenţă „estetice“; o afectivitate mai puternică şi o mai puternică memorie afectivă, adică putere de reîmprospătare a emoţiei de altădată; o mare putere de reprezentare, de rechemare a imaginilor, care, grupîndu-se în jurul emoţiei reîmprospătate, s'o exprime, căci emoţia nu se poate exprima *ca atare*: are nevoe de elementul intelectual al imaginii; o concepţie dominantă asupra vieţii (mai ales pentru roman şi genul dramatic); stil, adică forma în care să se exteriorizeze seriile de imagini în care e conţinută emoţia......

Eminescu a fost impresionat de o noapte cu lună, de o cîmpie singuratică, de un cimitir, de zgomotul ce-l face vîntul în clopotniţa unei biserici de ţară, de o umilă biserică în ruină, de zgomotul cariului în biserică etc. Toate acestea i-au produs melancolie. Cînd, odată, a simţit o mare melancolie, seria de imagini (noaptea cu lună, biserica, etc.) în legătură cu melancolia s'a trezit în mintea sa, s'a grupat în jurul sentimentului, ca să-l exprime şi, găsind forma, cuvintele, ca să exprime acele imagini, a creat „Melancolia“ sa....

In momentul *creaţiunii* acestei admirabile bucăţi, el s'a chinuit să găsească „cuvîntul ce exprimă adevărul“.... Aici, în acest punct al creaţiunii, e partea cea mai grea pentru poet, mai întăiu pentrucă partea cealaltă e mai mult produsul natural al inconştientului, pe cînd aceasta e în mare parte a voinţii conştiente, şi al doilea pentrucă limba e mult mai săracă de cît sufletul: sînt mai multe nuanţele stărilor sufleteşti—care sînt şi aşa de greu de clarificat—de cît cuvintele unei limbi, care sînt şi aşa de greu de găsit, şi care nu pot da nuanţa stării sufleteşti de cît cu aproximaţie.

Şi această parte a creaţiunii poetice fiind *realizarea* poeziei, ea este acela care se numeşte *talent*.

Dacă cei mai mulţi vedem, auzim şi simţim; dacă foarte mulţi sîntem în stare să ne reîmprospătăm simţirea, s'o rechemăm; dacă unora—deja la mult mai puţini—ne vin imagini *relative* la emoţia rechemată,—apoi puţini, foarte puţini, putem găsi acel „cuvînt ce exprimă adevărul"....

Cei mai mulţi ne mărginim, cînd voim să arătăm impresia ce ne-a făcut'o un răsărit de soare, la cuvinte foarte vagi: „frumos", „admirabil", „sublim"....

Această greutate de a găsi forma, instrumentul social de împărtăşire a poeziei interne, a torturat în totdeauna pe scriitori. Eminescu a mărturisit'o în „Criticilor mei":

E uşor a scrie versuri
Cînd nimic nu ai a spune,
. . . .

Dar cînd inima-ţi frămîntă
Doruri vii şi patimi multe,
Ş'a lor glasuri a ta minte
Stă pe toate să le-asculte:

Ca si flori în poarta vieţii,
Bat la porţile gîndirii,
Toate cer intrare-n lume,
Cer veşmintele vorbirii...

Cine nu-şi aduce aminte de admirabilele versuri ale lui Vlahuţă din „Linişte", în care ne vorbeşte de acele „nopţi de trudă", cînd:

Migălind vorbă cu vorbă c'o 'ndărătnicie crudă,
Ai ajuns să-ţi legi în stihuri vr'o durere, sau vr'un vis

şi:

Cîte visuri nu-ţi întuneci tu, cinstit preot al artei,
In descurajarea tristă de-a vedea, cît de departe-i
Strofa ce-ai purtat'o'n minte, de cea scoasă la lumină!....
. . . .
Şi suspini amar de mila frumuseţii, care-ţi moare,
Zugrumată'n închisoarea vorbelor ne'ncăpătoare.....
. . . .
A.—sînt fericiţi aceia, căror nu li-i dat să ştie
A creării dureri sfinte....

Şi, amintiţi-vă frumoasa pagină din Delavrancea („Ziua"), în care Trubadurul ne spune că „Arta împuţinează natura":

„...De cîte ori (marile genii) n'au rupt volume întregi, n'au spart pînze cît zidurile şi n'au aruncat cu dalta în faţa venerii lor, albă, netedă şi moartă!"....

Toate aceste tînguiri, toate aceste revolte, pentru că e atît de greu artistului *să spună* tot ce are de spus!

Această *compoziţie* e o muncă sfîntă, cea mai înnaltă, cea mai „calificată" muncă omenească—împreună cu a savantului şi a filozofului.

Şi are şi cea mai înnaltă valoare morală, pentru că e cea mai dezinteresată, cea mai altruistă: chinul de a împărtăşi şi *altora* prisosul bogăţiei sufletului tău, *dacă* natura şi omenirea a depozitat în tine cea mai înnaltă manifestare a lor.....

Dar.... iată „droaia de nevolnici,—straşnicii stihuitori," cum zice Vlăhuţă, batalioanele de „poeţi" şi „nuvelişti", care fac „compoziţie cu tema aleasă de elev sau de profesor", cum spuneam în numărul trecut...

Aceasta, de sigur, e altfel de „compoziţie", o compoziţie care nu are nimic sfînt, o compoziţie ruşinoasă....

Un X oarecare, care n'are nici mai multă impresionabilitate, nici mai multă emotivitate, nici mai mare putere de rechemare şi de imaginare de cît noi,—iată-l deodată cu pretenţia de a eşi din rîndul nostru, al muritorilor de rînd, şi a se sui pe Parnas....

Cum?

Incepînd pe dos: cu „compoziţia."

La dînsul compoziţia nu e chinul de a-şi exprima „vr'o durere, sau vr'un vis".... La dînsul compoziţia e chinul de *a-şi inventa* stări sufleteşti. Stă omul la „masa lui"—fireşte—„de brad" şi, cum zice undeva Nietzsche, cere, exasperat, inspiraţii de la călimară....

Se chinueşte, nu să-şi exprime tristeţa ori veselia, entuziasmul ori melancolia, admiraţia pentru natură, dragostea de oameni ori mizantropia; el se chinueşte să fie trist ori vesel, melancolic ori entuziasmat, admirator de natură, iubitor de oameni, mizantrop.... însfîrşit toate sentimentele, pe care le-a cetit în poeţi.

Formula, procedeul, le-a dat Eminescu şi Coşbuc.

Caragiale a spus odată, în forma lui surprinzătoare, că, dacă ştii să scrii—in sensul caligrafic al cuvîntului—eşti poet. Şi că e mult mai greu cu pictura ori cu muzica: trebue să ştii *meşteşugul* zugrăvirii ori al transcripţiei pe note, meşteşuguri mult mai grele şi care nu sînt la îndămîna oricui, cum e caligrafia.

Observaţia e admirabilă, căci—v'aţi întrebat vreodată?—pentru ce „arta" poetică e reprezentată prin atîta sumedenie de versificatori ori prozatori, pe cînd cea picturală şi cea muzicală — şi doar poporul romîn e foarte muzical!—sînt reprezentate prin aşa de puţini pictori şi compozitori muzicali?

Vezi, în aceste arte se amestecă numai acei care, mai mult sau mai puţin, sînt chemaţi. In poezie se amestecă toţi aceia care, ne avînd ceva mai bun de făcut, şi ştiind caligrafia—nu zic şi ortografia—îşi zic: „de ce n'aş fi şi eu poet în ţara mea?".... Veţi fi observat că dintre ofiţeri, aceia care *scriu* mai mult „literatură" sînt ofiţerii de administraţie... Apoi lucrul se explică uşor: asta e meseria lor, „să scrie"!

Această „compoziţie" e o parodie ofensătoare a adevăratei compoziţii artistice.

Şi nimene nu şi-a bătut joc mai amar şi de compoziţia aceasta şi de cetitorul filistin, pe care această compoziţie îl înşală, ca Edgar Poë care, după ce a stîrnit admiraţia lumii cu vestita sa poezie *Corbul*, a povestit cu cea mai mare seriozitate din lume cum „a compus" această poezie, fără să fi simţit nimic: alegînd, cu un calcul conştient, toate acele imagini care de obiceiu produc o anumită impresie....

Şi pe cîţi nu i-a mistificat autorul „poveştilor extraordinare"?

„Poeţii," despre care e vorba în acest articol, încearcă şi ei o mistificare în senz invers: voesc să ne facă să credem că au simţit şi văzut ceia ce ne spun....

In zădar! Lipsa de sinceritate nu poate face impresia..... sincerităţii.

Ar fi mult mai bine şi pentru ei şi pentru ţară şi, mai ales pentru literatură, dacă aceşti poeţi s'ar deda la alte ocupaţii mai practice, mai lucrative, mai serioase.

G. I.

Cronica Ştiinţifică

(Explozille în mine)

Catastrofa de la *Courrières* arată ce grozăvii se întîmplă în mine, cînd nu se observă toate măsurile prescrise pentru evitarea exploziei de *grisou*. Se înţelege că eficacitatea mijloacelor de combatere a exploziilor atîrnă de starea ştiinţifică a vremii şi de starea cunoştinţelor ce le avem relativ la proprietăţile amestecului explosibil din mină.

Studiul sistematic al condiţiunilor în cari se produc explosiile de grisou, a fost întreprins de cunoscuţii chimişti franceji *Mallard* şi *Le Châtelier*. Ei au lucrat cu amestecuri de *metan* şi *aer* făcute aşa ca să aibă compoziţia cît mai aproape de a explosibilului gazos din mine: numai în urma acestei procedări au putut ei să determine proprietăţile explosibilului. Rezultatele la cari au ajuns *Mallard* şi *Le Châtelier* le resumăm în liniile cari urmează.

Amestecurile de metan şi aer sînt explozibile numai cînd aceste substanţe se găsesc în anumite proporţii şi amestecul cel mai explosibil îl obţinem cînd amestecăm un volum de metan cu 9 volume de aer. Pentru ca amestecurile acestea să se aprindă, trebuesc îndeplinite alte condiţii şi cea mai importantă e relativă la temperatura amestecului: dacă temperatura lui e 740° ori mai mare de cît aceasta, amestecul poate lua foc şi deci poate face explosie. O altă proprietate caracteristică acestui amestec este că chiar cînd i-am dat temperatura la care el se *poate* aprinde, aprinderea nu se face imediat; aşa amestecul încălzit la 740° se aprinde numai după ce trec cîteva secunde; aprinderea se face deci *cu întîrziere*, şi aceasta este cu atît mai mică, cu cît temperatura comunicată amestecului e mai mare. Dacă introducem în amestec un corp încălzit la roşu, amestecul se aprinde numai după o secundă. Aceste proprietăţi explică unele fapte observate de mult în mină. Aşa, se ştie că în mină explosibilul nu se aprinde cînd vine în contact cu pînza unei lămpi de siguranţă înroşită prin arderea gazurilor în interiorul lămpei, dacă curentul gazos circulă. Tot aşa gazul nu ia foc cînd, în urma loviturilor cu ciocanele ori cu alte unelte de fier, acestea scapără. Scînteia care sare nu-i în stare să încălzească la o temperatură de 740° păturile de explosibil cu care vine în contact sau, chiar dacă le încălzeşte la aceste temperaturi, nu e în stare să le menţină până cînd trece timpul cerut ca explosia să se producă. *Mallard* şi *Le Châtelier* au mai măsurat cu ce răpegiune se propagă explosia de la punctul, unde ia naştere pînă la

alte puncte; ei au găsit că această repegiune este variabilă şi în unele împrejurări explosia se propagă mergînd 60 cm. pe secundă, iar în altele chiar 100 m. In fine o ultimă constatare a lor se raportează la temperatura cea mai mare ce se poate obţinea cînd amestecul explosibil arde într'un vas închis; ei au constatat că în aceste condiţii temperatura gazului se poate ridica la 2200°.

Aceste fapte bine stabilite indică măsurile ce trebuesc luate pentru a mări siguranţa minelor. *Paul Rasous*, după care iau aceste detalii, resumează în chipul următor aceste măsuri în *Revue scientifique* No. 13 din Mart 1906:

1). Să se aereze bine minele şi să se întrebuinţeze aparate, cari să ne înştiinţeze dacă aerisirea se face îndestulător în fiecare moment.

2). Să se întrebuinţeze alte lămpi de siguranţă in locul celor actuale.

3). Să se instaleze în mină aparate, cari să arăte la fie care moment proporţia de *grisou* din mina.

4). Să se întrebuinţeze în mină explosibili, cari să nu aprindă *grisou-ul*.

Execntarea riguroasă a acestor prescripţiuni ar mări considerabil siguranţa vieţii în mină. Ştiinţa moderna, punînd la îndămînă omului o sumă de aparate şi procedee ireproşabile din toate punctele de vedere, unele din aceste prescripţiuni se găsesc în adevăr aplicate cu toată rigoarea; pentru altele nu avem încă aparatele cari să asigure perfecta funcţionare a minei; unele chestiuni se găsesc încă în studiu.

O bună ventilare a minei, controlabilă în fie care moment, îndepărtează toate gazurile cari fac aerul din mină impur: oxidul de cărbune, anhidrida carbonică, gazurile provenind din întrebuinţarea explosibililor şi colbul; în acelaş timp ventilarea serveşte să ţie în mină o temperatură moderată, căci altfel, atît din causa adîncimii cît şi din causa producerii gazurilor de mai sus, temperatura ar trebui să fie foarte ridicată; reînoirea aerului în mină şi întrebuinţarea unor bune lămpi de siguranţă constitue cel mai puternic mijloc pentru evitarea explosiilor de grisou.

In timpurile de mai demult, pentru iluminarea minelor se întrebuinţa o roată de oţel, care fiind învîrtită se lovea de o bucată de cremene; un miner învîrtea roata şi scînteile, care luau naştere, luminau mina. Aceste scîntei au aprins de multe ori explosibilul. Alte dăţi se dădea foc metanului, cînd era în mare cantitate: se obţineau astfel *lămpile veşnice*. In basenul huilier de la *Newcastle* o lampă de acestea a ars 19 ani.

In unele mine din Franţa se dădea foc în fiecare noapte metanului care isvora din cărbuni; gazul ardea noaptea şi a doua zi se putea lucra în mină.

Un amănunt, privitor la chipul, în care se dădea în fiecare noapte foc explosibilului, va presenta de sigur oarecare interes. Un miner dintre cei mai curagioşi, învălit într'o manta de lînă cu glugă, se tîra pe brînci prin galeriile minei pentru a-şi ţinea capul în stratul de jos al aerului din mină, în stratul de aer respirabil, căci metanul fiind mai uşor se ridică în straturile de sus. Acest om purta înaintea lui o prăjină lungă, la capătul căreia lipise o lumînare şi o aprinsese; el provoca explosia expunîndu-se să fie ars sau omorît de pietre. De cîte ori acest om, *penitentul*, nu rămînea în mină pentru totdeauna! Istoria exploatării minelor a avut de înre-

gistrat un progres enorm, către anul 1820, cînd *Davy* a inventat lampa sa de siguranţă.

Astăzi minele sint aerisite cu ventilatoare mecanice; maşini puternice suflă aer în mină, iar acesta se distribue pînă în galeriile cele mai de jos; el ese afară prin alte deschideri ale minei, luînd cu dînsul colbul şi toate gazurile periculoase din mină. Roţile ventilatoarelor de 4—6 m. de diametru se învîrtesc de 100—150 ori pe minută producînd un sgomot colosal, care mişcă atmosfera la distanţe mari. Lampa lui *Davy* presintă neajunsul că dă lumină puţină; de aceia, de multe ori lucrătorii o deschid pentru a-i mări lumina şi în aceste împrejurări s'au produs nu puţine explozii. Ori de cîte ori a plecat o explozie de la lampa de siguranţă, s'a constatat că lampa fusese deschisă, fie că lucrătorul vroia să-i mărească lumina, ori să-şi aprindă ţigara; alte dăţi s'a constatat că lampa nu izola bine aerul din interiorul ei de cel din afară. Iulocuirea ei se impune. S'au propus dejà *lămpi electrice* portative, cu acumulatori; aceste lămpi ard 10—12 oare şi evită cu desăvîrşire exploziile. Aşa sînt lămpile *Horwitz* şi *Gülcher*.

Cercetările lui *Mallard*, *Le Châtelier* şi *Bruneau* au arătat în ce condiţii diferitele explosibile întrebuinţate în mină pu pot aprinde amestecul de metan şi aer; cînd productele exploziei ating temperatura de 2200°, ele pot aprinde metanul; dacă productele resultate din explosie rămîn la temperaturi mai mici de 2200°, metanul nu se aprinde. Dinamita, praful fără fum aprind amestecul explosibil din mină, cînd fac explosie. Invăţaţii citaţi mai sus au isbutit să facă aceste explosibile inofensive, amestecîndu-le cu substanţe. cari să nu lese să se ridice temperatura, în timpul explosiei, la 2200°. Chestiunea aceasta e actualminte complect resolvită; explosibilele întrebuinţate în mine presintă toată siguranţa şi aprinderea *grisoului* prin ele este exclusă.

Asupra unui punct trebue să se concentreze sforţările tecnicienilor să se construească aparate cari să dee în fiecare moment cantitatea de metan cuprinsă în aer. Apariţia metanului în mină este însoţită de obiceiu de un sgomot asămănator cu acela ce-l produce acidul carbonic din şipurile cu apă gazoasă, cînd ese din apă. Acest sgomot, care îndeamnă pe lucrător să fie atent, e cunoscut în mină sub numele de *cîntecul grisou-ului* Lămpile întrebuinţate în mină dau uneori indicaţii asupra presenţei gazului în mină; flacăra se încunjoară cu o coroană albastră, se lungeşte şi chiar se stinge, cînd proporţia metanului e prea mare; în acest moment lucrul trebue părăsit.

Rămîne să examinăm o ultimă chestiune: de unde vine metanul în mină şi în ce condiţii se dezvoltă el?

Gazul se găseşte comprimat în cavităţi aflătoare în masa cărbunelui. Cînd bucăţile de cărbune sint sfărmate fie cu uneltele fie cu ajutorul explosibilelor, gazul se dezvoltă în mină. De multe ori presiunea metanului cuprins în cărbune este de mai multe atmosfere; cînd cărbunele este lovit, gazul din lăuntru dilatîndu-se brusc, sfarmă cărbunele cu explosie. Mai primejdios e cînd în cărbune se găseşte comprimat amestecul de metan şi aer; cărbunele ce-l conţine este primejdios, el devine un *„cărbune explosibil“*; explosia în acest cas poate reduce cărbunele sub forma de pulbere. Se citează o explosie de acestea, care a avut loc la 1879 într'o mină din apropiere de *Mons*; explosia a făcut 40 de vagoane de cărbune pulberulent

şi a dat naştere la 500000 m.c. de gaz; acest gaz dezvoltîndu-se a eşit din mină şi, trecînd prin sala maşinilor, s'a aprins, dînd naştere unei flacări de 40 m. înălţime şi 4 m. diametru; după două oare aerul a intrat în mină şi a format cu metanul amestecuri explosibile; s'au produs răpede şepte explosii una după alta, omorînd 121 de lucrători. Se pare însă că dezvoltarea gazului conţinut în cărbune şi trecerea lui în mină este în legătură cu unele fenomene datorite activităţii interne pămînteşti, cum sînt cutremurele de pămînt. Tot aşa s'a constatat că dacă presiunea atmosferică creşte, explosiile de *grisou* sînt rare şi din contra, cu mult mai dese, cînd presiunea atmosferică descreşte. De vr'o 20 de ani se dau sfaturi pentru stabilirea de observatorii geodinamice în apropierea minelor. Cîteva observatorii de acestea au fost instalate şi în Europa, dar trebue să mergem în *Japonia* ca să vedem admirabil organisate *serviciile microsismice*. Din cîteva fapte se vede că observaţiile mişcărilor scoarţei pămînteşti ar putea fi de mare folos în combaterea explosiilor din mină. In anul 1886 de la 7—10 Decembre a fost „o adevărată furtună subterană" însoţită de o intensă scoborîre a presiunii atmosferice şi de degajări mari de grisou în multe mine. Aşa, în minele de la *Anzin* la 8 Decembre au trebuit să înceteze lucrul în urma dezvoltării de grisou; tot aşa în minele din Nordul Franţei; La *Liège* în aceiaşi zi a avut loc o mare degajare de grisou, care a zvîrlit în toate părţile 72 hectolitre de cărbune pulberulent. A doua zi, la 9 Decembre, cinci lucrători fură îngropaţi de cărbunele pulberulent produs în mina de la *Beaulieusart* prin dezvoltarea repede a gazului. In Anglia, în mai multe oraşe ale Durhamului, avu loc la 8 Decembre o dezvoltare de grisou, care sili pe lucrători să înceteze lucrul, iar aparatele de înregistrare arătau violente perturbări microsismice. In volumul lui *Caustier* „*Les entrailles de la terre*", după care am luat unele din aceste date, se citează şi alte cazuri, din cari se oglindeşte relaţiunea ce există între fenomenele sismice şi dezvoltările de *grisou*.

In definitiv bune lămpi în mine şi ventilare puternică sînt condiţiile primordiale pentru evitarea explosiilor din mină. Afară de aceasta, trebue să se observe şi alte precauţiuni: în mine este interzis fumatul şi adeseori şefii de lucrări pun pe lucrători să le sufle în faţă pentru a vedea dacă n'au fumat: este interzis chiar de a avea chibrituri în buzunare. Degajări neaşteptate de metan pot pune în primejdie mina; cînd se recunoaşte că s'a dezvoltat mult gaz, lucrul trebue să înceteze în mină! Numai ţinînd samă de multiplele măsuri preventive se va putea realisa siguranţa în mine.

Dr. P. Bogdan.

Cronica Economică

(Valoarea subsolului romînesc)

Insămnătatea subsolului în dezvoltarea unui popor, e un adevăr prins de ori şi cine. Anglia, Statele-Unite şi Germania stau în fruntea mişcărei industriale, numai datorită bogăţiilor minerale din cuprinsul lor, puse în valoare prin puterea de muncă şi spiritul de întreprindere al populaţiunilor respective. Circulaţiunea socială modernă, în mic emigrările, în mare colonizările şi războaiele, are ca imbold principal natura diferit de bogată a diferitelor ţinuturi. Exemple : emigrările din Platoul Central al Franciei, imigrările în Alaska şi California, „civilizarea" Chinei, nimicirea independenţei Transvaalului etc.

E explicabilă deci atenţiunea ce se dă şi la noi, cam tirziu e dreptul, chestiunei miniere. Strînşi din toate părţile de producţiile străinătăţii, căreia suntem în toate tributari, se înţelege că nu se putea să nu încercăm a răsufla mai liber. Cea dintăi grijă a fost să răspundem întrebării : ce avem în ţara noastră, sub coaja subţire de pămînt arabil, aproape sleită în urma exploatării nesistematice de veacuri ?

Neîncrezători în ştiinţa locală, cum, sîntem în multe ocazii, am chemat, să ne dea răspunsul, cercetători străini, care ne-au ciutat după dorinţă ; ne-am raportat şi la tradiţii ori date incomplecte ale trecutului şi ne-am trezit cu o convingere pripită, care se poate ceti şi în Buletinul expoziţiei din anul acesta. Avem aur, cupru, fer, *am putea* întrece chiar şi California !

De la început chiar, exagerarea bazată pe „zice-se", pe mărturisirea rudarilor şi a bătrînilor, cari au auzit de la părinţii lor, a creat o dezorientare dăunătoare. Pleiade întregi de tineri au plecat la Leoben, Freiburg i. S., Paris, întorcîndu-se cu diploma de ingineri de mine. Că au rămas desamăgiţi la întoarcere, e natural ; că ş'au căutat alte izvoare de trai de cit acele pentru care s'au specializat, iarăşi e natural.

Frigurile aurului abia au dat ceva înapoi, şi epidemia frigurilor petroleului le-a înlocuit. Intreprinderile norocoase ale cîtorva exploatatori au făcut pe mulţi să nu viseze de cit fîntîni de păcură asvîrlind aur. Repede, repede am ajuns iarăşi la exagerare. Ţara noastră înoată pe un imens lac de petrol,—se poate ceti în Marele dicţionar geografic al Romăniei. Ferească

Dumnezeu de un cutremur, în urma căruia pelița de pămînt de deasupra lacului alunecînd, biata Romănie s'ar schimba într'o Gehenă cu păcură aprinsă! Exagerarea și în această direcție nu ne-a folosit. Cunosc un proprietar—și ca el cîți vor mai fi!—care ținea cu ori ce chip să aibă petrol pe moșia lui; a chemat un inginer de mine, adept al părerei din Marele Dicționar, care i-a dat speranțe de reușită. Și a săpat bietul om, cheltuind cîte-va zeci de mii de lei, până cînd s'a convins că nu poate să aibă lichidul dorit, de cît doar dacă ar ajunge până în fundul pămîntului.

Văzîndu-se că legendele și cercetările pripite nu duc la nici un rezultat sigur, abia atunci (în anul 1906) s'a ajuns la convingerea că e nevoe de un Institut Geologic, care să studieze în amănunțime, bucățică cu bucățică, pămîntul nostru spre a se hotări odată pentru totdeauna: putem fi o țară minieră ori ba? Ce anume bogății trebue exploatate, îngrijite spre a ne da un folos real?

* * *

Voi încerca să răspund la această întrebare în limitele spațiului din revistă și ținînd samă numai de observațiunile temeinice existente. Ca și dl. Alimănișteanu (Le Sous-sol de la Roumanie, Bucarest) voi împărți produsele subsolului nostru în două categorii: 1) acele a căror existență e pe deplin stabilită, a căror exploatare se poate face în condițiuni mai avantajoase și care pot avea o mare căutare internă, fără a fi esclusă și exportarea lor; 2) Acele produse (mineralele metalifere) a căror punere în valoare e legată de costisitoare instalațiuni și care nu pot renta de cît existînd în cantități însemnate, îndeajunse pentru o activitate durabnică.—

Cercetîndu-se însemnata lucrare a d-lui P. Poni „Fapte pentru a servi la descrierea mineralogică a Romîniei“ (Anal. Ac. Rom. T. XXII, 1900 și Annales sc. d. l'Université de Jassy), se vede că pămîntul țărei noastre cuprinde o sumedenie de minerale, ale căror nume sunt legate de bogățiile miniere din alte țări. Numai diamant nu s'a găsit. In colo: aur, minerale de fer, de cupru, de arsenic etc. se citează din multe locuri. Aur, „se zice“, ar fi din belșug, în năsipurile multor rîuri de munte. Se citează exemple—e drept, după simple afirmațiuni—că unele prundișuri ale Argeșului ori Dîmboviței au dat cîte 50 gr. aur la metru cub: „adaug zice dl. Murgoci (Buletinul expoziției No. 5) că *dacă o fi așa*, apoi nici pietrișurile Californiei nu sunt mai bogate“. Avem aramă, la Baia-de-Aramă; fer la Baia-de-fer. Se întîlnesc în ambele locuri urme de exploatări primitive. Nici o lucrare însă nu există, în care să se precizeze dacă părăsirea lor e motivată de lipsa capitalului sau de sărăcia mineralului. Singura regiune care promite a deveni de folos, e colțul nord-vestic al Dobrogei,—cel puțin așa reiese din lucrarea d-lui ing. Pascu.

După cum se vede, din datele sigure ce avem, nu există mari speranțe pentru întemeierea unei industrii miniere la noi. Cu ferul din care s'a făcut o ramă la una din expozițiile trecute, ca și cu acela ce se promite că se va arăta la expoziția din anul acesta, greu va fi să se toarne toate plugurile și mașinăriile de care avem nevoe și care sunt lovite cu taxe de import. Speranța noastră nu e amăgită de a doua categorie de produse. Dacă lipsește ferul, avem cel puțin combustibilul sub forma uri-

aşului negru, licid—*petrolul*—intrat de cîte-va decenii în mare luptă cu celalalt uriaş—cărbunele,—susţinătorul întregei civilizaţiuni de până acum. In această privinţă lauda nu e exagerată ; sîntem, din întreaga Europă, ţara cea mai bogată în petrol. După oare-care date statistice, Baku nu e cu mult înaintea noastră[1]). Mulţumită comisiunei de petrol, însărcinată a studia condiţiunile geologice ale zăcămintelor de petrol, avem date aproape complecte asupra acestora. Petrolul e tovarăşul Carpaţilor din Suceava şi până'n Dîmboviţa. El nu e legat de un anumit orizont geologic, cum e la Baku bunăoară, ci se întîlneşte în depozite de vrîste deosebite. Acesta e un mare avantaj. Dovadă că industria petroliferă a prins rădăcini sănătoase e creşterea producţiunei totale, care într'un deceniu (1894—1904) s'a mărit ca 1 : 7, iar în două decenii ca 1 : 17, ajungînd în anul trecut la 615,244 tone faţă de 496,870 din 1904. In raport cu producţiunea totală e creşterea capitalurilor întrebuinţate şi a exportului (capitalul angajat în 1905 se ridică la 150 mil. lei, iar valoarea exportului la peste 14 mil. lei).

După alăturata tabelă statistică (Travaux de la commission du pétrole, Bucarest 1903) se poate prinde avîntul ce l'a luat exploatarea petrolului de la 1870 încoace :

Anul	Tone	Anul	Tone	Anul	Tone
1870	11649	1880	15900	1891	67900
1	11572	1	16900	2	82500
2	11878	2	19000	3	74500
3	14468	3	19400	4	70550
4	14000	4	29300	5	80000
5	15000	5	26900	6	75570
6	15000	6	23450	7	79400
7	15000	7	25300	8	106570
8	15000	8	30400	9	198300
9	15300	9	41400	1900	226500
		1890	53300	1	233100
				2	286500
				3	384300
				4	496870

1) In privinţa producţiunei totale, România, e drept, stă în urma Galiţiei şi a insulelor Sunde, ocupînd cam al 5-lea rang dintre toate ţările producătoare de petroleu. E însă de notat că pe cînd în Statele-Unite 14,230 de sonde sistematice sorb petrolul din pămînt, în Galiţia erau 1820 (în 1903), pe cînd în România numai 340 productive. Dacă se face socoteala pe cantitatea mijlocie a petrolului scos pe fie-care zi de sondă, România se ridică la al 2-lea rînd, înaintea Galiţiei şi chiar a Statelor-Unite. Căci pe cînd în România vine ceva mai mult de 6 tone pe zi de sondă, în Statele-Unite cîte 2 t. 80, iar în Galiţia numai cîte 1 tonă, 10 pe zi. (V. Toroceanu, Les gisements pétrolifères de la Roumanie, Bucarest 1905). Ca dovadă că prin mijloace technice mai perfecţionate debitul creşte, e sonda No. 32 de la Buştenari, ce dădea zilnic cîte 5000 kgr. petrol; în urma adîncirei sondei s'a căpătat la început 20 vagoane pe zi (a 10,000 kgr.) scoborîndu-se la 3 vag. în chip constant. O altă sondă (No. 65) a societăţei Steaua Română din Cîmpina a dat (Septembre 1904) la cea dintăi erupţiune (16 ore) 150 vagoane,—la a 2-a erupţiune (7 zile) 710 vag. iar la a 3-a erupţie (19 oare) 420 vagoane,—un total de 1280 vagoane, care transformate în aur (a 400 l. vagonul) însamnă 512,000 lei. Cheltuelile sondei (82,050 lei), au fost amortizate aproape numai cu producţia dintr'o singură zi. (Monit. intereselor petrolifere No. 19 şi 20 din 1904).

Alt produs important, şi el tovarăş al Carpaţilor până în R-Vâlcei, e *sarea*. De regulă cind se pomeneşte de sare, se gindeşte fie cine numai la cele 4 masive exploatate de stat; din acestea numai cel de la Tg. Ocna e evaluat cel puţin la 264 mil. tone, din care abia s'a scos ceva mai mult de 1 mil. tone. O lovitură de sapă într'un mal.

In realitate sunt vre-o 50 masive visibile, afară de multe alte ascunse, ce pot fi puse la iveală numai prin o uşoară sgiriere a pămîntului ce le învălue. Toată această bogăţie a rămas până acum neîntrebuinţată din punct de vedere industrial. Aiurea sarea e materialul prim căutat pentru industrii rentabile, de care sunt legate multe altele, în care produsele naturale ce se găsesc din belşug in ţara noastră ar putea fi schimbate în aur. Exemplul cel mai vădit e căpătarea sodei caustice prin electrolisă, una din industriile înfloritoare din împrejurimele marei căderi de apă a Niagarei.

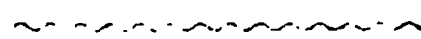
Lingă petroleu şi sare, se mai poate pune şi cărbunele de pămînt zis *lignit*. In multe din judeţele acoperite cu straturi terţiare noi, lignitul, se găseşte ca intercalaţiuni exploatabile avînd grosimi de la 0 m. 3--6 m. Dovadă sunt minele de la Sotinga, Mârginoanca, Jidova (14276 tone în 1905), Asău etc. Dîndu-se importanţa mare a lignitelor în căpătarea gazurilor slabe, a carburei de calciu din care se prepară acetilenul, şi ele pot avea un mare rost în fructificarea capitalurilor, putind contribui într'un grad însemnat la desvoltarea industrială a României.

Pe lingă aceste trei soiuri de produse ale subsolului nostru, intrate deja în circulaţiunea capitalurilor, mai sunt o sumedenie de alte produse. care prin întrebuinţările lor multiple, prin răspîndirea lor întinsă, prin uşurinţa exploatării, ar putea da de lucru multor oameni, oprind în ţară bani, pe care-i asvîrlim acum în străinatate. E drept că aceste produse nu strălucesc ca aurul, nu pot îmbogăţi în scurt timp ca petrolul; ele fac parte din categoria petrelor comune, nebăgate în samă şi mai ales care nu pot atrage de cit cind sunt cunoscute mai de aproape. Aici se pot număra: năsipul, lutul, gipsul, piatra de var, pietrele de construcţiuni etc. La fabricele de steclă (cel puţin la cea din Lespezi) se aduce năsipul trebuitor (ca şi paiele de grîu) din Bucovina ori Galiţia, de şi mare parte din dealurile Moldovei sunt formate numai din năsip; până mai eri, Iaşul se pava cu piatră din Bulgaria, care e la fel în tărie şi bob cu granitul din Dobrogea; marmore pentru mese, lavabouri, pardoseli etc. se aduc mai mult din Austria ori din Franţa, iar dealurile din nordul Dobrogei, formate din marmore tot aşa de bune şi de frumose, stau neexploatate; săpunul de pămînt întrebuinţat la fabricele de postavuri şi care în Anglia se oprise de a fi exportat, la noi e mîncat de ape; gipsul aflat în numeroase masive dealungul Carpaţilor, ca şi în Moldova de nord, cu întrebuinţări variate începînd din agricultură (îngrăşămînt pentru fasole, luţernă etc.) şi până în arta plastică, de asemenea nici nu e băgat în samă. Că asemene întreprinderi pot prospera, se deduce din industria cimentului. Până mai acum ciţi-va ani eram tributari străinătăţei şi pentru acest articol. De cind însă s'au deschis fabrici de ciment şi în special acele de la Cernavoda şi Brăila, alimentate cu calcarul din Dobrogea, nu numai că nu se mai aduce ciment din alte ţări, dar a început chiar să se exporte. Cit sunt de necesare industriile bazate pe pietrele nesclipitoare, se poate trage din urmă-

torul fapt: Intreaga Moldovă întrebuințază varul, ce are atît de multe aplicațiuni, fabricat fie în Muntenia, fie în Dobrogea; ori cît de eftin s'ar vinde el locului, totuşi se scumpeşte prin lungimea transportului. Nevoia ce se simte din această cauză în regiunile muntoase e aşa de mare, în cît s'au făcut vărării aproape de vîrful Ceahlăului, la 1000 m. înălțime. Şi doar Moldova nu e lipsită de peatră de var. In afară de jud. Neamț şi Suceava, există dealungul Prutului de la Stefăneşti în sus stînci de calcar curat. Sînt ce-i drept exploatate, şi varul dat — varul de Stînca—e vestit, dar cuptoarele sunt primitive şi deci produc mai puțin de cît dacă ar fi sistematic exploatate.

Drept încheiere se poate spune: Observările sigure de până acum ne dau slabe speranțe de întemeiarea unei metalurgii la noi. In schimb. subsolul românesc e bogat în produse numeroase, cu întrebuințări practice multiple şi întinse, condițiuni indispensabile desvoltărei unei industrii oare care. Capitaluri nu ne lipsesc, chiar fără ajutorul străinătății, dovadă milioanele adunate în scurt timp, cînd era vorba să se iea în concesiune exploatarea petrolului şi iluminatul capitalei. Ceia ce ne lipseşte—vina e de sigur în starea noastra de evoluțiune socială,—e curajul peutru întreprinderi şi lipsa de încredere reciprocă, cînd e vorba de asociațiuni într'un scop practic. Nevoia ne va fi cel mai bun sfătuitor.

Dr. I. Simionescu.

Cronica Internă

(Organizaţia locală)

Criticile la adresa organizării şi administraţiunii comunelor noastre rurale au ajuns un loc comun, cu care îşi împodobesc discursurile toţi miniştrii noştri de Interne, cu năzuinţi de reformatori.

Nemulţumirea cu starea lucrurilor în această privinţă n'a suggerat însă numai flori de retorică elocvenţii ministeriale,– ceea ce ar putea să fie numai o poză obligatorie. mai ales pentru miniştrii de Interne la începutul carierii,- cum sînt atîtea formule consacrate de ipocrizia noastră oficială, ca lupta în contra „muşamalelor", sau a „amestecului administraţiei în politică."

Gesticulaţia energică pe aceste teme „şede bine" tinerilor bărbaţi de stat, îi recomandă „sferelor înalte" şi aplauzelor galeriei,—dar cu toţii ştim că ea nu se va resimţi, în realitate, asupra principiilor străvechi şi neclintite, cari reglementează activitatea „ministerului lui Kiseleff", cum a numit o dată d. D. A. Sturdza ministerul de Interne....

Dar e destul să cercetăm cartoanele corpurilor legiuitoare, pentru a ne convinge că, în ce priveşte organizaţia şi administraţia comunelor rurale, nemulţumirea e serioasă şi reală.

In adevăr, activitatea ministerului de Interne în aceşti 40 de ani poate fi caracterizată prin sforţările lui neîntrerupte de a crea o organizaţie comunală.

Abia a fost promulgată legea din 1864, care a abrogat organizaţia noastra rurală tradiţională, ce rămăsese neatinsă şi de Regulamentul organic, şi a introdus la noi principiile de organizare din Franţa lui Napoleon III,— şi încercările de reformă au şi început într'o serie neîntreruptă de proecte de legi.

La 1865 a fost adus primul proect de modificare a legii din 1864 de către generalul Florescu, Ministru de Interne.

In anul următor, 1866, Ioan Ghica, tot ca ministru de Interne, prezintă un al doilea proect de modificare.

In 1871, preşedintele Camerii de pe vremuri, Dr. Fătu, împreună cu Nicolae Ionescu, A. D. Holban şi alţi vr'o 35 deputaţi supun Camerei un „proect de lege organică comunală şi judeţeană," care tindea să reformeze din temelie tot edificiul legii din 1864.

In 1874 defunctul Lascar Catargiu, fiind ministru de Interne supune

Corpurilor legiuitoare o nouă modificare radicală a legii comunale, care în acelaş an se votează şi se promulgă („legea pentru comunele urbane şi rurale").

La 1876, peste doi ani,—o nouă lege, care în mare parte repune în vigoare dispoziţiile abrogate ale legii din 1864.

Incă peste doi ani, la 1878, iară-şi se propune de d. G. Vernescu, Ministru de Interne, un proect complect de lege „asupra organizaţiunii comunale," care a şi fost votat de Camera deputaţilor, însă s'a înfundat la Senat.

In 1882 înregistrăm încă o lege modificătoare.

In 1885, încă un proect complect de lege comunală, adus de d. N. Fleva.

In 1886 şi 1887 se votează „legea pentru alegerea consiliilor comunale" şi „legea comunală."

Apoi, începînd chiar cu anul următor, un şir de miniştri de Interne, d-nii Th. Rosetti, general Manu, G. Cantacuzino şi C. Olănescu, rînd pe rînd, vin fie-care cu cîte un alt proect complect „pentru organizarea comunelor rurale", în 1888, 1890, 1899 şi 1900,—cari însă toate rămîn nevotate.

In sfîrşit, în 1903 d. Vasile Lascar, tot ca ministru de Interne, reuşeşte să treacă prin corpurile legiuitoare o lege „pentru organizarea comunelor rurale,"—care însă la 1905 a 'şi fost în parte modificată de actualul guvern, şi ni se promite pentru anul acesta o nouă reformă radicală!

Cu alte cuvinte, în patruzeci de ani găsim nu mai puţin de 19 proecte şi legi organice, care tind la reorganizarea comunelor rurale; la fie-care doi ani în mijlociu cîte o modificare, mai mult sau mai puţin adîncă, sau o reorganizare complectă a comunelor rurale!

Faptul acesta singur ne dovedeşte mai puternic decît ori-ce argumentare, că n'am găsit încă baza *adevărată* de organizare a administraţiunii noastre rurale.

Incă mai limpede reiese acest adevăr din aceea, că toată lupta aceasta prin proecte de legi a fost dată, mai ales, în jurul *numărului obligator de contribuabili*, pe care legea trebue să-l impună comunelor rurale.

Legea din 1864 fixează acest număr la 100 de contribuabili [1]).

Proectul generalului Florescu, din 1865, propune mărirea acestui număr la 300, iar proectul din 1871—la 200 contribuabili.

Legea lui Lascar Catargiu, din 1874, impune formarea comunelor rurale cu cel puţin 500 de contribuabili,—iar legea din 1876 reduce acest număr la 100!

Proectul d-lui N. Fleva din 1885 propune numărul de 200, pe care îl şi însuşeşte legea din 1887.

In 1899, d. G. Cantacuzino voeşte să impună prin lege comunelor rurale minimum 400 de contribuabili; în anul următor, d. C. Olănescu urcă acest număr la 600,—în proectul supus camerii deputaţilor d. V. Lascar propune 300,—iar în proectul iniţial se propunea şi mai mult....

Dacă un specialist în Dreptul administrativ sau un om de stat din

1). De fapt această lege tolera şi comunele mai mici— şi chiar sub regimul legei din 1887, până la abrogarea ei de legea d-lui V. Lascar, existau vr'o 50 de comune cu mai puţin de 100 de contribuabili, şi peste 600 comune, în care acest număr nu ajungea la cel legal de 200, adică în vr'o 20%, din numarul total de comune.

Apus ar cunoaşte aceste detalii, desigur şi-ar face o tristă idee atît asupra pregătirii teoretice cît şi asupra aptitudinilor administrative ale reformatorilor noştri.

In adevăr, din toate aceste încercări de organizare comunală se vădeşte. mai întăi, o extraordinară confuziune de idei: înlocuirea,—sub termenul de „comună",—a unui centru de populaţiune, formaţiune naturală şi istorică, prin o altă unitate administrativă, pe care Englejii o numesc „district rural" iar Ruşii „volostie" şi Nemţii „Kreis",—adică prin o unitate intermediară între comună propriu zisă şi plasă,—şi există o imensă literatură a supraacestei chestiuni, în care se discută dacă o astfel de unitate e necesară (noi o socotim necesară), dar nimănui în Europa nu i-ar putea veni în gînd, că aceste creaţiuni artificiale ale legii pot ţinea locul *comunelor* rurale *reale*, locul *satului*,—singura unitate administrativă cunoscută şi la noi înainte de 1864, şi care a fost respectată şi de Regulamentul organic.

Şi tocmai la acest rezultat ajunge legislaţia noastră, combinînd comunele după fantazie, cu un număr de contribuabili impus arbitrar, şi astfel, sub pretext de organizare comunală, lasă *fără nici o organizare legală* tocmai celulele *vii* ale organismului social, satele, cari, nesocotite de lege, sînt silite să se organizeze în mod spontaneu, după tradiţii seculare,—obiceiul pămîntului,—mai mult sau mai puţin la întîmplare (vom vedea că şi legea d-lui V. Lascar, care pentru prima oară pomeneşte despre „sate," nu aduce vr'o îmbunătăţire reală).

In al doilea rînd încercările acestea dovedesc o necunoştinţă desăvîrşită a principiilor elementare de adminstraţiune modernă. o concepţiune pur biurocratică, care reduce ceia ce trebue să fie o lucrare vie a *cetăţenilor* la o simplă funcţionare a unui biurou de „cinovnici" ai satelor.

Chiar motivarea, pe care o găsim aproape în toate proectele do organizare, a necesităţii de a combina comunele prin „alipiri" de cătune, dovedeşte o uimitoare superficialitate şi ignorarea realităţii.

Singurul argument, de pildă, ce se aduce pentru mărirea continuă a comunelor, e lipsa de mijloace în comunele mici pentru o administraţie mai bună.

Dar d. V. Lascar, partizan el însu-şi al comunelor mari, a publicat ca „anexe" la proectul său un material preţios, din care rezultă, că *activitatea cea mai rodnică se constată tocmai în comunele mici*, cu mult mai rodnică decît în cele mari.

Prin ce poate dovedi o administraţie comunală vrednicia sa?

Principalele îndatoriri, pe cari legea le impune comunelor rurale sînt: construirea localurilor pentru primărie şi şcoală, îngrijirea de biserică, contribuţiuni pentru serviciul poştal rural, serviciul sanitar, etc.

Să comparăm, din acest punct de vedere, două judeţe, Gorjul şi Neamţul,—cari se aseamănă prin poziţiunea geografică, genul de viaţă al locuitorilor, numărul populaţiunii (32,000 contribuabili în Neamţ şi 36,000 în Gorj) etc,—dar Gorjul are 161 de comune, e judeţul prin excelenţă al comunelor mici, iar în Neamţ sînt numai 47 de comune,—adică comunele sunt mari. Să notăm că veniturile comunelor din Neamţ sînt ceva *mai mari*—458,000 lei,—cu toate că numărul contribuabililor e puţin mai mic,—pe cînd veniturile comunelor din Gorj ajung numai la 403,000 lei.

Iată înse o tabelă, care cuprinde datele extrase din „Anexele" la proectul de lege din 1903:

JUDEȚUL	No. comunelor	No. cătunelor	No. mijlocii de contribuabili în comună	Salarul primarului lei	Salarul notarului lei	No. de primării	
						localuri proprii	o/o față de No. total
Gorj	161	360	210	5—40	10—40	157	98%
Neamț	47	280	800	50—200[1]	60—150	43	90%

JUDEȚUL	No. de școli			No. de biserici	No. de cătune deservite de factori poștali	o/o față de No. total de cătune	No. de klm. de parcurs p. factori într'o cursă	No. de moașe plătite de comune
	localuri proprii	localuri închiriate	o/o localuri proprii					
Gorj	136	11	93%	400	240	67%	1035	10
Neamț	57	49	53%	182	88	31%	478	—

Din aceste cifre rezultă, că deși comunele din Gorj dispun de mai puține mijloace și sînt silite să se mulțumească de serviciile primarilor și notarilor, plătiți *maximum* 40 lei pe lună,—mai puțin decît *minimum* de salar pentru primarii și notarii din Neamț,—aceste comune, după numărul contribuabililor *de patru ori mai mici* decît cele din Neamț, au putut să construească 157 de localuri de primării, față de 43 din județul Neamț,—adică nu numai în mod absolut de patru ori mai multe, dar și relativ, față de numărul comunelor, mai multe: 98% din primăriile lor au localuri proprii, față de 90% din Neamț.

Școlile construite de comunele din Gorj se urcă la 136,—adică 93% din numărul total de școli,—pe cînd în Neamț sînt numai 57, ceea ce formează abia 53% din total: și aci, și absolut și relativ, comunele mici din Gorj au știut să facă mai mult, decît comunele mari din Neamț.

Tot așa, în Gorj sînt 400 de biserici,—cu 40 *mai mult* decît numărul cătunelor,—pecînd în Neamț nu sînt decît 182 biserici,—adică locuitorii a 98 de cătune din 280 *n'au de loc biserică.*

Mai departe. In Gorj 240 de cătune, mai bine de 2/3 din numărul total, sînt deservite de factori poștali, pecînd în Neamț numai 88, mai puțin de 1/3 din cătune, cu toate că în Neamț factorii au de parcurs numai 478 kilometri, iar în Gorj 1035, peste două ori mai mult.

In sfîrșit, în Gorj comunele plătesc 10 moașe. E puțin, de sigur. Dar în județul Neamț nu e nici una!

La aceleași rezultate veți ajunge dacă veți compara, după toate datele adunate în „Anexe", județele Dîmbovița, Buzău sau Vlașca, cu comune mici,—cu județele Iași sau Suceava, cari au comune mari,—pretutindeni e o regulă neclintită: primarii și notarii se mulțumesc cu mai puțin în comunele mici, dar administrația lor e mai rodnică, decît a celor cu lefuri grase din comunele mari.

Prin aceste date pozitive, toate aprecierile aprioristice în privința necesității de a mări comunele, în vederea administrațiunii mai bune, sînt răsturnate.

1) In datele ministerului se spune „peste 150 lei".

Şi lucrul e firesc.

In comunele mari cătunele sînt îndepărtate una de alta cîte o dată cu 10—15 kilometri, şi chiar mai mult. Iată cîte-va exemple din judeţul, pe care îl cunosc mai bine, Iaşi: între cătunele „Vlădeni" şi „Plugari" din comuna *Şipotele* distanţa e de 19 kilometri, între „Dădeşti" şi „Zbereni" din comuna *Băiceni*—20 kilometri, între „Lupăria" şi „Steclăria" din comuna *Bădeni* 21 kilometri (şi încă pentru a ajunge din cătuna lor la „Steclăria", precum şi la cătunul de reşedinţă al comunii, locuitorii din „Lupăria" trebue *să treacă prin un alt judeţ*.—Botoşanii!), între cătunele „Borosoaea" şi „Steclăria" din comuna *Ceplenița*—25 kilometri, între „Buţubuc" şi „Frumuşelele" din comuna *Păuşeşti* distanţa e de *30 kilometri*,—cetiţi *trei-zeci* de kilometri!

In comunele citate distanţa între cătune şi centrul lor,—cătunul de reşedinţă a comunei, ajunge la 10, 12 şi chiar 15 kilometri!....

E lesne de priceput, că în aceste împrejurări între membrii unei comune nu poate fi acea legătură intimă, acea viaţă comună, acea atmosferă morală, care se crează prin comunitatea intereselor celor mai apropiate de om,—care este o condiţiune indispensabilă pentru o sănătoasă şi adevărată viaţă comunală: mulţi locuitori din aceia-şi comună nici nu se cunosc, şi nu se întîlnesc nici o dată,—viaţa la ţară leagă pe om de vatră,—nimic nu-i leagă între ei decît fantazia vre-unui prefect, amator de „alipiri şi deslipiri" de cătune,—administraţia ia fatal caracterul biurocratic, primarul în loc să fie un om de încredere al consătenilor săi ajunge un stăpîn, veniturile comunale se cheltuesc pentru leafa lui şi a altor mandarini, pripăşiţi din oraşe în paragrafele budgetului comunal.

Pe cînd în comunele mici condiţiunile de viaţă sînt mai apropiate de cele cari sînt normale într'o organizare comunală sănătoasă,—de aceea am văzut, că aceste comune, cu toate că dispun de mijloace neînsemnate, cu primarii lor a 5 şi 10 lei pe lună, fac mai mult pentru satisfacerea nevoilor consătenilor lor şi pentru o administraţie mai bună.

Numai o organizaţie, care ar avea ca punct de plecare *satul*, acest centru de populaţiune, format spontaneu în cursul istoriei, sub presiunea nevoilor economice, a reliefului geografic, a împărţelei terenurilor de cultură, a apelor, a pădurilor,—într'un cuvînt: format în mod natural sub înrîurirea întregului complex de nevoi materiale şi morale ale locuitorilor,—numai o astfel de organizaţie ar fi la nivelul cerinţilor vieţii publice într'un stat modern.

Bine înţeles, pe deasupra acestor celule ale corpului social se poate, şi *trebue* chiar organizată şi o unitate administrativă mai cuprinzătoare, ca în comunele actuale şi chiar mai mare,—să spunem—cu un număr de cel puţin 1000 contribuabili, pentru satisfacerea acelor nevoi, cari întrec puterile satelor izolate,—dar această organizaţie nu poate, fără a vicia toată viaţa publică ca în sistemul actual, ţinea locul organizaţiei *primordiale*, a satului.

E adevărat că în legea din 1903, mulţumită agitaţiunii unei părţi a partidului liberal, a unei la putere (vezi seria de articole publicată în „Voinţa Naţională" în cursul verii 1903, între alţii şi de scriitorul acestor rînduri),—a fost introdus un sîmbure de organizare a satului!

Dar organele create în acest scop sînt fără vigoare şi viaţă, nişte comisiuni de jalbari la comună şi judeţ, fără nici o atribuţiune serioasă, fără nici o putere de deciziune,—o umbră de organizaţiune.

Pentru o reformă sănătoasă în această direcţie trebue să ne dăm samă de principiile mari de organizare politică şi administrativă din statele moderne.

* * *

Vechea noastră întocmire a satelor, care s'a desvoltat în cursul veacurilor şi a intrat atît de adînc în moravuri, încît nici Regulamentul organic n'a îndrăznit să se atingă de ea, ci numai a reglementat cîte-va detalii,—cuprindea, necontestabil, germenii unei organizaţii superioare celei de astă-zi.

Această întocmire nu cunoaşte, cum am spus, decît *satul*,—această unitate administrativă naturală; organul cel mai însemnat al satului era *obştia*, adunarea capilor de familie [1]), care avea dreptul de deciziune în chestiunile cele mai importante, relative la interesele satului; obştia însărcina cu anumite atribuţiuni executive pe *aleşii satului* („vorniceii" în Moldova), alegea pe *juraţii* satului, -cari împreună cu preotul împărţiau dările, distribuiau în cazuri de lipsă porumbul din pătulele de rezervă, judecau pricinile între consăteni, etc.

Desigur această organizaţie e foarte rudimentară, dar în loc să o desfiinţăm la 1864, introducînd centralizaţia napoleoniană, aveam datoria să o desvoltăm, ţinînd samă de experienţa altor popoare.

Exemple de urmat nu lipseau: o organizaţie, care păstrînd intact *satul* il leagă într'o unitate administrativă mai superioară, găsim şi în liberala Anglie şi în puternica republică Americană şi în democraţia rurală a Elveţiei şi în autocraţia Rusă.

In Anglia, de pildă, baza organizaţiunii administrative o formează *parohia*,—un centru de populaţie, ce gravitează în jurul unei biserici, care e analog cu satul nostru (poporul englez nu cunoaşte această strînsă aglomerare de case).

Originile *parohiei* se pierd în întunericul vremurilor şi istoricii englejì, ca *Freeman*, *Stubbs*, etc. susţin, că ea e cu mult anterioară statului Englez, fiind-că în ea supravieţuesc societăţile primitive ale Anglo-saxonilor, din fuzionarea treptată a cărora s'a desvoltat statul.

Mă voiu mărgini aici să arăt în cîte-va cuvinte organizaţia lor actuală (după legea din 1894).

Legea imparte parohiile în două categorii, după numărul populaţiunii.

In parohiile, în cari numărul locuitorilor nu e mai mare de 300, organul deliberativ il formează *adunarea plenară a contribuabililor*, („obştia" noastră), care singură are dreptul de deciziune şi îşi alege organele executive.

In parohiile cu o populaţie mai mare de 300, se alege de către toţi locuitorii vrîstnici (vot universal) un consiliu parohial, care are toate atribuţiunile adunării plenare din parohiile mici.

Parohiile, repet, sînt grupări *naturale* ca şi satele noastre. Pentru satisfacerea trebuinţelor mai mari, cari întrec puterile unei parohii izolate,

---

1). Şi astă-zi, de fapt, *obştia*, deşi ignorată de lege, funcţionează în cătunele noastre. Cine dintre cei ce locuesc la ţară nu cunoaşte aceste adunări ţărăneşti, în care *satul* discută toate nevoile sale? Obiceiul pămîntului a fost aci mai tare decît textele de lege.

legea combină din mai multe parohii *districte rurale*, cari se asamănă cu comunele noastre de astăzi, și a căror mărime variază, dar rar scade sub numărul de 1000 contribuabili.

Aceiași organizație găsim, în linii generale, în Rusia, unde *satele*, unitățile administrative inițiale, formează unități mai cuprinzătoare „volostiile“ (această întocmire funcționează și la Romînii din Basarabia).

Acest tip de organizație rurală, care respectează formațiunea tradițională și naturală a satului, nu numai asigură o administrație mai bună, fiind-că păstrează contactul intim între administratori și administrați (și să nu uităm adevărul *elementar* al științii administrative, că nu poate fi control mai eficace decît acela al *administraților* înșiși,—ca celor mai interesați în mersul normal al afacerilor publice),—dar e și cel mai puternic mijloc de educație cetățenească și de desvoltare a energiilor naționale.

Un om cu mult bun simț, și cu simț *practic*, ca miliardarul American *Carnegie*, explică energia rasei anglo-saxone prin instituțiile ei tradiționale, a căror obîrșie e viața cetățenească în parohie (la Americani—*township*).

Și dacă țăranul din Muntenia are mai multă vigoare și energie, ca cel din Moldova, aceasta în mare parte se datorește faptului, că Muntenia e țara *comunelor mici*, pe cînd comunele mari din Moldova, ridicînd deasupra satelor răslețite pe tiranii primăriilor,—au lăsat pe țăranul Moldovan dezarmat pradă tuturor Fischerilor și Fischeroizilor....

Aici ajungem la punctul culminant al întregii chestiuni.

*
* *

Au ajuns banale atacurile în contra vieții noastre politice, dar puțini își dau samă, că viciarea parlamentarismului nostru e fatală.

La 1866 am introdus instituțiile centrale ale constituționalismului englez (Constituția Belgiană); și constituanții noștri au înțeles, că organizația locală, împrumutată din Franța în epoca cea mai detestabilă a vieții sale publice, nu e compatibilă cu aceste instituții centrale,—care, după cum a arătat cu atîta putere *Gneist*, nu sînt în Anglia decît o desvoltare, o excrescență a autonomiei locale.

Pentru aceste motive Constituția din 1866 prescrie reorganizarea administrației noastre locale în conformitate cu principiile de autonomie și descentralizare (Art. 37 și 107).

Această prescripție constituțională a rămas literă moartă, și în consecință—parlamentarismul nostru e lipsit de bază, e suspendat în aer.

Numai ast-fel se explică la fie-care „schimbare de regim,“ adesea în urma unui scandal de stradă sau a unei intrigi de culise din București, acel spectacol rușinos, cînd în 24 ore se schimbă fața țării, și toate organele locale trec în alte mîni.

In asemenea condițiuni, cînd organele locale nu au o viață proprie, ci numai una reflectată de la centru, nu poate fi nici viață cetățenească adevărată la baza organismului politic, nici administrație pricepută și cinstită: o administrație vrednică nu e ferită de mazilire, ticăloșia nu îndepărtează de la afacerile publice,—tot aparatul instituțiunilor locale servește numai pentru răsplata serviciilor electorale.

Superficialitatea gîndirii noastre politice din nimic nu reese mai e-

locvent, decit din faptul că această stare de lucruri a dat naştere numai frazeologiei făţarnice împotriva „amestecului politicei în administraţie,“ şi încercărilor searbăde de a crea *artificial* un mandarinat inamovibil în toate gradele de funcţiuni publice.

Singurul remediu eficace e crearea unei vieţi sănătoase cetăţeneşti în adincimile organismului naţional,—în organele locale viguroase.

Lipsa de spaţiu mă sileşte să indic numai mijloacele, cari pot realiza acest ideal.

Pe lingă reorganizarea comunelor rurale pe bazele arătate mai sus, substituindu-se tutelei agenţilor puterii centrale controlul consiliilor judeţene,—e necesară adoptarea în organizarea consiliilor judeţene şi comunale a următoarelor principii:

1). Dreptul de disolvare al Ministrului trebue desfiinţat şi înlocuit prin retragerea mandatului de consilier de către justiţie în cazurile anume specificate de lege (în acest sens a fost întocmit proectul din 1898 al d-lui M. Pherikide, Ministru de Interne),—pentru a asigura independenţa organelor locale şi a le feri de înrîurirea fluctuaţiunilor politice.

2). Reînoirea integrală a consiliului trebue abrogată şi introdus principiul de reînoire parţială, cite o treime la fie-care doi ani, a membrilor consiliului,—pentru a asigura stabilitatea şi continuitatea administraţiunii locale.

3). Reprezentarea minorităţilor în consiliu,—pentru a asigura un control eficace şi a feri şi mai mult organele locale de fluctuaţiunile politice.

Numai aceste reforme,—împreună cu reforma sistemului electoral în sensul arătat în cronica precedentă,—pot „asana“ atmosfera noastră publică, numai ele pot da o bază solidă instituţiunilor noastre şi desăvîrşi cu timpul educaţia politică a maselor, numai ele pot stimula toată vigoarea şi energia naţională, înlesnind în acelaşi timp marile reforme economice şi sociale de care avem atita nevoe.

Atunci şi „stabilitatea funcţiunilor administrative,“ care îngrijeşte atita pe reformatorii noştri va rezulta în mod normal din aşăzarea întregii vieţi publice pe temelii sănătoase. Pe cind „reformele“ de astăzi,—cari încep de la coada,—repetă numai vechea poveste despre pînza Penelopei.

Tot atunci numai vom ajunge ca organizaţia noastră locală să nu fie inferioară, din punctul de vedere al principiilor democratice, celei de care se bucură Romînii din Ardeal, Bucovina şi chiar din Basarabia....

Vom mai reveni.

St.

Cronica Externă

(Alegerile din Rusia)

Prin uimitorul triumf al opoziţiei în alegerile pentru Duma,—rezultat neaşteptat şi pentru guvern şi pentru opoziţie,—*revoluţia în Rusia a triumfat asupra anarhiei*, asupra deslănţuirii de puteri destructive, cari duceau statul spre o pieire sigură.

Se poate spune, că poporul a salvat Rusia, dar în acelaşi timp, că revoluţia, adevărata revoluţie, *acum abia începe*, cînd forţele revoluţionare au reuşit să se organizeze, creîndu-şi un organ de acţiune şi de direcţie în primul parlament al Imperiului rus.

* * *

Legea electorală, se părea, asigura biruinţa guvernului, care de mai înainte îşi serba succesul, încît partidele extreme, socialiştii revoluţionari şi social-democraţii, exasperaţi, au renunţat la luptă, proclamînd *boicotarea Dumei*.

In adevăr, e greu de închipuit o combinaţie, în care şansele vre-unui guvern să fie mai mari, ca în sistemul electoral inventat în biurourile inspirate de generalul Trepov.

In acest sistem sînt parcă înadins întrunite toate viţiile diferitelor legislaţii electorale: aci găsim combinate şi împărţirea corpului electoral în mai multe colegii, şi votul plural, şi alegeri în două, trei şi chiar patru grade (pentru ţărani), şi restricţiuni savante ale dreptului de eligibilitate.

Iată, de pildă, procedura electorală în colegiul ţărănesc: fie-care grup de zece capi de familie alege cîte un delegat pentru adunarea electorală de „volostie" sau comună (primul grad de alegeri); adunarea electorală de volostie alege cîte doi reprezentanţi în adunarea electorală judeţeană (al doilea grad de alegeri),—aceastâ din urmă alege un număr (variabil) de „electori" pentru adunarea electorală de guvernămînt sau de provincie (al treilea grad de alegeri); în adunarea provincială în sfîrşit „electorii" colegiului ţărănesc aleg întâiu separat un deputat, apoi *împreună* cu electorii celorlalte colegii,—într'o singură adunare electorală,—aleg pe ceilalţi deputaţi ai provinciei (al patrulea grad de alegeri).

Pe lîngă acestea, în fie-care grad, nu se poate alege decît *din sinul* alegătorilor, încît numai dintre cei ce au reuşit să se strecoare, după trei o-

peraţiuni consecutive de eliminare, ca „electori", se pot alege deputaţi,! O adevărată căpcană!

Şi aceste dispoziţiuni legale guvernul încă le „complecta" prin măsurile cele mai năstruşnice: ori-ce propagandă electorală era cu neputinţă pentru partidele de opoziţie, nu li se îngăduia nici o întrunire electorală, gazetele lor se suprimau cu sutele,—închisorile încă acum gem de redactorii opozanţi.

Mai mult. A fost organizată cea mai neruşinată falsificare a listelor electorale, categorii sociale întregi—cum sînt de pildă răzeşii din Basarabia,—au fost lipsite pe această cale de dreptul de vot.

Dar asta e puţin. După fie-care grad de alegere, mii de delegaţi şi electori bănuiţi înfundau puşcăriile,—alegerea era considerată de către jandarmi ca indicaţiune! Spre a împiedeca anume persoane a se alege deputaţi, ele se excludeau din numărul „electorilor" prin „casarea" alegerii lor, sau prin arestarea şi implicarea în vr'un proces fantastic (după lege cei de sub acuzare criminală nu se pot alege). Muncitorii de oraş au fost aşa de terorizaţi de ast-fel de „campanie" electorală, încît s'au abţinut de la alegeri,—independent de boicotul partidelor extreme.

Ast-fel că proletariatul orăşănesc, elementul mai activ al poporului, n'a avut nici o înrîurire asupra rezultatului alegerilor: ele sînt opera excluzivă a clasei mijlocii din oraşe, şi mai ales a ţărănimii.

In luptă au intrat patru partide principale:

1). Radicalii şi partidul reformelor democratice (extrema stîngă).

2). Constituţional-democraţii.

3). „Alianţa de 17 Octombre," şi

4). Partidul ordinei legale şi diferite grupări reacţionare (extrema dreaptă).

Cele trei dintăiu se pot număra toate ca opoziţie, de oare ce chiar moderata „alianţă de 17 Octombre" se războia cu guvernul Witte-Durnovo.

Mărimea catastrofei suferite de regimul biurocratic se poate judeca din următoarele cifre.

Pînă în momentul, în care scriem aceste rînduri, sînt aleşi 382 de deputaţi,—cei vr'o 40 cari mai rămîn să fie aleşi (după sistemul adoptat în Rusia, alegerile nu se vor isprăvi cu totul, decît mult mai tîrziu după deschiderea Dumei) nu mai pot schimba fizionomia Dumei.

Din aceşti 382 de deputaţi fac parte:

55—din extrema stîngă

165—Constituţionali-democraţi

42—„alianţa de 17 Octombre"

14—din extrema dreaptă

106—neînregimentaţi şi necunoscuţi.

Din aceste cifre rezultă:

1) Că extrema stîngă şi constituţionalii-democraţi au 220 de voturi, adică ei singuri au majoritatea absolută în Duma, şi această majoritate vor păstra-o, *chiar dacă în toate colegiile, în cari alegerile încă nu s'au efectuat, ar reuşi numai guvernamentalii.*

2) Guvernul nu se poate bizui cu siguranţă decît *pe 14 deputaţi*,—patrusprezece!—din extrema dreaptă. Fiind-că azi nu se mai poate îndoi nimene că aşa numiţii „neînregimentaţi şi necunoscuţi", vor mări cu toată

masa lor majoritatea radicală. Aceşti „neînregimentaţi", spre a se feri de fulgerele administraţiei, până la alegeri nu voiau să adere pe faţă la vre-un partid de opoziţie (*guvernamentalii* nu aveau doar nevoe să recurgă la astfel de stratagămă).

* * *

Cu tot boicotul partidelor extreme, sînt aleşi vr'o 15 muncitori de fabrică şi mai mulţi socialişti dintre intelectuali.

Mulţi dintre cei aleşi se aflau în momentul alegerii în închisoare sau fugiţi de urgia guvernamentală în străinătate; profesorul *Grădescul* (un Romîn basarabean), decanul facultăţii de drept din Harcov, a fost ales de acest oraş, cu toate că se afla deportat la Arhangelsk, pe ţărmul Mării Albe (a plecat deacolo, socotindu-se ca deputat inviolabil, fără voia autorităţilor, şi Duma l'a ales vice-preşedinte...); oraşul Saratov a ales deputat pe d. Ulianov, deţinut într'o închisoare din Siberia, de unde până acum n'a putut veni să-şi ocupe scaunul în Parlament; tot aşa cu deputaţii *Gujovsky* şi *Andreianov*; deputatul din Samara, *Şurcov*, înainte de alegeri *a fost bătut cu vergi după ordinul administraţiei...* (după lege, în Rusia un zemski nacialnic ori-cînd poate supune bătăii cu vergi pe *un ţăran*). Şi—culme—în Petersburg, în care Evreii nici nu au dreptul să locuiască, alegătorii ruşi, spre a da şi mai mult relief protestului lor, aleg ca reprezentant al Capitalei pe un Evreu nebotezat; d. Max Wienaweres.

* * *

Dar lovitura cea mai grea a fost dată regimului de către ţărănimea rusă.

D-nii Bulghin şi Witte, alcătuind legea electorală, au visat o „Dumă de mojici", în supunerea căria aveau toată nădejdea. Din cauza aceasta legea impune, ca aproape o jumătate din deputaţi (178) să fie aleşi numai decît *dintre ţărani*, şi în acelaş timp asigură în adunări provinciale predominarea „electorilor" ţărani.

Dar „ţăran" în Rusia înseamnă *o stare legală*, nu o ocupaţiune,—un fiu de ţăran, ori-ce cultură ar avea, rămîne tot ţăran, dacă nu capătă dreptul de a intra în vr'o stare legală mai superioară.

Şi ţăranii au ales în majoritate covîrşitoare pe *intelectualii satelor*, învăţători, notari, sub-hirurgi, agenţi sanitari, agenţi ai biurourilor statistice, etc,—fii de ţărani, cari *n'au pierdut legătura cu satul lor*, cu toate că prin cultura lor au ieşit din rîndurile ţărănimii; mulţi din aceştia, deasemenea, se aflau în momentul alegerii în puşcărie sau în exil.

Iată, depildă, cîte-va adnotaţiuni ale ziarelor relativ la aleşii ţăranilor:

1 agent de statistică, absolvent al scoalei normale de învăţători, arestat, constit.-democrat.

1 absolvent al scoalei tecnice, social-democrat.

1 student al scoalei de veterinărie, arestat, const.-dem.

1 director de scoală reală, const.-dem.

1 emigrat în Anglia, acuzat de propagandă revoluţionară, constit.-democrat.

1 preşedinte al congresului ţărănesc, arestat, const.-dem.
1 director de revistă, const.-democrat.
1 învăţător, arestat, const.-dem.
1 învăţător, arestat, socialist.
1 membru al biuroului ligii ţărăneşti, extrema stîngă.
1 student al Institutului de tecnologie arestat, const.-dem

Şi aşa mai departe („Odesskia Novosti" No. 6895, după „Russkoe slovo", („Iujnii Crai", etc.).

Şi chiar în cazurile în care au fost aleşi ţărani de rînd,—„opincari", cum s'ar zice la noi, neînregimentaţi în vre-un partid,—aceştia intră în Duma, *dar toţi*, cu o singură lozincă magică: „Pămînt şi libertate!"...

Dintre toţi aleşii ţărănimii ***numai şese sunt număraţi între moderaţi şi conservatori.***

Asupra acestor alegeri ţărăneşti trebue să ne oprim puţin, fiind că prin ele s'a revelat o nouă clasă necunoscută până acum, şi care e menită să joace un mare rol în revoluţiunea Rusă, şi prin aceasta nu numai în istoria Imperiului ţarilor, dar, indirect, şi în istoria universală,—clasa „inteligenţii ţărăneşti",—pe cari publicistica rusă a şi botezat-o cu nume de „al treilea element".

„Ţaranii,—spune organul democrat „Naşa Jizn" (No. 241),—nu numai „în colegiul lor, dar şi în adunările provinciale comune au ales din *inteli-„genţă* (la noi s'ar zice din „pătura cultă"), dar care?,—din acea inteligenţă, „care a ieşit din popor, şi din nou a venit la el. Aceştia sînt fiii poporu-„lui,—fii de ţărani. Mulţumită în parte împrejurărilor fericite, în parte ta-„lentelor lor, dar mai ales energiei lor, setei lor neînvinse de lumină, „dînşii au ieşit din tina satelor, şi-au tăiat drumul spre ştiinţă, au putut „căpăta cunoştinţi variate, spre a se reîntoarce din nou în sînul poporului „şi a-i aduce protestul viu în potriva opresiunii seculare şi a deştepta în „el dorul unei vieţi libere. Şi poporul i-a recunoscut, i-a apreciat, şi acum „îi trimite la o nouă şi mare luptă pentru drepturile lui... Aceasta e *inte-„ligenţa* adevărat democratică,—nu e măcar acea inteligenţă, care ieşind „din mediul nobleţii, al funcţionarilor, sau al negustorilor, din *idealism* a „ajuns democratică. Nu; aceasta e inteligenţă curat ţărănească, populară... „Ieşind din sînul ţărănimii ea s'a apropiat de cea l'altă inteligenţă, dar a „păstrat legătura-i intimă cu masele populare; pentru oamenii aceştia,— „cari şi-au însuşit cultura şi au intrat în viaţa politico-sociala a inteligenţii, „—au rămas aproape de inima lor şi viu înţelese toate nevoile poporului"..

In perioada grea şi întunecată de reacţiune, această adevărată *elită* a poporului rus rămînea în umbră, fiind-că nu dispunea nici de scutul privilegiilor de clasă, nici de puterea capitalului. Acest „al treilea element" lucra pe nevăzute în adîncimile vieţii, persecutat, umilit, adesea chiar de aceia cari, în acele vremuri de groază, vorbeau în numele progresului. Mici funcţionăraşi pe la sate, învăţători, agenţi de statistică,—cîte obide au suferit ei, cîte suferinţi şi înjosiri au îndurat! Acum cu mîndrie vorbesc ei în numele poporului: „puterea e a noastră, a poporului muncitor", spune după alegeri alesul ţaranilor din provincia Saratov, S. V. Anichin, până ieri un biet învăţător pe care capriciul ori-cărui sub-prefect putea să-l înfunde în puşcărie, ori în gheţurile Siberiei,—şi care, ca *ţăran*, putea chiar să fie bătut cu vergi.

Şi să nu credeţi, că ţăranii au ales pe aceşti fruntaşi ai „inteligen-

ții" lor inconștient, la întîmplare. Nu; în multe părți țăranii au dat aleșilor lor o „instrucțiune" scrisă, și *i-au silit să jure*, că o vor urma întocmai.

Iată, de pildă, pasajele principale din instrucțiunea țăranilor din provincia Poltava:

„Cerem, ca aleșii poporului să țină minte, că ori-cine muncește tre„bue să aibă ce mînca, și că astă-zi în Rusia tocmai cei ce muncesc mai „mult, sînt cei mai flămînzi. Noi cerem, ca aleșii noștri să lupte din răs„puteri pentru ca să se facă o astfel de orînduială, *ca ori-cine voește să „muncească pămîntul, să aibă pămînt.* Noi socotim deci că e neapărată ne„voe, ca cea dintăiu și de căpitenie grijă a lor să fie—să procure poporu„lui pămînt. Să stărue dar aleșii noștri in Duma, ca să se facă o lege pen„tru *rescumpărarea silită* a pămîntului în folosul provinciei,—iar stabilirea „întinderii exproprierii, a prețului de rescumpărare și împărțirea pămîntu„lui să se facă pe loc, de către aleșii populațiunii...

„Noi cerem, ca libertatea adevărată și deplină să fie garantată pen„tru toți de o potrivă. Noi cerem, ca toate legile excepționale și starea de „asediu să fie desființate, și pe viitor să nu se mai facă; ca pedeapsa cea „rușinoasă și groaznică, pedeapsa cu moarte să fie pentru veci desființată; „cerem ca, înainte de ori-ce altă lucrare, Duma să dobîndească amnistia pentru „toți cei ce au suferit in lupta pentru libertate și pentru fericirea poporului"...

Pămînt și libertate!

Și iată, una din primele telegrame după deschiderea Dumei ne aduce vestea, că toți deputații țărănimii au format un grup,—un formidabil grup de 170 deputați,—care, spune telegrama, „silește partidul constituțional—democrat *să evoluese la stinga*"...

Sfătuim pe toți acei de la noi, cari se tem „să arunce pruncul în stradă", să se gîndească mult și adînc la aceste fapte...

* * *

Și doar partidul constituțional-democrat e destul de radical! Principalele puncte din programul acestui partid, care e stăpîn pe situația parlamentară, sînt următoarele:

1) *Autonomia* Poloniei, a Finlandei și a *tuturor celorlalte teritorii naționale.*

2) Stabilirea unui regim parlamentar pe baza sufragiului universal, egal, direct și secret, pentru toți cetățenii vrîstnici, *fără deosebire de naționalitate, religiune și sex.*

3) Exproprierea silită a moșiilor particulare în măsura necesară pentru satisfacerea nevoilor țărănimii, cu o *dreaptă* despăgubire, care însă *să nu ajungă la valoarea comercială a pămîntului...*

* * *

Desigur, Adunarea din palatul Tauridei e unul din cele mai democratice și îndrăznețe parlamente din toată istoria universală.

Și în momentul în care se adună *acest* Parlament, și în numele *acestor* revendicări, camarila de la Curte face pe Țar să promulge niște „legi fundamentale" cari tind să escamoteze în mare parte concesiunile acordate, și să înlocuiască ministerul Witte-Durnovo, ca prea radical, prin ministerul reacționarului mărginit și incapabil, d. Goremikin!...

Da. La 27 Aprilie 1906 în Rusia *s'a început* revoluția...

C. S.

RECENZII

N. Gane. *Dante Alighieri*: *Divina comedie, Infernul*, traducere în versuri. Iaşi, editura Librăriei Nouă Ilieseu, Grosu & Comp. 1906, Preţul 3 lei 50 bani.

Cine n'a cetit „Nuvelele“ d-lui Gane, acele admirabile pagine care ne-au încîntat pe toţi prin simplicitatea şi naturalul povestirii, prin umorul lor sănătos şi desfătător şi mai ales prin acea sentimentalitate curată, prin acel optimism cu care autorul priveşte lucrurile vieţii! Şi cine n'a trăit, împreună cu d. Gane, acele „Zile trăite“, cine n'a urmărit cu interes şi simpatie acele „Pagini răzleţe“ şi cine n'a savurat realismul din „Păcatele“ sale „mărturisite“.... Dar d. Gane nu este un scriitor care mai are nevoe de sprijinul slabelor noastre cuvinte de apreciare...

Şi iată-l, pe acest venerabil decan al beletristicei romîne, la „vrîsta de 67 ani“, cum, de sigur cu oare care mîndrie justificată, spune însuş, „dînd gata restul de 27 de cînturi“ din Infernul lui Dante,—celelalte fiind traduse încă din tinereţe, pe „cînd era cu 23 de ani mai tînăr“...

In ţara noastră, unde muza scriitorului amuţeşte aşa de curînd—şi sînt pricini adînci care explică lucrul—un om, care pînă la vrîsta de 67 de ani—şi sperăm că încă şi de acum înainte—nu lasă condeiul din mînă, un om pe care iubirea frumosului şi dorinţa de a-l realiza în opere şi a-l hărăzi semenilor săi, nu-l părăseşte,—un asemenea om este, de sigur, dintre cei mai aleşi. Numai un intelectual, în cel mai curat înţeles al cuvîntului, poate rezista împrejurărilor distrugătoare ale vieţii, această prozaificătoare fără milă, şi păstra în suflet scînteia divină a frumosului şi nevoia imperioasă de a-l împărtăşi altora...

Şi multe împrejurări au fost în viaţa d-lui Gane, care l'au tras în altă parte, şi totuşi acest om n'a uitat nici odată datoria ce o impune cuiva talentul. De cîte ori a putut să se sustragă prozei vieţii, a fost fericit să-şi consacreze răgazul literaturii...

El este o încurajare pentru tinerii scriitori, o pildă vie de îndeplinirea datoriei literare...

Pentru d. Gane literatura n'a fost nici motiv de reclamă, nici izvor de cîştig. D-sa a oficiat ca preot al artei, fără nici un alt gînd, fără nici o *aşteptare* în afară de domeniul literar...

Şi iată-l, cînd s'ar fi putut crede că şi-a făcut toată datoria, că poate să se retragă, iată-l dîndu-ne o lucrare, care presupune mare muncă, mare încordare, o lucrare la care cu greu s'ar fi încumetat şi un scriitor tînăr.

Şi cu cîtă modestie mărturiseşte d-sa că e departe „de a avea pretenţia că a făcut o lucrare fără neajunsuri, fără greşeli“.... O lucrare ca aceasta, nu e o simplă „traducere“.

Dacă chiar o traducere în proză e mai mult de cît o „traducere“, căci presupune, la traducător, o contribuţie personală, apoi o traducere în versuri e, mai mult de cît jumătate, originală.

Originalul îţi dă ideia şi tu, traducător, trebue să dai forma,—lucrul cel mai greu pentru un artist, cu atîta mai greu, cu cît traducătorul trebue să lase neatinsă ideia din original,—ceea ce d-lui Gane i-a reuşit de minune...

Literatura unei ţări nu se va putea numi nici odată „bogată“, dacă ea nu va fi transplantat, în limba poporului, operele mari, de valoare universal-omenească, ca Homer, Dante, Shakespeare, Göthe, etc.

Aşa dar, traducerea d-lui Gane este o contribuţie preţioasă la literatura romînească,—lucru pentru care trebue să-i fim adînc recunoscători.

*

Mihai Teliman. *Foiletoane*, cu portretul autorului şi cu o prefaţă de George Tofan, editate de Societatea Academică „Junimea“ din Cernăuţi. 1906. Suceava, Tipografia Soc. „Şcoala Romînă“. Preţul 2 coroane.

O operă ca aceia despre care voim să vorbim acuma nu se poate analiza într'o pagină de recenzie şi de aceia, rezervindu-ne dreptul de a vorbi altă dată, mai pe larg, despre acest scriitor, ne vom mărgeni aici să atragem atenţia cetitorilor noştri asupra unuia din cei mai distinşi fii ai poporului romîn, asupra unui suflet, în care s'a răsfrînt în chip cu totul original viaţa romînească din Bucovina.

Pe Mihai Teliman împrejurările vieţii, dar şi temperamentul său de luptător, l'au făcut ziarist. Aproape cincisprezece anî, el a luat parte la toate luptele politice din Bucovina, scriind mai la toate ziarele, care au apărut în răstimpul de la 1890 până la 1902, cînd a murit.

Un artist, chiar cînd discută, cînd analisează, rămîne tot artist, adică tot creator. El nu se exprimă în idei abstracte, ci în imagini; el nu discută viaţa ci o zugrăveşte sub *aşa* lumină, în cît noi înţălegem ceea ce autorul vrea să înţelegem. Cînd Balzac a voit să facă filozofia căsătoriei, n'a scris un studiu, ci ne-a dat bucăţi rupte din viaţă, o galerie de personaje, ne-a pus înainte căsătoria, privită din un anumit punct de vedere personal: „Physiologie du Mariage“.

Mihai Teliman a fost un critic al societăţii, al vieţii bucovinene. A fost ceea ce se cheamă în publicistică un polemist. Dar polemica sa este o satiră, o admirabilă galerie de tipuri, o admirabilă zugrăvire de scene caracteristice.

Eminescu, în „Timpul“, a atacat pe liberali în *articole*, în „Satira a III-a“ i-a atacat într'o operă de artă, într'o creaţiune. Majoritatea bucăţilor lui Teliman este de felul „Satirei a III-a“ şi nu a articolilor din „Timpul“...

Satira lui Teliman este muşcătoare, dar nu este răutăcioasă; el nu are dispreţ, umorul lui e senin, e bun, pentru că el nu este un pesimist „ce nimica nu visează“, ci un luptător. El n'are dispreţ pentru oameni: în satira sa nu este nimic schopenhauerian.

Cu toate acestea, el samănă cu Eminescu în umor, mai ales cu Eminescu din „Sărmanul Dionis“, pentru-că umorul său, în deosebire de a ori cărui alt scriitor romîn de azi, are ca substrat o sentimentalitate gravă şi este strigătul unui suflet plin de durere.

El este dintre acei oameni, care nu plîng din cauza durerii ci se răzbună împotriva cauzelor ei, terfelindu-le. „Hazul e un copil al durerii“, zice el însuşi.

Şi durerea sa nu este produsă de motive personale; nu nefericirile vieţii sale le răzbună el prin sarcasmul său, ci nefericirile altora... *Sentimentele*, care servesc ca substrat şi cauză

satirei sale sînt acelea de nemulţumire. provocate de starea de înjosire a ţării sale şi a claselor de jos, a ţărănimii romîneşti din Bucovina. El protestează în contra inconştienţei acelora care primejduesc *naţionalitatea* romînească din Bucovina şi împotriva acelora—sînt unii şi aceiaşi—care nu se îngrijesc de cei de jos spre a-i scoate din mizerie şi întunerec.

Acest mare suflet a fost şi un naţionalist şi un democrat. Pentru dînsul ţăranul nu merită atenţie numai pentrucă e păstrătorul naţionalităţii, ci mai ales pentrucă sufere de mizerie şi de neştiinţă...

Naţionalist şi democrat. Mihai Teliman e una din manifestările cele mai nobile ale poporanismului.

Este caracteristic ceea ce ne spune d. Tofan, în substanţiala şi interesanta prefaţă cu care însoţeşte acest volum, despre simpatiile literare ale lui Teliman. In afară de Eminescu şi Vlăhuţă, poeţii durerii intelectualilor romîni, Teliman avea mare predilecţie pentru Rousseau, Shakespeare, Heine şi Börne... pentru patosul egalitar al lui Rousseau, pentru umorul natural, puternic, sănătos, al lui Shakespeare, pentru spiritul de revoltă, sarcasmul şi atitudinea democratică a lui Heine şi Börne...

...Şi de sigur şi pentru sentimentalismul lui Heine. Căci Teliman, caşi Heine, uneşte, în acelaş temperament, umorul şi melancolia, cea mai frumoasă combinaţie de însuşiri, care sînt şi însuşirile spiritului poporului romîn, dovadă poezia populară romînească, dovadă idealizarea acestei poezii: Creangă. Din acest punct de vedere, Teliman reprezintă spiritul specific romînesc, este un scriitor reprezentativ al acestui spirit...

Şi dacă avem de regretat unele provincialisme, şi de care el nu e vinovat, în schimb Teliman a ştiut să se folosească admirabil de limba romînească, avînd o mare siguranţă în mănuirea fineţelor limbii, în genul acesta, satiric, unde mai ales trebue să cunoşti toate resursele ei...

Nu ştim cum să îndemnăm mai mult pe cetitorii noştri să citească această carte—glasul de dincolo de mormînt al unui om care a fost odată, al unui suflet în care a răsunat odată suferinţa poporului romîn din partea cea mai scumpă a vechei Moldove de odinioară...

*

Fanny Emeric. — *Jérusalem Parle...* Paris, Librairie Universelle. Preţul 3 lei 50 bani.

Autoarea, D-na Eufrosina Pogaciar născută Irimescu, care se ascunde sub pseudonimul Fanny Emeric, este o compatrioată şi, pentru noi Ieşenii, o concetăţeană...

De sigur că pentru Englezi, de pildă, n'ar fi nimic mai banal decît o carte scrisă de unul dintre ei la Ierusalim. Pentru noi însă, popor care nu sîntem de loc „mondial", cartea aceasta ne interesează, mai întăiu, prin „raritatea" ei, prin „curiozitatea" ei...

Dar trebue să ne intereseze şi prin valoarea sa. „Carte stranie fructul unui spirit superior şi aşa cum încă nu s'a scris niciodată despre acest oraş extraordinar... *Jérusalem parle* e în adevăr o scriere surprinzătoare... Interesul acestei cărţi o face comparabilă romanelor celor mai captivante şi ideile ce conţine îi îngădue să rivalizeze cu cărţile de filozofie înaltă", zice *La Nouvelle Revue* (1 Maiu, 1906).

Şi, în adevăr, dacă n'ar fi tonul, pe alocurea, prea juvenil, dacă multe legende, de sigur naive, n'ar fi tratate prea ştiinţificeşte crud, am subscrie aprecierile revistei franceze, citate mai sus.

In această carte, care e, cum ne spune autoarea în „prefaţă",—o „peliculă de cinematograf, din care fiecare *photo* separată nu-i de cît un

gest neisprăvit, cuvîntul unei fraze",—autoarea ne-a dat admirabile descripţii de natură şi o interpretare personală a povestirilor, care formează Noul şi Vechiul Testament.

Autoarea e la Iaffa:

„**Les orangers fleurissent.** (Iaffa)... „Joppé la Belle" est tout en fleur: neige de fleurs. Par-dessus la symphonie de pourritures nauséabondes, la note suave du parfum des orangers se répend maintenant, pleine, dominante: illusion jetée en voile sur le réel".

„C'est la nuit, beaucoup d'étoiles babillent au ciel, très loin. Dans l'air tiède, alourdi, comme huileux de tant de parfum, la brise légère, indiscrète, agace les feuilles qui, engourdies, se dérangent à peine, à regret, avec un soupir... Lointaines, sur les sables, les vagues déferlent entêtées, pendule éternel. Je ne sais où, quelque part, dans la nuit si calme, un chacal gémit comme un petit enfant..."

Un:

„**Paysage.** Symphonie en roux (terre, pierres, hommes, bêtes), avivée de vert-de-gris (l'olivier, les lichens).. Toile de fond, un ciel bleu (l'air si haut)."

Munţii moabiţi:

„Et de ses balcons suspendus sur les précipices, le regard se porte au loin sur la féerie des montagnes moabites: un ruban de gaze azurée se déployant ourlé d'argent, dans la turquoise du ciel, et qui, en fiers zigzags, ferme l'horizon et commence le désert; à leur pied, lourde et bleue, est affalée la mer Morte; immense miroir à main de quelque fée géante et invisible, qui peut-être s'étire, là, dans les sables...."

In toate descripţiile de natură, sobrietate, imagine clară şi puternică, originală....

Jérusalem parle.... In adevăr. Autoarea, care a stat multă vreme acolo, a văzut trăită, *şi acum*, vieaţa biblică. Şi, consultînd istoria, a găsit că viaţa biblică a fost trăită şi mai înainte de biblie. Ideea dominantă din această carte este că judaismul nu e de cît o altă formă a vechilor credinţi ale popoarelor orientale şi că spiritualizarea acestor credinţi eterne, *omeneşti*, amestecate şi cu elemente străine, este şi creştinizmul.

Autoarea are un mod ingenios de a interpreta legendele în senzul vederilor sale.

Concluzia la care ajunge e că nu este nimic nou sub soare, că, din toate luptele, care au avut ca scenă Ierusalimul, din toate „căutările", cercetările, senzului vieţii, care au dat naştere la atîtea lupte, dispute, şcoli din acest Ierusalim, învăţătura care trebue să rezulte—Jérusalem parle...—e întoarcerea la natură, e „să asculţi de instinctele tale.... un singur lucru să te oprească, jignirea aproapelui tău..."

„Ascultarea de instincte", ca normă a vieţii, e nietzchism.... Recomandarea de a nu „jigni pe aproapele" nu mai e nietzchism.... Că autoarea e adînc influenţată de filozofia lui Nietzche, se vede din toată concepţia sa şi, mai clar, din unele locuri, ca: „E supraomenesc, de sigur, de a reuşi să voeşti binele altora, *dar nu e subomenesc de a nu spera de cît în tine?*". Iar resemnarea predicată de Christ, e, după evanghelia lui Nietzche: „Umila filozofie a sclavului Israel",—cunoscuta „revoltă a sclavilor în morală" a lui Nietzche....

Descripţiile de natură, zugrăvirea vieţii arabe, „cinematografiarea" originală, interesantă a Vechiului şi a Noului Testament, paginile în care ni se dă tot ritualul modern al sărbărilor —mai ales de Paşti—ale creştinătăţii în locul unde s'au petrecut întîmplările evangelice, consideraţiile istorice şi filozofice—mai ales morale—din cartea compatrioatei noastre, alcătuesc

în adevăr, o operă interesantă şi instructivă, chiar dacă uneori atitudinea autoarei poate să nu fie a noastră....

G. I.

* * *

Sofia Nădejde, *Robia banului* roman, C. Sfetea Ed. II Bucureşti 1906.

Iată un autor, care a ştiut să răsbată în cercurile largi ale publicului cetitor, fără paşaport din partea criticei, sau chiar în contra criticei.

Chiar aceia, cari nu lasă, fără să pună nota lor, nici o fiţuică ce apare în romîneşte, păstrează de obiceiu o tăcere desăvîrşită asupra scrierilor d-nei Nădejde. Şi totuşi în faţa noastră e *ediţia a doua* a romanului ce recensăm.

Tăcerea criticei asupra unor scrieri, cari au favorurile,—mai interesante şi mai dezinteresate, ale publicului cetitor—se explică prin aceia că talentul d-nei Nădejde n'are acele însuşiri exterioare, cari de obiceiu aţîţă imaginaţia criticului: la d-na Nădejde găsim foarte puţine descripţii de natură,--tablourile poetice nu o încălzesc; ea nu are nici viziune puternică, care gravează în memorie situaţiile, şi chiar gesturile descrise; nu o atrage nici horbota de analize psichologice rafinate.

Şi pana criticilor are nevoe de excitante.

Dar marele public cetitor simte în cărţile d-nei Sofia Nădejde prieteni siguri ai momentelor de răgaz, o bogată conoştinţă de oameni şi de lucruri din ţara noastră, un idealism curat, o nobilă iubire de semeni, de cei obijduiţi şi umiliţi, gustă stilul lor simplu, fără înflorituri,—„de toate zilele"—limba lor curat romînească. Şi se simte ast-fel mereu necesitatea unor noi ediţii pentru a satisface cerinţile cetitorilor.

In „Robia banului" e descrisă cariera obicinuită la noi a doi pui de greci, fraţii Nicola şi Hristea Pandele, pripăşiţi în ţară. în goană după cîştigul uşor.

Nicola face avere mare ca arendaş,—Hristea din cămătar de rînd ajunge „mare bancher".

Nicola moare de emoţiune în momentul, cînd trebuia să fie arestat, acuzat de omorul a doi ţărani: pe sama lui Hristea remîn doi orfani: un băiat ce se rătăceşte şi-şi curmă viaţa în mod mizerabil după ce-şi pierde averea în tripouri,—o fată, care cade victimă unei dragoste ilegitime şi moare după ce-şi aruncă copilul într'un azil de copii găsiţi.

Pe dinaintea noastră trec icoanele familiare ale vieţii de ţară, ţăranii împilaţi, lipitorile satului, zile de sărbătoare şi de muncă supraomenească, —conflicte sîngeroase—trec clienţii unei tejghele de cămătar şi ai cafenelelor de „bas étage": intrăm în clasele şi dormitoarele unui pension al călugăriţelor catolice; vedem o idilă pe sînul naturii între doi tineri îndrăgostiţi şi scenele eroice din răsboiul pentru independenţă, etc, etc.

Spre bătrîneţe Hristea, rămas singur pe pămînt, îşi asociază o frumuseţă tînără dar rece, care are nevoe de cadrul aurit al milioanelor sale,—trece prin înjosirea căminului pîngărit şi prin durerile părintelui ce-şi pierde copilul iubit,—şi moare lăsîndu-şi, după regulă, toate milioanele adunate în Romînia instituţiunilor filantropice din Grecia,—fără însă a lăsa nereparată marea lui vină faţă de copilul părăsit al Susanei,—nenorocita lui nepoată....

Aceasta e, în puţine cuvinte, cuprinsul „Robiei banului".

De sigur, critica va continua să tacă şi de astă-dată, dar publicul va cere tot ediţiuni nouă.

C. Şr.

* * *

A. Dastre, professeur de physiologie à la Sorbonne. *La vie et la*

Mort. 1 vol. de 349 pag. Bibliothèque de philosophie sciintifique, Paris 1906. Preţul 3 lei 50 bani.—Se găseşte la librăriile din Iaşi şi Bucureşti.

In articolul „Foloasele studiului Biologiei" publicat în No. 1 al acestei reviste, ziceam că graţie progresului ştiinţific de azi, filozofia devine din ce în ce mai puţin fantezistă. Ea speculează mai mult asupra faptelor pozitive, sintetizînd rezultatele obţinute în ştiinţă. Avem azi o filozofie ştiinţifică. Şi cunoscutul cugetător, D-rul Gustave Le Bon, a pus bazele unei bibliotecĭ de filosofie ştiinţifică. Până acum au apărut vre-o zece volume din această bibliotecă, scrise de savanţi specialişti. Fiecare, în ramura sa, caută să ne dee, cum se exprimă şi savantul profesor Dastre, în prefaţa volumului de faţă, „adevărurile generale ce noi am cîştigat, problemele a căror dezlegare o urmărim, principiile şi metoadele noastre, mersul ştiinţii noastre în trecut, starea sa în prezent şi orientarea sa probabilă în viitor".—Astfel fiind publicaţiile acestei biblioteci sînt de un interes foarte mare pentru toţi intelectualii. De aceea n'aş şti cum să recomand mai călduros citirea lor.

In publicaţia de faţă a savantului fiziolog, A. Dastre, găsim, în adevăr, pusă în mod foarte clar şi precis discuţia problemei vieţii şi a morţii din punctul de videre biologic şi în special fiziologic.

Publicaţia se împarte în cinci părţi.

In partea 1-a, tratează despre vechile doctrine generale asupra vieţii şi a morţii şi transformările lor succesive. Acele doctrine vechi sînt: *Animizmul* şi *vitalizmul*.

Atît animizmul cît şi vitalizmul considerau un principiu imaterial divin, diriguitor, numit *suflet* saŭ *forţă vitală*, a parte de materie, de corp.—Imaginaţia bogată a grecilor vechi compară viaţa sau sufletul cu un fluture cu aripi străvezii de safir. După Tylor, omul primitiv şi omul sălbatic de azi cred că deosebirea între corpul viu şi între un cadavru e că corpul viu e o casă locuită, iar cadavrul o casă goală,—că locuitorul misterios al corpului viu e un fel de duplicată de forma omenească. Imaginaţia poporului nostru exprimă foarte bine credinţa în vechiul animizm prin ghicitoarea: am o lădiţă cu o porumbiţă: dacă sboară porumbiţa ce-mi mai trebue mie lădiţa?—Lădiţa e corpul omului, iar porumbiţa sufletul lui.

Prin analogie, spiritele simple au fost conduse inevitabil să aplice aceste idei şi la animale şi la plante, adică de a acorda şi acestora suflete vagabonde şi putînd schimba corpurile (doctrina metempsicozei). După Errera, această doctrină primitivă, coordonată, erarhizată şi poetizată, e baza întregii mitologii antice.

Mai în urmă, cînd Descartes separă sufletul de corp şi consideră corpul ca o simplă maşină în guvernarea căreia sufletul n'are nici o parte (doctrina mecanistă), medicul Stahl, mai mult prin un fel de reacţie în contra exagerărilor scoalei mecaniste, susţine existenţa corporală. Dectrina lui e spiritualismul dus la extrem pe care Chauffard a voit să-l atenueze în urmă. Animizmul din zilele noastre, numit şi *neo-animism* are de reprezentanţi mai autorizaţi pe O. G. von Bunge şi Rindfleisch cari atribue fiinţelor organizate un principiu diriguitor, un fel de suflet vital.

Autorul trece, în urmă, în revistă formele vitalizmului vechiu şi ale celui nou (*neo-vitalism*). După concepţia vitalizmului vechiu (Aristot.), principiul vital (*anima*) era un fel de divinitate cu braţe şi mîni etc. (antropomorfică) aşăzată în corpul viu ca un pilot pe vasul său, şi mai mult acest principiu vital nu numai că dirige corpul, materia, dar le şi fasonează. Aceste personificaţii sau enti-

tăţi mitologice, ființe imaginare, nemai avînd loc în ştiinţa de azi, neovitaliştii au bătut în retragere, înlocuindu-le cu *idea* de *direcţie*, susţinînd că forţa vitală nu face alta de cît să *conducă* fenomenele vieţii, *fenomene pe care ea nu le poate produce*, după cum susţinea vechiul vitalizm, şi care în realitate le admit ca produse de forţele generale ale fizicei şi ale chimiei. Reprezentanţii de azi ai neovitalizmului ştiinţific sînt Chr. Bohr şi Heidenheim în Germania; ei conchid că forţa vitală sustrage în o măsură oare-care fiinţele organizate de sub domnia forţelor fizice; iar reprezentanţii neovitalizmului filozofic sînt Reinke în Germania, Armand Gauthier etc, în Franţa; aceştia conchid că misterul vieţii nu constă în natura forţelor ce ea pune în joc, ci în *direcţia* ce ea le dă. Şi pentru darea acestei direcţii, ei admit o forţă spirituală inteligentă, o *dominantă*, care regulează energiile materiale, energii pe care şi ei le admit ca supuse legilor energeticeĭ universale.

Forma aceasta finalistă a neovitaliştilor contimporani conduce la doctrina unicistă sau *monistă*.

Doctrina monistă, care îşi are ultima expresie în materializmul contimporan, e, după autor, nu numai o interpretaţie biologică, ci universală chiar, aplicîndu-se la întreaga natură şi repausează pe concepţia determinată a materiei. Materializmul e şi el aproape tot aşa de vechiu ca şi lumea. Thales, Heraclit, Anaxagora, Democrit şi Epicur îndepărtau ori-ce putere spirituală şi străină în guvernarea materiei şi, după ei, explicarea lumei şi a vieţei erau reduse numai la jocul forţelor fizice şi mecanice. Iatro-mecaniştii cu Descartes şi Borelli şi iatro-himiştii cu Sylvius Le Boë nu sînt de cît continuatorii vechilor filozofi greci. Iatro-himiştii, în special, susţin că funcţiunile organice şi chiar dezvoltarea formelor (morfogenia) sînt consecinţi a compoziţiei chimice a substanţei vieţuitoare.

Autorul arată în urmă cum marele fiziologist Cl. Bernard, ca şi mai toţi fiziologiştii din secolul de azi, au emancipat fiziologia de doctrinele filozofiei vechi. Cl. Bernard, în special, a pus bazele determinizmului biologic, stabilind că *în circumstanţe determinate şi material identice, acelaş fenomen vital se reproduce identic.* Cl. Bernard şi cu Pasteur au reuşit aşa dar să sustragă, în mare parte, domeniul faptelor vitale de intervenţia agenţilor ipotetici, de cauzele prime.

In a doua parte a cărţii sale—*Doctrina energiei şi lumea vieţuitoare*—Autorul expune, în mod foarte clar şi concis, doctrina energiei, dîndu-mi, în acelaş timp şi apreciaţiile sale originale, ca fiziolog. Arată cum fenomenele elementare ale vieţii de la care trebue să plecăm pentru a explica fenomenele mai complicate, există în materia vieţuitoare şi în special în molecula acestei materii şi că *energia* e factorul tuturor fenomenelor universului (Robert Mayer, Helmholtz). Toate fenomenele naturii sînt, după fizicieni, concepute ca mişcări sau moduri de mişcări. Sistemul acesta de explicaţie mecanică a universului domina azi fizica sub numele de teoria sau doctrina *cinetică*. Cu toate acestea, matematicianii distinşi, ca H. Poincaré şi cîţi-va fizicieni, cred că mai e loc şi pentru o altă doctrină. Deja Ostwald, Mach, Duhem cred monumentul cineticei deja crăpat şi îi opun deja un altul—*doctrina energiei*. *Energia* e singura realitate *obiectivă*, pentru că diferitele proprietăţi ale materiei nu ne sînt cunoscute de cît sub formă de energie; aşa spaţiul, ocupat de materie, nu ne e cu-

noscut de cît de cheltuirea energiei necesare pentru ca materia să-l o-cupe (activitatea diferitelor noastre simțuri); iar greutatea e energie de poziție (atracția universală etc).

Noțiunea de energie nu e absolut legată de doctrina cinetică. Ea ar putea fi derivată, după autor, din idea că *fenomenele în univers nu sînt izolate nici în timp, nici in spațiu*. Totul să înlănțuește. Nu există de cît serii de fenomene. Faptul izolat fără antecedent și consequent e un mit. Ori-ce manifestare fenomenală e solidară cu o alta; ea e metamorfoza unei stări de lucruri în o altă stare: e o *mutație*. Acesta e punctul de vedere *energetic*.

Ne-ar fi imposibil ca într'o simplă recenzie să arătăm diferitele forme de energii și transformările lor, descrise de autor.

Din punctul de vedere biologic, care ne interesează în special, autorul admite ca *postulat*, cel puțin provizoriu, că lumea viețuitoare ca și lumea neviețuitoare nu ne oferă alt nimic de cît *mutații* de materii și mutații de energie. Cuvîntul *fenomen* nu va mai avea altă însămnare de cît aceasta, ori-care ar fi teatrul unde el se produce. Manifestările așa de variate, care trădează activitatea ființelor viețuitoare, corespund astfel la transformări de energii, la conversiuni a unei forme într'alta, conform regulelor echivalenței fixate de fizicianI. Se poate formula această concepție în modul următor: *Fenomenele vieții sînt metamorfoze sau schimbări energetice întocmai ca și cele-l-alte fenomene* ale naturei. Principiul acesta e fundamentul energeticei biologice. El se bazează, în special, pe principiul lui Carnot.

Autorul mai stabilește încă două principii, bazate pe experiență: unul relativ la origina energiei și altul relativ la termenul final al energiei. Aceste principii sînt: 1) *întreținerea vieții nu consumă nici o energie care să-i fie proprie, ci ea împrumută din lumea externă tot ce ea pune în lucru și acea energie care o împrumută, o ea sub formă de energie chimică, o dată cu alimentele*. Așa că *primus movens* al activității vitale e, după acest principiu, energia chimică potențială înmagazinată în principiile imediate constitutive ale organizmului; cel de al 2-lea principiu e: *energia vitală ajunge ca ultim termen la energia termică sau calorică*—la căldura care, după autor, e considerată ca un *excretum* al vieții animale și dată afară de ființa viețuitoare, după cum, în ordinul substanțial sînt date afară urea, apa și ac. carbonic care sînt materii uzate. Ordinea de succesiune a acestor manifestări de energie e fatală; așa energia trece de la starea himică potențială la starea cinetică sau de mișcare actuală și în urmă la starea termică.

Ostwald a insistat asupra faptului important că această ordine de succesiune e *ireversibilă* pentru ființele viețuitoare.

Autorul stabilește, în acelaș timp, că urmările acestor principii așa de generale și clare ale fiziologiei energetice ne arată bine locul și rangul fenomenelor vieții în univers.

Lumea vegetală își trage activitatea sa din energia radiată de soare. Lumea animală cheltuește energia pe care a cumulat-o din lumea vegetală și o restitue în urmă iar lumei cozmice sub formă de căldură. Astfel fiind, știința nouă face din universul întreg un *sistem legat*.

In partea a 3-a a cărții sale, autorul descrie *caracterele comune ale ființelor viețuitoare*, bazîndu-se pe rezultatele studiului chimiei, morfologiei și fiziologiei animalelor și plantelor și conchide, de acord cu Cl. Bernard, *că există o unitate impunătoare*

de viaţă în toate manifestările ei esenţiale.

In partea a 4-a a scrierii sale, autorul arată că e o continuitate între *materia brută* şi *cea vieţuitoare*. Bazat pe experienţele lui Rauber, Pasteur, Ostwald, Tammann asupra cristalelor şi a germenilor cristalici, slabileşte că şi cristalele şi germenii cristalici sînt sediul fenomenelor cu totul comparabile fenomenelor vitale. In adevăr, cercetările acestor savanţi au arătat că fiinţele cristaline sînt şi ele înzestrate cu principalele atribute ale fiinţelor vii, adică cu formă riguros definită, cu însuşiri de a cîştiga această formă, sau de a restabili, reparînd mutilaţiile ce i le-am face, de a creşte prin hrana procurată de apele unde ele se formează (apele mume), adică apele care le formează mediul lor de cultură, în fine, lucru şi mai de necrezut, de a se reproduce chiar prin generaţie etc. E dar o continuitate între materia brută şi cea vieţuitoare. In raport cu mediul încunjurător, corpurile brute nu sînt mai nestrămutate de cît corpurile vieţuitoare; şi unele şi altele sînt sub influenţa mediului încunjurător.

In fine, în ultima parte a cărţii sale, autorul se ocupă de *Bătrîneţă* şi de *Moarte*.—In urma cercetărilor biologice s'a stabilit: 1) că corpul fiinţelor vieţuitoare e o federaţie de elemente celulare, reunite în o asociaţie foarte strînsă, asociaţie pe care Goethe o compara cu o „mulţime“, iar Kant cu o „naţiune“; 2) că viaţa individului nu e de cît rezultanta atîtor vieţi celulare; ast-fel fiind, moartea celulelor (*moartea elementară*) atrage după ea moartea individului (*moartea generală*). Mai departe, celulele, cu derivatele lor, fibrele, formează organele şi aparatele care compun corpul individului; moartea ori cărui din aceste organe atrage după sine moartea celor-l-alte organe şi în fine moartea individului (*moartea universală*) pentru că între toate organele corpului esistă o solidaritate cu atît mai strînsă cu cît cresc şansele de distrucţie.

Contrar vechilor doctrini, e o deosebire materială între viaţă şi moarte. O dată cu moartea, structura şi compoziţia chimică a materiei au suferit schimbări esenţiale, unele de natură fizică, altele de natură chimică. Aceste schimbări produc un fel de alteraţie *acută*, numită de Schulze şi Virchow *necrobioză*, manifestată prin atrofii simple sau prin diferitele soiuri de degenerescenţe, ca degenerescenţa grasă, calcificată granuloasă etc.; toate aceste necrobioze sînt, în acest caz, datorite cauzelor acciden ale care îşi au origina în circonstanţele exterioare, cum, de ex. în neajunsurile materiilor alimentare, a apei şi a oxigenului, în prezenţa substanţelor toxice şi în acţiunea violentă a diferiţilor agenţi fizici, a căldurei, electricităţii etc.—La limită, aceste necrobioze produc în acest caz moartea prin accident.

Cînd însă alteraţiile produse în viaţa celulelor sînt încete, dînd naştere la atrofii din ce în ce mai accentuate, atunci avem mersul încet către moarte. Acest mers încet şi trăgănat al distrugerii organizmului constitue *bătrîneţa*, iar la limită, corpul *moare de bătrîneţa*.

Autorul se întreabă în urmă: bătrîneţa şi moartea sînt ele fenomene fatale şi naturale?—Pentru a răspunde, se referă la animalele cele mai simple—la *protozoare*—al căror corp are valoarea unei simple celule. Din observaţiile făcute asupra lor, rezultă că ele, afară de cazuri accidentale, ar trăi indefinit, dacă modul lor de viaţă le-ar fi favorabil.—Moartea lor dar nu e fatală.—Aşa, un infuzoriu oare-care pus intr'un mediu favorabil de viaţă, creşte şi in urmă se reproduce, divizîndu-se in două părţi egale,—doi in-

divizi noi—aceştia la rîndul lor cresc, se divid in alţi doi indivizi şi aşa mai departe, dînd generaţii nesfirşite de indivizi. — Faptul acesta nu pare aşa de general, după Maupas, de oare-ce, după el, indivizii, după un număr oare-care de reproduceri, prezintă semnul degenerescenţii şi mor de un fel de bătrineţă. Dacă insă aceşti indivizi se unesc cîte doi,—copulîndu-se—adică schimbîndu-şi reciproc o parte din substanţa lor, atunci ei îşi recapătă iarăşi puterea de viaţă, tinereţa, imortalitatea.

Dacă acum ne raportăm la animalele care au corpul compus din mai multe celule (metazoare), vedem că la ele, ca şi la om, corpul e reprezentat prin două părţi: o parte muritoare, corpul propriu zis (*soma*) reprezintată prin muşchi, nervi, os etc... şi alta nemuritoare (*germenul*), reprezintată prin cele două feluri de celule (*oul* şi *spermatozoidul*). Aceste elemente, unindu-se, dau naştere altor ființe care vor perpetua viaţa. Sînt dar nemuritoare. Pot muri de accident, nu însă şi de bătrîneţă. Cît priveşte celulele care formează cea-l-altă parte a corpului (soma), acestea diferenţiindu-se şi adaptîndu-se la funcţii diferite, sufăr neajunsuri din cauza insuficienţii şi imperfecţiei de absorbţie sau de excreţie etc., viaţa slăbeşte, organizmul se alterează, dind naştere unei stări de decrepitudine, prin atrofie sau prin modificări chimice (secreţii de toxine microbiene etc.), care produc bătrîneţa şi în urmă moartea. In rezumat, bătrîneţa şi moartea se datoresc diferenţierii celulare.

In discuţia problemei bătrîneţii, a desarmoniilor sau nepotrivirilor naturii omeneşti şi a instinctului vieţii şi a morţii, autorul se basează pe scrierea lui Metchnikoff *La nature humaine*—asupra căria cetitorul poate găsi un rezumat în numărul precedent al acestei reviste la pag. 339.

*

Zach. C. Panţu. *Plantele cunoscute de poporul romîn.* Bucureşti, 1906 Preţul 4 lei.

Dl. Zach. C. Panţu, asistent la Institutul de Botanică din Bucureşti (Cotroceni), deja cunoscut prin lucrările sale asupra Florei ţării noastre, ni dă în volumul de vaţă un vocabular botanic cuprinzînd numirile romîne, franceze, germane şi ştiinţifice ale plantelor din ţara noastră. Lucrarea aceasta e folositoare din toate punctele de vedere nu numai specialiştilor, dar şi tuturor persoanelor „care se ocupă cu studiul botanicei, al limbei şi folklorului romîn."—Ea serveşte în special „ca să uşureze şi să vulgariseze studiul frumoasei ştiinţe a botanicei, pe care nemuritorul Linné o numea „Scientia amabilis". — Ea cuprinde 3600 de numiri populare, referindu-se la aproape 1600 de specii de plante.—Autorul, publicînd această lucrare meritorie, a umplut un gol care se simţea, în adevăr, în literatura noastră ştiinţifică.

P. B.

Revista Revistelor

Luceafărul (April, Budapesta).—Această revistă, atît prin conținutul său literar, cît și prin ilustrațiĭ, și chiar prin coperta sa artistică și utilă, împodobită cu motive de broderiĭ naționale, n'ar trebui să lipsească de pe masa orĭ cărei familii romînești. In numerele de pe April conține o interesantă comunicare a d-lui dr. Iosif Popovici asupra *Romînilor din Istria*, poezii de Octavian Goga („Sufletul"), de Ecaterina Pitiș, Z. Bîrsan, I. Borcia, nuvele de G. C. Ionescu și George Stoica, continuarea și sfîrșitul dramei d-lui V. E. Moldovan „Pintea Viteazul" și obișnuitele „cronici„... Cu toată importanța ce o are partea beletristică într'o revistă, credem că spațiul acordat discuției e prea restrîns. „Luceafărul", fiind revista cea mai bună și mai răspîndită din Ardeal, ar fi de dorit —pentru cetitorii săi—o mai largă și variată privire asupra chestiilor literare, morale, sociale, etc.

Junimea Literară (April, Suceava).—Revista aceasta, pe cît se pare, a grupat în jurul său pe toțĭ scriitorii de talent ai Bucovinei,—așa că cine vrea să cunoască mișcarea intelectuală a fraților noștri Moldoveni de acolo, o poate face numai pentru opt lei pe an. Revista apare odată pe lună, în 24 pagini, format 4°, cu o inteligentă combinație de materii: studii, beletristică, cronici, notițe bibliografice, etc... Nu este ertat unui adevărat om de cultură de la noi să ignoreze aceste manifestări ale vieții romînești din proviînciile „înstrăinate"... In numărul, pe care îl recenzăm acum, remarcăm *„O prefață* (Scrisoarea cunoscutului critic X către tînărul poet Y)", de d. Horia Petru Petrescu, care ni se anunță ca un scriitor plin de finețe. Rar ni s'a întîmplat să cetim o bucată mai plină de gust ca aceste cîte-va considerații, presărate cu multă poezie și spirit, ale d-lui H. P. Petrescu.—D. George Tofan, publicistul de valoare bucovinean, consacrează în *Mișcarea poporală din Bucovina* (*Grigori Filimon*), cîteva pagini unui adevărat apostol, Grigori Filimon, mort de curînd, care a jucat un mare rol în renașterea economică a Bucovinei. De numele lui Filimon, zice d. Tofan, e legată marea mișcare de regenerare economică și culturală a poporului romîn din Bucovina. Spirit pozitivist, Filimon a înțeles că regenerarea poporului trebue începută de la bază: „cu un popor economicește olog nu se pot rezolva problemele culturale", zice așa de just d. Tofan. Inflorirea, *asigurarea* bancilor *raiffeisiane* (populare) din Bucovina se datorește lui Gr. Filimon. „Trebuia să fi văzut pe acest adevărat apostol

cutreerînd prin vînt şi ploae, în miezul nopţii, satele, resculînd oamenii şi neobosind de a le spune de o sută de ori acelaşi lucru cu alte cuvinte", zice d. Tofan.„. L'am văzut şi noi pe acest om, expresia cea mai nobilă a naţionalismului şi a democratismului, cu ocazia unui congres al Băncilor populare, unde venise *să vadă, să afle*... Filimon era un „intelectual",—un filolog—prin studiile sale şi totuşi îşi închinase viaţa lucrării în poporul din care eşise. Nu poate fi menire mai frumoasă a vieţii unui „intelectual" şi trebue să ne bucurăm peste măsură cînd vedem, în Bucovina, calea *poporanistă*, pe care păşesc intelectualii *romîni* de acolo. Articolul d-lui Tofan mai e şi o pagină instructivă asupra vieţii în genere a Romînilor din Bucovina. Tot în acest număr e şi începutul unei conferinţe a d-lui Iancu I. Nistor: *Ideia latininităţii în istoria romînă*, despre care vom vorbi, cind se va isprăvi. Apoi versuri de d-nii V. Loichiţă, Radu Sbiera, Leandru, Nicu Dracinschi; literatură populară de d-nii S. Fl. Marian, Dimitrie Mitric-Bruja; *O carte de judecată din anul 1729 din Cîmpulung* de cunoscutul d. T. V. Stefanelli; o inteligentă şi interesantă *cronică* de d. George Codreanu şi *notiţe bibliografice*. In ilustraţie: Grigore Filimon.

Orizontul (April, Cluj).—O revistă apărută anul acesta, lunară (48 de pagini, pentru Romînia 14 lei pe an).

E mai mult o revistă de discuţii, şi anume de luptă. Literatură beletristică foarte puţină, ceea ce recunoaşte şi direcţia în articolaşul „După trei luni", din care, aflăm cu bucurie,—căci ne dovedeşte gustul de cetit al Ardelenilor—că revista are deja 900 de cetitori.—Articolele, din acest număr, sînt în cea mai mare parte politice şi în toate se vede un patriotism cald, şi o gravă preocupare de soarta acestui nefericit şi chinuit, dar vînjos, Ardeal. D. Dr. Valer Moldovan închină un articol d-lui Aurel C. Popovici, „bărbatului provindenţial: *idealul tinerimii*", care, prin cartea sa „a cărat o piatră" la „edificiul" viitorului stat austriac, în care toată lumea va fi îndreptăţită... Mai remarcăm un articolaş plin de emoţie al d-lui Vasile E. Moldovan: „Pax", relativ la împăcarea Impăratului cu Ungurii. *Pax* n'are loc de cît numai pe morminte, cînd e vorba de Romîni şi Maghiari.—Ni se mai dă un capitol—*Esenţa principiului de naţionalitate*—din valoroasa operă a d-lui Aurel Popovici, o reproducere din „Foiletoanele" lui Teliman, interesante *Glosse* despre viaţa politică din Ardeal, o istorie a suferinţelor Romînilor legate de oraşul Cluj, recenzii bine cumpănite, informaţii „din viaţa publică maghiară", din care vedem că cei mai grozavi patrioţi maghiari nu-s Maghiari, ci străini, Evrei sau renegaţi ai naţionalităţilor (se dau foarte multe nume), informaţii asupra vieţii romîneşti locale şi din Regat: „Momente", o poezie d. V. E. M şi o schiţă de V. Niţescu.—Dacă Orizontul s'ar ocupa şi de probleme literare, ar fi o valoroasă complectare a *Luceafărului*...

Curentul nou, — No. 5. Martie 1906.

Şi acest, al cincilea, No. al revistei continuă să „distrugă" pe d. M. Sadoveanu şi să polemizeze cu d. N. Iorga; —şi criticul,—*specialist*—care o dirigează tot încă nu are răgaz să semnaleze, măcar, cetitorilor săi apariţia volumului lui O. Goga...

Revista Generală a Invăţămîntului. (Bucureşti, April). — D. Haret, în „*Budgetul pe anul 1906/7 al Ministerului Instrucţiei Publice şi al Cultelor*", studiind comparativ budgetele ultimelor trei exerciţii, găseşte că budgetul în curs al Ministerului Instrucţiei e sporit cu 3.100.000 lei faţă

de cel din 1904—905. La ce ce s-a întrebuințat acest spor? La ridicarea și înmulțirea salariilor: La capitolul „*Administrațiile centrale și Inspectorat*“ creșterea e de 53%; la „*Casa Scoalelor*“ cheltuelile de personal aŭ crescut cu 74%; pentru militarizarea școlilor se cheltuesc 329,300 lei ca personal și 59.000 lei ca material. S-aŭ făcut și economii: Pentru sporirea numărului învățătorilor la capitolul „*Invățămîntul Rural*“ s-a redus suma de 80,000 lei la 30,000 lei; de asemenea fondul de 21,420 lei, pentru înființarea de grădinî de copiî în Dobrogea, a fost redus la jumătate; suma de 30,000 lei, destinată pentru încurajarea învățătorilor din Dobrogea, care se vor distinge în opera de romînizare a populațiilor streine, a fost redusă la 12,000 lei. Alte reducerî însemnate sînt la capitolul „*Dotarea școlilor cu material didactic*“: La cursul primar fondul pentru material didactic e redus dela 70,000 la 30,000 lei; la cursul secundar dela 150,000 la 30,000 lei; la cursul superior, dela 60,000 la 30,000. Aceste sporuri și economiî ne arată clar unde mergem... cu automobilul. A! uitasem o inovație pe care dl. Haret o remarcă în budgetul actual al „*Școlilor Normale pentru Invățătorî*“: Aceste școlî vor avea de acum înainte 4 directorî (!) plătițî în total cu 1400 leî lunar, apoî 2 profesorî francejî și 2 pedagogî francejî. Ceea ce lipsea satelor noastre bîntuite de pelagră și sărăcie era tocmaî cunoștința conversațieî în limba franceză. Prin noua reformă încă o adîncă rană socială cicatrizată! Totdeauna reformele marî au fost făcute prin budget (vezî budgetul „Expozițieî Jubiliare“)!

Cultura Romînă. (Iașî, April). —E apărătoarea, pînă în ultimele detaliî, a activitățiî actuale a Ministeruluî Instrucțieî.

Revue des deux Mondes. (Martie, Paris) *Brunetière*: *Honoré de Balzac. Son influence littéraire et son oeuvre.* „Comedia umană“ a influențat întăiu teatrul, impunînd luî Augier și Dumas fils o imitație maî exactă și maî conștiincioasă a viețiî. Romanul a fost influențat maî tîrziu de opera luî Balzac, căci între 1850 și 1860 domina Georges Sand. Singurul discipol al luî Balzac în acest timp era mediocrul Champfleury care nu întrevăzuse decît partea caricaturală din „Comedia umană.“ La 1857 apare M-me Bovary, dar acest roman era o operă originală, concepută direct, Flaubert nu se inspirase din Balzac. Renumele, gloria, consacrarea luî ca mare romancier, acesta o datorește criticeî și în primul rînd strălucituluî studiu al luî Taine, care impune pentru multă vreme concepția balzaciană a romanuluî. Influența luî Balzac se resimte în ultimele romane ale luî Georges Sand și Feuillet, în romanele fraților Goncourt, in „Education sentimentale“ a luî Flaubert, în romanele luî Zola. Alături de ea, influența luî Dickens, Flaubert, Stendhal asupra evoluțieî romanuluî frances contemporan e aproape neînsemnată. De patru zecî de anî forma romanuluî luî Balzac domină romanul, după cum forma comedieî luî Molière s-a impus o sută cincî zecî de ani comedieî franceze.— Balzac a influențat și asupra geniuluî istoric, arătînd semnificarea cauzelor micî și a detaliilor minuțioase pănă atuncî considerate ca vulgare și nedemne de atenția scriitoruluî. Frecventarea continuă a „Comedieî umane“ a impus spiritelor trebuințî de precizie și minuțiozitate în reprezentarea realitățiî. Opera luî Balzac e inegală și disproporționată. El n-a realizat decît în parte planul pe care și-l propunea. A scris desigur prea răpede. N-avea înăscut darul stiluluî ca Hugo saŭ Georges Sand și opera luî nu însamnă un pas maî mult în evoluția

limbiĭ. Dar dacă ca scriitor nu e de primul rang, ca romancier nu-i altul maĭ mare în nicĭ o literatură a Europeĭ moderne.—A fost poate ajuns de Tolstoi sau Georges Elliot, dar nu întrecut de dînşiĭ. Numele său va rămînea inseparabil legat de istoria genuluĭ şi romancieriĭ se vor emancipa greu de influenţa sa. Poate fi considerat şi ca un cugetător. Ideea generală care se degajează din opera sa e aceea, că viaţa e o ţesătură de cauze şi efecte legate între ele prin dependenţi mutuale saŭ printr'o solidaritate necesară şi nicĭ unul din actele noastre, cel maĭ neînsemnat chiar, nu-i indiferent din punct de vedere etic. Această idee formează resortul interior al opereĭ luĭ Balzac şi apare în critica luĭ Taine şi in romanele luĭ Georges Elliot. Alăturĭ cu Chateaubriand, Sainte Beuve, Hugo, Comte,—Balzac e scriitorul care a exercitat cea maĭ profundă influenţă asupra secolului XIX; azĭ influenţa luĭ e maĭ actuală decît a celorlalţĭ şi probabil va fi maĭ durabilă.

La Nouvelle Revue (Mai, Paris). Dr. Ph. Hauser, într'un remarcabil articol asupra *Spaniei*, pe lîngă alte chestiuni, işi pune întrebarea dacă Spania mai e în stare să se regenereze. Ni s'a părut potrivit să rezumăm cîteva pasaje din acest articol, căci unele pare că şopteau: *de vobis narratur fabula*... Da, e aproape ca la noi! Autorul crede că Spania nu va muri, căci a păstrat oare-care puteri latente, dovadă: plata regulată a dobînzilor, industrii numeroase, căi de comunicaţiune, producţii miniere, chiar şi un progres ştiinţific. Dar... aceste progrese nu se datoresc unui popor, ci unor iniţiative individuale: Ramon y Cajal n'a fost recunoscut, de cît după ce l'a recunoscut străinătatea. Ceea ce lipseşte Spaniei *e mentalitatea Europei moderne, sentimentul solidarităţii omeneşti şi naţionale, spiritul de iniţiativă şi de asociaţie. E drept că se vorbeşte mult de patriotism*... Dacă poporul işi pricepe datoria, clasele de sus: *fiecăruia îi place să trăiască pe socoteala patriei; fie-care se crede îndreptăţit să ocupe un post înalt, fără merite şi fără titluri. Iar conducătorii au fost lipsiţi de cunoştinţi de economia politică, de cunoştinţi de guvernare, de caracter, de energie pentru a îndruma ţara spre progres.* Un alt păcat al Spaniei e nestabilitatea guvernelor şi *regionalismul*(tendinţa provinciilor spre separatism). In faţa acestei stări, în lumea intelectuală domneşte un mare pesimism şi—ceva curios, în care nu mai sămănăm, o, nu! tinerii nici nu se prezintă la bursele pentru străinătate, din indolenţă!... Şi, tot ca la noi, exportul e de materii prime, nelucrate, iar importul de materii lucrate.—O principală cauză a acestei stări de decădere e „mentalitatea ruginită" (la noi se cheamă „religia trecutului"), *care e un teren puţin priincios pentru desvoltarea energiei şi a vieţii moderne, a asimilării achiziţiilor civilizaţiei.* De oparte progresul omenesc fatal trage înainte, de alta „religia trecutului" trage înnapoi; rezultatul: stagnaţie. Spania e o ţară rămasă în urmă şi cine la războiu (lumea de azi e un războiu) rămîne în urmă, e învins. La noi mulţi nu înţeleg acest adevăr prea elementar... O altă cauză a înnapoerii e *lipsa de instrucţie în masele populare, învăţămîntul secundar defectuos şi învăţămîntul superior mai mult speculativ*... Spaniolii, ca şi noi, nu înţeleg că învăţătura celor mici şi mulţi e un capital menit să dea mari dobînzi mai pe urmă. Apoi mai e— ca şi la unii dintre noi—*o mare neîncredere în aplicarea ideilor de provenienţă străină la colectivitatea spaniolă.* Autorul crede că Spania, dacă ar imita pe Italia (instrucţia în păturile de jos, educaţie solidă, introducerea culturii străine, etc) ori pe Japonia, care şi-a asimilat

în 40 de ani toată cultura europeană răspîndind'o adînc în masele populare, —dacă, în sfîrşit, va privi cu atenţie naţiunile din capul civilizaţiei, *care utilisează toate forţele lor intelectuale şi morale*,—va putea să se regenereze. Ca exemplu, mai dă pe Belgia, Olanda, Elveţia, care *prin muncă şi instrucţia populară* şi-au realizat idealurile lor naţionale şi omeneşti.—In acest număr al revistei mai sînt articole importante, care nu-s isprăvite. Vom reveni asupra lor.

La Revue Socialiste. (Paris, Mart). *Ed. de Morsier* „Taine şi Socialismul". Autorul caută să explice lipsa de comprehensiune ce se vede la Taine faţă de marele eveniment al timpurilor moderne: ivirea concepţieĭ socialiste. Ultimul volum al corespondenţeĭ luĭ Taine (H. Taine. sa vie et sa correspondance, t. III, l'Historien —[1870—1875].—Hachette), care conţine scrisorile sale din timpul războiuluĭ şi al Comuneĭ, dovedeşte repugnanţa, duşmănia înăscută—cu un cuvînt—frica de socialism, care surprinde dureros la o minte aşa de puternică. Taine n-a priceput socialismul, fiind-că el n-a priceput niciĭ odată „poporul". Cum se face că în treĭ volume de scrisorĭ, convorbiri şi notiţĭ, nu se găseşte măcar un rînd, măcar un cuvînt dedicat turmeĭ de desmoşteniţĭ, care se chinuesc în infernul producţieĭ economice? Taine, cum se ştie, avea împreună cu o mare îndrăzneală de cugetare, un temperament conservator. Orice agitaţie politică iĭ displăcea. Astfel revendicarea pasionată a drepturilor pentru toţĭ, iĭ strica echilibrul. In al doilea rînd, Taine avea un intim dispreţ pentru om în genere; el vedea intrînsul „un animal feroce şi necumpătat ca o mare maimuţă". Necrezînd în D-zeu, Taine nu credea niciĭ în „omenire". In al treilea rînd, Taine niciĭ nu cunoştea poporul; pe vremea luĭ, între intelectualiĭ burgheziеĭ şi popor era un zid. Esenţa socialismuluĭ se reduce la ideea că proprietatea privată nu-ĭ menită să rămîie pe vecĭ şi se poate visa şi despre o proprietate colectivă. Aceasta însă presupune credinţa în progres, în viitorul omenirii şi al ştiinţiĭ. Taine toată viaţa a avut un respect sacru faţă de dogma intangibilităţiĭ proprietăţiĭ private şi tocmaĭ aceasta l-a făcut surd şi orb în faţa concepţieĭ socialiste. Apoĭ Taine, om de cabinet, cufundat în domeniul abstractuluĭ şi în studiul trecutuluĭ mort, nu înţelegea viaţa de toate zilele care-ĭ trecea pe sub ferestele sale. O reuniune de indivizĭ, pentru el era numaĭ „mulţimea", care e totdeauna brută şi brutală, oarbă şi răufăcătoare.

Conservator din natură, prin temperament şi ereditate, el voia o societate poleită şi liberală, în care individul să aibă cît mai multă libertate, iar Statul rolul de jandarm. El voia „limitarea drepturilor Statuluĭ" şi de aceea, se înţelege, avea oroare de socialism, care visează un stat nou, un stat colectiv şi atot puternic, pentru că ar fi al tuturora.

Romania. (Ianuar, Fevruar şi Mart 1906).

D. *Charles Drouhet* discută etimologia cuvîntuluĭ francez *épaule*. La dărĭ de samă d. Mario Roques vorbeşte despre *Altgriechische Elemente im Rumänischen*, articol publicat de d. *A. Philippide* în Bausteine zur romanischen Philologie, volum festiv oferit filologuluĭ Mussafia. Dupăce înşiră etimologiile greceştĭ date de d. Philippide, recensentul scrie: „nu trebue să uităm că multe din cuvintele astfel explicate aŭ analoage în diferitele limbĭ balcanice, din cari ele aŭ putut trece în romîneşte cu *ci-* iniţial". D. M. Roques n'a publicat până acuma niciun studiu, macar oricît de mic, asupra filologieĭ romîne. Cunoştinţile d-sale în această privinţă se vor fi re-

ducînd la slaba Histoire de la langue roumaine a d-luĭ Ovid Densuşianu. Cu toate aceste d. M. R. face... întrebărĭ, arată... îndoelĭ asupra chestiilor de filologie romînă din cărţile respective pe carĭ le recenseazâ în „Romaņia". Pasajul citat maĭ sus arată în special că d. M. R. este cu desăvîrşire străin asupra raporturilor dintre limba noastră şi limbile balcanice.

Totuş să nu ne prindă mirarea, dacă cumva mîne-poĭmîne cutare *specialist romîn* va invoca pe... d. M. Roques încontra d-luĭ A. Philippide.

Nuova Antologia. (Roma 16 April). *Gaspare Finali.* „Francesco Protonotari şi „Nuova Antologia". Anul acesta „Nuova Antologia" a împlinit 40 de ani de existenţă. Autorul rechiamă amintirea fondatoruluĭ acesteĭ reviste: Francesco Protonotari. Născut la 1836 la Santa Sofia, în provincia Florenţeĭ, la 20 de anĭ termină universitatea din Pisa, practică un timp advocatura, apoĭ, dedîndu-se învăţămîntuluĭ, ocupă o catedră de economie politică la Florenţa, apoĭ la Pisa, şi în urmă la Roma. In 1865, odată cu strămutarea capitaleĭ dela Turin la Florenţa, el concepu planul uneĭ reviste cu titlul de „Nuova Antologia". Primul număr apăru în Ianuar 1866. Greutăţile care-l aşteptaŭ nu erau puţine: banĭ peatuncĭ nu avea, şi nicĭ materie măcar pentru numărul următor Credinţa luĭ însă nu slăbi şi favoarea publiculuĭ îĭ dădu dreptate. Cu toată lipsa de materie pentru tipar, era foarte sever pentru articolele prezentate: cerea nu numaĭ fond, dar şi formă desăvîrşită. Cuiva, care îl sfătuia să observe maĭ mult fondul şi maĭ puţin forma, răspunse: „Scumpul meŭ, nu te înşela, adevăraţiĭ oamenĭ de ştiinţă scriŭ totdeauna bine". Succesul reviste merse crescînd şi la 1878 deveni bimensuală. Zece anĭ maĭ tîrziŭ, la 1888, Protonotari muri fără veste la Florenţa, lăsînd revista asigurată pentru totdeauna.

Rivista d'Italia. (Roma, April). *E. Bertana* „Cum să se rezolve chestiunea şcoaleĭ secundare". De mult timp se agită în Italia chestiunea reformeĭ învăţămîntuluĭ secundar; actualul ministru al Instrucţieĭ publice, Bianchi, a însărcinat o comisiune să studieze chestiunea şi să elaboreze un plan complect de reformă. Constatările pe care le face d. Bertana asupra rezultatelor pe care le dă acum şcoala secundară în Italia, se potrivesc de minune şi cu starea de lucruri dela noĭ.

„Cîţi sînt aceĭ, zice autorul, care, după opt anĭ de latinească, aŭ învăţat măcar atîta cît să-şĭ poată permite luxul de a reciti pentru propria lor desfătare, o odă de-a luĭ Horaţiu? Şi din Greacă ce învaţă şi reţin, afară de cîteva zecĭ de cuvinte, ajunse comune prin răspîndirea terminologieĭ ştiinţifice şi tecnice? Şi oare ştiŭ într'adevăr puţină franceză orĭ germană, toţi aceĭ care ş-aŭ trecut toate examenele?... Şi sînt toţĭ oare în stare nu zic de a scrie bine, cu oarecare stil, cu oaracare gust literar, dar măcar fără ruşinoase greşelĭ de bun simţ, de limbă, de gramatică?"—Nu e aşa că nu s-ar putea zice că nu sămănăm cu „mama" noastră, Italia! Pricinele acesteĭ stărĭ de lucrurĭ sînt, după d. Bertana, două: Maĭ întîĭ meschinile condiţiunĭ economice ale profesorilor, care, fiind răŭ plătiţi, se ruinează fisiceşte şi sufleteşte prin o crudă muncă mercenară, impusă de nevoile lor; şi în al doilea rînd, falşa concepţie despre scopul şcoaleĭ şi al studiilor secundare. Ceĭ maĭ mulţĭ elevĭ sînt înscrişĭ în şcoală, numaĭ cu gîndul de a putea căpăta în viitor o funcţie, o carieră, care în multe cazurĭ, le este de maĭ înainte hotărîtă de părinţĭ. Astfel, cel ce are să se facă advocat socoteşte că greaca, algebra, botanica etc., nu-ĭ vor folosĭ niciodată; viitorul inginer crede că şi limba maternă nu e necesară pentru desenurĭ şi calcule exacte. Ce folos e a.

tuncĭ, de a declara obligator studiul attor materiĭ, cînd din ele, eleviĭ nu trag nicĭ un folos? Dispozițiile și aptitudinile minții omenești, sînt infinit de variate și prin urmare un plan complect de studiĭ se poate numaĭ recomanda, dar nu trebue impus așa, ca acel care nu vrea să-l primească pe de-a întregul, să piardă dreptul de a primi în școală măcar acea instrucție care îl interesează saŭ îĭ place. De aceea, crede autorul, că e maĭ bine de a lăsa liberĭ pe elevĭ de a învăța numaĭ acele materiĭ pentru care aŭ interes, rămînînd bine înțeles, ca Statul să aibă dreptul de a pretinde dela aceĭ ce candidează la funcțiĭ, acel grad de cultură pe care-l crede necesar și de a nu primi decît pe acei care vor dovedi prin concursurĭ că-l posedă.

Deutsche Revue (Stuttgart, April) *A. von Brauer* „Diplomația germană sub Bismarck". Autorul dă cîteva date interesante asupra modului cum alegea Bismarck oamenii, care erau însărcinați să reprezinte în diferite țări politica germană. Astfel de pildă, el nu punea nici un preț pe nobleța de familie; acest lucru îl mărturisește și în memoriile sale spunînd: „Nașterea n-a avut nici odată trecere înaintea mea ca o compensație a lipsei de valoare". Apoi totdeauna a arătat o preferință fățișă pentru cei ce nu erau Prusieni. Educația mai liberă, manierile mai maleabile îl făceau, poate, să vadă într'un Saxon sau un Bavarez, un concurent mai potrivit pentru un diplomat francez, rus sau englez, decît într'un Prusian rigid. Poate să adăoga și motivul politic, de a face și mai strînse legăturile care uneau tînărul imperiu, prin primirea în funcție a unor oameni ce aparțineau micilor state unite. In general însă, funcționarii civili prusieni nu-i plăceau, fiindcă, cum spune însuși în „Gîndiri și Amintiri", aveau o mare aplecare spre critică, spre opoziție, spre susceptibilitate. De aceea de timpuriu a început a-și recruta diplomații din rîndurile oștirei; mai ales după războiul franco-german, foarte mulți ofițeri au fost luați în serviciul diplomației. Disciplina, intrată în sîngele acestor ofițeri, era calitatea care îl încînta.

Pe învățătură—cel puțin în principiu—Bismarck nu punea nici un preț, de aceea, nici nu lua în considerare rezultatele examenelor de stat; un funcționar înalt spunea odată, cu ciudă, că Bismarck consideră drept geniu pe ori cine a căzut la examen. Cu toate acestea—în practică—pretindea multă știință de la diplomații lui, și mai ales, în domeniul economic, căci le cerea raporturi foarte amănunțite în toate chestiunile comerciale și financiare, ale țării în care erau trimiși. Nici pentru cunoștința de limbi, pe care se punea mult preț în serviciul diplomației, nu avea Bismarck multă considerație.

„Cunoștință de limbi, cum o posedă chelnerii" era o vorbă favorită a sa. Odată, într-o conversație intimă, spunea autorului acestui articol: „X. are defectul că vorbește prea bine franțuzește. Fiindcă e foarte mîndru de însușirea aceasta, e ispitit totdeauna de a spune mai mult decît trebue. Se îmbată în toată puterea cuvîntului cu frumoasele sale fraze. De altmintrelea este un mare merit pentru un diplomat cînd vorbește rău franțuzește. Atunci gîndește bine, înainte de a se prezenta ministrului, la ceea ce are să spună, și nu spune nici un cuvînt mai mult de cît ce ș-a propus conform cu instrucțiunile sale". Deși acestea le spunea pe jumătate în glumă, dar de sigur că și această idee a sa a contribuit la măsura pe care a luat-o încă din 1866, de a nu se mai scri în franțuzește raporturile politice ale ambasadorilor. Bismarck era dușmanul frazei goale.

Deutsche Monatsschrift (Berlin, April). *Victor Blüthgen* în „Despre societatea pentru răspîndirea unei bune literaturi în popor" se ocupă cu încercările făcute în această privință în Germania.

Ideea de a scoate în ediții cît se poate de eftine operile literare de valoare, e veche; locul de cinste, din acest punct de vedere, îl ocupă cunoscuta editură a lui Ph. Reclam. Alăturea cu el, au pornit și alții însuflețiți de aceeași dorință: îmbunătățirea literaturii ce se răspîndește în popor. Un alt mijloc, care a dat rezultate cu mult mai mulțumitoare, a fost bibliotecile populare, pentru întemeerea și îngrijirea cărora lucrează cu mult zel „Societatea pentru răspîndirea culturei în popor" din Berlin.

Influența cea mai directă însă, asupra masei poporului, o au ziarele și Revistele de familie, iar acestea, din punct de vedere al gustului literar, stau pe cea mai de jos treaptă. Aceste reviste sînt răspîndite în popor prin colportaj, care, in acelaș timp răspîndește și cea mai primejdioasă literatură populară, acea a romanelor de senzație, sau cum o numesc Germanii „die Hintertreppenliteratur". Acel care și-a dat samă de însemnătatea colportajului și a înțeles că tot prin el se poate contribui la răspîndirea unei bune literaturi în popor, a fost dr. Heinrick Fränkel. Intăia sa încercare însă, nu avu succes: se încercase a se răspîndi prin colportaj, un roman scris anume de Max Kretzer, dar colportorii refuzară cu toții de a răspîndi fascicolele. Fränkel nu se discurajă însă; cîștigă în partea sa un mare număr de persoane influente și bogate și scoase în editura Münch din Charlottenburg, două Antologii pentru popor: una de poezii și alta de novele și în acelaș timp fondă și „Societatea pentru răspîndirea unei bune literaturi în popor". Pentru a putea avea un roman, care să poată fi răspîndit în popor, se publică un concurs cu premiu.

Rezultatul acestor încercări fu, că nici un roman din cele prezentate, nu fu demn de premiare și în acelaș timp se văzu că pe calea donațiilor de bună voe, nu se va putea nici odată strînge fondurile necesare. Atunci, pentru ceia ce privește fondurile, dr. Fränkel, concepu planul îndrăzneț de a strînge banii prin ajutorul unei loterii. Astă-zi lucrurile stau astfel: toate statele germane și-au dat încuviințarea ca Societatea să formeze o loterie, care se desfacă 1 milion jumatate de losuri pe preț de 1 marcă, în trei ani. Scoțind toate cheltuelile, această lotărie va produce pentru societate un cîștig de cîteva sute de mii de mărci. Intăia tragere va avea loc la 1 Iunie a. c. La fiecare 11 losuri este unul cîștigător; întreaga listă de cîștiguri cuprinde 90,000 de cîștiguri, din care cîștigul principal reprezintă o valoare de 500(mărci, iar restul cărțĭ bine alese în valoare de peste 500,000 de mărcĭ. Astfel se pare că cel puțin din punct de vedere financiar, societatea este asigurată; rămîne însă cealaltă grea chestie: căpătarea unuĭ bun roman popular, pe care colportajul să-l răspîndească. In această privință și a doua încercare, de a căpăta un asemenea roman prin concurs, a rămas fără nicĭ un rezultat, cu tot marele premiu hotărît pentru aceasta. O a treia încercare se mai face acum, prin invitarea celor maĭ de samă romancierĭ germanĭ, de a încerca scrierea unuĭ asemenea roman pentru popor. Rezultatul se va putea ști la toamnă.

Socialistische Monats-Hefte, —No. 4, April 1906.

Marx Schippel în „Sombarts Amerikastudien", expune, după cercetările lui Werner Sombart asupra stării muncitorilor în America de Nord,

cauzele pentru cari în Statele-Unite socialismul nu găseşte răsunet în masele muncitorilor.

În adevăr, în ultimele alegeri candidaţii socialişti n'au întrunit nici 2½% din numărul total de voturi,—şi aceasta, cu toate că mişcarea *profesională* a muncitorilor (Trade Unions), care are de scop lupta pur economică în contra capitalului, e foarte puternică şi se desvoltă cu o repegiune vertiginoasă : ast-fel organizaţiunea cunoscută „Federation of Labour" numără în 1896 numai 272.000 de membri,—în 1900 acest număr s'a urcat la 548,000.—iar în 1904 ajunge la 1.676,000 de membri. Adică numai în opt ani numărul membrilor a crescut mai bine de şese ori.

Cu toate acestea, muncitorii americani nu înţeleg să lupte *în contra formelor sociale* de astă-zi. Autorul citează pe un influent conducător al muncitorilor, *Mitchell*, care spune, că pentru îmbunătăţirea stării muncitorilor nu e nevoe ca sistemul salariatului să fie înlăturat, fiind-că „istoria mişcării pro„fesionale dovedeşte, că cu ajutorul „Statului şi cu sforţările unite ale lu„crătorilor poate avea loc o însem„nată şi generală îmbunătăţire a stă„rii lor şi sub actualul sistem al sa„lariatului".

Această tendinţă se explică prin buna stare materială a lucrătorilor americani, cari locuesc în case ce ar părea luxoase fraţilor lor din Europa, se hrănesc bine şi se îmbracă ca „gentlemani" şi „lady". Capitaliştii îi menajeaza, îi atrag prin participarea, în diferite forme, la beneficiile întreprinderii, adesea li se împarte şi o parte din acţiunile firmei, încît ei sînt coproprietari, etc.

Mai departe. În America lipsesc multe condiţiuni pentru ca „legile" salarului şi ale „plus-valoarei" să-şi producă tot efectul; graniţele între clase nu sunt aşa de fixe ca în Europa,—un lucrător poate relativ uşor să-şi economisească un mic capital pentru o întreprindere proprie, sau să se transforme într'un fermer de sine stătător în „Far-West,"—adică *să iasă* din clasa lucrătorilor salariaţi.

Apoi în America electivitatea funcţiunilor administrative şi a magistraturilor,—cari pot avea o mare însemnătate pentru lucrători, — îi sileşte pe aceşti din urmă, pentru a putea avea o înrîurire mai eficace în această privinţă, să intre în vre unul din partidele istorice. Autorul citează cazul din Colorado, unde în 1904, după mari greve şi o violentă agitaţie între lucrători, numărul de voturi socialiste a scăzut pe jumătate, fiind-că lucrătorii, voind cu ori-ce preţ să schimbe pe guvernatorul Statului, de care erau nemulţămiţi pentru atitudinea lui în timpul grevelor, s'au unit în alegeri cu partidul democrat.

In Europa în aceste condiţiuni ar fi cîştigat un partid socialist.

Din toate aceste rezultă, că în America încă mult timp socialismul nu va avea vre-o înrîurire serioasă asupra vieţii politice.

Contemporary Review. (London, April). — Dl. J. *A. Stender*, în „*Noul guvern şi problemele ce are de rezolvit*", discută cele mai arzătoare chestiuni ce sînt azi la ordinea zilei în Anglia, şi arată marea răspundere ce şi-a luat Partidul Liberal venind la putere acum, cînd soluţiile tuturor acelor chestii nu mai pot îngădui amînare. Opinia publică din Anglia aşteaptă cu nerăbdare să vadă ce atitudine va lua guvernul în chestia Africei de Sud, căci de hotărîrea luată se va arăta sistemul politicii coloniale a întregului Partid Liberal ; cum va dezlega grava problemă a muncitorilor chineji din Africa ; dacă va fi în stare să ridice starea armatei şi a marinei ; dacă va izbuti să impuie economiĭ unor „departamente risipi-

toare", şi să îmbunătăţească actuala stare a muncitorilor, care azi recrutează prea mulţi muritori de foame. Autorul arată mare încredere în actualul Cabinet şi-i laudă iscusinţa cu care a început deja să se achite de sarcina ce şi-a luat asupră-şi. Nu e uşor lucru a reuşi să dai o formă practică idealurilor şi aspiraţiilor. Actualul Minister are, fără îndoială, mare tact politic şi va şti să dovedească că marele Imperiu Britanic poate fi guvernat de o Democraţie.

Rămînerea la guvern a Partidului Liberal atîrnă *numai* de capacitatea ce va dovedi în rezolvirea afacerilor statului. In Anglia nici „teoria pendulului" nici voinţa arbitrară a suveranului nu contribue la succesiunea partidelor politice la cîrma Statului.

North American Review.(New-York, April).—Partidele politice din Statele-Unite încep deja să se întrebe cine va trebui să urmeze lui Roosvelt la preşidenţia federaţiei în 1908.

In „*Pe cine vor alege Democraţii ca Preşedinte*" un *Democrat Jefersonian* dezvoltă consideraţiile partidului democratic în vederea alegerii prezidenţiale. Autorul pune întrebarea dacă viitorul Preşedinte trebue să fie din nordul ori din sudul confederaţiei. Asupra acestui punct toate partidele politice trebue să fie de acord: viitorul Preşedinte trebue să fie un reprezentant al Sudului. Toţi trebue să înţeleagă că e chestia *Unirii* în joc: deşi Sudul e nominal egalat cu Nordul din punctul de vedere al tuturor drepturilor, de fapt e nedreptăţit întru cît este îndepărtat dela onoarea de a da un Preşedinte. *Unirea* trebue asigurată nu prin legi şi siluire, ci prin iubire. Trebue Democraţii să caute pe viitorul Preşedinte în arena luptelor politice? Autorul răspunde categoric nu.

Să nu se considere platforma, ci omul. Istoria dovedeşte ca voturile alegătorilor de multe ori aŭ fost acordate pentru alte merite decît pentru cele politice: Washington, Jachson, Henry Harrison, Zachary Taylor au fost aleşi Preşedinţi în urma succeselor lor militare, nu parlamentare. Preşedintele Curţii de Apel din New-York—Parker—ar fi fost trimes la Palatul Alb, dacă nu s-ar fi lovit de un idol al poporului. E de regretat că nu se poate spera în succesul unuia din clasa marilor întreprinzători şi producători ai bogăţiei naţionale: aceasta din cauza raporturilor duşmănoase între muncă şi capital.

In această clasă sînt capacităţi extraordinare, cărora Statele Unite le datoreşte o nemăsurată recunoştinţă. Mai e un cîmp de activitate din care se poate înalţa un Preşedinte: cîmpul întins al Instrucţiei Publice. Mulţi profesori care şi-aŭ început cariera în chip modest aŭ ajuns mai tîrziu oameni de stat de întăia mînă şi au fost trimişi să reprezinte Statele Unite în marile capitale din Europa. Autorul indică chiar pe *Woodrow Wilson*, profesor universitar din Virginia, ca cel mai potrivit pentru a fi ales Preşedinte.

International Journal of Ethics. (London, April).—Dl *Dickinson S. Miller*, în „*Matthew Arnold asupra „Puterilor Vieţii*" examinează de aproape sistemul etic al unuia din cei mai cu reputaţie filozofi ai veacului al nouăsprezecelea. Oamenii samănă mult mai mult în firea lor de cît în părerea ce aŭ asupra firii lor, ei sînt mai dispuşi să cadă de acord asupra principiilor secundare.—*vera illa et media axiomata*,—decît asupra celor principale: Fericirea e un scop prea complex, ea nu poate fi atinsă decît prin mijlocirea realizării multor scopuri intermediare în privinţa cărora adeseori oamenii, care admit deosebite scopuri finale, se împacă. Autorul nu admite aforismul că

„Etica n-are nimic de spus asupra ceea ce trebue să facem". El e de părerea lui Matthew Arnold, că Etica trebue să se ocupe cu principiile intermediare —*media axiomata*. După Matthew Arnold dezvoltarea omuluĭ—care are vitalitate și putere de expansiune—cere desfășurarea a patru puterĭ. Puterea de a se conduce, de a cunoaște, a vieţiĭ sociale și obiceiurilor, a frumuseţiĭ. Ebreiĭ s-aŭ distins în morală; Greciĭ în celelalte treĭ puterĭ. In timpurile moderne Italia excelează în „frumos"; Germania în „cunoștinţi"; Franţa în „instinctul vieţiĭ sociale și manierelor". Omul ca să ajungă complect trebue să desfășure toate aceste patru puterĭ. Matthew Arnold are o părere, care are încă adversarĭ, în privinţa roluluĭ poezieĭ și a literaturiĭ în general: „Funcţia poezieĭ este de a critica viaţa, de a arăta lucrurile în așa lumină încît să putem observa adevărata lor valoare". Poezia numaĭ pentru frumos, el o dispreţuește. Aceeașĭ convingere are în privinţa literaturiĭ în genere. Autorul împărtășește părerile luĭ Matthew Arnold dezvoltate în sistemul lui de Etică, găsește însă lipsurĭ în ce privește natura și numărul puterilor care fac pe om să ajungă la dezvoltare complectă. Pe lîngă cele patru puterĭ admise de Matthew Arnold autorul admite încă: puterea vieţiĭ fizice și a simţurilor, puterea sentimentelor și puterea religieĭ. Etica trebue să considere toate aceste puterĭ, pentru că ea e datoare să răspundă întrebăriĭ cum trebue să trăim.

Notă. *Ingrămădirea de material ne-a silit, cu toate că și acest număr trece cu mult peste cadrul ce ni l'am propus—aproximativ 150 pagini—să lăsăm la o parte recensiile mai multor reviste. Acelaș lucru ne-a făcut să dăm o întindere mai mică, decît de obiceiu, și „Mișcării intelectuale in străinatate".*

Mişcarea intelectuală în străinătate

FILOSOFIE

Giuseppe Fanciulli. *La Coscienza estetica.* Fratelli Bocca, editori, Torino, 1906.

Autorul şi-a propus în acest volum de a da o psihologie generală a aceluĭ aspect al conştiinţiĭ omeneştĭ, în care ea represintă realitatea nu pentru a o *cunoaşte* nicĭ pentru *a voi* ci numaĭ a o *representa.* El consideră acest aspect ca un raport între sufletul omenesc şi toate acele obiecte cuprinse sub numele generic de artă la care raport autorul crede că se poate reduce şi frumuseţa naturală şi cea morală.

Dr. Paul Weisengrün. *Der neue Kurs in der Philosophie,* eine Revision des Kritizismus. Wiener Verlag. Wien und Leipzig 1905. Autorul arată că dela o înoire şi o complectare a teorieĭ cunoştinţeĭ Kantiane, s-ar putea spera o renaştere a Filosofieĭ.

G.-H. Luquet. *Idées générales de psychologie* ; Alcan, 5 fr.

ISTORIE

Emil Horn, *François Rackoci, prince de Transylvanie* (1676—1735), Paris. Perrin, 1906, VIII, 4386 p. în —18, portret; preţul 5 leĭ.

Francisc Rackoczi nu era în fond nicĭun om de stat, niciun om de arme. D. Horn a ştiut să ni dee un tabloŭ plăcut de întîmplările acesteĭ existenţĭ quasi-romanescă.

Vico Mantegazza. *Il Maroco e l'Europa* a proposito della Conferenza di Algesiras. Milano, Treves, 1905.

Autorul a ştiut să contopească cu artă fructul observăreĭ directe cu expunerea ştiinţifică a eruditului, care cunoaşte adînc toată literatura subiectuluĭ. Multele ilustraţiĭ şi diferitele documente diplomatice de mare interes, fac această relaţie de voiaj o monografie de mare valoare.

Max Th. S. Beerman. *Hinter den Kulissen des mandschsurichen Kriegs* Lose Blätter aus dem Tagebuche eines kriegskorrespondenten. Berlin. Fr. A. Schwetschke & Sohn. Autorul a stat un an întreg în Mandciuria ca corespondent de războiŭ şi mulţămită cunoştinţeĭ limbeĭ şi obiceiurilor ruseşti, a reuşit să pătrundă aşa de bine îndărătul culiselor, în cît tot timpul a prezis, fără să se înşele, toate înfrîngerile Ruşilor.

T. Comyn. *The Turk in the Balkans.* Platt (Rivers).

Cuprinde observaţiile adunate după o şedere de doi anĭ şi jumătate în Turcia, asupra actualelor experienţe din Macedonia.

Miss Eager. *Six Years at the Russian court* (Hurst and Blackett) 6 s.

O interesantă povestire a fostei guvernante a fiicelor ţaruluĭ. Este publicată cu învoirea Ţarineĭ, care observă că faţă cu atîtea neadevărurĭ publicate, este binevenită o povestire complect adevărată.

SOCIOLOGIE

Fausto Squillace. *Dizionario di sociologia.* — Palermo, Remo Sandron editore, 1906. Acest scurt manual, in care sint condensate un mare număr de cunoştinţĭ, în puţine pagine şi într'o formă foarte limpede, reprezintă un *vade mecum*, pentru ceĭ ce vor să se ocupe cu sociologia. Autoriĭ specialiştĭ nu pot da explicarea terminilor întrebuinţaţĭ de eĭ nicĭ a doctrinelor la care adesea fac alusie; în acest manual se dă şi unele şi altele astfel că se uşurează mult întăia cultură generală sociologică.

James D. Clayson. *Les cent et un moyen de faire fortune,* trad. de l'anglais; Librairie universelle, 3 fr. 50.

Comte L. Tolstoi. *Une seule chose est nécessaire*; Librairie universelle, 3 fr. 50.

ISTORIE LITERARA, BIOGRAFIE

Francesco Picco.—*Salotti francesi e poesia italiana nel seicento.* Torino, Striglio, 1905.

O preţioasă contrtbuţie la istoria relaţiilor literare dintre Italia şi Francia.

Two. *Home Life of Herbert Spencer.* (Arrowsmith).

O descriere a vieţiĭ intime a mareluĭ filozof; scriitoriĭ ce se ascund sub psedonimul unuĭ număr, sint doamnele impreună cu care a vieţuit Spencer în ultimiĭ anĭ aĭ vieţiĭ sale.

FILOLOGIE

Herman Hirt, *Die Indogermanen,* ihre Verbreitung, ihre Urheimat und ihre Kultur. Erster Band, mit 47 Abbilduugen im Text.—Strasburg, Trübner, 1905, pretnl 9 Mk.

Autorul începe prin consideraţiĭ generale asupra limbilor, transformărilor şi relaţiilor lor cu rasele. Trece apoĭ în revistă populaţiile pe carĭ Indo-Europeniĭ le-aŭ înlocuit pe domeniul stăpînit astăzĭ de eĭ: Iberĭ, locuitoriĭ primitivĭ aĭ Angliei, Ligurĭ, Etruscĭ, popoarele ante-elenice ale Greciei şi ale Asiei Micĭ, printre carĭ numaĭ Licieniĭ par a fi Indo-Europenĭ, în fine Fineji. Trece apoĭ la Indo-Europeniĭ adevăraţĭ, li stabileşte gradele de înrudire şi-ĭ studiază în ordinea următoare: Indo-Eranienĭ cu Oseţĭ şi Sciţĭ, Balto-Slavĭ, Tracĭ şi Frigienĭ, Armenĭ, Albanejĭ, Elenĭ, Macedonenĭ, Ilirienĭ (Veneţĭ, Iapigĭ, Mesapienĭ), Italioţĭ, Celţĭ, Germanĭ.

In ce priveşte patria primitivă a Indo-Europenilor, autorul crede că ea trebue căutată în regiunea muntoasă şi păduroasă a Europeĭ mijlocii.

Partea a doŭa a cărţiĭ descrie, după descoperirile arheologice cele maĭ noŭă, condiţiile economice ale Indo-Europenilor şi în general ale vechilor locuitorĭ aĭ Europeĭ.

F. Brunot. *Le Réforme de l'orthographe.* Paris, Colin, 1905.

Se vor ceti cu plăcere aceste paginĭ pline de ştiinţă, unde se pune în relief încă o dată perfecta incoerenţă a ortografieĭ franceze.

FOLK-LORE

Paul Sebillot, *Le Folk-Lore de France.* T. II. *La mer et les eaux douces.* Paris, Librairie Orientale et américaine, 1905.

Acest de al doilea volum din preţioasa culegere de credinţĭ şi superstiţiĭ populare franceze a d-luĭ P. Sebillot cuprinde: marea şi apele dulcĭ. Se studiază suprafaţa şi fundul măriĭ, revărsările mării (studiu aprofundat asupra tradiţiilor relative la submersiunea oraşuluĭ Is), insulele şi stîncile în mare, malurile măriĭ, grotele marine, margina apeĭ, corăbiile legendare, practice şi urme de cult, apoĭ fîntînele, puterea fîntînilor, puţurile, rîurile, apele moarte.

Alessandro d'Ancona, *La poe-*

sia popolare italiana. Livorno, Raffaelo Giusti, 1906.

Este un volum foarte important, compus dintr-o serie de studiĭ răzleţe priviloare la poezia populară în Italia şi în afară de Italia.

LITERATURĂ

Georg Speck. *George. Roman in zwei Büchern*. Stuttgart und Leipzig 1906. Deutsche Verlags-Anstalt. Gebunden m. 4.50.

Autorul posedă o individualitate artistică de o mare putere care nu se îngrijeşte de aplausele mulţimiĭ, ci merge netulburat pe propriile sale căĭ; e un realist care zugrăveşte cu multă exactitate partea tulbure şi întunecată a vieţiĭ. „Georg" pare să fie în parte un roman autobiografic; se povesteşte soarta unuĭ tînăr legător de cărţi care reuşeşte prin sine însuşĭ să se cultive, care are de suferit mult din pricina mediului în care trăeşte şi care printr'o nenorocită iubire pentru femeea altuia, e împins la o moarte timpurie.

Georg Hirschfeld. *Der verschlossene Garten*. Novellen. Stuttgart und Leipzig 1906. DeutscheVerlags-Anstalt. Geb. M. 3. Hirschfeld este un poet cu un suflet bogat şi viŭ; totdeauna surprinde prin multiralitatea individualităţiĭ sale, prin varietatea subiectelor sale; el ştie nu numaĭ să zugrăvească, dar să şi facă să vibreze diferitele coarde ale sufletuluĭ nostru. Subiect tragic are novela al căruĭ titlu s-a dat volumuluĭ întreg, precum şi nuvela „Tigrul" a căreĭ acţiune se petrece în India. Apoĭ schiţe din viaţa de oraş ca „Sara de Noembre" şi „Crăciunul între străiniĭ" etc.

Alfred Austin. *The Door of Humility* (Macmillan). E o poemă pe jumătate alegorică, pe jumătate autobiografică; autorul este poetul laureat al curţiĭ.

M. Prevost. *Chonchette*, roman, A. Fayard, 3 fr. 95.

M. Vovtchok, *Popes et Popesses*, roman, A. Michel, 3. fr. 50.

VOIAJ

Bronsart v. Schellendorff. Major. *Sechs Monate beim japanischen Feldherr*. Mit 146 Abbildungen un 2 Karten. Berlin, C. S. Mittler & Sohn 1906.

Autorul a stat, ca însoţitor al prinţului Carol de Hohenzollern, de la Oct. 1904 pînă la April 1905, pe lîngă armata japoneză. De sigur ceea ce a aflat în mod confidenţial asupra marelor operaţiĭ militare, nu a putut să publice, ne povesteşte însă impresiile sale, ne arată viaţa de lagăr a ofiţerilor şi soldaţilor japoneji.

Paul Adam: *Vues d'Amérique*, Ollendorf, 3 fr. 50.

P. Lancrenon: *De la Mer bleue au Mont Blanc*; Plon, 5. fr.

Compilator.

Bibliografie

(Asupra unora din cărţile de mai jos vom reveni la *recensii*)

Elena Bacaloglu, *In luptă*, roman psicologic I,—Librăria Socec, Bucureşti, 1906. Preţul 2 lei 50 bani.

Eugen Lovinescu, *Paşi pe Nisip...* I,—Librăria Naţională, Bucureşti, 1906. Preţul 2 lei.

Eugen Lovinescu, *De peste Prag*, dramă în trei acte,—Librăria Naţională, Bucureşti, 1906. Preţul 1 leu.

Sub-locot. Vulovici, *Vitejeşti*, versuri, Samitca, Craiova, 1906. Preţul 2 lei.

George Cair, *Ca Fulgu la vânt...*, Nuvele şi Schiţe,—Instit. de Arte Grafice Carol Göbl, Bucureşti 1906. Preţul 3 lei.

Titu Lapteş, *Framăt*, Tipografia H. Goldner Iaşi 1906. Preţul 1 leu 50 bani.

G. Bucurescu, *Povestea Regatului*, Poeme din Cartea Patriei 106—1906,—Instit. de Arte Grafice Carol Göbl Bucureşti, 1906. Preţul 2 lei.

Al. St. Vernescu, *Boheme*, Poezii,—Tiparul Lumina, Ploeşti. Preţul 2 lei.

Emanuel Părăianu, *Cartea Săteanului*, Nuvele,—Editura N. D. Miloşescu Târgu-Jiu, 1904. Preţul 1 leu.

Dr. N. Lapteş, *Satul „Viitorului"*, Piesă în 4 acte,—Tipo-Litografia „Moldova" Galaţi, 1906. Preţul 50 bani.

Isidor Ieşanu, *Puterea Credinţei şi operaţiunea ei Magică*, Tipografia Ciurcu şi Comp. Brassó. 1905. Preţul 5 coroane.

Prof. Dr. G. Marinescu, *Progresele şi Tendinţele Medicinei Moderne*, discurs de recepţiune la Academie, cu răspuns de Prof. Dr. V. Babeş,—Instit. de Arte Grafice Bucureşti, 1906. Preţul 40 bani.

Gab. Gr. Baleanu, *Fonetica Limbei Române*, aşezată pe baze fiziologice,—Tipografia H. Goldner Iaşi, 1906. Preţul 1 leu.

Const. Teodorescu, *Două cuvântări către Invăţători*,—Tipografia „Lumina" Roman, 1906.

Dr. I. Gherghel, *Principiul de Naţionalitate*, Conferinţă,—Librăria Socec şi Comp., Craiova. 1905. Preţul 60 bani.

Cibianu, *Interesele României în viitoarele tratative Comerciale cu Austro-Ungaria*,—Stabilimentul de Arte Grafice „Clemenţa" Bucureşti, 1906.

A. Procopianu Procopovici, *Giganţii Regnului Vegetal*, Editura Autorului, Institutul Botanic Cotroceni. Preţul 75 bani.

Gr. Procopiu, *Imprumutul Comunal*,—Editura Liberalului—Vâlcean, R.-Vâlcea, 1906.

Traian Demetrescu, revista comemorativă, sub îngrijirea d-lor: George Mil. Demetrescu şi Const. S. Stoenescu, 1906, Aprilie 20. Tip. Fulgerul Craiova. Preţul 1 leu.

Căpitanul Alexandru Sturdza. *Corespondenţa Militară*, Regule elementare. Bucureşti, Göbl, 1906. Preţul 2 lei 50 bani

Valeriu Surdu. Bibliotecar. *Istoricul Bibliotecei Publice „Urechia"* din Galaţi,—Stabilimentul Grafic Albert Baer, Bucureşti, 1906.

Sfîrşitul Volumului I

TIPOGRAFIA „DACIA" ILIESCU,GROSSU & Comp.—IAŞI